

*JOHANNIS BUXTORFI, FILII,
S. THEOL. D. & Ling. Hebr. Profess.*

DISSERTATIONES PHILOLOGICO-THEOLO- GICÆ:

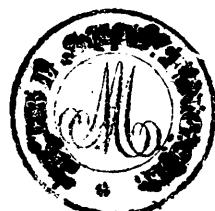
- I. DE LINGUÆ HEBRÆÆ Origine, Antiquitate,
& Sanctitate:
- II. DE LINGUÆ HEBRÆÆ Confusione, & plurium
Linguarum Origine:
- III. DE LINGUÆ HEBRÆÆ Conservatione, Propa-
gatione, & Duratione:
- IV. DE LITERARUM Hebraicarum genuina Anti-
quitate:
- V. DE NOMINIBUS Dei Hebraicis:
- VI. DE DECALOGO.
- VII. DE PRIMÆ Cœnæ DOMINICÆ Ritibus &
Formâ.

*Quibus etiam multa Scriptura Sacra loca, ex Hebraeorum po-
tissimum monumentis, explicantur &
illustrantur.*

M. D C.

X L V.

BASILEÆ, Sumptibus Hæred. Ludovici König.

VIRIS
MAGNIFICIS, NOBILISSIMIS, AMPLISSIMIS,
PRUDENTISSLIMIS,
DD. CONSULIBUS, QUÆSTORIBUS,
TRIBUNIS PLEBIS, TOTIQUE
AUGUSTISSIMO SENATUI
INCLYTÆ ET ILLUSTRISSIMÆ
TIGURINORUM
REPUBLICÆ,
DOMINIS SUIS GRATIOSISSIMIS, SUMMAQ.
OBSERVANTIA COLENDIS,
Gratiam & Pacem à Domino precatur
JOHANNES BUXTORFIUS, FIL. S. TH. D.
Ling. Heb. in Acad. Bas. Prof. ordinarius.

VIRI MAGNIFICI, NOBILISSIMI, MI, AMPLISSIMI,

Ffero Vobis Dissertationes aliquot Philologico-Theologicas, à biennio & quod excurrit, ex eis suis observationibus, à me congestas & collectas. Argumentum illarum licet non videatur unum & continuum; Scriptus tamen in omnibus unus; Antiquitates Hebreas, hoc est, Sacras, pro gratia mihi à Domino concessā, è nebris producere, & hanc ratione maiorem quibusdam Sacra Scriptura locis lucem inferre: deinde, Juventuti studiosā, specimenibus hujusmodi, adgucundissimum nobilissimumq; hoc studium facem praeferre, illorumq; animos ad ejus amorem tanto vehementius inflammare & accendere. Res utique & utilis & necessaria, modò vires tanto capro pares suppetenter & adessent. Utrumq; enim hoc verum, & in clarissima luce possumus Studium hoc Hebreo-Philologicum, ad Verbi Dei, per Utrumque Testamentum illustrationem, perquam esse necessarium: & (quod dolendum, deplorandum, nec inter postrema seculi virtutia numerandum) raros admodum esse, qui illi ritè excolendo seriam operam impendant. Si ullibi, hic verum est illud: Cepisse multorum est, ad culmen pervenisse paucorum. Πολλοὶ θρισσόλα, παῦροι δὲ μαίθιες αὐδησ. Quamvis autem ego quoque meam, & ingenii tenacitatem, & plurimarum ad hanc rem necessariarum rerū cogitatem ac inopiam, non ignorem; quia tamen etiam unum talentū, à Domino nobis concessum, non defodere: donum ad Prophetandum, quod in nobis est, non neglige: sed, ut accepimus, ita aliis in alium, ut boni dispensatores varię Dei gratię, administrare, jubemur; constitui post alios labores, aliquam etiam operam in Praxin hujus studii conferre. Ut querò huic negotio tanto cautiū & tutiū me committerem, sensim illud aggredendum, & pedentim ac gradatim in eo progrediendum duxi, ut sic & de meis in hac arena viribus periculū facere, & Doctorum virorum de hoc laboris genere judicia, tanto cōmodius experiri possem. Prudenter enim mones alicubi D. Hieronymus: Ne ad scribendum citò prosilias, &

levi ducaris insaniam: Multo tempore disce quod doceas. Notum est etiam quod Syracides inquit: Difficiliora quam pro te, ne quæras, & fortiora viribus tuis ne scrutare. Ad animum etiam non immitiore revocavi presentis non solum vita, sed & temporis hujus calamitosissimi, miseram & incertam conditionem, qua revera Spem nos vetat inchoare longam. Presentem inquit, satis Dei gratiantes sentiens, & insignem summorum Virorum favorem intelligens, quo non tantum præsentes medos conatus approbarunt, & ferventissimus studiis exceperunt, sed & ad porrò hanec etiam perirexerunt: & continuandam certatim cohortantur, non dubitavi fidentiori paulatim animo prodire, & nunc adeò fasciculum hunc Dissertationum quasi è carceribus in aperatum campum emittere.

Materias elegit tales, ad quas vel animus ipse ferebatur, vel occasio invitabat, vel etiam, quæ aptæ mihi videbantur, à quibus Operis istius auspicia ducerentur, libertatem hanc mihi nunc & i posterum reservans. De nonnullis Sacræ Cœnæ Ceremoniis sapientis ab Amicis rogatus, nec semper vel mihi vel illis per omnia satisfaciens, cōstituit tandem meas hac de re observationes majori cum cura excutere, diligenterque in veteres Hebraeorum Paschales ritus inquirere, illorum Talmud, Ritualia, cæcasq; latebras insinuare omnes, & num hac quoq; ex parte solidior aliqua lux veritati circa hoc mysterium accedere possit, pro virili tentare. Unde primum nata Dissertatione de Cœna, ultimum nunc in hac parte locum occupans. Mox alia oblate occasio de Decalogo, ejusq; tremenda in monte Sinai promulgatione, agendi: in qua varia etiam ad Historiam & Philologiam spectantia ex antiquis Hebraeorum monumentis produxi. Cum vero illa quoque se hic offerret discussienda questio, Quibus Literis Lex à Deo Tabulis lapideis inscripta fuerit? Isidemne quibus adhuc hodie Judæi utuntur, analitis, placuit eam in peculiariem Dissertationem rejicere, & accuratiū examinare. Plus enim quam Mathusalem etas est, quod inter Viros dactos dubitatū & disceptatum fuit; An istæ Hebraeorum literæ, quibus hodie in libris Sacris exarandis Judæi utuntur, genuinæ sint & primigeniæ, an vero illæ, quibus Samaritani utuntur? Hinc ergo Dissertationis, De Literarum Hebraicarum antiquitate, data occasio. Hic quidem res ipsa jam videbatur requirere, & me quasi manu ducere ad famosissimam de Origine

Origine Punctorum Vocalium controversiam, ut quorum Antiquitas, aequa ac Literarum, in dubium à multis vocatur. Sed hanc questionem pro tempore diuisus adhuc premere consultum visum fuit, & prius alia quadam, nec injuncta, nec iuritilia, ad Lingua Hebreæ Historiam pertinentia, expedire, num forte in his quoq; nonnulla se interea sit prodisura, ex quibus veritas solidius emergere & emicare queat. Hinc itaq; ab ova quod ajunt orfus, primò ipsam Lingua Hebreæ considerare & explicare capi Originem & Antiquitatem, ubi offensum, Origine esse Divinam; Antiquitatem Primam, & per aliquot facula Unam; Dignitatem Sanctam: Cum vero in Babele magnam esset passa Confusionem, pluresq; linguae ex ea ortæ, Historia Confusionis illius, & plurium Linguarum Origo inquirenda fuit, ubi Tria hac præcipue sub incudem sunt revocata; Confusionis Linguae Hebreæ Origo & causa, Linguarum ex confusione ortarū Numerus, & Confusionis Tempus. Itaq; cum tanta iunc temporis facta sit Linguarum & Populorum confusio, & experientia constet, Hebreos posteris temporibus non solum variæ exilia, captivitates & deportationes, sed & Lingua sua mutationem passos; ipsa Historia series flagitavit, ut porro difficeretur, In qua familiâ, & Ubi locorum Lingua Hebreatum incorrupta manserit, & hospitium vernaculum reiinuerit? quomodo & quando conseruata? Unde nomen sortita? qua fara experta? & similia. Tandem etiam haec subiuncta questio, An ad finem usque mundi sit permanstra, & in altera quoque vita ejus usus futurus? ut sic integer Historia Lingua Hebreæ ex Paradiſo in Paradiſum effet circulus. Ex his ergo Tres Dissertationes sortae, que primum nunc locum obtinent, quod commodissime sint vise, que Ceterarum caput conveniens, & ædipor thλauyns constituerent. His omnibus alia adhuc accessit De Nominibus Dei Hebraicis, quorum D. Hieronymas meminit: In his enim non pauca quoq; se offerunt, Philologia & Antiquitatis studiorum disquisitione digna.

Hæc omnia autem ita sunt a me pertractata, ut Sacram ubiq; Historiam illustrare, autoritatem Canonarum Scripturarum tueri, Hebreorum quæ Veterum quæ Recentium, de his omnibus sententias producere, cura cordig, mehi fuerit. Rectissime enim scribit Eusebius de *Preparat. Evang. lib. 9. c. 3.* Quemadmodum ab Ægyptiis res Ægyptiorum; Phœniciorum à Phœnicibus, Græcorum à viris illustri-

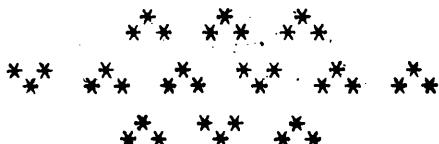
bus Græciæ Philosophorum à Philosophis, Medicas à Medicinæ peritis discere convenit: ἐτώ δὴ καὶ τὸ ἀκόλυθον ηγεμονίαν τὴν τὰ Εργάσιαν εἰς τὸν παῖδες Εβραϊκὸν λόγιον, ἀλλὰ μὴ ἀλλοθέν πθεν διποδέχεσθαι ita ex consequenti etiam statuo, res Hebræorum patrias non aliunde quām ex Hebræorum dictis scriptisque esse repetendas. Non ignoror equidem, que sit Rabbinicorum scriptorum ratio, quodāq; vulgo de illis judicium: sed neutrum me ab hoc incerto determinare potuit. Maro cùm Enniam legeret, dixisse perhibetur; Se aurum in sterquilinio colligere. Et D. Hieronymus de Apocryphis alicubi loquens; Grandis, inquit, est prudentiæ aurum in luto querere. Idem de Hebræorum libris & lectoribus dici potest. Sufficiat ergo, si aurum aliquid in impuris illis alioqui venis lateat, ac inveniri queat: laboris & opere ne nos paeniteat: Adhibendum autem judicium, scoriae separandæ & rejiciendæ, & ut verbo dicam, quid distent era lapillis, attendendum. Neg, etiam adeò alienum: hoc studium à nobis Christianis, ut vulgo habetur, censi debet, qui Judæis successores & posteri sumus, ut Lactantius scribit, & in Tabernaculis Semi habitamus, h.e. interprete Hieronymo, in eruditione & scientia Scripturarum, ejecto Israël, versamur.

Has vero meas Dissertationes, eo consilio quod exposui seorsim ha-
tenuis editas, Typographi & Lectoris commodo, in unum nūc collectas,
Splendidissimo & Augustissimo vestro Nomi ni ut inscriberem, animus
meus tantopere hac vice gestivit, ut quamvis multa, que hunc af-
fectum reprimere poserant, ei objicerentur, convulsis tamen metus &
pudoris repugnis, tandem eruperit, & viam ad vos affectarit; non ta-
men omnino sine ratione & honestis causis. Nolo nunc me in Vestiarum
Dignitatum, & Laudum preconia effundere: nihil dicam de Vesta,
Majorumq; vestrorum Fortitudine, & rerum gestarum gloria: nil de
Vesta, quā vestram Rempublicam regitis, Prudentiā: nil de laudatissi-
ma Humanitate, & erga Exules quosvis Hospitalitate & liberalitate:
nil de Urbis vestra dignitate & celebritate. Hec & alia hic spa-
tiis exclusus inquis Prætero, atque aliis post me memoranda
relinquo. Quamvis certè talia, que merito omnes rerum magnarum
equos estimatores ad Vos pertrahere possint. Præter hec notissima est
eximia Vestra erga Verbi Divini studium Pietas, & incredibilis erga
Literas & Literatos Benevolentia. Testes hujus rei luculentissimi sunt,
Ecclesiæ

..... u... u... , i... p... u... j... a... l... o... inter primas ad Verbi Dei normam,
Majorum vestrorum zelo, conformata, vestra à picare in eadem haëte-
nus purissimè conservata: Testis est Illustre & celeberrimum vestrum
Lyceum, in quo non solum Theologia, & quavis disciplina & artes, sed
& Lingua, magnâ diligentia & laude docentur & excoluntur: Testis
Bibliotheca celeberrima, quam ad singulare Urbis & Schola vestra or-
namentum magno studio adornatis. Testes sunt hujus rei tot Viri, ob-
variarum rerum praeclararum scientiam, & eternitate dignissima lite-
rarum monumenta, tota Orbe celeberrimi, quos Urbs vestra semper, à
superiore præsertim saeculo, vel produxit, vel gremio suo benignissimè
fouit. Taceo nunc Theologos, immortalibus scriptis claros, quo-
rum solorum numerus iussum posset Catalogum confidere. Philologos,
Historicos, Linguarum omnium, & omnis Antiquitatis peritissimos
si quis requirat, ubi præstantiores, insigniores & celebriores, quam in-
ter Vestates, reperiatur? Conradi Pellicani, Theodori Bibbianari, Guil-
elmi Struckii, Rodolphi Hospinianni, Conradi Gesneri, Caspari Waseri,
Lavaterorum, & aliorum, nomina, atque indecessilaboris, inexhan-
tag in Philologia doctrina, scripsa, quis, nisi qui literas penitus o-
mnes, ignorat? Quæ regio in terris horum non plena laboris? Quis in
antiquitate angulus, quem illi non excusserint? quæ lingua, quam non
excoluerint? quæ scrinia, que illi non perquisiverint? quid obscuri,
quod illi non illustrarint? Et ne nunc quidem hoc studium inter Vos
vel desir vel deferbitur. Hic enim haud ita pridem, novum veluti ali-
quod Sydus, inter vos exortus D. Joh. Henricus Hottingerus, amicus
mihi exceptatissimus, ad Linguarū Orientalium & Antiquitatis orna-
mentum & incrementū vobis datus & natus. Addat ei Supremus dies,
& egregius ejus conatibus ubertim ex alto benedicat. Cum itaq; his Dis-
sertationibus huc præcipue spectarim, ut studium hoc Philologicum, pro-
meo modulo, in Helveria nostra Scholis reformatis etiam magis magisque
propagem; Urbs verò vestra à multis retrò annis ab eo celebris fuerit,
illudq; splendide excoluerit, nil prater rem me facturum sum arbitra-
tus, sc̄, affectui meo aliquid indulgens, Primam hanc (Deo conatum
meorum vela porrò benignā suā aurā impellente) mearum in Antiqui-
tates Hebraicas lucubrationum partem, debita cum humilitate Vobis of-
ferem.

ferrem. Auxit hunc affectum singularis Vestrarumq. Humanitas, quam semel atque iterum, cum Tiguri essem, liber alissimè sum ex-
pertus, ut & in Thermis Helveticis, ubi secundâ vice, Tuâ Amplissime Consul, SALOMON HIRZELI, gravissimâ conversatione quandoque
fui, Tuam humanitatē ac singularem benevolentiam experiri, mihi
fato quodam contigit. Fovit eundem affectum constans & continua
cum pricipiis Schola & Ecclesia vestrarum luminibus, a multis annis, non
sine fructu & voluptate, suavissimè & fraternè planetula amicitia.
Occultos etiam proculdubio ignes subjecit, quod Civitati vestra ali-
quam etiam originis mea quasi venam dèbeam, quibusdam ex Majori-
bus meis, Religionis causa ex Italia profugis, sedes primas apud vos
quarentibus & invenientibus, ac postea demum huc Basileam commi-
grantibus: aliis Tiguri manentibus, ibiq, adhuc ex Dei benedictione
opibus & honoribus florentibus; Orelliorum, Muralitorum, & Pestaluz-
ziorum familias indigito, proxima consanguinitate me contingentes.
Sed non capit plura pagina angustia. Unum restat, ut vos orem, ut exi-
gaum & levidense hoc munuscum literarum, mei erga Vos studii &
observantia singularis testimonium ac arrham, sereno ac hilari vultu
accipere, & me, meos, meaq studia Vestro Favore & benevolentia com-
plecti & prosegui non deditnemini. Sic Deus Opt. Max. Vos, Incliv-
tamq. vestram Rempublicam, turbulentissimis his temporibus in pace
& tranquillitate, atque in ea una cum calesti Veritate, bonarum quo-
que linguarum ac literarum studia, eo flore quo hactenus, clemen-
ter conservet, & per Vos ad posteros quoque Vestrarum trans-
mittat. Dabam è Muso meo Basil. 10. Martij

Anno 1645.

JOHANNIS BUXTORFI,
S.S., Th.D. & Ling. Heb. Prof.

D I S S E R T A T I O

DE LINGUÆ
HEBRÆÆ ORIGINE ET
ANTIQUITATE.

Basileæ, Impensis Hæredum Ludovici König,

Typis Georgi Deckeri
Academiæ Typographi.

An. M DC XLIV.

S. Θ.

D I S S E R T A T I O

De

L I N G U A E H E B R A E A
O R I G I N E E T A N-
T I Q U I T A T E.

T H E S I S I.

ADAMU M primum Hominem, totiusque Orbis habitabilis Imperatorem, præter alias innumeras dotes, quibus à Deo Creatore suo, præ reliquis inferioris hujus Mundi creaturis, dotatus ac ditatus fuit, S E R M O N I S seu ORATIONI S quoque usum, in creatione sua statim accepisse & habuisse, cuius medio, tanquam non solùm *Animal loquens & rationale*, sensa animi sui articulatè, distinctè, intelligibiliter ac *λογικῶς* proferre, quibusvis rebus & actionibus nomina ac verba congrua & convenientia imponere, illa deinde aliis particulis artificiosè conjungere, atque exinde sententiam atque orationem aptam formare; sed etiam ut *Animal politicum ac civile*, cum aliis communicare ac conversari potuerit, & *Sacra nos Historia, & Sana docet Ratio.*

2.

SACRA namque Mosis HISTORIA refert, DEUM OPT. MAX. Adamum, statim ab ejus creatione, etiam ante lapsum, sermone allocutum esse, sermone diserto ipsi benedictionem suam uberrimam dedisse & exposuisse: præceptis & mandatis suis eum instruxisse (Genes. i. v. 28. & seqq. &

cap. 2. v. 16. 17.) : adductis etiam ad ipsum bestiis & volatilibus, quinam illa vocaturus sit, explorasse ; Adamum promptè, sapienter & dextrè singulis nomina imposuisse, atque ita non solum Dei loquentis voces percepisse & intellexisse, sed mutuas quoque reddidisse ac reposuisse : creatà denique Evā è vestigio verissimā descriptione, & nomine elegantissimo atque convenientissimo eam designasse (v. 23.) Ex his enim apparet, ab ipsa Creatione per S E R M O N E M , Deo & Homini, familiaritatem & consuetudinem intercessisse, omniumque rerum vires , naturas & proprietates , verborum Notatione propriā, designatas fuisse. -

3.

Huc referunt quidam illud Gen. 2. v. 7. זֶה אָדָם לֹא תִשְׁתַּחֲוו יְהִי כֵּן כַּאֲنָסָה לֹוֹת מַלְאָכָה
Et factus est homo in animam viventem. Onkelos enim Paraphrastes Chaldaeus, qui circa tempora Christi vixit, transtulit illud ; זֶה כְּנָסָה אָנָסָה לֹוֹת מַלְאָכָה Et fuit (anima sc. illa, quam Deus ei inspiravit) in Adamo in spiritum loquentem : Id est, Spiritus, Flatus, vel Anhelitus iste, quem Deus hominis naribus inflavit, non tantum eam vim habuit, ut hominem vivificaret, & ratione præditum efficeret, sed etiam distinctam in eō vocem & articulatum sermonem efficeret, ut ejus spiritus vi & facultate, distinctè etiam & articulatè loqueretur, atque ita hoc quoque Spiritu loquente ab omnibus brutis differret. Sic Jonathan : וְהַזְּרָעָה נִשְׁמְתָא בְּנוֹתָא זְאָמָן לֹוֹת מַלְאָכָה Et fuit anima in corpore hominis in spiritum loquentem. Sic Rabbi Salomonis, ad ista verba, glossa est ; אָמָן בְּהַמְּרָא וְחַיָּה נִקְרָא נִפְשָׁת לְאָדָם חַיָּה אֲזַל אֶל שְׁבָכוֹלָן שְׁגָטוֹתָה בְּזַעַט וְדַבּוֹר Etiam bestia & fera vocantur Anima vivens : Sed Anima ista hominis Vivens est pra reliquis omnibus, quia ei præter Vitam addita quoq; est Scientia vel Ratio, & Oratio.

4.

Sed & R A T I O sana hoc ipsum nobis suggerit. Nam cùm Homo Ζ' Μάνι Animal loquens verissimè ab Hebræis, & inde à Græcis ζῷον λογικόν, definiatur ; nullo modo ei hæc definitio perfectè competeteret, nisi & Ratione & Oratione prædictus esset. Quid enim est propriè ζῷον ? Loquens, Quomodo ? sermone

sermone non solum interno & ἔνδιαθέτῳ sed etiam ἀπόφοιτῷ. Nam דָבָר Davar, h. e. λόγος, saepius significat Orationem externam, quam Internam; immo propriè illam, non hanc significare videtur. Et cui usui Interna Ratio, nisi medium & instrumentum, divinum hocce munus convenienter explicandi ac proferendi simul accepisset? Quodnam autem Rationis expromendae Homini convenientius medium, quam Oratio? Hinc scribit Isaacus Arama in Levit. paraschā מְאוּרָע, וְתִדְיוּעַ בְּהַחֲרֵשׁ שֶׁאַנְנוּ מִרְבָּר אַנְנוּ מִכָּל הָאָדָם בְּכָל מִשְׁמָרָתוֹ. קָדֵם לְפָנֵינוּ וְהַחֲצִין הַסּוֹתְפִים וְקוֹרְבִּים חָסְרוּן הַאֲחָד h. e. Certum est, quod Mutus, qui non loquitur, non habeat omnes proprietates hominis, idq[ue] idē, quia Sermo internus & externus sunt socii & propinquui. Defectus primi, testatur de defectu secundi, &c.

5.

Et cum Homo, ut antè dictum, sit non solum Animal rationale, sed & Politicum ac civile, quam ratione cogitari potest, Deum sapientissimum, eumque optimum opificem, parentemque rerum, qui hominem ad societatem & benevolentiam mutuam produxit, Rationem indidisse, facultatem autem & organum rationis negasse? Nam quamvis Angeli quoque sint Intelligentes & inter se communicent, hoc autem externo medio sint destituti; non sequitur, Hominem quoque Oratione externâ carere potuisse. Illi enim sunt Creaturæ merè spirituales, לא אֱתֹהָן עַם בְּשֻׂרָאֵל qvarum habitatio cum carne non est, (Dan. 2. 11,) h. e. ab omni corporis unione liberi: Hinc illis, ut sibi mutuo loquantur, satis est mens menti ad confabulandum. Homo vero, quoad Animam quidem, etiam est Spiritualis: sed quia ea corpori est unita, & quasi inclusa & incarcerata, non aliter potest aliis, quæ in animo habet, communicare, nisi per organa corporea; ac proinde opus est nobis non solum nutibus & votis, sed maximè vocibus externis & linguae usu.

6.

Adhac cum in summa perfectione Animæ & Corporis fuerit Adamus creatus; post Rationem autem Oratio præcipuum

sit, quo à reliquis Animalibus differt, non videtur perfectio
 ejus absoluta fuisse, si eâ caruisset. Hinc censem, non solum
 Hebrei, sed etiam nostri Theologi communiter; Adamum,
 non instar infantis, sed hominis justæ ætatis, corporis & ani-
 mi facultatibus & dotibus perfecti, conditum fuisse. Unde
 D. Augustinus de Genesi ad literam cap. 14. Quemadmodum
 creditur factus Adam, sine ullo progressu incrementorum virili etate con-
 tinuo, &c. Vide eundem cap. 13. Et Pareus ad Genes. 2.v.7.
*Inspirato vita spiraculo à Deo, corpus Ada humi jacens ex anima & mor-
 tuum, mox caput sese mouere, vitam & sensus exercere audiendo, vi-
 dendo, loquendo, intelligendo, denique se hominem rationalem declarare,
 & quidem perfectum etate, corporis male, rationis & sermonis usū, non
 infantem, sicut homo nascitur.* Hebraeorum hac de re sententia
 legitur in Bereschith rabbah sect. 14. אָרְיוֹן אֶזְמַת וּזְבֻּחָה כִּכְבֵּד
 שְׂרֵוֹת שְׁנֵיה נְבָרָא. Dixit Rabbi Jochanan, Adamus & Eva quasi filii
 virginis annorum creati sunt. Sic in Bemidbar rabba sect. 12. &
 Schir rabb. cap. 3. vers. II. In libro Cosri part. I. §. 95. inter va-
 ria de perfectione Adami, dicit author ille; צָרוֹן כְּמַעַן לְתַכְלִיתָן
 פִּי הַבְּהֹרָה הַלְּמָד בְּצִירָה וּבְמִזְרָה Formavit eum, sicut dies ju-
 ventutis perfectè assecutum, perfectum quoad omnia membra & quali-
 tates vel facultates, corporis & animi. Huc pertinet, quod Rab-
 bini in genere de Operibus creationis scribunt in Talmud
 Rosch haſſchánah fol. II. I. בְּלֹפֶשֶׁה בְּרָאשֵׁת לְקֹמֹתָן נְבָרָא
 נְבָרָא לְאַבְנָנָן נְבָרָא Omnia opera creationis creata sunt in iusta
 statura sua, in scientia sua, & decore suo. Quod R. Moses in
 More part. 2. cap. 30. explicat; In perfecta sua Quantitate, For-
 mâ, & Accidentibus. R. Asarias in Meor Enájim cap. 17. addit; בְּרוּיתוֹ יְהֹוָה קָרְבָּן
 קָלְלָה לְשָׁמוֹעַ קָלְלָה מִזְבֵּחַ קָלְלָה עַל אֶלְחָנִים וּוּדָעָתִים
 Cùm etiam unicus fuerit, necessum fuisse ipfi audire & intelligere Vocem
 Dei alloquentis ipsum, de Arbore Vita & Scientia.

7.

Præterea, quomodo *absolutum simulacrum conditoris Dei expres-*
sus foret in homine, si non Divina mensis, sese per Verbum ab eterno
generantis, imago fuisse expressa? Scribit Theodorus Bibliander,
De ratione communione omnium linguarum p. 36. Plara, quæ
 ad hanc rem confirmandam faciunt, ex seqq. quoque haurire
 licebit.

Faceant proinde hinc illi rerum Sacrarum imperiti Gentiles, ex quorum sententia Vitruvius lib. 2. Architecturæ cap. 1. scribit; *Primos homines, sine sermonis articulati usu, diu in cavernis terra, ferarum instar habitasse, ac cerebris nutibus, spiritu vocali, ac voce rudi, animi sensa designasse, & sic demum ex eadem voce, de eadem re sapius repetitâ, vocem articulatam, vocabula significativa, ac sermonis usum ortum esse.* Et Diodorus Siculus de primorum hominum vita; *Ilos, inordinata & belluina vitâ utentes, sparsim ad paucâ exivisse, herbas suavissimas quasque, & sponte nascentes arborum fructus devorasse.* Et oppugnatos à feris, mutuo sibi auxilio succurrisse, utilitate commotos: *atque ita per timorem congregatos, paulatim suam inter se formam agnoverisse.* Cùm autem vox inarticulata & confusa esset, paulatim flectendo verba, & de rebus singulis mutua inter se signa fingendo, notam sibi ipsis effecisse omnium interpretationem. *Eiusmodi conventiculæ in universo orbe factus, non habuisse omnes eandem linguam, cùm singuli fortius nomina fingerent, &c.* Vide & Euseb. de Præparat. Evangelicâ lib. 1. cap. 4. & illic pii & incomparabilis quondam Theologi nostri Joh. Jacobi Grynæi Scholia. Hæc & similia, ceu mera cerebri humani commenta, meritò explodimus, & rejicimus. T. Livius inter prodigia non semel refert, bovem loquutum fuisse: *Nos inter prodigia referamus eos, qui Primum Hominem statim loquutum fuisse negant.*

Cùm ergò nefas sit dubitare, Primum Hominem Sermonis certi facultatem & usum habuisse, porro de Causâ Efficiente illius Sermonis sive Linguae quæritur?

Variantes de hac quæstione sunt sententiae: Quidam Orationem primæ Linguæ adscribunt **אֱלֹהִים Natuра**: Alii **בָּרַא אֱלֹהִים Natuра**: *Confessui, seu Placito & Instituto.*

*Prima sententia est eorum, qui existimant, Linguas esse **אֱלֹהִים Natuраles**, non **בָּרְאָה Natuра Ex instituto & confessu;** ita ut, licet Homo nullam disceret linguam maternam; tamen Linguam naturalem, & naturæ ejus insitam ac implant-*

implantatam, loquuturus esset. In hac opinione fuerunt olim
Ægyptii atque Phryges, qui, cum noscere vellent, quinam
primi hominum extitissent, pueros duos recens natos pastori
tradiderunt, inter pecora educandos, jubentes neminem co-
ram eis vocem ullam edere; ut nempe, quæ vox prima ex his
pueris erumperet, ubi inarticulatè vagire desissem, hanc diri-
meret litem. Cum ergo, bimatus exacto tempore, infantes
Bec Bec identidem clamantes audirent, quomodo tunc Phry-
ges *Panem* appellabant, suam linguam primam & naturalem
esse sibi persuadebant, uti refert Herodotus lib. 2. à principio.

12.

Hæc sententia verò aliis, cum ob alias causas, tūm etiam
ideò non arridet;

1. Quia si certa quædam Lingua hoc sensu esset naturalis,
eam procul dubio omnes faciliùs, quam alias, addisceremus.
Atqui hujus rei nulla deprehendimus indicia. Nam cum
Lingua Hebræa, quemadmodum paulò post videbimus, pri-
ma sit Mundi Lingua, illa procul dubio quoque naturalis, ac
proinde etiam facillima omnium nobis videretur ac esset. Sed
contrarium docet experientia, illam, ut & omnes Orientales,
Occidentalibus difficiles admodum videri.

2. Adducit R. Jehuda Muscatus in קול הוזר sive Com-
mentario libri Cosri part. 2. ad §. 56. sequentem rationem:
שאלו היה טבאי לא היה אפשר העתקת ממנה כלת אשורה האכו
לעוזוב טבע רשותה אל הארץ בהיותה זורקה בלב מעליה
ונס כי תריבילעה ביתך אלך אלי' פאמים למשׁוּן
סור מישאול מטהה היא לא תצאה
Quod si Lingua esset naturalis, impossibile esset ut homines avellerentur ab ea,
sicut impossibile est, ut Lapis sursum projectus deserat naturam descen-
dendi terram versus, פאמים למשׁוּן
neg, si millefies millies eum sur-
sum projiciendo aliter velis assuefacere, illud efficere poteris, ut Philo-
sophus scribit lib. 2. Ethicorum ab initio; & juxta id quod Rabbini di-
cunt, רוץ חזרה ואזרה אעקרין קא'. Projice virgam in aërem,
semper in fundamento suo consigeret. Sic se res habet in reliquo rebus
naturalibus. Et quamvis fateamur, homini quidem naturalem esse
linguam unam; sed posse eum doceri etiam linguam aliam, eo quod
dispositionem ad hoc habeat; attamen non magis poterit derelinquere
linguam sibi naturalem, quam Æthiops potest mutare pellentem suam.

Non

Non enim hic est questio de eo, ad quod apprehendendum homo naturā suā aptus est ex usū; sed questio est, cūm Lingua dicuntur Naturales, de proprietate naturali, ut est Ritus, qui non potest separari ab homine, &c. In hunc sensum scribit Francisc. Vallesius de Sacra Philosoph. cap. 3. Si sine doctore, ut alia quamplurima, innasceretur sermo iste hominibus, innasceretur profecto, etiam si alium sermonem disserent, essentq; omnes duplicitis sermonis. Si enim sermo quem prius homo didicit, non prohibet quod minus discat alium denuò, sed sciunt multi bifariam, trifariam, aut etiam quadrifariam loqui: multò minus prohiberi posset, qui ex ipsa natura pullularet, ab eo, qui comparatus esset studio; quin potius, si ullus sermo hominibus esset naturalis, non possent esse ad alios dociles, quia quod intus manet, prohibet extraneum, &c.

3. Quid impossibile videatur, ut sine certo consilio & electione, & quasi casu & fortuito, ea emanata sit lingua, quæ certas habet radices, unde plura alia nomina, quasi quidam rami, sub certis formis derivantur: cujus nomina pleraque tam sunt ḥereγηλικα, &c.

4. Quid varietas illa verborum, nominum, & particula-
rum variarum, quibus oratio perficitur, non videatur à natu-
ra, sed ex certo instituto provenire. Hinc cùm in libro Cosri
parte 1. §. 53. Judæus quæreret ex Cosroë Persa, ad Creationem
mundi probandam, & æternitatem ejus destruendam, הַאֲתָּה־
חִבּוּצָם מִן הַשְׁמָות וְהַפְּלֹתָם וְהַסְּמָךְם מִן הַקְּווֹתָם
Num tibi videtur, Linguis esse aternas, ac nullum principium habere? Cosroes illi sic respon-
dens introducitur; אֱלֹהֵים חִדְשׁוֹת מִזְכָּרָן מִזְרָחָן עַל־זֶה;
הַרְבּוֹת מִן שְׁמָות וְהַפְּלֹתָם וְהַסְּמָךְם מִן הַקְּווֹתָם
מִמּוֹצָא' הַרְבּוֹת Non: sed sunt nova, ex instituto & consensu vel con-
silio cerro ortæ, quod docet seu evincit compositio illarum ex Nominibus,
Verbis, & Particulis, que constant ex literis desumptis ex organis pro-
ferendi sermonem. Ad quem locū R. Jehudah Muscatus in Com-
ment. suis notat; הַפְּנִינָה בְּנֵי שְׁאָלוּ הַזֶּה טְבֻעַת הַזֶּה? קַוּחוּת כְּמוֹצָא';
הַרְבּוֹת מִבְּלִי אַמְצָעִי רַק קְוֹלוֹת בְּחַושׁ תְּרוּגָה לְהַזְרָות עַל בְּנִינָה מִשְׁמָעִי:
וּבְמִקּוֹט אָמָרוּ רַעֲבָנִכִּי לְלִיחָם הַיָּה זֶה מִשְׁלָל נָתָן בְּקוֹלוֹ קְוֹל אָהָ
h.e. Mens & intentio horum verborum est, quid si Lingua essent Naturales, essent desumpta ex organis sermonis absque omni medio; At voces foras prolatæ, intentionem edentis voces illas expri-
munt: Et pro eo quod dicere solemus E. G. Esurio דָּאָבָּא נִיְּלָהָה

*ego ad panem, voce suâ fortassis sonaret, A i o , vel simile quid
אנְבָּהַזְוֹת הַלְּשׁוֹנוֹת) uti aves sc. vel animalia irrationalia (מִרְבְּכֹות וּמִחְבְּרוֹת מִן הַשְׁמֹות וְהַפְּלֹתָם וְהַפְּלֹתָם אֶזְרָאֵל מִזְאָכָר מִבְּלִי
הַדְּבוּרָה פָּאַשְׁר הַכְּשָׁם בְּזַוְּלָת אֲמָצָעָר רַק אַכְפּוֹרָם מִן הַאֲוֹתִיות הַלְּקוֹחוֹת
בְּמִזְאָחָת בְּפָנֵיכֶם שְׂנִים רַאַיְתָם בְּאַפְּנֵי טַהַר עַל הַזְּמָן
מִזְמָרָה h. e. At, dum lingua composita & conjuncta sunt ex Nominibus, Verbis & Particulis, quarum prolatione non est ex Instrumentis sermonis sine medio vel immediate; sed composita sunt ex literis desumptis ex prolatione illorum modis variis; hinc aliquo modo concluditur & probatur עַל הַיּוֹת מִזְמָרָה quod sint ex consensu & instituto. Sic concludit R. Moses ben Majemon in More part. 2. cap. 3. ex Impositione nominum Adami primi, שָׁמָר הַסְּמִינָה לְאַתְּ טַבְּעָיוֹת quod Lingue sint ex consensu & instituto, non naturales. Qui plura volet, videat etiam, quae hac de re differit insignis Philosophus R. Levi ben Gerson in libro מִלחָמָת הַשְׁמָות Bellorum Domini, lib. 6. cap. 15. & Ephodeus cap. I.*

13.

Nec quicquam patrocinatur huic sententiae, quod primi nostri parentes Deum, certâ lingua loquentem, sicut à creatione intellexerunt, omnesq; res suis propriis vocabulis appellarunt. Nam illa cognitio in illis non fuit naturalis, h.e. ex naturæ principiis orta, sed præternaturalis, hoc est, singulare Dei gratiâ illis concessa, ut mox videbimus. Ideoque neque in liberos suos per naturalem generationem potuerunt eam propagare; sed oportuit eos Linguam illam à parentibus suis discere, non secus ac nostros infantes. Neque etiam ex eo, quod ante turris Babylonicae edificationem solum lingua Hebraica fuit usus, sequitur, ejus cognitionem fuisse hominibus illius ætatis innatam; cum non minus, ac nos jam, discendo ex auditu illam compararint.

14

Altera ergo de Primæ Linguæ Origine sententia est illorum, qui censem, eam כְּהַסְּפָטָה Ex consensu, placito, & instituto esse ortam. Sed & hi diversimodè illud interpretantur. Quidam enim illud adscribunt אֲנוֹשָׁתָה חַסְכָּתָה Consensui seu Placito humano: Alii לְהַסְּפָטָה אֲלֹהִיתָה Consensui & Instituto Divino.

15.

I. Qui Consensui & Instituto Humano primæ Linguæ Originem

הַפְּזֹלֶל וְהַמְּצִיא הָרָאשׁוֹן Efficientem
& Authorem ejus primum statuunt, quasi illam ex proprio arbitrio & voluntate effinxerit & instituerit. His sententiae suæ fundamentum ponunt in eo, quod Genes. 2. v. 19. legitur: Formaverat ergo Deus è terra omnem bestiam agri, & omne volatile cœli, וַיַּבְאֵל הָאָדָם לְרֹאות מָה יָקֹרֵא לוֹ וְאֶלְעָזָר יָקֹרֵא לוֹ וְאֶת־ שְׁמָךְ Et adduxit ea ad Adamum, ut videret, quomodo vocaret ea; Et quicquid vocabat illi Adam, id nomen ejus erat. Hoc illi accipiunt & intelligunt de Lingua, quâ Adamus loquebatur, & quam instituerit.

16.

His respondet Ephodeus in cap. 3. Grammaticæ suæ, his verbis: יְרוּשָׁנָם כִּי הַלְשׁוֹן לֹא יִשְׂלָם בְּחִנָּה תְּשֻׁמּוֹת לְמַה שְׁבָגָנָס תְּחִת סָגָר הַתָּן וְהַט עַצְמָם קָצָת אֲבָל חַלְקָתָן מְאָדָם : וְגַם בְּקַרְיאָת הַשְּׁמוֹת, לְכָל הַעֲצָמָם לֹא יִשְׁלָם הַלְשׁוֹן חֹזֶה ? יִשְׁמֹות הַפְּרִים הַט וְהַפְּלִים הַזְּעָמִים מְהָם וּמְלֹוֹת הַשְּׁעָםִים הַם מְכַלֵּל הַלְשׁוֹן h. e. Notum est, quod Lingua non perficiatur & absolvatur, imponendo nomina iis duntaxat, quæ ingrediuntur sub speciem animalium, & sunt substantia quadam, & quidem minima illarum pars; quin imò vocando nomina omnibus substantiis non absolvitur Lingua ista. Nam nomina novem accidentium (prædicamentorum) reliquorum, & actionum egredientium seu provenientium ex illis, ut & particula inflexiles, etiam pertinent ad Linguan. Non autem videmus, Adamum vel unicum horum nomine vocasse. Deinde addit, mentem & scopum Scripturæ in hoc versu fuisse docere, Adamum esse תְּהִינָּה הָרָאשׁוֹן Tιθέμενον πρώτην Impositorem & authorem primum; ed quod hoc sensu verba ista versus 20. קָרֵא הָאָדָם שְׁמוֹת Et vocavit Adam nomina; non cohæreant & respondeant cum sequentibus, וְאֶלְעָזָר לֹא מִצְאָת צָר בְּגַדְנוֹ Et homini non invenit adjutorium aquale ac proportionatum. Hæc enim videntur docere, non in eum finem principaliter ac primariò fuisse adducta animalia ad Adamum, ut eis nomina inderet ac imponeret, sed ut videret, num fæminam sibi convenientem in illis reperturus esset. Ideò tantum Animalia, non etiam aliæ creaturæ, ad illum adducta fuerunt, ut ea nominibus vocaret. Insuper ostendit, quomodo hæc ipsa verba, ritè exposita, tertiae portiū sententiæ faveant,

uti mox videbimus. In eundem sensum respondet R. Jehudah Muscatus in Cosri par. 2. ad §. 72. Sed de hoc loco plura dicentur infra th. 21. 22. Addunt alii, id est etiam non sufficienter hinc probari, Adamum primum & immediatum esse primæ Linguæ authorem, quod priusquam ὀνομαθεσία ista ab Adamo facta esset, Deus jam loquutus cum ipso fuerit, & quidem eā ipsā procul dubio linguā, quā Adamus postea loquutus fuit; Adamus etiam sermonem ejus intellexerit. Ob has ergo, & alias fortè rationes, neque hæc sententia plurium calulum mereri potuit.

17.

Alii itaque *Consensiū* & *Instituto Divino* hoc beneficium attruentes, statuunt, D E U M O P T. M A X. solum & Immediatum esse Linguae primæ Authorem, qui eam creārit, suo arbitrio instituerit, ac, ut alia dona, Primo Homini tradiderit. In hanc sententiam inclinant communiter Hebræi. Hinc scribit Ephodeus modò citato loco : *לְכָן יִאֱלֹהֵז וְהוּא יָמַר נֶכֶן שְׁחִינָה* *הַשֵּׁם יְתָ' פּוֹאֵל וּמְסִכּוֹן עַל הַלְשׁוֹן הַהוּא וְלֹא־הַנְּגַשׁ* *אוֹ לְאָדָם וְאֶתְנוֹ לְחוֹה כִּי שְׁלַשְׁתָּם הַבְּנֵי הַלְשׁוֹן הַהוּא בְּרוּרָ קָאָתָם* *עַם קָאָתָם וְבוֹרָרָתָם לְהָם וְאֶתְנוֹ אָוָתָם וְהַבְּרִילָה* h. e. Idcirco videtur rectius esse, quod Deus Benedictus sit Efficiens & Author illius lingue, quodq. Ille eam Adamum, Evam & Serpentem docuerit, vel saltem Adamum, & Adamus Evam. Tres enim illi eam lingam intellexerunt, tūm cūm ipsimet mutuò inter se colloquebantur, tūm quando Deus cum ipsis loquebatur, eisq. vel imperaret, aut benediceret, aut malediceret.

Hinc etiam vocat author libri Cosri, Lingam Hebræam, cui primatum defert, *לְשׁוֹן הַגּוֹאָתָר וּבְרוֹאָה* *Linguam formatam* & *creatam* (scil. à Deo) Parte 2. §. 72. Sic enim R. Jehudah Muscatus verba illa explicat ; *שְׁאַלְעָה מִסְפְּתָמָת מִבְּנֵי אָדָם* *בְּשָׂאָר* *הַלְשׁוֹנוֹת* *בְּקָה* *הִיא נֹצְרָת וּבְרוֹאָה מִאָתוֹ יְת'* *אֲשֶׁר רָאָה וִיסְפָּרָה הַכְּיֻנָּה* *וְגַם חֲקָרָה וּכְוֹן* *וּבְפַלְלָה* *דָּבָר* *לְאָמֵר הַנֹּצְרָת הַבְּרוֹאָה לְמַעַן* *חֹזֶד עַד* *כִּי לֹא* *לְבַד אֲשֶׁרָה וְתִקְנָה* *אַחֲרֵי* *הַדְּסֵכָה עַלְיָה* *מִכֹּה גְּנַבְתִּי* *אַכְלָה* *הִיא בְּגַן* h. e. Vocatur sic, quia non est ex *consensiū* & *conventione hominum*, ut *catera lingua*, sed est *formata* vel *efficta*, & *creata* ab *ipso Deo*, qui eam probavit, eā loquutus est, & eam ordinavit, &c. Duplicatā autem rel geminā voce utitur, dicendo

הברואת & היצירה Formata vel Ficta , & Creata ; ad indicandum tibi ; quod non solum formarit & ordinaret eam , postquam consenserit de ea , sed quod etiam creata sit a Deo benedicta , & ex nihilo in principio creationis extiterit . Iterum in libro Cosri par . 4 . § . 25 . legitur : והלשון האלהית הכרואה אשר ל'פה האלים לאדם ושם היא על לשונו ובלבנו היא מכם סוף השילמה מכל הלשונות : hoc est Lingua autem Divina creata , quam Deus docuit Adamum , quamque posuit super linguam ipsius & in cor ejus , est sine dubio perfectissima omnium linguarum , & maxime conveniens cum rebus vocatis & denominatis ejus , pra omniis . Ad quae verba haec est Jehudae Muscati glossa ; איננה מוסכמת מبشر וּבָשְׁרַי כִּתְרַת הַלְשׁוֹנוֹת רַק מֵהַמֶּעֱנָן לְשׁוֹן הַקָּשָׁר וְהַזָּרָה הַתְּלִפְתָּד לְאַדְםַ הַרְאֲשָׁׂוֹן דַעַת זָרְבִּיכְּךָ h. e. Vocat eam Creatam , quia non est instituta a carne & sanguine , ut reliqua lingue , sed a Domino est resonum linguae sancte (alludit ad locum Prov . 16 . 1 .) Et Ipse est qui docuit Adamum primum scientiam viarum ejus (allusion ad Psal . 94 . 10 .)

Huc etiam facit quod in Akēdath Jizchak legitur , in Levitico , scilicet מזוזע Porta seu cap . 62 . in hunc sensum : Quandoquidem præstantia Hominis præ aliis animantibus est peculum vel prærogativa Orationis , sequitur ex valvis oris ejus nullum debere prodire verbum , nisi quod rueratur differentiam ejus . Prius (quod sc . Præstantia ac præcellentia Hominis præ cæteris animantibus sit Oratio) patet ex eo quod Scriptura dicit , Et insufflavit in nares ejus halitum vitæ , & fuit in animam viventem , Gen . 2 . quod Onkelos transtulit ; Et fuit in Homine in Spiritum loquentem . Quandovis enim hoc בְּעַצְמָנִי per se & primò dicatur Facultas cogitativa vel rationalis , qua ipsius est propria , propter quam etiam vocatur Animal loquens , q. d. נֶצֶל Animal intelligibile vel intelligentia præditum , juxta illud ; Semel loquutus est Deus , Psalm . 60 . 12 . Item דָבַרְתִּי אֲנִי בְלִבִּי , Eccl . 1 . & similia ; attamen הרבו שְׁחוֹצָן הַוְתָּא שׁוֹמֵן רָעָן וּמְלַעֲן Sermo externus est interni socius , sodalis , & interpres , qui foras egreditur , quoque ea qua in corde suo habet communicat cum alio , vel interrogando , vel respondendo , vel docendo , vel corrigendo , Et שְׁעָלָן בְּנֵי הַכְּרָחֵת שְׁמַעְתִּים , Sermo interne usq[ue] בְּנֵי הַגְּבָרָא מִכְלֵל הַגְּבָרָא בְשָׁמָן יְמִינָה .

propterea necessarium sit, ut existentia Sermonis & Lingua sit ex numero rerum creatarum in sex diebus creationis, quo homines inter se mutuò communicant, & significant, quæ in corde suo habent, secundum id quod quod Salomon ait Proverb. 16. 10. **לֹא־צָרַב בְּלִבְנֵי־הָעָם** מִעֲנָה לְשׁוֹן. Hominis sunt dispositiones cordis: Sed à Domino est responsum linguae; quo vult indicare, quod Homo naturâ suâ quidem sit intelligens, & facultate pollens faciendi dispositiones cogitativas vel rationales, quæ sunt in corde; אֱמֶת מִתְחַדֵּשׁ לְפָנֵי תְּלִשּׁוֹן לְשָׁלוֹמוֹת שְׂנִירָה. Et sic dicit Propheta; Dominus dedit mihi **לְפָנֵי־הַלְשׁוֹן** linguam doctorum, ad opportunè loquendum defesso verbum, Jesa. 50. 4. Et omnes dicunt, **שְׁנִירָה** הָעוֹלָם בְּלִשׁוֹן הַקָּרְשָׁה בְּ הוֹא הַלְשׁוֹן הַגְּבָרָה בְּמַארְנוֹת יְתֻלָּה: quod mundus creatus sit in Lingua sanctâ, quia sc. est Lingua illa, quæ creata est per Verbum dei Opt. Max. ואָשָׁר בְּנֵי הַשְּׁפֵל לְאַדְמָן וְחוֹה לְשָׁמְעַן מִפְּנֵי כָּבֵד וְבְּרִיאָה in qua intelligere fecit Adamum & Eram, audiendo ex ore ipsius verbum, &c. Huc deinde refert etiam illud, quod Deus dicit Exodi 4. II. **קַשְׁטַפְתָּ לְאַדְמָן** Quis posuit os (i.e. sermonem vel Linguam) Adamo , vel Homini ? &c. Haec tenus Baal Akédah.

Eandem hanc sententiam approbat R. Asarias in Meor ená-jim parte 3. cap. 57. sub finem, scribens; **לְהַיוֹת בְּרִיאָה אֶלְחִיָּה** בְּאַדְמָן הַרְאֵשׁוֹן מִעת יְמֵי בָּרָאשָׁה כְּפִי טָהָרָה שְׁבִרְנוֹן וְלֹא מִזְכָּרָה מִנְמָן אַדְמָן id est, Quandoquidem lingua nostra sancta est creatura Divina in Adamo primo, inde à tempore dierum creationis, uti jam commemoravimus, neque instituta ex consensu vel arbitrio hominum, ut alia lingua, quamvis & cum illis conjunctum sit auxilium Divinum, &c. Huc etiam videtur respexisse Aben Esra, in carmine Rhythmico, Bibliis majoribus præfixo, in quo de literis Ehevi וְהַרְאֵשׁוֹן seu Quiescentibus inter cætera scribit; יְמֵי בָּרָאשָׁה אֶלְחִיָּה נְבָרָא אַדְמָן Eopse die, quo Adam creatus fuit, creati sunt & hi quatuor, &c. Vult enim indicare, unà cum Homine creatam quoque esse linguam. In libro חַנְכָה, quem haud ita pridem, unà cum aliis quibusdam opusculis, Hanoviæ edidit Joseph del Medico Cretensis, ab initio: **דַּעْ לְךָ בְּנֵי שְׁלֹשָׁנוֹן** העברי

גָּעָרִ חֹתֶן מְחֻרְמָאֹת הַאֲלֹהִית שְׁחַמְּאֵית תְּקִבָּה בְּבָרְאָת הַעוֹלָמָה
או קְוִדָּס לְהַסְטָה וְכָל הַפְּלוּת שְׁמוֹת וְפְּאֵלִים שְׁבוֹלָא דָיו עַל דָּרָה מִקְרָה
וְחוֹדוֹת בְּהַסְפֵּמָת שָׁאֵר מְמַצְּאֵי הַלְשׂוֹנוֹת וּכְזָה
Scito, misili, quod lingua nostra Hebraea sit ex productionibus Divinis, quas existere fecit Deus benedictus in creatione saeculorum, vel ante illa, & verba quae sunt in ea, non sint per accidens & fortuito, ut in aliis linguis, &c. Sic alii.

18.

Rationes ad sententiam hanc adfbruendā afferuntur variæ :

1. A¹ *natura Hominis*; quod, cūm homo animal sit μυημονθ-
ηνὸν, seu memorativum, & per se, nisi ex auditu non loquens; inde sequatur necessariò, ut primus homo, ante quem nullus
alius homo, nulla etiam alia lingua, quam audiret, fuit, nisi
ipius Dei, à Deo ipso edoctus sit, animi sui sensa sermone intel-
ligibili exprimere, & talia primum nomina rebus creatis im-
ponere, in quibus & natura & gratia, authoritas & naturalis
ratio omnino convenienter. Hinc scribit Guilelmus Postel-
lus in libro de Originibus cap. 4. *Sicut rerum fides ex auditu est*
(nam rei nullius unquam habebitur cognitio, nisi prius nomini credas,
quam rem concipias) *sic loquutio ex auditu est.* Nunquam enim loquit
posset homo, nisi ab alio prolatā auditu capiat. Quum ab uno omnes du-
camus originem, necesse est, ut Primus parens cœlitus sit edoctus de uni-
versarum rerum nomine. *Quum autem ante primum hominem nullus*
esset homo, qui voce exteriore loqueretur, necesse est, ut voce interiori
omnia rerum conceperit vocabula. *Quare ab ipsissima Dei sapientia*
fuisse infusa nomina rerum, secundum veritatis aeterna omnia ordinantis
rationem, est omnino necesse. *Divinitus itaq_z Adam accepit vocabula à*
Sapientia, &c. Haec tenus ille.

2. A¹ *Providentia Dei circa Creationem Hominis*; quod illa re-
quisiverit, ut Homo omnibus numeris absolutus, in primis
quoad ea quibus à reliquis animalibus differt, ut est Ratio &
Oratio, crearetur. Hinc scribit Ephodeus cap. 3.
וְהִיא זֶה בְּחֵוק הַחֲשֹׁנָה הַאֱלֹהִית כִּי אַחֲרֶה שְׁהִיא אָוֹת תְּכִלִּת בְּרִיתֵינוּ
מְחוּזָב בְּחֵוק הַחֲשֹׁנָה הַאֱלֹהִית כִּי אַחֲרֶה שְׁהִיא אָוֹת תְּכִלִּת בְּרִיתֵינוּ
הַשְּׁפָלוֹת וְהִימָּתָה הַשְּׁלָמָתוֹ בְּלִתי אָפְשָׁרִת אָסָל אֶל בְּהִנְחַת לְשׁוֹן כִּמוֹ
שְׁהַתְּבִאָר : הַגָּהָה נִיְהָה מְחַנֵּיכָה שְׁנִינָה לְלִשׁוֹן יְשָׁלָם כְּנָמָאָתוֹ וְהַשְׁנִינָתוֹ
וְהַכְּבָדָתוֹ ; h. e. *Necessarium fuit hoc ex hac parte Providentia Di-
vine. Nam cūm Homo fuerit perfectissima omnium creaturarum Di-
vinarum,*

vinarum, & perfectio ejus impossibilis fuerit, nisi per usum Lingue, ut demonstravimus cap. 2. sequitur, indendam fuisse à Deo ipse linguam, quā ejus existentia, prudentia & sapientia perficeretur. Et iterum Postellus in Notis ad Zoharem in Genesin, ad columnam 119.

Quum ab uno simus, tam inferius, quam superius, necesse est, ut illa Divina providentia Iesu dcedisset Adamo orbis Imperatori perfectiones suā posteritate & ipso possessore dignas, cùm in aliis omnibus, tūm maximē in illis rebus, quibus à ceteris differt homo creaturis; uti in Mente, summam rerum omnium intelligentiam infundendo, & in Loquitione, summam & rerum veritati naturali supernaturalique accommodatam vocum. Sic itaque necesse est, ut quæ est in primis adæquata, aut adæquabilis intellectui veritas, sicut illam cognoscit Deus, Angelus, & Homo, perfectissimo intellectu defacatissimoq; illam Creator tali vocabulo significari in auditu & prolatione Adami curaverit, &c.

30. *Ab experientia.* Quia enim Deus, ut suprà dictum, antè loquutus est cum Adamo, quām Adam nomina rebus imposuerit, concludi hinc posse volunt, Linguam quoque primariò & principaliter à Deo, non ab Adamo, originem suam ducere.

4. Quæ suprà Baal Akéda, ex duobus locis Scripturæ, ad probationem hujus rei attulit, Proverb. 16. 1. & Jes. 50. 4. ea minus solida nobis videntur. Cæterū ex libris Apocryphis huic sententiæ favére quibusdam videtur Ecclesiastici cap. 7. versus præsertim 6. *Septrīmō* (redit sc. Deus Homini in ipsius creatione) sermonem ad interpretationem efficacitatum ejus.

19.

Porrò cùm in hoc plerique Hebræorum consentiant, *Prīmam Linguam, à Deo ipso, Adamo primo fuisse communicatam; in Modo tamen communicandi nonnihil differunt & dissentunt.*

20.

Quidam sentiunt, illud Modo singulari ac speciali esse factum, ita ut Deus Adamo omnia ac singula verba, voces, modosque loquendi in specie ac sigillatim suggererit, ac quasi in linguam ejus posuerit: Alii volunt, illud Modo communiori ac universaliori esse factum, quoad ማንኛ(præcipua fundamenta & radices linguae. Videamus autem authores ipsos.

21.

Priorem sententiam, de Modo singulari ac speciali, approbarunt R. Jehuda

R. Jehuda Hallevi Hispanus, in libro *Cosri*, & ejus Commentator R. Jehudah Muscatius. Hinc dicit parte 4. §. 25. quod Deus posuerit eam על לשׁון ובלבבו super linguam ejus, & in cor ejus; nempe קָלְדוֹאַתִּיּוֹת וְאֶקְדּוֹת וְאַשְׁמָם לְלָלָן וְרִיאָם secundum omnes literas, puncta, & accentus, item secundum omnia illorum verba & proprietates, uti supplet R. Jehudah Muscatius in Comment. Idem ferè sentit Ephodeus. Sic scribit Abraham de Balmis in præfat. Gram. לשׁון עֲכָר הַצְּבָא בְּצִיּוֹן אֲרוֹנָה: זָאֵר שְׁמִים וְאַרְזָן וְאַוְתָּס לְשֻׁבְתָּה עַלְהָה: גַּתְהָן לוֹדְבָּר בָּה Lingua Hebreæ est optima in oculis Dominorum suorum: Creans cælum & terram & Hominem ad habitandum super ea, dedit eam ipsi ad loquendum eā secundum ejus particularia & universalia. In hanc sententiā inclinat ex Christianis Santes Pagninus, ut mox videbimus Th. 22. Hi ergò censem, Linguam primam à Deo fuisse secundum omnia ejus universalia & particularia, adeoq; secundum minutissimas ejus particulias, pro suo placito & voluntate, naturis tamen rerum convenienter, institutam & constitutam: & unā cum sapientia & scientia notitiarum naturalium, Adamo in prima creatione datarum, traditam quoque hanc ei fuisse Linguam, à Deo creatam, ut secundum illam, & rebus omnibus nomina vera imponere, & quævis animi sensa exprimere potuerit. Non enim volunt, ita Adamum edocet fuisse à Deo hanc linguam, ut sine scientia & sapientia mentis illam protulerit, instar psittacorum, vel, ut Hebrei עֲגָנִין הַעֲפּוֹת הַפְּצָפְּנִים וְהַתְּהִינִּים קְלִמְיוֹן הַאֲדָבָר אֲךָ לֹא בְּלֹבֶב דברו instar avium pipientium & garrientium ad similitudinem hominum, sed quæ sine corde (h. e. intellectu) loquuntur.

22

Altera sententia de Modo communiori & universaliori, est Isaaci Abarbenelis, quam fusè satis explicat in Comment. suo in Legem ad Genes. 2. 19. fol. 27. col. 4. non multū tamen à priori distat. Posteaquam enim præcedentis sententiæ mentionem fecisset, suam hac ratione exponit: אבל היוצר בכוון לומר הוּא שהק' כה ברא תְּלִשּׁוֹן וְתְּבִלְתּוֹת מִסְמִים לְטַנְגָּי דְּבָרִים וְלִידָשָׁה האלהיות בהן וכما שיר את האדם בצלמו והנה כמו שהשפט ע ב' ה' ואלהיות הדאות מכבלי לפוד וחקינה וחושך כל: בכה וטהר וטהר ע

בגופשו שרש' הלשון והוֹא הפסנמָה, בטבע לאומן ידיעות אמתיות אליהות ולנטיאים בעאמם וגמו באדם כז' טבע' להורות על כל מעיאות העולם חישום בgefshו בקהלות ומלאות הרשותים gefshו בגופשו בטבע כז' שטכל עד מסכים לשוז' האדם לחכמתו ית' ושי'יהם יספ'מו לשלוח הנמאים נל'ם: ומכליך וזה דבר עמו הקב'ה באומו הלשון והשמע לאניין קול גברת מוחשת מגע אליו וזהו טפנ' טה'יה לו כבר הלשון בטבע מושפע הבן לשוז' האל ודרכיו ונחלתו מהם לדבר בלשונו באופו שהו הדברים האלתיים שדבר אותו מוצאים אותו מן הכה אל הפועל כי כמו שעם הזירות והחכמה אמתית טבעית באדם בכה כבר תנע לו בפועל עד הלשוד וההערת מהפלמד בכה לשוז' הואת בחוית-מתחלת חפראה מוטבעת באדם מהשיט ית' הנה הגיש'ஆלו' בפועל עד הפלוד בדברו אליו ית' ראשונה: כי מאותו הדבר האלוי ששמע לך והארם זרכ' הלשון וסדר'יה וחווכ' לאדם אחר בן וכברינו: וזה היא א' מציאות וא' hoc est, Sed rectius est dicere, quod Deus Benedictus creaverit linguam, & determinaverit ordines ejus, consentientes cum naturis rerum, & scientia Divina illarum: Et cum creasset Hominem in imagine sua, ecce sicut infudit ei scientias vel notitias Veras, Divinas, absque studio, disquisitione, vel industria ullâ: sic infudit & impressit animæ ejus radices vel fundamenta lingue illius, consentientis in natura cum illis notitiis veris Divinis, & entibus in substantia ipsorum; indiditq; homini Potentiam naturalem ad docendum de omnibus entibus mundi, signatis in anima ipsius, per sonos & voces confignatas naturâ in anima ejus; ut ex omni parte consentiret Lingua Adami cum Sapientia Dei, & ambo illa consentirentur natura omnium Entium. Deinde præter hoc loquutus est cum ipso Deus in illâ lingua, audireq; fecit eum auribus suis vocem creatam, sensibilem, pertingentem ad ipsum; & ipse (Adamus), quia lingua illa jam ipsius naturâ fuerat impressa, intellexit Linguam Dei, verbaq; ejus, & edocitus fuit ex illis (verbis Dei) loqui linguam suam (animæ ejus impressam); ita ut Sermones Dei, quos cum ipso habuit, eduxerint ipsum à potentia in actum. Nam sicuti, licet sapientia vera naturaliter potentia sit in homine, in actum tamen educenda est per doctrinam & institutionem Docentis: Ita quamvis Lingua ista ab initio creationis impressa fuerit homini à Deo Benedicto; pervenit tamen in actum demum per modum quasi doctrinæ & institutionis, cum Deus primò cum ipso colloquebatur. Ex illo enim Sermone Divino quem audivit, desumpta Adamus vias seu proprietas lingua & ordines ejus, & sic deinde confirmata fuit Adamo, & in voluntate

voluntate ejus. Itaque, ut ipsemēt porrō scribit, approbat in praecedente sententia hoc ; וְשָׁהִתְהַזֵּן בְּרִאָתֶן מִפְנֵי יְהֹוָה לְאָדָם quid Lingua illa fuerit creata à Deo, & quid ipse docuerit eam Adamum, quando loquutus fuit cum eo : improbat autem in ea si dicatur; וְעַד הַקְּפֵנָה וְהַחֲנָה לְאָמֵר שְׁלֹמֹה יְהֹוָה קָרְאָת כְּבָשׂוֹת : quid docuerit illam Adamum per modum impositionis vel institutionis, dicendo, *Hoc voca sic*, & *Istud voca sic*, particulariter & in specie. Et hæc est sententia Abarbenelis.

23.

Cum ergo utriusque in eo convenientant, Linguam primam neque fuisse Homini naturalem, neque ex nuda voluntate, arbitrio ac placito Adami principaliter institutam ; sed à Deo creatam, &c, vel generaliter secundum universalia Linguae principia, vel specialiter, Adamo impressam & quasi concretam ; dispiciendum porrō, Quomodo cum hac sententia convenientat Locus ille Genes. cap. 2. vers. 19. 20. de Nominum impositione ab Adamo facta?

Suprà th. 16. jam dictum aliquid hac de re est, ubi vidimus, quomodo Ephodeus ostendat, non posse inde probari, Impositionem nominum & Institutionem primæ linguæ ortam fuisse ex simplici arbitrio & placito Adami; ideo scil. quia 1. illic mentio fiat tantum substantiarum, earumque non omnium, sed quarundam duntaxat, non etiam accidentium ; 2. quod alius sit illius loci scopus. 3. addidimus ex aliis, quod ante hanc nominum impositionem Adamus jam Deum illâ linguâ loquentem audiverit, ac proinde antea jam fuerit.

In eundem sensum ferè respondet Jehûdâh Muscatus in Cofri parte 2. §. 72. ואֶל קְשָׁר עַד מָמָר הַחֲטוֹב וַיְקָרֵא אָדָם שמות ונו' עט אמרנו שה'א ברואה כי תשובה זה קילה מאך מאשר לך אמר הכתוב שקרוא שמותך אל' ח'ר' השׂור ואל' עוז' השׂם'ס אשר שמותך גם הם נגזרו מ'סודות הלהו אשר הונחל לו מפ' עליון כאמור: h.e. Non est autem quod existimes, dictum illud Genes. 2. Et vocavit Adam nomina, &c. pugnare cum eo quod diximus, Linguam fuisse creatam. Responsio enim facillima est; quod Scriptura non dicat, nisi de bestiis agri, & volucribus cœli, quod ius Nomina indiderit; qua ipsa

tamen Nomina etiam deducta & derivata fuere ex fundamento Lingue illius, quae in pugnione tradita ei fuit ex ore Dei, sicut dictum. Et sic ad nuperum, seu alienam interpretationem illius loci respondemus.

24.

Sed videamus etiam illorum ἐρμηνειῶν, & Quomodo verba illius loci suæ menti & sententiæ convenienter explicant?

Ephodei, saepius jam laudati, interpretatio est hæc; וְשַׁׁעֲרֵי הַכְּתָבוֹת לְפִי וְאֶת הַהְנִיחָה הָוָא כָּן וַיֹּאמֶר " אלהִים וּנוּ הַנֶּה הַאֲמָרָה בְּכָאָנוּ הַוָּא שֵׁם כּוֹלֵל לְאַרְבָּעָ חִסְדוֹת כִּמוֹ הָאָרֶץ בְּפֶסְקָה הַרְאָשָׁוֹן אֶל הַמְּאָתִים וְאֶמְרָה שְׁכָאַשְׁר צִוְּרָה שֵׁם יְהִי שְׁמָנָה צוֹנָה לְבַחֲשָׂר וְלִתְחַדֵּשׁ מִן הַאֲדָמָה אֲשֶׁר הָאָדָם הָבָאָה כִּי אֶל הָאָדָם לְרוֹאֹת מָה יָקִיא לֹא אֶמְרָה שְׁחָכִים אַלְיוֹ לְקֹרְאָ שְׁמוֹת שְׁפָבָר הַיְהָלָם שְׁמוֹת אֶל הַשֵּׁם יְתָ' אַבְלָ לְרֹאֹת מָה יָקִרְאָ וְיָצַא לְמַעַן יַעֲשֵׂנוּ אָם יַשְׁתַּפְשֵׁ בְּכָחָ הַאֲלֹהִי הַשְּׁלֵלִי אֲשֶׁר נָתַן לוֹ בְּשִׁוְישִׁג טְבָעֵי הַכָּה הַחֲדָלָהָם אֶעָד שְׁיִקְרָאָם בְּשָׁם יְאֹות וּמְסִכְיָם לְטָבָעָם כִּי הַחֲנֹחות חַלְשָׁנוּיּוֹת הַקוֹדָמוֹת לְהַנְּחָתָא אֶל הַשְּׁמוֹת אֲשֶׁר מְחוֹן גַּנוּרוֹ הַשְּׁמוֹת הַהְמָה לְהַזְוֹת עַל טְבָעֵי הַנְּקָרָאִים בְּחָס כִּי מִנוֹחַ הַגּוֹרָה בְּהָאִת תְּקוּרָתָה וְהַוָּא הַשֵּׁם אֲשֶׁר לְהַשֵּׁם יְתָ' אֶמְרָה שְׁכָר הַגָּשׁ מִשְׁלָמוֹת חַכְמָת אָדָם שְׁבֵל נְפֵשׁ חַיָּה שְׁתָה קֹרְאָה לֹא הָאָדָם שֵׁם כִּי מִהוּתוֹ וְטַבְעָוּ הוּא שְׁמוֹ שְׁתָה עַד הַשְּׁמָנָה וְהַסְּמָנָה עַל בְּלָשׁוֹן הַתְּאִירָה; וְאֶמְרָה אַחֲרֵי בָּן כִּי כָּאֶשֶׁר קֹרְאָ הָאָדָם שְׁמוֹת לְסֹוג הַחַ' בְּהַשִּׁיג טְבָעָם וּמִחוֹתָם וְהַקְּפִים הַשֵּׁם יְתָ' אַל זֶה הַבָּהָא לְאַזְמָא בְּטָבָע אַחַד מִהָּמָא אַחַד מִסְכִּים וּנוֹאָתָה לְטַבְעָוּ וְעוֹרָךְ וּמִתְּחִמָּה אַלְיוֹ עַד שִׁישְׁלָבָה לֹא הַעֲרָה מִפְנוּ בְּמַה שִׁיאַטְרָךְ לְהַשְׁלָמָת מִצְאָתוֹ וְהַתְּמוּרָת מִצְאָות מִינּוּ וְאֹוְלִי אֶמְרָה וְלֹאָדָם כִּיוֹן לְמִינּוּ הָאָדָם רְלִי שְׁלָא מִזְאָעָז לְהַשְׁלִילָבָה מִצְאָות הַטְּבָע וְהַחֲמָתוֹ וְהַשְּׁאָרוֹתוֹ בְּאַחַד מִפְעָל חַיִּים עַל זֶה הַוְּאָדָךְ לְעֹיר אֶל וּלְתִּמְפּוֹנוּ: הַנֶּה נְרֹאָה מִזְרָח שְׁתַלְשָׁון הַתְּאִיר הַתְּרָאָה מִפְנוּ יְתָ' וּמִפְרָה ?אָדָט הַרְאָשָׁוֹן וְלִמְדָה אַלְיוֹ וְהַוָּא הַחַ' הַפְּשָׁפֵךְ b. e. Et explicatio illorum versuum, secundum hanc sententiam, est talis; Et formaverat Dominus Deus min haadamah de terra, &c. Hic vox haadamah (Terra) nomen est generale, comprehensens quatuor elementa, ut vocabulum haáez Genes. i. secundum saniores interpres. Dicit ergo; quod cum Deus beneditus formasset vel creasset, b. e. dedisset formam jumentis & bestiis de terra, tamquam materiam ipsorum, adduxerit ea ad Adamum.

ad viden-

ad videndum quomodo vocatus esset ea : Non dicit; quod adduxerit ea, ut nominibus ea vocaret, vel nomina illis inderet: Apud Deum enim jam nomina habuerunt; sed, ad videndum quid vel quomodo vocatus esset, hoc est, ut tentaret eum, num usurpsit potentiam illam Divinam intellectuali, quam ipsi indidit, ut apprehendere posset naturas animalium & differentias illorum et-usq;, ut etiam nominibus congruis & convenientibus ea vocare posset, secundum positiones seu principia γλωττικα, praecedentia impositionem istorum nominum, ex quibus etiam decisa vel derivata fuerunt nomina illa, ut docerent de naturis earum rerum, quae illus vocata fuere juxta praesuppositum notacionis seu etymologiae illius praecedentis, quae nil aliud est quam Nomen ipsorum apud Deum Opt. Max. Porrò ergo ait, quod ex perfectione sapientia Adami profixerit, ut illud nomen, quod unicuique bestia vocavit Adam secundum quidditatem & naturam ejus, ipsum illud fuerit nomen, quod apud Deum erat, in Ejus impositione & consensione, secundum linguam illam creatam. Denique dicit, quod posteaquam Adam vocasset nomina, speciei animalium, & apprehendisset naturam & quidditatem illorum, Deusque affensem suum eis junxit; non invenerit in natura ullius ex illis vel unum quod congruum & conveniens esset natura sua, sibique adequatem & propriarum, unde videlicet perficeretur auxilium sibi necessarium ad perfectionem existentiae sua, & conservationem existentiae speciei sua. Et fortassis, quando dicitur, Et Adamo vel Homini, respicitur ad speciem Hominis, ut sensus sit; quod non invenerit auxilium ad perficiendam speciem, eamque conservandam & propagandam, prout unumquodque animal ad hoc opus habet auxilio alterius. Ex his ergo videtur vel apparel, Linguam illam fuisse à Deo Opt. Max. crearam, & Adamo primo datam; ipsumque esse Causam proximam efficientem eius. Haec tenus Ephodeus.

Convenit cum hac sententia, quod Santes Pagninus scribit in Institut. Hebraicis cap. I. Hujus verò, inquit, Lingue author fuit Deus Opt. Max. qui eam creavit, qui eam primum docuit hominem, cunctis linguis (in quas deinde fuit divisa) & perfectiorem, & ad legendum aptiorem. Quippe primus ipse rebus omnibus nomina indidit & imposuit: quanquam sint, qui in Adam proto-parentem hoc referant, quoniam Genes. 2. 19. scriptam est, Et vocavit Adam nomina omni animali: & omne quod vocavit ipsum Adam animæ viventis, est nomen ejus. Sed quod ait; Et adduxit ad Adam, ut

videret quid vocaret illud ; liquid ostendit ; primum illum non fuisse auctorem : perinde ac si dixisset , Quum Deus congrua imposuerit singulis rebus nomina , ut primi hominis , quem creaverat , sapientiam ostenderet , adduxit ad cum cetera qua creaverat viventia , ut videret , an ille iisdem nominibus , quibus ipse appellarat , animantia vocaret . Qui cum iisdem ea vocasset nominibus , qua ipse imposuerat Deus , ostendit eam , quam appletus fuerat , sapientiam . Et Adam quidem viventibus duntaxat nomina indidit , qua Deus primum imposuerat : ceterarum vero rerum omnium , substantiarum , accidentiumque nomina Deus ipse imposuit .

Isaaci Abarbelis expositio non longe ab hac recedit : Postquam , inquit , formasset Dominus Deus de terra omnem bestiam agri , &c. quod factum die quinto & sexto , atque unicuique formam & quidditatem suam peculiarem indidisset , adduxit ea ad Adamum , ut videret , quid vel quomodo vocaturus esset ea . רְאֵל אָם יִשְׂרָאֵל דָבַרְוּ חֶפְּלָלִי נָאֹפֵן מִתְּחַזֵּק וְגַאוֹת לְדֹבָר תְּכַרְבֵּא אֲצָלוּ יְהִי כְּפָר טְבֻעַ לְמִתְּחַזֵּק תְּבוּרִים : h.e. num Sermo ejus actualis congruiturus esset Sermoni creato apud Deum , prout illum ei (Adamo) impresserat modo appropriato & convenienti natura & quidditatibus rerum : וְסִפְר הַכְּתוּב מִשְׁלָמוֹת הָאָדָם שְׁקָנָה לְבֵחָותָם תְּשֻׁמָּות שְׁהָזָר אֲלֵיכֶם בְּאֶסְתָּר בְּלֶשׁׂוֹן וְהַוָּא אָמַרְוּ וְכֵל אֲשֶׁר יִקְרָא לְזָאוֹם גַּפֵּשׁ חַיָּה הוּא שָׁמוֹ רְלִי גַּנְפֵשׁ חַיָּה אֲשֶׁר יִקְרָא לוּ הָאָדָם שָׁם הוּא שָׁמוֹ כְּפִי טָבָעוֹ וְשָׁרֶשֶׁת הַלְּשׁׂוֹן וְהַלְּחֵזָה וְכֵרֶב אָטוֹרָו הוּא כֶּתֶף מִתְּחַכְמָה דִּינְתָּה בְּקִרְיאַת הַשְּׁמוֹת הָאָדָם עַד שְׁלֵת הַגְּיֻעוֹ הַפְּלָאכִים אֲלֵיכֶם זָנוּ בְּנְרָאשֵׁיהֶם וְרָפֵחַ וְהַוָּא פָמַר אַרוֹךְ מָוֶה שְׁלָא הַיְתָה קִרְיאַת הַשְּׁמוֹת כְּפִי הַהַסְכִּימָה וְתְּרוֹצִין אֶלְאֵ כְּפִי הַוּרָאת טְבִיעַהָם וְהַשְּׁמוֹת שְׁהָם בְּנֵי הַוּרָה הַם הַגּוֹרִים שְׁבוֹה הַיְתָה הַוּרָה הַחַכְמָה לֹא : hoc est , Refert itaque Scriptura , de perfectione Adami , quod indiderit animantibus ea nomina ; qua ipsis revera convenientia fuerunt in lingua . Hoc sibi vult , dum ait , Et quicquid ei vocavit , animae inquam viventi , illud nomen ejus erat . Vult enim dicere ; Illud nomen , quod unicuique anima viventi dedit , illud erat nomen ejus , tum secundum ipsius naturam , tum secundum radices seu fundamenta Lingua Divina . Hinc tantopere extulerunt Majores nostri Sapientiam illam Divinam , ut dixerint ; Quanta quoque fuit sapientia in vocatione nominum istorum , adeo ut etiam Angeli ad eam non pertigerint , &c. Locus est satis prolixus , ed tendens , ut doceant , Impositionem illorum nominum non suisse secundum - confessionem & voluntatem ,

rem , sed secundum ostensionem naturæ illorum. (Et nomina talia sunt definitiones) In hoc enim se maxime exseruit Sapientia Adami ; non in nominibus liberis & voluntariis. Et mox : *Quod verò dicitur postea,*
וְאַזְכֵר נִזְמָן אֶת־ Et vocavit Adam nomina, &c. v. 20. eo non indicatur, quod Adam vocaverit nomina , sed significatur, quod posteaquam vocasset Adam nomina omnibus illis Animalium speciebus, naturæq; illorum agnoverit, non invenerit in illis ullam naturam convenientem & appropriatam naturæ humanae , quâ auxilium ei necessarium perficeretur. Hæc Abarbenel.

25.

Ex his itaque sententiis Ultima, quæ Deum O P T. M A X. primum primæ linguae facit authorem, maximè videtur plausibilis, & veritati consentanea ; utpote quæ & rationibus gravibus, & plurimorum tam Hebræorum quam Christianorum auctoritate est subnixa ac suffulta. Quod differentiam illam attinet de Modo quo Adamo fuerit à Deo communicata vel infusa, illa non adeò magni videtur momenti. Utraque sententia , etiam hac in parte, non solum ex Hebræis, sed & ex Christianis suos patronos habet. Quamvis enim una plus Deo ejusque dono adscribat, altera plusculum sapientiæ Adami deferat ; utraque tamen, quod præcipuum est, Deo, ejusque gratiæ, gloriam inventionis & institutionis Primæ linguae adscribit : utraque etiam exactissimam Adamo sapientiam, scientiam, & rerum omnium naturalium notitiam attribuit, quâ & res omnes in mundo mente cognoverit, & nominibus propriissimis , naturæque ipsarum convenientissimis, appellari ac denominari. Utrum jam illa nominum impositio modo generaliore & universaliore , an verò specialiore , à Deo ipsi suggerita fuerit, non adeò multum fortasse referre videtur, ut nimis anxiè & scrupulosè illud sit exquirendum , vel acrius de eo litigandum & contendendum.

26.

Quamcunque ex his sententiam quis eligat, corruit simul ac profligatur impia & insana in Fausti Socini sententia, qui Libro de Statu primi Hominis cap. 4. negat, *Adamum cognovisse naturam bestiarum.* Et, *Nominum impositionem , ab Adamo factam, non aliam in Adamo arguere cognitionem , præter eam , quam quilibet quantum-*

quantumvis stupidus habere potuisset, nec ad alia res pexisse talia nomina, quam quæ sensibus fere prodebat, & unicuique manifesta fuissent, afftere non veretur. Imò, Adamum ante peccatum fuisse instar infantis vel pueri, non ratione innocentia tantum, sed etiam ratione cognitionis, quia nescivit, quid esset Nudum esse, &c. Sed non est nobis propositum deliriis ejus refutandis diu insistere. Sanè cùm in aliis multis Judaicet Socinus, híc longè à Judæis recedit, qui Sapientiam Adami, in statu integritatis acceptam, & impositione Nominum comprobatam, miris passim laudibus, & merito, extollunt. Huc spectat quod dicunt, אָדָם בְּרֵאשִׁית Adami staturam, vel magnitudinem fuisse ab una extremitate terra usque ad alteram, hoc est, Illum mente affectum, intellectissime ac cognovisse omnes res, earumque naturas, quæ mundo continentur. Videat qui volet Beresch. rabba Sect. 17. Akédath Jitzchak portâ 10. Cosri. p. 1. §. 95. & alios.

27.

Sic ergò hactenus vidimus, Primum Hominem certi Sermonis facultatem & usum habuisse; Originem item seu Causam efficientem primariam Sermonis illius primi indagavimus. Proximum nunc videtur esse, ut disquiramus; *Quanam illa prima fuerit Lingua, quam Deus ab initio mundi creavit, primisq; hominibus tradidit & communicavit?*

28.

Primam & antiquissimam Mundi Linguam, quā Deus Opt. Max. cum primis nostris parentibus in Paradiso, illi vicissim cum Deo, & inter se, sunt locuti, fuisse eam, quæ, longè post hominum & linguarum distributionem, HEBRÆA, consequentibus etiam temporibus SANTA dicta fuit, & etiamnum hodiè dicitur, sicuti communis & recepta, ita verissima est sententia.

29.

Ita semper præstantissimi quique Scriptores, Hebræi & Christiani, judicarunt; huicq; Linguæ primatum inter omnes alias mundi linguas attribuerunt.

30.

De H E B R A E I S scriptoribus scribit Ephodeus cap. 3.
תְּבַנָּה

הַשְׁמָרָה וְהַטּוֹסֶכֶת עַלְיוֹ מִבְּבוּרָא 'תֵּהַלְשׂוּן הַעֲבָרִי הַגְּנָרָא' h. e. Vidi Interpretes Legis omnes consentientes in hoc, quod Lingua illa creata, & à consensu Dei profecta, sit L I N G U A H E B R A E A, à Prophetū dicta J U D A I C A, 2. Reg. 18. v. 26. Nehem. 13. v. 24. Ita rem habere, fidem facient sequentia illustria Hebræorum testimonia.

Inter Hebraicæ Synagogæ Scriptores antiquiores primi occurunt, qui Legem Mosis in Linguam Syro-Hierosolymitanam transtulerunt: illi in sua Translatione huic rei apertissimum p̄mitibent testimonium. Nam illud Mosis, קָדְשָׁה בָּרוּךְ הוּא Et fuit universa terra labii unius, & verborum eorumdem, Genes. II. 1. Jonathan Paraphrastes sic redidit: וְהַזֶּה כֵּל אָרְעָא לְשָׁן חֵד וּמִמְלָךְ חֵד וּמִתְּאָחֵד בְּלִשּׁוֹן קָדְשָׁה: Et fuit universa terra Lingua unius, & sermonis unius, & consilii unius: Linguae sanctâ erant loquentes, in qua creatus fuit mundus ab initio. Altera ejusdem Legis Translatio, quæ absolute Hierosolymitana appellatur, in eundem sensum & iisdem verbis ibidem transfert; וְהַזֶּה כֵּל דָּרְשָׁה דָּרְשָׁה לְשָׁן חֵד וּמִמְלָךְ חֵד וּמִתְּאָחֵד בְּלִשּׁוֹן קָדְשָׁה הוּא מִפְּלִין דָּתְבָרִי בְּתַחַת עַלְמָה מִן שְׁרוּפָה: Et erant omnes habitatores terra lingua unius, & sermonis unius, & consilii unius: Nam Lingua Sanctam loquuti sunt, in qua creatus est mundus à principio.

Cum his consentit celeberrimus apud Hebræos Scriptor, Theologiae Cabalisticæ Doctor primarius, Rabbi Simeon ben Jochaj, cuius libro Hebræi primam antiquitatem à vastata Urbe & Templo tribuunt. Is in libro Zohar, qui arcanam Legis explicationem Cabalisticam continet, in fine sectionis Toledoth Nōach, superiorem locum declarando, ita scribit: וְאֵין חִטְמָה לְשָׁנָה זוֹ אַתְּבָרָד וּבְלִפְנֵי הַקְּבָח אֶלְאָבָנָיו דְּכִילָה זוֹ מִמְלָךְ בְּלִשּׁוֹן הַקְּדָשָׁה וְהַזֶּה אַלְשָׁנָה קָא עֲבֵיד לְזִוְּנָא בְּגַן דְּכִינָה אֶלְאָבָנָיו דְּפָומָא תְּלִין מִלְּין אַלְיִין לְאַרְכָּבָה גְּבָלָה וּבְנָא עַכְרִי סְיֻמָּא לְהַזֶּה אַתְּרִ דְּבָעָו לְאַקְמָא וּלְאַתְּבָלֵל לְשָׁנָה זוֹ וְאַיְלָו לְאַתְּקָמָא גְּעוּתָהוּן בְּלִשּׁוֹן הַקְּדָשָׁה כִּיּוֹן דְּאַתְּחָלָף לְשָׁנָה זוֹ לְאַיְלָו בְּעַבְרָה אֶלְאָבָנָיו דְּלִעְלָה לְאֵת יְמִין וּלְאֵת אַשְׁתְּכוּעָו בָּר לְשָׁן קָדְשָׁה: I. e. Si dicas: Lingua ipsorum cur divisa fuit, & quare confudit eam Deus Sanctus Benedictus? Ideo, quia omnes illi loquebantur Lingam San-

Etiam, & ista Lingua prestabat ipsis auxilium, eò quod in opere & sermo-
 ne oris pendent res istae, qua ad conjunctionem animorum pertinent. Et
 hoc ipso afferebant auxilium illi loco, quem cupiebant erigere: Huiusq;
 rei causa confusa fuit Lingua ipsorum, ne possent in effectum deducere
 voluntatem suam in Lingua Sancta. Quamprimum enim fuit mutata
 Lingua ipsorum, non prosperebantur in opere illo, quia Virtutes, vel Ex-
 ercitus superiores (Angeli) non intellegunt, neque noscunt, nisi Linguam
 sanctam. Et cum confusa fuit Lingua, debilitas fuit virtus illorum,
 & confracta fortitudo ipsorum. Sensus est: Homines primi post
 Orbis diluvium ingenti numero aucti, suisque viribus, propter
 unam Linguam, & communem societatem, nimium confi-
 dentes, volebant opus immane in altum exstruere: sed turbata
 cælitus ipsorum lingua, quæ Lingua Sancta erat, se invicem
 non amplius intellexerunt, neque cælitus amplius adjuti fue-
 runt, unde ipsi distracti & dispersi, opus ipsum à perfectione
 fuit impeditum. Et mox infra ibidem: תְּבִיבָה בְּתַבְּבָה אֶחָד וְנָרוּתָה חֲדָר וְכַתְּלָשׁוֹן: Id est, Ecce quid scriptum est? En populus unus, &
 labium unum omnibus illis; Genes. II. I. Propterea quod ipsi
 fuerunt animo uno, & voluntate una, & loquebantur Lingua Sancta.

In Talmud Jeruschalmi sive Hierosolymitano, in libro Me-
 gillah cap. I. legitur: פְּתִיבָה וְתַבְּבָה בְּלַהֲרֵן שְׁפָחָה אֶחָד וְגַבְּגִים אֶחָד בְּרִיבָה רְאֵל עַזְוֹר וְרַעֲנָן חָד אַמְרָר שְׁהָז מְדֻבָּרָם בְּשַׁבָּעִים לְלִשּׁוֹן: וְחוּרְבָּה אַמְרָר שְׁהָז מְדֻבָּרָם בְּלַשּׁׂונִין יְהִוָּה שְׁלָמָה קְדָשָׁה id est, Scriptum est, Et fuit universa terra labii unius, & verbo-
 rum eorundem, Genes. II. I. Rabbi Elieser & R. Jochanan super
 hoc disputantes, Unus dixit, ipsos loquutos fuisse o linguis; Alter dixit,
 loquutos fuisse Lingua Unici in mundo (hoc est, Dei, quem sic ali-
 quando vocare solent) nempe Lingua Sanctam. De R. Elieseris
 sententia inferius dicetur.

In Medrasch sive Commentario Legis תְּהִוְתָּא כְּתָבָה Tanchuma, quem & Felammedena vocant, de Lingua Hebraæ pri-
 matu: sic legitur: יְלִמְדָנוּ וְלִמְדָנוּ אֶחָד בְּתַבְּבָה לְלִשּׁוֹן שְׁלָמָה חֲבִירוֹ בְּלִבְלִבְלָה לְשׁוֹנוֹתָם וּלְאַבְּזָן אֶחָד בְּתַבְּבָה לְלִשּׁוֹן שְׁלָמָה חֲבִירָה בְּלִבְלִבְלָה תְּהִוְתָּא הַרְאָשָׁיוֹן הַיְّן מְדֻבָּרָם בְּלִשּׁוֹן נְבוּא דְּבָרָתָן id est, Confudit linguas ipsorum, ut non intellegeret ullus ipsorum lin-
 guam proximi sui. Nam Lingua primæva, quæ loquuti sunt, fuit Lingua
 sancta, in quæ eadem lingua creatus fuit mundus.

In

לְשׁוֹן שָׂמֵחַתּוֹרָה בְּלִשׁוֹן חֲקָרֶשׁ בְּנִירָא הַעוֹלָם בְּלִשׁוֹן הַקָּדוֹשׁ : Sicut data est Lex in Lingua sancta, sic quoque creatus est mundus in Lingua Sancta.

In libro Cofri Orat. 2. sect. 68. כו/or' שבלשוננו ר' מקבילה וסבירות: תחכמתה ששהיא הלשון אשר דבר בה ר' תברוך אט אט ותונה ובמה דברו שג'חים וכו': Lingam Hebraam per se esse præstantissimam omnium Linguarum, habetur tum ex Kabala, tum ex recta Ratione. Kabala enim seu Traditio est, quod sit illa Lingua, in qua locutus est Deus cum Adamo & Eva, quoq; illi quoq; ambo sunt loquuti, &c.

ספר אחר ר' Salomon Jarchi in Commentario suo : לשׁוֹן תְּקָרֶבָה לְשׁוֹן Labii unius ; id est, לשׁוֹן Lingua Sancta.

ספר אחר ר' Abraham Aben Esra : לשׁוֹן תְּקָרֶבָה לְשׁוֹן תְּקָרֶבָה id est, Labii unius, h.e. Lingua unius. Mihi autem videtur, fuisse eam linguam sanctam.

R. Levi ben Gerson in Commentario in Legem ad Gen. ii. in eundem modum scribit : וְרָמָתָה שֵׁיהָ הַלְשׁוֹן שְׁרוֹי מִדְבָּרִים פֹּוֹ Apparet, quod iste sermo quem loquuti sunt in principio, fuit Lingua Sancta. Nam Adam primus locutus fuit Lingua Sanctam.

Ejusdem sententiae est Ramban, sive R. Moses ben Nachman ad Exod. 30. v. 13. cujus verba alio infrà commodiore loco adducentur: R. Isaac Aramah in Akédath Jitzchak, ut sup. visum thes. 15. & alii. Nam plura Hebræorum testimonia in seqq. producendi dabunt occasio, ubi Rationes quoque expendemus, quas pro hac sententia probanda in medium adferunt.

31.

Sed & CHRISTIANI Scriptores, authores gravissimi, prisca & recentes, tam linguae Hebrææ peritissimi, quam de ejus dignitate, præstantia & antiquitate gravissime & prudentissime judicantes, iis quæ de primævitate ejus ex Hebræis Scriptoribus produximus, suum magno applausu & consensu adjiciunt calculum.

B. Hieronymus Lingam Hebræam Omnia Linguarum appellat M A T R E M , ac proinde origine primam. Sic enim in

Commentario in Sophoniam Prophetam cap. 3. ad illud v. 18.
'נָגָשׁ מִתְּבַדֵּל נָגָשׁ' quod ipse reddidit, *Nugas*, quæ à Lége recesserunt,
congregabo, scribens, ait; *Nugas*, sive, ut *Aquila interpretatus est*,
Translatos, qui à te recesserunt, congregabo. Id quod diximus,
Nugas; sciamus in Hebræo ipsum esse Latinum sermonem
& propterea à nobis ita, ut in Hebræo erat, positum, ut nosse possumus,
Linguam Hebraicam omnium Linguarum esse M A T R I C E M. Hæc
ille. An verò vocabulum Hebræum נָגָשׁ *Nuge*, sit etiam Latini
sermonis, & an ex hoc exemplo argumentum Hieronymi con-
firmari possit? h̄c non arguimus: duntaxat sententia ejus
adducitur, quâ agnovit, *Linguam Hebraeam omnium Lin-*
guarum esse matrem. Illud autem argumentum millenis ex-
emplis aliis probari posset, & peculiarem tractationem requi-
reret, quæ non est hujus loci. Sed quod dicit, Aquilam Græ-
cum interpretem, vocem Hebræam נָגָשׁ *Nuge*, explicasse *Trans-*
latos, id sensum habet ex alio simili loco, in quo ista Hebraica,
תְּבֻלָּתְהָ נָגָשׁ Betulotēha nūgoth, in Græca versione transla-
ta leguntur. *Ἄι παρθένοι αὐτῆς ἀιχμαλωσοί ἀγόμενοι Virgines*
ejus captiue abductæ sunt; Thren. i. 4. *Translatos ergo, idem illic*
est, quod Deportatos, In captivitatem adductos. Sed nec hujus in-
terpretationis veritatem h̄c excutiemus. Tantummodò di-
cimus, meliorem h̄c esse Hieronymum, qui reddit, *Virgines ejus*
squalida sunt, scilicet mærore & luctu, quæ genuina est Verbi
Hebraici significatio. Unde non immerito Santes Pagninus
in Thesauro suo Linguæ Sanctæ, in Radice תְּבֻלָּתְהָ, miratur, cur
*B. Hieronymus in superiori loco Sophoniæ transtulerit *Nugas*.* Sed hæc extra chorum. Idem in Epist. ad Damasum: *Initium*
oris ē communis eloquii, & hoc omne quod loquimur, Hebræam Lin-
guam, quâ Vetus Testamentum scriptum est, fuisse, universa antiquitas
tradidit.

Origenes in librum Numer. Homiliâ undecimâ scribit:
Manferit autem Lingua per Adam primitus data, ut putamus, He-
braea, &c.

Divus Augustinus in lib. i. de Mirabilibus S. Scripturæ, ubi
de Confusione linguarum scribit, ait: *Veruntamen cùm ad illud*
usq, tempus (ædificationis turris Babylonicae) esset unius lingua
cunctus populus, universorum, qui ad tale opus venerant, linguas in diver-
sa verba

sa verba divisiſt. Quæ autem iſta Una Lingua fuerit, id docet idem de Civitate Dei lib. 16. cap. II. ubi inquit; Qui ergo in ejus (Heberi) familiā remansit hæc lingua, divisiſt per alias linguis categoriis gentibus, que lingua priuè humano generi non immerito creditur fuisse communis, idē deinceps H E B R A E A est nuncupata. Tunc enim opus erat eam distingui ab aliis linguis nomine proprio, sicut alia quoque vocata sunt nominibus propriis. Quando autem erat una, nihil aliud, quam Humana lingua, aut Humana locutio vocabatur, quâ solâ universum genus humanum loquebatur.

D. Ambrosius in Cap. 3. Epist. ad Philippenses: Prima enim lingua, quæ erat sine nomine, cum huic (Hebero) redditur, ex eo non men accepit.

Nicolaus Lyra in Genes. cap. II. Labii unius; Idiomatis Hebraicis, quod usque tunc solum fuit inter homines. Et Iesa. 19. 18. ad illud; Loquentur lingua Canaan; scribit: Fit hic mentio magis in spirituali de Lingua Hebraica, quam de aliis, quod illa est Lingua prima, & fuit omnibus communis, usq; ad adificationem turris Babel.

Johannes Mercerus Genes. II. I. ait: Pro certo, persuaso, & indubitate habeo, primigeniam illam Lingua Hebraicam fuisse, &c.

Santes Pagninus in Instit. Hebr. cap. I. Hujus verò lingua author fuit Deus Opt. Max. qui eam creavit, qui eam primum docuit hominem, &c.

Cornelius Bertramus in Præf. Gram. suæ: Quod ad Hebraicam linguam pertinet, certum nimis est, eam unam cum ipso Adamo in lucem editam fuisse, & solam apud ejus familiam & posteros perdurasse, ad tempora usque captivitatis Babylonicae.

Benedictus Pererius libr. 5. in Genesin: Lingua verò, quam primum habuit Adam, & secundum quam imposuit animalibus nomina, concessu omnium Hebreæ fuit, que ante divisionem linguarum non appellabatur Hebreæ: erat quippe una duntaxat lingua Communis omnium hominum, ut Scriptura testatur, &c.

Franciscus Junius ad Gen. II. I. Hanc (unam sc. & primam) Hebraam fuisse linguam, consensione omnium ostenditur: & Augustinus argumentis probat lib. 16. de Civit. Dei cap. II.

Plurimos alios prætero.

32.

Sed ne Authoritatibus tantum & testimonij nudis nisi,

D 3

atque ita precaria duntaxat, vel e blanditis suffragiis corrogata, hæc Linguae Hebrææ dignitas, à primæva Antiquitate petita, videatur; age RATIONES etiam producamus validissimas, quibus eadem confirmatur, ut appareat, nil, nisi quod summo ei debetur jure, hoc ipso ei attribui. Rationes pro sententiæ hujus confirmatione afferuntur præcipue sequentes ab Hebræis.

33.

Primum, à Natura Lingua Hebraea in genere, ejus videlicet summa Perfectione. Quemadmodum nempe, ajunt, corpus perfectissimum perfectissimam quoq; requirit formam, ut Arist. l. 2. de Cœlo c. 4. scribit, Cœli substantia, ceu perfectissimæ, accommodatissimam esse formam rotundam, omnium formarum perfectissimam: sic dignissimum fuit, ☚לְתָהַתְּנִינָהּ, ut daretur perfectum, perfecto, à perfecto, h. e. ut Deus, tanquam creator perfectissimus, Adamo homini primo in statu perfectionis posito, linguam inspiraret perfectissimam, quâ, sine defectu & errore ullo, omes res creatas propriissimè ac perfectissimè denominaret. Hoc autem factum esse Sacrae literæ indicant per ea, ubi dicitur; Adduxit ea (animantia terræ, & universa volatilia cœli) ad Adamum, ut videret quomodo vocaret singula: & quo nomine vocavit Adam (animans scil. quodque) sic fuit nomen ejus, Gen. 2. 19. Significatur enim his verbis, non fuisse nudas, aut fortuitas & accidentarias appellations istas, quas animantibus & volucribus, ac consequenter reliquis rebus creatis, imposuit Adam, sed ex singulorum naturis & proprietatibus petitas, quæ genuinè & propriè id expresserint & significarint, quod res ipsæ erant, ut auditio nomine statim species & res ipsa cognosceretur. Prima enim rerum veritas ex nominum reparatione, ceu ex sacro etymo, pender, scribit Postellus in libro de Originibus cap. 14. Admirandæ Sapientiae fuit, ipso aspectu naturam rerum simul perspicere, ac juxta eam convenientia singulis nomina indere: Perfectæ & absolutæ Linguae fuit, accommodata & propria vocabula cogitanti momento suppeditare, neque cogitantem vel defectu aliquo destituere, aut errore ullo seducere. Quomodo enim unumquodq; nominabat, illud erat nomen ejus; propriè sc. & accommodatisimè,

datisim è tunc, &c inde ad Mosen, primum Historiæ Sacrae testimoniū & Scriptorem Hebræum, appellationibus istis durantibus, ac deinceps ad ultimum usque hominem duraturis; Atqui sola Lingua Hebræa est, quæ laudem & gloriam hanc summæ inter omnes linguas perfectionis, præ omnibus aliis meretur, cuique perfectionem hanc doctissimi quique viri adscribunt, & ad quam hujus rei causâ omnes alias linguas, tanquam ad matricem, exigunt; Quocirca, cum Perfectum prius sit Imperfecto, & què ac Unum Pluribus, & Simplex Composito prius est, ut Philosophus dicto loco testatur, concludunt, hanc omnium aliarum Linguarum, quæ eam consecutæ sunt, & ab eadem Perfectione omnes absunt, origine primam esse.

34.

Argumentum hoc affert R. Afarias in Meor Enajim cap. 57: ubi simul etiam aliquot argumentis Perfectionem linguae Hebrææ probat, 1. Quod nulla alia sit lingua, cujus voces tam efficaciter exprimant naturas & proprietates rerum significatarum, ut in Lingua Hebræa; præcipue autem ex Nominibus Divinis, & in primis Tetragrammato יהוה, cujus tam Divina est significatio ad essentiam Dei denotandam, ut nulla alia Lingua id satis explicare, nedum exprimere & imitari possit: 2. Ex ipsis literis, quod & illæ suas occultas significaciones habeant, cum rebus significatis convenientes, ut Ramban docet Genef. 2. . 3. Ex locutionibus & significationibus Metaphoricis, quæ in hac lingua sint elegantissimæ & admirabiles; cujus rei exemplum adducit dictum illud Jacobi, ad mortem parati, וְשָׁבַת עַם אֶבְרֵי. Et cubabo cum Patribus meis, Gen. 47.30. in quibus duabus vocibus tot & tanta mysteria ac doctrinas comprehensas esse dicit, אשר בפה חכמים ובלורי נלא לכתוב, ut quamvis multi sapientes scriptores integros jam de illis conscriperint commentarios, tamen nondum sufficienter illa explicariunt. Nam dicit; dum primò Mortem vocat Cabationem, vel Cubitum-itionem, docet, de Vivificatione, resuscitatione & resurrectione mortuorum, prout sc. is qui cubitum it, manè iterum excitatur & surgit: deinde, quando ait, cum Patribus meis (cui similis est Phrasis illa, Congregari ad populos suos, Genef. 25. & alibi) docet de Immortalitate animæ,

animæ, quod illa post mortem adhuc superstes sit: בְּלֹא לִי כִּי אֵת נָמַת הַזֶּה: אֲכֻזִּי וְעַטְּפִי אֵיתָה Nam absque hoc, Patres ejus & Populi ejus ubi essent? &c. Hæc R. Asarias. Vide & Cosri p. 4. §. 25.

Non absimile est, quod scribit Samuel Arcuvolti in libro *Arugas babbossem* cap. 8. Posteaquam enim per totum caput prolixè egisset de proprietatibus Numerorū Hebraicorum, & tandem aliquid subjunxit de efficaci significatione vocabulorū Hebraicorum, שְׁנָא מְתָאִימָות בְּכָל־דָּבָר מִתְבָּעַ שְׁנָא qua sunt gemina natura unicuique rei impressa, eamq; significatione suā exprimunt, tandem concludit: Ex iis qua hæc tenus dicta sunt in hoc capite, colliget quivis cordatus, קָרְבָּתְּ מְעָלָה וְזַמָּן בְּלֹשׁוֹנוֹ וְקָרְבָּתְּ prioritatem dignitatis & temporis Lingua nostra sancta, an videlicet ortus sit super eam sol à filo illo triplicato, Prudentia, Scientia & Intelligentia, (h.e. an ex humano ingenio sit inventa): in dæ revera cognoscet, שְׁנָא תְּלִילָתְּ בְּכָה הַשְּׁפָעַ וְגַם לְשָׁלֵט בְּמִינֵו אֲרוֹם אֲשֶׁר כְּפָיו אֶת הַלְשׁוֹן: quod Deus perfectissimus infuderit. Adamo primo, in specie sua perfectissimo, Linguam perfectissimam, tot perfectionum species complectentem; adeò ut etiam Nomina ex ea in ceteras Linguas translata, nullam mutationem seu additionis seu diminutionis passa sint apud gentes illas, quæ illa transstulerunt, ut appareat ex nominibus Adam, Eva, Schet, Schabbath.

His addunt alii & hoc, quod Linguæ Hebrææ primitivæ voces seu radices omnes, vel saltem pleraque, sint verba: quod omnes regulariter tribus duntaxat constent literis: quod nullas peregrinas & exoticas admixtas habeat voces; & similia.

Ephodeus cap. 3. existimat, hujus rei causâ vocari Genes. II. שְׁפָה אֶחָדָה Labium unum, quando dicitur; Fuerat autem universa terra Labii unius; וְלֹא תְּהִזְמִין הַיּוֹתָר פְּטוּחָה וְהַשְׁלִימָה; שְׁנָה יְתָה בְּתוּבָה וְשָׂאָר הַלְשׁוֹנות אַינְסָן: quod sc. sit simplicissima ac perfectissima, neque admixtus ei sit peregrinus, (hoc est, nulla habeat peregrina vocabula) quod in Linguis aliis non ita est. Huic refert, quod Cabalistæ dicunt שְׁפָה אֶחָדָה (Labium unum) & שְׁנָה הַקְּרָבָה (Lingua sancta) per Gematriam sive Artem Cabalisticam Arithmeticam æquivalentia esse, & in numeris inter se convenire, Unitate exceptâ, quæ in שְׁנָה הַקְּרָבָה (Lingua sancta) excedit; Nam literæ שְׁפָה אֶחָדָה (Labium unum) conficiuntur 794.

לְשׁוֹן הַקָּדוֹשׁ (*Lingua Sancta*) 795. Unitatem illam residuam dicit denotare Unitatem auctoris ejus, Dei videlicet OPT. MAX. & Unitatem ac perfectionem Lingua.

Partem illam perfectionis, respectu Efficacium significacionum, cum naturis rerum convenientium, easdemque exprimentium, magnificè passim extollunt Hebræi ; unde inter alia in libro *Kabach Adonai* legitur ; וכל הפלורות שמוֹת כה 'זונֵי ופעלים שבו לא ח'ז ע' מקרה והוויט כהסכמה שאר ממצאי הלהשונת שאין טעם לחת אבל בלשון הקדש הכל היה בכונה נפלאה ומואה עמויקת ונלם מיפוים על סודות וטוקים עמויקם ושמות הדרים מורם על עצמותם הבהירין וסגולותיהם ומוארכות והתחלותיהם *Hujus autem Linguae Hebrææ voces, nomina & verba, non sunt accidentaria aut fortuita, secundum consensionem vel consuetudinem reliquarum linguarum, in quibus nulla subsist appellatio ratio : sed in Lingua Sancta omnia sunt ex intentione admirandæ, & consilio profundo ; cunctaq; sunt fundata super secretis & observationibus profundis. Nomina etenim rerum docent de essentia, differentia, proprietatibus & principiis illarum, similibusq; ad quatuor causas pertinentibus. Et hujus rei causâ etiam volunt nonnulli, illam Sanctam appellari.* Vide & R. Levi ben Gerson in Genes. fol. 14. col. 2. &c. Coſri p.4. §. 25. Jehudam Muscatum in Coſri fol. 117. b.

36.

Sed & Christianorum scriptorum quidam argumento hoc utuntur, & perfectionem istam Linguæ Hebrææ agnoscunt. Huc pertinet, quod Nicolaus Fullerus in Miscellaneis Theologicis lib. 4. cap. 4. scribit : *Quemadmodum igitur in immensa rerum mundi hujus congerie, præcipuum aliiquid & eximium in uno quoque genere produxit Deus, quod reliquorum omnium ejusdem generis mensura quadam existat, ad quam exigantur, & quâ singulatim explorentur : ita in Linguarum etiam infinita varietate evenisse censemus, unam præter ceteras à Divina providentia constitutam, cuius directione ac puritate, aliarum omnium obliquitatem & impuritatem metiremus. Ecqua verò alia, quam matrix illa Hebræa, ad id apta & idonea existimabitur ? Theodorus Bibliander in libro de Communi ratione omnium Linguarum p. 37. Ceterum non obscuris argumentis liquet, sermonem Hebraum esse parentem ac principem Linguarum omnium,*

qui natura omnium rerum Divinarum simul & Humanarum aptum non men, veluti publicam notam, imprimis, & frugalis est sine omni luxu, nec sordidus & parcus. Cujus vestigia non obscuræ cernuntur in linguis omnibus, &c. Postellus de Etruria Origine p. 59. Inter omnes mundi linguas opus est esse unam primariam, rerumq; veritati proximam, in qua ante omnes vocabulorum eluceat veritas. Volo autem mihi ex sola auctoritate illorum, qui hoc asseverarunt, concedi, quod sit ipsa Ebraica, &c. donec aut ex operi nostro de Originibus, rationibus patet, aut si se occasio obtulerit, postea confirmare possum. Atque hoc est argumentum primum, quod Hebræi pro lingua suæ Antiquitate afferunt, cuius pleraque, plerique nostrorum scriptorum suo calculo approbat.

37.

Secundum Argumentum ducitur à *Forma externa* vocum hujus linguae. Quandoquidem primi Parentes in Oriente, & qui dem è ejus parte, quæ Assyria vocatur, sunt creati, illuc habitarunt, illuc etiam genus humanum multiplicari cœpit; extra controversiam ponendum videtur, Linguae alicui Orientali primatum inter omnes linguas esse deferendum. Cùm vero inter has, Hebræam & Chaldæam cæteris omnibus priores esse, à nemine rerum perito in dubium vocetur, alterutram sanè illarum eam linguam esse, quæ primi parentes sunt locuti, haud absurdè concludi videtur. Quod si autem porrò inquiratur; Cui illarum iste honos debeatur? iterum convenienter procul dubio respondebitur, si dicatur, illam præferendam, quæ simplicior & planior est, & unde, sanâ cum ratione, altera deducta & derivata esse apparet. Atqui comparatione à linguarum peritis institutâ, quamplurimis argumentis, sive Vocabulorum ipsarum species formam, sive illarum inflexionem, liquebit, Hebræam priorem esse linguâ Chaldæâ, & hanc ab illa multum, illam ab hac nihil, mutuatam esse, sed quæcumque habet, ex suo proprio habere peculio. Hinc est, quod Josephus Scaliger scribit in Epistola quadam ad Richardum Thomsonum: *Syri Maronitæ antiquorem Syriae nunc Hebraïsmo, quo vis pignore contendunt, quæ est summa imperitia.* Nam perinde est, ac si idioma Italicum Latino vetustius esse dicerent. Certè Ḥālē Melech prius est quam נֶלְכָה Malca (Rex): & multa alia ad hanc pertinaciam expugnandam affer-

dam afferre possimus. Concludamus ergo, unam linguam veriusissimam esse eam, quā Sacra Biblia conscripta sunt, &c. Quod Scaliger de Syris Maronitis judicavit; Idem de quibusdam aliis hodiē dici potest, qui Chaldaicam linguam Hebræā antiquiorem contendunt; illos nempe, vel ex imperitia, vel certe ex novitatis & singularitatis seu studio seu amore, ita sentire.

38.

Tertium argumentū petitur à Notatione vel Etymologiā Non-minum proprietorum antiquissimorum primi mundi, quae ex Lingua Hebræa, & ex eodem suæ originis themate sic deflexa sunt, & significationis causam adeo emphaticè & efficaciter explicant & exhibent, ut nulla alia lingua eandem pari flexu & energiā imitari, multò minus assequi possit: Inde ergo בְּמַכְרֵב necessariō sequi volunt Hebræi, eam Linguam reliquis omnibus priorem esse, & primitivæ istius perfectionis suæ vestigia palam indicare. Argumentum hoc à Notatione desumptum, Hebrei Scriptores indicant, quando dicunt, יִשְׁלָחֵנִי נַעֲמָנִי יִשְׁאָלֵנִי Vocabulary cadit in vocabulum, hoc est, Voci notatio ab eadem est Voce seu Radice; Vox à Voce dependet & deflectitur; Voci ratio est, quia ejus Radix seu primitiva vox sic vel sic significat, ita vel ita denotat, &c. Interdum tamen etiam non est vera Notatio ex eadem radice, sed Explicatio per modum Allusionis seu Paronomasiæ ex voce seu Radice affini, cuius locutionis vim & usum ad eundem scopum referunt. Palmarium hoc est Hebræorum pro Linguæ suæ primæva antiquitate argumentum, quod gloriosè passim jactant, & utroque brachio movent. Unde non abs re erit, si & nos paullò pressius ei insistamus, & quā ratione Hebræi illud urgeant, videamus.

39.

Vis & nervus argumenti hujus consistit in hoc; Cùm Nomina propria Primorum hominum, & Patrum antediluvianorum, teste Scripturā, sint à primitivis suis radicibus deflexa & derivata יִשְׁלָחֵנִי נַעֲמָנִי יִשְׁאָלֵנִי per vocabulum cadens super vocabulum; ut vox à voce dependeat; tanquam conjungata scil. vel paronyma; illaque Nomina adhuc sint eadem quæ primò fuerunt, prorsus immutata: & verò illorum nominum talis Notatio paronyma in nulla alia lingua locum habeat, nec ex ulla

alia deduci possit, quām ex Lingua Hebræā; sequitur necessaria, Lingua Hebræam esse Linguam primam, quā tunc usi fuerunt: quia procul dubio non Linguā aliquā post multa demum sæcula oriturā, sed præsenti & tūm usitatā, Nomina illa. concepta & imposita fuēre. Ex. Gratia:

אָדָם A D A M, dicitur ab אֲדֹם A D A M A H hoc est, à Terra, quia ex terra conditus est, juxta illud; וַיֹּצֶר יְהוָה אֶת־הָאָדָם עַד מִן־הָאָדָם Et creavit Dominus Deus Adam (Hominem istum) pulverem ex Adamah terra, Genef. 2.7.. Hic Græcus Interpres pro Adam sive Homine dicit Αὐθεωπός, pro Adam sive Terra, Γῆ, etymologiā omissā: Chaldæus, אָדָם Adam quidem retinet, sed pro אָדָם Adāmah , dicit אָרֶן Arra. Sic & in aliis linguis denominatio ista perit.

אֵבָה E v A, quasi Vivida, vel Vivificatrix dicitur, quod posteritati humanæ, ut prima mater, Vitam dederit, juxta illud; וַיְקַרֵּא יְהוָה אֶת־כָּל־הָדָם שְׁנָתוֹת כִּי־חַי־הָדָם Et vocavit Adam (homo ille) nomen uxoris sue Chava, eā quod fuit mater omnis Chaj, id est, Viventis, scil. hominis, Gen. 3.20. Etenim à חַי Chajah Vivere, est חַבָּה Chavah, q. Vivifica, pro quo Græci ex defectu linguæ suæ dicunt Εὐα, quia aspirationem illam non habent, & sic vulgo Eva; sed pro חַי Chaj dixerunt Χώντων Viventium: Chaldæus retinet חַבָּה Chavah, sed pro חַי Chaj dicit חַבָּה Omnia hominum; perditā utrobiq; etymologiā Hebraicā.

אַפְּקַיִן P K A I N, quasi Acquisitus, à אַפְּקַיִן K A N A H Acquirere, Acquisitum possidere: quia Scriptura dicit, וְתַלְדֵּ אֶת־עַמְּךָ וְאֶת־עַמְּךָ Et peperit Kain sive Kainum, dixitq; Kaniti Acquisivi virum, &c. Genef. 4.1. Græci, Καῖνος, &c. Chaldæus; Ἄρης Kain, quia dixit Δῆμος Kenéti, &c. Ubi eadem est etymologia, quia eadem voces Hebræis & Chaldæis magna ex parte sunt communes, sed diversimodè flexæ.

אַפְּקַיִן S C H E T H vel S E T H, quasi Positivus, vel Repositivus, quod mater Eva, sublato ē vivis Habele secundogenito (cujus etymologiam Scriptura tacet, quod ob vitæ brevitatem quasi nullus habitus fuerit) gratulabunda sibi ipsa diceret; Benè

Bene se rem habere, quod alia soboles in locum Habelis, à fratre crudeliter interficti, *Reposita*-*esset*, juxta illud, וְאֶלְעָד בְּנֵי עַמּוֹ אֲחֵר תִּחְתַּחַת הַכְּלֵי כ' שְׁתִּים קְצָבָן Et peperit (Eva) filium, vocavitq; nomen ejus Scheth: nam (dicebat) Schath *reposuit mihi Deus semen aliud pro Habele*, quem occidit Cain, Genes. 4. 25. Græci; Σῆθ, λέγοντες Σανέγος. Chaldaeus שֵׁת Scheth: nam dixit יְשֵׁת Schavi Posuit; perditā, in utraque lingua, denominatione.

פְּלֵג PELEG, vel ut vulgo, PHALEG, quasi *Divisa*, à verbo פָּלָג PALAG *Dividere*, quia sub eo *Divisio terræ*, & Linguarum confusio accidit, cuius nomen ipsum debebat esse symbolum perpetuum, juxta illud, פְּלֵג בְּנֵי בְּנֵי הָאָרֶץ PELEG, quia in diebus ejus Niphlegah *divisa fuit terra*, Genes. 10. 25. Græci; Φαλεξ, ὅπις διερρεισθη *divisa* est. Chaldæus; פְּלֵג Peleg; quia פְּלֵג Itpeligath *divisa* est: ubi rursus eadem notatio, sed diversa flexione, propter Verbum utrisque commune; Hebreis tamen primum & proprium, Chaldæis mutuatitium.

נוֹאָך Noach quasi *Consolator*: Dixit enim Lemech nato hoc filio; *Hic נֹאָך יְמִינֵנוּ* Jenachamēnu *Consolabitur nos ab opere nostro*, & à dolore manuum nostrarum, Genes. 5. 29. Ergo נֹאָך Noach à Verbo נָחַם Nacham, juxta mentem Scripturæ, abjectâ literâ Mem. In istiusmodi enim Nominum proprietorum formatione non semper accurata etymologiæ Grammaticæ ratio observatur. Unde R. D. Kimchi Joluæ 5. v. 9. ad vocem גָּלוּת' scribit: דָּרְךָ לְשׂוֹן הַקְּרָשָׁת מִן דָּאָלָל הַזְּסָרָה בְּנֵי אֹתָהּ hoc est, Consuetudo Lingue Sanctæ est in Nominibus deductis à Verbo, ut eis quandoque addat, vel detrahatur literam unam; ut Noach (Consolator, à verbo Nacham *Consolatus est*; per detractionem literæ Mem): Schemuel à verbo Schaal (Petit, per additionem literæ Mem): quandoque etiam literæ transponuntur, ut זָבֵח Jaabéz à verbo Azabh (non Abhatz; per transpositionem literarum sc.).

Huc pertinet etiam nomen מִלְאָח Israhel Mulier; quomodo dicta fuit Eva ab Adamo, כ' מִלְאָשָׁר לְאַתָּה קְדוּשָׁה quia ex Israhel Viro sumpta est, Genes. 2. 23. planè ut homo primus di-

Etus *Adam*, quia sumptus erat ex *Adamab*, h. c. Terrâ. Itâ de-nominatione & ~~μηρωνυμία~~ Græci carent: non enim dicunt, *Ανήρ*, *Ανήρ*, vel *Γυνὴ Vir, Γυνία Mulier*, vel *Αὐθρωπός Αὐθρωπία*. Imò ne Chaldaei quidem, utut Hebræorum linguae maximè vicini, hanc derivationem in hac voce habent. Nam dicunt *אַנְחָה Gafra Vir*; sed non dicunt *אַתְּתָה Gafretah Mulier*: sed usurpant pro eo *אִתָּה* vel *אִתְּתָה Ittah*, vel *Ittetah*. Sic dicunt *אִתְּתָה אִתְּתָה Itta, Ittetah Mulier*; sed non dicunt *אִתְּחָה Ith Vir*. Latinis *Vir usitatum* vocabulum est, sed *Vira insolens*, et si à *Viris doctis* ex Festo Pompejo observatus locus, in quo dicitur; *Sed Fœminas, quas nunc dicimus, antiqui Viras appellabant*, unde adhuc permanent *Virgines vel Viragines*. Sed *Virgo μερόπειρος* alia vox est à *Viri* voce. *Virago*, et si ex *Viri* vocabulo compositum sit, tamen aliud est, quam Hebræum *אִשֶּׁה Ischa*. Nam *Virago* est *Αὐλιάρειας Virum agens, Mulier virili animo predita*, unde illud Ovidii:

Bello metuenda Virago.

Hæc exempla sufficient ad declarationem hujus argumenti.

40.

Quia verò dubitare quis posset, Annon fortassis Nomina ista sint mutata, & ex alia lingua sic in Hebræam translata? in quo non minimum hujus argumenti pondus & momentum consistit; respondent Hebræi, id minimè esse credibile vel probabile, eò quod non soleant rerum gestarum Scriptores, & Interpretes, Nomina propria immutare, sed invariata prorsus relinquere, ut personæ illæ, de quibus agitur & tractatur, ipsissimis suis nominibus ab omnibus cognoscantur: Et licet alia in suam linguam transferant, hæc tamen nomina intacta relinquere, aut certè sic tantummodo ad linguæ commoditatem inflexa, ut suam originem primam minimè negent.

41.

Sed majoris illustrationis causâ, & in gratiam Hebraismi studiosorum, audiamus authores Hebræos ipsos, & illorum de hoc arguento verba & judicia.

Celebris

Celebris & passim in H̄ebræorum scriptis laudata est au-
 thoritas Glossæ antiquissimæ ex libro בְּרָאשִׁית רַבִּי Bereischith
 rabbah, Sect. 18. ad hæc Adami primi verba; לְאֹתֶת קָרְאָה אֲשֶׁר
 Hæc vocabitur Ischa Mulier, quia ex Isch Viro
 sumpta est hac, Genes. 2. 23. Ad hæc verba sic illic scriptum le-
 gitur: מִפְנֵי שְׁנָתוּה תֹוֹהַ בְּלִשׂוֹן הַקְדָשָׁה רְבִ' פִינְחָס וּרְחַלְקָה בְשָׁם
 ר' סְמוֹן אָמַר כְשָׁם שְׁנָתוּה תֹוֹהַ בְּלִשׂוֹן הַקְדָשָׁה כִּי נִבְרָא הָעוֹלָם בְּלִשׂוֹן
 הַקְדָשָׁה: שְׁמָעַת מִימָיו אָמַר נַיִן בְּגִיא אַנְתָרָופִי אַנְתָרָופִי נִבְרָא נִבְרָא
 Id est, *Hinc (habetur) quod data sit Lex in lingua sancta.* Rabbi Pineas, et Rabbi
 Chilkijah, nomine R. Simonis dixit; Sicuti data est Lex in lingua Sancta, sic etiam creatus est mundus in lingua Sancta. Audivistine à diebus
 tuis unquam dicentem aliquem (in lingua sc. Græcâ) Gine Ginea;
 Antrōpī Antropia? aut (in lingua Chaldaica) Gafra Gafreta?
 sed (audis in lingua Hebræa) Isch Ischah. Quare? quia vocabu-
 lum hoc, cadit in vocabulum illud.. Nempe, quia linguae Hebraicæ
 proprium est, tanquam linguae primitivæ & perfectioris,
 vocum etymologiam ex eadem voce reddere; quod in aliis
 linguis eadēm commoditatē vel paritate fieri nequit. Idem
 argumentum repetitur in eadēm libro sect. 31. ad illa, ubi Deus
 edixit Mōsi; ut faceret יְהוָה Serpentem; & subjicitur, Mōsen fe-
 cisse נְחֹזֶב נְחֹזֶב Nächosch nechōschēr serpentem æneum, Nu-
 mer. 21. v. 8. 9. vel ad indicandam notationem vocis
 נְחֹזֶב, ab Aerugine & virulentis sordibus sic dictæ, quas
 æs exsudat, ut serpens venenum ejicit: vel per paronomasiā
 duntaxat.

Hinc petita est R. Salomonis glossa ad locum citatum ex
 Genes. cap. 2. quæ habet; מִפְנֵי שְׁנָתוּה בְּלִשׂוֹן הַקְדָשָׁה:
 Vocabulary incident in vocabulary: unde habetur,
 quod mundus creatus est in lingua Sancta.

Abraham de Balmis, in principio Grammaticæ sua: אֲשֶׁר
 אָמַר אָמַר מִנְיָן לְנוּ שְׁנָתוּה הַלְשׂוֹן הַעֲבָרִי נִשְׁבָּרָא אַמְרָר כִּי שְׁנָתוּה וְנוּ רְבָותָן
 שְׁבִינוּ שְׁפָצְיוּ שְׁהָאָמֵן הַנִּיחָה שְׁמָלָאשָׁה נִגְוָר מַאֲשָׁה כִּמוֹ שְׁכָתוּב שְׁמָלָא
 סְפִין בְּ נִסְפִּין לְזֹאת קָרְאָה אֲשֶׁר כִּי מַאֲשָׁה לְזֹאת זֹאת מַאֲשָׁה נִמְצָא לְזֹאת
 אֲשֶׁר בְּ יְהֻבָּן זֹאת זֹאת הַלְשׂוֹן הַעֲבָרִי לְכָן נִאֲמִין כִּי זֹאת לְזֹאת שְׁבוֹן הַבּוֹרָא
 Si quis autem dicat, Unde habemus, quod ista Lingua prima sit Hebraica? Ei respondebimus, sicuti nos Rab-
 bini

bini nostri docuerunt; Cum inveniamus Adamum imposuisse nomen Mulieri, derivatum à nomine Viri, sicuti scriptum est Genes. cap. 2. nullam autem aliam reperiamus linguam, in qua hoc conveniat, prater linguam Hebraicam, idcirco credimus, hanc eam ipsam esse linguam, in qua Crea- tor consensit cum Adamo.

Huc pertinet quod Aben Esra scribit Genes. II. v. I. ad hæc verba, *לְשׁוֹן אָחֶת וְהַקְרּוֹב אֵלֵי שְׁתִּים לְשׁוֹן Labii unius;* Id est, *Sermonis unius. Is autem mihi videtur fuisse Lingua Sancta, cujus nomina pro- pria, Adam, Chava, Kajn, Seth & Peleg, aliaq_z, testes sunt. Quomo- do testes? etymologiæ sc. istorum nominum, sicut declaratum est. In eundem sensum scribit in libro Sapha be- rurah (Labium electū) circa principium; וּכְלַדְעַת מִתְּתוּרָה י' : וּמוֹסֵד שְׁתִּים שְׁפָטָם שְׁפָטָם אֱדָם מִנּוֹת אֲדָמָה לְשׁוֹן הַקְדָּשָׁה וְאֵת חֲרָשָׁה : וְלֹא כִּי בְּלִשׁוֹן פְּשָׁדִים וּכְנָרָם וְלֹא כִּי אֲוֹתָה הַשָּׁם: רַק חֲזָה וְלֹא כִּי בְּלִשׁוֹן פְּשָׁדִים וּכְנָרָם וְלֹא כִּי אֲוֹתָה שָׁם: רַק חֲזָה hoc est, Ex Lege ipsa possumus scire, quod Lingua Sancta sit lingua prima. Fundamentum enim est in eo, quod ratio derivationis nominis Adami est ab Adamah, quod neque in lingua Chaldaea, neque Cedarena (id est, Arabicâ) locum habet: sed omnes docent tantum, quod Adam fuerit nomen ejus (Cæterum subintellige notationem propriam non reddunt). Chavah autem seu nominis Eva ratio aequalis dari potest in omnibus illis tribus linguis. Sed nomen Scheth idem iterum arguit, &c.*

Eodem argumento utitur Jehuda Hallévi in libro Cosri part. 2. §. 68. *הִיא וְלִשׁוֹן אֲשֶׁר דָבָר בָה " יְתִבְרֵךְ עַם אָדָם וְחוֹזֶה זְבּוּז שְׁנִיָּהּ כִּאֲשֶׁר עָרָה אֱלֹהִים מֵאָדָם וְאֶשְׁתָּה מֵאָשָׁה: וְלֹא כִּי בְּלִשׁוֹן Hac est lingua, in qua loquitur est Deus Benedictus cum Adamo & Eva: in ea etiam loqui sunt ambo illi, quemadmodum de eo testatur derivatio vocis Adam ab Adamah, Ischa ab Isch, Chava à Chaj, Kain à Kanithi, Scheth à Schat, Noach à Jenachamenu, &c.*

R. Asarias in *Meor enajim* cap. 57. primò ad probationem hu- jus rei adducit superiora verba ex *Berechith rabba*; postea sub- jungit *אמְנוּת לְלִי הַפְנִים מִלְבָד וְאֶת הַבְּחִיעָה יְשַׁלֵּנוּ עוֹד חִזְקָה :* וּמִקְוָלָת וְהִיא וְאַוְתָנוּ כִּי בְמִשְׁךְ הַזָּמָן וְהַסְּפָרוּת תִּמְיד נָאֵר אֱדָם חֲווֹה קְרִין שְׂתִּים פְּלַג וְעַם שְׁנָעַתָּקוּ הַסְּפָרוּת לְלִלְלָזְנוֹת הַגּוֹיִם עַיִינָוּ הוּאוֹת כִּי הַשְּׁמָוֹת וְהַאֲמָרִים עַמְּמָס לֹא גַּשְׁתָנוּ אֲבָל הַוְּכוֹא אֲלָ

העטימם פולט בלאזון ותקרא משפט אולם קין זה ודכתייה זו : וזה לא
הוואר עצומה ועודור נאמנה מכל הנוגים על חיות ראשית הוחמן
: id est, *Verum omnino est nobis, preter hanc probationem, confirmatio alia, & quidem certa ; nempe quod videamus, tractus temporis & historiarum, semper dici Adam, Chava, Kain, Seth, Peleg, &c. Et quamvis historia ista translatae sint in omnes gentium linguas, tamen oculi nostri vident, nomina ista non mutata esse, sed adduci ab omnibus populis in lingua Sancta ipsissime, Adam, Kain, Noah, & similia. Hec certe est valida demonstratio & testimonium fidissimum ab omnibus gentibus principium impositionis illorum nominum esse in lingua Sancta.*

Sed fusè & accuratè præ aliis exequuti sunt hoc argumentum R. Jehuda Muscatus, & Isaac Abarbenel, Hispani, quos & ipsos audire laret.

R. Jehuda Muscatus, ad modò allegatum locum in libro *Cofri part. 2. c. 68. fol. 116. col. 3.* posteaquam verba Rabbiorum ex Berechith rabba adduxisset, & aliqua adhuc interjecisset, sic scribit: **ואיל שמע נא איך תונל להשליכך כח הראייה :** אל קריית לישוננו ולהרבות אבאייה להפיכך דעתך כל מפקדק עלייה ב' אמרם העבר שחכל תלוי בו הוות שאי דרכ מעתיק ספר התקומנות לשנורת טעם השמות העממיים הנקובים בספורייהם רם הם שומרים תמנותם בהעתיקתם ויקראו בשמותם עלי אדרמות לא יחליפו ולא ימרו אותן כל ועקר: **למפני יודעו הטעורויות ההם** hoc est, Sed audi nunc, quâ ratione possit perficere vim probationis istius de antiquitate Lingue nostræ, & multiplicare exercitus ejus, omnibusq; satisfacere, qui eam suggestare aut vilipendere conantur. Fundamentum enim à quo omnia dependent est hoc; quod illi, qui libros & historias antiquorum transferunt, non soleant immutare Nomina propria, quæ in Historiis vel rebus gestis illorum occurrunt; sed servant illorum formas in translatione sua, vocantq; ea nominibus suis, sine ulla prorsus mutatione; ut illi, quorum res gestæ enarrantur, propriis suis nominibus cognoscantur. Et post interposita nonnulla iterum sic pergit; **ונחזר לעניין ראשון ונאמר**sic pergit;

ב' הנה כל מעשה תוכף הראייה נשען על בכיה כי בראשותנו שמות העמים אשר לא שבור ור בתוכם להעכיר צורתם בהעתיק והנה הנט בכתב לישון התקרא מת"חים ומכוניותם עם ספר גורתם בלשון נופל על לישון ואין זה כי אם אות אליותם ברורה וקימת בינו ובין גיאי ישראל

אָזֶת הִיא לְעֹלֶם בַּיְמֵי חַתּוֹרָה בְּקוֹלוֹת עֲבֹרוֹת גָּתָה וְהִיא
הַקִּיְמָה אֲסִם כֹּל חַי פְּתַח חַנְרִיאָה וּנוּזָה
prius revertamur, dicimus, totum robur hujus probationis in hoc
niti & consistere; quod, cum videamus, Nomina propria, super qua non
transivit peregrinus, transferendo formam illorum in translatione sua;
atque illa in Scripturis Lingua Sancta convenientiam & affinitatem ha-
beant eum Sapphiro excisionis sua (ad imitationem Thren. 4. 7.
h. e. cum suo primitivo, unde decisae & derivata sunt) per modum
vocabuli cadentis in vocabulum (h. e. per modum paronomasiæ vel denominationis), hoc sane signum Divinum evidentissi-
mum est & firmissimum inter ipsum & filios Israël, signum, inquam,
hoc est in perpetuum, quod ista Lex sit data vocibus Hebraicis, & quod illa
(Lingua Hebreæ) sit mater omnis viventis (matrix omnium
linguarum) inde à principio Creationis. Patet hoc non solum
בְּשָׁמָן הַזָּמָן in nominibus propriis, ut ; Adam ab Adamah ; Kain à Ka-
niti, & alius ; sed & in nominibus aliis ; ut Ischa ab Isch. Atque hac
& similia sunt supplenda in dicto illo Rabbinorum in Berechith rabbah,
quod adduximus. Non enim intentio ipsorum fuit loqui de illa unica vo-
ce (אִישׁ אֶשְׁאָר אֶשְׁאָר Ischa ab אֶשְׁאָר Isch) : sed more suo abbreviarunt sermonem,
& concise loquuti sunt, reliquaq; Lectoris judicia & intellectui commis-
erunt supplenda, &c. Hactenus ille.

Isaac Abarbenel in Comment. suo in Genesim fol. 28. col. 3.
& 4. scribit post quædam præmissa, in hunc sensum : Mihi vi-
tur, quod argumentum hoc (à Nominum propriorum Notatione)
sit מִזְגַּת הַכְּרָחָה וּמִזְגַּת בְּ Demonstratio necessaria, ad probandum, quod
Lingua Hebreæ, qua est in manibus nostris, sit illa ipsa Lingua, quæ locuti
sunt בְּהַזְרָן הַרְאֹשׁוֹן primi parentes, propter Nomina particula-
ria, propria & singularia, qua sunt derivata à Verbis & Nominibus uni-
versalibus. Nomina enim Propria prima, qua sunt Nomina particula-
ria Virorum, non transferuntur ex una lingua in aliam, verum in illâ
formâ, quæ ea vocarunt in impositione prima, in illa ipsa forma accipiant
& relinquunt ea cetera lingua, qua res gestas ipsorum transcribunt, sine
ulla mutatione ; sicuti videre est ex nominibus Cæsarum & Philosopho-
rum antiquorum. Quemadmodum enim vocati sunt in terra sua, &
in gentibus suis : sic vocantur in omnibus linguis, in quas translata
sunt acta & artes vel scientia ipsorum, veluti in lingua Latina, Egy-
ptiaca, Arabica, Romana. Quin & in lingua nostra Sancta vocantur
nomine

nomine suo sine mutatione. Sic Nomina Patriarcharum, & Tribuum, quæ derivata sunt à Verbis in lingua nostra, quùm libri nostri in linguis aliarum gentium fuerunt translati, & Verba quoque illa fuerunt translatæ; non tamen translata fuerunt Nomina particularia, sed eodem modo semper fuerunt vocata, Isaac, Jacob, Ruben, Simeon, &c. sicut nos illa appellamus. Atque hoc est commune & solenne in omnibus linguis, ut quisvis metaphrastes & interpres libri alicujus transferat historias, verba & nomina universalia, sed non Nomina hominum particularia, adeò ut propter hoc non reperiatur cognatio & similitudo in linguis translatis, inter Nomen viri particularis, & inter Vocem à qua illud est derivatum.

וְתַקְרִא אֶת שְׁמוֹ מֵשָׁה וְתֹאמֶר כִּי מִן הַפְּנֵי מֵשִׁיחִינוּ
Onkelos Paraphrases Chaldeus illud Exod. 2.10. Et vocavit nomen ejus Moscheh, & dixit, Quia ex aquis Meschiti extraxi eum ; translulit ; Et vocavit nomen ejus Mosche : & dixit, quia ex aquis Schechaléh extraxi eum. Vides eum non translulisse, sed intactum reliquisse nomen Mosche : sed translulit vocem Meschithihu (sc. per Schechaléh) : unde nulla est cognatio aut affinitas inter vocem Mósche & Schechaltè. Sed quid opus est afferre probations à Metaphrastis & Interpretibus ? Lex ipsa nobis testimonium fidele perhibet , dum res peregrinas narrans & describens, meminit Nominum virorum particularium ex gentibus peregrinis eo planè modo, sicut in linguis illarum fuerunt, ut Jethro, Rehucl, Bileam, Balak, Sichon, Og, Pharaoh, Potiphar Osnatphanech, Potiférak, & alia similia multa : quia Nomina virorum particularia non solent ullo modo transferri. Cujus equidem rei causa est manifesta : quia existentia Viri alicujus particularis in sua gente est propria, non verò in gente aliâ. Et dum semper Nomine suo proprio vocatur, quod primò ipsi fuit impositum, omnes illud audientes , cujuscunque lingua fuerint, statim sciunt & agnoscunt, quisnam sit ille, de quo sermo habetur. Adde quòd , si Nomina illa transferrent, non attribuerent verbum dicenti illud (authori suo) manifestè. Propterea, si in Lingua primâ, in qua Mundus fuit creatus, Peleg E. gr. fuisset vocatus Cheleph, & derivationis ratio fuisset ; quòd in diebus ejus Nechlephah divisa fuisset terra, & quispiam diceret, hac in linguam Hebrewam esse translata ; ecce, quamvis translata esset vox Nechlephah, substituendo sc. pro ea Niphlegah , tanquam nempe nomen universale ; non tamen conveniens fuisset, ut transferretur quoq; nomen Cheleph particularis, per nomen Peleg. Nam Nomina viro-

rum particularium non solent neque debent transferri; ac propterea remansisset si tales haberet, nomen Chéleph in ea lingua, in quam ea fuere translata, & sic nominis derivatio paronyma non constitisset. Quandoquidem ergo videmus in Lingua Hebraea, Nomina virorum particularia esse derivata à primitivis per conjugationem sive ταρρωνικῶν, veluti Adam ab Adamah, Scheth à Schath, & sic consequenter; sequitur hinc necessario, Linguam istam nostram Hebraicam esse Linguanam primam, quā loquutus fuere Adam & posteritas ejus, quā item Lex data fuit. Et quod ratio haec sit necessaria, non autem probabilis vel verosimilis, ut Aben Esra videtur statuisse, idè Rabbini nostri argumentati sunt à voce וִירָה Ischah (Vira) ab Isch derivatā. Nomen enim וִירָה Ischah, (Vira) juxta impositionem suam primum, est Nomen Substantivum particulare proprium Eve, derivatum à Nomine וְיַחַד Isch (Vir), ad designandam nobis matrem hominum. & viventium, aut aliud quid. Sensus ergo Scriptura est, Hæc fæmina conveniens est, ut vocetur Ischah (Vira); non autem fæmina alius viventis: Huic enim fæmina contigit res ista magna, quod ex Isch (Viro) defumpta sit, ac propterea etiam decet, ut illa vocetur Ischa (Vira); particularis sc. & peculiaris vel propria: quia fuit pars ex viro particulari designato (sc. Adamo), & membrum ex membris ejus, veluti Costa vel Brachium aliquod: Propterea etiam convenit, ut communicet cum ipso in nomine particulari ejus. Postea equidem omnis fæmina humana nomine hoc וִירָה Ischa (Vira) vocata fuit; sed non per modum illum etymologie (ab Isch Viro) uti impositione illius prima fuit, sed in memoriam Eve, matris omnium viventium. Et quia illa mater fuit generis vel sexus, idè omnes mulieres nomine ipsius vocantur, licet illis non contigerit, quod ipsi contigit. Idem factum de nomine אָדָם Adam, quod impositione primo fuit Homini primo; quia ipse solus factus fuit ex Adamah terra: Reliqui vero homines originem ab ipso ducentes Adam vocantur, juxta nomen Adami, primi ipsorum patris, & Patris totius generis humani, quamvis ipsi non sint facti de terra rubra sicut ipse. Idem factum de nominibus Israel & Jehudah. Sic itaq; se res habet quoque cum nomine וִירָה Ischah (quæ etiam Chavah vocata fuit): quia fuit fæmina particularis, pars ex viro particulari, ut omnes fæminæ post ipsam venientes nomine ejus appellentur. Quod reliquas species animalium attinet, quorum fæmellarum nomen quoque derivatur à nomine masculi, ut וְבָרָה Parah (Vacca) à בָּרָה Par (Bos); id idè sit, quia nomina illorum

illorum non sunt particularia illis animantibus indigitatis, sed specifica universalia, communia mari & fæmina, et quod communicent in substantia specifica. Ideo observabis, quod in omnibus linguis regulatius sit nomen quoddam specificum Hominis, complectens masculum & fæminam indifferenter: & prater hoc Nomina particularia, mari humano seorsim, & fæmina seorsim, inter se differentia. Sic yides, in lingua Graeca speciem Hominis in genere, nomine Ἀνθρωπός vocari: & prater hoc in specie masculum Ἀνθρωπός, (vel Ἀνήρ) & fæminam Γυνή. Ita in Lingua Arabica vocant speciem Homini nomine generali Ḥanūn Ansan, quod comprehendit marem & fæminam: particulariter autem Marem vocant Ḥarā Ragal, & fæminam Ma-ra, aut Ḥay'ah Inta. Sic in Lingua Latina hominem specificum vocant Homo: & in specie masculum, Virum; fæminam, Mulier, aut Fœmina. In lingua Aramaea Hominem in genere vocant עֲנָשֶׁן Enasch: Virum in specie עֲגַרְתָּן Gafra; fæminam, עֲתַתָּה Ittetah, aut נָעָקָה Nükfa. Sic in universum in omnibus Linguis invenitur nomen generale, commune mari & fæmina, quod est in gradu Species; & nomina propria, Maris seorsim, ac Fæmella seorsim, qua sunt in gradu Differentiae. Pariter in Lingua nostra Sancta vocant Speciem humanam nomine generali, complectente masculum & fæminam, Adam, juxta illud; Et vocavit nomen illorum אָדָם Adam, in die quo creati fuerunt; Genes. 5. 2. Sic in Animantibus vocatur בָּרָה Par, Parah; (q.d. Taurus Taura, vel, Juvencus Juvencia) סֹס סֻסָּה Sus Sujah, (Equus, Equa) קֵפֶשׂ קִפְשָׁה Kefes, Kiffah (q.d. Agnus, Agna), quia hac sunt nomina specierum, in quibus communicant mas & fæmella, quia non habent nomina particularia, sicut homines. Ideo distinguuntur tantum mas & fæmella mutatione aliquali, in literâ videlicet unicâ nominis illius specifici. Prater hoc autem sunt in specie humana Nomina particularia unicuique viro vel individuo juxta particularitatem suam, in quibus non communicat mas cum fæmina; praterquam in Lingua Hebraea. Adam enim & Eva vocantur Ich & Ischah; quia facta fuit Vira illa ex costa Viri: Propterea enim derivatur nomen ejus à nomine ipsius (Viri) quemadmodum corpus ejus derivatum fuit ex corpore ipsius. Hac si intellexeris, per spicies Sapientiam Rabbi Phineas, & R. Simonis, dicentium; Audivisti ne à diebus tuis unquam dicentem aliquem, Gine Ginea, Anthropi Anthropia; aut Gafra Gafreta? quod sc.

non adduxerint exempla à nominibus universalibus speciei humanae, in linguis illis (Græca sc. & Aramæa); sed à nominibus peculiaribus virorum & mulierum ; quid sc. in nullo loco reperiatur Nomen viri, proprium ei secundum masculinitatem suam , & secundum particularitatem suam , simile esse Nomini mulieris proprio ac peculiari ipsi, nisi in Lingua Sancta. Nam preter Nomen generale maris & foemine , quod est nomen אָדָם Adam , habet abhuc foemina aliud nomen, derivatum à nomine maris , וָאֶתְחַדֵּל Ischa videlicet , ab וְאֶתְחַדֵּל Isch , qualis fuit Eva ab Adamo primo. Id autem non est factum modo ordinario , & consuetudine naturali, sed propter id quod in Opere Creationis contigit , quia Eva creat a fuit ex costa Adami, ac si fuisset membrum aliquod membrorum ejus , & pars corporis ipsius . Ideoq; etiam vocata fuit nomine derivato à particularitate ejus , sicut dicitur ; Hac vice os ex ossibus meis , & caro ex carne mea : Hæc vocabitur Vira , Genes. 2.23. Et hac de causa docuerunt ac concluserunt hinc , Mundum creatum fuisse in lingua Sancta , &c. Ex his itaq; patet , Linguam nostram sanctam fuisse Linguam primam , quâ loquuti sunt homines. Hactenus Abarbel.

41.

Sed & ex Christianis plurimi pietate & eruditione insignes gravesque viri, hujus argumenti pondus ac momentum agnoverunt & laudarunt.

Johannes Mercerus in Comment. suis in Genes. 2.19. scribit : *Etymologia Nominum Hebraeorum*, quibus Moses utitur, qua aliarum linguarum non possint accommodari, satis bujus lingua vetustatem ostendunt, & eam primam esse. Nam etsi Homo quoque ab Humo, ut Adam ab Adamah (Terra) sit dictus, tamen non in ceteris ita constanter invenias nominum & etymologiarum rationem ; ut וְאֶתְחַדֵּל Isch & וָאֶתְחַדֵּל Ischah, item נָחָת Chayah, quid esset mater omnium נָחָת Chaj viventium , in qua queso id lingua locum habet ? Sic in ceteris , qua sequuntur nominibus, qua origine non possunt esse nisi Hebraica. Ac animantium & rerum nomina , qua ad naturam earum proxime in hac lingua accedunt inter omnes linguas , satis hoc idem arguunt. Quod si non omnium rationes intelligimus, id ex lingua infictia, quâ etiam Iudaï hodie nimirum laborant, factum esse credendum est. Sanè significansima in didicit & maximè apposita rerum natura nomina primus Homo, qui cum perfectam habebat Dei imaginem in Paradiſo , & summa erat prædictus

praditus intelligentia & rerum cognitione. Aliarum deinceps linguarum inventores ed, quam proxime potuerūt, accesserunt, nec dubitarim, eos ad lingua Hebraica, quatenus fieri potuit, voces & proprietates respexisse, et si non id usquequaque sint affectuti. Et ad versum 23. ejusdem capititis, ad illa; Hac vocabitur Ischah, quia ex Isch sumpta est; scribit; Hinc Hebrei Lingua sua vetustatem probant, cum in nulla alia lingua, ne Chaldaica quidem vicina, à Viro vel Mariro, Mulieris vel Uxoris nomen effarmetur. Et Genes. ii. v. i. in eundem sensum ait: Non est hic querendum, Quanam fuerit prima illa lingua, quā ante divisionem linguarum homines sunt usi communiter. Pro certo, & persuaso, & indubitate habeo, primigeniam illam linguam Hebraicam fuisse; licet quidam buic iniquiores mutata. fuisse dicant Propria. Nomina à Mose, & transfusa in linguam suam, cui favebat. Quasi verò passim Historici non soleant nomina propria; etiam barbara, illibata retinere; licet aliquando mutent, ubi successu temporis, Regionum aut Locorum, nomina sunt mutata. Sed Virorum fere invariata retainent nomina, tantum ad lingua sue flexionem & rationem accommodata nonnihil, detorta, aut corrupta, sed ita tamen, ut origo facile agnoscatur. Adde, Etyma omnium Nominum priorum ante diluvium & post, usque ad divisionem linguarum, non posse ulli alii linguae tribui, sicut nec aliorum post illud tempus, quibus Moses utitur, quam Hebraice, ut Adam ab Adama, חawah Chayah, quod mater omnium viventium fuerit, Cain, Habel, Seth, Mahaleel, Kenan, Noë, &c. quorum omnium & ceterorum fons non nisi Hebraicus esse potest. Quod si dixeris, potuisse Moses Nomina primorum illorum patrum ex lingua prima transfundere in suam, qui queso id in omnibus potuissest, ita ubique certam & constanter etymologiam Nominum, ut in lingua illa primigenia, invenire, quā in paucis linguis, ut Adam ab Adama; Homo ab Hume, sic in aliis, idem inveniatur: Chaldaicum גבר Gafra id non admittit; nec Ἀνὴρ aut Αὐθεωπ apud Gracos, aut in alia lingua.

Franciscus Junius in Orat. de Lingua Hebræa: Deinde vero quid de Notatione priscorum nominum dicturi sumus? quam & libri Sacri tam dilucide ostendunt, ut totam antiquitatem sermonis Lingua Hebreæ tribuant, &c.

Benedictus Pererius in Comment. in Genesin, libro 5. Fuisse, inquit, primam omnium linguarum Hebraeam, quam nempe usus sit Adam,

Adam, ceteriq_z mortales, usque ad divisionem linguarum, coparet argumento, quod illa etymologia Nominum, quas a primis illis hominibus traditae esse, narrat liber Genesios, non alia in lingua ulla, nisi in Hebreæ sola locum habent. Et libro 6. Ex interpretatione, inquit, Kain, sat^{tus} liquet, lingua, quâ primi homines usi sunt, fuisse Hebream, ut in qua sola omnium linguarum, hujusmodi vocabulorum interpretationes tunc habent.

Cornelius Bertramus in Præf. Gramm. sue: *Quis vel medior- criter literis Hebreis tintus, cum audit ex Genes. 3. 20. Adamum appellasse uxorem suam חawah, quid videlicet ipsa mater fuerit omnium viventium, statim non deprehendat, Adamum Hebraicè lo- quutum fuisse, nomenq_z uxori sua ex Verbo חayah, quod Vive- re significat, indidisse?*

Santes Pagninus: *Quando ergo dicitur; quod omnis terra erat labii unius; intelligendum id est de Lingua Sancta, qua modò Hebreæ dicitur, & à priscis Judaica, ut Jesa. 36. 11. & Nehem. 13. v. 24. Cui adstipulantur nomina, Adam, Chayah, Cain, Seth, & id genus, que à nominibus aut verbis ducuntur Hebraicis, ut habes Genes. 3. & 4.*

Qui plures desiderat, consulat Commentatores Biblicos alios ad Genes. cap. 2. & præsentium Genes. cap. II. v. I. Et hac de Argumento tertio.

42.

Quartù probatur Lingua Hebrææ primæva antiquitas à Reliquis, sive vocibus quibusdam, quæ post confusione linguarum in omnibus aliis linguis remanserunt, quæ vel puræ Hebraicæ sunt, vel originem Hebraicam non obscurè demonstrant. Et quod quisque populus Hebreis & ipso- rum terræ fuit vicinior, tanto quoque plures voces ex Lingua Hebreæ retinuit. Sic Syri vel Chaldæi plerasque voces cum Hebreis communes habent, flexione tantum variatas. Sic Arabica cum Chaldaica plurima participat. Remotiores ab Hebreis populi, remotiorem ab illis linguam conceperunt. Hebreæ tamen omnium Mater, in omnibus suos quosdam Partus reliquit, qui matrem suam referunt, ut linguarum peritis notum est, & publicis quoque scriptis demon- stratum. Ita Johannes Avenarius in suo Lexico Hebraico, voces

voces Græcas, Latinas, & Germanicas, cum Hebræis convenientes, diligenter annotavit. Sic Stephanus Guichardus, qui scripsit librum Gallicum, cui titulus, *Harmonia Etymologica linguarum*, in quo ultra duodecim linguis cum Hebræa confert, & earum originem ac significationem ex Hebræa lingua pulcherrimè explicat. Et novissimè Matthias Martinius in suo Lexico Etymologico Latino, passim idem quoque ostendit. Quin & Hebræos quosdam in hac materia occupatos fuisse invenio. Notat enim R. Asarias in libro Meor enájim, quendam R. David Provincialem, superiori saeculo in Synagoga Mantuana celebrem, in libro suo דָּוֶר הַפְּלָגָה Dor haphlaga, id est, *Seculum Divisionis* (linguarum sc.) ultra mille voces explicasse, quæ ex Hebræa Lingua in Græcam, Latinam, Italicam, & alias complures dispersæ sunt. Prolixum esset exempla adducere: videantur authores nominati, & argumenti claritas lucet ut Sol in meridie. Cum ergo talia originē suam in Lingua Hebræa habeant, sequitur, eam reliquis omnibus priorē fuisse.

43.

Argumentum hoc adfert quoque R. Asarias, saepius jam citato libro & loco, his verbis: וְהַפְּלָגָה רַבָּה לְבִדְןָן מִן הַרְאֵות שְׁקָדוֹמָה כִּי הַלְשׁוֹן הַקְּדָמוֹן וְאַבְּנָן תְּנוּכָה רַבָּה לְבִדְןָן מִן הַרְאֵות שְׁקָדוֹמָה כִּי הַלְשׁוֹן קְדָמוֹן וְאַבְּנָן: id est, Et ecce ex rebus dictis (de dispersione vocum Hebraicarum in alias linguis) egreditur nobis argumentum amplissimum, præter rationes præcedentes, quod hac Lingua Sancta prima fuerit, & Parens omnium reliquarum linguarum, cum vestigia in singulis reliquis agnoscantur & supersint. Similiter concludit R. David Kimchi in Praefat. sua in librum Radicum, cuius verba sunt: זֶה אֲמְקָא לֹא חָבֵר בְּמִקְרָא אֲבָא אֶחָזָה מִחְתְּשָׁנָה אוֹ מִתְּמָרָא: ואשר לא אמקא לו חבר במקרא אבל אבא אחаз מחתשנה או מתראה: id est, מילשון יונתן און הנר: מ' נולס מלפידים על לישון עברית כ' היא הקדmono שלישון יונתן און הנר: מילשון עברית אעלאן לאווך נלטנו: id est, Cui vocabulo non reperero socium in Scriptura, adducam illud ex Mischna & Gemara, (illustrabo illud ex usu Rabbinico & Talmudico) ut & ex lingua Graeca aut Hagarena, id est, Arabica. Nam omnes ista lingua docent de Lingua Hebraica, quod ea sit primaya & perfectissima. Diminuta autem est apud nos propter longitudinem exilii nostri, &c. In eundem sensum scribit Augustinus Steuchus Eugubinus, Genes. cap. 37. Est autem lingua Hebraica, ut ceteris linguis prior ac

retusior, ita omnibus admista, ac quasi interspersa. Ex ejus enim vocabulo in omni lingua reperies, quod & ab Hieronymo sapius est observatum. Nam & Lingua Chaldaicam, Arabicam, Syram, Punicam, & Aethiopicam fileo, quarum tanta est cum Hebreæ similitudo, ut eadem penè esse videantur.

44.

Atque hæc sunt præcipue argumenta, quæ ab Hebræis pro Linguæ Hebrææ primævitatem in medium adferuntur, quibus alii alia quoque addunt. Verum nolumus hic omnia coacer- vare, & numero, sed pondere potius argumentorum agere. His enim ritè expensis, quilibet intelligere poterit, non sine causa, sed suo jure, primatum linguarum Hebrææ tribui.

45.

Quemadmodum autem Lingua Hebræa Prima Mundi lin- gua meritissimè statuitur: ita Unicam quoque ab initio crea- tionis fuisse, Unicam quoque in familia Adami & posteris ejus, per mille septingentos & amplius annos, mansisse, Unicâ hæc linguâ, unoque hoc sermone omnes usos fuisse, usque ad hor- rendam scilicet illam & Hominum dispersionem, & Sermonis humani confusionem, non minùs recte vereque statuitur. Sic enim iterum & Sacrarum literarum nos edocet authoritas, & Rationis rectæ gravitas..

46.

Sacra enim S C R I P T U R A disertè testatur Genes. ii. v. i. וְיַהְיָה כָּל הָאָרֶץ שָׂפַח אֶחָת וְדָבָר יְמִינֵי אֶחָד יְמִינֵי: Et fuit universa terra labii unius, & verborum eorundem: Et mox v. 6. וַיֹּאמֶר יְהוָה הַזֶּה יְשֻׁבָּה אֶחָת לְגַלְּלָם: אֲחָد וְשֻׁבָּה אֶחָת: Et dixit Dominus: en populus unus, & labium unum est omnibus illis. Quæ verba licet quidam ad Unitatem voluntatis & consilii duntaxat referre voluerint, præstan- tissimi tamen quicquid Christianitum Hebrei interpres de Unitate Linguæ & Sermonis, quo ad illud usque tempus usi fuerint, semper exposuerunt..

47.

D. Chrysostomus Homil. 30. in Gen. ad verba illa; Et erat omnis terra labii unius, sic scribit: Non de terra loquens, sed de homi- num genere, ut nos doceat, Unam linguam omni hominum fuisse na- ture. D. Augustinus in libro de Genesi lib. 9. cap. 12. Unam sa- ne lin-

nè linguam primitùs fuisse dicimus, antequam superbia turris illius, post diluvium fabricata, in diversos signorum sonos humanam divideret societatem. Et lib. i. de mirabilibus S.S. cap. 9. Veruntamen cum ad illud usque tempus esset unius linguae cunctus populus, universorum, qui ad tale opus venerant, linguas in diversa verba divisit. Et de Civit. Dei cap. ii. Quamobrem sicut lingua una cum esset omnium, non ideo filii pestilentiae defuerunt; nam & ante diluvium una erat lingua, & tam omnes, prater unam Noe justi domum, deleri diluvio meruerunt: ita quando merito elationis impietatis, gentes linguarum diversitate punite atque divisæ sunt, & civitas impiorum Confusionis nomen accepit, hoc est, appellata fuit Babylon, non defuit domus Heber, ubi ea, quæ antea fuit omnium lingua, remaneret. Sic reliqui Interpretes, veteres & recentiores. Quòd & Sybillinum illud oraculum tendit: Cum omnes mortales unâ linguâ uterentur, quidam ex his altissimam turrim adificarunt, cœlum per eam cupientes scandere. Dii verò turbines mitentes, evertente turrim, & propriam ac diversam unicuique tribuere linguam.

In eundem sensum interpretantur hunc locum Hebreorum Interpretes saniores, quorum nonnullos videre est sup. th. 29. nec necesse est plures hic convestante.

48.

RATIO quoque recta eandem primi Mundi Linguæ unitatem evincit; eaque gemina.

49.

Prima desumitur à Familia Unitate; quod totum genus humanum ab Uno solo Patrefamiliâ sit ortum. In creaturis enim non potest fieri progressus in infinitum ab anteriori; ed quod omnia in humanis & mundanis his aliunde, non à se ortum habeant. Hic autem Unus Mundi Patrefamiliâs unam Linguam, quam à Deo Creatore sibi inditam habebat, suis liberis unâ cum latere materno imbibendam & cognoscendam præbuit, & sic deinceps singuli suis posteris, quamdiu prima hæc Mundi familia concordem Oeconomiam habuit, & convictu, societate, consuetudine, conversatione, commercioque mutuo gaudebat. Liberi enim non aliunde, quam à Majoribus suis primum Linguæ usum accipiunt. Ut una tunc censematur Familia, ab una Stirpe orta: sic quoque Unâ linguâ,

pariq; sermonis conformitate contenta fuit. Hoc voluit Rabbi Moses ben Majemon in *Morē Nevōchim* part. 3. c. 50. ubi ait : שְׁמַתְתָּלָה הִיא בַּמְקוֹם אֶחָד וּשְׁנָה אֶחָד : בְּנֵי נָאוֹי לְהַזְּרָעָה אֶחָד : Ab initio fuerunt in loco uno : Et labium unum erat omnibus illis ; Sic enim decebat , cum omnes essent filii Vixi unius.

50.

Alterā ratio petitur ab unius familiā in plures & diversas , diversasq; terras , Dispersione , quae Pluralitatem & diversitatem Linguarum secum comportavit . Nam Sensu patet , & Experiētia testatur , in toto terrarum orbe esse Varietatem Linguarum per maximam , quas Majores suis quotidie infundunt posteris , qui eas , ceu domesticas & vernaculaς , naturali quodam instinctu avidius appetunt , & facilius apprehendunt . Unde sequitur , Primam istam mundi familiā , ab uno Adamo ortam , & usque ad Noach & Diluvium , subsecutamque paulò post hominum Dispersionem , in Unitate conservatam , ut unum & eundem sermonem habuit : sic illam Sermonis Unitatem , quam Adam primus divinitus acceperat , divinitus quoq; per familiarum Dispersionem fuisse sublatam , & in Pluralitatem Linguarum divisam . Nam Una erat , & postea factæ sunt Plures : unde illa unitas , in quā posteri Adam ante diluvium , & posteri Nōæ post diluvium , omnes conveniebant , postmodum , perpetuā sceleris humani pœnā sic merente , turbata sic necesse est .

Vanum ergo est commentum eorum , qui afferunt , Ante Confusionem linguarum , cuius Sacrae literæ meminerunt , plures Linguas jam in usu fuisse , prout legitur apud Philastrium in Catalogo Hæresium cap. 406. his verbis : Credendum firmiter , etiam ante adificationem Babel multis faculis , magnam fuisse inter homines linguarum & sermonum diversitatem , quarum tamen omnium linguarum scientiam , omnes homines Dei munere , usque ad constructionem turris , & linguarum confusionem , tinnerunt . Quod autem Moses dixit , Terram fuisse labium unius ; idèo dictum est , quia et si varia erant linguarum genera , omnes tamen se invicem intelligebant , eratq; omnibus Lingua una , & idem sermo , non quidem eorundem vocabulorum usū , sed eadem hominum loquentium & audientium intelligentia .

Senten-

Sententia hæc etiam inter Hebræos jam olim fuit apud quodam, unde in loco sup. thes. 30. ex Talmud Hierosolymitanœ producto, dicit R. Elieser, quod structores turris Babylonicae locuti fuerint נָבָעִים לְשׁוֹן septuaginta linguis. Ex recentioribus nacta est approbatorem authorem libri Chaskuni, qui ad Genes. 11. v. 6. ad hæc verba, Et nunc non prohibebitur ab illis; ita scribit: וַיַּעֲתֵה שְׁפָולֶת יְהוּדָה שְׁנָעֵם לְשׁוֹן אֶת יִמְרוֹד בְּמִקְוֹת אֶחָד: Et nunc, quia omnes norunt septuaginta linguas, si subsliterint in loco uno, si non prohibeantur, faciente omnem voluntatem suam: Et mox ad hæc verba; Age, descendamus, & confundamus illic labium ipsorum, ut non audiant vel intelligent unus, labium vel linguam alterius, mentem suam ita explicat: טָלֵל אֶחָד וְאֶחָד יַשְׁכֵחַ כָּל חַלְזֹנוֹת אֶחָד וְכָה שִׁירָה וְהָלָא יְהָזֵב אֶחָד כָּל כָּלָבִים בַּיּוֹם וְאֶחָד לְפָרַשׁ שְׁבָעִים לְשׁוֹן: וְאֶחָד כָּל חַלְזֹנוֹת הָרִיאי אֶחָד כָּל חַלְזֹנוֹת hoc est, Faciamus ut unusquisque obliviscatur omnes linguas, exceptâ unâ, & ut quam novit hic, non novit ille; sed omnes simul sciant 70. linguas. Nequaquam autem ita exponendum hoc est, quod illo tempore 70. lingua sint create. Nihil enim novi est sub sole, Eccles. 1. 9. Hæc ille.

52.

Verum sententiae hujus falsitas satis, ut opinor, per ea, quæ haec tenus dicta sunt, concidit, ut peculiari refutatione non indigeat.

Quod Genes. io. v. 5. de filiis Noachi jam dicitur; *Ab his divisa sunt regiones gentium per terras eorum, cuncte secundum lingualam suam, &c.* quis non videt, usitatam esse prolepsin, sive anticipacionem, in sacris literis frequentissimam. Nęq; enim in varias terras, & gentes, eorum familiae dispersae sunt, & diversas linguas, nisi post Linguarū divisionem, de qua Moses agit c. ii.

Quod etiam dubitant ; quomodo fieri potuerit , ut , cum mo-
mento quasi facta sit dispersio populorum , ita subito & momento qua-
si etiam linguam suam unusquisque , ad tam multas & varias res ne-
cessarias exprimendas , distare potuerit ? levissimum est ; Dicimus
cum Abrahamo Genes. 18. 14. בָּרוּךְ יְהוָה Num mirabilis seu
impossibilis est Domino res alla ? An difficile vel impossibile cen-
sendum ; Deum , qui in prima creatione linguam planè no-
vam & creavit & homini infudit ; postea vel in pluribus lin-

guis producendis, vel in una illa lingua in plures dividenda, vel simile quid, vel idem præstare potuisse? Sumamus nos, qui Christiani sumus, exemplum Apostolorum, qui Spiritu S. donati, momento omnium gentium Linguas sunt locuti. Propterea adhuc sententia superior prævalet, juxta illud tritum; *מן אין זעלאה נבר*. *Qui superior est, vincit.*

Unde verò Multitudo Linguarum originem suam duxerit, de eo in seq. Dissertatione, Deo favente, age mus.

§3.

Coronidis loco subjiciamus aliquid, ob argumenti affinitatem, de eo, *Cur Lingua Hebreæ SANCTA vocetur?* Passim enim & à quibusvis h̄ic honoris titulus ei tributus legitur: sed causam appellationis non omnes æquè considerant vel explicant. Hebræ veteres dicunt cum epitheto substantivo שְׁמָרָה Lingua Sanctitatis, communiter: recentiores etiam aliquando cum epitheto adjectivo; & quidem interdum genere masculino, שְׁמָרָה; interdum fœminino, לְשׂוֹן הַקָּדְשָׁה Lingua Sancta. Vocabulum enim לְשׂוֹן non tantum est fœmininum, sed & masculinum, ut Thren. 4. v. 4. & Jobi 27. 4. ut frustra dubitaverit Drusius in Observat. lib. 15. cap. 12. an etiam masculinum sit. Varias autem illi afferunt hujus appellationis rationes, neque inter se consentiunt.

§4.

Primò sunt, qui eam sic dici velint ab Authore SANCTO, quib; uti vidimus, est Deus BENEDICTUS. Et h̄i dupliciter suam sententiam exponunt. Quidam id intelligunt Simpliciter: alii Secundum quid.

Prioris sententiae est Abraham de Balmis Gram. suæ cap. 1. ita scribens: *לְבָנֵנוּ נִקְרָא לְשׂוֹן הַקָּדְשָׁה יְהוָה רְאֵר* *הַיּוֹאֵר וּמִקְרָעֵר עַל כָּל קְדוּשָׁים וְלֹא בְּאֶתְּנוֹת יְהוָה יְהִי חַסְדָּם מְלֵךְ*. Ideò vocatur Leschon hakkódesch, LINGUA SANCTITATIS, hoc est, LINGUA SANCTI, Dei videlicet Creatoris, separati & sanctificati super omnes Sanctos: unde etiam pra omnibus Sanctis epitheton Sanctitatis ipsi absolute tribuitur. Sic R. Samuel Arcu-volti in Arágas habbosem cap. 9. *וּרְאֵל כָּנוּ אֲוֹתָרָה לְשׂוֹן הַקָּדְשָׁה הַיּוֹגֵז?* Rabbini nostri vocarunt eam Linguan

Linguam Sanctitatis, hoc est, Linguam Dei, qui est Sanctitas Sanctitatum. Sic alii.

Contra hanc rationem Excipit Ephodeus cap. 33. כי הוזת פָעֵל הַלְאֶל יִחְיֵב לוּ הַשְׁלָמָה לֹא וְקָרְוֹשָׁה בַּי' כִּי כָל גָמָעָה פָעֵל וְלֹא תֹזֵא כָל בְּקוֹדֵשׁ: Quod sit Opus Dei, acquireret ipsi Perfectionis, non Sanctitatis titulum: quia quicquid existit, Opus ipsius est; nec tamen omnia vocantur Sancta. Idem scribit Elias in Maſbreth Tab. 2. Orat. 1. & addit, se hanc sententiam inter cæteros Balmesii errores referre, quos in ipſius libro deprehenderit.

Alterius sententiæ est R. Asarias in Meor Enájim cap. 57. Ille quidem etiam à Deo hoc nomen ipſi vult attribui, sed non simpliciter, verum secundum quid, certo respectu; nempe respectu Incorruptibilitatis ejus; quod sicut Deus in æternum manet: sic hæc quoque Lingua sit in æternum mansura. Verba ejus ואני לחוווש יקר והנני מוסף על דברי החכמים הגנבריים מעתם: בחתיהם תואר קדוש אל לשונו והוא כ' להוזת בראה אליזית באזם הראzon מעת ימי בראשית כפ' מה שצרכנו ולא מוסף ממען אודם ביצור השלונות עם שלולה להם בס עוזר האליה הפה הם כלם נכוונים אל חהפסד כלל מעש אונוש כמו שבתבוננו בפרק זה משועם הזוהר סוף פרשת נח: והוא לבתו עמוד עט יתר הנבראות אשר עליהם נאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ובכון צדיק כי מאור גרא קדוש הטויה קים וטהוי נאמרם ל' פ' זסנחוירין אל רבתותם קדוש אמר לו מה קדוש לעולם ק"מ א' צדיקים לעולם ק"מ: hoc est, Placet autem hic novi aliiquid addere verbis Rabbinorum nostrorum commemoratis; Rationem videlicet elegantem, Quare nomen קדוש Sanctitatis lingua nostra attribuatur, hanc nemipe; Cum illa sit creatura Dei in Adamo primo, inde à tempore dierum Creationis diximus, neque ex consensu humano profecta, ut cetera linguae (quamvis & illis auxilium Divinum sit conjunctum; attamen corruptioni subjecta sunt, ut omnia Opera humana, quemadmodum in hoc capite scriptissimus ex libro Zohar, sectione Noach) & sola sit permanens cum ceteris creaturis de quibus dictum est; Et vidit Deus quicquid fecerat, & erat validè bonum, Genes. 1. 31. idcirco competit ei quoque yaldè Nomen Sanctitatis vel Sancti, idem nempe significans, quod Permanens & Æternum, sicut Rabbini nostri dicunt in Talm. Sanhed. cap. 1. de eo quod scriptum est, Sanctus dicetur ei; Quid est Sanctus? in perpetuum

: tūm permanet : sic etiam iusti in eternum manent. Ergo R. Afariæ Lingua Sancta idem est quod Lingua incorruptibilis æterna.

Secundò, volunt nonnulli Linguam Hebræam Sanctam vocari respectu Materie. Sed & hi diversimodè id explicant.

1. R. Moses ben Majemon in More Nevochim part. 3. c. 8. vult illam sic vocari à Verecunda, Puritate, & Castitate, quod nulla in hac lingua sint propria vocabula, quibus generatio- nis membra vel actus, & alia similia minus honesta & vere- cunda, designantur, quemadmodum homines quoque propter hanc Virtutem Sancti vocantur, ut ibidem docet. Verba ejus sunt : וְלֹא גַּם בְּשָׂפָקָה כִּי־קְרָא־תְּשִׁנְגֵּנוּ זֶה לְשׁוֹן הַקּוֹדֵשׁ וְלֹא תַחֲשֻׂבְ שְׁחוֹתָה הַלְּבָנָה מִפְנֵנוּ אוֹ טָעוֹת אֶלְוֹת אֶמְתָּה מִפְנֵן שָׂוָה הַלְּשׁוֹן תַּקְוֹדֵשׁ לֹא הַוּגֵד בְּשָׂפָקָה כִּלְלִי הַפְּטָנָגָל לֹא מִן הַגְּנָשִׁים וְלֹא מִן הַשְּׁנִים וְלֹא לְנָסָר הַפְּטָעָשָׂה הַפְּנִיאָה לְהַזְּרָה וְלֹא לְזָרָע וְלֹא לְשִׁיאָה אֶלְוֹת הַדְּבָרִים גּוֹלָס וּכְנָס : hoc est, Et hec apud me quoque est ratio, cur Lingua nostra vocetur Lingua Sancta : non enim existimandum, aliquam hic subesse hyperbolam, aut fallaciam, (i. e. nos eam sic vo- care ex superbia, vel errore aut dolo) verum ipsissima est veritas. Nam in Lingua ista Sancta nullum extat vocabulum proprium membro- rum generandi, neque viri, neque mulieris, neque etiam actus, &c. Horum inquam nullum repetitur proprium ac primum in Lingua nostra vocabulum, sed exprimitur vocabulis tropicis, ac metaphoris ; idq; hanc ob causam, quod talia non nominare, ac proinde nec nominibus pro- priis insignire, sed reticere potius expediatur & conveniat, &c. Qui ve- let, videat locum integrum.

Contra hanc rationem Exicit Rabbi Moses bar Nachman in Comment. suo in Legem seqt. ; Illam non esse suffi- cientem ; primò, Negando Hebræam linguam dictis vocabulis inhonestis carere, quod probat verbo נְשָׁלֵשׁ, quod proprium dicit esse vocabulum Actus venerei, & חַזְרִים, quod etiam partis ob- scenæ proprium dicit esse vocabulum : secundò dicit, licet res ita se haberet, & Majemonidi, quod sumit, cōcederetur ac daretur, non conveniret, ut hanc ob causam vocaretur קְדוֹשָׁה Sancta, sed קְדוֹשָׁה Pura, Casta, Verecunda. In eundem sensum scribit Elias in libro Masoreth Tab. 2. Orat. 1. Ephodeus addit, ex ratione Majemonidis consequi, שְׁאַלְתָּנוּ לְשׁוֹן הַקּוֹדֵשׁ מָאָרָם קְדוֹשָׁה מְרוּבָה

מורכב הרכבת הואר וזרמת ער על שחרופכו פוח כי הלשון בעצמו קרווא
ואם חענין כן: אבל הוא מורכב הרכבת הפסמוד והנסמד אלו ויהה מטענו
לטוו זקרש כארכנו תרומת הקדש ועכוזת הקדש שהם מורכבים
לטוו זקרש Lingua Sanctitatis, esse constructionem compositam ex Nomine substantivo &
adjectivo; eo quod intendatur Lingua in se & per se esse Sanctam: At-
qui non ita esse: sed esse constructionem duorum Substantivorum se mu-
tuò regentium, & לשון זקרש Lingua Sanctitatis dici, sicut
עכוזת הקדש תרומת הקדש Oblatio Sanctitatis, Ezech. 46.6. & Mi-
nisterium Sanctitatis, Exod. 36.1. que sunt constructa, quorum
unum regit alterum.

2. Itaque aliam adserit Nachmanides appellationis hujus rationem ; quod videlicet res Sanctæ à D e o , quæ
בְּנֵי הַתּוֹעַם אֱלֹהִים וְנָאָתָר Voce , quæ Scripturâ , illâ sint expositæ :
בְּמִנְחָה שְׁרֻבּוֹתֵינוּ קָדוּם לְשׂוֹן הַתּוֹרָה לְשׂוֹן הַקָּדֶשׁ שְׁחוֹת מִפְנֵי שְׁדָבְרֵי
הַתּוֹרָה וְהַגְּנוּווֹת וְכֵל דְּבָרֵי קָדוֹשָׁה כּוֹלֶט בְּלְשׂוֹן הַחֲזָה נָאָמְרוּ :
וְהַפְּרָתָה הַוָּא הַלְשׂוֹן טהָרְבָּה יְתִי שְׁמוֹ מִכְרָבְרָבָר פּוּ עַם גְּבָאיָו וּסְמָךְ
אַגְּבָ� אַגְּבָ� וְלֹא יִחְיֶה לְךָ וְשָׂאֵר זְבּוֹת הַתּוֹרָה וְהַגְּנוֹווֹת וְכֵלָרָעָז
בְּשִׁמְתַּיְוּ הַקָּדוֹשִׁים אֶל אֶלְחָסֶדֶת צְבָאוֹת וְשָׂדֵי וְיִהְרָשֵׁם הַגּוֹדֵל
הַמְּטוּחָד וּבְנוּ בְּרָא עַלְמָנוּ וּקְרָיאָת שְׁמָרָת שְׁמִים וְאַרְאָה וְכֵל אַשְׁר בְּסָמֵךְ
וּמְלָאָכֵיו וְכֵל אַבְּגָאיָו לְכָלָם : בְּשָׁם קְרָא מִיכָּאֵל גְּבָרְאֵל תְּלַשּׁׁזְוּן הַחֲזָה
וּבְנוּ קְרָא שְׁמוֹת לְקָדוֹשִׁים אֲשֶׁר בְּאֶרְץ אֶבְרָהָס אַשְׁקָּם וְשְׁלָמָה וְזְלָתָם :
hoc est, Hinc etiam ratio est apud me , quare Rabbini nostri vocent Lingua Legis Linguam Sanctam ; nempe propterea , quod verba Legis
& Prophetarum , & omnis Sanctitatis , omnia , inquam , hac lingua dicta sunt . Etenim hoc est illa Lingua , quâ Deus Sanctus Benedictus , cuius nomen exaltetur , locutus est cum Prophetis suis , & eorum cœtu ; Ego sum Deus , &c. Non erunt tibi ; & cetera præcepta Legis & Prophetæ :
In ea vocatus est Deus Nominibus suis sanctis , Deus fortis , Deus exercituum , Omnipotens , Jah , & Nomine isto magno proprio יהוָה I. H. V. H. In eâ creavit mundum suum , & vocavit eâ nomina Cœli & Terra , & quicquid in eis est : item Angelos suos , & omnes Exercitus suos , omnes inquam illos nominibus suis in hac lingua appellavit ; veluti Michael , Gabriel , & similia : In eâ nomina imposuit Sanctis qui in terra fuerunt , Abraham , Isaac , Salomon , & similia . Haec tenus Nachmanides . Sententiam hanc approbat Elias in libro Masseoth Hammassoreth , Tab. 2. Orat. i.

Sed neque hæc sententia sufficiens est Ephodeo ; qui sic

שָׁאֵין זֶה לְאֲנַגְשִׁים לְהַגִּיחַ שְׁמַם לְלִשְׁוֹן מִתְּחִכָּא : contrâ excipit :
שְׁחוּבוּ בָו אוֹ סְפָר שָׁוֹכְבָנָכְבָו וְגַם לֹא מְשֻׁאָתִי בְּכָל הַבְּתוּג שְׁגָרָאוּ
הַתּוֹרָה וְהַגְּבָאִס קָשָׁשׁ עִם הַזְּיָתָם קָשָׁשׁ קָרְשִׁי : Non est consuetudo
do hominum, ut nomen imponant Lingua alicui à Libro in illa lingua
composito vel conscripto : neg, etiam inveni in universa Scriptura, quid Lex & Propheta vocentur קָשָׁשׁ Kodesch Sanctitas, quamvis sint Sanctitas Sanctitatum, h. e. Sanctissima.

56.

Tertiò non desunt, qui à Forma interna sic dici velint hanc linguam, ob Summam ejus perfectionem, quæ in significationum emphasi & energiâ conspicitur, quâ vocabula naturis rerum mirâ efficaciâ respondent, easque exprimunt, ut sup. visum.

כל זה : At neque haec ratio placet Ephodeo : Dicit enim : מטה שׁוֹתָן לוּ מַעַלָּה וַיַּתֵּר שָׁאת עַל שָׁאָר הַלִּשׁוֹנוֹת וְגַם מִתְּשִׁתְבָּאָר מִשְׁלָמוֹת מְחִדְשָׁו וְטָמֵאָו : אֲכָל שְׁפָלָל זֶה לֹא חַיוב תּוֹאָר בְּקִרְשָׁה וְשִׁיקְרָא מִפְנֵי זה לְשׁוֹן הַקְדָּשָׁה בְּ הַסְּכָמָתוֹ לְטָבָע הַנְּמַזָּא יְחִיב לוּ תָאָר hoc est, Cuncta-hac attribuunt quidem ipsi Dignitatem & Excellentiam supra ceteras linguas : sed non acquirunt ipsi titulum Sanctitatis, ut propterea dici debeat Lingua Sanctitatis : consensus enim ejus & convenientia cum natura entis, largitur ei duntaxat præstantiam & præcellentiam.

57.

Quarta sententia est ipsius Ephodei, qui censet, Linguam Hebream Sanctam vocari à Subjecto, Populo sc. Sancto Israëlico, cuius illa lingua fuit & est ; & ab Adjuncto, à Terra scilicet Sancta, in qua illius linguae usus fuit : eo quod sic solcant communiter Linguae vocari à Populo, cui sunt propriæ, & à Terra, וְלִשׁוֹן תָּמִיד בְּכֶתֶוב תְּיוֹתָם : Verba ejus sunt : וְלִשׁוֹן שִׁידְבָּר בּוּ אָו לְאָרֶץ שִׁידְבָּר בָּה : אַמְנָת יְחִיטָה יְעַבָּס אַמְרוֹ וְלִלְפָנָם ספר וְלִשׁוֹן בְּשָׂרִים : אֲלֵי הַיְהוּדִים בְּכֶתֶב וְלִשׁוֹנס : וְנִשׁוֹן עַם וְעַם : וְיְחִיטָה לְאָרֶץ אַמְרוֹ וּבְנֵיהֶם חָצֵי מְדֻבָּר אֲשֶׁר־זֶה לְשׁוֹן שְׁחוּבוֹ אֶל־לִשׁוֹן אֲשֶׁר־זֶה : הַגִּנְתָּה מִפְנֵי זה אֲנֵי חַוּשֵׁב שְׁאַמְנָת נִקְרָא הַלִּשׁוֹן הַעֲבָרִית לִשׁוֹן הַקְדָּשָׁה לְפִי שְׁחוֹא לְשׁוֹן הָעֵם הַגְּקָרְאָ קָדְשָׁ אֶם קָרְשָׁ יְשָׁרָאֵל לְיִ' : וּנִקְרָא גַּם בְּנֵי זְרוּעַ קָרְשָׁ : וְהַזָּה אֲשֶׁר יַבְרֵה בָה בְּאָרֶץ נִקְרָא קָדְשָׁ כִּי בְּהָר קָרְשִׁי : לְהָר אֶבֶן קָרְשָׁ : עַרְיָ קָדְשָׁ : וּלוֹזָה נִקְרָא הַלִּשׁוֹן הַזָּה לְשׁוֹן הַקְדָּשָׁה : וְהַזָּה פָּאָמָר מַוְיכֵב מִהְשָׁמֹוד וְהַגְּסָפֵד אַלְיוֹ כָּמו שְׁתִּתְבָּאָר : וּנְכָזֵן רְדוֹא לִקְרָא לְשׁוֹן יְשָׁדָאֵל אוּ לְשׁוֹן אֶרְזָיְשָׁאֵל : וּלְפִי שְׁפָלָת קָשָׁשׁ כּוּלָּת שְׁגָרָה נִקְרָא

וְשָׁמַן הַקָּרְבָּן כִּי־הַזֶּה? hoc est, Lingua attribuitur in Scriptura semper Populo illi qui eâ loquitur, aut Terra qua eâ loquitur. Quid Populo attribuatur, patet ex eo quod dicitur, Et ad docendum eos, libros & linguam Chaldaeorum, Dan. i. Item: Et ad Judæos secundum Scripturam ipsorum, & secundum linguam ipsorum, Esth. 8. 9. Item; Et secundum linguam eiusq[ue] populi, Nehem. 13. 27. Terra attribuitur, quando dicitur; Et filiorum ipsorum dimidia pars loquebatur Asdodice, Nehem. 13. 24. Linguâ scilicet (terra) Asdod. Propterea existimari ego, Lingua Hebraam appellari Lingua Sanctitatis; quia est Lingua illius populi, qui vocatur Sanctitas; ut; שְׂמֹךְ Sanctitas est Israel Domino, Jer. 2. 3. Item, Semen sanctitatis, Jesa. 6. 13. Terra etiam, in qua lingua hanc loquuti sunt, vocatur Sanctitas: ut; In monte Sanctitatis meæ, Ezech. 20. 40. Item, In monte inclyto Sanctitatis, Dan. 11. 45. Item, Urbes sanctitatis tuæ, Jesa. 64. 9. Et hac de causa vocatur Lingua hæc Leschon hakkodesch, Lingua Sanctitatis, phrasij compositâ ex duobus substantiis qua inter se construuntur, sicut explicatum est. Rectum quidem est, ut vocaretur Lingua Israëlis, aut Lingua terræ Israëlis: quia verò Vocabulum Sanctitatis utrumq[ue] sub se complebitur, vocatur absoluè Leschon hakkodesch Lingua Sanctitatis. Hæc ille.

58.

Atquæ hæ sunt Hebraeorum de hac quæstiōne sententiæ. Et sanè nemo ex Christianis, quod sciam, Scriptoribus sanis & cordatis hactenus repertus est, qui hunc Honoris titulum Linguae Hebræe negaverit, vel inviderit. Causam reddunt, ut & Hebræi, alii hanc, alii illam; alii plures conjungunt: prout re vera illi, qui primò huic linguae Epitheton hoc attribuerunt, non unam, sed plures simul respexisse videntur. . .

59.

An temporibus antiquis & Prophetarum jam ita appellata fuerit, dubitari potest? Antiquitus enim dicta fuit עֲבוֹדָת־עַמּוֹן Lingua Hebraea, cuius appellationis rationem aliâs investigabimus: Item עֲבוֹדָת־יִהְוָה Lingua Judaica, ut videtur ex Jes. 36. 11. Nehem. 13. 24. An fortè tempore Captivitatis Babylonicae demum hic titulus ei tribui cœpit, quando Judæi primùm linguam suam mutarunt, ut suo quoq[ue] loco videbimus, & aliam, Babylonica scilicet, loqui didicerunt? ita ut epithethon hoc עֲבוֹדָת־עַמּוֹן

quasi fuerit, quo Lingua hæc, in qua Legem Sanctam originâliter habuerunt; legèrunt, preces conceperunt, sacra peregerunt, &c. distincta fuerit à lingua 'הַיִת communi, familiari & profanâ, quæ fuit Aramæa. Sic enim 'הַיִת & שְׁנָה Commune & Sanctum in variis rebus opponuntur. Ita habuerunt 'הַיִת כֶּתֶב Scripturam communem, ad familiarem & quotidianum usum, quæ fuit Samaritana, & שְׁנָה כֶּתֶב Scripturam Sanctam, ut amplè videre est in Dissertatione nostra de Literis Hebræorum. Sic 'הַיִת כֹּו Dies communis, opponitur Diei Sabbathi, qui est Dies sacer, sacris destinatus. Sic fuit שְׁנָה לְבָשָׂר Siclus Sanctitatis, & 'הַיִת לְבָשָׂר Siclus communis, &c.

60.

Quocunq; modo res se habeat, optimo titulo hic ipsi Titulus tribuitur; idque non unam ob causam, sed plures. Sancta meritò dicitur hæc Lingua, quia immediate authorem habet Deum, qui ipsa est שְׁנָה Sanctitas, qui etiam eâ primò usus est in primo hominum alloquo, uti visum: Sancta meritò dicitur, quia Lex Dei sancta, Oracula Dei sancta, Scripta Prophetatum sancta, &c. hac lingua sunt conscripta; imò quia illa hodiè nullici amplius pura, quam in Libris Sacris existit: Sancta meritò dicitur, quia niveo pudore ubique verecunda, profana sanctè, turpia castè & vertundè profert, & vocabulis obscenis, quæ à pudoris lege abeunt, vel destituta est, vel non utitur. Sancta est ob summiā perfectionem, quam à perfectissimo authore consecuta est, prout etiam alia hanc ob causam sancta, vel Divina appellare solemus. Sancta etiam vocari potest, propter Papolum olim Sanctum, cuius hæc lingua erat peculium, propter Terram Sanctam, in qua exercebatur, propter Urbem Sanctam & Templum Sanctum, ubi Sacra eâ linguâ peragebantur.

Δοξα τῷ Θεῷ.

JOHANNIS BUXTORFI,
S.S. Th.D. & Ling. Heb. Prof.

D I S S E R T A T I O

DE LINGUÆ

HEBRÆÆ CONFUSIONE:

E T

PLURIUM LINGUARUM
O R I G I N E.

BRASSICÆ ET CARYOPHYLLÆ FLORENTIA
ALBIZIAZÆ ET CORYNÆ FOLIIS

B A S I L E Æ,

Impensis Hæredum LUDOVICI KÖNIG,
Typis GEORGII DECKERI
Academiæ Typographi.

An. M DC XLIV.

S. Θ.

D I S S E R T A T I O

De

L I N G U Æ H E B R Æ Æ
C O N F U S I O N E:

E T

P L U R I U M L I N G U A R U M
O R I G I N E.

T H E S S I S I

U' M Superiore Dissertatione non solùm
Primæ in mundo Linguæ Originem indagaverimus,
sed etiam Argumentis & Authoritatibus sufficenter,
ut opinor, ostenderimus, Linguam Hebræam Primam in Or-
be Linguam, eamque Unicam, fuisse, & talem per aliquot sæ-
cula permanisse, nunc verò tanta linguarum varietas existat,
ut eę vix numerari possint, nullaque ferè, ipsā matre Hebræâ,
rarior & ignotior existat, consideratione porrò dignissima vi-
detur res, tūm Linguarum Confusionis & Multitudinis Ori-
ginem atque Historiam, tūm etiam Linguæ Hebrææ in hac
Confusione, & post illam, Conservationem & Propagatio-
nem, Sacrâ Scripturâ ducente & prælucente, investigare &
considerare.

Mira etenim profecto res, cùm omnes in Spiritu, Mente,

Animâ , &c. Corporis figura penè conveniamus , omnes ab Unius, unâ loquentis lingua, origine dependeamus, & educati singuli sib majorum familiâ continuè simus, quâ factum, quod in illo Uno , quo maximè secundum Rationis usum pollemus , id est , in Locutione , rationi proximâ , ceu ejus nuntiâ , tanta nunc sit varietas , ut illius Unius olim Linguae, in reliquis linguis, vix paucissima remanserint vestigia. Ubivis gentium convenit Balatus ovium , Mugitus boum , Ruditus asinorum, & cæterorum animantium voces usitatæ, mutuos illis suos affectus significantes , & solus Homo ubivis loquens nullibi loquitur , & qui erat animantium, propter loquutionis beneficium, excellentissimum, nunc apud ipsos homines , in quo genere, hoc respectu animalium videtur esse unum deterrimum. Dum enim extra nativam loci alicujus & Homini num linguam , ejusque affinitatem loquitur , est apud ipsissimos homines conditione brutis inferior. Magis namque voces cicurum animantium novimus , quam hominis à lingua nostra alieni. Hinc est, quod D. Augustinus scribit de Civitate Dei lib. 19. cap. 7. *Linguarum diversitas hominem alienat ab homine.* Nam si duo sibimet invicem fiant obviam , neque praterire , sed simul esse aliquâ ratione cogantur , quorum neuter novit linguam alterius , facilius sibi animalia muta , etiam diversi generis , quam illi , cum sint homines , ambo sociantur. Quando enim , que sentiunt , inter se communicare non possunt , propter solam linguarum diversitatem , nihil prodest ad consociandos homines tanta similitudo naturæ ; ita ut libentius homo sit cum cane suo , quam cum homine alieno. Et hinc Plinius quoque dixit alicubi : *Tanta est linguarum varietas , ut externus alieno non sit hominis vice.*

3.

Historiam hujus rei tradit nobis Divinus Moses in suo Originum Sacrarum libro Capite decimo & undecimo. Nolumus autem nunc Analyticâ Methodo verba illâ accurate resolvere , & minutatim enucleare & eviscerare (hoc enim à multis aliis summa cum laude & utilitate jam est factitatum) : sed quædam duntaxat , ad nostrum propositum facientia , inde excerpere , & acriore curâ , pro ingenii nostri modulo , quod præsenti & propitio fiat Numine ! prosequi .

4. Ut

Ut verò & Lectoris oculis atque animo dicendorum sum-
mam subjiciamus, & nobis quoque certos cancellos, intra
quos nos contineamus, circumscribamus, ad Tria principia
Capita tota nostra præsens revocabitur. Dissertatio. Consi-
derabimus enim,

I. *ORIGINE M Confusionis seu Multitudinis Lin-
guarum.*

II. *Linguarum, in quas confusio seu divisio ista fa-
cta, NUMERUM.*

III. *Eiusdem Confusionis TEMPUS.*

I. DE ORIGINE CONFU- SIONIS, SEU MULTITUDINIS.

L I N G U A R U M.

Quemadmodum de primæ, & tunc temporis Unicæ, in
Orbe Linguæ Origine, yarias vidiimus esse sententias: ita de
Multitudine quoque Linguarum non idem omnes sentiunt.
Alia enim h̄ic est iterum *Philosophorum*, alia *Theologorum* sen-
tentia.

PHILOSOPHI, & alii nonnulli, Historiæ & rerum sacra-
rum imperiti, *Nature* hanc varietatem adscripsere. Sed hinc
varia sequuntur absurdæ; ut, quod Hominum genus non ab
Uno, sed à Pluribus incepit; imò secundum pluralitatem
Linguarum plures hominum simul creatæ sint species (Nam
Linguæ, si naturales sunt, unà cum Natura rerum cuperunt,
& vice versa): aut quod Linguæ pro varietate regionum &
climatū variare debeant, &c. Sic impugnat hanc sententiam
R. Levi ben Gerson, in libro *מלחמות Domini*, lib. 6.
cap. 25. his verbis: שְׁלֹשׁוֹת יָרָא מַעֲנִים שֶׁהָם: תְּסֵמִים לְאַתָּה טְבֻעִים נְאַתָּה לְפָנָים וְהַעֲרִיה לְחַמּוֹר תְּאַתָּה מְתַחֵב אֶחָד מְשִׁגִּין זְבַנִּים אֶסְתְּרִים שְׁיִיחַז הַפְּנִים הַאֲנוֹשִׁי נְחַזֵּק לְמַגִּים

לפ' החרקל הילשונות מתחלפים או מעד החרקל לאקלים: אולם
 שיזהה הפני האנושי נחקל למיניהם לפ' המתחלק הילשונות הווא שקר
 מכואר לפ' שבר יתחביב מז-' שלג' ישוב איש מלשון אחד מדבר בלשונו
 אחר ויהי נאדור הלשון והוא שקר היה לו בטבע אחר ישוב שיח' סנה
 נמצאת במינו וזה שקר לפ' מה שהתבאר מן החוש וזה שאנו נהנו נראה
 אנשים מלשונו אחד שתקעו בז' אנשי לשון אחד אחר ישוב וועט לחיות
 דבר בלשון והוא ושידר מהם לשון מולדיהם: ואולם שייה' הילשונות
 לפ' האקלים הוא שקר גם פ' שכבר היה מתחייב מוה שירבו
 בטבע בלשון והוא הפיזוס לאקלים אחד כל הפעם שם מהאנשים:
 ועוד שרפ' האקלים אמרם שייתחביב קהירות התונשה ואיחור בלשונו
 לפ' התחלף טבע אקלים אקלים לא רושם השמות והפוזלים באלו
 האותנית הרמה אלין: ובויה' העניין בז' הוא מכואר שילשונות
 hoc est, De Linguis etiam appetit, quod illa sunt
 ex Institutio, non Naturales. Quod si enim essent Naturales, ut Hinni-
 tus Equo, & Raditus Asino, sequeretur alterutrum ex his duobus: aut
 quod genus humanum divisum sit in species pro diversitate linguarum va-
 riarum, aut quod Lingua varient pro varietate climatum five regionum.
 Quod autem genus humanum divisum sit in species secundum varieta-
 tem linguarum, id manifestè falsum est. Hinc etenim sequeretur, non
 posse fieri, ut Vir five Homo unius Lingua loquatur linguâ aliâ, quin pri-
 varetur illâ linguâ, que in ipso fuit à Naturâ; cum illa (ex hac senten-
 tia) sit proprium ipsius speciei. Atqui hoc est falsum, ut ex ipso sensu
 & experientia perspicitur. Videmus enim nonnullos, qui sunt Lingue
 unius, immersos inter homines lingue alius vel alterius, quorum semen
 tandem loquitur linguâ illâ, & privatur linguâ progenitoris sui. Quod
 Lingua varient secundum climata five regiones, id itidem falsum est.
 Hinc enim sequeretur, omnes naturâ loqui linguâ illâ, que alicui climati
 attribuitur, quo quot illuc homines veniunt. Deinde etiam sequeretur
 hinc, Velocitatem & Tarditatem motionis seu pronunciationis in Lingua,
 consequi ex natura cuiusque climatis, non vero ex Notatione Nominum
 & Verborum cum his vel illis literis, quibus scribuntur. Cum vero ap-
 pareat, rem hoc modo se habere, iterum liquet, quod Lingua non sunt
 Naturales.

7.

II. THEOLOGI, authoritatem Mosis secuti, ad D E U M
 O P T. M A X. Multitudinis Linguarum Originem referunt,
 Illumque ejus Authorem faciunt. Sic enim ille hac de re
 scribit

scribit Genes. ii. v. 6. 7. 8. 9. *Dixit יְהוָה D O M I N U S , En populus unus, &c. Age, descendamus & confundamus labium eorum, &c.* Dispersit itaque D O M I N U S , &c. Propterea vocavit nomen ejus Babel, quod illic confudisset labium universa terra. Quibus verbis disertè Deo hujus rei Causa adscribitur. Et in hoc quidem consentiunt & conveniunt plerique. Attamen in Modo efficiendi, & Forma hujus Confusionis describendâ, variant sententiis. Itaque, ad pleniorum & planiorem hujus rei investigationem, duæ consideratione non indignæ expediendæ veniunt quæstiones: I. *Quâ ratione hac Linguarum Multitudo & varietas sit effecta & producta?* II. *Quid Deum ad hanc Confusionem inducendam permoverit, occasionemq; ei præbuerit?*

8.

Primam quæstionem quod attinet; *Quâ ratione à Deo hac Linguarum varietas & multitudo seu confusio sit producta?* de ea duæ præcipuæ sunt sententiæ. *Quidam enim hoc opus inter Deum, tanquam Causam primam, & Creaturas, ceu Causas secundas, partiuntur, ita ut Ille tantum primus Motor, hæ Promotores; Ille Causa principalis, hæ Adjuvantes & Instrumentales fuerint: Alii Deo in solidum hoc attribuunt, quod solus virtute suâ Divinâ & planè miraculosè momento id effecerit.*

9.

Qui Deo socios seu causas Medias intervenientes adjungunt, iterum duûm sunt generum: *Quidam Angelorum operam & ministerium; Alii Hominum placitum & arbitrium, vel industriam ei adjungunt.*

10.

Prioris Sententiæ de Angelis, in hoc opere exequendo cuna Deo concurrentibus, sunt non solum Hebræi, sed & nonnulli Christianorum.

11.

Hebreorum sententia patet ex Jonathane Paraphraste Chaldaeo, qui versum septimum & octavum cap. ii. Genes. sic transfert: אמר "לשׁבָעֵי" מִלְאַכְיָדָקִים קֹמֶן אַתָּה בְּרוּן זְבוּת וְנֻרְבָּה תְּפִלָּן לְשִׁנְהָזָן וְלֹא שְׁמַעוּן אַעֲשֵׂנָה לְשִׁן חַבְרִית וְאַתְּגִי מִפְרָא דִ'הְנָה עַלְוָה קְרַתָּה וְאַפְתָּה שְׁצִיאָן מְלָאכִיאָה כָּל קְבָל שְׁבִעָן עַפְתִּיאָה וְלֹא חַד וְלֹא לְשִׁין

לְשׁוֹן עֲמָדָה וּזְוֹשָׁם בְּתִבְיהָ כִּי־הַזְּבָרְנָא מְתֻפָּז־עַל אֶפְ' כְּלֵא־עֲמָדָה.
 לְשָׁנָה לְשָׁנָה לְשָׁנָה וְלֹא הוֹהֵד עַד־פָּה־זֶה מִפְּרָט חֶבְרִיהַ וּכְזֹה:
*Dixit Deus 70. Angelis, stantibus coram ipso; Venite, descendamus, & confundamus illic linguam eorum, ut non intelligant quisque sermonem socii sui: Et apparuit Verbum Domini super urbem, & cum eo septuaginta Angelii, iuxta septuaginta populos, & quisque habebat linguam populi sui, & designationem scriptura sua in manu sua, ac dispersit eos inde in superficiem totius terra, in septuaginta linguas, neq; intelligebat quisquam, quid loqueretur socius ejus, &c. Mirum, cur Drusus, hanc ipsam paraphrasin adducens, in Comment. ad Loca difficiliora Genes. cap. 32. non solum reddiderit, *Dixit Dominus septem Angelis suis*, sed & porrò inquisiverit, quare Septem duntaxat Angelorum mentionem faciat? cum expressè habeatur Septuaginta? In eundem sensum legitur distinctius in libro פרק ר' ה' הקב'ה לשביע'ם מל'אכ'ם אל'עוז Pirke R. Eliéser, cap. 24. קרי' הקב'ה לשביע'ם מל'אכ'ם אמר לשב'ם באו ונבלבל את לשב'ם: Vocavit Deus Septuaginta Angelos, circumdantes solium gloria ejus, & dixit eis, Venite, & confundamus linguam eorum. Et mox: וירד הקדוש ברוך הוא: וה'וא ושביע'ם הטל'אכ'ם הפטווב'ם צפ'א כב'ו'ו וכבלבל את לשב'ם לשב'ם גו'ם ולשב'ם לשב'ם כל אחד ואחד גו'ו וכחכו ולש'ו'נו ומעה' א'אך ע'ל כל אופ'ה ואופ'ה: hoc est, Et Descendit Deus Sanctus Benedictus, & Septuaginta illi Angelii, qui circumdant solium gloria ejus, & confudit Linguam ipsorum in septuaginta gentes, & septuaginta linguas; ut totidem essent Gentes, Scriptura, & Lingua: prefecitq; Angelum unicuiq; populo: וישראל נפל בחרל'קו וחייב' Israel autem cecidit in portionem & sortem Dei.*

12.

Hanc interpretationem ex Patribus Christianis arripuit Origenes, Homiliâ super Numeros undecimâ, ita hac de re scribens: Sed & illud, quod in Genesi scriptum legimus, Deum, ad Angelos sine dubio loquentem, dicere, Venite confundamus linguam eorum: quid aliud putandum est, nisi quod diversi Angeli diversas in hominibus linguas operati sunt & loquelas? ut, verbi gratia, Unus aliquis fuerit, qui Babyloniam tunc uni homini impreseverit linguam, Alius, qui alii Aegyptiam, & Alius, qui Graciam, & sic diversarum gentium ipsi illi fortasse principes fuerint, qui & linguarum ac loquela videbantur authores. Manserit autem lingua per Adam primitus data,

ut putamus, Hebraea, in ea parte hominum, quæ non pars alicujus Angeli vel Principis facta est, sed quæ Dei portio permanfit.

Augustinus etiam lib. 16. de Civitate Dei cap. 6. hanc sententiam, sed dubitanter & hæstanter, profert, alterius quoque verioris mentionem faciens. Sic scribit Bibliander in lib. De communi ratione omnium linguarum : p. 52. *Conditor igitur atque rerum opifex & architectus, vel natus simplici, vel Angelorum opera, ut Origini vi sum est, effecit sermonis humani varietatem.*

13.

Fundamentum, ut appareat, hujus suæ sententiæ ponunt in eo, quod Deus unicus, in plurali numero, veluti colloquens & consultans cum aliis, dicit, *Descendamus & confundamus labium eorum* : cui similis est locus Genes. cap. 1. v. 26. *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram* : quæ verba à Deo ad Angelos dicta volunt : vel saltem, à Sacrosancta Trinitate ad Personas ipsius ad se invicem, & ad Angelos, quibus ad sua decreta exequenda utitur.

14.

Verum nec necesse, nec usque ad eò tutum existimamus, in hac loquendi ratione ad hanc interpretationem configere;

I. *Non necesse est*; 1. quia nulla hic Angelorum, sed solius Dei mentio, tūm in Decreti Divini, tūm in ejus Exequutionis expositione. Non dicitur v. 5. *Descendit Dominus & Sancti ejus, vel Angeli ejus cum eo, &c.* sed solum; *Descendit autem Dominus, ut videret civitatem illam, &c.* Sic v. 6. *Dixit Dominus, En populus unus, &c.* Pariter etiam v. 8. 9. in narratione Exequutionis hujus Decreti, sive Judicij Divini.

2. quia constat, Locutiones has impropias esse, & per ἀνθρωπαθεῖαν Deo accommodatas, ut ex præcedentibus verbis constat, ubi *Desensio, Visio, Deliberatio*, Deo attribuuntur, quæ utique propriè hic non adhibentur. Significatur autem his, Deum non nisi maturo consilio, optimis & gravissimis rationibus, justaq; de causa, cùm in omnibus reliquis suis actionibus, tūm in judiciorum suorum Exequutione progredi, similitudine desumptā à Regibus & Principibus, qui rem aliquam suscepturn vel cognituri, & dijudicaturi, ipsimet eò se confe-

runt, eam inspiciunt, considerant, deliberant & consultant.

3. quia satis aperte liquet, μίμησιν esse in his verbis, quā Spirit. S. hominum stolidorum, & insanum opus aggredi conantium, vaesaniam deridere voluit: Dixerunt illi, תְּנַבֵּה אָגָּה בְּנֵי־צָלָמֶךָ Age, adificemus nobis urbem, & turrim, cuius caput perringat ad cœlum. Ex opposito inquit nunc Deus: תְּנַבֵּה גְּדוֹלָה וְנִכְחָדָשָׁת שְׂפָתֵךְ Age, descendamus & confundamus illic linguam eorum, &c. innuens, vanum esse aliquid contra Deum, vel sine ejus auspiciis, moliri; cùm Ipse licet unicus tamen πάντων sit ἀνέγερτος αὐλακων.

4. quia, si in his verbis consultatio cum aliis continetur, ea nequaquam cum Angelis poterit dici instituta; cùm illi in prima persona Deo tanquam æquales conjungantur, & in eodem dignitatis & potentiae gradu constituantur, quod de Angelis dicere absurdum. Non enim putamus, ullum locum planum, & qui sit extra controversiam, ē Scripturis adferri posse, in quo Deus hoc pacto Angelos sibi adjungat. Et quomodo hoc faciet, cùm de illis testetur, quod in illis quoque non posuerit stabilitatem, neque lucem, Job. 4. 18. de Se verò, quod Gloriam suam non det alteri, Jesa. 42. 8. & 48. II.

5. quia opus hoc Linguarum confusione non est opus Angelorum, sed opus Dei; & quidem tale, in quo nullo modo videtur ministerialis Angelorum operæ esse usus. Duo enim hic concurrunt; *prima*, prioris Linguæ, quam callebant & ab incunabulis noscebant, Oblivio, quæ inducenda erat; *secunda*, Novarum Linguarum notitia, quæ introducenda, quæ Opera sunt planè Divina, & miraculosa, non minus ac primæ linguæ creatio. Hinc scripsit Lutherus in Comment. in Genesim cap. II. Nec moramur cavillationes Iudaicas, qui nugantur, Deum locutum cum Angelis, &c. Non enim Angeli possunt confundere linguas: est hoc Creatoris opus, is solus, sicut unitatem lingua dedit, eam mutare & tollere potest, creatura hoc non potest. Assumere linguam hominum possunt Angeli, sicut exempla plurimæ Scriptura testantur; sed in homine eam nec creare, nec mutare possunt.

6. Contra Judæos in specie hoc quoque observetur; singulos, dicunt, Angelos singulas attulisse gentibus singulis linguas: Atqui alibi dicunt, Angelos nullam, nisi Hebræam, linguam

quam intelligere, in Zohar, sectione 13 in fine, & alibi. Quomodo hæc conciliabunt? An Angeli ipsi non intellexerunt eas linguis, quas hominibus illius sæculi attulerunt?

7. Cum simile opus in Die Pentecostes olim in Apostolis operatus esset. Deus, non legimus Angelorum operâ id effatum dedisse Deum, sed momento & miraculosè planè, atque adeò immediate, Spiritum Sanctum esse operatum. Hujus itaque solius opus est.

I I. Sed nec usque adeò quoque tuta hac videtur esse expositio:

1. quia & Judæi, & Judaizantes quidam Pseudo-Christiani, qui Sacrosanctâ Trinitatem negat, quam his quoq; loquendi rationibus exprimi, & à Theologis probari vident, hasce in hoc & similibus locis interpretationes avidè arripiunt, & iis in suo errore magis magisque confirmantur.

2. quia hoc quoque superstitionis Judaicæ, sub hac sententiâ, fovetur fermentum, ac si Deus singulis gentibus & nationibus, in hac Linguarum Confusione & Gentium dispersione, non solum totidem certos præfecisset Angelos, sed etiam ipsis omne in illas gentes regimen tradidisset, ut quicquid deinceps, seu boni, seu mali efficere ac conficere constituerit, non nisi Angelorum illorum medio & interventione efficeret, nullaque Influentiæ jam amplius à Deo ipso immediate, sed à Deo in Angelos Principes & præfectos, exinde ab Angelis in Homines & hęc in inferiora, omnes derivetur. Sic enim hic scribit Abarbenel הלשונות נתחרבו ב' דברים הא ע' בית השפעה: אך בברכובול השם מושג ע' מלחמות מלחמות נלן אורה ולכנ שרים מה אמת ליכט: והב בחרית לשונות מלחמות מלחמות נלחמות גתחרבו שרי מעלה עם השם כר' שחתם ית' שליכם מלשנו ומאחדות השבחתו הפקודות ושרי מעלה יחויקו בכם לנהג אומת ולהשפעה עליהם מכם והלאה כל אל מכם על אורה מיזוחת בלשונינו ית' לארצותם: וביאור זה שהעולים השפלו הוא מושפע ומונחג ממעולם העליון טבל א' מהתפלים ישפיע עליון אחד מהעלויינם. אם פונב או שר משרי מלך ונלים טופחים מטהנו ית' ראותה נמש וככו; h.e. Verum in confusione linguarum concurrerunt duo, 1. derelictio lingua qua una erat omnibus, 2. electio linguarum variarum juxta populos varios. Idcirco conjunxerunt se Principes Superiores cum Deo, ut Deus Benedictus abjiceret eos à Lingua sua, & ab Unitate Providentie sua sanctissima, Principesq; superiores illos susciperent, ad eos regendos, & in-

fuentias illis inde & ulcerius infundendas, unusquisque sc. illorum super populum peculiarem, juxta linguas ipsorum in terris ipsorum. Mundus enim iste inferior influentias accipit, & regitur à Mundo superiore: quia super unumquodque ex his inferioribus influentiam effundit unus aliquis ex superioribus, sive Stella, sive Sydus, sive Princeps aliquis superior: omnes autem primò influentium accipiunt à Deo, juxta illud; Ne at tollas oculos tuos in cœlum, & videas Solem, & Lunam, & Stellas, omnem militiam cœli, &c. quæ distribuit Dominus Deus tuus omnibus populis sub toto cœlo, Deut: 4. v. 19. &c. אָךְ אַמְגֵס מִןْ זָאוּס לְהַיּוֹת בָּלֶס אֱלֹהִים קְהִя רָאוּי לְהַיּוֹת מִירְחָד לְהַנְחָתוֹ יְת' מִבְלָא אֲמְצָעִי כָּל וּבָנָה בְּלִי סְפָק בְּהַיּוֹת וּבוֹ: i. e. *Verum genus humanum, quia ad Imaginem Dei erat conditum, decebat, ut peculiariter subjectum esset gubernationi Dei sine omni prorsus medio: quod ita & tamdiu procul dubio erat, quamdiu homo querebat finem suum intellectualem propter quem creatus erat;* &c. *וְהַנְחָה בִּים* הראשוניים עד דור הפלגה כל הפני האנווי' הינו מושפעים ומושגחים מטענו ית' בכל ענייניהם מיבל' אֲמְצָעִי אָס לְטוֹב אָס לְרֹעַ וְלִכְזָן הַיּוֹת מִיד גְּמַיאִים בְּהָם אֲגַשִּׁים חַכְמִים וַיְדֻעִים בְּחַכְמָה אֱלֹהִית וְאַמְתִ'ת פָּאָרֶס וְשָׁם וְעַבְרָה וְמִתּוֹשָׁלה לְפָד נָח וְזָוִתָּה וְתִ'רְחָה נָמָא בְּהָם דְּמַנְהָג הַטְבָעִי הַתְהֹורָה מִבְל' בְּקַשְׁת הַמְּטוּרָה וְהַמְּלִיכָה הַפְּרוּפָות וְעַם hoc est, Et ecce diebus prisca usque ad seculum divisionis, totum genus humanum immediate, & in omnibus, suberat Influentia & Providentia Divina, tam quoad bona, quam quoad mala: unde etiam continuè inter ipsos existebant Viri Sapientes & peri-*ter* vera Sapientia Divina, ut Adam, Schem, Eber, Mathusalem, Lemech, Noach, & horum similes, qui eriam simplicem & puram consuetudinem naturalem observarunt, sine cupiditate rerum superfluarum, quam de causa etiam Linguam unam retinuerunt, illam videlicet, quam Deus Adamum primum docuit. Postquam vero à Deo, & à consuetudine naturali, in extirpatione urbis & turris recebissent, descendit Deus, ut videret opera eorum, quia ad illud usque tempus ipse revera & re ipsa eos regebat, dixitq; Quandoquidem isti non contenti fuerunt esse Populus unus, & Lingua unius, abscondam faciem meam ab eis, & à gubernatione illorum, tradamq; eos in manus Principum superiorum: Nam respectu Principum superiorum ait; Age descendamus, &c. q. d. Venite mecum ad curam gerendam populorum in genere humano: quilibet nostrum providentiâ suâ regat populum peculiarem: Et quemadmodum ab ipsis

ab ipsis auferetur Providentia mea , sic auferetur quoque ab illis Lingua
divinitus sanctificata , ita ut dividantur in linguas diversas , excogitan-
das & inserviendas ab ipsis , & attributas gubernationi principum supe-
riorum , sicut Lingua Sancta assignata & singulariter attributa est Pro-
videntia Dei Opt. Max. &c. Et mox ; Dum dicit Deus ; Age de-
scendamus , & confundamus illic labium ipsorum , שְׁתַּחַת הַקָּבָח
הַזֶּה עַצְמָנוּ אַתֶּחָתָם : Confociavit seipsum Deus Opt. Max. cum illis ,
quia Ipse recepit pro sua parte in Providentiam & gubernationem suam
Populum unum , semen sc. Abrahami amici sui , unde cum Lingua sancta ,
כמו שבל אחד מהשווים לחקacha ואטחה ולישון ,
qua penes ipatos permanferat ; sicut & unusquisque ex Angelis suscepit po-
pulum & linguam peculiarem sub Influentiam & gubernationem
suam .

In eundem sensum legitur in Praefatione libri Sche-
pha-tal : וְהַגְּהֵת תְּדֹעַ בִּי קְוֹדֶס דָּרוֹם הַכְּבָדָל הַזֶּה כִּי בְּנֵי דָוּלָס עַס אַחֲד
גו' אַחֲד לְשׁוֹן אַחֲד בענין שנאמר וְיַהְיֵי כָּל הָאָרֶץ שְׁפָה אַחֲת וְדָבָרִים
אַחֲרִים וְכַדְרָם הַפְּלָחָה הַפְּרִזְבָּס וְחַלְקָת לְהַרְבָּה אֹמּוֹת בְּלֹא אַטְפָּה וְאַטְפָּה
בְּפָנָיו עָצָם לְלִשׁוֹנוֹת הַמִּזְמָרָה וּלְמִשְׁבּוֹת הַיָּם בְּכָל מִקּוּמוֹת הַיָּם
וּמִתְּגַם פְּחַת שְׁר' אַבָּא הַשְּׁמִים כּוֹכְבִּים וּמִלְחָת בְּלֹא אַטְפָּה וְלִשׁוֹן
תְּחַת שֶׁר של מעלה הַטּוֹחוֹת בְּקָעַנְיִן שְׁנָאֵר אֶת הַשְּׁמָשׁ וְאֶת הַרוּחַ
וְאֶת הַכּוֹכְבִּים בְּלֹא אַבָּא הַשְּׁמִים וּנו' אַשְׁר חַלְק הַאַלְמָך אַוְתָּם לְלִלְלָה
הַעֲמִים תְּחַת בְּלֹא הַשְּׁמִים : חַגָּה הַוְרָה בְּפִירּוֹשׁ שְׁהָאֹמּוֹת הַמִּתְוְנִים
וּמִסּוּרִים תְּחַת אַבָּא הַשְּׁמִים שְׁר' מַעַלְהָה : hoce est , Scito , quod ante
saculum Diluvii omnes homines in mundo erant populus unus , gens una ,
& lingua una , sicut dicitur ; Et fuit terra terra labii unius , & ver-
borum eorundem , Genes. II. I. Sed in saculo Divisionis separavit
& divisit eos Deus in multos populos , unumquemque populum seorsim ,
secundum linguas , terras , & habitationes suas , in omnibus locis suis , sub-
jecitq; eos Principibus exercitus cœlorum , Stellis & Syderibus , unum-
quemque sc. populum & linguam sub Principe superno ipsi appropriato
vel assignato , sicut dicitur ; Solem , Lunam , Stellas , & omnem ex-
ercitum cœli , &c. quæ distribuit Dominus Deus tuus omnibus
populis sub toto cœlo , Deuter. 4. 19. Ubi manifestè docetur ,
quod Populi sunt traditi & subjecti militia cœli seu Principibus su-
prioribus .

Sed de hac sententia nunc agere , vel eam prolixè refutare ,
non est instituti nostri. Alium loci illius , Deut. 4. 19. esse sen-

sum, & quidem contrarium, quivis, qui non planè obesæ est
naris, facile animadvertisit; quod nempe illic agatur, non de
Dominatu & Imperio in Homines, Exercitu cœlesti tradito;
sed de illius Ministerio & Uso Hominibus, ex Dei ordinatio-
tione, concessò & præbendo, prout optimè sensum verborum
illorum expressit Vetus Interpres, ita reddens; *Quæ creavit Do-
minus Deus tuus in ministerium cunctis gentibus;* nisi quod pro Distri-
buit, substituit *Creavit.* In eundem sensum exponit ex Hebreis
Chaskuni, addens, *stolidum & abjectum esse eum, qui adoret id quod
creatum est ḥשְׁמַתָּה ad ministerium suum.* Et hinc etiam argu-
mentum est deductum, &c.

35.

Ut verò ad propositum nostrum revertamur; *Quomodo ergo,
dicat aliquis, Verba ista sunt intelligenda & explicanda?*

Resp. Duobus modis explicari possunt; Vel sumendo
Nomen Divinum יְהוָה קָרְבָּן: vel קָרְבָּן קָרְבָּן.

1. Si קָרְבָּן sumatur, dicendum, Deum hīc, ex consue-
tudine linguae, de Seipso loqui in plurali numero יְהוָה קָרְבָּן honoris & magnificentia causā, ad imitationem Regum &
Principum terrenorum. In hanc sententiam abeunt multi
etiam Hebræorum. Sic videtur ex antiquioribus intellēxisse
R. Ammai in Bereschith rabbah sect. 8. Nam inter plures sen-
tentias, quæ illic adferuntur, cum quibus consultarit Deus in
creatione Hominis, quando dixit, בְּרֵא אֶת־הָאָדָם Faciamus homi-
nem; ipse statuit, כִּי בָּרוּ נָמָלֶךְ quod cum corde suo consultarit, i. e.
cum seipso.

2. Si קָרְבָּן accipiatur Nomen יְהוָה, tunc Deus
Pater, tanquam prima Deitatis persona, dicit ad cæteras duas
personas, Filium & Spiritum Sanctum, *Descendamus & confun-
damus;* & sic Personis hominum, in plurali numero loquen-
tium, ac dicentium, *Exstruamus urbem;* opponuntur Personæ
Divinæ dicentes; *Descendamus nos, & confundamus.* Nam si ver-
ba hæc sunt consultantis, ad neminem referri possunt, nisi qui
sit Deo æqualis; cum in prima persona יְהוָה Deus ille essen-
tiæ unicus, sibi eos, cum quibus consultat, adjungat: Deo au-
tem nemo æqualis, nisi Deus ipse. Procopius ad hunc locum:
*Hæc verba ad Spiritum Sanctum, nec ad Angelos referuntur. Non enim
Angelis*

Angeli creare quicquam possunt, sed creature sunt. Creatoris est novas formare linguas. Is enim hominem sermonis facultate instruclū in orbem induxit, sicut docet Job. Spiritus Sancti opus est, linguas mutare. Sed nolumus nunc ex professō de hoc argumento agere: hoc duntaxat dicimus, si non omnīnō sint תְּבוּנָה demonstrativa, aut מִתְּחִזְבָּה & נֶcessaria & sufficientia. hæc argumenta ad convincendos adversarios, ad SS. Trinitatem probandam; tamen apud domesticos fidei non omnīnō nullius debere esse momenti, & adversarios quoq; eò redegitse, ut varie in illis explicandis se torserint: ut vel exemplo Judæorū pater, qui in suprà allegato loco ex Bereschith rabba, diversimodè admodum ea explicant. Referunt iidem, L X X. Græcos, cùm Ptolomæo Biblia ex Hebræa lingua in Græcam vertissent, XIII. loca interpolasse, & aliter quàm in Hebræo textu erant, reddidisse. Recēsentur illa in Talmud, Codice Megilla c. i. f. 9. col. 1. & in Massechet Sopherim: in Tanchuma fol. 23. col. 2. & alibi. Inter illa loca sunt quoque duo ista; Genes. i. v. 26. ubi וְאַתָּה פָּרָאצָת Faciamus, dicuntur reddidisse אַתָּה פָּרָאצָת hominem ad imaginem & similitudinem; quare ? וְאַתָּה שְׁמַע כְּמֵי אֱלֹהִים ne videatur, ac si hic consultatio institueretur cum aliis: & Genes. ii. v. 7. pro גַּוְתֵּר וּגְבָרֵר Descendamus & confundamus; וְאַתָּה יְרַדֵּת וְאַבְלֵת Descendam & confundam illic labium ipsorum. Quare ? וְאַתָּה שְׁמַע כְּלֹשׂוֹן רַבִּים ne videatur hic de pluribus sermo esse. Senserunt nempe, absurdum esse Consultationem aliquam hic fingere cum Creaturis: quomodo verò Deus Essentiā unicus in plurali consultabundus de se possit loqui, non viderunt: quia non intellexerunt, quomodo in unica & simplicissima essentia Divina pluralitas aliqua, sine multiplicatione essentiæ Divinæ, possit statui, & differentiam inter Essentiam & Personas non asecuti sunt.

Et hæc de prima sententia;

16.

II. Alteram sententiam qui tenent, de Hominum placito, arbitrio & consensu seu industria interveniente, multam in explicanda hac re variant:

17.

Primè etenim sunt, qui existimant, quod à Deo Cor ipsorum immuta-

immutatum fuerit, ita ut, cum antea essent, non tantum Linguae, sed & Animi unius, sequere invicem dilexerint, nunc unus alterum ceperit odisse; & ex hoc odio quisque novam Linguam condidisse & excogitasse. Hujus sententiae mentionem faciunt R. Abraham Aben Esra, & Abarbenel.

Verum primò hoc præter Scripturam statuitur, quæ de hoc odio nihil prodidit: *deinde*, ut rectè Abarbenel scribit fol. 50. col. 2. *הַיּוּת שׁוֹגֵן וְהַאֲתָה וְהַלְאָתָה חִדּוֹשׁ לְשׁוֹן בְּנֵיכֶם* Odium mutuum nequaquam causatum fuisse innovationem lingua inter ipsos. Si tale quid statuendum esset, vel contigisset, probabilius foret dicere, odium tale confusionem linguarum consequutum esse, quam antecessisse, ut alii nonnulli scribunt.

18.

Deinde sunt, qui dicunt, *Deum Opt. Max. induxisse in ipsos tantum oblivionem lingua prioris universalis, ut necesse haberint singuli linguam peculiarem effingere & excogitare.*

His iterum rectè respondet Abarbenel, *וְהַכְתּוֹב יְהֹס אַלְעֵי תְ'* *בְּלֹבֶל הַלְשׁוֹן אֶלְלָא הַשְׁפָחֹת*: quod Scriptura attribuat Deo Confusionem Lingua, non Oblivionem vel Oblivionis inductionem: Aliquid hi dicunt, sed non totum. Confusio enim illa præterea in se complectitur Sermonis immutationem, & alterius usum seu notitiam.

19.

וְהַכְתּוֹב בְּעֵנִי: Tertiò alia est sententia Aben Esra scribentis: *רָאשׁוֹנָה מִשְׁבֵּת וְאַחֲרָכָה מִלְּךָ נִמְרוֹד בְּכָבֵל וּקְמוֹ מִלְּכִים אַחֲרִים*: *אַחֲרֵי וּבְמִסְרָבִים בְּמֹת הַרוֹר הַרְאֲשָׁזָן וְשִׁבְעָה הַלְשׁוֹן הַרְאֲשָׁזָן*: hoc est, *Mibi autem rectum videtur, quod prius inde dispersi fuerint, & postea Nimrod in Babel regnaverit, aliuj Reges post ipsum surrexerint, arg. ita longitudine & progressu temporis prior lingua oblivione deleta fuerit, & nova exorta.*

Sed hæc sententia repugnat menti Scripturæ, quæ semper Confusionis linguarum meminit ante Dispersionem populi, ex quo evidenter arguitur, quod Confusio linguae contigerit in ipsa exstructione Urbis & Turris, antequam inde dispergerentur, non longo demum tempore post, ut iterum rectè quoque

quoque Abarbanel observavit. Unde nomen *Babel*? Annon à *Bilbul* Confusione, sc. linguarum? Et si ita est, ergo obliuione deleta quoque fuit Hebræa lingua? Contrariatur etiam hæc sententia aliis antiquissimis, ut Jonathani Paraphraſtæ Cal-dæo, R. Elieſeri in Capitulis, & aliis.

20.

שְׁחָאֵל יְהִי חֹדֶשׁ בַּחֲבָרֶת רְצָוֹן ; Quartò sentit Rabbenu Nissim ; שִׁיבְחָרוּ בְּלִשׁוֹנוֹת פְּלִיקּוֹת וּרְחוֹקוֹת . וּמֹו כָּרִי שִׁיחָה זוּ סְפִת פְּרוֹסָם גַּמוּ שְׁשָׁפוֹ אֲחָת שְׁחִיתָה לְהַם מִקְודָם הַיְתָה סְפִת קְנוֹזָם וּחְבוֹרָם יְחִידָם quod Deus Benedictus produxerit in ipsis voluntatem, ut eligerent linguas diversas, à se invicem distantes, ut hac esset causa dispersionis ipsorum, prout labium unum, quod anteab habuerunt, fuit causa ipsorum conjunctionis & congregations. Sic ferè quoque R. Levi ben Gerson fol. 22. col. 1. in Gen.

Sed hujus rei nullum est vestigium vel indicium in Contextu: Confusio linguæ attribuitur Deo. Et quomodo tam subito, sine miraculosa operatione Divina, potuissent ipsis in illo opere novas linguas excogitare, quibus omnia animi sui sensa exprimerent, &c. Præterea, videtur hac ratione convenientius fuisse, ut primò inderetur ipsis voluntas dispergendi sese, & ab invicem separandi, sine confusione linguæ.

21.

Quidam alia est sententia Abarbenelis, qui tamen & ipse ad Hominum institutum, placitum & arbitrium, Multitudinis Linguarum originem refert. Audiamus, quia perspicue satis suam mentem explicat, ipsummet sic in Comment. suo fol. 50. col. 2. scribentem : אבל אמרת זה העניין והוא שאל עוזר שהו ואשע'ם : הנהם מעתמטים ברוברים חטבאים שהוו אחחים אצל הכל י'ו' שמוטהיהם ודבריהם בפלשונם הפלולות : אמרם אחריו אשר שראו לשנות מנוגנים חטבי' ולישות מזרקוש דברים אמורים מלאותיהם ליהשפט מהם הווארכו לברא מלכים שמאות ופעלים לאלה הענינים אשר בחרו חדים מקרוב באו לא טערום אכזתי'ם : כי הנה קין ובגנו עם חי'ת שהתעפקו במלאכז'ם ויה' בונה עיר הנה כלם ספו מן בלחות שפטו במ' הפבול ולא נשאר ביז'ו של נח ובגנו דבר מהם לפ' שבאזכרם והז'יקו בבררים הטבאי'ם לא וולת זה וחתה לשונם תמיד לשון אדם הראשון השל'ם'ה : עוד שבוג'י הטענו בחרו ברוכ'יהם הפלאותיהם ובקווא'יהם נפשם חפה שאו מיטע'ם

L

אשו בלבול לשונות: והאמגס סובב השם שלא יקפיו כלם בראצון אחר-
גבונחת הילוזן לזרברים הפלאלוכתיז'zos הום אשר חדרשו ולכון בל אחד מפניהם
משפהתו דינה מעה לכלי דבר אשר אשוח שם לרצונו מוחלק למי שיניחוהו
בנוי משפהה אחרת: ובהתערב אלו השמיות הטוטומיטים המוחווים בס-
טטוחלפיים בכל משפהה ומשפהה עם הלוזן הרואונה שרת'ת'ר להם
ונבללו לשונות ונתרבו ונתחלו כמי חלופ' הספטמויותם: וזה הכלבול
ויה הילז'ן בלשונות היה קפת פרודם על פני כל הארץ: *hoc est; Verum rei
hujus veritas seu vera ratio est hoc: Quamdiu homines illi usi fuerunt,
rebus duntaxat naturalibus, qua una & eadem apud omnes fuerunt,
etamdiu nomina quoque seu vocabula, & modi loquendi omnes, exti-
runt in Lingua ipsorum communi. Posteaquam autem ipsis visum fuit
confuetudinem suam naturalem mutare, & de novo res alias artificiales
confidere, ut illis uteventur, necesse quoque habuerunt nomina & vocabula
nova effingere & excogitare, ad exprimendas res illas quas de novo ele-
runt, & de quibus non cogitabant Ratis ipsorum. Quamvis enim Cain
& filii ejus ante a quoque jam operam dedissent variis artibus, & ipse quo-
que civitatem adificasset, omnes tamen illi perierunt & consumpti fue-
runt aquis diluvii, nec quicquam ex illis retinuit Noach & filii ejus: Illi
etenim, pro justitia & pietate sua, acquieverunt in rebus naturalibus,
nec quicquam aliud habuerunt, unde & lingua ipsorum perpetua fuit
lingua perfecta Adami primi. Quia itaque Structores turris Baby-
lonica rursum vias ipsorum circa res artificiales elegerunt, & in ab-
ominationibus illorum sibi placebat anima ipsorum, idèò tum pro sua
voluntate & arbitrio fecerunt confusione linguam sue. Atamen
offecit D'EUS, ut non consentirent omnes in voluntate una, dum no-
mina imponebant rebus illis artificialibus, quas excogitarunt; unde
unusquisque ex filio familia sua imponebat rei quam faciebat nomen
pro labitu suo, differens ab eo, quod illi rei imponebant filii familia al-
terius. Sic cum ista nomina nova, ex placito ipsorum instituta, &
in unaquaque familia diversa & differentia, cum lingua prima, quam
habuerunt, commixta fuerunt, confusa simus, multiplicata, & varia-
ta fuerunt linguæ, pro varietate placiti ipsorum. Et hac confusio ac
variatio linguarum causa fuit dispersionis ipsorum in faciem universo
terrae. Et fol. 51. col. 3. Attribuit Scriptura Confusionem Linguarum
Deo Benedicto: quod cum una essent in illo adificio, fieri facile pos-
tuisset, ut omnes consentirent in nominibus artium, instrumentorum, reli-
quarumq; rerum ad illas pertinentium, ita ut illa lingua mixta evasis-
set una*

ser una & aquatis inter omnes. Ideo, quod impositiones & plausa ipsorum variarunt, ita ut neuter alterum intellexerit, à Deo profectum & effectum fuit, ut a se invicem separarentur, & in superficiem totius terræ dispergerentur. Hac de causa totum opus attribuitur Deo, sicut dicitur; Quiq[ue] illic confudit Deus labium universæ terræ, & illic dispergit eos.

Declarationis ergo, huc redit ejus sententia; 1. Homines post diluvium, usque ad hanc structuram molis Babylonicae, non solum Lingua unâ, sed & **בָּרְגִּים אֲוֹדִים** rebus unis usos & contentos fuisse, quas videlicet & **quaes** natura ipsis subministravit, & necessitas flagitavit, nullas artes excoluuisse, nullaque superflua vel non necessaria expetivisse. 2. Post eaquam vero novas & artificiales res excogitarint, opus quoque ipsos habuisse excogitare & adinvenire novas voces, ad illas exprimendas. 3. Initium quidem hujus rei jam ante factum fuisse à Kaino & ejus filiis, qui jam ipsi quoque civitatem aedificarunt, & artes varias excogitarunt & excoluerunt, sed illos omnes aquis diluvii periisse & mortuos esse. 4. Post diluvium Noachum & posteros ejus pristinam consuetudinem naturalem retinuisse, & propterea etiam unam tantum ipsum, ut & posteros ejus, linguam, primam scil. habuisse. 5. Structores Babylonicae urbis & turris cum iterum artes Kaini novo conatu retentarent, cum nova urbe, turri, novis fabricis, novas quoque excogitasse voces pro suo lubitu & placito, quas illis imponerent. 6. In hac vero nova, novarum rerum, nominum impositione, mirabili judicio Deum effecisse, ut singuli singulis rebus peculiaria & inter se differentia nomina inderent. 7. Ex his denique novis, variis & differentibus vocibus, cum lingua prima commixtis, Confusionem linguæ primæ oitam esse, & varietatem linguarum introductam.

In hac sententia *primo* nondum probatum est principium quod sumit, inde à Diluvio, usque ad Linguarum confusionem & populorum dispersionem, nullas ab hominibus excultas fuisse artes, sed rebus duntaxat naturalibus, ad quemvis vitae humanæ usum, viustum, rectum, & amictum, fuisse usos: *deinde*, cum statuat, rerum artificialium, tanquam illicitarum, usum hanc linguarum confusionem causatum esse;

eundem autem jam ante diluvium quoque apud Kainum & ejus posteros obtinuisse velit, mirum cur non tum jam Deus
hac linguarum varietate & confusione hominum insolentiam
puniverit, &c.

22.

Cum itaque singulæ jam enumeratae sententiæ sua habeant
incommoda, & vel contra, vel præter Scripturam aferantur,
maluerunt alii, cum litera & simplici Scripturæ sensu, missis
subtilioribus & nimis curiosis ac scrupulosis speculationibus,
Deo immediate operi hujus exequutionem adscribere. Attamen
neque hic intra terminos conquiescere potuit humana sapientia,
qui ex proprio ingenio Scripturæ simplicitati, de sua
subtilitate, aliquid assueret.

23.

Fuerant enim nonnulli, referente Julio Cæsare Scaligeru, qui censuerunt, immediatè quidem à Deo confusionem linguarum ortam esse, verùm non per linguarum multiplicacionem & variationem: sed ita, ut primâ & eadē linguâ manente, uni eidemque vocabulo, quod unam tantum rem primò denotabat, in mentibus & auribus aliorum atque aliorum, alia atque alia nova significatio introducta & impressa fuerit, ut cum ædificantium quis E. g. Λαπίδη peteret, aliis per hanc vocem hoc, aliis aliud intelligeret, atque inde etiam aliis hoc, aliis illud afferret, pro ratione nempe significati, voci illi in mente & auribus ejus impressi. Hoc modo non linguae & voces essent multiplicatae, sed vocum unius ejusdemque linguae significatus; ac per consequens, prima ubique adhuc extaret lingua: sed cum alienis & heterogeneis significacionibus. Verba Scaligeri in Exercitatione contra Cardanum 259. sunt hæc: *Puer ego ab Hebreis accepi, tot (sexaginta sc. & duas) esse linguarum differentias, in quas vox, unus antea modi, ad mirificam illam turrim, facta est ομέρων ἀυθρώπων.* Ita illi intellexerunt: nullam additam sive Aramea, sive Chaldaea, flexionem, aut crastitudinem, aut tenuitatem, aut restitudinem, aut tempus (Quippe omnia momenta, qua à natura possint in explicacione vocis expediri, in sua containeri lingua jactant ipsi, nec temere) sed deletas species priorum significacionum, aliasq; novas, ac varias, alias aliis mentibus, ac recordationibus

nibus introductas, atq; impressas. Sic enim ajunt: *Quod tempù proposi-
ti opus illud interciperetur atque prohiberetur, factum à Deo Opt. Max.
ut lapidem petenti aliis calcem, aliis sabulum, aliis maltham, aliis bi-
tumen, aliis aquam ferret.* Fortasse etiam non defuisse arbitror, qui
sibi dictam putarent contumeliam, atque propterea manum consererent.
Ubi maxima incidit occasio subtilitatis. Nam, si lapidem petenti aliis
aliud, multi multa, diversa omnia afferebant, videretur unus soni mo-
dus, in varias species deductus, diversis mentibus sese insinuasse. Una
igitur illa præsca adhuc extaret lingua: variū verò significatus. Hæc
ille. Sed subtilis magis quam solida est hæc intentia. Scriptura dicit, populos dispersos esse בְּנֵי שׂוֹנוֹתֶם secundum linguas
fuerat.

24.

In his & aliis opera danda, & cavendum, ne quid temere, non solum ære, sed nec אַרְצָה מִסְגָּבָה, statuamus, quod
Judæis solenne & familiare est, qui nihil ignorare volunt,
tanquam ii, qui בְּתוּן רַבְּבָא בְּבָבָא in penetralibus cordis (Dei)
sedent (ut scribitur in Talmud Nidda fol. 20. 2.) & sciunt, quo-
modo Jupiter Junonem duxerit.

25.

S C R I P T U R A S A C R A de hac re ita ait; v. 7. תְּבַחַר גָּדוֹלָה שְׁמַנְיָה שְׁמַנְיָה שְׁמַנְיָה שְׁמַנְיָה אִישׁ שְׁפָט הַעֲדָה Agedum, descen-
damus & confundamus ibi Labium eorum, ut non audiant vir labium so-
tii sui, h. e. alter sermonem alterius: Et v. 9. עַל בְּנֵי קָרְבָּן שְׁמַנְיָה שְׁמַנְיָה בְּבָבָא Idcirco vocatum fuit nomen
eius Babel, quia illuc confudit Dominus labium totius terre.

Primo dicitur בְּנֵי קָרְבָּן Confundamus illuc labium eorum: Et; Quia
illuc בְּבָבָא confudit Dominus labium universa terra. Verbum בְּבָבָא quod
hic adhibetur, significat Confundere Misericordia, Commiscere, Admiserere,
ex diversis rebus vel speciebus, ut Pabulum jumentorum miseri sol-
let, Judic. 19. 21. aut ut freca cum humidis confundi solent:
unde, בְּבָבָא simila confusa in oleo. Hinc Farrago,
Pabulum, Jela. 30. 24. Jobi 6. 5. & 24. 6. לְפָנֵי שְׁבוֹלָלָת לְמַאֲכָל הַבְּהִטְמֵה וְהַשְׁׁבוֹלָת שְׁוּעָל אֵז אָזֶה מִהָּם עַם חַתְּבָן:
quæ pro pabulo jumentorum confundunt hordeum & avenam, aut al-
serutrum horum, cum palea, scribit R. D. Kimchi Judic. 19. 21.

Per *Labium* metonymice intelligitur *Lingua vel Sermo totius terræ*
(qui tūm fuerat Hebræus, uti vidimus) *כִּי הַשְׁפָּחָה הָוֹתֵךְ חֶלְעָה*
בְּרִאשָׁוֹן וְהַגְּרָאָה בְּדָבוּרָה גַּם כִּי הָוֹתֵךְ עַמְּנָצָה חֶלְעָה quia *La-*
bium est Instrumentum primum, & maxime apparet, immo veluti ostium,
è quo sermo egreditur, ut Ephodeus scribit. Videtur ergo indigi-
tari, Multiplicationem hanc linguarum factam esse non sim-
pliciter per novarum linguarum creationem, sed per admi-
stionem & confusionem aliorum, seu novorum, seu ex He-
bræa corruptorum, aut potius ratione aliquâ deductorum vo-
cabulorum, tanquam aliarum & novarum quasi specierum
linguarum, cum Hebræa, apud plerasque scil. gentes: quia
Hebræa pura in una duntaxat permanit familia, cuius respe-
ctu, & apud quam nulla erat confusio. Unde etiam adhuc
in omnibus linguis, maxime cardinalibus, ut vulgo vocant,
aut matricibus, reliquæ & vestigia Labii illius universalis to-
tius terræ deprehenduntur. Hinc sunt qui putant, Babylo-
nicam istam Confusionem nihil aliud fuisse, quam Literarum
radicalium Linguae Hebrææ, vel etiam Vocalium, permutationem,
transpositionem, inversionem, literæ ve alicujus addi-
tionem, ablationem, &c.

Cum his convenit, quod Theodorus Bibliander scribit in
Commentario De optimo genere explicandi Hebraica pag. 51.
52. 53. *Ut igitur conatus eorum fuerint irriti, & opus aliquousque produ-*
stum, ut videretur jam nullâ ratione impediri posse, non ulterius procede-
ret, ac depositâ impietate homines isti disserent obsequi Divina sententia,
& in diversas orbis partes migrare, quam fors Dei cuique assignaverat, ut
Psalmographus canit, labium eorum variavit Deus, ac miscuit, non cuicunque
familia novum sermonem attribuit. Alter enim Moses indicasset illud
per verbum לְבָבָךְ Divisit, aut בְּרִאשָׁוֹן Separavit, aut בְּלִינְדָּה Distinxit.
Sed בְּלִינְדָּה inquit, Confusum & permixtum est labium, ut ex uno
sermone communi, plures dialecti prodirent, & primogenitus integer su-
pereret eternus testis, quod aliquando una omnium fuerit lingua, propter
impietatem verò Nimrodica confurbationis multa differentia introducta,
qua commercium sermonis tolleret, &c. Et mox pergit: Ceterum ut
sermonis cuiusvis diversitas ab aliis, & idioma vernaculum hodieq; spe-
catur: ita fuit etiam in illa subita confusione linguarum ad turrim Ba-
bel., Vel enim variaverunt Dialecti Mutatione integræ dictiōnis,
& iussus

& jussus porrigere Trullam, forsan exhibebat Regulam aut Perpendiculum, & jubens intendere funes ductarios, videbatur imperare ut Remitterentur: perenq[ue] Ligonem, juxta proverbium, arripiebat Falcem: vel (sc. variarunt) In Parte dictionis, puta Literarum permutatione, additione, subtractione, transpositiones, in quibus tantum est virium ad mutandam significationem, ut una prosodia mutata, novum quiddam offerat menti: longè namque divertunt Hara & Ara, Olère & Olera in eadem lingua Romanorum. Scitum est illud Fabii, quodd rusticus interrogatus, ecquid nosset Amphionem? Minime, respondit: Rursum interrogatus, ecquid nosset Ampionem? Optime, inquit, nempe vicinum & amicum meum. Vel (variant dialecti) In conne xione plurium dictionum: ut Tollere pedem, aliud Hebreis est, aliud Germanis, aliud Latinis, &c. Hæc ille.

Nec abludit, quod Cornelius Bertramus scribit in Præfatione Grammaticæ Hebraicæ & Aramicæ his verbis: Merito igitur Lingua qm Hebraicam omnium antiquissimam appellamus, quin etiam addam omnium aliarum Matrem. Ab ea enim Dominus, non confusus sed ordinis Deus, certo quodum consilio & ratione, in mentes hominum, ad edificationem turris Babel perturbatorum, & justo ejus iudicio percus sorum, aliarum linguarum seminaria derivavit & indidit.

Porro autem Confusio ista seu Commixtio facta est non ab Hominibus, sed à Deo, sicut dicitur: Dominus confundit labium totius terre; & quidem repente: quia causa fuit hæc Confusio, cur à structura turris & urbis destiterint, atque in diversas orbis partes dispersi & dissipati fuerint. Modus quicunque fuerit, fuit is plane arcanus & miraculosus, utpote cuius vi homines illi prioris linguae subito sunt obliti, & momento alia & confusa Lingua eis indita & inspirata fuit, sed pro ratione populorum, quos Deus simul habitare volebat, ut ex linguae cognitione suam quisque familiam agnosceret, sedemque aptam eligeret. Sic scribit Mercerus: Nec est quod subtilius & curiosius queramus, Quomodo sit hac linguarum confusio tunc facta? Ego repente id factum Dei arcana ratione putarim, & nobis ignorâ, sicut & pleraque alia in superioribus à Deo facta, que facta quidem scimus, sed quo tandem modo ignoramus: fide opus est.

Secundò dicitur; Ut non audiant vir labium socii sui, h.e. Ut non audiat alter sermonem alterius.

Ergo ne,

*Ergo, dicat aliquis, præter confusum & turbatum sermonem
furdi facti sunt?*

Resp. Minimè: sed Audiendi verbum ad Intellectum traducitur. Sensus enim auditus, ea quæ auribus percipit, intellectu statim defert, ut de iis judicet. Audiebant ergò sonos, clamores & vociferationes, sed sensum non intelligebant, sic ut uno petente lapides, alter afferret lutum, ut R. Salomon scribit. Nec insolens hæc locutio est: Nam verbum **שָׁמַע** **Audire** & alibi eodem sensu legitur: **דִּבֶּר נָא עַבְדֵּךְ אֲרוֹמִתְּ בְּ שָׁמַעְסָ** **Alloquere quæsto servos tuos Syrè: nam audimus (id est, intelligimus) nos, neque loquitur ad nos **Judaicè**, id est, Hebraicè, 2. Reg. 18. 26. Item, **נָא לֹא תַּרְעַל שָׁמַעְמָה יְבִרְךָ** **Gentem** cuius non cognoscet sermonem, neque audies (i. e. intelliges) quid loquatur, Jer. 5. 15. Item; **אָנָּי שָׁמַעְתִּי אֶלְךָ לֹא תַּפְתִּג** **Ego audiri de te, quod audias, h.e. intelligas somnium, ad interpretandum illud, Gen. 42. 15.** Sic, **אָנָּי שָׁמַעְתִּי יְסָדָה בְּ** **Ipsi verò non cognostebeant, quod audiret (i. e. intelligeret) eos Joseph: erat enim interpres inter eos, Genes. 42. 23.** Glossa R. Salomonis, **שָׁמַע**, id est, **מִבֵּין לְשׂוֹנָה** **Intelligebat Sermonem eorum.****

Quod verò porrò dicitur; Alter alterius verba; non est ita intelligendum, quasi singuli homines separatam linguam locuti sint: sic enim nulla domus unà vivere, non frater cum fratre, non maritus cum uxore colloqui potuissent: sed quod certæ hominum familiæ & classes distinctam linguam locutæ sint, quarum singulæ, ad tam vasti operis structuram adhibitæ, nullo modo eam perfecissent, unde demum factum, ut ab ædificando desistere coacti fuerint. Et sic deinceps una familia, suæ familiæ socios & consortes intelligens, cùm aliis omnibus familiis, atque adeò singulæ singulis, essent barbaræ, se mox dissociare, & in diversas terræ partes dispartire necesse habuerunt, ut ea, quæ unam loquebatur linguam, conjunctim habitaret, & se deinceps in pagos, urbes, provincias, regiones, nationes & regna propagaret.

Tantum est quod Scriptura nobis revelavit de hoc negotio, hæcque Linguarum varietatis Origo, quam illa nobis aperit.

Unum adhuc **תְּמִימָנָה** hoc est, ut curioso quoque Lectori satisfiat, addo. Scripsit Scaliger in suprà adducto loco: *Fortasse etiam non defuisse arbitror, qui sibi dictam putarent contumeliam, atque propterea manum consererent.* Istud quoque ab Hebreis hausisse & audivisse videtur, qui passim scribunt, ex mutatis & divisis linguis rixas & cædes inter architectos Babylonicos ortas fuisse. Jonathan Paraphrastes Chaldaeus: **וְלֹא תֵה עַזְזֵב מִצְרַיִם וְלֹא תֵשְׁאַל מִלְמָדָנִים** Neque intelligebat quisquam quid loqueretur socius ejus, atque occiderunt alter alterum, & desierunt edificare urbem. In Capitulis R. Eliesaris cap. 24. **וְחַזְרוּ אֶל־רַעֲבוֹן בְּלֹשׄוֹן הַקְּרָשָׁה וְאֶל־סְכִירִין אֶל־שְׂלֹזֹן רַעֲבוֹן:** מֵה עַשׂ לְקַח אֶל־חַרְבוֹ וְלִלְמֹד אֶל־שְׂלֹזֹן בְּחַרְבָּוֹ **Volebant loqui quisque cum fratre suo Lingua Sanctâ,** & non intelligebant alter sermonem alterius. *Quid fecerunt? Accepti quisque gladium suum, & depugnârunt inter se acriter, adeò ut media pars mundi illuc gladio ceciderit.* In antiquo libro Bereschith râbba, Sect. 38. ad hæc verba, **וְנַבְלָה שָׁם שְׁפָתָתָם** scribitur: **אָמַר ר' אַנְגָּא בְּרַפְחָנָא מְשֻׁפְטָם אֲעַלְתָּה נְבָלה הַוָּה חַד מְגַהֵּן אָמַר לְחַבְרִיא אִיתִי ל' קְרִיב** **וְהַוָּה נְבָלה יָהִיב לְתָה מְנוּרָה וְהַוָּה מְחַי לְרִידָה וּפְאַעֲמָדָה יְהִי** *Dixit R. Abba bar Cabana (h.e. exponit hæc verba): Faciam ex lingua ipsorum Nefelah (cadaver, vel, cadavera) Si quispiam illorum dixit socio suo, Cedo mihi scutum, hic porrigebat ipse palam; itaque percussit eum, & perfregit cerebrum ejus.* Similia vide in R. Salomone, & in libro Jalkut fol. 17. col. 1. Hæc illi, quæ suo loco relinquimus. Ex illis autem hoc saltem observari potest, veteres istos authores statuisse, Confusionem hanc linguarum in ipsa Urbis & Turris Babylonicae structura, ante dissipationem illorum, contigisse. *Sed sufficient hæc de prima quæstione.*

Posteaquam ergo in Origine Linguarum multitudinis investigandâ, vidimus, quâ ratione illa à Deo, ex Scripturæ mente, & interpretum sententiis, sit producta, consideremus quoque, *Quid Deum ad hanc confusionem inducendam permoverit, & occasionem ei præbuerit?* Oportet enim magnam aliquam fuisse

causam, ob quam Deus Sapientissimus, idemque optimus, qui omnia verbo sua potentiae produxit & formavit, ut essent perfecta, post tot centenos annos aliquid mutare voluerit in opere longè præstantissimo, in Homine condito ad imaginem & similitudinem Dei parentis omnium.

28.

Occasionem nobis iterum describit Moses. Cūm enim homines universæ terræ omnes labii essent unius, & verborum eorundem, quidam ex eis, qui, ut nomen sibi compararent, &c, quam metuerant, sui dispersionem, quantum in se, præcavent, conspirantes, in loco, quem ad propositum suum commodum judicaverant, in terra Scinæar, civitatem, & in ea arcem five turrim immensæ, & humanas quasi vires superantibus magnitudinis & altitudinis, exstruere conati & aggressi sunt. Quia verò non cūm D O M I N O ædificarunt, frustra fuerunt laborantes in ea. Deus enim è cœlo descendens, & conatum hunc filiorum Adæ conspicans, Linguam ipsorum, quæ unica fuit, &c, tūm ad concordiam, tum ad amicam cohabitatem inter ipsos conservandam, arctissimum vinculum, confudit, plures in ipsis producendo linguas, ut singulæ familiæ peculiari lingua loquerentur; atque ita se mutuo non amplius intelligentes, adversis Diis, non solùm à proposito defistere coacti, sed & in diversas terræ partes secedere coacti fuerint. Mosis verba ipsa qui legere desiderat, videat ea Genef. cap. II. versibus prioribus novem. Nos, vocum & phrasium explicazione literali nunc præteritâ, ad historiæ illius illustrationem, tria potissimum, sed breviter, persequi constituimus: 1. *Quinam Fabri seu Architecti illi Babylonici fuerint?* 2. *An in Operre illo suscipiendo peccarint?* 3. *Quodnam illorum peccatum fuerit?*

29.

Primò itaque videndum, *Quinam authores & architecti famosi illius operis fuerint?* Scriptura hic illos non disertè & explicitè, sed implicitè duntaxat commemorat: *Erat autem universa terra labii unius, &c. Et fuit quum proficerentur, &c. Dixeruntq; alter ad alterum: Descendit Dominus, ut videret civitatem illam & turrim, quam adiicérunt filii Adami, &c.*

30. Ex

Ex collatione autem Scripturæ locorum , & circumstantiarum consideratione, plerique censent, Posteros Adami non præcisè omnes in hoc opus consensisse, sed quosdam duntaxat, Unitatem & Universalitatem quandam consensu suo facientes, Familiam sc. Chami, quorum ἐγενόμενος & Antesignanus fuerit Nimrodus ; ita tamen, ut ex cæteris Japheti & Schemi familiis non paucos quoque ad se forte pertraxerit. Colligunt hoc 1. ex eo, quod de Nimrodo, filio Cusch, filio Chami, dicitur Genes. cap. 10. v. 9. 10. *Is fuit potens venator coram Domino : fuitque principium regni ejus Babel, Erech, & Athad, &c.;* quibus verbis, Urbis Babel, & aliarum quarundam, ædificationem tribui observant ipsi , non omnibus Noachi posteris. 2. quod non probabile sit, Noachum, Semum, Japhetum, aliosque pios Patres in tam insanum atque impium opus consensuros fuisse, vel operam suam illi locaturos ; aut certè, si illi adfuerint, tamen illud omnibus modis, sed frustrâ dissuasiſſe, & impedire conatos fuisse , ut ne sic quidem inter authores censiſſi possint, aut debeat 3. quod à pœnâ, opus hoc consecutâ, posteritas Semini & Heberi immunis fuerit. Illi enim linguam Hebræam inviolatam in Linguarum confusione retinuerunt : unde probabiliter concluditur, illos quoque peccati illius non participes fuisse.

In hac sententia sunt, præter insigniores Christianorum Interpretes, ex Hebræis quoque authores præstantissimi.

Haac Abarbenel in Legem fol. 50. col. 1. *וְהִנֵּה חָם וּבֶן־יַעֲקֹב אֶת־אָנֶשׁ רְזִים לְרוֹזֶף אַחֲר הַפְּלָאכָת בְּמִזְרָחָיו אוֹרֶמֶתִים וּמִרְחִיבִים אֶת־אָנֶשׁ רְזִים לְרוֹזֶף אַחֲר הַפְּלָאכָת הַטוֹמְרִירָה בְּבָנֵנוּ הַעִיר וְהַגְּדוֹלָה לְבָנָם שְׂרוֹהָ וּמִנְיָן עַל שָׁאָר בָּנֵינוּ hoest, Et ecce Cham & filii ejus fuerunt illi qui rebellarunt Luci (ex Jobi 24. 13. h. e. Deo) seducentes & impellentes homines faculi sui, ut persequerentur artes superfluas & non necessarias, in ædificatione urbis & turris illius, ad acquirendum sibi dominum & principatum super ceteros homines : Item, *בְּיָמָיו שָׁבָן קְרֵץ הַרְחִיזָה בְּלָבָן עַלְםָ קְוִידָם הַפְּבוּל לְרוֹזֶף אַחֲר הַפְּלָאכָת הַטוֹמְרִירָה וְהַתְּאוֹתָה וְהַמְּנוֹגָה וְהַחֲפִסָּה וְתָגָלָה וּבְעַכְוּרָה בְּאַהֲבָתוֹל : בְּכָה חָם וּבֶן־יַעֲקֹב אֶת־אָנֶשׁ רְזִים**

בבנין העיר והטנוול ובכוברים נתיצבו בלבאל לשון ווּמְלָחָה ווּמְאַחַת עַל פְּנֵי
כל הארץ כי היה חם בגני נח מחת קין בגני ארכס והראשון עזב בבל :
Nam sicut filius Cain impulerunt homines totius mundi ante diluvium ad res superfluous, ad turpes cupiditates, violentiā & rapinam, horumque causā venit diluvium : sic Cham & filii ejus seduxerunt homines in edificazione urbis & turris Babel, & propterea rei fatti sunt pœna confusione lingue, divisionis, & dispersionis in superficiem totius terræ. Cham enim inter filios Noachi, fuit loco Caini inter filios Adami primi, & Confusio linguiscum fuit loco Diluvii.

In Tanchuma antiquo Commentario, fol. mihi 6. col. 2.
וַיֹּאמֶר אִישׁ אֶל רְאוּה כוֹשׁ לְפָנֶיךָ וּפָנֶיךָ לְבָנָעָן :
Et dixerunt alter ad alterum ; *Cuscb scilicet* (qui filius erat Chami) *ad Put*, & *Pnt ad Canaanem*. Similiter in Bereschith rabbah fest. 38. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
לְעֵホּ מ' אָמַר לְמַ' ר' בָּרְכֵה אָמַר מְאַרְיִסְט אָמַר לְכֹוט :
Et dixerunt alter ad alterum ; *Quis ad quem dixit ? R. Barachia* dixit ; *Mizrasim* (alter filius Chami) *dixit ad Cuscb* (fratrem suum). Ad hæc verba in Commentario כְּהַזְּנָתָה scribitur : Indicari his verbis, quod mens Scripturæ, quando dicit ; Et dixit unus ad alterum ; non sit significare, quod unusquisque illic presentium sic ad alterum dixerit, sed populus unus alteri. Ex his petita est R. Salomonis glossa ad hunc locum.

In Talmud Tractatu Cholin cap. 6. fol. 89. col. 1. scribitur ;
Israëlitas Deo dilectos esse, et quod Deo ipsos extollente, se se ipsi depriment & humiliant : contraria verò facere populos mundi. Exemplis illud deinde illustratur, & primò quidem Nimrodi : *Nam, dicitur ibi sub persona Dei* ; *וְעַד נָוֹלָה לְנָמְרוֹד אֲמַר הָבָה גַּבְּהָה לְנָמְרוֹד* *Dedi magnificentiam Nimrodo* : *dixit* (magnificientia scil. ista elata) *Age, adificemus nobis urbem*, &c. ubi verba & consilii hujus principium arque origo ipsi Nimrodo tribuuntur.

In Pirke R. Eliézar cap. 24. אֲמַר נָמְרוֹד לְעַטּוֹ בָּאוּ גַּבְּהָה לְנוּ יְהִי כָּל דְּאָרֶץ וּכְאַתְּ :
וְגַשְׁבֵּה תְּחֻכָּה זוּ בְּפָנֵינוּ כִּי כָּל הָעוֹלָם אֶל הַקְּבָּה בְּעִצָּת דָּנו הַפְּלָגָה :
Ipsè (Nimrod) *incipit esse potens in terra* ; *ad rebellionem sc. incitando* *totum mundum contra Deum benedictum in consilio seculi Divisionis* (lingua-

חָנָן) *הַחְלֵל לְהַיוֹת גָּבוֹר בָּאָרֶץ*, לְהַמְּרִיד כָּל הָעוֹלָם אֶל הַקְּבָּה בְּעִצָּת דָּנו הַפְּלָגָה :
Huc facit quod scribit R. Salomon ad Genes. 10. v. 9. *וְיָמַר אֶל* *בְּנֵי* *אָדָם* *לְמַעַן* *בְּנֵי* *אָדָם* *לְמַעַן* *בְּנֵי* *אָדָם* :

(linguarum & gentium). Cum quo convenit, quod Josephus scribit Antiquit. lib. i. cap. 5. Ad superbiam autem, Deo contemptum; excitabat eos Nimbrodes, nepos Chamae filii Noe, vir audax & manu promptus: docens, non Deo, sed propriae virtuti eos presentem felicitatem debere, atque ita paulatim rem ad tyrannidem traheret, ratus fore, ut homines ad se deficerent a Deo, si se illius ducem praberet, operam suam offerens contra novum aliud diluvium intentantem. Turrem enim se exadificaturum, excelsiore, quam quod ascendere posset, &c. vide & Zohar in Gen. col. 217.

R. Levi ben Gerson & R. Abraham Seba, Hispani, censem, Schemum & Noachum quidem etiam fuisse בְּפָנָיו הַיְמִינָה ex structoribus illius turris; sed non ultraius consensisse, quam quod ad licitum & bonum ipsorum propositum fuerit, a ceteris abhoruisse; פְּנֵי שְׁמָךְ בְּאֶחָדוֹת נְמֻנֵּת מִחְשְׁבָתָם הַמִּתְחַדְּלָת Principium enim cogitationum ipsorum, de unitate inter ipsos conservanda, fuisse bonum, ad gloriam Dei.

Sic itaque apparet, Quinam statuantur Authores operis illius Babylonici, atque ita occasionem ad Multitudinem linguarum introducendam Deo præbuerint.

32.

Altera quæstio est; An in Opere illo suscipiendo peccarint? Sunt enim nonnulli, qui eos ab omni peccato in hoc negotio absolvunt, inter quos est Christianus Alfonso Tostatus, ex Hebrais, Aben Esra, & ex parte R. Levi ben Gerson; Dicunt enim inter alia, quod intentio & cogitatio ipsorum fuerit duntaxat חַנְתָּמָר לְחַנְתָּמָר conservare societatem mutuam, & una habitare, sicut dicunt; Ne forte dispergamur; & quod Deus ipsorum bono eos disperserit; vel scil. ut implerent terram; vel ne, si una manerent, terra motu, vel hiatu, igne & grandine, aut aqua & inundatione, vel aliis accidentibus, fruges & alimenta hominum corruptebus, supervenientibus, totum humanum genus penitus consumeretur.

33.

Quod vero Peccarint ostendunt, 1. Processus Dei judicialis contra ipsos institutus, qui hic describitur: 2. Pena singulares & extraordinariæ, Linguarum scil. Confusionis, & Populo-

rum subitaneæ Dispersionis, quibus à cæpto desistere coacti fuere.

I. *Processus* Dei judicialis graphicè hic descriptus; Quid sibi enim vult, quod dicitur **הַבָּה נִרְאֵה** Age descendamus, &c. Item, **וַיַּרְא** "לְאֹתָן" Et descendit Dominus ad videndum? Utrumque verbum, *Descendendi* & *Videndi*, ad Judicium referunt Hebræi. Hinc Jonathan Paraphrastes reddidit; **וְאֶתְגָּלֵל** "לְאַתְפְּרַעַת" וְאֶתְמַלְאָתָה Et manifestavit se Dominus ad vindictam sumendam de structoribus urbis & turris. De verbo **וַיַּרְא**. *Descendendi* scribit Rambam in More part. I. cap. 10. *Quando plaga super gentem vel regionem aliquam, juxta voluntatem Dei descensura est, eamq; Deus infligit, dicitur Descendere, & resista vocatur יְמִימָה*? *Descensio*: ut; *Age, descendamus & confundamus ibi labium eorum*: Item, *Et descendit Dominus ut videret*: Sic; *Descendam nunc & video*, Genes. 18. 21. *Omnia haec significant pœnam hominum*. De verbo *וְאֶתְמַלְאָתָה* legitur in Zohar columnâ 218. **וְכִי מַהוּ לְרֹאֹת וְלֹא הָנוּ יְצָעָה** מִפְרָתָת רָנָה לְרֹאֹת לְאַשְׁרָא כְּדִין אֲלֵיכֶם וְאַתֶּם Quidnam sibi vult quod h̄ic dicitur לְאֹתָן? Ad videndum? annon sciverat illud jam antea? Omnidē: sed, Ad videndum significat h̄ic, Ad videndum in judicio, vel judicialiter, juxta illud; Videbit Dominus super vos, & judicabit, Exod. 5. 21. Sic alii. Eodem tendunt verba seqq. *Turrim quam edificarunt Filii hominis vel Adami*. Per contemptum enim h̄ic nominat Giganteos istos architectos, *Filios Adam*, hoc est, *Terre filios*. Ejusdem commatis sunt seqq. v. 7. *Confundamus ibi labium eorum, ut non intelligat vir labium proximi sui*.

II. Pœna singulares processum hunc consequutæ idem docent; *Confusio* scil. *Linguarum*, & *Dispersio* *populorum*.

I. *Confusionem etenim Linguarum* quod attinet, illam tunc temporis Pœnam divinam fuisse, generi humano inflistam, vix dubitari potest. Ut enim eximia Dei gratiæ, & maxima felicitatis humanæ pars fuit, universum genus humanum, ad sacrum societatis vinculum conservandum, unam & communem inter se linguam habere: pariter horrendæ Dei iræ, & insignis pœna ac infelicitatis humanæ testimonium erat prodigiosa ista hominibus immissa linguarum varietas. Ut linguae unitas naturæ fuit beneficium & societatis vinculum: sic lingua-

linguarum diversitas naturæ extirrit vitium, & societatis humanae dissipatio. Hinc scribit D. Chrysostomus Homiliâ 30. in Gen. *Quia abusi sunt vocis unitate, ideo vocis diversitate castigare volo.* Et mox: *Hi quoque honore pares, & ejusdem lingua, abusi illâ, quam graviter peccârint, ex linguarum varietate sunt expertri.* Et confundamus illorum, inquir, linguas, ut non audiat unusquisq; vocem proximi sui: *Ut, sicut lingua unitas cohabitationem fecit, ita lingua diversitas dispergat.* Nam quibus non est idem sermo & lingua, quomodo cohabitare possunt? Et D. Augustinus lib. 16. de Civitate Dei c. 4. *Genus verò ipsum pœna quale fuit?* Quoniam dominatio imperantis in lingua est, ibi damnata est Superbia, ut non intelligeretur jubens homini, qui noluit intelligere ut obediret jubenti Deo. Franciscus Georgius Venetus de Harmonia Mundi fol. 447. b. *Pœna gravissima est hac linguarum varietas, ob quam non posse unusquisq; vel contubernali, vel commenanti suos manifestare conceptus, & necessaria petere.*

Nec destruit, sed astruit hanc sententiam, quod Linguarum variarum peritia & cognitio singulare nunc sit Dei beneficium. Quæ enim hujus rei alia causa, quam quod hæc variâ in uno subiecto peritiâ & cognitione, plures illæ linguae in unum quasi iterum jungantur, & sic unitas illa amissa alii quo modo recuperetur?

Annon pœnæ loco merito censendum, id, quod cum lacte materno quasi fugere, & à nutricibus nostris, sine rædio, modestiâ & labore discere poteramus, cum omnibus scilicet hominibus sermones communicare, omnes seu loquentes, seu scribentes intelligere, quodque primorum aliquot sæculorum homines potuere, tantis nunc laboribus, sumptibus, periculis, temporisque pretiosissimi dispendiis, comparare oportere, imò nullâ ingenii humani vi vel mediocriter comparare posse? Quanta hinc multarum optimarum rerum inter homines ignorantia, quanta cæcitas, dum quod unus novit, alteri, ut maximè velit, tradere non potest, neque etiam alter ab eo accipere? Quantum rerum studio decedit, dum linguas addiscimus, & addiscere cogimur? Ut proinde vel non audiendus, vel aliter hic explicandus sit Theodoretus, Sermone 5. De natura hominis, scribens: *Neque verò linguarum arg, idioma-*

*idiomatū differentia quicquam generi humano vitii affert: Et mox:
Linguarū itaque differentia & varietas naturam detimento non af-
ficit.*

Annon Scriptores sacri, imò Deus ipse, metum hostilem
exaggerare volens, minitatur hostem, cum quo non sit cō-
mēcium sermonis? Deuter. 28. 49. Jerem. 5. 16. Sed desino
plura in re manifesta accongerere argumenta.

2. *Dispersionem* etiam *populorum* in Superficiem universæ
terræ, pœnæ rationem hīc habuisse, certum & manifestum est.
Licet enim sine dubio aliās etiam dispersi fuissent (cūm
omnes, nimis multiplicati, eodem uno loco agere non po-
tuissent) alia tamen tunc fuisset Dispersionis ratio: Omnes,
licet dispersi, unitate linguae sibi fuissent coniuncti, neque ita
statim repente simul ac semel omnes in ira Domini ab invicē
fuissent separati in tam longinquas regiones ob linguæ diver-
situdinem, sed paulatim crescentes, novas sedes quæsivissent,
& Colonias ex communi consensu deduxissent. Licet
etiam hæc Dispersione commodis ipsorum inservierit, quos
una terræ pars & regio ob multitudinem incommodè susti-
nuisset; id tamen non fuit ipsorum Virtutis & Dignitatis,
sed Dei bonitatis & sapientiæ testimonium, qui hanc pœnam
eò direxit, ut, ex sua gratia, tūm ad hominum salutem, tūm
ad propriam gloriam converteretur; dum nempe effecit, ut
humanum genus, in compilures populos & terras dissipatum,
universæ terræ fructus percipiendo, tanto uberiorem haberet
materiam, infinitam Dei beneficentiam gloriösè prædicandi.

34.

His consona sunt, quæ Isaac Abarbenel ad adducta R. Aben
Efræ, & R. Levi ben Gersonis, argumenta responderet: נָא
מִכְנַת הַתּוֹרָה: Sed longinqua, inquit, est haec
sententia à mente Legis. Nam antea quoque, ex quo egressi fuerant ex
arca, congregati erant omnes in societate una, neque tamen dispersi fue-
runt in terra: Ibi etiam aquæ apti & obnoxii erant illis accidentibus, de
quibus dicunt, & tamen non dispersit illos Deus, neque Linguam eorum
confudit, donec urbem hanc & turrim edificárunt: Adde quodd ne in
bunc quidem usq; diem tale quid contigerit in valle Sinar. Quamvis enim
urbs Babel propter iniquitates suas sit subversa instar Sodomæ & Gomor-
ræ,

reba, vallis tamen illa etiamnum ab hominibus inhabitatur. Et, quando Deus voluisset, ut tota terra ab hominibus inhabitaretur & repleretur, (sicut certè non in vanum, sed ad inhabitandum, eam creavit, Ies. 45. 18.) longitudine temporis, & multiplicatione hominum, id necessariò & sponte tandem fuisse factum, ut non opus fuisse confusione Lingua, & totâ anxietate istâ. Numquid enim vides, quod, cum essent in montibus Ararat, & inciperent multiplicari, inde sint profecti, eo quod illic unâ habitare non possent? Cur non idem contingere potuisse in valle? Concludit ergo; אָתָּה בְּשַׁׁחֲנֵי הַכּוֹבִים יְרוּ בְּאֶמֶת שְׁחַנָּה זוּ אֵל :

Verum sensus literalis Scriptura docet revera, quod hoc factum fuerit per modum pœna, & ne in peccato suo pergerent. Hactenus ille.

Sed ulterius liquebit hoc ex tertiae, quam proposuimus, quæstionis solutione.

35.

Tertio loco enim quæritur, *Quodnam istorum hominum peccatum fuerit?* Varia hic Veteres excogitarunt & commenti sunt; quia Scriptura horum hominum postdiluvianorum peccatum non tam diserte, ut antediluvianorum, exposuit;

i. Alii dixerunt, לְעָלוֹת לְזָקֵן וְרָגְלָם בְּרוּכָם quod voluerint firmamentum scandere, & bellum inferre Deo in cœlo habitanti. Sed quis credat, ut quidam in illa multitudine tam insani fuerint, omnes eodem furore correptos? Adde quod Scriptura videatur inquirere, illos rem non impossibilem, sed possibilem fuisse ausos.

2. Alii voluerunt, quod molem hanc præaltam sint moliti, לְהַצֵּל נַסְעָה ut in ea tuto se prestarent, si forte novum diluvium terram efficeretur inundaturum. At nec hoc speciem aut colorum habet; An ignorarunt omnes fœdus Dei cum Noacho patetum, de non excindendo ultrà genere humano per aquas diluvii? Genes. cap. 9. v. 8. & seqq. Si hoc quæsiverunt, ut quid in valle humili & profunda, inundationi opportunâ, & non potius in alto & arduo aliquo monte, quakes fuerunt montes Ararat, ex quibus sunt profecti, & in quibus omnium ad tantum opus necessariorum materialium major, quam in valle, copia, fundamenta tanti operis jecerunt?

Alii alia excogitarunt, quæ videri possunt in Tanchumæ, sectione 73, apud Abarbinelem, R. Bechai, & alios. Nobis integrum non est nunc illa omnia vel recensere vel examinare. Videamus paucis, quid Scriptura nobis hac de re indiget & aperiat?

36.

Rectè scribit in hunc locum R. Isaac Aramah: רְאֵת אֶת־עַמּוֹת הָמִשְׁפָּטִים וְאֶת־עֲדָמָיו תִּשְׁמַרְתָּן quod ratio inquiendi de re vel actione aliqua consistat in consideratione finis. Nam finibus distinguuntur & dijudicantur actiones. Ante omnia itaq; considerandus hic est Finis, quem homines isti sibi proposuerunt in hoc opere. Ipsimet id exprimunt suis verbis; Agite edificemus nobis civitatem & turrim, cuius caput pertingat ad cælum, & faciamus nobis nomen, ne forte dispergamus super faciem universæ terra.

37.

Primo volunt sibi comparare Nomen & famam: מִשְׁמָרְתָּן הַנְּשָׂעֵר Faciamus nobis nomen, inquiunt: Nomen & famam querere & ambire, per se non est malum aut illicitum, sed debito illud fieri debet modo. Honor & gloria Dei ante omnia, & primò omnium nobis debent esse proposita, adeò ut huc quoqne omne nostræ gloriæ studium debeat esse directum. Isti vero Adæ filii, insanâ, ob continuatum prosperitatis cursum, ambitione turgidi, tantum de sua loquuntur gloria: quinimò res ipsa nihil aliud loquitur, quam meram, vanam & inanem ambitionem humanam. Quæ enim Divinæ gloriæ promotio in ranti & tam superbi operis susceptione, quod multum operæ & laboris inutiliter consumere debebat, & utilitatis parum alaturum erat? Non ædificabant pro templo, ut Deum illic colerent, nil loquuntur de altari, super quo Sacrificia & preces iphi offerrent, sed ut nomen sibi compararent. Altum apud illos de illis omnibus silentium. Adhæc, neglecto cælo, immortalitatem quærebant in terra. Et annon aliud habebant quod agerent, quam ut urbem ædificarent, eoq; nomen famamque sibi compararent? Hujusne rei gratiâ à Deo conditi fuerunt?

38.

Deinde volunt stabilire suam conjunctionem, & præcavere Disper-

Dispersionem ; נָפְלָה כָּל־עַמּוֹת יִשְׂרָאֵל Ne forte dispersagmur infaciem universa terra. Conjunctionem & societatem arctam ac unitam querere , per se non est malum : sed & hic modus est observandus , & attendendum, ne nostra voluntas Dei voluntati , vel nostra prudentia Dei Sapientiae & ordinationi repugnant. Cavere illi volunt prudenter , Ne dispersgantur infaciem universa terra. Hæc erat ipsorum voluntas & prudentia. Quid vero volebat Dominus ? quod ipsius erat consilium ? In ipso statim rerum primordio dixerat ; Crescite & multiplicamini , וְאֶרְאָה אֶת־הָאָרֶץ Et replete terram , & subjecite eam , atq. dominamini piscibus mariis , ac volatili coeli , & omni bestia reptanti super terram , Genes. 1.28. Et post diluvium eandem suam voluntatem repetens & renovans , ait ; Vos autem crescete & multiplicamini , generate in terra , & multiplicamini in ea. Et postquam Canaan , minimus natu ex filiis Noæ , summa contumeliam parentem affecisset , Sem autem & Japhet dedecus illius operuerunt ; cœlesti afflatu excitatus Noachus , generis humani reparator , sententiam divinam in filios tulit , & fata eis sua , præfagâ mente , ad hunc modum præcinuit : Maledictus Canaan , servus servorum erit fratribus suis : Benedictus Dominus Deus Sem : sitq. Canaan servus ejus. Dilatet Deus Japhet , & habitet in tabernaculis Sem , sitq. Canaan servus ejus. Genes. 9.25. 26.27. Huic Numinis præpotentis fato & decreto reluctantur Babylonicae molis conditores , suas rationes , consilia , voluntates , opem & operam , adversus perfectissimam & supremam rationem Divinæ voluntatis & verbi conjugentes .

Varia itaque , vel ex his , peccata emergunt , quibus se homines isti contaminârunt , & Deum offenderunt , Superbia , Ambitio , Dei neglectus & contemptus , Labor irritus & inutilis , aliaque .

39.

Hos inanes & impios suos conatus , non solum animo apud se volverunt & revolverunt , sed & exsertâ linguâ stolidè expresserunt , atque ita superbis quoque atque temerariis verbis peccatum aggravarunt . Unde factum , ut , cum Sermonis unitate & conformitate , uti etiam concordi societate , ad atrocium propositum complendum abuterentur , Deus tum lin-

quam ipsorum, diversos ipsis sermones immittendo; diviserit, tum societatem divulserit, ut diversas in orbe terrarum habitationis sedes querere cogerentur. Atq[ue] ita senserūt, quod alibi Scriptura dicit; *אֵין חֲכַמָּה וְאֵין תִּבְונָה וְאֵין עַזָּה לְפָנֶיךָ* Non est sapientia, neque prudentia, neque consilium, contra Dominum, Prov. 21. 30. Item, מִנוּרָתְךָ שְׁעַד הָאָתָּה אָנוֹן Quod timet impius, evenit ei, Proverb. 10. 24. Hic etiam, ut Hebrei loquuntur, מִשְׁעָה כָּנָדָה Mensuram pro mensura acceperunt, dum, quod ipsis sperabant æterni futurum nominis sui & originis symbolum, id æterni dedecoris & perpetuae confusione factum est testimonium: quod etiam suæ conjunctionis & cohæsionis firmum sperabant medium & vinculum, id dissolutionis ac dispersionis ipsorum promovendæ factum est organum.

Et hac de prima hujus Dissertationis parte, de Linguarum sc.

Confusione, seu Plurium Linguarum Origine.

II. DE NUMERO LINGUARUM, IN QUAS DIVISIO FACTA FUIT.

40.

Secundo loco quæritur; *In quo linguis ista Divisio seu Confusio facta sit?*

Scriptura hoc disertè non exprimit. Conati tamen sunt Interpretes hoc ex illa elicere. Quia enim Confusio Linguarum Divisionem ac Dispersionem gentium antecessit, ejusque causa fuit, statuerunt, probabile esse, secundum diversitatem familiarum, unde gentes natæ, diversitatem quoque Linguarum factam esse. Quia igitur de diversitate familiarum inter Hebreos & Græcos codices aliqua est discrepantia; hinc quoque alia est *Hebraorum*, alia *Gracorum* & *Latinorum*, de numero Linguarum sententia. Unde tres de Numero Linguarum emergunt sententiæ: *Prima*, *Hebraorum*, qui Linguis 70. ponunt: *Secunda*, eorum, qui faciunt 72: *Tertia* aliorum, qui hic επίχειρον, & rem hanc non satis certam & exploratā esse volunt.

41.

I. H E B R A I simpliciter sequuntur authoritatem S. Scripturæ Hebraicæ, quæ ex tribus Noachi liberis, Septuaginta disponit nepotes, totidem familiarum & gentium capita. De Noachi

Noachi filius dicit Scriptura; Erant autem filii Noachi, qui egressi sunt ex arca, Schem, & Cham, & Japhet &c. tres isti erant filii Noachi, à quibus diffessa est universa terra, Gen. 9. 18. De ipsis autem propagatione, mox cap. 10. agens, inquit; Ista autem sunt generationes filiorum Noachi; Schemi, inquam, Chami & Japheti, quibus filii post diluvium nati sunt. Subjiciamus majoris lucis, causâ typum illorum:

Filiī J A P H E T VII. & Nepotes VII.

GOMER, Magog, Madai,	JAVAN, Thubal, Meschec, Tiras,
Aschkenas, Riphat, & Togarma.	Elischa, Tharsis, Kittim, & Dodanim.

Filiī C H A M . IV. & Nepotes XXVI.

CUSCH	MITZRAIM: : PUT	CHEBNAAN
Seba, Chavila, Sabbe- ta, RAHMA, Sabhteca,	Lüdim, Anamim, Lehávim, Naph- Nimrod.	Tzidon, Chet, Jebusæus, Emo-
Scheba, Dedan.	túchim, Patrofim, Caslúchim (ex quiibus prodierunt Philistæi) Caph- torim.	ræus, Gergasæus, Chivæus, Ar- cæus, Sinæus, Arvadæus, Tze- maræus, Cha- matæus.

Filiī S C H E M . V. Nepotes XXI.

Helam, Aschur, ARPHACHSCHAD	Lud, ARAM
Sela, HEBER,	Utz Chul, Gether, Mesch.
Peleg, JOKTAN	

Almodad, Scheleph, Châtzarmáveth, Jerach,
Hadôram, Uſal, Diklah, Hubhal, Achimael,
Scheba, Ophir, Chavila, Jobab.

Hæ familiæ, Japheti XIV, Chami XXX, Schemi XXVI. inter se additæ, familias constituunt LXX. Nam Philistai non numerantur inter legitimos Mizraimi filios, sed dicuntur ex Casluchæis egressi, i.e. coloni quidam, certo numero & certis copiis ex Casluchæis egredientes, qui invaserunt Palæstinam, ibiq; sedes fixerunt, à qua terra postmodum dicti fuerunt Philistæi. Inde S. Hieron. Quæst. in Genesin scribit: Exceptis Labdām (לָבְדָם Heb.) à quo Lybies postmodum nominati sunt, qui prius Phutai vocabantur; & Chaslōchim, qui deinceps Philistium appellati sunt, quos nos corruptè Palæstinos dicimus, cetera sex gentes ignota sunt nobis &c. Sic scribit Moses Gerundensis: Mē sententiâ secundum sensum Scriptura literalem fuerunt Casluchi habitatores urbis ita vocata, in terra sive regione Caphtor, ubi erant Caphtorai fratres ipsorum: Et hi Caphtorai, qui erant de semine Casluchiorum, egrediebantur inde, ad querendum requiem, & relinquentes terram suam, וְנִכְבְּדוּ לְהַבֵּט אֶת־פְּלֶשֶׁת וְנִקְרָא אֶת־עַל שְׂבָעָה subjecerunt sibi terram, cuius nomen erat Pelescheth, & ab illa terra deinceps vocati sunt Philistæi. Sic ergo manent præcisè LXX. capita familiarum, quæ se in totidem diversas gentes dilatârunt.

Numerum hunc 70 Populorum probant Hebræi etiam ex loco illo Deut. 32. v. 8. Quando hereditates distribuit Excelsus gentibus, quando divisit filios Adam, statuit terminos populorum secundum numerum filiorum Israëlis. At numerus filiorum Israëlis, qui ingressi sunt in Ægyptum, dicuntur septuaginta, Genes. 46. 27. & Deut. 10. 22.

Sic explicat R. Bechai in loco qui mox productetur, & in Denteronomio fol. 224. col. 3. בְּשַׁהֲרֵץ הַקֹּדֶשׁ תְּשׁוֹגֵת לְהַזְבִּיבָן: לְמִסְפֵּר בְּיִשְׂרָאֵל יְוָה' מְאַרְבִּים שְׁנִינִי עַזְפָּשִׁים נְנִלוֹתָה הַעֲמִים שְׁחָבָת עַל מִסְפֵּר בְּיִשְׂרָאֵל לא בְּחֵר מְכוֹן אֶלָּא יִשְׂרָאֵל Quando divisit Deus linguas ad statuendum terminos populorum, qui sunt 70. secundum numerum filiorum Israëlis descendientium in Ægyptum, qui fuerunt 70. anima, non elegit ex omnibus, nisi Israëlem. Videatur & R. Sal.

In eundem sensum prolixè explicatur ille locus in præfat. libri ט' שפ' Schépha tal: Quando hæreditates distibuit Excelsus

celsus gentibus, quando divisit populos, statuit terminos populorum; **וְאַתָּה כִּי־אַתָּה וְאַתָּה בָּרוּךְ** Versus iste est instar Dialecti, interrogationem continens & responsonem, & vult dicere; Quando Deus hereditates gentium distribuit inter principes superiores, qui hic cognominantur voce. **וְאַתָּה כִּי־אַתָּה בָּרוּךְ** Excelsi; quando divisit filios Adami primi, ut unusquisque esset populus singularis & peculiari, quot Principibus (Angelis) distribuit eos, & in quo terminos terra statuit terminos ipsorum? Respondet versus; Statuit terminos populorum secundum numerum filiorum Israëlis, hoc est, Ita statuit terminos populorum, ut unaquaque gens esset per se, unaquaque in termino suo, secundum numerum filiorum Israëlis, qui 70. erant, sicut dicitur Genes. 46.27. & Deut.10.22. Ut summa responsonis huc redeat; quod pro unaquaque anima, vel respectu uniuscujusq; anima diviserit & determinaverit populum peculiarem, suo certo & peculiari Principi (Angelo) subiectum, 70. sc. populos 70. Principibus (Angelis) &c.

44.

Septuaginta populorum mentio quoque fit in Midbar rabbah, id est Glosâ magnâ in librum Numerorum fol. 253. col. 3. ubi comparatio instituitur inter Regem Salomonem, & Regem Messiam, his verbis: **וְאַתָּה מֶשֶׁךְ לְבָנֵיךְ וְאַתָּה מֶשֶׁךְ לְבָנֵי מִצְרָיִם** id est, Quare pondus ejus (Crateris scil. de quo Num. 7. 13 & saepius eo capite) 70. sacerdotum? eò quod regnaturi erant ambo isti (Rex Salomon & Rex Messias) super 70. populos, qui sunt à fine mundi uno, ad finem ejus alterum.

Et in Targum Cantic. Cantic.c. i. v.2. **בָּרוּךְ שְׁמֵינִי וְזָהָבְכָּה**? Benedictum esto Nomen Domini, qui dilexit nos magis, quam 70. populos.

45.

Quod verò totidem eriam, hoc est, Septuaginta lingua, in familiarum istarum divisione, & in terræ diversas partes dispersione, extiterint, & natæ sint, Hebræi rursus inde ex Scriptura sacra deducunt & derivant, quod singulis posteritatibus subjicitur; *Juxta linguas suas*; ut, J A P H E T I ; *Ab his divisa sunt insula* (id est, regiones) *gentium in terras ipsorum*, quæque juxta linguam suam, & juxta familias suas in gentes suas, Genes. 10. 5. C H A M I ; *Ipsi sunt filii Chami*, secundum familias suas, & secundum linguas suas, in terris ipsorum, cum gentibus suis, ibid. v. 20.

SCHEMI;

Septuaginta harum linguarum , earumque secundum 70 populos nativitatis, frequens est in Hebraeorum scriptis mentio:

In Chronico Tzémach David, parte 2. sub anno 996: וְסִפְרֵ הַלְּטוֹנוֹת בָּהּ לֹא' דְבָרִ רׂוֹל שְׁבָעִים בְּמִסְפֵּר הַאוֹתוֹת הַנְּמַאֲיָס בְּפִרְשָׁת נָחֶשֶׁת יְלִיפָּת לְלִיחָם כִּי לְשֵׁם שְׁהָם שְׁבָעִים: hoc est, Numerus autem linguarum fuit secundum verba Rabbinorum nostrorum LXX. ; secundum numerum sc. populorum , qui inveniuntur in sectione ח נֹחַ, Genes. cap. 10. nempe; de Japheto 14. de Cham 30. de Schemo 26. qui summarim faciunt 70.

Sic scribit R. Bechai in sectione נָח fol. 20. colum. 2. תִּלְדוֹת בְּנֵי נָח שָׁם וְחוֹטָם וְנִפְתָּח : מִן הַפְּטוּב תְּהָא עַד פְּרִשָּׁת וְיַהֲיָה כָּל הָאָרֶץ שְׁפָחָה אַחַת וְזָכְרִים אַחֲרִים תִּמְצָא שְׁבָעִים אִישׁ בְּכוּן כָּל תִּלְדוֹת שְׁלֵנָה וְכִתְבֵּיכְבָּסָסְוּ הַפְּרִשָּׁה אַלְהָ מְשֻׁפְחוֹת בְּנֵי נָח לְתוֹלְדוֹתָם בְּנֵי יִחְסָם וְאַלְהָ נְפָרְדוּ הַגְּנִים בְּגָרָא אַחֲרַ הַפְּטָבֵל : וּמְבָאָן יְשִׁילְמֹד כִּי שְׁבָעִים אַוּתוֹת יְשִׁיבָּעוּ לְבָעוּלִים וְכָל אַוְתָּה וְאַוְתָּה יְשִׁילְתָּוּ לְלִשְׁוֹן בְּפָנֵי עַצְמוֹ שְׁחָרִ הַכְּתוּב הַזֶּה לְזֶה וְלְפֶרֶד שְׁוֹתְפָרֶד אַחֲרֵי אַחֲרֵי אַיִשׁ לְלִשְׁוֹנוֹ כָּלִימָר שְׁקָבָעוּ לְהַסְטָה כָּל אַחֲרֵי לִשְׁוֹן לְעַצְמוֹ : וּרְפִיבָּא תִּמְצָא תִּלְדוֹת הַפְּרִשָּׁה הַזֶּה שְׁבָעִים כָּנֶד שְׁבָעִים סְבָעִים שְׁבָעִים אַבּוֹתָיו לְמִצְרָיִם : וּמִזְרָחָה אָמָר וְכָתוּב בְּחַנּוּל עַל יְמִין hoc est, Et istae sunt generationes filiorum Noe ; Schem, Cham, & Japhet, Genes. 10. 1. Ab hoc versus, usq; ad caput undecimum ; Et fuit universa terra labii unius, &c. inuenies 70. viros , omnes de posteritate Noachi . Et in fine cap. 10. scriptum est; Istae sunt familiae filiorum Noe , secundum generationes suas in gentibus suis : & ab istis divisae sunt gentes in terra, post diluvium : unde discimus; quod septuaginta populi sine in mundo ; & unusquisque populus habeat linguam peculiarem. Nam Scriptura ista docet; quod unusquisque divisus fuerit secundum linguam suam ; quasi diceret ; unumquemque sibi fixisse & constituisse linguam peculiarem. Idcirco reperies generationes Capitis hujus Decimi, septuaginta, secundum nempe septuaginta animas , quibus descenderunt Patres nostri in Aegyptum. Hinc dicit Scriptura ; Quando haereditates distribuit Excelsus gentibus, quando divisit filios hominum, statuit terminos populorum secundum numerum filiorum Israëlis , Deuter. 32. 8. Hoc est. Quo tempore divisi sunt homines in mundo

*mundo (de quo Genes. 10. 32.) ab eo tempore statuit terminos popu-
lorum, h. e. statuit Deus Benedictus in mundo septuaginta populos, se-
cundum numerum filiorum Israëlis, descendantium in Aegyptum, qui
fuerunt 70. anima.*

Huc etiam facit quod ex R' h. e. Rabbenu Nissim adducit
Abarbenel : *לְתֹה יָכַר הַמִּזְרָח תְּלִדוֹת קָצֶת בְּנֵי יִתְּחָר וְלֹא יְכַר שְׂסָנָר*
תְּלִדוֹת קָצֶת וּבְנֵי חִס וּבְנֵי שְׂסָנָר קָצֶת תְּלִדוֹת מִחְס וּוְשְׁמִיט
קָצֶת כִּי זָה לְפָר שְׂהִה חַלּוּקָת כְּפִי חַלּוּקָת וְלִשְׁוֹנוֹת וְהַעֲגִן מִכְחָ
כִּי לְפָר שְׂחָתָם בְּכָל אֶחָד מַחְס וְאֶמְר אַשׁ לְלִשְׁוֹנוֹת לְמִשְׁפְּחוֹת לְלִשְׁוֹנוֹת
כִּי לֹא יְחַלֵּק אַותָם אַלְאָ בְּחַלְק הַלִּשְׁוֹנוֹת וְלֹא הַעֲר תְּהִמְמָקָוֶל
אַל הָל שְׂהִלְשְׁוֹנוֹת הַט עַ hoc est, *Cauſſa, propter quam Lex ge-
nerationum quarundam Japheti, Chami & Schemi meminit, quarun-
dam verò non, sed nonnullas omittit, haccèst; quid illas diviserit secun-
dum divisionem linguarum, id quod res ipsa arguit. Nam vbsignat unius-
cujusq; generationem his verbis, Quisq; secundum linguam suam:
secundum familias suas, & linguas suas: quia eos non aliter di-
visit, quam secundum divisionem & distinctionem linguarum. Hinc
per Traditionem receptum fuit apud Sapientes nostros beatæ memoria,
quid Lingua sint septuaginta. Quomodo verò Septuagenarius
populorum numerus ex suprà posito Schemate extrahendus
& supputandus sit, peculiarem hic Rabbenu Nissim habet sen-
tentiam, de quâ hic etiam Lectorem monere placet. Putat il-
le, patres in his genealogiis, quia in filiis comprehenduntur,
non esse numerandos: horum autem sunt 10. Gomer, Javan,
Cusch, Mizrajim, Cenaaan, Rahma, Arphachschad, Aram, Heber, Foktan.
His verò detractis, supersunt duntaxat 60. Ad complendum
igitur septuagenarium numerum, dicit, eos, quorum nomina
in plurali numero ponuntur, esse duplicandos: Ideò enim in
plurali numero ponи, quod singuli duas linguas habuerint, &
duas familias; simul tamen & conjunctim ponи, quod linguæ
illæduæ essent affines, & exiguum haberent differentiam. Ho-
rum autem sunt 10., Kittim, Dodánim, Ludim, Ananíjim, Lehávim,
Naphtáchim, Patrósim, Calúchim, Kaphrásim, Pelischtim: qui du-
plicati faciunt 20. Et sic iterum habetur 70. numerus.*

Hinc est, quod Postellus scribit in libro de Etruriæ origine,
fol. 136. editionis Florentinæ: *Inde à Spiritu factum est, ut post al-*
los duodecim Patres antediluvianos, statim à diluvio septuaginta popu-

li & lingua in universi orbis possessionem sint assignatae. In Targum Jonathanis & Hierosolymitano Deuter. 27. v. 8. *וחתיכובן על ית פתגנמי אויריא דוד כתוב היקין ווצברש מתקרא בחז' ישן;* *ויתרגסך בשניין לישן;* id est, Et scriberis super lapides omnia verba Legis hujus Scripturæ sculptâ & explicatâ, lectâ lingua unâ, sed explica-
ta Linguis septuaginta, Vide & Seder olam rabba cap. II.

Hinc scribitur etiam in Talmud, quod Assessores Cameræ judicialis Hierosolymitanæ, id est, Synedrii sive Senatus magni, debebant callere 70. linguas, ut quemvis ex toto mundo coram ipsis litigantem possent audire, intelligere & judicare, nec opus haberent interprete, à cuius fide vel starent vel vacillarent. Textus est in libro *Sanhedrin* De Judicibus & Judicis, cap. i. fol. 17. col. 1. his verbis: אמר ר' יוחנן אין אָלָא בְּעַלְיָהּ קֹמֶת וּבְעַלְיָהּ חֲכָמָה וּבְעַלְיָהּ מִרְאָה וּבְעַלְיָהּ יִקְנָהּ וּבְעַלְיָהּ כְּשָׁפִים וּוּדְעִים בְּאַבְעִים לְשׂוֹן שְׁלָא תֵּה סְנָהָר שְׁוּמָת מִפְּנֵי (Sive Senatu magno ex 70. Senioribus, quibus praefidebat Moses) nisi præditos statuā, præditos sapientiā, præditos aspectu reverendo, præditos senectute, præditos scientiā mágicā, & peritos Septuaginta linguarum, ut non opus habéret senatus audire quemquam ex ore interpretis. Quod hīc dicitur de Scientia mágicā, Hebræi in bonum accipiunt, non quod malitiam artis istius penitus scirent vel exercerent, sed ut arte eā abutentes (sicut Ægyptii faciebant) artemque suam subtilis cuiusdam ac laudatè naturalis Scientiæ titulo defendantes; ipsi, tanquam periti judices, possent convincere, & vi legis ac Scientiæ juris, justè morte afficere.

Sic legitur de Mardocheo in Talmud Megilla fol. 13. col. 2. מרדכי מושב לשבת הארץ היה זרע בשבעים ותשען Mardocheus fuit ex Asseffibus Camera ex lapidibus casis, & fuit peritus 75. lingua- rum. Idem reperitur in Targum Estheræ cap. 2. v. 22.

Sic scribunt de *Josepho*, quod & ipse noverit 70. linguis, quod ex litera illa He arguitur, quae ipsius nominis inseritur Psalm. 81. v. 6. עזרות ביהוָה טבַּת *Testimonium in Jekoseph posuit il-*
lud. Locus extat in Talmud Tractatu Sotah cap. 7. fol. 36.
col. 2.; ubi inter cætera: בְּאֵין גִּנְאָל לְפָדוֹ שְׁנָצָר לְשׂוֹן Venit
Gabriel,

Gabriel, & docuit eum 70. linguas. Vide de Josepho etiam Jal-
kut in lib. i. Reg. cap. 4. fol. 28. col. 2.

*Sic de Salomone, & quibusdam aliis, quos ab omnigena
Sapientia commendare volunt, scribunt, eos peritos fuisse 70.
linguarum.*

47.

*Sic multa passim leguntur apud Hebraeos de Septuaginta
Angelis, Principibus seu Praefectis 70. populorum. Indivulso
enim vinculo tria hæc conjungunt, Septuaginta linguis, septua-
ginta populis, & septuaginta Angelos, illis praefectos; imò etiam
Septuaginta Architectos molis Babylonicae. Bechai fol. 20. col. 3.
בְּנֵי הַמִּגְלָן אֲשֶׁר שָׁבָעָם Audiri structores turris Babylonica
fuisse 70. Exempla hujus rei videantur suprà ex Targum Jo-
nathanis & Capitulis R. Eliesaris, Th. II. Turrim quoque
dicunt habuisse 70. gradus versus Orientem: &
totidem ex opposito versus Occidentem, Bechai ibidem.*

Hinc etiam est, quod R. Bechai scribit in Exo. cap. 15. fol.
82. colum. 4. וְשָׁבָעִים חָמְרִים הַס עַמְלָאכִים חַטּוֹבִים כְּפָא הַבְּנוֹן
זְמֻמוֹנִים עַל עַאוֹתָהּ שְׁבָעָלִים כָּל אֲחֵד וְאַחֲרֵן מִמְּבֹנָה עַל אֲוֹתָהּ
hoc est, Et septuaginta palma (de quibus Exod. 15.7. & Numer.
33.9.) sunt septuaginta Angeli circumdantes solium gloria, & prepo-
siti 70. populis qui sunt in mundo, unusquisque scilicet populo suo. Sic
legitur in Libre Fidei R. Schem Tof, portâ 8.
cap. 2: וְשָׁבָעִין עַל שְׁבָעִות כְּמַנֵּן עַשְׂמָנִית וּמִמֵּי בְּנֵי תְּמִירִים טְשִׁׁיגִים :
זְבָבָדִין נְמַצְאָו סְבִיב כְּפָא הַבְּבוֹד עַשְׁרִים בְּנֵם נְאַחֲרִים עַאוֹתָהּ וְכוֹ:
h.e. Unde verè sunt 70. lingua? Secundum numerum 70. Nomi-
num (Divinorum.) Et indigitata sunt per 70. palmas diversas
(Exod. 15.7.) Ex adverso etiam illarum inveniuntur circa solium glo-
rie 70. Principes (Angeli) quibus subsunt 70. populi. &c. De 70.
Nominibus Divinis quorum meminit, scribunt Cabalistæ,
ut & de 70. Nominibus Legis, & Synagogæ Israeliticæ, &
recensentur ab Augustino Justiniano, Episcopo Nebiense, ad
Psalmum 119.

Et hæc est sententia Hebræorum de Linguarum
numero.

48

II. Altera de Linguarum numero sententia est eorum, qui

O . 2

Divisionem hanc in septuaginta duas linguas factam volunt. Causa hujus rei non ita certa. Hoc extra dubium, quod numerum hunc quoque ex numero familiarum desumant; in modo vero numerandi variare videntur. Quicquid tamen sit, numerus hic ex Bibliis Græcis originem omnino traxisse videtur.

Patet hoc ex Clemente Alexandrino (Origenis Praeceptore) qui Stromatō libro I. scribit: *Euporus autem, & alii multi Historici, & gentes & linguas dicunt septuaginta quinque, cum audissent vocem Mosis dicens:* Erant autem omnes animæ ex Jacob 75. quæ descenderunt in Ægyptum. Videntur autem, ex vera ratione, lingua seu dialecti, ut vocant, & sermones generales esse septuaginta duæ, ut nostra tradunt Scriptura (Græcæ sc.) Funt autem alia per communionem duarum, vel trium, vel etiam plurium dialectorum.

49

Græci enim, qui LXX. Interpretum nomine appellantur, familiarum capita numerant 72. Nam superiori Catalogo adjiciunt duos Cainan, unum Schemi filium, vers. 22. alteram Arphachshadi filium, Schelachi patrem, v. 24. qui duo in Textu Hebræo Genef. 10. non leguntur, nec in textu Chaldæo, aut ullo alio Scriptore Hebræo. Hi autem si 70. suprà recensitis addantur, fient 72. Attamen alii aliter etiam & diversimodè hunc numerum 72. supputarunt.

50

D. Augustinus quomodo supputarit, explicat lib. 16. de Civitate Dei, cap. 3. In summa igitur (inquit) omnes progeniti de tribus filiis Noe, id est, 15. de Japhet, & 31. de Cham, 27. de Sem, sunt 73. Deinde sequitur Scriptura, dicens: Hi Filii Sem in tribubus suis, secundum linguas suas, &c. Unde colligitur, septuaginta tres, vel potius, quod postea demonstrabitur, septuaginta duas gentes tunc fuisse, non homines, &c. Quod 15. de Japhet numerat, cum Scriptura 14. duntaxat nominet, in eo secutus est exemplar aliquod Græcum, quod Elisam octavum filium Japheto adjectit. Sed aliae versiones Græcæ communes & meliores hunc Elisam nō agnoscent inter Japheti filios, ut & Textus Hebræus ac Træslatio Chaldaica eum excludunt. Cham 31. afsignat, Pbilistæ fortè quoque pro peculiari populo recensendo: Schema 27. duos

duos illos Cainan irreptiōis numerando, & Phalegum exclu-
dendo. Cur autem maluerit 72. potius gentes & linguas nu-
merare, id explicat eodem libro cap. ii. ubi Phalegum exclu-
dit, & cum Hebero patre conjungit, quod isti duo unam fami-
liam constituerint, & unam linguam, Hebreām scil. retine-
rint. Phaleg enim in divisionem non venit, quod cū fieret
divisio, ipse nasceretur, ac puer existens, nec familiam habere,
nec familiæ in divisione propositæ author existere poterat. Ac
tandem inquit: *Quomodo igitur omnes filii*, qui commemorati sunt
trium filiorum Noæ, fecerunt singulas gentes, si Heber & Phaleg singu-
lās non fecerunt? *Nimirum illud est probabilius, quod gigas ille Nimrod*
fecerit etiam ipse gentem suam, sed propter excellentiam dominationis
*& corporis, seorsim eminentius nominatus est, ut maneat numerus septua-
ginta duarum gentium atq; linguarum.* Phaleg autem propterea com-
memoratu*m* est, non quod gentem fecerit, (nam eadem ipsa est ejus gens
Hebraea, eademq; lingua) sed propter tempus insigne, quod in diebus ejus
terra divisa est. Hinc etiam ibidem cap. 7. scribit: *Ex illis igitur*
*tribus hominibus, Noë filiis, septuaginta tres, vel potius, ut ratio decla-
rata est, septuaginta due gentes, totidemq; linguae per terras esse cœpe-
runt, quæ crescendo & insulari impleverunt.* Idem in libro De mi-
rabilibus S. Scripturæ cap. 9. Linguis autem illas, ait, septuaginta
duas esse, plurimi authores consenteunt, quia ad edificationem turris il-
lius in terra Sennaar, quæ nunc est Babylon, tot partes congregatas (alia
lectio; tot patres congregatos) fuisse dicunt. An autem præcisè
septuaginta duo, structuræ istius authores vel consiliarii fue-
runt (nam operarios plures fuisse, vix est dubitandum) ac pro-
pterea in tot quoque linguas divisi sint, in medio relinquimus.
Sanè Epiphanius quoque contra hæreses lib. i. Tomo 3. hær.
39. idem asserit, inquiens: *Et quandoquidem 72. tunc turrim adi-
ficantes, linguis dissipati sunt & confusi, & pro una quam noverant, ex
voluntate Dei inspiratis, aliis alias habuit.* Hebræi, ut suprà visum,
& horum numerant septuaginta. Revertamur ad recensio-
nen familarum.

§I

Epiphanius contra hæreses, libr. i. Tom. i. sic de numero
linguarum & de genealogia filiorum Noæ scribit: *Quinta igitur*
generatio post diluvium, quum multiplicarentur jam homines, ex tribus

filii Noe, per successionem filiorum filii geniti sunt septuaginta duo numero, Principes & Capitanei in Mundo. Et mox: Exstruunt autem turrim & edificant Babylonem, & non habuit complacentiam Deus in opere dementia ipsorum. Dispersit enim & divisit ipsorum linguas, & unam in septuaginta duas distribuit, juxta numerum virorum tunc repertum. Et eodem libro, Tomo 3, ait: Et facta est illo tempore Babylonis exstructio in terra Assyriorum, & turris quam edificabant. Erant autem, circa hoc tempus, omnes viri 72. numero Duces & Capitanei: de genere Cham 32: de genere Japhet 15: de Schem 25. Et sic ipsa turris & ipsa Babylon facta est, & ex his dispersa sunt per omnem terram tribus & lingua. Unde apparet, illum in suppuratione filiorum Chami & Semi ab Augustino discrepare. Augustinus filios Chami numerat 31: Epiphanius 32. Augustinus filios Semi 27: Epiphanius 25.

52

Hebrei putant, Latinos & Graecos, 72. gentes numerantes, (quia de **אַתָּה בְּנֵינוֹ** nihil sciunt) in censum traxisse Philisteos, & Assur, cuius mentione Genes. cap. 10.v.ii. Hinc scribit R. Asarias in Meor enajim cap. 57: **הַחֲפֹרֶשׁ חֹזֶה בְּגִימָם** לְבִינֵינוֹ הוּא לְרוּתִי שָׁהַם הַכְּנִיסָוּ נְמֻקְדִים אֲשֶׁר וּפְלִשְׁתִים וּלְאַנְגָּדוֹ לְפָנֵי מֶה שָׁרָאִת בְּפִסְקָתָא זָרָב פְּתָנָא וּכו' כ' שָׁמֶן גְּמָנוֹ שָׁמֶן אֲנָחָנוּ לְפָנֵי מֶה שָׁרָאִת בְּפִסְקָתָא זָרָב פְּתָנָא וּכו' כ' שָׁמֶן גְּמָנוֹ שָׁמֶן אֲחֵד לְאַחֵד אַרְבָּעָה אֲשֶׁר לִפְתַּח שְׁלַשִּׁים לְחַטָּב שָׁשָׁה וּשְׁוֹרִים לְשָׁמֶן שָׁהַם hoc est, Differentia hec inter ipsos (Christianos sc.) & nos, meā sententiā, inde promanat, quod ipsi numero suo inserant Assur & Pelistim) quod nos non facimus, sicut vidi in Pefikra Raf Cahane. Illic enim figuratum & nominatum recensentur: de Japhet 14: de Cham 30: de Schem 26: qui faciunt summatum 70. In filiis Chami transiliuntur Assur & Pelistim, sicut diximus. Ita scribitur in Chronico Tzemach David: וְמוֹעֵד הַצְּדָקָה סְמָנוֹ שָׁמֶן בְּפִרְשָׁחָה אֲשֶׁר וּפְלִשְׁתִים גְּמָן לְשָׁנִי אַוְתָּה וְמוֹעֵד הַצְּדָקָה סְמָנוֹ שָׁמֶן בְּפִרְשָׁחָה אֲשֶׁר וּפְלִשְׁתִים גְּמָן לְשָׁנִי אַוְתָּה h. e. Scriptores Christianorum supputarunt in recensione hac quoque Assur & Pelistim pro duobus populis: unde ascendere fecerunt numerum suum ad 72.

53

Cæterum Numerum hunc septuaginta duarum linguarum & gentium approbasse quoque videtur D. Hieronymus. Unde Matth.

Matt. 26. 53. ad verba ista ; *Ut exhibeat mihi plures, quam duodecim legiones Angelorum; scribit: Una Legio apud Veteres sex millibus complebatur hominum. Pro brevitate temporis numerum non occurrimus explicare, typos tantum dixisse sufficiat, nempe septuaginta duo milia Angelorum (in quod gentes hominum lingua divisa est) de duodecim legionibus fieri.* Intellige, in septuaginta duas gentes & linguas, non *in tot millia*, quod ad Angelos duntaxat refertur.

Guido Fabricius Bodorianus, in Præfatione N. T. Syriaci, ad Lectorem, in opere Regio : *Illa autem confusio, 72. linguarum diversâ genera in orbem disseminavit, qui ob eam causam in 72. nationes divisus est, per totidem duces & viros principes ex filiis & nepotibus Noachi, qui 72. colonias ex Armenia Saga in varias mundi partes deduxerunt, ut universam terram, memorandâ clade desertam, incolis & habitatoribus denuò replerent. Quanquam non sum nescius, de numero nationum discrepare doctorum virorum sententias. Alii siquidem 70. tantum, alii 71, alii 73, alii doneque 74. recensent. Communis tamen & magis recepta opinio, cùm inter Hebraeos, tūm etiam Ecclesia Proceres, septuaginta duas enumerat, &c. Multa ibidem porrò subjungit ad confirmationem hujus numeri. Quod verò dicit, Communem quoque inter Hebraeos opinionem 72. linguas numerare, id non credo vel unius Hebræi testimonio confirmari posse, qui constanter, uti vidimus, 70. populos, linguas, Angelos principes numerant. Et in Præfatione Novi Testamenti Syriaco-Latini edit. Paris. An. 1584. Antequam turris Babel extrueretur, universa terra erat labii unus, Sancta videlicet & Hebraica Lingua : ex Confusione autem Babylonica orta sunt alia septuaginta due, juxta numerum 72. Seniorum, qui totidem principis nationibus mundi præsint, ut sapientes Hebraei testantur, & nos alibi fusi explicavimus. Quod tamen 72. dicit Genios esse, qui nationibus mundi præsint, nos paulò antè ex Hebraeorum libris vidimus, quòd tantum de 70. scribant.*

Ethæc est altera sententia, Christianorum sc. Patrum de 72. linguis.

54

III. Cæterum ab his duabus sententiis, tam de LXX, quam de LXXII linguis in Confusione linguarum natis, alii rursus gravissimi authores diversum petunt, & intermedium quasi

quasi amplectuntur sententiam. *Consensus* in eo, quod certum est, quod sc. plures & diversæ linguae sint inductæ , quarum pluralitatem Scriptura Confusionis , sive Confundendi voce indicat: diversitatem vero per ea , quod alter alterius sermonem non intelligeret. *Dissensio* vero est in Numero ; quem certò definiri posse negant , ac proinde in incerto relinquunt ; idque ob sequentes præcipue rationes :

Primo , quia enumeratio istarum septuaginta duarum personarum , totidem gentium capitum , non est constans :

Secundo , quia incertum , num tres liberi Noæ , Schem , Cham & Japhet , illis additi , 75. gentes & linguas constituerint , ut Euporus & alii quidam senserunt : tunc etiam ex eo , quod 75. animæ , ex Jacob egressæ , in Ægyptum descenderunt ; vel ab illis sejuncti , unam quandam separatam gentem effecerint , atq; superiorem numerum auxerint :

Tertiò , quia probabile non est , patrem à filio , fratrem à fratre sic fuisse distractos & segregatos , ut & terrâ & sermone sibi deinceps peregrini & barbari fuerint .

Quartò , quia nemo potest efficere familiam , gentem vel posteritatem à se denominatam & propagaram , nisi per generationem alicujus sui filii , unde deinceps gens & posteritas deducatur. Quomodo ergo pater hanc , & filius aliam gentem effecit ? aut certè pater , per alienam prorsus à se ascitam familiam , suæ genti & nomen & numerum dedit : aut si pater cum filio mansit conjunctus , decem de 70. decedent . Tot enim patres in superiori Catalogo , præter Schem , Cham & Japhet , leguntur. Inde Augustinus Heberum cum Pelego conjunxit. Et certè Peleg omnino cum Hebero in Syria mansisse deprehenditur , quod ejus nepotes , qui Abrahami fuerunt maiores , in Syria sive Chaldaea nati sint.

¶

Sed placet hic adscribere judicium eximii quondam Theologi , Francisci Junii , quod in Notis in principium capitinis X. Geneseos , his verbis legitur : *Singulas gentes , regiones & linguas , à singulis profluxisse , & per singulos fuisse distinctas , nullâ mibi ratione probari potest . Quin potius aliter se habere omnia , confirmant duas rationes istae . Prior est à fine bujus historiae . Hoc enim proprium Mosis consilium*

filium non fuit , ut singularum gentium , regionum & linguarum ortu progesionesq; singulis istis capitibus tribueret , aut ipsorum familiu (nam quis nescit , ex familiis viros , civitates , pagos , regiones , gentes propagari) aut ut potius mundi propagationem curiosis mentibus prescriberet , quod non est officium sacra historia , ut Apostolus ad Timotheum non obscurè indicat . Sed potius ad hoc faciendum , quatuor videntur fines ipsum adduxisse . Nam ita visum est Spiritui Sancto vim benedictionis Divina ostendere , tam brevi spatio multiplicans genus humanum in tantum numerum : tum etiam severitatem judiciorum Dei , disperdentes consilia eorum , qui sibi adversantur , & autores ipsos : præterea Israëlitas de agnatione propinquarum gentium certiores facere , & de hereditate ad ipsos perventura ex maledictis gentibus ; postremò autem piis omnibus viam commodiorem sternere , ad Historia Ecclesiastica & Scriptura Sacra intelligentiam , & errorum , somniorumq; humanorum in hoc argumento confutationem . Posterior autem ratio est ab historia ipsius forma . Nam ponuntur quidem κεφαλαιώται (ut Epiphanius eos vocat) sepe uaginta duo : hos autem si quis affirmeret seorsim privatis sedibus habituisse , & aliò à se ablegavisse posteritatem suam , quotusquisque crediturus est ? Præterea divisa fuisse dicuntur regiones singula terrarum per familias gentium secundum linguam ipsarum , id est , unaquaq; gens ex familiis pluribus , & unaquaque terra ex regionibus variis constitisse , quam in terram familiae plures confluxerunt , seq; pro commoditate lingua conjunxerunt . Tum gens Canaanis (ut alias raceamus) minutatim in hac recensione describitur , finesq; angusti ejus exponuntur accuratissimè , quos fines unicâ linguâ fuisse usos , (plebejas enim dialectos hic non curamus) & Scriptura docet , & ratio analogia . Denique gentes alias maximas , regionibus , terris & linguis distinctas , aut reticeri plane , aut unâ solùm appellatione designari & perscribi constat , cum tamen unica illa quamvis angusta Cananea tam accurate prescribatur . Quamobrem probabile minimè videri potest , eundem fuisse terrarum , gentium , linguarumq; numerum , tanquam si illi ipsi Patres , Schem , Cham & Japhet , ne terrâ quidem aut gente , aut linguâ cum suis posteriori communicavissent , aut eorum alter cum altero . Haec tenus Julius .

§6.

Quænam autem Linguae fuerint , ex Confusione ista ortæ , an item adhuc quædam hodiè ex illis supersint , quæque illæ

sint, difficile est definire, eò quòd & Nomina populorum ac regionum variè sint mutata, & Linguae quoque ipsæ varias mutationes passæ. Illas, quæ nomina retinuerunt à principiis familiarum dispersarum; admodum probabile est, originem suam ab hac Confusione ducere. Neque existimandum, linguis tūm ortas ita comparatas fuisse, ut ex æquo omnes inter se diversæ & differentes fuerint; nullamque inter se affinitatem habuerint; adeò ut si 70. aut 72. illæ linguae hodiè quærendæ essent; illæ tantum pro matricibus habendæ essent, quæ novæ & planè diversæ ab aliis esse videntur. Quòd enim populus aliquis populo Hebræo, Hebraicè loquenti, erat vicinior; eò viciniorem quoque linguam, vōeibus &c. idiotismis loquendi propius ad Hebræam accedentem; accepit & retinuit: quòd quis ab eo remotior factus, sic quoque lingua ejus à matre Hebræa remotius recessit, adeò ut quàm longissimè dissiti alium planè sermonem; & quasi barbarum sint locuti, qui non nisi rarissimè vestigium aliquod suæ matris referret. Sed de his agere nunc non est instituti nostri. Integrum hæc res Tractatum requireret..

III. DE TEMPORE CONFUSIONIS LINGUARUM.

57.

Tertium Dissertationis hujus caput restat Chronologicum; ut videlicet inquiramus, *Quando, vel quo tempore facta sit Confusio Linguarum?*

Nóvimus, in hac Quæstione varias & pugnantes esse Viro- rum doctorum, tam Chronologorum, quàm Theologorum sententias, quas inter judicium ferre, aut aliquid definire, longè majorum sit; quàm nostrarum virium. Occasione tamen hīc se offerente, & id quasi efflagitante, de Quæstionibus istis intricatis, & partim etiam, D. Hieronymo, at quanti judicij Viro! judice indissolubilibus, pro nostrâ tenuitate, bonâ Lectorum veniâ, aliquid agemus, & ad illarum ulteriorem illustrationem, symbolam quoque nostram conferemus; ita ta- men, ut nemini quicquam præjudicatum aut præscriptum veli-

velimus : sed eò præcipue tendat & dirigatur nostra opera , ut Sacrae Philologicæ Studiosis istarum controversiarum difficultarum gustum , quantâ fieri poterit perspicuitate , præbeamus & prælibemus . Nec velitandi aut digladiandi , sed nos ipsos exercendi causâ , in hanc Palæstram descendimus : & ut alios ad veteranorum Athletarum pugnas majore fructu dijudicandas , præparemus .

58.

Quando Linguarum Confusio facta sit , id Sacra Scriptura , etsi obscure non nihil indicat , quando ait Gen. 10. v. 25. וַיָּמָר יְהוָה שְׁנִינֵי אֶחָד פָּלָג כִּי בַּמִּזְרָחַ נָפַלְתָה הָאָרֶץ וְשָׁמֶן אֲחֵר יְהוָה. *Et Hebrew nati sunt duo filii ; Unius nomen Pheleg (id est ; Divisio) quia in diebus ejus niphlega Divisa fuit terra : nomen autem fratris ejus Joktan .*

Hæc *Divisio terra* simul de *Divisione Linguarum* accipienda est ; quippe quæ causa fuit , ut Terra , id est , Homines in terra tunc viventes , prout linguis divisi fuerunt , ita in diversas terras & regiones quoque fuerint dissipati . Verbum enim Hebræum מְלֹאת Divide , hic propriè de *Linguæ divisione* dicitur , ut & apud Davidem , סְבִיא לְשָׁנָה Divide linguam ipsorum , Ps. 55.10. De Hominum autem Dispersione in varias terras , usurpatum Verbum גָּדוֹלָה נָפָא בְּלָדָא Dispergi : ut , בְּלָדָא נָפָא Ab illis dispersa est universa terra , id est , Dispersi sunt habitatores in universam terram , Gen. 9.19. Item , פְּנָזָע עַל פְּנָזָע כָּל הָאָרֶץ Ne dispergamus in universam terram , Gen. 11.4. Et וְמִשְׁמָן הַפְּאָסָת יְהוָה עַל פְּנָי בְּלָדָא Et inde dispersit eos Dominus in superficiem totius terræ , Gen. 11.9.

59.

Cum ergo hic Peleg (vulgo Phaleg) à Divisione Linguarum , quæ sub ipso accidit , nomen habere videatur , quæritur , Utrum sub Nativitate , an sub Vita media , an vero sub Mortuus ejus tempus , *Divisio ista* contigerit ?

Dispertiuntur hic Scriptores in tres sententias , quarum prima Divisionem Linguarum in Pelegi annum natalem ponit ; altera eandem in ipsius Vitam , seu ætatem ejus medium ; tertia in emortualem ejus annum rejicit .

60.

I. Qui Divisionem linguarum Initio vita P E L E G I adscri-

bunt; moventur Nominis ejus Notatione. Volunt enim
Peleg, sive Phaleg ab isto Divisionis eventu nomen à Patre acce-
pisse, quod tunc, cum Divisio ista fieret, aut paulò post, &
quasi primus in pia illa Semi familia, à Divisione nasceretur,
ut sic nomen ejus rei tam admirandæ & memorabilis perpe-
tuum esset symbolum. Isti ergo hoc pasto explicant verba
illa Moses; *Quia in diebus ejus, hoc est, tempore nativitatis ejus,*
תְּהִלָּתָךְ in Præterito) *divisa fuit;* hoc est, dividebatur terra. Quor-
sum enim hinc potissimum Nomen ipsi fuisse impositum, ni-
si eventus iste præfens Nomen illud patri suggereret? Utiq;
& in cæterorum omnium, qui eum ipso tum temporis vive-
bant, diebus ista Divisio contigit, sed non in die ipsorum Na-
tali. Unde in hoc Pelego magis specialem aliquam causam,
quam in omnibus aliis, oportuisse esse putant, quæ nulla alia,
quam quæ nomine ipso exprimitur, esse potuerit.

Natus autem fuit *P E L E G* anno post Diluvium centesimo
primo, siquidem præcisè. insistamus literæ Historiæ Sacrae.
Nam Sem filius Noæ genuit Arpachschadum anno post dilu-
vium secundo: Arpachschad filium Schælach anno vitæ suæ
trigesimo quinto: Schælach Heberum anno vitæ trigesimo:
Heber Pelegum, anno vitæ trigesimo quarto, qui cœnuncti
faciunt annos 101. ut ex Genes. xii. liquet. Hoc ergo annos
qui Pelegi natalis fuit, aut eo tempore, quod ejus natalem an-
num proximè præcessit, Linguarum Divisio, & Hominum
Dispersio facta judicatur.

In hac sententia fuit primò Hebræus Aben Esra in prin-
cipio capitil II. Geneseos scribens: וְהַפְּלִזָּה הַיִתָּה נְרָאָת מִקְשָׁה וְלֹא
הָרָאָת בְּאַחֲרֵי מִסְרָא שְׁנָה אַחֲרֵי הַפְּלִזָּה יְמִינָה פְּלִזָּה כְּעֶשֶׂר
אַנְסָה. Videtur ex equilibrio rationis, quod centum
annis post Diluvium Divisio facta, & Peleg ita dictus, quod tempore na-
tivitatis ejus Terra divisæ fuerit. Idem tamen etiam mox allegat
alteram sententiam ex Chronologia Hebraica, quam & nos
postea adducemus, & in eam quoque inclinat, dum ait; וְ
אַנְסָה קְדוּם עַזְלָת גְּנוּמָת וְעַלְיוֹן גְּנוּמָת
Sed & Verba Seder olam recta
sunt, & illi nos innitimar. Vide cundem ad v. 9. ejusdem ca-
pitilis.

Huc inclinat quoque Josephus Antiquit. Judaic. lib. I. c. 7.
scribens

scribens: Porro Heberus Fuktam & Phalegum genuit, qui natus est; dum habitationes distribuerentur: nam hac vox Phaleg Partitionem Hebraic sonat.

S. Augustinus de Civitate Dei libr. 16. cap. 11. in eandem sententiam his verbis scribit: Dixerit aliquis: Si in diebus Phaleg filii Heber divisa est terra per linguas, id est, homines qui tunc erant in terra, ex ejus nomine potius debuit appellari lingua illa, qua fuit omnibus antè communis. Sed intelligendum est, ipsum Heber propterea tales nomen imposuisse filio suo, ut vocaretur Phaleg, quod interpretatur Divisio, quia tunc ei natus est, quando per linguas terra divisa est, id est, ipso tempore, ut hoc sit quod dictum est: In diebus ejus divisa est terra, Genes. 10. Et paulò post: Quandoquidem eo tempore, quo natus est Phaleg, divisa est terra.

Mercerūs in Comment. suis in Genesin: Ego crediderim circiter illa tempora natum Phaleg, ut idèo hoc nomen ei sit datum, vel ab illo eventu postea sicut dictum, ut forsan non statim nomina filii recens natu indebantur, sed postea ab aliquo eventu. Sanè sagacitate polluerunt, & vi ingenii excelluerunt veteres illi patres, ac sapè prophetice filii nomen indiderunt, ut Lemech filio Noe suprà Verisimilius tamen videtur, sub tempus nativitatis Phaleg contigisse linguarum divisionem, aut paulò post, ut ex hoc eventu sit dictus ita.

Wolfgangus Musculus in Comment. suis in Genesin: Verisimilius est, inquit, è representi nominasse illum filium suum Peleg, propterea quod in ipsa divisione terra prognatus esset. Et huic sententia simplicitas contextus adstipulatur. Non enim dicit, quod in diebus ejus dividenda esset terra; sed, Quia in diebus ejus divisa est terra. Nec remorari debet quemquam, quod dicit, In diebus ejus. Nihil enim aliud est, quam Circa dies nativitatis ejus. Alioquis si de annis vita ejus simpliciter loqueretur, non constaret ratio, quare terra in diebus hujus Peleg divisa diceretur; cum non in illius tantum, sed & aliorum, qui tum vivebant, diebus fuerit divisa.

Postellus de Originibus cap. 20. Anno circiter 300. post diluvium, qui fuit vita Noachi plus minus nongentesimus, eo anno quo natus est Phaleg, abierunt in varias Colonias, diviso invicem orbe, filii Noe: ob idq; vocarunt illum unum Pheleg, quod Divisionem significat, ut suo nomine tam celebris facti memoriam conservaret.

In eandem sententiam eunt Matthæus Beroaldus, Guilel-

mus Perkinsius, Hugo Broughtonus, David Pareus, Pererius,
& complures alii Theologī & Historici.

61.

At verò obstare huic sententiæ videtur; *Si Divisio in Nativitate ejus contigit, & natus statuatur anno post diluvium 101. ut primo intuitu Chronologia sacra refert, id est, Anno mundi creati 1757; quod videatur nec credibile, nec possibile esse, tam brevi tempore, id est, centum annorum spatio, tres stirpes in tantam hominum multitudinem erumpere, inq. tot gentium capita, familiarum diversarum authores & principes, dilatari potuisse, ut tot terras invaderent, tot nationes constituerent, tot denique mundi plagas cis & ultra mare occuparent atque habitatoribus complerent.*

Sed respondetur ab aliis ad hoc Argumentum; Dei benedictionem immensam esse, quam pro gratuito suo beneplacito sic dilatare possit, ut eam ratio humana non comprehendat.

Æquè incrédibile fuit septuaginta homines, qui duce Patriarchâ Jacobo in Ægyptum descenderunt, ducentis decem aut quindecim annis, quibus in Ægypto peregrinati sunt, in sexcenta millia excrescere potuisse, parvulis & miscellaneâ turbâ exceptis, Exod. 12. v. 37. Pauci quippe ingressi sunt Ægyptum, ut pluribus obediire, & jugum ipsorum ferre disserent. Multiplicati sunt numerosissime, ut hoc Ægyptiis causa esset eos dimittendi & expellendi, nisi ab hospitibus gratuitò exceptis & admissis superari vellent. Multi exiverunt, ut populos multos debellare, sedibus ejicere, exterminare, & penitus delere, hacque ratione illorum terram occupare possent.

Sic post diluvium Mundi restauratio, à paucis incipiens, citiore & liberaliore augmento opus habuit, ut terra novis habitatoribus impleri, & mundus longè lateque occupari posset. Deus quippe talem benedictionem, de hominum incremento & repletione terræ, Noacho ejusque semini, ex arca diluvii ad terram inhabitandam egressis, binâ repetitione liberalissimè promiserat, inquiens: **וְרֹא וְרָנוּ וְאַתֶּה פָּרִים** Fœtificate, & multiplicamini, & replete terram, Genes. 9. 1. Et mox: **וְרֹא וְרָנוּ שְׁרָצָו בָּאָרֶץ וְרָנוּ בָּהּ** Vos ergo fœtificate & augete vos, abundè-progignite in terra, & multipicate vos in ea, v. 9. Mini-
mè ex-

me ergo mirum, hanc talem Dei benedictionem breviori tempore in nova Mundi restoratione completam, & supra iudicium humanum efficacissimè in effectum productam fuisse.

Excipitur hīc ; Patrum post diluvium vitam, respectu Patrum antediluvianorum, fuisse dunt axat dimidiatum. Nam priores illi excesserunt octingentesimum, nonnulli etiam nongentesimum annum : At Ar-pachschad, Semi filius, primus post diluvium Patriarcha, vixit tantummodo annos 433. Heber Schelach filius annos 464. ; Et hic quidem omnium eorum, qui post diluvium nati, diutissimè omnium vitam prodixit.

Ergo in tantum homines augeri tam brevi tempore non potuerunt.

Ad hanc exceptionem respondent alii : primos istos ante diluvium, ut duplo longius vixerunt, sic quoque duplo tardius generare cœpisse : secundani verò post diluvium, ut dimidiatum vitæ terminum respectu priorum habuerunt, ita quoq; dimidio citius liberos progenuerunt, & universam genituram, ut historia Sacra testatur, accelerarunt. Nam anno trigesimo, & paulò ultrà, gignere cœperunt, cum Adamus primus anno 130. Seth filius ejus anno 105. Enosch anno 90. & sic deinceps primū genuerint. Quod ergo in primitivis gignendi tarditas in secula plura produxit, id in secundinis Patriarchis gignendi celeritas breviori tempore auxit, ut 70. gentium capita, quæ in divisione terræ extiterunt, suā profapiā evidentissimè demonstrant. Unde ex horum vita breviore, paucitas aut defectus evidentior nullus evinci potest ; maximè cum nova promissio Divina, de numerosa hominum fœtificatione & auctiōne, mundū post diluvium restorationi adjuncta esset.

Et sic est primus Temporis articulus ; Annus videlicet Pelegi primus, ad quem Divisione Linguarum refertur.

62.

II. Altera sententia est eorum, qui tempore Media circiter vite Phalegi Divisionem hanc factam volunt.

Hanc sententiam tuētur primò Cornelius à Lapide in suis Commentariis, ubi eam septuagesimo ætatis Phalegi anno assignat : vixit autem Phaleg 239. annis.

Deinde propendet in hanc sententiam Augustinus Torniellus in Anna-

Annalibus Sacris, sub Anno Mundi 1931: in assignando tamen anno, à Cornelio à Lapide dissentit. Refert enim ille hanc Linguarum & Gentium confusionem, ad annum ætatis Phalegi 140.

At isti non satis hoc obstaculum removent; si ita se res habeat, quam ob causam potius Peleg ab hoc eventu nomen accepit, quām cæteri complures, etiam fratres ipsius, qui cum ipso vivebant? Si specialis aliqua fuisset causa, Sacra Scriptura eam non reticuisse videtur; sicut in Seder olam cap. 1. dicitur, אָם בְּאַמֵּץ יִשְׂרָאֵל וְהַלְאָא לְאָבָא לְפָרָשׁ Si in medio dierum ejus accidisset, Scriptura non absolute & indefinite, sed explicatiæ & circumstantialiter id explicasset. Et in lib. R. Salom. Luriæ, fol. 6. col. 3. אָם בְּאַמֵּץ יִשְׂרָאֵל קָרָא שְׁלֹמֹחַ לְפָנָת הַפּוֹרֵעַ עֲנוֹת וְהַעֲרוֹת שְׁהַעֲלָת בְּרוּחַ מֶוחֶה אָם בְּזִישׁ תִּימְחָדֵן פָּבָר וְלֹא בָּא הַפְּתֻובָה לְסִתוּס אַלְאָלְפָרָשׁ וְלֹבֶר לְפָרָשׁ קָרָא אָוֹתָו פָּלָג Si in medio dierum ejus divisio-contigit, quare impositum est ei nomen à Peña & calamitate, quod homines fugere & vitare consueverunt? Mirū sane hoc est, si ita se res habeat: nec indefinite & absolute hoc Scriptura enarrasset, sed clare & diserte exposuisset, quare Peleg vocatus fuerit.

Argumenta quæ ex Sacra Historia proferunt, magna ex parte, tum ex iis quæ jam dicta sunt, tum ex iis quæ in seqq. dicentur, resolvi possunt. Unde sicut paucos aut nullos ex veteribus habent, quos ipsi hac in parte sint secuti: ita non multò plures fortassis nacti sunt, qui sequantur ipsos.

Quæ ex collatione Historiæ Sacræ cum Profana, à Belo (quem Nimrod esse volunt) & ejus successore Nino, illorumque tūm vitæ, tūm regni, temporibus adferuntur, quæque illorum palmaria sunt argumenta, de iis alii judicent, num illa ita sint certa, firma, & solida, ut Sacræ Historiæ annales illis superstrui debeant aut queant.

63.

Tertia sententia est eorum, qui ultimo Pelegi anno Divisio-nem Linguarum adscribunt. Vixit autem Peleg annos 239. Unde sic Divisio linguarum incidit in annum à Diluvio 340.

Hæc communis est Hebræorum sententia, quam etiam multi ex Christianis docti Viri sunt amplexi:

In Chronico Tzemach David fol. 6. col. i. scribitur ; Heber vocavit nomen filii sui Peleg , בְּנֵי־יַעֲמֹד נָפְלָנָה הָאָרֶץ propter id quod futurum erat : quia in diebus ejus divisæ fuit terra. Hinc dicitur in Seder Olam , quod Heber Propheta magnus fuerit.

בשנה א' נברא אבינו בן מה' שנה .
שנה ע' נברא קוווט שפט נח היה ו/or הפלגה שנת' שבו בו ואריות
שורה שניטקוו שפט נח היה ו/or הפלגה שנת' שבו בו ואריות
שנה ט' שנותם בסוף ימי של פלג Quando Abraham fuit 48. annorum,
decem annis antequam moreveretur Noachus, fuit Saculum Divisionis lin-
guarum , quo terra inhabitata fuerunt secundum linguas suas , in fine
dierum Peleg , uti habetur in cap. i. Tractatus de Sabbatho , & in Seder
Olam . Idem traditur in Schalscheleth hakkabbalah .

Recentiores isti Chronologi hauserunt hanc suam senten-
tiam ex Chronologia antiquiore Seeder olam , cuius magna est
apud ipsos authoritas . In eâ cap. i. in principio ista leguntur :
מן הפלגה עד הפלגה ש' מ' שנה נמצא נח היה אחר הפלגה עשר שנים
אבינו אברהם היה בהפלגה בן מיל' שנה ; אמר ר' יוסי נבניא גודל
היה עב' שפניא שם בנו פרג ברוח הקדש שפניא כי בימי נפלגה הארץ
ונו . אם בתקלה ימי ויהל : ימיו אחיו היה קotton מפנו והויל' ע' .
משפחות ונתפלנו . ואם פאמצע ימי זהה לא נא לסתום אלא
לפריש הארץ . אנו אומר ב' נפלגה הארץ אליו בסוף ימי
diluvio usque ad divisionem (linguarum) sunt 340. anni . Invenitur
autem Noach vixisse post divisionem annos decem : Patriarcha nostra
Abraham fuit in ipsa divisione filius 48 (mendosa sunt exemplaria , quæ habent מה' 45.) annorum . Dixit Rabbi Jose : Propheta
magnus fuit Heber , quod vocavit nomen filii sui Peleg per Spiritum san-
ctum , sicut dictum est ; Quia in diebus ejus divisæ est terra , &c .
Si fuit Divisio in principio vita ejus , nunquid Jókean frater ejus fuit ipso
natu minor , & tamen genuit 13. familias , qua divisa fuerunt ? Si au-
tem accidisset in medio dierum ejus , certè non venisset (Scriptura)
ad indefinitè determinandum illud , sed explicasset (scilic. circumstan-
tialiter . Vide similem phrasin in Halichoth olam cap. 2. portâ
2. סת' in hoc usu non est Occultare ; sed ex usu Rabbinico ,
Indefinitè & indeterminate aliquid proferre , proponere : & ש' ejus
contrarium .) Quapropter nihil aliud dicit , quando ait ; Quia in
diebus ejus divisæ est terra ; nisi quod in fine dierum ejus Divisio
occiderit . Hæc ibi .

Sententia autem hæc inter Hebræos videtur esse antiquissima, & per Traditionem longam inter ipsos recepta ; cum proper ipsum Librum, hujusque Traditionis authorem, tum quod & in ipso Talmud ejus vestigia manifesta deprehendantur.

Chronogiam enim istam *Seder olam rabba* volunt Hebræi scriptam esse à R. Jose ben Chilpheta, qui vixit circa annum Christi 130. quique Præceptor fuit R. Judæ Sancti, authoris libri Mischnájós. Rabi Jose sanè mentio tum in principio, tum in fine libri. Videatur hac de re Tzemach David part. i. fol. 42. 2. Liber Júchasin f. 43. Schalschéleth fol. 31. colum. 2. Gilbertus Genebrardus in præfatione hujus libri scribit, citari duntaxat à Rabbinis quadringentorum annorum, unde tū ipse, tum quidam alii, recentiorem ipsi ætatem, quam Hebræi, adscribunt. Certe in Talmud Babylonico in Gemara jam sit ejus mentio, & nonnulla inde citantur, quæ iisdem verbis illic reperiuntur. Videatur Talmud Jevammoth cap. 8. fol. 82. 2. & Nidda fol. 46. col. 2. & conferatur *Seder olam rabba* cap. 30. Absolutum est autem Talmud anno Christi 500. Ergo antiquior ejus memoria, quam Genebrardus voluit. Sed hæc obiter & אגב אורחן in transitu.

In Talmud quoque aliqua hujus sententiae vestigia reperiuntur. In Tractatu enim *Avóda sárah*, sive de Idololatria cap. 1. fol. 18. col. 2. & 19. col. 1. legitur: אמר ר' יונתן אשר תְּאַלֵּשׁ אשר לא תְּלַעֲצֵת זה אֶבְרֹהֶם אָבִינוּ שְׁלֹמֹה הַלְּבָנִי hoc est, *Dixit Rabbi Jonathan*; Beatus est vir, qui non ambulat in consilio impiorum: Ps. 1. Hujusmodi fuit Abraham Patriarcha noster, qui non ambulavit in consilio virorum generationis Divisionis (linguarum), qui impii fuerunt, sicut dicitur; Age ædificemus nobis urbem, Gen. 11. Ergo voluerunt, Abramum jam vixisse tempore Divisionis, & per consequens, eam non in primum, sed novissimum Pelegi annum incidisse. An ad hunc locum forte respexit Abraham Sachuth in paulò antè allegato loco ex Júchasin, quando scripsit, sententiam hanc haberi in Talmud. Tract. de Sabbatho cap. 1. ut memorias lapsu unum Tractatum.

pro altero posuerit: nam in cap. i. de Sabbatho nihil hac de re legitur.

Idem traditur quoque in libro *Pirkē R. Eliesaris*, (qui itidem circa illa tempora, paulò post destructum Templū secundum, scriptus esse censetur) cap. 24. his verbis וְעַבְרָאכְרָהֶם בָּן תְּרֵחָ וְרָאָהָה בָּנֶם אֲלֹהִים בְּלֹעַ חַזְׁקָה פָּלָג אֹתָם בְּוּנִס אֶת הָעֵיר וְקָלְלָם בְּשָׂמֶן אֶת הָעֵדָה וְאֶת הָעֵדָה פָּלָג. h. e. *Transiens autem Abraham filius Therach, & videns ipsos adficiantes urbem, maledixit ipsis in nomine Dei sui, & dixit*; Perde Domine, divide linguam eorum, Psal. 55. 10. sed apernati sunt Verbum ejus. Sic proinde, cum apud alios quoque Hebraeorum scriptores legitur, quod Abraham fuerit בֶּן־זָרָה מִמְּפָרָן דְּבָרָן ex structoribus turris Babylonica: vel in generatione Divisionis; non ita capiendum, ac si ipse quoque in illam molem consenserit, sed quod illo tempore jam vixerit. Vide & librum Cosri par. i. f. 49.

Ex his itaque Hebræi recentiores suam hac de re sententiam petiere, quam ex ipsis fontibus deductam repetere & præmittere hic voluimus. Operæ pretium autem erit, eam paukò accuratiù considerare & examinare, utpote valde receptā & communem.

66.

In suprà positâ ergo Hebraeorum Chronologiâ sciendum, duo præcipue ponî, quæ consideranda & attendenda;

67.

Primum est, quod Abraham fuerit Thara patris sui primogenitus, & natus anno ipsius 70.

Fundamentum hujus sententiae est, quod Gen. ii. v. 26. scriptum: וְיָחִיד תְּרֵחָ שָׁנָה וַיָּלֹךְ אֶת אֱנֹרֶת אֶת נָחָר וְאֶת־הָרָן; Et vixerat Terach (vulgò Thare) 70. annis, & genuit Abramum, Nachorem, & Haranem. Hæc enim ita intelligunt, quod 70. anno Therach incepit generare, hosque tres filios eo ordine, quo recensentur, genuerit, 1. Abramum, 2. Nachorem, 3. Haranem.

Hoc sic posito, tūm supputatis annis, qui singulorum ætatis Gen. ii. adscribuntur, ultimus annus Pelegi sive Phaleg fuit quadragesimus octavus nati Abrahami, & trecentesimus quadragesimus à diluvio: Nam Sem, Noë filius, genuit Ar-

pachschadum biennio post diluvium: hic anno ætatis 35. genuit Schelachum: hic anno 30. Heberum: hic anno 34. Pelegum, sive Phaleg: hic anno 30. filium Rehū: hic anno 32. Serugum: hic anno 30. filium Nachor: hic anno 29. Therachum: hic anno 70. Abrahamum. Qui numeri invicem additi, faciunt 292. quorum ultimus ponitur natalis Abrahāmi. Jam verò detractis 292. à 340. qui paulò ante positi, relinquuntur anni 48. quos Abraham habuisse dicunt, cùm Peleg moreretur, & Divisio fieret.

Quia verò huic sententiæ obstare videtur, quod Genes. II. v. ultimo, dicitur Therach sive Thare obiisse in Charan anno etatis 205: & sequenti cap. 12. v. 4. Abraham (mortuo nempe jam patre, ut ordo historiæ docere videtur) egressus ex Charan anno etatis 75. qui cum superioribus 70. juncti, faciunt tantum 145. non 205;

Ideò dicunt; Abrahamum non dénum post mortem Therachi patris ex Charan soluisse, sed 60. annis ante mortem ipsius.

Sic Abarbenel in Gen. fol. 52. col. 2: addens; quia Therachi negligentiâ quâdam spontaneâ non egressus fuerit ex Charan, Abrahamum, mandato divino iussum, inde profectum, Therachum autem cum altero filio Nachore Charris permanuisse. Vide eundem fol. 54. col. 2.

Quid autem Scriptura Mortem Therachi premittat egressui ejus ex Charan; πέριλεπτον esse factum volunt, & quidem ob hanc rationem; ne videretur Abraham parentes suos vivos & seniores deseruisse, atq; ita eum honorem, quem ipsis ex Ledei & naturæ debebat, non ut parerat tribuisse. Hoc est quod scribunt: הַכֹּתֶב מִתְהוּ שֵׁל תְּרוֹחַ קָוָם יְאַרְתָּ אֲנָרוּם נָדָן שְׁלֵמָה אָמַרְתָּ עֲזֻולָּס לְאַקְם אֲגָרָם בְּנוֹ אֶבֶן שְׁחִינָה זְקָן וְלָזֶל בְּן הַזָּקָן הַכֹּתֶב לְהַכְּרִיר וַיָּמָת תְּרוֹחַ פֶּה שְׁאַלְמָן בְּשָׁאָר תְּוֹלְדוֹת שְׁלֵמָה hoc e. Premittit Scriptura narrationem: mortis Therachi egressum Abrahāmi ex Charan, ne homines dicerent, Abraham non observat Legem de honorandis Parentibus: deserit enim parentem suum senem: Idcirco premittendam judicavit mortem Therachi; quod in certius Semi generationibus non fuit factum. Vide R. Bechai sub finem sectionis נ.

Alterum, quod in superiore Hebræorum Chronologiâ considerandum, quodque proprius præsentem scopum de Tempore Confusionis Linguarum attingit, est hoc, quod Peleg sive Phaleg fuerit primogenitus Heberi, & frater ejus Joktan natu minor: Proabant id eo; i.e. quod Peleg primus recenseatur: 2. quod Joktanus 13. reliquerit stirpes, quæ in divisionem terræ venerunt, quod impossibile esse judicant; si ipse primogenitus statuatur; cum Peleg natus sit anno patris sui 34.

Ex hoc ergo fundamento sic arguunt, Divisionem Linguarum in ultimum Pelegi annum, id est, Abrahami 48. & 340. à diluvio, incidisse; Cum Joktanus, frater Pelegi junior, tredecim reliquerit filios, totidem familiarum & gentium capita, quæ in Divisionem terræ Genes. 10. annumerantur, quibus etiam amplissimæ & nobilissimæ Orientis terræ sunt a signatae; hæ quoque tredecim stirpes justum annorum tempus postularunt, quibus & nasci, & se in nepotes propagare potuerint; ut dignæ habitæ fuerint, quæ in Orbis divisione recenserentur.. Hæc ergo cum nativitatem Peleg sint consecuta, Confusio linguarum & Divisio terræ non aliò, quam ad annum Pelegi emortualèm referri potest.

Huic verò sententiæ quia Nomen Peleg sive Phaleg obstat videtur, quod ipsi à Divisione Linguarum & terrarum fuit impositum, quæ 239. annis demum post ipsius nativitatem contigit;

Ideò dicunt; Heberum, cum filio Peleg nomen imponeret à Divisione Prophetam egisse, quod ex sancto vaticinio per Spiritum S. cognoverit, quæ demum post 239. annos eventura erant, & filii mortem perpetuo symbolo consecrata. Sic R. José in Seder olam, Ber. rabba cap. 37. & alii.

Abarbenel alias etiam hujus appellationis rationes esse potuisse scribit: נִקְרָא פֶלֶג אֶת שְׁرָאֵה שְׁבַת בְּחִימָתוֹ הַעֲתִיד וּבְנִיעָיו. Vocatus est, inquit, Pelég: vel quod Heber sapientia sua præviderit quod futurum erat, Divisionem nempe terra in diebus ejus: או שְׁקָרָאוּהוּ לְסִפְתָּה אַחֲרוֹת וּבְאַשְׁר רָאוּ טְפִמְיוֹן פֶלֶג הַאֲנָז אָמְרוּ שְׁמוֹ הוֹרֵה עַל יְהָ וּכְמַשׁ עַשְׂוֵה הַיְיָ קָרְבָּן שְׁמוֹ יְעַקְבָּן וְעַקְבָּן לֹא שְׁנָקְרָא כִּי מִפְנֵי זֶה אַלְמָא שְׁכָאַשְׁר הַיְיָ הַפְּעָשָׂה

אָל שָׁמֶן זַיִב שְׁמַר אֵל שְׁמַן זַיִב שְׁמַר? Aut fieri potest ut propter aliam aliquam causam vocatus fuerit: cum verò viderent, in diebus ejus terram fuisse divisam, tum demum dixerint, Nomen ejus hujus rei omen fuisse: (sicut Esau de Jacobo dixit, Verè nomen ejus vocatum fuit Jacob (Supplantator) supplavit enim me, &c. Gen. 27. v. 36.) Non quid propterea ita vocatus fuerit: sed cum res hac ita eveniret, attribuerunt eam nomini ipsius, quasi singulare fato vel instinctu tale id accepit: אָל שְׁבָאשָׂד גָּלְגָּלָה הָאָרֶץ אָו קָרָאו שָׁמֶן פְּלָג לִזְכָּרוֹן הַמְּאֹורָע וּכְבָר יוּרָה אָל זַיִב אָמָרו שָׁם פְּלָג בַּבְּנֵי גָּלְגָּלָה הָאָרֶץ רְלִי כִּי כָּאַשְׁר aut quid tunc, cum Terra divideretur vel divisa fuisse, eum Peleg vocarint, ad memoriam illius eventus. Hoc docere videtur, quod dicitur; Peleg קָרָאו שָׁמֶן כִּי in diebus ejus divisa fuit terra; quasi diceret, Quando vel cum Terra divisa fuit; sic vocarunt nomine ejus, &c. Ita enim קָרָאו aliquando sumitur pro נִפְלָג.

Hujus sententiæ videtur fuisse S. Hieronymus in Quæstionibus seu Traditionibus in Genesin, scribens: Heber, à quo Hebrai, vaticinio quodam filio suo Phaleg nomen imposuit, qui interpretatur Divisio, ab eo quod in diebus ejus lingua in Babylone divisa sunt. Et D. Chrysostomus Homil. 30. in Genesin: Considera, inquit, quomodo signi non multò post futuri præscientiam, vocabulo nati pueri indidit, ut cum videris rem opere adimpletam, non ultrà mireris, videns divinitus hoc pueri nomine prædictum. Lyranus ad hunc eundem versum: Ex hoc dicunt Hebrai, quod Heber habuerit spiritum Prophætia, quia imposuit nomen filio suo ex divisione terra que futura erat.

69.

Et sic est Hebræorum sententia, brevisque & summaria ejus explicatio. Sed excutiamus eam paulò ac curatiùs, & duo illa, quæ in ea notanda & consideranda diximus, ad ulterius examen revoceamus, ita tamen ut, cum magni ex Christianis viri in eam quoque inclinent, nemini præjudicemus, nemini dicam scribamus, multò minus cum quoquam certamen hujus rei causâ instituamus.

70.

Primò ergo quæritur; An Abrahamus natus sit anno patris Thare vel Therachi septuagesimo, ac proinde quadraginta octo annos, uestimo Pelegi anno, quando diviso facta dicitur, habuerit?

Hebræo.

Hebræorum & multorum aliorum, hanc esse sententiam;
& quidem Sacrae historiæ fundamento, uti putant, innixam,
vidimus.

At contrà non defunt gravissimi quoque Scriptores, qui
Abrahamum non septuagesimo, sed centesimo trigesimo patris Terachi an-
no, natum esse censerent.

Nituntur & hi Sacrae Scripturæ authoritati, atque ex ea sen-
tentiam suam firmare conantur;

Et primò quidem, quod simplex historia Mosis hoc docere
videatur, quæ primò mortem Therachi patris in Charan recen-
set cap. 11. v. ultim. deinde statim ei cap. 12. v. 4. exitum Abra-
hami è Charane subjungit anno ætatis ejus 75. Unde, cum Ta-
re vixerit 205. Annos, sequitur Abrahamum natum esse anno
ejus 130.

Secundò, quod Stephanus, testis inter Christianos omni ex-
ceptione major, in Actis Apostolorum, aperte satis hujus histo-
riæ seriem ita explicat. Ita enim Actor. 7. v. 2. disertè scribi-
tur; *Ipse verò (Stephanus) respondit: Viri fratres & patres, audite:* Deus ille gloria apparuit patri nostro Abrahamo, quum esset in Mesopo-
tamia, priusquam habitaret Charris, & dixit ei; *Exi è terra tua, & ex*
cognitione tua, & abi in terram quam offendurus sum tibi. Tunc exiit
è terra Chaldaeorum (quam antea Mesopotamiam vocavit) &
habitavit Charris. Et illuc, postquam pater ejus mortuus est, translu-
lit eum Deus in terram ham (Canaan) in qua vos nunc habitatatis. His
sanè verbis hanc historiam, apud Scriptores adeò controver-
sam, dilucidè satis explicare videtur Vir sanctissimus :

Primum dicitur hic Deus Abrahamo apparuisse in Mesopotamia, (quam mox etiam Terram Chaldaeorum vocat, id est, in Ur Chaldaeorum) & mandatum exeundi, patriamque suam &
cognatos relinquendi; ipsi dedisse antequam habitaret Charris. Quorsum ergo disputatur, An in Ur Chaldaeorum, an in Char-
ris, Abrahamus mandatum divinum de egressu primò acce-
perit?

Deinde dicitur exivisse è terra sua & è cognitione sua... Terra na-
tal is ipsi erat quam Stephanus Mesopotamiam & Chaldaam vo-
cat (quod propter viciniam una sub altera comprehendere-
tur):

tur): Patria oppidum Ur: hic accepit primò mandatum, & idè hinc egressus est.

Tertiò dicitur *habitasse Charris, sive in urbe Charran*, quæ in Mesopotamia sita erat. Habitavit ibi aliquandiu, non ut manda-to Divino de adeunda terra Canaan reluctaretur, sed ut paren-tis, senio confecti, quieti gratificaretur, qui jam ducentorum quasi annorum erat.

Concederunt autem ibi per annos circiter quinque, ita ut egressus Abrahami ex patria Ure præcisè inciderit in annum vitæ ejus septuagesimum. Ab hoc enim anno Israelitæ (ipsi & patres ipsorum, ut L X X. Græci explicant) dicuntur in Ægypto peregrinati per annos quadringtones triginta, Exod. 12. v. 40. ad Gal. 3. 17.

Nempe ab hoc egressu ex Ure Chaldæorum ad exitum ex Charris anni 5. (unde suprà dictus fuit anno vitæ 75. Charris egressus) & inde ad annum vitæ ejus centesimum (quo ipse natus fuit Isaac Gen. 21. 5.) anni 25. qui duo termini (5. & 25.) faciunt annos XX X. A' nato Isaac usque ad exitum Israë-litarum ex Ægypto anni 400.; Nempe ab Isaaco ad nativita-tem Jacobi anni fuerunt 60. Genes. 25. 26. A' Jacobo ad in-gressum in Ægyptum anni 130. Gen. 47. 9. In Ægypto com-morati per annos 210.; qui tres termini præcisè faciunt an-nos CCC. Hinc Deus ad Abramum dixit: *Scito certè, peregrinos fore posteros tuos in terra aliena, & servient ipsis, affligerent ipsis per annos quadringtones*, Genes. 15. v. 13. Quod Stephanus re-petit *Auctor. 7. 6.* in quo loco Abramini peregrinatio triginta annorum exclusa est, quod ista ad Abramum verba dun-taxat de ejus semine, quod in Esau & Isaaco incepit, tunc di-cerentur. Unde patet, Abramini peregrinationem initium habuisse anno vitæ ejus septuagesimo, quo ex Ure patria exiit, & Cananæam est ingressus, ac non longè post; fame pulsus in Ægyptum abiit, Genes. 12. 10. Inde ad Isaacum, qui etiam in Ægyptum tendens, Gerari peregrinus substitit, Gen. 26. v. 1. anni sunt 30.: à quo, ad exitum ex Ægypto, anni 400., qui con-junctim faciunt dictam peregrinationis summam anno-rum 430. Possunt etiam triginta anni claudi in quinto Isaaci anno, & inde initium fieri quadringtonorum annorum; quod tunc

tunc prædicta seminis Abrahámi afflictio, primùm in Irrisione illa inciperet, quâ Ismael fratrem Isaacum derisit & afflixit; deinde in expulsione Ismaëlis & matris Hagar, Gen. 21. 14.

Quare dicit Stephanus in suprà citato loco; *Deum transiisse Abrahamum ex Charris; postquam mortuus esset pater ejus: quod cum eo convenit; quod Moses exitum ejus morti patris illicè subjunxit. Non ergo sexaginta annis ante obitum patris Charis discessit, patre deserro, ut Hebræi volunt. Propterea enim disertis verbis mortis Therachi meminiisse videtur Scriptura, ut constaret, Abrahamum non reliquisse patrem suum vivum in Charan. Quod si autem 70. Therachi anno Abrahamus natus statuatur, tum necesse est, ut post discessum ejus è Charan, septuagesimo quinto vitæ anno, Therach pater sexaginta annos amplius vixerit.*

Ex quibus omnibus consequitur, Abrahamum sub obitum parentis Thare fuisse duntaxat septuaginta quinque annorum, quando è Charris egressus est in Cananæam, ac proinde natum anno patris centesimo trigesimo, non septuagesimo, ut Hebraeorum Chronologia habet.

Variè student hæc doctissimi Viri conciliare cum superiori sententiâ;

Primo sunt complures, qui expendendum hic putant verbum Μετάκησεν, quo Stephanus utitur, quâdo dicit, *Μετάκησεν αὐτὸν, Transfuerit eum;* Dicunt enim, non eam esse Stephani mentem, ut dicere voluerit, Abrahamū primùm à Deo ex Charan esse edutum, postquam mortuus esset Thare; sed tūm demū in regionem Canaanorū tanquam colonum translatum & collocatum, qui ante patris mortem magis ibi peregrinatus esset, quām habitatset: Verbum enim Μετάκησεν significare propriè *Colonum fecit:* Unde distingunt inter Peregrinationem & Incolatum.

Deinde aliam conciliationis rationem quaesivit Cl. Vir Ludovicus de Dieu, in Animadversionibus in Acta Apóstol. in sequentibus verbis, *εἰς ταύτην τὴν γῆν εἰς ἣν ὑμεῖς τοῦ κατοικεῖτε In terram hanc, in qua vos nunc habitatis; quasi nempe illis verbis non innueretur terra Canaan universim, sed speciatim ea pars, quæ tribui Judæi cesserat, in qua Judæi, quos Stepha-*

nus Hierosolymis alloquebatur , tūm habitabant , adeoque specialissimē habitatio Abrahā in Mamre , & quidem postquam emptō ibi , propē Hebron in medio tribus Judæ , agro , firmam sedem illic fixit , quod non nisi mortuo patre Thare contigisse , ex historia colligatur . Sed nescio annon nimis subtilia & coacta ista videri possint , neque satis in Scriptura fundata , ut non eadem facilitate , quā affirmantur , negari possint .

Denique non deest etiam , qui breviūs nodum hunc secat authoritate Codicis Samaritani , in quo Theracho pro 205. non nisi 145. anni vitæ tribuuntur , qui numerus si sit genuinus & authēticus , nulla est difficultas , nec ullo vel Oedipo vel Thisbite alio opus . Nam Abrahamus natus dicitur anno Tharæ 70. & 75. ætatis suæ anno egressus ; qui duo numeri inter se ad- titi faciunt 145. ætatem scilicet Therachi . Sed necdum , vel Hebræis Codicibus sua authoritas adempta aut satis immi- nuta , ut ab illorum lectione recedere , vel Samaritani illius codicis authoritas sufficienter asserra , ut ei accedere & assen- sum largiri queamus . Nam in pluribus aliis ab Hebræo differt circa Patriarcharum tempora , ut videre est apud Doctissimum Virum Johannem Seldenum , Anglum , Præfat. in Marmora Arundeliana . D. Augustini judicium est , varieta- tem annorum inter 70. Gracos & Hebreos non corruptioni textus He- brei sed Graci tribuendam , ac proinde in ipsismodi discrepantiis potius ei lingua (adde & Scriptura) credendum , unde est in aliam per interpre- tes facta translatio . Vide eum libr. 15. de Civitate Dei cap. 13. Idem ejus procul dubio judicium fuisse de discrepantiis inter Pentateuchum Hebræum & Samaritanum . Pergamus .

Porrò , si anno Abrahā quadragesimo octavo facta esset Divisio , quomodo anno ejus septuagesimo , quando ex Chal- dæa est egressus , annis scil. viginti duobus , potuit fieri tam ce- lebris & insignis amplissimorum regnum , terrarum , regio- numque constitutio , ut jam fuerit terra Chaldæorum , unde di- citur egreitus ; Syria , Mesopotamia , in qua cum patre substitit ; Canaan , in qua habitavit ; Egyp̄tus , in quam tempore famis profugit , & alia similia Austri & Orientis regna nobilissima , ut non jam paucis annis , sed integris seculis , orbis partitio facta fuisse & substituisse videri possit ? quomodo tempore tam
exi-

exiguo tanta hominum multitudo tot terras & regna longè lateque replevit?

Adhæc, communis est Interpretum Hebræorum & Christianorum sententia, Saram uxorem Abrahami, fuisse Haranis fratris Abrahami filiam, & sororem Milchæ, ex illo quod legitur Gen. II. v. 29. Duxerunt quoque Abraham & Nachor sibi uxores, nomenq; uxoris Abrahami fuit Sarai; nomen verò uxoris Nachoris, Milca filia Haranis patris Milcha, & patris יְהוָה? Fisca. Hanc Fiskam fuisse Saram interpretes communiter docent. Ex Christianis Interpretibus vel unus testis sit Hieronymus, in Questionibus in Genesim his verbis scribens: *Haran filius Tara, frater Abrahami & Nachor, duas filias genuit, Melcham & Sarai, cognomento Feskam δυώνυμον.* E quibus Melcham uxorem accepit Nachor, & Sarai Abrahamus: necdum quippe inter patruos & fratrum filias nuptiae fuerant lege prohibite, qua in primis hominibus etiam inter fratres & sorores inita sunt. Sic & Augustinus de Civitate Dei libr. 16. cap. 19. & contra Faustum lib. 22. cap. 35. Talmudici in libro Megilla fol. 14. col. 1. שָׂרָה וּמִלְכָה Fisca est Sarah, &c. Et hanc sententiam posteriores omnes sunt amplexi.

Jam, si Abraham septuagesimo anno patris Therachi fuit natus, tunc sequitur, Haranem, fratrem Abrahami, genuisse Saram, uxorem Abrahami, anno ætatis suæ nono. Decennio enim Sara Abrahamo fuit junior, ut ex Abrahami verbis patet, quando dixit: *An nato centum annos nasceretur proles? an eriam Sara nata non aginta annos pariet?* Genes. 17. 17. Si porrò Abrahamus statuatur primogenitus Therachi filius, natus anno patris septuagesimo, & Haran secundogenitus, natus anno patris septuagesimo primo, tunc necessariò Saram genuit anno nono post; alioqui Sara non dicetur Abrahamo decennio junior: quod si verò Haran statuatur Abrahami frater junior, natus post Nachorem fratrem anno patris Tharæ septuagesimo secundo, tunc sequitur, eum genuisse Saram anno vitæ suæ octavo, quorum utrumque est absurdum.

72.

Ut quid ergo, dicat aliquis, Abraham hic & alibi in genealogiis primo loco ponitur?

Ad hoc respondent doctissimi Interpretes, absurditatem

R. 2

scilicet illam nimium præcociis genituræ Saræ animadverten-
tes & declinantes, Abrahamum fuisse fratum suorum natu
non majorem, sed minorem, ac proinde nullo modo natum
anno patris septuagesimo; sed Dignitatis tantum causâ pri-
mo loco positum.

73.

Ex Christianis Interpretibus est B. Augustinus, qui in Quæ-
stionibus super Genesim Qu. XX V. quæstionem hanc con-
troversam prolixè tractans, inter cætera ita scribit: *Potest & sic
solvi, quoniam Scriptura, quæ dixit;* Cùm esset Thare annorum
septuaginta, genuit Abraham, & Nachor, & Haran; *non utiq;
hoc intelligi voluit, quia eodem anno septuagesimo etatis sua omnes tres
genuit; sed, ex quo anno generare cœpit, eum annum commemoravit
Scriptura.* Fieri autem potuit, ut posterior generatus sit Abraham, sed
merito excellentia, quâ in Scripturis valde commendatur, prior fuerit
nominatus, sicut Prophet a priorem nominavit minorem; Jacob dilexi,
Esau autem odio habui, Malach. I. Et I. Paralip. 4. cùm sit quartus
nascendi ordine Judas, prior est nominatus, à quo Judaica genti no-
men est datum propter tribum regiam, &c. Videatur ibi ulterius.

Procopius Gazæus Sophista Comment. in Genes. cap. II.
Verum enim verò mibi elucescere satis videtur, Tharam genuisse Abra-
hamum non instantे anno septuagesimo, sed eo perfectè completo. Nec
etiam continuò, ubi ille annus finem accepit, natus est Abraham: sed de-
mum 130. anno Thara. Nec Moses recordatur Abrahami, ut inter pri-
mogenitos eum connumerari velit: sed ejus meminit, ut primi & præci-
pui, & filiorum celeberrimi, qui vel in primis necessarius sit ad presentis
historia relationem.

Nicolaus Lyranus: Tantum nominatur primò propter ejus digni-
tatem, & quod ponendus erat caput & stipes generationis sequentis, &
quod primò facta est ei re promissio expressa de Christo, &c.

Sic Cajetanus, Cornelius de Lapide, Pâreus, & multi alii
recentiores.

74.

Ex Hebræis interpretibus illustres hîc sunt prisci sapientes
Talmudici, in libro Sanhedrin cap. 8. fol. 69, 2. Locum, quia ins-
signis est, & haec tenus à nullis nostrorum, quod viderim, trans-
scriptus, integrum ipsiusmet Talmudicorum verbis adducam,
quæ

אלְהָ תֹּלְדוֹת פֶּרֶח : פֶּרֶח חֹלֵד אֶת אֲבָרָהָם אֶת : quæ ita habent :
 נָחוֹר וְאֶת הַרְוֹן : וְאֶגְרָהָם גָּדוֹל מִנָּחוֹר שָׁנָה וְנָחוֹר גָּדוֹל מִתְּרוֹן שָׁנָה
 נִמְצָא אֲבָרָהָם גָּדוֹל שְׁתִי שָׁנִים מִתְּרוֹן : וְכַתְּבֵ' וַיַּקְרֵב אֲבָרָהָם וְנָחוֹר לְחַם
 וְשִׁים שֶׁסֶּמֶת אֲבָרָהָם שְׂרֵ' וְשֶׁם אֶשְׁתְּ נָחוֹר מִלְּפָנֶה בְּתַהְרָוָה אֲבִי מִלְּפָנֶה
 וְאַבִּי יְקָנָה : אָמַר רְبִ' יַעֲקֹב סְפָה וְשְׂרֵ' : וְלֹפֶת נְקָרָא שְׁמָה יְסָבֵת
 שְׁפָטָה בְּרוֹחַ הַקּוֹרֵשׁ : וְחַיְנוּ דְּכַתְּבֵ' כֵּל אֲשֶׁר תָּאמַר אֶלְךָ שְׂרֵה שְׁפָעֵ
 בְּקוֹלָה : וּבָרֵךְ אַחֲרָ יְסָבֵת שְׁהָפֵל סְוָכִין בְּפִיה וְזִכְתֵּב וְיַפְלֵל עַל פְּנֵיו וַיַּעֲקֹב
 וַיֹּאמֶר בְּלֹבֶן הַלְּבָן מֵאָה שָׁנָה יוֹלֵד וְאָמַר שְׂרֵה חַבְתָּתְשִׁים שָׁנָה תַּלְדֵן
 פְּמָה קָשַׁש אֲבָרָהָם מִשְׁרָה עַשֶּׂר שָׁנִים וּקְשִׁישׁ מִאָבוֹהָה תְּרָמָה שָׁנִים
 אֲשֶׁתְּכָה פִּי אַוְלָה הַרְוֹן לְשָׂוְרָה בְּתִמְנִי אֹולְדָה : מִפְּנֵי וְלֹמַד אֲבָרָהָם
 זֹוטָא וְאַחֲרָה הַוְּה וְדָרֵךְ חַקְמָתָנוּ קָא חַשְׁבֵב לְהֹוּ מְעוֹד וְקָא חַשְׁבֵב לְהֹוּ
 קָרְא וְדָרֵךְ חַקְמָתָנוּ דְּכַתְּבֵן יְהִי נֶחָם בְּנֵי חַמְשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְיַוְלֵד נֶחָם אֶת שָׁמֶן
 אֶת חַסְמָה וְאֶת יְמִתָּה : שָׁמֶן גָּדוֹל מִחְמָס שָׁנָה וְחַסְמָה גָּדוֹל מִיפָּתָּה שָׁנָה נִמְצָא
 שָׁמֶן גָּדוֹל מִיפָּתָּה שְׁתִי שָׁנִים : וְכַתְּבֵ' וְנֶחָם בְּנֵי שְׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְחַבְפּוֹל תִּירְבָּ
 מִים עַל הַאֲרָאָה : וְכַתְּבֵ' וְאֶלְהָ תֹּלְדוֹת שָׁמֶן בְּנֵי מָאָת שָׁנָה וְיַוְלֵד אֶת
 אַרְפְּכָשָׁד שְׁנָתָים אַחֲרָ הַטְּבָפּוֹל בְּנֵי קָשָׁה בְּרֵר מָאָה תְּרָמָה שָׁנָה אַלְגָּן
 דָּרֵךְ חַקְמָתָנוּ קָא חַשְׁבֵב לְהֹוּ חַבָּא נֶגֶם דָּרֵךְ חַקְמָתָנוּ קָא חַשְׁבֵב לְהֹוּ : id est, Istæ sunt generationes. Thærach : Thærach genuit Abramum & Nachorem, & Haranem, Gen. ii. 27. Si jam Abram sit Nachor major anno uno, & Nachor major Harane anno uno, reperitur, Abramum majorem esse duobus annis Harane. Scriptum etiam est : Et accepérunt Abram & Nachor uxores sibi, & nōmen uxoris Abrami fuit Sarai, nomen verò uxoris Nachoris, Milcha, filia Haranis patris Milchæ, & patris Jiskæ, v. 29. Dixit R. Isaac : Jiska est Sara : quare autem vocatum fuit nomen ejus Jiska ? יְסָבֵת Socha contemplabatur per Spiritum Sanctum, juxta id quod scriptum est ; Quicquid dixerit tibi Sara, auscultato yoci ejus, Genes. 21. 12. Ratio alia : סָכָר Jiska vocatur, quia Sóchin intuebantur omnes pulchritudinem ejus. Scriptum porrò est : Et procidit Abram super faciem suam, & risit, dixitque in animo suo, An nata centum annos pariet ? Genes. 17. 17. Quanto senior erat Abram Sarà ? decem annis. - Et quanto senior patre ejus ? duobus annis. Sic invenitur, quid genuit eam Harañ anno octavo. Unde id ? num fortè Abraham natu minor fuit fratribus suis, & ratione sapientia ipsorum recordatur ipsorum Scriptura ? Scito, quid supputat eos Scripturaratione sapientia ipsorum, juxta id quod scriptum : Fuitque Noach filius quingentorum annorum, & genuit Noah

Schemum , Chamum & Japhetum , Genes. 5. 32. Si Schem major fuit Chamo anno uno, Cham major Japheto uno anno, tunc reperitur Schem major Japheto annis duobus. Præterea scriptum est : Noach autem erat natus sexcentos annos, quum diluvium illud fuit, & aquæ essent super terram, Gen. 7. 6. Rursus scriptum est : Itæ sunt generationes Schemi : Schem filius erat centum annorum, & genuit Arphachschadum, biennio post diluvium, Gen. 11. 10. Filiusne centum annorum? immo filius centum duorum annorum fuit; sed (ut illic apud Abrahamum) ratione sapientia ipsorum suppeditat eos (Scriptura) : Ita hic quoq; ratione sapientia ipsorum suppeditat eos. Hactenus Talmud.

Ex quibus luculenter apparet, Talmudicos istos idem, quod suprà propositum, sensisse, videlicet;

Primo , Si Abrahamus fuit primogenitus, & Haran duobus annis ipso junior, tunc omnino Haran genuisse Saram, quæ & Jisca vocata, anno vitæ suæ octavo; Id verò cum absurdum sit, consequi, Haranem diu ante Abrahamum natum fuisse, ut & ipse justum ætatis tempus ad conjugium usque habuerit, & filiæ ejus Milca & Sara similiter maturescerent, & plenis annis nubiles fierent. In hoc ipso quidem loco Talmudiço, ut & in Seder olam rabba cap. 2. videtur asseri , Haranem, ut & alios priscos, octavo anno gignere cœpisse, sed reclamant plerique Hebræorum Doctores. Videat, qui volet, prolixè hac de re differentem R. Asariam in Meor enajim cap. 17. ubi inter cætera ait, esse duntaxat נְהַדָּא discursum animi & delectationis causâ propositum ; & tandem , solvi & refutari per id quod sequitur, Respectu sapientia & dignitatis illos ita locatos esse.

Secundò , In recensendis familiis istis non observari ubique Ordinem Naturæ & primogenituræ, sed interdum Dignitatis, propter historiæ necessitatem & evidentiam, quæ per istas præcipue personas, tanquam illustriores & נְהַדָּא peculiares, debebant texi & perduci, ad ortum Ecclesiæ & populi Dei designandum, tūm etiam ad genus promissi Messiæ indicandum. Ut proinde ex ordine recensionis familiarum non semper exactè statui possit, quo quisq; tempore sit natus; cum nonnunquam primo loco nominetur, qui tamen ordine scandi est posterior :

Patet id h̄ic in recensendis Therachi filiis, quos non nati-vitatis, sed Sapientiae, ut Hebræi loquuntur, h. e. dignitatis ratione Scriptura enumerat, primum Abrahamo locum tribuens.

Sic in Noachi filiis *Schemo*, seu digniori, primus datur locus, cum tamen esset fratrum suorum natu minor. Nam Genes. cap. 5. v. ultimo dicitur; *Noam*, cum esset annorum 500., genuisse *Schem*, *Cham*, & *Japhet*. Si h̄ic ordo naturalis obser-vatus, & *Schem*, ut primogenitus natus fuisset anno Noachi quingentesimo; tunc biennio post diluvium (quod contigit anno Noachi sexcentesimo) debuisset esse non centum anno-rum, sed centum duorum. Scriptura vero expressè testatur, *Schemum* anno secundo post diluvium fuisse centum anno-rum, Genes. ii. 10. Ergo habuisse oportet fratrem, biennio ætate majorem. Et *Japhet* expressè natu maximus dicitur Genes. 10. 21. Hinc etiam ibid. recensentur primò filii *Japheti*, deinde *Chami*, tertio *Schemi*; unde ordo nativitatis ipsorum clucrē videtur. De hoc legitur in Bereschith rabbah sect. 26. וְהַלֵּא בָּרֶת הוּא הַזְׁדּוֹן אֶלְאֶ בְּתִחְלָה אֲתָה דָּוְרֶשׁ שֵׁם שְׁתִי' חַיִק וְנוּלָד כְּשֻׁחוֹת מִהְלָל וְשִׁיחָד חַקְבָּה שְׁמוֹ עַלְיוֹ וְשָׁאַבְרָהָם עַתְּדִי לְאַחֲרָיו: hoc est, *Annon Japhet fuit natu maximus*, quare ergo *Schem prius legitur*, h.e. præponitur ei? Resp. quia fuit justus, & natus circumcisus (hoc est, integer, sanctus; separatus à concupiscentiis carnalibus): quia Deus nomen suum ipsi adjunxit (Genes. 9. v. 26. Benedictus Deus *Schemi*): quia *Abrahamus* nasciturus erat ex eo, qui Sacerdotio magno functus est: quia denique domus sanctuarii in termino ejus edificata fuit. Hinc petitum quod scribitur in libro Ju-chasin fol. 3. col. 1. וְהַפְּסִיק הַקְּרוּבָּה לְשֵׁם מִפְּנֵי אַקְתּוֹ וְחַשְׁבּוֹתוֹ Scriptura præponit *Schemum* propter ipsius justitiam, (hoc est, pietatem) & dignitatem, &c. Hunc enim ipsum putant esse Mel-chisedecum, &c.

Sic etiam Patriarcha Jacob, filium Josephi juniores Ephraim præ tulit fratri Manassi, natu majori, ob Dignitatem, Genes. 48. v. 17. & seqq. Et Jos. cap. 24. 4. Jacob præponitur Esau, cum tamen Esau fuerit primogenitus.

Et in libro Paralipomenon cap. i. v. 28. Isaac Ismaeli præ-ponitur, cum tamen Ismael quatuordecim annis esset natus ante

ante Isaacum , nempe anno Abrahami 86. Genes. 16. 16. Isaac
Anno Abrahami 100. Genes. 21. 5. ; Dignitatis sc. ratione, non
Naturae.

Huc facit quoque quod in libro Cosri legitur parte i. Quæ-
rit ibi §. 46. *cosri ex Judæo, אַתָּם מִגְּנִים בְּזִוְּסָם Quot numeratis vos hodie annos* (scil. à condito mundo) ? Respondeat
אֲרַבֶּע אַלְפִ'ם וְחַמְשׁ טָאוֹת וְפָרָטָם מִכּוֹאָר בְּסֶפֶר הַחוֹתֶשׁ Judæus §. 47.
שְׁלֹנוּ מִימֹתָה אֲדָם וְשֵׁת וְאֶנוֹשׁ עַד נֵהֶן עַד שֵׁם וְעַבְרָה אַנְרָהָם יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב וְעַד מֵשָׁה וְאֶלְהָה הָיוּ לְבָבָּם וְסְנוּלָתוּ וְלִכְלָדָה מִמְּנָם הָיוּ בְּנָנִים וְהַשָּׁאָר בְּקָלְפּוֹת אַיִּם זָמִינִים לְאָנוֹת וְלֹא הַתְּחַרְבָּהָם הַעֲגָן הַאֲלֹהִי וְנַמְגַן הַפְּנֵן לְאֶלְהָה הַאֲלֹהִים וְהַיְּהִידִים וְלְאֶוְרִים : hoc est , *Quater mille quingentos annos, quorum specialis sup-putatio declarata est in Pentateucho nostro, inde à diebus Adami, Schet, & Enosch, usque ad Noam, Schemum, Eberum, Abrahamum, Isaacum, Jacobum, & usque ad Mosen, qui fuerunt cor generis huma- ni & peculium ejus. Et unusquisque horum habebat quidem alios etiam filios, sed reliqui erant instar corticum; patrum suorum multum dissi-miles: unde non associavit se ipsis res Divina, & facta vel relata est sup-putatio temporum ad istos viros Divinos, quorum pauci non multi fuerunt, &c.*

Ex his ergò omnibus patet, Scripturam hīc in Abrahamo non ortūs, sed dignitatis rationem observasse, vel saltem, ut ita sit, fieri posse. Hoc autem termino nativitatis Abrahāmi destrūcto, simūl corruit & alterum Chronologiæ Hebraicæ membrum, quod anno Abrahāmi quadragesimo octavo facta sit Linguarum & Terræ divisio, quod sūp̄a inquirere instituimus.

Et hæc sufficient de prima quæstione, de Anno sc.
Nativitatis Abrahāmi.

75.

Restat ut nunc alterum quoque disquiramus, quod sūp̄a in Hebræorum Chronologia attendendum & considerandum diximus ; *An Peleg Heberi fuerit primogenitus, ac Joktan frater post ipsum natus cum suis posteris?*

Sic statuit Hebræorum Chronologia , & inde concludit, cūm Joktan cum suis posteris in divisionem terræ venerint,
Divi-

Divisionem istam Linguarum neutquam in Pelegi nativitatē incidere potuisse, sicuti suprà vidimus.

At Pelegum natu maximum, ac Joktanem cum suis post ipsum natum fuisse, Scriptura non disertè affirmat; neque ex Ordine recensionis necessariò colligi & concludi potest:

Primo, quia ordo iste naturæ non ubique in Scriptura observatur, ut modò demonstratum exemplis. Ut ergò ordo dignitatis in aliis observatus: sic hic quoque dici potest Pelegus dignitatis causâ primò nominatus, quod ipsius genus postea, in linea populi Dei pertexenda, erat continuandum: Joktan autem ipsi postpositus, quia ejus familia mox erat in divisione terræ recensenda; & sic abrumpenda.

Secundò, Si Peleg fuisset primogenitus, & in ultimo ejus anno Divisio accidisset, tunc ejus quoq; ut unius ex præcipuis, familia in divisione numeranda fuisset. Atqui nulla posterorum ejus in divisione terræ fit mentio: unde verisimile non est, eum Joktane priorem fuisse. Posteros verò eum habuisse, liquet ex Genes.ii.19. ubi dicitur, eum genuisse filios & filias. Quod autem ibidem non nisi unus ejus filius commemoratur, id fit ob dignitatem historiæ, quod ex ipso genus Abrahāmi deduceretur: illud enim indicare, Scripturæ in primis erat propositum.

Tertiò, cum Heber, Pater Pelegi, omnium Patrum postdiluvianorum fuerit longævissimus, verisimile est, eum plures, quam duos commemoratos reliquise liberos, quorum alii præcedere, alii subsequi Pelegum potuerunt. Immò plures eum genuisse Scriptura affirmat, quando dicit: *Ipsum quadrigentis triginta annis genuisse filios & filias*, Genes. ii. 17. Cùm autem istorum nulla fiat mentio, ac in majori numero unus vel plures Pelegum præcedere potuerint, videtur simpliciter literæ insistendum non esse, quasi ipse præcisè anno Heberi trigesimo quarto, ac Joktan aliquie, post ipsum geniti fuerint, maximè quod ordo iste literæ necessitatem primogenituræ non inducat, ut jam indicatum. Quod plures quam duo ex ipsius posteritate hic non sint recensiti, inde factum, quod ipsorum familie, neque ad lineam vel prosapiam populi Dei quidquam facerent, neque ad stirpes gentium in terræ divi-

sione constituendas satis essent celebres; aut sufficienes. Sic & aliorum multorum integræ posteritates in ista genealogia non commemorantur, quæ tantum, aliis additæ, earum numerum auxissent.

Quarto, Si Peleg fuit primogenitus, & natus anno post diluvium centesimo primo, tunc tempus videtur statui nimis breve & angustum, quo tot stirpes, tot familiarum & gentium capita, tot terrarum, regionum & regnorum incolas, producere potuerit, nihil obstante eo quod supra ad hoc argumentum est responsum. Hinc assignat ipsi Guilelmus Postellus in libro de Originibus cap. 20. longiorem à diluvio nativitatis terminum, dum ait: *Anno circiter trecentesimo post diluvium, qui fuit vite Noachi plus minus nongenerimus, eo anno quo natus est Phaleg, abierunt in varias colonias, diviso invicem orbe, filii Noe, ob idq[ue] vocaverunt illum unum Pheleg* ȝȝ, *quod Divisionem significat, ut suo nomine tam celebris facti memoriam conservareret.*

Ex quibus omnibus probabiliter colligitur, quod verba hæc, *Et Heber vixerat triginta quatuor annis, quum genuit Pelegum,* Genes. II. v. 16. hunc habeant sensum; *Heber triginta quatuor fuit annorum, quum incepit procreare filios & filias;* id est, liberos, inter quos præcipui fuerunt Peleg & Joktan. Peleg ideo sic dictus, & ideo primo loco nominatus, quia in diebus ejus divisa fuit terra, quæ res maximè in mundo celebris fuit & admiranda; rūm etiam quod ex ejus familia descendit genus Abrahāmi: cuius ortum indicare, præcipiuus ibi historiæ fuit scopus. Joktan vero nominatus, quod amplissimam & celeberrimam præ reliquis liberis posteritatem esset consecutus, quæ digna fuit, ut inter capita & stirpes divisarum gentium recenseretur.

Quo ipso responsio suppeditatur ad argumentum, à numerosa familia seu posteritate Joktani deductum, quæ in divisionem terra venit, ob quam non potuerit ante Pelegum natus esse Joktanus; cùm Peleg genitus dicatur anno patris sui 34. Respondetur enim, non necessariò ita intelligenda esse verba Genes. II. v. 16. quasi Heber 34. ætatis suæ anno genuerit Pelegum: Sed quod illo anno liberos gignere inceperit, inter quos fuerint illi duo, Peleg & Joktan.

Quocirca ex his etiam nunc patet, multis modis dubiam esse

esse & hanc Chronologiæ Hebræorum partem, quâ Pelegus primogenitus Heberi statuitur, & per consequens neque hoc argumento validè satis concussa prima sententia, quod in pri-mum Pelegi annum, seu nativitatem ejus Divisio inciderit.

: 76.

*At, inquit aliquis, Si Peleg post Joktanem natus statuatur, tunc Annus nativitatis ejus est incertus, & per consequens etiam Annus Confusionis linguarum & terrarum.

Resp. Esto: Aliud in ipsis Genealogiis præcipue spectavit Spiritus Sanctus, ut vidimus. Neque tamen propterea Chronologiæ sacræ membra & articuli vel minimum turbari aut luxari debent: ad quas enim personas Sacra Scriptura distan-tias annorum, & Chronologiæ articulos applicat, eae nobis inviolabiliter sunt retinendæ, sive naturæ, sive dignitatis ordo in personis illis sit observatus. Catenæ istius Sacræ junctu-ra nunquam humanâ sapientiâ divellenda, ut ut articulorum junctorum ratio exquisitissimè nobis non sit cognita. Hoc unum Sacra Scriptura certum esse voluit, ut Pelegi nomen Di-visionis Terræ & Linguarum symbolum esset sempiternum, idemque catenæ temporum articulus esset immobilis. In hoc itaque & nobis acquiescendum.

: 77.

Et hæc, pro instituti nostri ratione, de præsentibus qua-stionibus sufficere possunt, qui non πλευτῶς sed διδασκαλι-κῶς, & ἴσρικῶς ista, citra cuiusquam præjudicium, tractare nobis proposuimus. Qui plura de his volet, & ea, quæ pro & contraria adferantur, cognoscere desiderat, consulat Sethum Calvisium in Chronologia, &c, contra hunc disputantem, Da-videm Pareum in Comm. in Genes. cap. 12. Nicolaum Tor-niellum in Annalibus, sub anno mundi 2039. Andream Ma-sium in Comment. in Josuam, cap. ultimo, Pererium in Dispu-tationibus in Genesin, & alios.

Et sic est Linguae Hebrææ in alias plures linguas Confusio & dissipatio, ex singulari Dei judicio immissa. De Lingue Hebrææ, post Confusionem, Conservatione & Propagatione, Dissertatione agemus sequente, si Dominus voluerit.

Ne sequentes pagellæ vacuum facerent, placuit eas expositione sententiæ Hebræorum de sequenti Quæstione comple-re, iuxta illud Hebræorum, *כל בְּרוּךְ סָבוֹר לְהַחֲפִילָה* Omnes vacuum debet repleri. Quæritur;

An Homo ita naturâ mortalis fuerit, ut necessariò moriturus fuisset, et si non peccasset?

Ex Christianis nonnulli in Affirmantem, alii in Negantem concedunt sententiam. Sociniani & similis farinæ homines, ut Peccatum extenuent, & postmodum etiam ejus Expiationem annihilent, Affirmativam tuentur, & Mortem faciunt necessariam Naturæ hominis, non Peccati, sequelam. Orthodoxi Negant.

Nolo autem nunc actum agere, & post tot Homeros Iliada conscribere, vel Orthodoxæ sententiæ confirmandæ, vel Heterodoxæ refellendæ, argumenta producendo. Hæc enim apud alios legi possunt.

Hebræorum tantum sententiam proferre placet, idq; ideo potissimum, quod nonnulli ex Socinianis scribant, suam sententiam cum Veterum Judæorum consentire, vel saltem ab ea non esse alienam. Quam verè autem id ab ipsis dicatur & scribatur, sequentia testimonia docebunt.

In libro Zohar, in Genesim col. 218. ad Genesim ii. legitur: *אָסֵם קְרָמָהּ מֵרָד בְּמִאֵתָה וּמִבָּשָׂר לְעַלְמָן* h. e. Adamus primus rebellavit domino suo, & causatus est (sc. rebellione suâ) mortem mundo (non sibi duntaxat).

In Sépher haëmunoth R. Schem Tof, portâ 6. cap. 9. fol. 68. columnâ 2. אמרו בירושות כי אם לא אמרו בירושות כי תולותיהם של אומות נזונות ורעות והיה חכמי בתכלית הגאות בדמיון חבור הזרות העליונות והקלות יכחו דמיון כוכבים וקנאים פלאים h. e. In Medraschoth sive Commentariis Allegorici dicunt Rabbini nostri; Si Adam & Eva non peccassent, tum ge-

nerationes ipsorum fuisset sine ulla mala concupiscentia, & copulario
ipsorum fuisset convenientissima, qualis sc. est conjunctio formarum su-
periorum; ut maledictiones arguere videntur, & vivi ac stabiles perpe-
tuo mansissent in mundo. Et fol. seq. וְאֶל הַיּוֹת מִשְׁפָּט שְׁגֻרוּ אֶל כֵּן כִּי
הַנְּבָרָא ? כִּי כָּרָאוּ עַל יְדֵי הַקּוֹסֶת הַחֲזָה הַיּוֹת נָצָר ? לְעֵד אֵיךְ פָּאֵשֶׂר
Si fuisses usus illo
corpo, in quo creatus es, sicut conveniens erat, vi ac virtute loci illius
(horti Edenis) fuisses aeternus in perpetuum: quandoquidem autem
peccasti, & conversus es in virum alium, pertinges & vadis ad corruptio-
nem, &c.

Rabbi Bechai in Legem fol. 12. 2. ad hæc verba Genes. 2. 17.
אֵין הַבּוֹנֶה שְׁמִיטָה Morte morieris, in hunc sensum hac de re scribit: שְׁחַטָּה בְּנֵי דָשָׁה בְּנֵי מֹרֶת, כִּי אֵלָא שְׁחַטָּה אֶל אֶתְמוֹתָה
בְּזִוְּסָה אֶלְלוֹת אֶלְלוֹת שְׁחַטָּה אֶל אֶתְמוֹתָה Intentio horum verborum
non est, quod eo ipso die, quo comederit, sit moriturus; sed quod Filius
(reus, obnoxius) mortis sit futurus. Nam ex sententia Rabbino-
rum nostrorum; nisi peccasset Adam, non fuisset mortuus in eternum, sed
perpetuo mansisset vivus, sicut Angeli ministeriales. Secundum sen-
tentiam autem Physicorum, Adamus et si non peccasset, tamen moriturus
fuisset מִתְּהַטְּבָעִת morte naturali; quia omne compositum tandem
iterum est dissolvendum, & morte naturali destruendum. Necessarium
enim est naturaliter, ut omne compositum in radicem suam, & funda-
mentum suum revertatur. Juxta illorum ergo mentem verba illa,
Morte morieris, intelligenda sunt אֵל מִתְּהַטְּבָעִת מִקְרָא de morte acci-
dentali, quæ major hominum pars moriuntur; unde sententia illorum
est; Etiam si homo non peccasset, illum tamen morte naturali moriturum
fuisse: posteaquam vero peccavit, peccatum causatum ipsi fuisse mortem
accidentariam, quæ sc. moritur ante tempus suum, ut is qui reus fit mor-
tuus בְּלִי שְׁמִיטָה per manum Cœli, id est, Dei. Quod autem vox Mori-
endi ingeminatur, ideo factum volunt, quod duplex sit Mors acci-
dentialia, juxta id quod scriptum est 1. Sam. 26. 10. Sed Dominus
plagâ afficiet eum: aut dies ejus adveniet ut moriatur, aut in
bellum descendet ut consumatur. Quod enim dicitur; Aut dies
ejus adveniet ut moriatur; intelligunt de morte naturali. Postea-
quam vero per peccatum mors accidentaria in ipsum regnavit, subtra-
henda ei fuit arbor vita eterna naturalis, unde Arbor vitae vocatur;
Arbor sc. qua pervenire facit ad vitam naturalem, donec adveniat tem-

pus separationis compositionis ejus, & quæ eripit eum à morte accidentia.
Verba illa ; Et vivat לְעוֹלָם in saeculum, non designant tempus
infinitum, sed finitum & determinatum, juxta illud Exod. 21. 6. . Et
serviet ei יְעוֹלָם in seculum : Item 1. Sam. 1. 2. 1. Maneat ibi usq;
in seculum, &c. Hujus suæ sententiaæ varias proferunt rationes, quarum
unam & alteram hic adduxissim, ר' שׁרָאָהַם בֶּן־צִדְקוֹן הַעֲקֵר וְהַוָּא דָעַת ר' זְלָה מִשְׁפְּטֵי הַחַדְשָׁה
misi sententia ipsorum repugnaret fundamentis fidei nostræ, sententia sc.
Rabbinorum nostrorum b. m. ואנו איז ר' אוֹלָנוּ לְהַאֲמִין וְלִקְבּוֹעַ מִסְמָרוֹת,
אלָהָ מְרֻבָּר ר' זְלָה הַמְּקוֹבָּלִים מִפְּנֵי הַנְּבִיאִים שָׁאַלְמָלָא שְׁחַטָּה תְּהִיחָה חַי
לְעוֹלָם וּכְזַה אָמַר הַכְּתוּב אָנָּי אֶמְרָתִי אֱלֹהִים אַתָּם וּבְנֵי עַלְיוֹן כְּלִיבָּת
וְלֹא אָמַר בְּאֶלְהִים וּבְבָנֵי עַלְיוֹן אֱלֹהִים מִפְּשָׁה וּבְנֵי עַלְיוֹן מִפְּשָׁה
וְרַבּו הַכְּתוּבִים עַל זֶה Nobis enim nihil credendum , nec ullibi clavus
figendum , nisi ex verbis Rabbinorum nostrorum , per Traditionem inde à
Prophetis usq; receperis : quod nisi peccasset Adam , vixisset in saeculum. Et
sic dicit Scriptura Psal. 82. 6. Ego dixi , Dii estis vos , & filii ex-
celsi omnes vos ; Non dicit ; Sicut dii , & sicut filii excelsi ; sed
Dii revera , & Filii excelsi revera . Et plura sunt in hanc rem Scri-
ptura dicta , &c. Haec tenus Bechai.

Rabbi Moses Gerundensis ad eundem locum , fol. mihi 6.
col. 4. In die quo comederis ex eo , morte morieris ; h. e. Quo tempore
comedes ex eo ; fies filius mortis . Tale est illud ; Quo die exiens abie-
ris hoc aut illuc , certò scito , te omnino moriturum , 1. Reg. 2.
42. Non enim vult , quod confessim eo ipso die sit moriturus . Neque
etiam mens est , quod sciturus tantum sit , se moriturum : quia viventes
omnes sciunt , quod morituri sint ; sed vult dicere , quod , quo tempore
sit exiturus , reus mortis sit futurus apud Regem , qui ipsum sit pro lubitu
interfecturus &c. Et juxta Philosophorum sententiam , Homo morti
obnoxius fuit inde à principio creationis , quod sc. compositus esset : nunc
vero decretum super eo , ut , si peccaverit , moriatur propter peccatum
suum secundum morem illorum , qui rei sunt mortis per manus Dei ob
transgressionem quandam ; ut Comedens oblationem , Inebrians se vi-
no , &c. in quibus intentio est ; quod sint ob peccatum suum morte in-
temporalis & prematuram morituri . Ideo volunt in denunciatione pæ-
na dici ; Donec revertaris in terram , quia ex terra desumptus
es : quia pulvis es , & in pulverem reverteris ; in naturam scil.
tuam . Præterea quia ab initio vescebatur fructibus arborum , & femini-
bus terra , hinc sequi volunt , fuisse in ipso dissolutionem & causam gene-
ratio-

געל דעת רבוותינו אלפָלֶא צחצַת לא מְלֵא
 לעולם כ' הנטעמה העליינית נוטרת חיות לעד והחטא ראהן אפר
 בו בעת היצרה יהה בו רבק טפץ זה הוא יקם אותו לעד גם עירשת:
*Verum juxta sententiam Rabbinorum nostrorum, si Adam non pec-
 casset, non fuisset mortuus in seculum. Anima quippe superna de-
 disset ipse vitam in perpetuum, & Voluntas seu Beneplacitum Dei,
 quod in ipso fuit in principio Creationis ejus, jugaret ei ad beisset, &
 in perpetuum ipsum conservasset, ut supra exposui, &c. Et scito,
 quod Compositio non necessariò Corruptionem inferat, nisi apud Oλυ-
 μονίς γε, &c. & perpetuitas illa fuisset in ipso, quamdui benepla-
 citum illud durasset: Atq; hec pura putata est veritas.*

Hactenus ille. Alios omitto.

Ex his luculenter satis, ut opinor, apparet,
 quid de hac quæstione Veteres
 Hebræi senserint.

F I N I S.

JOHANNIS BUXTORFI,
S.S. Th.D. & Ling. Heb. Prof.

D I S S E R T A T I O

DE LINGUÆ
HEBRAEÆ, IN ET A' CON-
FUSIONE,
CONSERVATIONE ET PRO-
PAGATIONE.

ALLEGORICÆ ET HISTORICÆ
LITERATÆ, SCIENTIÆ, ET ARTICÆ
LIBRARIA, ET LIBRARIÆ.

BASILEÆ,
Impensis Hæredum LUDOVICI KÖNIG,
Typis G E O R G I DECKERI
Academiæ Typographi.

An. M DC XLIV.

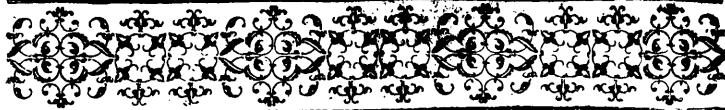
Σ. Θ.

D I S S E R T A T I O

De

L I N G U Æ H E B R Æ Æ,
P O S T C O N F U S I O N E M ,
C O N S E R V A T I O N E E T P R O -
P A G A T I O N E .

T H E S I S I.

Onfusionem ac diversitatem Linguarum ,
occasione immanis structuræ Babylonicae urbis &
turris, à D E O inductam, ac inde quoque hominum ac
populorum , in diversas mundi partes , Dispersionem secu-
tam fuisse , superiore Dissertatione , pro instituti nostri ratione
sufficienter, ut opinor, vidimus . Proximum itaque nunc vi-
detur esse, ut etiam inquiramus , *Ubi & apud quos in vasta illa Con-
fusione, & generis humani dispersione, primæva lingua Hebreæ in sua
puritate conservata & propagata fuerit ?* Quod enim certo Dei
consilio , & sapienti ejus providentiâ , alicubi & inter quos-
dam, salva & superstes manserit, de eo cùm experientia ipsa te-
stetur & testata sit, nullus dubitationi locus restat . Hinc, ut
David Psalm. 29. v. 10. inquit, כָּל־הַמְּדֻבָּר יְהוָה יְהוָה יְהוָה
diluvio presedit ; sic revera quoq; dicere possumus : כָּל־כָּל־
D o m i n u s confusione presedit , eamque suâ providentiâ pru-
denter rexit . Insigne vero illud gratiæ Divinæ erga istos ho-

minea documentum fuit, quod eos, ut in societate civili, moribusque & legibus, concordes, sic quoque eadem lingua consentientes esse voluit. Summum enim hoc erat futurum, cum ad fæderis cum isto populo arctius ineundi conservacionem, tum ad sanctioris fidei ac religionis sacratioris in ipso feliciorem propagationem, adminiculum.

2.

Manuductionem ad hanc rem investigandam & explorandam hic quoque Sacrae nobis praebent literæ, quarum dum etiam, Divinæ, quam imploramus, adjuti gratia, sequemur, earumque vestigia, quamvis alicubi obscura & perplexa, ut potest antiquissima & à paucis trita, quantum nostrâ fieri poterit industria, lustrabimus. Totum autem hoc De Lingua Hebreæ Conservatione, Propagatione, & Duratione, negotium, commodè nobis sequentium Quæstionum explicatione & enodatione videtur absolvvi posse:

I. *An in populis & familiis pluribus, an verò in Una duntaxat familia, Heberi sc. Schemi pronepotis, permanferit & conservata sit?*

II. *Quare potius in hujus Heberi, quam in alterius aliquius ex pii Schemi nepotibus familia, sit conservata? quomodo item in hac familia sit propagata?*

III. *Ubi sedes suas hac familia habuerit?*

IV. *An ab hoc Hebero nomen Hebreorum derivatum sit, ita ut & Lingua & Populus Hebreorum nomen ab illo acceperint? An verò ab עבר hoc est, Transitu fluminis? vel, ut alii volunt, ab Abrahamo?*

V. *Quomodo porrò hoc populo multiplicato, & varia exilia experto, in familiari loquendi usu sit inter ipsos conservata? Quando familiaris loquendi usus desierit? Ubi & quâratione postmodum conservata fuerit?*

VI. *Et hanc quæstionem, quæ à curiosis nonnullis moveri solet, subjungemus, An perpetuò sit permansura, & an in futura quoque vita ejus usus sit futurus?*

3. I. An

An in populis & familiis pluribus, an verò in Una duntaxat, post Confusionem, permanserit, & conservata sit Lingua Hebreæ?

Dispertiuntur hic Authores : *Alii enim volunt, illam, post Confusionem quoque, in pluribus familiis & locis incorruptam permansisse : Alii Unicam tantum familiam ponunt, in quâ conservata fuerit..*

I. Sunt, qui Linguam Hebræam inter complures, & in majori hominum societate, nec exiguis locorum spaciis, permansisse judicarunt, in tota scilicet Syria, Assyria & terra Canaan, atque ita inter plures Noæ posteros, diversarum etiam linearum ; nempe non duntaxat in Schemi aut Heberi familia, sed & in nonnullis posteris Chami : Syria enim & Assyria cesserunt in divisione terræ posteris Schemi ; Cananæa posteris Chami. Qui tamen hujus sunt sententiæ, non concordant inter se, sed variant..

GILBERTUS GENEBRARDUS in Chronologia sua lib. I.
pag. mihi 33. ita hac de re scribit : *Hebraica, qua antea communis erat, apud Heberum (à quo lingua & populi nomen) remansit incorrupta, quod neque confilii, neque operis eorum, quibus turrim in celum erigere placebat, interfuisse. Nam etsi ista confusio contigerit ultimo anno Phaleg, id est, et atius ejus 239. at ei Heber supervixit 170. annis, usque ad 82. videlicet Jacobi. In eo enim finiit antiquus Macrobiorum vigor. Et mox : Imò verò remansit etiam in Syria & terra Chanaan, antiquis Patrum sedibus, cumq; in eam venit Abraham Chaldeus, tam ipse, quam posteri ejus locuti sunt labio Canaan, circa qua tempora corrupta est in Syria, ut deinceps non Hebraica sive Cananæa fuerit, sed ejus duntaxat dialectus proximæ. Et mox : Sed nec, qui morabantur in Syria & Canaan, videntur interfuisse constructioni turris, aut communicaesse. Quoniam Gen. II. v. 2. structores descendisse videntur de Oriente in campum terræ Sinear, illicq; consedisse ad hoc opus, Syria autem & Cananæa erant in Occidente terrarum, qua tunc incolebantur, &c.*

In hac sententia notandum, i: quod tanquam diversa po-

nat, Hebraicam linguam apud Heberum remansisse incorruptam: &c, Remansisse etiam in Syria. Nam optimè inter se consentiunt, cùm Heber ipse & ipsius posteri, ut in seqq. videbimus, in Syria habitarint, unde eo ipso, dum apud Heberum permanxit, mansit quoque in Syria. An verò per totam Syriam diffusa, & apud omnes ejus incolas in usu fuerit, id adhuc est in dubio:

2. Quòd in Heberi familia permanserit, inde probat, quòd ille nec consilio nec auxilio Turris Babylonicae structuram adjuvārit: hoc verò cùm fecerint Cham & familia ipsius, uti vidi mus Dissertatione superiore thes. 29. 30. &c. quo fundamento etiam in ipsius posteris, Canaanis videlicet linea, Hebræa linguae conservationem ponit? cur illi qui rei, & sceleris confortes fuerunt, cum reliquis non sunt puniti?

3. Nescio an & illud consistere possit, vel soliditatem aliquam habeat, quòd ait, illos qui morabantur in Syria & Canaan, non interfuisse constructioni turris: Inde enim ex parte videntur profecti esse in terram Sinear ad exstruendam turrim. An terra Canaan ante dispersionem populorum jam inhabitata fuerit, incertum, & non probatum. Cùm enim à Canaane nomen sortita sit, tum demùm, quando Canaan cùm suis illuc migravit, videtur habitari cœpisse.

6.

JOSÉPHI SCALIGERI sententia è tendere videtur, quòd Lingua Hebræa partim in Assyria, & quidem non in una duntaxat familia, sed inter complures homines, partim in Cananæa, conservata fuerit, & permanserit: In Assyria autem prius, commerciis & negotiationibus exterarum gentium, à puritate sua defecerit, & in eam, quæ Syriaca vocata est, desciverit: Sed in terra Canaan, sive in Phœnicia, quò à Chami posteris traducta fuerit, nativam puritatem diutius retinuerit, propter rarioē exterarū gentium ad illos tractus appulsum. Hinc etiā statuit, Abrahamū dum in Assyria erat Syriacè loquutū esse: Hebraicè demùm loqui cœpisse, cùm jussu D E I ex terra sua in terrā Canaan venisset, adeoq; illic eam linguam addidicisse. Videamus illius verba ipsa: Primò exprimit hanc suam sententiam in Epistola quadam ad Richardum Thomsonum, his verbis:

Lingua

Lingua Hebraica est; quæ in usu fuit bananis, hoc est, Phœnicibus tempore Abrahami. Syriaca vero, quæ utebatur antea Abraham, locum habebat duntaxat in tractibus Euphratis, quæ degenerarat ex Cananea propter frequenter usum, & aliarum gentium commercia, quæ in Babyloniam negotiationis causâ se conferebant. Assyria enim, ut omnia præsæ monumenta testantur, prima omnium regianum cultura fuit: ibi sunt natales primi hominis, ibi ante diluvium posteritas Adam mansit. Post Diluvium constructa fuit magna Babylon, & omnes ripæ Euphratis amplissimis & opulentissimis urbibus prætextæ erant, quum interea colonia ex ijsu regionibus in Syriam & Phœniciam deducerentur, quæ adhuc aeo Mosis, & infra illa tempora, lingue Assyria primæ inde libatum & incorruptum sermonem conservarent, quia peregrini raro ad eas penetrarent, quieorum linguam contaminarent, etcet. Laban loquitur Syriacè (Fegar Sahadutha, Genes. 31. 47.) Jacob lingua ejus loci, nimirum Chananaæ, extulit id, quod Laban maternâ suâ Syriacâ. Et tamen Abrahamo & Labani, ut idem genus & patria, ita etiam eadem lingua communis erat. Abraham igitur prius locutus est Syriacè, deinde & ipse & posteritas ejus Chananaæ sermone usi sunt, quem integrum in Ægypto conservarunt, etcet. Concludamus, unam linguam vetustissimam esse eam, quâ Sacra Biblia conscripta sunt, eam primum integrum & incorruptam in Assyriâ fuisse, deinde peregrinorum commercii contaminatam. In partibus autem Syria, ad tempora prioris Templi, non solum inter Hebreos, sed etiam inter Sydonios & Tyrios diu obtinuisse, quod quidem eorum numismata testantur, etcet. Deinde etiam in aliâ Epistolâ, ad Stephanum Ubertum, eadem luculentius edifferit, ubi ita scribit: Tempore Elise, quæ coloniam Pœnorum in Africam deduxit, universa Phœnicia & Palaestina puro Hebraismo utebatur, & literis quæ hodiè supersunt apud Samaritas, & pura sunt Phœnicia. Vide viciitudinem rerum. Lingua quam Hebraicam vocamus, & quâ utuntur Sacra Biblia, falso eo nomine appellatur, quum sit Phœnicia. Ea intemerata mansit in Assyria à primo usque homine, donec commerciis & negotiationibus exteriarum gentium defecit à prima puritate, & in eam linguam descivit, quæ Syriaca vocata est, & jam tempore Abrahami & Patriarcharum in usu erat, ut perspicue constat ex Genes. 31. 47. ubi tumulum Jacob Phœniciam linguâ vocat τύχη Galhed; Laban Assyriâ & trans-euphratensi linguâ utebatur, ut illi opus fuerit Phœniciam, utpote novo inquilino, discere: Isaaco & Fa-

cobo

cobo opus non fuit: utpote qui in ipsa regione nati essent. Extera na-
tiones longo post tempore, atque adeò ipsi Israëlitæ, eam linguam voca-
runt ab Abr. :ham, qui, quod ex Transeuphratensi regione venerat, Ἰερα
Hebreus vocatus fuit. Id enim propriè est Homo qui ex transeuphra-
tensi regione venerat, hoc est, Græcè περιέτης vel περιτης. Ita
enim primus Abraham, & dein ejus posteri vocati, cuius rei vetustissima
memoria extat Genes. 39. 14. (ubi Joseph in Ægypto vocatur Vir He-
breus). Ab eo igitur (Abrahamo) Chananaea sive Phœnicia lingua -
vocata est Hebraica, propter Hebreos, quia solorum Hebraorum libri,
qui e. i. lingui utuntur, nobis noti sunt. Hec ergo vicissitudo, quam
proposui, notanda est, quod in regione Assyria, in qua nata est ea lingua,
propter innumerarum gentium commercia, & varias mutationes impe-
riorum, florem illum & nativum nitorem diu obtinere non potuit, quum
integer manserit in Phœnicia, propter rarum exterarum gentium appul-
sum ad eos tractus, qui exteris explorati non fuerant, antequam Sydonii
& Tyrii imperium maris obtinerent. Neque tamen indoles illius lingua
propterea statim mutata est, ut appareat ex Annalibus Phœnicum, quo-
rum fructu extant apud Josephum & Philonem Bibliensem, citante Eu-
sebio. Dido igitur, quæ & Elisa, linguam Phœniciam cum characteri-
bus in Africam intulit, & linguam tamen tempore Plauti à prisco Hebraï-
smo desciverat, ut ex Pœnolo patet, & litera Punica mirum quantum
ab illis Samaritanis diversa, quod nummi Carthaginensium testantur.
Haec tenus Scaligeri verba, in quibus etiam nonnulla occur-
runt, quæ ulteriori consideratione opus habent, de quibus Le-
ctorem paucis monèbimus.

Quod enim his verbis 1. Scaliger simpliciter contaminatio-
ni Linguae Hebreæ in Assyria, Syriaca & Chaldaica linguae ortum adscri-
bit, ac si Lingua Syriaca nihil aliud esset, quam Lingua Hebreæ corrupta
ex frequenti exterarum gentium in Assyriam commercio; id equidem
maturiori consideratione, & probatione clariore indigere videtur.
Annon enim fieri potest, atque adeò etiam probabi-
lius & vero similius videtur, eam Linguam suam Originem
traxisse ex Linguarum Confusione? Sanè hoc multi gravissi-
mi authores statuunt.

2. Videlur Syriam & Assyriam pro synonymis sumere, quæ
cum temporis distinctæ erant, & distinctos Dominos habe-
bant.

bant. Syriam enim occupaverat Aram, à quo & Aramia vocata fuerat: Assyriam verò Assur, à quo pariter nomen suum accepit.

3. Mirum, illum prorsus Linguarum Confusionis historiam silentio præterire, & mutationem linguae Hebrææ in Assyria, soli & unico exterarum gentium cum Assyriis commercio adscribere, neq; definire, quando hæc mutatio inceperit: nam si hæc commercia hujus mutationis causa fuerunt, tunc successivè contigit, ita ut in confusione, & paulò post eā adhuc, Lingue Hebrææ usus in Assyria permanferit, & ut fieri solet, paulatim interierit & mutata sit.

4. Pro confesso sumit, Linguam *Hebraam* sic vocatam esse ab Abrahamo; non quidem ab ejus Nomine, sed eo quod, cùm in Cananæam profectus esset, Euphratem transiverit, & ex Transeuphratensi regione venerit. Ab hoc trajectu & Abrahamum, & posteros ejus, *Hebreos*, quasi περιτας vocatos esse, h. e. Illos qui ex Transeuphratensi regione venerunt, vel Euphratem trajecerunt. De hoc in seqq. pluribus agetur.

4. Admodum lubricum est, quod idiomà linguæ Hebrææ proprium facit non Hebræorum, sed Cananæorum; quinimò falsò Linguam Hebraicam sic vocari, cùm rectius diceretur Phœnicia.

5. Dubium maximè est, & probatione indiget, quod innuit, Abrahamum, dum in Assyria ageret, Syriacam duntaxat linguam calluisse, Hebræam verò demum in Cananæa addidicisse; utpote quæ propria illorum, & diu ante Abrahami in Cananæam adventum, in ea in usu fuerit.

7.

THOMAS ER PENIUS in Oratione de Lingua Hebræa, quamvis in nonnullis à Scaligero & Genebrardo discrepet, & quædam habeat peculiaria, ex parte tamen etiam cum illis communia quædam habet. Nam primò scribit, *Hebraam Linguam non ab Hebero, Schemi pronepote, nomen hoc nactam*; 1. quod Heber Chaldaicè potius, quam Hebraicè loquutus fuerit; id quod inde ipsi patre videtur, quod Abraham Patriarcha, qui ab eo originem traxit, Chaldaicus fuerit: 2. quod ab Hetero usque ad Abrahamum nemo ab

*Hebero Hebreus nominatus legatur: Deinde scribir, eam, tēsib. omnibus
Rabbiniis, Origene, Augustino, & alius, sic dictum ab Hebrais, qui populus
fuerit oriundus ex Canaane; huncq; populu cum suis eum Aſie litoralis
tractū occupasse, qui est inter Jordanē ſluvium, & Mare Mediterraneū,
quom Terram Canaan, & inde ſeipſos quoq; Cananeos, ipsi appellariint: à
Chaldais verò & viciniſ populi Ebraeos vocatos eſſe, h.c. Trajectores, quid
Jordanem trajeciffent: eandemq; ob causam etiam Abrahamum, cùm
relicta Mesopotamia, patriā ſuā, in eam provinciuſ ſeceſſiſſet, Ebraeum
appellatum eſſe, (hoc eſt, Cananæum) non à ſuo tranſitu, ut alio-
rum quorundam eſt ſententia. Ergo vult, apud Cananeos, poſt lingua-
rum conuisionem, lingua Hebraea remansiſſe: Cananeos veros & pri-
moſ eſſe Hebraeos: à Cananeis Abrahamum cum ſuis lingua Hebraea
didiciffe: à Cananeis denique Heberi poſteros, Abrahamum & reliquoſ,
Hebraeoſ dictoſ eſſe. Et hinc etiam eſſe, quid Lingua Hebraea Lingua
Canaan vocetur à Prophetā Iefaiā cap. 19.*

In hac quoque ſententia nonnulla ſunt nobis valde mira-
bilia & nova, quae verò hīc examinare & ex professo refellere
non eſt neceſſe, cùm ea, ut & ſuperiora, ex ſequentiibus cuivis
per ſe, uti ſperamus, ſelē ſint prodiſura. Breviter illa tantum
indicasſe, & monuiſſe, nobis ſufficiet..

I. Quod putat, Syriacam vel Chaldaeam lingua ita in Syria &
Aſyria obtinuiſſe, ut lingua Hebraea tota, & prorsus apud omnes, oblita
fuerit, adeo ut Heberus, & ejus liberi & nepotes, inter quos & Abra-
hamus, Chaldaice tantum ſint locuti, nullamq; Hebraea Lingua notitiā
habuerint, ſed à Cananeis eam primū didicerint; id magnā adhuc
probatione eget, & nesciō an Chronologiae ratio permittat.

Nam, ſi Confuſio linguarum corrigit in nativitate Pelegi,
tum fieri non poteſt, quin Heber, pater Pelegi lingua
Hebræam ſciverit, cùm ante conuisionem vixerit: ac proinde
dicendum, quod poſt Conuisionem ejus oblitus, & ipſe quo-
que poenæ turris Babylonicae exſtructæ particeps factus fue-
rit, cùm tamen culpæ ſe non conſortem fecerit: At hoc di-
cere, videtur absurdum; Si Conuifio Linguarum accidit in
morte Pelegi, ut multi ſtatuum, tum longè hoc eſt absurdius:
nam ſic & Heber, & Peleg, & Abraham, lingua Hebræam
calluiſſe prorsus eſt indubium; cùm ipſe etiam Abrahamus
48. annis ante conuisionem vixerit.

Non negatur, linguam Chaldaeam vel Assyriacam in illis regionibus viguisse : non negamus etiam, Abrahamum eam calluisse : sed negatur, eam linguam solam & apud omnes ibi obtinuisse , ad eò ut nulla familia Linguae Hebraicæ puræ & incorruptæ usum habucrit: negatur, Abrahamum non simul etiam Linguan Hebræam incorruptam habuisse : negatur, illum cum suis primùm eam linguam à Cananæis didicisse.

2. Mirum & novum, quòd nec ab Hebero, nec ab Abrahamo ejusque in Canaanem, trajecto Euphrate, transitu, nomen *Hebreorum* ortum esse putat, sed à Cananæis, quòd illi Jordanem tracierint, &c. Magis mirum, quod scribit, Omnes Rabbinos idem sentire. Plerique certè Rabbini aliter sentiunt. Et ipse quoque Augustinus, quem pro se laudat, illi adversatur. Unde nomen *Hebreorum* originem suam ducat; Et quid Hebræorum Rabbini de hoc sentiant? in sequentibus videbimus.

3. Statuit Erpenius, *Chaldaicam & Arabicam Linguam ortas esse in familis à Chamo oriundis*; in Oratione primâ de lingua Arabicæ; In eadem oratione afferit, agmen Nimrodicum occupatum fuisse in exsilienda turri, & per varietatem linguarum dissipatum :

In Oratione de Lingua Hebræa statuit idem, *Heberum Seminoporem, loquutum fuisse non Hebræicè, sed Chaldaicè*: *Hebreos in Canaan primùm loquutos esse Hebræicè*: *Cananeos linguam Hebream retinuisse*. Hæc vero videntur esse ἀούσαται. Si Chaldaica lingua orta est in Confusione in familia Chami, quomodo Heber Seminopos loquutus est Chaldaicè? Si familia Chami, quæ fuit illud ipsum agmen Nimrodicum, per varietatem linguarum dissipatum fuit, quomodo Cananæi, à Canaan, maledicto Chami filio (Gen. 9. 25.) oriundi, Lingua primam Hebræam retinuerunt? Si agmen Nimrodicum fuit dissipatum, & varietate linguarum punitum, Ergo qui de agmine illo Nimrodico non fuerunt, Schemi sc. posteri, nec loci nec linguae mutationem passi videntur.

Sanè hæc tres sententiae omnes, Scaligeri, Genebrardi, & Erpenii, apud Hebræos sunt novæ & ignotæ.

8.

Cur ergo, querat aliquis, à Propeta Jesaia capite 19. vocatus

Lingua Canaan; annon quia Cananai hanc linguam retinuerunt, loquuti sunt, & propagarunt?

Respondent Hebræi, negando eo sensu à Prophetæ Jefaiam vocari Linguam Canaan; sed idem, quia eâ usi sunt habitantes in terra Canaan, primum quidem patriarchæ Abraham, Isaac, & Jacob, deinde Israëlitæ-ejectis Cananæis & Phœnicibus.

ונכתב ה'ר אברם אבנו עוראת שׂוֹה ב' אדורות שהכנענים ח' מדברים ב' לשון הקדרש וזה עדות שקר הוא כי לא אמר שפט בגנען צל לשון הכנענים ס' פ' אם אל שפט בני ירושה hoc est, Rabbi Abraham Aben Efra sribit, hoc (quod nempe Lingua Hebraea vocatur Lingua Canaan) esse testimonium, quod Cananei loquuti fuerint Lingua Sancta. Sed hoc testimonium falsum est; non enim dicit Prophetæ hoc de lingua Canaanorum, sed de lingua Judeorum, qui habitabant in terra Canaan.

R. Jehuda Muscatus in Cosri parte 2. §. 68. fol. 117. col. 4. poste aquam adduxisset sententiam Nachmanidis, qui etiam vult, Cananæos Hebraicè loquutos esse, scribit: Nequaquam ita se rem habere: יְהִי אָמֵן נַאֲמֵן שְׁפָט־חַיּוֹת שֶׁמֶן אֲנֻרָהֶם לְשׁוֹנוֹן תhalbud בארץ הארץ בפי השופר אליהם בלשונו הקדרש ועל זו ר' יונה אמר מה שאמור הנביא ישעיהו סימן ט' בז'ם ההוא וגו' אשר היה תבואר אמר מורה מורה מלמוד כי הכנענים בלשונו הקדרש ח' אליו דבר הר' אבא באמרו מורה מלמוד כי הכנענים בלשונו הקדרש ח' מדברים ע' כ' והנה שפטנו אתנו לךים דבר כי מאנברה תהה ואת להם ed dicendum, quod ab eo tempore, quo illic fuit Abrahamus, lingua ejus in terra illa invaluerit, quod ipse ore suo cum ipsis lingua sancta loqueretur. Et hac ratione exponendum, quod Prophetæ Jefaias dicit cap. 19. In die illo, &c. ad qua verba Aben Efra sribit, quod bine discamus, Cananæos loquutos esse lingua sancta. Sed ecce labia nostra nobiscum ad afferendum, quod ab Abrahamo hoc habuerint.

R. Salomon in Tractatu Talmudico Menachoth cap. ult. fol. 109. col. 2. ubi locus hic Jefaias citatur, sic scribit, מִדְבָּרוֹת שְׁפָט יִשְׂרָאֵל הַזָּשְׁבִּינִים Loquentes linguam Canaan, hoc est, שפט בגנען Lingua Israëlitarum habitantium in terra Canaan.

Et hanc expositionem laudat quoque R. Asarias in Meor Enajim cap. 57. fol. 176. a.

tam aliquam fuisse Familiam Linguæ Hebrææ in, & post confusione, Conservatricem: *Quæritur itaq;*; *Quenam illa familia fuerit, in qua haec Lingua hospitium vernaculum retinuit?* Communis & recepta Doctorum inter Hebræos & Christianos sententia est, Heberæ familiam fuisse, *Schemi pronepotis.* Schem enim genuit Arpachschadum: Arpachschad genuit Sélam: Sélam genuit Heberum; Gen. 10: & cap. II. v. 10.11.12.13.14.15.

9.

Rationes, quibus hæc sententia nititur, & probabilis redditur, præcipue sunt istæ:

1. Quia Schemi familia, ut superiore Dissertatione vidi-mus, non consensit in impium & flagitosum fabrorum Baby-lonicorum consilium. Itaque non est probabile, illam pœnam illorum expertam esse, quorum culpæ se non reddidit participem.

2. Schemi, per Heberi lineam, familia inconcussa eo tem-pore in suis sedibus permanxit, donec Abraham speciali voca-tione Divinâ inde evocatus fuit, nec in aliam, ut alii, terram dispersa fuit, ut in tertiae quæstionis solutione videbimus. Itaque cùm Dispersionem non subierit, probabile est, illam nec Linguae Confusionem passam esse.

3. Quia ut Schemi familia per Heberum descendens in ve-ra pietate & sincero Dei cultu perficit: ita quoque eam singulare Deus favore, gratiâ ac benedictione est prosecutus; cùm Chami contrâ familia, ex qua Canaan prognatus, à Deo fuerit maledicta. Ergo longè magis probabile est, Deum in familia Sancta & benedicta voluisse Linguam Sanctam conservare, per quam Religionem & Legem suam propagare voluit, quâm in familia prophana & maledicta. Genes. 9: 25. *Maledic-tus Canaan, servus servorum erit fratribus suis: Benedic-tus sit Dominus Deus Schem.* Et Divinæ procul dubio benedictionis loco cen-senda fuit Linguæ Hebrææ in illa confusione conservatio in certa familia. Hinc fingunt Hebræi, cùm Deus per sortem inter 70. Angelos, 70. Populos distribuisset, sortem Dei ceci-disse in familiam Abrahami, ex Heberi familia & linea descen-dentem, ita ut illa immediate Dei populus permanserit, & lin-guam Hebræam purè atque inconfusè retinuerit. Legitur

hoc in *Pirke R. Eliesaris* cap. 24. Verba vide in Dissertatione superiore thes. II. & 14. Vide & R. Bechaj fol. 20. col. 4.

4. Quia ab hoc *Hebero* posteri ipsius *Fili Heber*, Genes. 10. vers. 21. & *Hebrai* nominati sunt, ut in quarta quæstione videbimus.

5. Quia Nomina Patriarcharum, ut *Heberi*, *Pelegi*, *Abrahe*, *Sare*, *Isaaci*: Nomina item quædam propria locorum, quæ ipsi imposuerunt, docent, illos Hebræâ, non Chaldæâ linguâ usos; imò quia Abraham, ex doctissimorum Virorum sententia, et jam ante egressum suum, in ipsa Mesopotomia vel Chaldæâ, Hebraicè loquutus est, ita ut eam nequaquam demùm in Cananæa didicerit, sed contrà potius in eam intulerit, uti id in nostra Dissertatione de Literis Hebræorum thes. 46. docuimus, & testimoniiis D. Hieronymi, Munsteri, & authoris libri Cosri declaravimus. Et qui quæsto aliter esse possit? Heberum ante Confusionem vixisse, & multis post Confusionem annis vitam produxisse, ita ut eum non solum Abraham, verum etiam reliqui duo Patriarchæ, Isaac & Jacob, adhuc viderint & audiverint, constat ex Chronologia. Fuit enim omnium, qui inde à Diluvio vixerunt, μακροβιώτες. Heberum vero & Schemum linguam Hebræam in Confusione perdidisse, quicquid dicatur, nullo modo est verosimile. Si retinuerunt, procul dubio etiam persuēs posteros, quosdam saltem, propagarunt. Qui vero in hac propagatione præteritus credi potest Abrahamus, familiæ illius præcipuum decus & ornamentum? Syriaca nempe in Syria (quæ latè patebat) erat vulgaris & communis, ex Confusione linguarum orta; Hebraica, familia isti sanctæ, & fortè regioni illi, aut ejus parti, quam inhabitarunt, peculiaris.

Itaque magnorum inter Hebræos & Christianos est sententia, in hac Heberi familia, tempore Confusionis, Linguam Hebræam conservatam & ulterius propagatam fuisse.

II.

Ex Hebræis, celebris est Philosophus & Theologus, author libri Cosri, saepius nobis in nostris Dissertationibus laudatus. Hic in parte 2. §. 68. scribit: *בָּבִרְאָה תִּתְהַלֵּן אֶבְרַר וּבָבְנָוָר*

פָּקְרָאָה עֲבָרִית מִפְּנֵי שֶׁנְטַחַר עַלְיהָ בָּעֵרָה הַפְּלָנָה וּבָלָגָל הַלְשׂוֹנוֹת: hoc est, Constat etiam, quod eadem illa fuerit lingua Heberi, & propter ipsum-vocatam esse Hebraam, quia apud ipsum remansit tempore Divisionis terre, & Confusionis linguarum.

אָבִל אַבְרָהָם אָבִינוּ עָצָמוּ תְּיִהְיָה: Idem in Parte 1. §. 49. scribit: בְּדוֹר הַפְּלָנָה וּבְשָׁאָר הַדָּא וּקְרוּבֵי בְּלֶשׁוֹן עָבָד אָבִיו וּלוֹהַ נְקָרָא עֲבָרִי: hoc est, Imò Abraham Pater noster ipse fuit tempore Divisionis, remansitq; ipse & cognati ejus in lingua Heberi uvi sui, unde etiam Hebraam vocatus fuit.

Ifaac Abarbenel in Genes. fol. 49. col. 3. העכרים וכעת בלבול הלשונות נשארה הלשון שהז מקרים מדרבים: hoc est, Ab Hebero egredi sunt Hebrai: & tempore Confusionis linguarum remansit lingua illa, quā antea universus mundus urebatur, in Hebero & ejus liberis: Et fol. 51. columnā 3. נשארה הלשון הפקודת לשב בז' נח ובמשוב מקני. עבר: Et remansit Lingua Sancta apud Schemum filium Noach, & quidem penes precipuum ex ejus filii, Heberum sc.

Abraham de Balmis in Praefatione Grammaticæ sua: ובאשר ריבת רשות האומות: כל איש עבר: יוציא ח' האנו נער: ולכונת שיר ומובל בארץ שער: גנלה שם שפטם: וויא' ה' אמר: וויל'ת הארץ למשפחותם לשונונתם: ונשאר הלשון הזה לשון קדומים: לכני: עבר בל הימים: ולא ברקדים דור שני לו ראי השפאמינים והתמים וכוי: hoc est, Cum verò multiplicata fuisse malitia hominum, & major pars obbrutuisse; ac contra Deum lacertos suos exeruisse; ad adificandum urbem & turrim interra Sinear; confusum fuit illuc labium ipsorum, & dispersit eos Dominus, divisaq; fuit terra secundum familias suas & linguas suas, & remansit lingua ista, lingua inquam ista antiqua, filius Heber, omnibus diebus, & Abrahamo, &c.

Elias Levita in Praefatione libri Meturgeman: כי כל ספק היה הוא ואבותיו מדרבים בלשון הארץ כאשר קפלו מאorts עד נח: hoc est, Nam absque dubio ipse Abraham & Patres ejus loquebantur linguā Sanctā, prout eam acceperunt ab Adamo usque ad Noam, unus ab altero, inter quos praecipuus fuit Schemus. Si Abraham & Patres ejus loquuti sunt Hebraice: Ergo apud illos conservata fuit lingua Hebraica.

Huc quoque tendit, quod scribit Samuel Arcuvolti, in Praefat. Arūgas habbofēm: וזה בנסעם מקדמוני טולט חטאוי ברכור:

ולקו ברפוך. ומما זכרה לשׂוֹן הַקְרָשׁ אֲלֵיכֶם בְּלֹבֶד וְעַל
hoc est, Et fuit quum discederent à Deo, peccarunt in
sermone, ac proinde quoque puniti sunt in sermone. Et ab eo tempore
remanxit lingua Sancta apud singulares peculii tantum, & semen servo-
rum ejus hereditate accipiebant eam. Qui vero fuerunt isti, præter-
quam Noah, Schem, Eber, Peleg, Abraham?

Huc faciunt illorum authorum testimonia, qui docent, Lin-
guam Hebraam sic dictam ab Hebero. Cur enim, & quæ ratio,
quod velint, illam ab Hebero appellationem suam derivare?
quia apud ipsum, & in ipsius familia, fuit tempore Confusio-
nis linguarum conservata, & postmodum quoque propagata.
Hæc videbimus paulò post.

II.

Ex Ecclesiæ Christianæ Scriptoribus celebris est D. Augu-
stinus, lib. 16. de Civitate Dei cap. ii. ita scribens: Cum enim le-
gitur, unam fuisse linguam primitus omnium, & ante omnes filios Se-
mi commendatur H E B E R , quamvis ab illo quintus (juxta L X X .
Græcos, quartus juxta textum Hebræum) oriatur, & inde H E-
B R A E A vocatur lingua, quam Prophetarum & Patriarcharum, non
solum in sermonibus suis, verum etiam in literis sacris, custodivit au-
thoritas. Profectò itaq. cum queritur, in Divisione Linguarum ubi
lingua illa remanere potuerit, quæ fuit antè communis, quæ sine ulla du-
bitatione ubi remansit, non ibi fuit illa poena, quæ facta est mutatione
linguarum, quid aliud occurrit, nisi quid in hujus gente remanserit, à
cujus nomine nomen accepit? Et hoc justitia hujus gentis non parvum
apparuisse vestigium, quid cùm alia gentes plecterentur mutatione lin-
guarum, ad istam non pervenerit tale supplicium. Item ibidem:
Quia ergo in ejus (Heberi) familia remansit hac lingua, divisis per
alias linguas cateris gentibus, &c. Et libr. 18. cap. 39. docet, non
tantum linguam, sed & literas Hebræorum, per hunc Hebe-
rum custoditas fuisse: Non itaque credendum est, inquit, quod
nonnulli arbitrantur, Hebraam tantum linguam, per illum, qui vocabu-
lum Heber, unde Hebræorum vocabulum est, fuisse servatam, atq. inde
pervenisse ad Abraham; Hebreas autem literas à lege cœpisse, que data
est per Moysen: sed potius per illam successionem patrum, memoratam
linguam cum sui literis custoditam.

D. Chrysostomus in Genesim Homiliâ 30. ubi de Divisio-
ne terræ,

ne terræ, & linguarum Confusione agit, sic scribit : *Vide quot res sunt, ut memoria hujus facti in omnia scula producatur.* Primum Linguarum sit divisione, immo ante hoc nominis appellatio : Phaleg enim nomen, quod Heber puerō imposuit, Partitionem significat. Deinde Loci agnominatio : Confusio enim vocatus est, id quod Babylon sonat. Postremum HEBER ipse manit idem servans idiomā, quod & antē habebat, ut manifestum hujus divisionis signum foret. *Vidisti per quot res immortalē, nullaq; oblivione delendam hujus facti memoriam servari Deus voluerit? &c.*

Eucherius in Gen. libr. 2. c. 2. *Eo tempore, quo linguarum facta est varietas, in sola domo Heber, qua ante a fuit lingua, commansit.*

Johannes Mercerus in Comment. in Genesin ait: *Ego non dubito, primam illam puram & integrā in certa familia remansisse, nimirum familia HEBER, qui ex Sem descendit, ex qua Abraham & sancti deinceps Patres & Israëlitæ descenderunt.*

Benedictus Pererius in Comment. in Genes. lib. 5. *Facta, inquit, divisione, quoniam ea lingua, que fuerat communis omnium, facta est specialis in sola familia HEBER, quo vivente contigit Divisio linguarum, religiosè custodita, &c.*

Guido Fabricius Bodonianus in Praefat. Novi Testamenti Syriaci, ad Lectorem, in Bibliis Regiis : *Licet enim proprietatum nominum notationes sint Hebraica, Chaldaicas tamen appellat (Philo) cum ob utriusq; lingue magnam inter se affinitatem: tūm quod Abramus media in Chaldaea Hebraico sermone uteretur, eumq; per manus majorum receperisset jam à temporibus Heberi, nepotis Sem, à quo Hebraicus est appellatus, eò quod in Confusione linguarum primum illud labium universa terra in sola familia H E B E R pure fuerit conservatum: Illa enim non consenserat impietati ac superba temeritati sceleratorum hominum, qui Gigantea quadam audaciâ Divina providentia jura violare tentarunt, quiq; in cœlos & cœlites irruptionem & impetum facere voluisse videntur, ad quos sola humilitas & fervens charitas viam sternit.*

Theodorus Bibliander in Commentario de Optimo genere explicandi Hebraica p. 29. *Verisimilius est, eandem linguam in familia EBER, ex qua descendit Abram, deinde Isac & Jacob, servata, etiam in domo Esaï, unde Job natus est.* Et pag. 5. *Quæ ante Babylonica turris exstructionem communis fuit omnium hominum, et si in Confusione linguarum integra divino consilio remansit, ac in singulis*

dialectis vestigia multa & manifesta, que indicant, sermonem Hebraum, quem domus HEBER, unde Israëlitæ descendunt, ut familiarem ac domesticum adeptus est, parentem esse omnium linguarum.

Valentinus Schindlerus in Lexico Pentaglotto, in voce אֵבֶר ponit: Lingua Eber, lingua illa prima, quam in confusione linguarum retinuit & propagavit Eber: quod inter turris conditores non fuerit, nec in eorum consilium consenserit.

12.

Cum ergo viderimus, quod in Heberi familia Hebraica lingua, ex multorum Interpretum sententia, sit conservata, quaeritur,

II.

Quare præ aliis Semi liberis & nepotibus, in Heberi potius, quam in alius alicujus familia, eam conservari Deus voluerit? Et quomodo in hac familia sit propagata?

Quid ad hanc quaestione sit respondendum, ex parte iam elucet ex iis que dicta sunt: Nempe,

i. Quia Lex Dei in hac lingua suo tempore erat promulganda, Cultus Divinus à populo Dei, quem pro suo peculio præ cæteris populis elegit & assumpsit, in V.T. hac lingua peragendus, Verbum Dei hac lingua consignandum, convenies etiam fuisse videtur, ut per eos continuo & sine interruptione conservaretur, & propagaretur Lingua Hebræa, per quos ipsos Fides, Pietas, Dei cognitio, & Timor, atque ipsa etiam Ecclesia Dei inde à Noacho usque ad Mosen propagari debuit, & propagata fuit.

Atqui à Noacho, per Schemum, & quidem Heberi lineam ad Abrahamum descendenter, ut ex Historia sacra constat, Ecclesia Dei propagata eo tempore fuit.

Quod referri potest, quod Hebrei tradunt de Scholis Semini & Heberi, in quibus Sancti Patriarchæ instituti fuerint, & Legem Dei didicerint. Sic ad Genes. 25. 22. ubi de Rebecca dicitur; "אַתָּה תִּרְאֶה וְתַלְכֶּה אֶל־לְכָדֵךְ Et ivit ad querendum Dominum; scribunt; לְעֵד Non alio ivit quam in Scholam vel Collegium

Legium Heberi, in Ber. rab. sect. 63. In Jalkut fol. 32. column. 2.
מִזְרָחֵן שֶׁל שָׂמַח וְעַבְרֵי בְּנֵי אָבָרִים In scholam Schemi & Eberi. Sic in Talmud Megilla cap. i. circa finem legitur, quod Jacob Patriarcha 14. annis vixerit עָבָר בְּנֵי אָבָר in domo Heberi , nempe Legis discenda causâ, ut in glossa explicatur. In Chronico Hebræorum minore, Seder olam sua, in editione, quæ adjuncta est libro Juchasin , editionis Cracoviensis, f. 165. col. 2. עָבָר תִּנְצֹעַ שְׁנָה וְעַבְרֵשׁ בֵּית הַפְּרוֹת וְשִׁיבָתָה . Heber vixerat, cum nasceretur Peleg, 34. annis ; & apprebendit scholas & Academias.

Itaque per illos ipsos quoque Lingua Dei , & populi Dei, continuè videtur propagata esse sine interruptione ; nec ulla ratio videtur dari posse, cur ista lingua in hoc populo peculari ad tempus amitti & intercidere, atque postea à populo extraneo & alieno iterum precariò quasi repeti debuerit.

Quia ergo Heberi linea & familia נְדָבָן peculium sanctum erat Semi & Noachi, ideo quoque סְנִילְדָּה lingua peculia-ri & sancta in ipsis familia, & non per plures, fuit conservata. Nam quæ lingua ante Confusionem fuit communis omnibus, ea post Confusionem paucis facta est peculiaris, qui nempe quoque ob pietatem & sanctitatem peculiares fuerunt.

Sic enim visum fuit Deo per pauciores & selectiores , ceu lucidores stellas, agnitionem sui propagare, donec universo populo Israëlitico , datâ per Mosen Lege , pleniori luce affligeret. Sic Kain, primi Adami primogenitus, ad impietatem est prolapsus, & solus Abel grati odoris sacrificia Deo obtulit. Hoc per fratrem Kainum nefariè occiso , substitutus ipsi fuit Schet , à quo per certos & Deo placentes successores religio ad Noam propagata est: A Noah deinceps ad Sem : A Semo ad Heber : ab Heber ad Abrahamum : ab Abrahamo ad Isaacum : ab Isaaco ad Jacobum , qui & Israel dictus est, à quo populus Israëliticus , cui Deus Legem suam de plenissimo Dei cultu gratiosissimè exhibuit, eamque per Mosen Doctorem sufficientissimè declaravit.

Proinde sic etiam per hanc familiam propagata fuit, ut non ad omnes, qui ab Heber descenderunt, pervenerit, sed quosdā duntaxat , qui videlicet ipsis fuerunt. נְדָבָן Peculium , ejusq;

in Pietate ac Timore Dei vestigia presserunt. Quæ enim ratio fuit conservationis Linguæ Hebrææ, eadem fuit quoque Propagationis.

Heber namque duos habebat filios, Pelegum & Joktanum, Gen. 10. Joktanis familia in hunc censem non venit. (Nam hujus numerosa posteritas ut in diversas terræ partes dispersa fuit: sic & in diversa nomina transiit.) sed quæ per Pelegi duntaxat lineam, ad Abrahamum descendenterem, est propagata, Hebraorum nomen & linguam divinâ authoritate retinuit. Ex hac enim linea Abraham Pater credentium deduxit stirpem suam, ut videre est ex Genealogia descripta Genes. cap. II. à v. 10. ad 26. inclusivé.

Similiter non omnes, qui ab Abrahamo progeniti, *Filiī Abrahāmī* appellati fuerunt, sed tantum ii, qui ab Isaaco ejus filio descenderunt Genes. 21. v. 12. Nec omnes qui fuerunt à patre Israël, fuerunt dicti *Filiī Israël*, ut legitur in Epistol. ad Roman. cap. 9. v. 6. 7.

14.

Huc facit, quod R. Jehudah Hallévi scribit in libro Cosri part. I. §. 47. ubi de suppuratione annorum, à Creatione mundi ad sua usque tempora, ita scribit: אָרֶבֶע אַלְפִים וּחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּמִנְצָה בְּסֻפֶּר הַחוֹזֶק שְׁלֵמָה מִמוֹת אָדָם וְשַׁתְּ וְאָנוֹשׁ אֶחָד נֶחֱדָה שְׁמָן וְעַבְרָה אֶחָד אֶבְרָהָם יַעֲקֹב עֶחָד מִשְׁהָ וְאַלְפָה תְּוִי לְכָה אָדָם וּמְנֻלְתָה וְלֹא לְאַמְתָה אֲמַתָּה הַיְוָה בְּגָנִים וְהַשָּׁאָר בְּקָלְפּוֹת אִינְם וּזְוּמִים לְאַבָּותָה וּכְוָא, hoc est, Nos numeramus quater mille quingentos annos, quorum particularis suppurationes in Pentateucho nostro, à diebus Adami, Scheth, & Enosch, usque ad Noachum & Schemum, Eberum, & Abrahamum, Isaacum, Jacobum, & Mosen. Hi etenim fuerunt Cor Adami & peculium ejus, quorum unusquisque alios quidem etiam habebat filios: sed reliqui fuerunt instar corticūm, neque parentibus similes, &c. Et §. 95. scribit inter alia: וְאַבְרָהָם כִּי סְנוּלָת עַבְרָה וְתִלְמִיזָה וְעַל בְּן נִקְרָא עֲבָרִי: וְאַבְרָהָם כִּי סְנוּלָת עַבְרָה וְעַכְרָה הַיְהָ סְגִילָת שְׁמָן וְשַׁמְּתָה הַיְהָ סְנִילָת נְחָה: וְכָרָר id est, Et Abraham fuit petulium Heberi, ejusq; discipulus (unde etiam vocatur Hebreus): Heber autem fuit peculium Schemi: & Schem peculium Noachi. Sic scribit Abarbenel in Comment. in Legem fol. 48. col. 3. וְכָרָר רֹאשׁ הַשְּׂאַלְתָּלוֹת חַחְכָמָה מִפְרוֹתָה שֶׁל שְׁמָן אֶל מִוּרָשׁ שֶׁל עַכְרָה וּמִשְׁמָן אֶל אַבְרָהָם. Et Rabbini nostri inquisiverunt catena nem

nem, h. e. continuam propagationem Sapientiae à Schola Schemi ad Scholam Heberi, & inde ad Abrahamum patrem nostrum.

Idem Abarbenel putat etiam ad hanc singularem Heberi pietatem & *אָבִים* respici Genes. cap. 10. vers. 21. quando Schem vocatur *Pater omnium filiorum Eber*. Cùm enim Schem plures alios liberos & nepotes habuerit, quærendum ipsi videbatur; Quare *filiorum Eber tantum Pater* vocetur? Sic ergo scribit ad hæc verba, fol. 49. col. 3. & 4. *וְהַרְאֵה לְיָהוּ שֶׁבְעָצְבוֹר שְׁהָיו לְשָׁם בְּנֵיכֶם וְבָנֵים וְכַן הַזֶּה אֲחֵיכֶם יְתַחַת וְחַסְכֶּם וְגַנְגִּיכֶם לְכָן רָצְמֵה תְּהֻרְתָּה לְהַדִּיד מִתְּכֻנוֹת שָׁם וַיֹּשֶּׂרֶת מִזְגָּו שְׁלָא חִתָּה אַחֲתָתוֹ תְּלִוָּה בָּאָדָם מִבְנֵי וְלֹא מִבְנֵי בְּנֵי אָם בְּעֵבֶר בְּנֵי שְׁלָחָה בְּנֵי אָרְפָּכָשָׁד וּבְכָל וּרְאוּ כִּי אַזְוֹן רָאָה צְדִיק ? פְּנֵיו וּבְרַחֲפִים חֹזֶק לְיהוָה יוֹשֵׁב אֲחֵיכֶם וּמִדְרָשׁוֹת בְּמוֹחוֹ מִאוֹת אַלְפִים בְּנֵיכֶם אֲחֵיכֶם כִּי אָם בְּנֵי עַבְרָה: דֹּהֶא אָמְרוּ וְלִשְׁתָּסֵט. יְלֹד גַּם הַזֶּה אָבִי בְּלֵבָנִי עַבְרָה רְלִי לְשָׁם גַּם בְּנֵי יְלֹדוֹ בְּנֵיכֶם הַרְבָּה כְּמוֹ שִׁיּוֹלְדוֹ לְשָׁאָר אֲחֵי אָבִל עַכְלִי; לְאַתְּ הַיְהָ בְּעֵינֵי כִּי אָם אָבִי בְּלֵבָנִי עַבְרָה. שְׁלָחָה דִּתְהָ אַחֲתָתוֹ גַּיְחָם אֲבָל id est, Mihi hac de re ita videtur, quod cum Schem plures haberet filios & nepotes, fratres item, Chamum & Japherum, ipsorumque liberos, Scriptura voluerit indicare naturam & indolem ipsius Schemi; quod scilicet amor ejus erga nullum ex filiis & nepotibus ipsius propenderit, nisi erga Heberum filium Schelach, filium Arpachschad, ejusque semen; eo quod hunc videret justum coram facie sua, & filium sapientem, habitantem in tentoriis & Scholis, sicut ipse; planè quasi nullos alios liberos Schem habuissest, nisi filios Heberi. Hoc nempe est quod dicitur: Et ipsi quoque Schem natu sunt filii, patri liberorum Heber, hoc est, Schem quoque multi nati sunt filii, sicut nati sunt reliqui fratribus ipsius; nihilominus tamen visus est sibi esse tantum pater filiorum Heber: erga hos seruebat amor ipsius paternus, quasi reliquorum liberorum pater non fuisset.*

Hanc ipsam ob causam dicit author libri Arugas habbosem, quod Lingua Hebraea conservata sit אָבָל חַדִּי סְנִילָה, בְּלֹכְד penes singulares peculia, τῷ λαῷ ἀπίστοις, ut Paulus loquitur ad Titum cap. 2. & quod remanserit semen servorum ejus hereditate acceperit eam. Et Abarbenel, quod remanserit בְּחַשּׁוב מִבְנֵי עַבְרָה semen servorum in praestantisimo filiorum Schemi, Hebero, &c.

Sed & hoc confirmatur authoritate quorundam Scriptorum Christianorum.

D. Augustinus lib. 16. de Civitate Dei cap. II. Nec frustra linguam istam, hoc est, quam tenuit Abraham, nec in omnes filios suos transmittere potuit, sed in eos tantum, qui propagati per Jacob, & insignius atque eminentius in Dei populum coalescentes, Dei testamenta & stirpem Christi habere potuerunt. Nec Heber ipse eandem linguam in universam progeniem suam refudit: sed in eam tantum, cuius generationes perducuntur ad Abraham. Et libr. 16. cap. 12. Una igitur Thara domus erat, de qua natus est Abraham, in qua unius veri Dei cultus, & quantum credibile est, in qua jam sola Hebreæ etiam lingua permanserat, &c.

Johannes Mercerus in Comment. in Genes. In ea sola (Hebrei) familia, rectâ linea, in iis scilicet tantum, in quibus forma aliqua Ecclesia, & veri Dei cultus permanit, perficit & servata est quoque lingua Hebreæ pura & inviolata. Nam Ismael & Esau, ac alii ab Israelitis & Patribus descendentes, ut à puro Dei cultu degenerarunt, sic & à pura illa & nativa lingua discesserunt, ad suam quisque, qua jam erat in aliis familij & nationibus.

Sic ergo hactenus vidimus; in qua familia lingua Hebreæ fuerit conservata, sc. Hebrei? quomodo in illa propagata? quam ob causam item in hac potius, quam alia Schemi familia, fuerit conservata & propagata?

16.

Pergamus nunc, & quæramus quoque Locum, in quo illa familia tunc temporis degit, linguaque proin Hebreæ conservata fuit;

III.

Ubi Hebrei familia sedes suas habuerit?

Difficile iter ingredimur, incognita & nostris nunquam trita pedibus, nec oculis lustrata loca, quæsturi & investigari. Itaque cùm sine duce & sine luce periculosa & anceps per loca incognita sit peregrinatio, non poterimus tutius progredi, quam si Verbi Dei ductum sequamur, ejusque lumen pedibus & gressibus nostris prælucere sinamus.

Ante

Ante omnia ergo horum locorum vestigia, quæ in Sacra Scriptura sunt expressa, legemus, & loca illa colligemus, in quibus Topographia hæc aliquo modo nobis delineatur. & depingitur:

I. Genes. cap. 24. describitur nobis historia, in qua Abrahamus, Heberi, ut suprà vidimus, nepos, servum suum misit in terram natalem suam, & ad cognitionem suam, ad uxorem querendam filio suo Isaac. Inter cætera ergò dicit Abraham servo suo v. 4. אֶל אַרְצֵי מִזְרָחָת וְאֶל מִזְרָחָת אֲשֶׁר לְבָנִי אֶתְּנָאֵל Ad terram meam, & ad nativitatem seu cognitionem meam ibi, & capies uxorem filio meo Isaac. Et v. 10. dicitur de servo illo heri sui mandata exequente: גַּם־כֵּן אָמַן נֹהָרִים אֶל עַד נֹהָר Et ivit vel profectus est ad Aram naharajim (h. e. Syriam duorum fluminum) ad civitatem Nachoris (Charanem sc. vel Charras)

II. Josuæ 24: vers. 2. & 3. dicit Josua ad populum Israëlem: Sic dicit Dominus Deus Israëlis, בָּעֵבֶר הַנָּהָר יָשַׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם, In trans fluvium (Heb. Beéver hannáhar) habitaverunt patres vestri à seculo, Therach pater Abram, & pater Nachor, & servierunt Diis alienis: וְאַקְרָב אֶת אֲבִיכֶם אֶת־אָבִי אֶת־אָבִיךָ Et accepi patrem vestrum Abramum de trans fluvium, & deduxi eum in universam terrā Canaan, &c. Vide & v. 24.

III. Genes. II. versu 28. וַיָּמָת הָןָן עַל פְּנֵי תְּרֵחָה אֲבִיו בָּאָרָם מִן־תְּחִתָּו בָּאוּר פְּשִׁידִים Et mortuus est Haran (frater Abram) coram Therach patre suo, in terra nativitatis sua, nempe in Ur Casdim vel Chaldæorum. Et v. 31. Tulitq; Therach Abram filium suum, & Lot filium Haran, filium filii sui, & Sarai nuprum suum, uxorem Abram filii sui: וַיָּאֹתֶם מִאָוּר פְּשִׁידִים לְלִכְתָּה אֶרְצָה בְּנֵעַן Et egressi sunt cum eis ex Ur Casdim, ut pergerent in terram Canaan: וַיָּבֹלוּ אֶל תְּרֵחָה וְלִשְׁנוּ שָׂם: Et venerunt usque ad Charan, & habitaverunt illic. Sic cap. 12. v. 4. dicitur Abramus 75. annorum egressus esse ex Charan.

IV. Genes. 15. 7. dieit Deus ad Abramum: אֶنְיַתָּה אֲשֶׁר הוּא־אָתָּה קְבָּרוּ בָּאָרָם Ego Dominus, qui eduxi te ex Ur Casdim, ut darem tibi terram istam.

V. Nehem. 9. 7. Tu es, ô Domine, Deus ille qui elegisti Abram, & eduxisti eum פָּאֹר פְּשִׁידִים de Ur Casdim,

VI. In.

V I. In Novo Testamento Actor. cap. 7. v. 2. inquit Stephanus: *Viri fratres & patres, audite, Deus ille glorie visus est patri nostro Abraham, ὃντι ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ πέρι ναντώνησαν αὐτὸν ἐν χαράραιν quum esset in Mesopotamia, priusquam habitaret in Charran. Et v. 4. Τόπος οὗ ελθὼν ἔκ γῆς χαλδαῖων κατώνησεν ἐν χαράραιν. Tunc exiit (Abram) ē terra Chaldæorum, & habitavit in Charan. Et illinc, postquam mortuus est pater ejus, transiit eum (Deus) in terram hanc, in qua vos nunc habitatis.*

18.

Hæc sunt præcipua loca Scripturæ Canoniceæ, in quibus aliqua sedum antiquarum illorum Patrum indicia nobis proponuntur. Ad illa rectè intelligenda, & quæ querimus inventienda, explicabimus primò singula *Nomina*, quorum in ipsis Scripturæ locis sit mentio; sed strictè, quantum nimis ad præsens nostrum propositum conducet; deinde videbimus, quomodo adducta loca Scripturæ, secundum istas expositiones intelligi, & inter se conciliari possint. *Quatuor autem præcipua sunt Nomina, quæ expendenda veniunt, 1. Aram Naharajim: 2. Eyer hanndhar, 3. Ur Cardim. 4. Charan.*

19.

Primum ergo Nomen loci, quod in considerationem venit, est אֶרְאָם־נָהָרָיִם A R A M - N A H A R A J I M , quod occurrit Genes. 24.v. 10. Nomen hoc est, ut appareret, complexum seu compositum ex duabus vocibus, אֶרְאָם ARAM, & נָהָרָיִם NAHARAJIM.

1. אֶרְאָם ARAM. Nomen hoc proprium est viri, quinti filii Semi, Genes. 10. 22. Hic verò sumitur pro Terra sive Regione certa Asiae majoris, ab ipso appellatâ Aramia; nunc verò Syria dicta. Unde Josephus libr. i. Antiq. cap. 7. Aramaos Aramus tenuit, quos Graci Syros appellare malunt. Et Strabo libr. 13. Quidam Syros pro Arimis accipiunt, quos nunc Aramus vocant. Hinc etiam Nomen gentile אֶרְאָם vel אֶרְאָמָע Aramaus, Syrus, Genes. 28. vers. 51. &c.

2. נָהָרָיִם NAHARAJIM. Nomen est dualis numeri, à singulari פְּנַר Fluvius: unde dualis, פְּנַרְנַר Duo fluvii. Ergo Aram Naharajim est Syria duorum fluviorum, & denotatut certa Syria pars

pars seu provincia. Longa enim lataque erat Syria , maximumque regionis Orientalis tractum complectebatur , ac proinde in plures partes seu provincias distincta , quæ ab uribus singulari insignioribus denominantur : 1. est ארם צובה Aram Tzobah , 2. Sam. 10. 6. Plinio Syria Soba ; & Melæ , Sophene dicta , à metropoli urbe צובה Tzôba , cuius mentio 2. Paralip. 8. 3. 2. אָוֹם בֵּית רְחוֹבָה Aram beth rechobbh , 2. Sam. 10. 6. quod non procul forte dissita esset à loco illo ad Euphratem , qui רְחוֹבָה dicitur Gen. 36. 37. 3. אָרֶם מַעֲכָת Aram Maacha , seu Comagena , 1. Paralip. 19. 6, extra Euphratem , etiam à metropoli Maacha sic dicta , aut à Máacha filio Nachor , Genes. 22. v. ultimo. 4. אָרֶם דָּמָשָׁק Aram Dammesek , Syria Damascena , 2. Samuel. 8. v. 5. cuius metropolis erat דָמָשָׁק Damascus . 5. Denique est אָרֶם נָהָרִים Aram-naharim , Syria duorum fluviorum , quam nos hic quærimus . Dicitur ea sic , quod inter duos fluvios Euphratem & Chiddekel (sive Tygrin , ut à prophanis Scriptoribus vocatur) media concludatur : Unde R. Salomon scribit : בֵּין שְׁתֵי נָהָרֹת יְשֻׁבָת Inter duos fluvios sedet seu interjacet . Græci vocant Μεσοποταμίαν Syriam Mesopotamiam , Medamnum , Interamnum , Chaldæus , Arameam seu Syriam quæ est juxta Euphratem , vel trans ultra Euphratem , respectu nimirum Terræ Israëlis . Euphrates enim terminus fuit terræ sanctæ , eamque circumivit . Aliter etiam dicta est hæc Syria pars אָוֹם פָּרָת Paddan Aram , Syria Campestris , vel jugata , quod quasi sub duorum fluviorum jugum sit missa . Hinc Genes. 28. v. 5. ubilegitur : Et abiit (Jacob) פָּרָת in Paddan Syria ; L X X . reddiderunt , Εἰς τὴν Μεσοποταμίαν σρίας in Mesopotamium Syria . Et quia omnium erat præstantissima , maxima & antiquissima , hinc etiam nonnunquam καὶ ἔξοχως dicitur Aram , Syria : & incolæ ejus Aramaei , Syri : Interdum etiam apud authores latius sumitur , ut Chaldæam quoque , & regiones ultra Tigrim comprehendat .

Alterum Nomen est עַבְרַת הַנָּהָר Ever-hannâhar , cuius mentio Josuæ 24. v. 2. 3. Voces hæ sunt appellativæ , עַבְרַת Trans , Fluvius . Fluvius autem intelligitur Euphrates . Hinc Chaldæus ; בְּאַפְרֵת Trans Euphratem habitarunt patres vestri ; ut sic

עַכְר הַנָּהָר אֲרֹם נָהָרִים Syria interamnis, & Syria transfluvium, planè sint synonima. Hinc 2. Sam. 10. 16. אֲרֹם מַעַבֵּר הַנָּהָר (Viri) Syria de trans fluvium, sc. Euphratem. Sic 1. Chron. 19. v. 16. Ergo עַכְר הַנָּהָר Trans-fluvium, elliptice dicitur, pro Regio trans-fluvium, transfluvialis.

Sic hīc proprie accipiuntur hæ voces, & intelligitur tota Mesopotamia, quæ Cananæis Transfluvialis, vel Transfluviana, Perataea dicta fuit à fluvio Euphrate, qui Mesopotamiam à Canaanæa distinguebat, & quem Trajicere necesse habebat, qui ex una terra in aliam transire volebat. Sic Vulgatus interpres; Tuli patrem vestrum de Mesopotamia sinibus. Et sic vulgo omnes nostri.

נִ הַיְתָה רְזִידָה בְּכָל אֶרְךְ הַנָּהָר Nam ipse dominabatur in omnem Regionem transfluvialem, in omnem reges trans-fluvium, vel transfluvialis regionis.

Tertium Nomen est אוֹר פְּשָׁדִים Ur Casdim, Ur Chaldaeorum.

I. אוֹר Ur origine est Hebraicum, & primò significat Ignem, à Lucendo. Nam אוֹר Lucere. Hinc Ezech. 5. 2. שְׁלֵשִׁית בָּאָוֹר תְּבַעֵיר Tertiā partē baur Igni combures. Hinc etiam Hebraeorum nonnulli in hoc loco reddunt, Ex igne Chaldaeorum, quod retinuit Vulgatus Interpres Latinus Nehem. 9. 7. Tu ipse Dominus Deus, qui elegisti Abram, & eduxisti eum de Igne Chaldaeorum. Fingunt enim Hebrei, Abrahamum in Chaldaea, quod Idolatriæ ipsorum resisteret atque se opponeret, à Rege vinclum & in fornacem Ignis projectum esse, ut vivus combureretur; sed miraculosè ex illo Igne à Deo erutum & liberatum fuisse, & hoc esse, quod Deus dixit; Ego Dominus, qui eduxi te ex Ur Casdim Igne Chaldaeorum. Vide fabulam in Capitulis R. Eliesaris cap. 23. ab initio.

Deinde significat אוֹר Ur Vallem vel Specum: unde פְּאֹורָה, Specus Vipera; Jesa. II. v. 3. Sic Ur Chaldaorum idem est, quod Vallis Chaldaorum.

Tertiò significat etiam, juxta quosdam, Montem, Jesa. 24. 15: בְּאֹורִים כְּבוֹד יְהוָה In montibus glorificare Dominum. Sic Ur Casdim est Mons Chaldaorum.

*Quarto plerorumq; & quidem verior sententia est, Ur non esse hic Nomen appellativum, sed proprium *Urbis* vel *Oppidi* alicujus, patriæ sc. Therachi & Abrahami.*

II. **כָּשְׁדִים**, hoc est, *Chaldaeorum*. Chaldæi dicuntur *Casdim* à **צֵדֶק** Céfed filio Nachoris ex Melcha, Gen.23.v.20. & inde terra iptorum **כָּשְׁדִים** **אַרְפָּחָשָׁד** Terra *Casdim* vel *Chaldaorum*, S mutato in L. Sic *Ur Chasdim* hic prolepticè vocatur. Alii tamē putant sic dictos ab **אַרְפָּחָשָׁד** *Arpachshad*, quasi *Arpachsadai*; præcisus duabus primis syllabis; ex eo sc. quod Josephus scribit Antiquitatum Judaicar. lib. i. cap.7. *Arphaxades* eos qui nunc *Chaldaei* sunt, *Arphaxadaeos* nominavit. Sic Abarbenel in Legem fol. 49. col. 3. Chaldæa autem non erat inclusa Mesopotamiæ, seu spatio duorum illorum fluviorum Euphratis & Tigris, sed ab ea exclusa, & aliis terminis comprehensa, attamen aliquo modo contermina. Distinctæ olim erant provinciæ, imò regna; *Syria*, (quod vocabulum recentius) olim *Aramaea*, ab **אַרְםָה** *Aram*: *Affryia*, ab **אַסְуֹר** *Assur*: & *Chaldaea*, à **כָּשְׁדִים** vel *Arpachshad* denominata; *Aramaea* & *Affryia* cesserant in dispersione populorum filiis Semi: Chaldæa filiis Chami. Posterioribus temporibus cum Imperia & Babyloniorum Monarchia dilatari cœperunt, confusa fuerunt nomina, ita ut omnia hæc tria regna uno seu Babyloniam, seu Affryiam nomine fuerint comprehensa. Et quia Chaldæi Astrologiæ admodum dediti, ejusque periti fuérunt, inde factum ut *Chaldaeus* etiam signifiet *Astrologum*, sive *Chaldæus*, sive ex alia natione fuerit. Quid autem hīc sibi velit hoc Epitheton, & quare Urbs sive Oppidum *Ur* sic vocatum? an quod in Chaldæa situm? an quod tantum à Chaldæis inhabitatum? ambiguæ sunt, uti audiemus, interpretum sententiæ.

Quartum Nomen est **חַרָּן** *Charan* vel *Charran*, quando Therach cum Abrahamo & reliquis dicitur egressus esse ex *Ur casdim*, & habitasse in *Charan*: & deinde quoque Abraham annorum ex *Charan* exivisse, ad proficiscendum in terram Canaan.

De hujus loci situ omnes consentiunt, quod fuerit oppidum in Mesopotamia, juxta Euphratem.

Sed sufficiant hæc de Nominibus istis protheorias loco præmisſe: videamus nunc, *Quomodo superiora Scriptura loca de sedibus & habitatione primorum Hebreorum conciliari inter se possint?*

Pugnantia videtur in illis locis esse ista; Genes. cap. 24. dicitur *terra* (sc. natalis, solum natale) Abrahami fuisse Syria duorum fluminum, hoc est, Mesopotamia; hoc enim sibi vult, dum ait Abraham, *Ad terram meam* 'אֶרְצִי ו ad nativitatem meam ibis, q. d. In terram meæ nativitatis, ubi progenies vel cognatio mea est. Sic Josuæ cap. 24. dicitur: *In Ever hannahar, b. e. in Mesopotamia habitarunt Patres vestri à faculo, Therach pater Abrahami.* Item *De Ever hannahar accepi patrem vestrum,* &c. Et Stephanus in cap. 7. dicit expressè, *Deum apparuisse patri Abraham quum esset in Mesopotamia, priusquam habitaret in Charran.* Hæc omnia videntur disertè satis docere, Patriam & solum natale Abrahami fuisse in Mesopotamia, quæ, ut vidimus, Syriae nobilis erat pars.

At Genes. cap. II. dicitur *Terra nativitatis Haranis* (fratri Abrahami, vel Therachi patri Abrahami) fuisse Ur Casdim seu Chaldaeorum. Et Therach dicitur esse egressus ex Ur Chaldaeorum, ut perficeretur in terram Canaan. Et Genes. 15. dicit Deus; *Ego sum Dominus qui te eduxi ex Ur Casdim seu Chaldaorum.*

Cùm itaque Mesopotamia & Chaldæa distinctæ fuerint provinciæ, diversos etiam habuerint seu dominos, seu incolas, ut vifum, queritur, *Quomodo hac inter se conciliari queant?*

Varios conciliationis modos excogitarunt interpretes, quos hic referre non extra oleas erit:

I. Sunt, qui dicant, *Ur Casdim esse propriè & revera Terram Chaldaeorum, in qua natus sit Abraham, adeò ut nativitatis ratione Abrahamus Chaldaeus fuerit, non Syrus.* Cætera autem loca, nempe Genes. cap. 24. & Jos. cap. 24. loqui de Terra non nativitatis ipsorum, sed habitationis, quam primò inhabitarunt, posteaquam è terra nativitatis suæ Divino jussu & impulsu profecti fuerunt, & unde deinceps rectâ, trajepto Euphrate, terram Canaan adiverunt. Ea autem fuit *Mesopotamia,* & in hac civitas sive oppidum *Charan* nominatum, ad ripam Euphratis situm.

In hac

In hac sententia expendendum, 1. an conveniat dicere; Abrahami & Therachi patriam fuisse Chaldæam; cum Chal-dæa, tunc & antiquitus ita dicta, secundum Hebræos cesserit filiis Chami; hi verò Semi posteri & nepotes fuerint?

2. Quo fato vel occasione ipsos èd delatos esse oporteat? Nam cum Confusionis Linguae poenam non sint experti, non videntur quoque Dispersionis in terram longinquorem par-ticipes facti esse. Et per Dispersionem illam solemnem il-lud non potuit esse factum, cum Chaldæa posteris Chami cesserit.

3. Abrahamus nullibi dicitur Chaldæus, sed Hebræus.

4. Elieser, jussus ab Abrahamo proficisci in terram suam, non ivit in Chaldæam, sed in Mesopotamiam..

5. Stephanus dicit expressè, *Deum apparuisse Abrahamo ex-i-stenti in Mesopotamia, antequam habitaret in Charran.* Antequam autem Abraham habitaſet in Charran, nullibi eum legimus fuisse, quām in Ur Caſdim, urbe suā patriā. Sanè si vel ma-ximè V. T. loca hac primâ conciliationis ratione conciliari possint, non video, quomodo ad Stephani verba applicari-pessim.

21.

II. Alii, has difficultates considerantes, dicunt *Mesopota-mia* vocem latè sumi à Stephano, ita ut *Chaldaam* quoque com-pleteſtatur, ac proinde Mesopotamiam & Chaldæam pro Syno-nimis quasi ipsum sumfisse & æquipollentibus, quòd una sub altera, Mesopotamia scil. sub Chaldæa, comprehendenderetur. Sic obſervavit Ludovicus de Dieu in Notis suis in Acta, à Geographis Arabibus, Chaldæam quoque ad Mesopotamiam referri.

Ita fieri quidem potest, ut Stephanus hāc voce sit usus: an autem Moſes tum ſecum ipſo, tūm etiam cum Josua ſic con-ciliari poſſit, dubito. Nescio enim an illis temporibus jam no-mina iſta tam latè uſurpari potuerint, cum dominia & Imperia illa adhuc fuerint magis reſtricta & nondum ita ample di-lataſta.

22.

III. Rabbi Moſes Nachmanides, ſive Gerundensis; alterius

est sententiæ. Statuit is, Therachum (patrem Abrahami) fuisse ex Charan (in Mesopotamia, hoc est, illic natum) : sed cum Abraham filio suo, antequam nascetur Haran (alius ipsius filius) in terram Chaldaorum profectum esse , ibi, in Ur Chaldaorum natum ei & denatum quoque esse Haran : Et hanc esse sensum verborum illorum Genes. 11. v. 28. Mortuus est autem Haran coram Therach patre suo in terra nativitatis suæ in Ur Chaldaeorum ; ita scilicet Ur Chaldaorum Haranis solius terra nativitatis fuerit & dicatur : Postea, mortuo scilicet Harane , Therachum cum Abrahamo filio iterum ex Ur Chaldaorum egressum , & in terram Canaan iter insituentes , Charanem terram nativitatis sua reversos esse , ibi, aliquandiu substituisse : ubi dum essent, Abrahamum mandatum hoc à Deo accepisse ; Exi è terra tua , & ex cognatione tua , &c. Nachoris hic nullam mentionem fieri, quod ille semper in Charan substituerit & permanserit , neque cum Patre Theracho , & fratre Abrahamo , in Ur Chaldaorum profectus fuerit. Huc redit summa ipsius sententiæ , quam fusæ & prolixis verbis explicat in Commentariis suis in Genesin , sectione ad Gen. 11. & sectione . נָאֵל ad Gen. 12. & in sectione . תְּרוֹה ad Genes. 24. quod se conferre poterit Lector , qui ipsam et ejus verba desiderat. Eandem sententiam secutus est R. Bechai , ut videre est in ejus Comment., fol. 21. col. 1.

“Abarbanel verò contra hanc sententiam varia excipit ; 1. Inquit ; שָׁחוֹת יְחִי הַכְּתוּב בְּרֹצֶנוּ שָׂאֵן לְהַסְּגִּיר בְּכַתּוֹב כָּל רַלְשָׁבָת חִרְחָה לְפָנָיו עַם אֲבוֹתָם מִתְּחִרְחָה לְנוּרָה פְּאַרְזָה גְּשִׁים וְשִׁשָּׁם hoc est, Fingit ipse met historias pro lubitu & arbitrio suo ; quarum nulla prorsus in Scriptura mentio ; veluti , quod Therach cum Abrahamo solo ex Charan profectus sit ad habitandum in terra Chaldaeorum , illicq; natus & sepultus fuerit Haran. Harum rerum nulla sunt indicia in textu Scripturae.

2. רְאֵי לְרוּתָהוּ שָׁמַר שָׁבָר תְּרוֹה אֲנֻקָּת לְחוֹר בְּגַן hoc est, Secundum ipsum sententiam dicere debuisset Scriptura , quod reversi fuerint Therach & Abram Charanam ; eo quod sic loqui conveniat de eo qui revertitur in terram suam , in qua à seculo sive semper fuerunt patres ipsius.

3. בְּ הַפָּה הַכְּתוּב אומר וַיָּקֹח אֶבְרָהָם וַיַּחַזֵּר לְהַסְּגִּיר נְשִׁים וְהַיּוֹת שְׁחִזְיָה בְּמִקְוֹת אֲפָד וְנִשְׁאָו נְשִׁים גְּאַחַד וְאַחֲד יְקִוּן וְהַאֲמִת הַיּוֹת

הנִזְרָר הַחֲרוֹן וְאֶגְרִיס בָּאוֹר כֵּדִים - hoc est, *Dum Scriptura ait, Du-
xerunt autem Abraham & Nachor (fratres sc. duo) sibi uxores,*
*Genes. ii. 29. docet, quod una in uno eodemq; loco fuerint, simul etiam
uxores duxerint. Quare ratione vero fieri hoc potuissest, si Nachor fuisset
in Charan, & Abraham in Ur Chaldaeorum ?*

שאכ' יאצקה' הרוב הנחטני להודוות כ' תרוח עדן זין וב' פאו 4.
 בסודים עד שהולידי את הרן ועד شهرן הולידי את לוט. כ' הגה נארת
 תרוח משב holida' ארת לוט עטו אה' דירה אס' נן יומר משלאים
 או מ' שנה ואיך' יוציאק אם כי אממו בשער הפהר ישנו אבות'ם מועלם
 hoc est, Adde quod omnibus modis confi-
 teri cogatur. Nachmanides, quod Therach longo tempore fabliterit in Ur
 Chaldeorum, donec sc. genuit Haran, & donec Haran genuit Lothum:
 Cum enim Therach inde exiret, Lothum secum abduxit. Hoc vero fieri
 non potuit paucioribus annis. Quod si autem ita sit, quomodo cum hoc
 componetur illud Iosua; In terra trans-fluvium habitarunt Patres
 vestri inde a saeculo; si nempe tanto temporis spatio fuerunt in Ur
 Chaldeorum?

ב' הרכז טוב אומר אני " אשר הוזאתך מואור פשדים ; וככוב אחר .
אומר ואקח את אביכם את אברהם מ עבר ה פהו : והרב אומר כי הוזאתך
איןנו פמו לחתך ושהוזאתך מואור פשדים תיר על הארץ אל הארץ
מכבשין הארץ שהשליכנו בו ונמרוד פמו שגנורו חיכנו ; ול אבל אם היה
זה כן לא יקשר עט זה אמרו לחת לך הארץ הזאת . כי לא היה נס
ה พฤษภาคม בעבור זה כי אם מפני שלמותו וצדתו לא לעון אשר יצורה
ארן גנוי ושמרו דרכך " זכל ה' טפה טויה שגב ועת' הרוב העממי
בלתי נכוון ולא מתישב בדור ודור hoc est , Denique dicit Scriptura
in loco uno ; Ego sum Dominus , qui eduxi te ex Ur Chaldaeorum
& in loco alio ; Et accepi Patrem vestrum Abrahamum
ex terra transfluvium (Mesopotamia). Excipit hic quidem Nach-
manides ; Eduxi te , non idem esse , quod Accepi te ; Nam illud ;
Eduxi te ex Ur Chaldaeorum , dici de liberatione divina Abramam
ex fornace ignis , in quem conjecterat eum Nimrod . Verum si ita se res ha-
beat , non coherente cum hoc verba sequentia ; Ad dandum tibi terram
istam . Nam miraculosa illa liberatio non propter hoc facta fuerat ,
sed propter pietatem & justitiam Abramam , & ut praesiperet filius suis
ut custodirent viam Domini . Hac omnia itaque docent , quod nec Mo-
sis Nachmanidis sententia satis sit congruens . & solida in hoc negotio .
Hactenus Abarbanel contra sententiam Nachmanidis .

I V. Aliam itaque invenit Abarbenel conciliationis rationem. Statuit nempe is, Abrahamum in Aram Naharājim, si-
ve in Syria Mesopotamia & natum esse & habitasse, ante-
quam venisset in terram Canaan: Ur oppidum sive civitatem
fuisse eam, in qua natus sit Abraham; sitamque non in Chal-
dæa, sed in ipsa Mesopotamia, ac propterea dici U R C H A L-
DÆ O R U M, non situs & loci ratione; sed, vel quod Chaldæi
eam ceperint & occuparint, atq; eò usq; se effuderint; vel quod
illic iussu Regis Chaldæorum Abraham tentatus fuerit; vel
quod Chaldæi illic Ignem coluerint: C H A R A N fuisse ur-
bem in qua diu habitarunt, posteaquam ex urbe Ur profecti
fuerunt in Canaanam: E B E R H A N N A H A R fuisse no-
men proprium provinciae in A R A M sive Syria M E S O P O-
T A M I A, in cūjus ditione utraque urbs fuerit, U R & C H A-
R A N. Verba ipsius sunt hæc:
חוּתָר מִתְשַׁבֵּצְעַנְיָן אָרֶץ בְּשִׂדֵּים אֲלָא שָׁם מִקְוֹם בַּעֲכָר הַנֶּהָר וּמִלְכֹות אַרְם וּמִחְזֹן:
שָׁאַנוּ אַרְם בְּשִׂדֵּים אֲלָא שָׁם בַּעֲכָר הַנֶּהָר וּמִלְכֹות אַרְם וּמִחְזֹן:
עַבְרַת הַגְּדוּד הַוְּאָז: וּוְהַגְּנוּרָן אָנוּ אָרֶץ בְּשִׂדֵּים אֲלָא מִפְּנֵי שְׁבָחוֹתָן מִלְּאָז:
בְּבָבֵל מִשְׁבֵּצְעַנְיָן אָז לְאַתָּה שְׁהִיָּה מִבְּנֵי שָׁם כָּמָלֵךְ מִן הָאָרֶץ הַוְּאָז:
אַתָּה כִּפְרַעַת הַמִּפְרָשִׁים וְכִבְשַׁמְקֻמוֹת בָּאַרְם וּמִפְלָסָה תְּהִי וְהִ
שְׁנָקְרָא אָרֶץ אוֹר בְּשִׁדֵּים בַּעֲכָר שְׁבַבְשָׁוָה בְּשִׁדֵּים גַּמְנֵן שְׁכַתְבָּה הַרְּזָן וּכְבָר
בְּתַחַת הַהְּאָלָע שְׁפָא' אָור בְּקָעוֹת וּכְמָה עַל פְּנֵי בָּאוּרִים כְּבָרוּ" וְהַיָּה הַשְּׁמָ
בְּקַתְתָּה הַפְּשִׁידִים שְׁנַתְפְּשָׁטוּ פְּזִיוּ לְשָׁלוֹל שְׁלָל וְלְכָהּ פְּוֹ: וְאָסֵט לְסִבְתָּה דָּאַש
שְׁנוּפָה כּוּ אַנְרָהָתּ בְּמִזְוֹת מַלְּאָן בְּשִׁדֵּים: וְהַזְּוּתָר בְּכוֹן הַוְּאָז מִהָּ שְׁכַתְבָּה
חַכְמִי הַאֲוֹתוֹת שְׁהִוָּה הַפְּשִׁידִים בְּפֶקְדָּם הַהְּוָא עַזְבָּרִים אֶת הַאָשׁ אֶת הַשְּׁמֶשׁ
הַפְּזִילָּוּ וְלֹכְןּוּ כְּרָאוֹדוּ אָוּר בְּשִׁדֵּים: סְוִרְדָּר בְּרַהְיָה כְּזָבְבִּיהָ הַיָּהּ
אוּר בְּשִׁדֵּים מִפְחָזוּ עַבְרַת הַנֶּהָר וְלוֹהֵי אָמֵר הַבְּתוּב עַבְרַת הַנֶּהָר יְשִׁבָּה
hoc est, Convenientius &
magis solidum de U R C H A L DÆ O R U M est; quod non intelligatur terra Chaldaeorum; sed quod sit nomen Loci in Regione trans flu-
rium, h.e. in Mesopotamia in Regno Aram (h.e. Syriæ), provincia (ejus sc. regni) trans fluvium seu Mesopotamiæ. Vocatur autem U R
C H A L DÆ O R U M; Vel propterea, quod dum Nimrod in Babylonie
regnaret, inde egressus fit in Assyriam, sicut dicitur; E terra illa egred-
sus est ad Assur, qui fuit è filio Schemi, Gen. 10.11. secundum quosdam
interpretes, subegerit, etiam loca in terra Aram, & ex eis illum, qui
vocabatur U R C A S D I M vel Chaldaorum, eò quod subegressum

eum Chaldae, sicut scripsit Rabbénu Nissim. R. Abraham Aben Ezra exponit אָנוּ UR, Vállem; sic nomen ejus fuerit, Vallis Chaldæorum, quod nimurum è usque Chaldae fè diffuderint ad faciem umbræ, & spolia petenda: Vel (subintellige, sic nominabatur) propter Ignem in quo tentatus fuit Abraham ex mandato Regis Chaldaeorum. Sed rectius est, quod scriperunt Sapientes gentilium, Chaldaeos in illo loco Ignem coluisse, & Solem qui in eum dominatur, ac propterea appellatam fuisse. UR Chaldaeorum; Summa, quicquid sit, UR CHALDAEORUM fuit de provincia trans fluvium Euphratem, seu Mesopotamia, & ideo Scriptura dicit; In (terra) trans-fluvium habitarunt Patres vestri à saeculo; quod est Nomen Provincie. Plinius certè libr. 5. cap. 24. ponit Uram urbem quandam juxta Euphratrem. An illa forte huc trahenda?

Hanc suam sententiam ex eo probat, quod Charan & Ur Casdim videantur in eadem regione fuisse, cujus rei indicium vult esse, quod ubi unà cum Ur vel statim post Ur Casdim hujus loci Charan fit mentio Genes. II. v. 31. absolutè illud nomen ponatur, sine additione provinciæ aut regionis generálioris, in qua sita fuerit, quod omnino faciendum fuisse putat, si alterius, quam verò Ur, fuisse regionis. Cum verò constet, Charan urbem sitam fuisse in Mesopotamia, hinc concludit, Ur quoque in eadem fuisse. Hoc sibi vult, quando porrò ita scribit; זִירָה עַל כֵּן אָמַר וְכֹאָה שֶׁחָרָן וְאֶלְוָה הַיְהָרָן בְּמִתְחוֹן אַחֲרָה תִּשְׁעָן חַבְתוֹב אָוֹרֶם וְנָבָא עַד חָרָן אֲשֶׁר בְּעֶבֶר הַנָּהָר אֶבֶל לְאַחֲרֵי שֵׁם הַאֲרָז וְהַחֲרָזָן: לְפִי שְׁנִי הַטְּקוּמוֹת אָוֹרֶם וְחָרָן חַי בָּאָרֶץ וְגַמְחוֹן בְּאָרֶץ Docet nos hoc, quod dicitur, Et venerunt usq; ad Charan, Gen. II. 31. Nam si Charan fuisse in termino sive tractu alio (sc. quam Ur Chaldaeorum; nempe Ur in Chaldaea, & Charan in Mesopotamia) Scriptura ita loquuta fuisse; Et venerunt ad Charan, quæ est trans fluvium, sive in Mesopotamia. Atqui non meminit nominis terra & provincia in qua (Charan) sita fuerit; et quod ambo illa loca, Ur Casdim & Charan, fuerint in terra una, & provinciâ unâ.

Sic, juxta Eliam Misrachi, vult R. Salomon Abrahamum natum esse in Aram Naharâjim h. e. in Mesopotamia.

Sic scribit Abraham Sachut in libro Juchasin fol. 132. col. 2. וְתָרָח הַוְלִיד אֶת אֲבָרָהָם וְאֶת דָּחָרָא אֶת תָּנוּ וְיָה בְּמִלְכוֹת תָּרוֹן Nachor genuit Therachum, & Thérach genuit

Abr̄ahamum, & Nachorem, & Haranem, idq; in regno Haranis, quod vocatur Mesopotamia, qua est Aram Nahardājim; sic vocata, quod inter duos fluvios, Chiddekel scil. & Tigrim interjaceat. Cui verò Mesopotamiam vocet Regnum Haranis, quārendum.

24.

Juxta hanc sententiam nulla inter superiora loca esset pugnantia: Terra natalis Patrum illorum, *Mesopotamia* sive *Pereaea*, Trans-euphratensis regio: Urbs natalis *Ur*, in Mesopotamia, sed à Chaldæis occupata, & cultu Idololatrico inquinata; ut inde *Ur Chaldaeorum* vel *Terra Chaldaeorum* vocata fuerit; sicut Genes. 40. v. 15. *Terra* (vel pars ejus, *Hebron* scil. ubi commorabantur) à *Josepho* vocatur בָּנֵי יִשְׂרָאֵל *Terra Hebreorum*, quia ab *Hebrais* inhabitata erat, &c. Vide בָּנֵי fol. 37. 1.

Sic facillimè inter se conciliantur Moses & Josua.

Sic etiam cum utroque in gratiam reddit Stephanus Actor. 7. Deus ille gloria, inquit, *visus est Patri nostro Abrabā, quoniam esset in Mesopotamia;* (nempe in *Ur* illâ *Chaldaorum*) prius quam habitaret in *Charran*. Una restat difficultas in eo, quod sequitur vers. 4. *Tunc exiit è terra Chaldaorum.* Quomodo exiit è terra Chaldæorum, si vocatus fuit è Mesopotamia? Ad hoc responderi potest, illum vocem *Terra sumere pro Urbe & Agro* sive *Valle illa tota, in qua Ur sita fuit:* Aut certè, illum ita loqui ex usu præsenti, quod posterioribus temporibus Mesopotamia sub Chaldæa comprehensa fuerit.

Sic non faciendæ duæ Vocationes, quibus Abraham à Deo vocatus fuit; Una, in *Ur Chaldaorum*; Altera, in *Charran Mesopotamiae*.

25.

Ex haec tenus dictis videtur admodum probabile esse, in *Aram* vel *Aram Nahardājim*, hoc est, Syria interamni aut bifluvali, sive Mesopotamia, natum & educatum esse *Abrahamum* à *The-racho* patre suo, una cum uxore *Sara* & patruele *Lot*, donec di-vinitus ex ea evocatus, & in terram Canaan translatus fuit.

Hoc verò sic posito, vix dubitari potest, quin & *Majores ejus*, qui usque ad *Peleg* sive *Phaleg* in dispersione non numerantur, eandem regionem incoluerint.

Quod

Quòd si autem Phalegi posteritas híc nata & educata, sedesque fixas in his locis habuerit, quis patrem Peleg ab illis separat? maximè quòd sub ejus nativitatem dispersio sit facta, ut supe- riore Dissertatione visum, & propterea ipse in dispersionem non venerit, sed in natali solo permanferit. Infans enim dum esset, familiam habere non potuit, multò minùs gentem constituere, aut novæ nationi vel regioni nomen dare.

An verò Heber pater infantem Pelegum in admiranda ista dispersione deseruit, in aliam regionem abeundo? Id certe credibile nullo modo est.

Quod si jam Heber cum Phaleg ejusque posteris ibidem permanferit, credibile est, ejus proavum, benedictum *semum*, cum piissimo patre Noà, quorum vita adhuc erat vegeta, con-junctas cum ipsis sedes habuisse, ut sic Sanctum Ecclesiae & populi Dei semen conservaretur, & per Abrahamum, juxta divinam promissionem, ad numerum Stellarum cœli propa-garetur.

- 26.

Sic ergo familiae Heberi sedes in Aramaea sive Syria fuit, & per consequens idem ille quoque fuit Locus, in quo, proximè à Confusione Linguarum & Dispersione populorum, Lingua Hebraea fuit conservata, usque ad Abrahami ex ea ex-cessum. Hæc eadem fuit sententia Eliæ Levitæ in Præfatio-ne sui Meturgeman. Locum, quia à Genebrardo & quibus-dam aliis non recte ex mente Eliæ intellectus videgur, ipsum-met adscribemus, & transferemus: Dicit illic, Linguam Ar-a-mæam Linguæ Sanctæ viciniorem esse omnibus aliis linguis, & ad hujus rei confirmationem adducit testimonium Aben Efræ, qui scribit alicubi, Linguam Aramæam esse Linguam S. corruptam: Et ex his concludit, quòd antequam Lingua Sancta corrupta fuerit, locuti sint in Aram sive Syria non aliam, quam Linguam Sanctam. Quærendum itaque Elias dicit, קת' גְּתַתְבָשׁ Quonam tempore Lingua Hebraea corrupta fuerit in Ara-mæa sive Syria? Ad hoc responderet, נָהָלָא בִּזְמָן האכרים היה זה הַלְשׂוֹן, רם תשׁבש ו/orאיה יער שחרורתא נאה ל' לוֹמֶר שׁוֹשַׁתְבָשׁ תְּכַף אֲחֵר שָׁאָן אֲנוֹנָה מְשָׁס: בְּלִי סְפָק תְּהַ הוֹא אֲנוֹנָה מְדָרִיס בְּלִשּׁוֹן תְּקַנְשׁ

פלאשר קבלו מארם עד נח איש מִלְאָה והוא עקר ביה שבס בנו נח שחווא
 היה בעבר נהר שנאמר שעלו הוא היה אבי כל בני עבר ר' לבני אחר הנהר
 כמו שפירש הרמן זול וכשותת הוא ורוב בניו וצא משם אנרכוס
 והיו כולם עשו או נשבעו הלשון זנקריא לשון ארם על שם ארים
 שהוא היה הבן דآخرון של שם שנ בני שם עילס ואשרו ואפרילס
 ולוד וארים ומטחמו הויא הארץ ימ' יותר מכולים לך נקראי
 הלשון על שמו לשון ארם זכשבא אנדראט לארכ' גנען היה הויא
 וערעו מדריכם שפט גנען שהיא לשון זתקידש מפש וגא כשייח' ישראל
 גמאר' לא עבווהו וכו hoc est, *Quid tempore patriarcharum jam
 fuerit lingua ista corrupta (Aramæa) patet ex verbis illis Lakanis ,*
 ג' *Genes. 31. Videtur itaque mihi dicendum esse, quod corru-
 prisit statim postquam inde (ex Aramæa , non Chaldæa) egressus
 fuisse Abrahamus . Nam absque dubio loquebantur ipse & patres ejus
 Linguan Sanctam , prout eam acceperant ab Adamo usque ad Noachum ,
 unus ex ore alterius . Principius autem ac primarius fuit Schem filius
 Noachi , qui fuit in Eber Hannahar , hoc est , Trans-fluviali regione
 (Mesopotamia) sicut de eo dicitur , Ipse fuit pater omnium filio-
 rum Eber , nempe Eber hannahar trans-fluvium , scil . habitan-
 tium , secundum expositionem R . Mosis ben Nachman . Ipso vero , &
 majore filiorum ejus parte , mortuis , Abrahamus ex Mesopotamia egresso ,
 omnes facti sunt Idololatæ ; & tunc confusa fuit lingua ; ac vocata
 Aramæa , ab Aramo , postremo filiorum Semí , sicut dicitur ; Filii Semi
 sunt , Elam , Aschur , Arpachschad , Lud , Aram , Genes . 10 . Et quia
 ipse diutius omnibus vitam protraxit , hinc factum , ut lingua à nomine
 ipsius Aramæa fuerit vocata . Cum vero Abrahamus ingressus esset vel
 venisset in terram Canaan , ipse & semen ejus loquebantur linguam Ca-
 naan , hoc est , linguam Sanctam . Etiam Israëlite , quando in Ægypto
 fuerunt , non dereliquerunt eam , &c .*

In his verbis ostendit Elias , primò , quomodo lingua Hebræa
 per primos illos patres inde ab Adamo usque ad Heberum ,
 & ab eo ad Abrahamum usque fuerit propagata : deinde osten-
 dit Locum , ubi fuerit conservata ; nempe in Aramæa : tertio ,
 indicat Tempus , quamdiu illuc fuerit pura conservata ; nempe
 usque ad egressum Abrahami ex ea : quartò , quod linguam
 Hebræam Abraham in Aramæa jam loquutus fuerit , eamque
 non à Cananæis demùm , sed à teneris à parentibus suis didi-
 cerit ,

cerit, prout ipsi quoque eam inde ab Adamo acceperint: quod in Cananæam veniens, non novam linguam dicerit, sed vernaculam suam immutatam; Linguam scil. Sanctam loquutus sit, quam ante a didicerat & loquebatur, sicut & Israëlitæ in Ægypto non Ægyptiorum assūserunt, sed suam linguam retinuerunt. Quod Linguam illam vocat *Linguam Canaan*, non ita intelligit, quasi gentis Cananææ tūm lingua illa fuerit, sed ad imitationem Elaiæ, quia postmodum ita appellata fuit, posteaquam Israëlitæ eam terram possede- runt, & linguâ Hebræa in eâ usi fuerunt.

Quod verò putat Elias, linguam Aramæam & Chaldæam esse demum ortam post egressum Abrahā ex Mesopotamia, in eo cæteri Rabbini ab eo dissentunt, nec nos ei assentimur. De illo autem alibi, favente Deo, disquirendi dabitur occasio. Sufficit nobis in præsentia, quod docet, Heberi familiam usq; ad Abrahā egressum, continuâ successione in Syria Meso- potamia suas sedes habuisse, & in ea Hebraicè loquutos esse.

I V.

*Unde HEBRÆORUM & Lingua & Populus
nomen hoc acceperint?*

27.

HEBRÆUS Hebraicè dicitur עֲבָרִי *Ibri*, quod formam habet ab עֵבֶר *Ebher*, quod Nomen Proprium est Viri; & Appellativum, significans vel Nominaliter, *Transitus*, *Vadum*; vel Præpositionaliter, *Cis*, *Trans*, *Ultra*.

Primum omnium hoc nomine in Sacris vocatus legitur Patriarcha *Abrahamus*, Genes. 14. v. 3. וַיְהִי בַּפְּלִיט וַיֵּגֶד לְאַבְרָהָם הַעֲבָרִי. Et venit quidam profugus, & nuntiavit Abram Haifri HEBRÆO.

Hoc nomen, Abrahā & Patriarcharum Sanctorum posteri deinceps diu retinuisse videntur. Sic enim *Josephus* ab Ægyptiis vocatur עֲבָרִי *Vir Hebraus*, Genes. 39. 14. & העֲבָד *Servus Hebraus*, vers. 17. vel פָּעָר עֲבָרִי *Puer Hebraus* cap. 41. v. 12. Genes. 43. 32. Non enim possunt Ægyptii panem comedere עֲבָרִים cum Hebrais. Et Exod. 2. v. 11. dicitur de Mose: Et

vidit Virum **Egyptium** percūtientem נָאשֵׁת עֲבֹרִי מִאֶזְרָעָל Virum **Hebraum**
è fratribus suis. Et v. 13. אַנְשִׁים עֲבֹרִים נָצְרָה Duo viri **Hebrai**
litigabant, Sic Exod. 2. vers. 6. dicit filia Pharaonis de Mose; De pueris **Hebraorum** est iste. Exod. 5. vers. 3.
Deus **Hebraorum** occurrit nobis: Et cap. 7. vers. 16. אֱלֹהִי הָעֲבֹרִים שְׁלֹחָנִי Dominus Deus **Hebraorum** misit me:
Vide & Exod. 1. vers. 15. 16. 19. &c. Hinc scribit R. Bechai ad
Exod. 21. 2. פְּנֵי הָעֲבֹרִים בְּמִצְרָיָם **אֶת־הַזְּרָעָה** Est nomen quod habebant **Israëlite**, quum essent in **Egypto** abs-
que Lege. Postmodum tamen etiam aliquando hoc nomen iis
tributum legitur. Vide Exod. 21. 2. Deuter. 15. 12. 1. Sam. 4.
v. 6. 9. & cap. 13. 3. 7. 19. & 14. 11. 21. & cap. 29. 3. Jer. 34. 9. 14.
Jonæ 1. 9.

28.

De Nominis hujus ratione & Etymologia quatuor, si accu-
ratè observemus, occurunt diversæ Authorum sententiæ.

29.

Prima est quorundam Christianorum scriptorum, qui ab **Abrahami** nomine **Ebraos**. vel **Hebraos** dictos volunt, imperita
magis, quam notitiâ originalis vocis ducti. Sic enim apud
Eusebium De præparatione Evangelicâ lib. 9. cap. ultimo le-
gitur: **Artapanus historicus** Judeos dicit appellatos fuisse, & **Hebraos**
ab **Abrahamo** dictos. D. Ambrosius in Epistola ad Philippenses
cap. 3. scribit: **Hebrai** propter **Abraham** dicti sunt. **Immutata** enim
est litera propter sonum, ut non vocarentur **Abræi**, sed **Hebræi**, ut
apud veteres, cum diceretur **Medidie**, & esset absurdum, immutata
est litera, ut diceretur **Meridie**. Si enim origo ex **Abraham** est, ex ipso
debet & trahi nomen, non ex **Heber**, qui sextâ generatione est super
Abraham. Si enim in **Abraham** reformari cepit genus humanum, &
ipse est Pater fidei, ex ipso & Nomen & lingua **Hebraa**. Prima enim
lingua qua erat sine nomine, cum huic redditur, ex eo nomen accepit.
Nam nulla causa est, cur ex **Heber** trahat nomen, &c.

D. Augustinus in Quæstionibus in Genesim quæst. 24. scri-
bit: Quid ergo probabilius sit, ab **Heber** tamquam **Heberos** dictos, aut
Abræos ab **Abram** merito queritur. Et lib. 1. de Consensu Evan-
gelistarum cap. 14. **Israël** qui nepos fuit **Abraha**, à quo gens copit
Hebraorum.

Hebreorum. Nicolaus Lyra etiam ambiguè hæc de re scribit in Matth. cap. 21. v. 28. *Et accedens ad primum, id est, ad gentilem populum, qui incepit à Noe: Iudei autem ab Abraham, vel ab ipso Heber, unde dicti sunt Hebrei, quod Heber fuit longè posterior ipso Noe.* Sic nonnulli alii.

30.

Sententia hæc longè refutatione non habet opus, cum in ipsa principia Linguæ Hebrææ, ut peritis notum, incurrat, unde ne ulla quidem ejus apud Hebræos mentio.

D. Augustinus quod prius scripsérat, ipsem revocavit Libro Retractionum 2. cap. 16. In quo libro quod dixi, ex Abram cœpisse gentem Hebræorum, est quidem & hoc credibile, ut Hebrai velut *Habréi* dicti esse videantur, sed ex illo verius intelliguntur appellati, qui vocabatur H E B E R, tamquam H E B E R A E I, de qua re in lib. 16. de Civit. Dei satis differrui.

Paulus Episcopus Burgensis Matth. 21. Additione secundâ ad Lyrām sic hac de re scribit: *Hebrei non dicuntur ab Abraham ratione proprii nominis, ut manifeste patet per literas Hebraicas, ut ipsem Postillator trudit Genes. 14. Cujus ratio est, quod Abraham incepit à litera Aleph (אַלְפָה) vel אַבְרָהָם, Heber vero per Ajin (אֵין). Et idcirco si Hebraeus diceretur ab Abraham, inciperet ab Aleph, quod non est veram, sed incipit per Ajin.* Verba Postillatoris in Genesim sunt: *Et ex hoc patet, quod Hebrei non sunt dicti ab Abraham, sed ab Heber, à quo etiam ipse Abraham hic dicitur Hebraeus.* Item idem patet per literas in Hebræo, quia Abraham incipit ab Aleph, Heber vero per Ajin, &c.

Augustinus Steuchus Eugubinus Genes. 14. Nulla verò ratione admitti potest, ut Hebrei ab Abram appellentur, propter literarum varietatem: potius enim Abramai essent appellandi.

His adde, quod si Ebraeus unius literæ immutatione est ab Abram, tunc Abram, qui primus, ut paulò antè visum, Ebraeus vocatus, à seipso sic denominatus erit, quod est absurdum. Nulla enim res à seipsa denominationem accipit, sed ab alia aliqua certâ & evidenti. Quis dicat Euphrates euphratēus, Fluvius fluviatilis, Nigredo nigra?

31.

Secunda Sententia est illorum, qui H E B R A E O R U M vel
E B R A E O-

E B R A E O R U M nomen deducunt ab Hebræo אַבָּר Abbar Transire, unde אַבָּר Ibri Transitorem reddunt. In explicacione autem & ratione etymiredenda variant.

i. Plerique ita sentientes rationem nominis istam reddunt; Abrahamum primum sic appellatum esse, quod ipsi, quando ex Mesopotamia in terram Cananæam ex Divina vocatione transivit, trajiciendus erat fluvius Euphrates. Ab hoc Transitu & Trajectu Euphratis volunt ipsum à Cananæis vocatum אַבָּר Ibri, Transitorem; Qui Trajecit Eupratem. Sic nomen hoc אַבָּר Ebraus, non erit patronymicum aut gentilitium gentis Hebrææ, sed Eventuale, ab Eventu Transitus fluminis traductum.

Occasionem hujus expositionis præbuuisse videtur Græca LXX. virorum Versio, qui Genes. 14. vocabulum hoc אַבָּר reddunt περάτης, quod D. Hieronymus Transitorem reddidit: Sic enim scribit in Jes. 19. v.18. Ἐβραῖος περάτης, id est, Transitorem sonat, qui de loco transit in locum. Et in Ezech. cap.7. Quamobrem & Abraham Hebræus, id est περάτης & Peregrinus, Transitorum memoratur.

Hinc scribit Theodoretus in Genesin quæst. 60. Quidam dicunt, ab Heber Hebraicam linguam appellatam esse, & illum solum in pristina lingua permanisse, indeq; Hebraos esse dictos. Ego verò puto, Hebraos esse appellatos ex eo, quod Abraham Patriarcha, quium è regione Chaldaeorum veniret in Palastinam, fluvium Eupratem pertransit. Εἴσεχε γὰρ τὴν Σύρων Φωνὴν ὥπερ Εὐφράτης ὀνομάζεται, i.e. Hebra enim Syrorum lingua idem significat quod Euphrates. In his postremis verbis notanda ἀπιερσία Hebraica Patris Theodoreti. Hebra enim non Eupratem significat, sed אַבָּר Syrè idem quod Hebraicè אַבָּר Trans, & אַבָּר Ibri, sive Ebbri, Qui de ulteriore loco in aliud transiit. Euphrates autem dicitur פְּרָת. Augustinus tamē Steuchus verba hæc citans ad Gen. 14. legit; ὥπερ περάτης ὀνομάζεται, Hebræus Syrorum Lingua Transiens appellatur. Aut an forte Theodoretus scripsit ὥπερ οὐ φεράτης Qui trans Eupratem, Transeuphratus, & id postmodum ab impenitus scribis mutatum in ὥπερ οὐ φεράτης!

Sic

Sic Origines in librum Numerorum, Homiliâ 19. HEBRÆI
Transeuntes interpretantur. Iste ergo ipse populus etiam Hebræus
dicitur, quia transiit de Ægypto ad terram reprobationis, de tenebris
ad lucem, de vita ad mortem.

D. Chrysostomus in Genes. Homil. 35. Adveniens quidam
nunciavit Abræ Transitori; Hoc dicit, ut nos menores faciat, quo-
modo ex Chaldaea exierit. Nam quia trans Euphratem domicilium
habuerat, dictus est Transitor. Et antea etiam parentes ei ab initio
hoc nomen indiderant, jam antea significantes, eum inde migraturum.
Vocatus enim est Abram, quia migraturus erat trans Euphratem, & in
Palæstinam venturus. Hæc postrema verba indicant, & hunc
pium virum ex imperitia linguae Hebraicæ ista scripsisse. Nam
Etymon Nominis, quod, ex horum interpretum sententia, à
Transitu fluminis accepit Abraham, non ad nomen proprium
ipsius אַבְרָהָם Abraham, sed ad cognomen אַבְרָהָם Ibbri accom-
modari potest. In eundem sensum scribit apertius Tomo 1.
Homiliâ De Nominis Abraham: Quid igitur sonat nomen hoc
(Abraham) cùm interpretatur? Transitor. Nam Abram Syro-
rum voce idem est quod Trans vel Ultra. Et sciant qui lingua ejus
periti sunt. Magna quoque Syrorum cum Hebraæ lingua cognatio est.
Sed dico, quare Transitor vocabatur? Judea regio, hoc est, Palæstina
omnis que ab Ægypto usque ad Euphratem è regione jacet Babylonia,
undè erat Abram, & Fluvius communis terminus utriusque terra, me-
dius utramque secat. Et quia Abraham non Palæstinus erat, sed ab
Ulteriori ripa fluminis venerat, nempe à Babylonia, idè à Loco & Facto
nomen accepit, & dictus est Transitor. Et circa finem illius homiliæ;
sicut igitur Abraham ab Abar, quod est Trans vel Ultra, di-
citur, &c.

In hunc sensum scribit Arias Montanus in Canaan cap. 9.
Hebraeorum autem, inquit, nomen non certa cuiusdam familia fuit;
sed commune omnium, qui, cùm Euphratem flumen trajecissent, inter
flumen ipsum & mare magnum sedes sibi optavere, atque tabernacula
fixere. Significat enim verbum ipsum אַבְרָהָם idem quod Latinis Tran-
siens, vel Transmittens, atque hac significatione ad eos dignoscen-
dos usurpabatur, qui post primam illam gentium divisionem è loco ubi
majores ipsorum confederant, migrantes, flumine trajecto, in proximas
regiones certis jam cultoribus & nominibus adscriptas deventes, adve-

narum potius, quam indigenarum fare utebantur. Hujusmodi commi-
grationis primus omnium viam inicit Heber, vivendi commoditatem no-
mini suo consentaneam querens. Cujus exemplum imitatus Thare,
sextus jam familia nepos, cum Abrahamo filio in eandem regionem mi-
gravit, deinde Abraham ipse in Canaanorum agris hospitem agens, du-
plici causâ Hebræi nomen obtinuit: & quod è patria in Haran, &
quod ex Haran in Chanaan pertransisset. Illius etiam filii & nepotes,
interim dum nullas obtinuerunt proprias sedes, Hebræi ab Ægyptiis
aliisque nationibus appellati sunt.

2. Volunt quidam, Cananeos primum Hebreos, h. e. Transito-
res vel Trajectores dictos à Chaldaeis, & vicinis populis, quod
cum ab illis sese separassent, & in Cananæam migrassent, Jor-
danem trajecissent: Cum itaque Abraham in Cananæam venis-
set, illum, ut & ab ipso deinde posteros ipsius, inde quo-
que nomen Hebrai accepisse. Sic scribit Thomas Erpenius in
Oratione de Lingua Hebræa; Quid ergo? Testibus omnibus Rab-
binis, Origine, Augustino, & aliis, ab Ebreis, qui populus fuit orientis
ex Canaane, quem constat, post confusione illam Babylonicam, cum
suis Asia litoralis tractum occupasse, qui est inter Jordanem fluvium &
mare mediterraneum, & ab ipsis appellatus fuit Terra Canaan. Hi enim,
licet generali nomine Cananeos sese, & specialibus aliis à familiarum pa-
tribus appellarent, à Chaldais, a quibus sese eò migrantes separaverant,
& vicinis populis, Ebræi sunt vocati, ac si Trajectores dicamus, quod
trajecissent Jordanem, cuius Trajectus in Orientis illius terris memorabilis
est. Quæ causa est cur Abrahamus, cum relicta Mesopotamiâ pa-
triâ suâ, in eam quoque provinciam secessisset, Ebræus appellatur in
libro Genesios. Præcedentem etiam sententiam de Transitu Eu-
phratis rejicit & refellit.

3. Sunt etiam nonnulli, qui Hebreos primos sic appellatos
volunt à Tigre transitu seu trajectu. Sic scribit F. Ludovicus
S. Francisci, Lusitanus, in Globo Canonum & arcanorum
Linguæ Sanctæ cap. i. Transitus autem fluminis dicitur propter
Hebreos illos, quos Ulteriores dicunt: Arphaehfad namque filius Sem
cum aliis fluvium Tigrem versus Occidentem transivit. Noë siqui-
dem cum liberis suis post diluvium, in Orientali regione circa Tigrem
habitavit, unde Transeuntes Tigrem, meritò Ulteriores dicti sunt
à dictione Hebreæ ՀՅ. Heber, quæ secundum R. David Kimchi signifi-
cat

eat Transiitum, & Ulteriore partem ad quam transiit. Quod fit, ut illud Genes. ubi scribitur; Sem fuisse patrem filiorum Heber, significare debeat, fuisse patrem omnium Ulteriorum, quia Ultra fluvium venerunt. Hi fuerunt postea Cananai & Arphaxadai, à quibus, sicuti ab Heber Lingua Hebræa, ita ea ipsa Lingua Canaan apud Esiam dicta est cap. 19. 18. Videatur & Carolus Singtonius in libro de Repub. Hebræorum cap. I.

Hi omnes deducunt nomen hoc 'אֶבְרָאֵס à verbo אֶבְרִי H A B A R *Transire, Trajicere*, licet in ratione assignanda varient.

Sed, quomodounque explicetur hæc sententia, nullam probabilitatis alicujus speciem hæc etymologia habet:

I. Forma Nominis in 'אֶבְרָאֵס. I desinens, non hanc vim denotare videtur: est enim propria ferè nominum Gentilium, ut paulò post etiam videbimus. Et licet pauca quædam alia eam quoque habeant, nullum tamen est, quod significationem similem admittat. Hoc sensu potius dicendum fuisset אֶבְרַי Obher, vel אֶבְרָאֵב Abbar. Sic scribit Augustinus Steuchus: *Mibi certè probabilius videtur, Hebræos dici ab Heber, quam ab Habar, hoc est, Transivit. Nam id etiam ipsa vox demonstrat: Siquidem nomina gentilia apud Hebreos per Jod in ultima proferuntur: Quod si ab Habar duceretur, ut Hibri Trajectorem significet, potius Hober diceretur, vel Habbar, per Kamer, quod sit in Nominibus appellativus. Nunquam itaque appellativa nomina eam formam sequuntur.*

2. Quia non probabile, ab Actione ejusmodi transitoria, nec ulla ratione, quantum videre possum, tantopere insigni & memorabili, Genti tam celebri, genti tam Sanctæ, genti ex omnibus gentibus unicæ & soli à Deo pro suo populo & peculio electæ, Nomen, quod ipsi inter seipso, quod apud omnes per universum orbem populos, per multa saecula retinerent, fuisse impositum. An res tam memorabilis fuit Fluminis Trajectus? Imò cùm statim post dispersionem commercia sine dubio exercearentur inter diversos & dissitos populos, quotidiana fuerunt ejusmodi transmigrationum exempla. Omnes reliqui populi vel à suis Patribus, vel à Terris, sua nomina acceperunt. An solus populus Hebræus à

Fluminis alicujus, sive is Tigris, sive Jordanes, sive Euphrates dicatur, trajectu denominandi fuerunt?

3. Græcum περγάτης vel περγίτης, quo Græci utuntur, aliter etiam hoc loco transferri potest, nempe *Transfluvialis* (ut habebat antiqua Latinorum editio, notante Steucho) *Transcaprataeus*, *Ex transuphratensi regione oriundus*.

4. Nullus Hebræorum vel per somnium de hac sententia cogitavit, ut mirari subeat, doctissimum Erpenium Omnes Rabbinos sententiæ suæ testes allegare.

5. Hebræi illi Ulteriores, de quibus F. Ludovicus scribit, Rabbinis planè sunt incogniti: perinde est ac si dices, *Hebreus Hebraicus*.

6. - Si, ut Erpenius vult, nomen Hebræorum olim proprium fuit Cananæorum, qui sit, quod nullum vestigium uspiam hujus rei reperiatur, quod Cananæus aliquis vocetur *Hebraeus*: Soli Israélitæ & posteri Jacobi sic vocantur in Sacris Literis, ut ex inductione locorum liquet, & Aben Esra observavit ad Exod. 21. v. 2. Hoc probè notandum. Alia omitto.

32.

Tertia sententia est eorum, qui HEBRÆORUM nomen deducunt ab EBER, vel EBER HANNAHAR, hoc est, (Terræ) *Trans fluvium*, vel *Transfluviali*, seu *Transeuphratea*, quomodo primis & priscis temporibus synecdochice, in Cananæa, dicta fuit Mesopotamia, posteaquam Abraham cum suis ex ea in terram Canaan se contulissent, ut patet ex illis, quæ suprà diximus, ita ut junctim duo ista nomina EBER HANNAHAR, quæ per se sunt appellativa, in Nomen proprium quasi abiverint & degenerarint ejus regionis, quæ per se & propriè vocabatur ARAM NAHARAJIM Syria interamnis. Sic nomen אֶבֶר I B H R I verè est Ἰβύνας Gentile, à Terra nativitatis & patriæ derivatū; & concisum est prō אֶבֶר vel עֲבָרִי, quia Hebræis diversarum vocum compositiones insolentes aut rarissimæ sunt: Latinis secus, qui hoc usu Præpositionem *Trans* vel *Ultra* cum nomine Loci, sive is Mons fuerit, sive Fluvius, componere solent: Sic dicerent illi *Transfluvialis*, *Transfluvianus*, *Transeuphrataeus*, sicut dicunt, *Transmarinus*, *Transalpinus*, *Trans-*

Transmontanus, Transrhenanus, &c. Ad hujus imitationem Esras junctim dixit Babylonicè, עבר נהר אָנָשׁ Homines trans-flu-
vium, Esræ 4. v. II. In עבר נהר Et reliquis trans flumen,
transfluvianis, vers. 17. Sic volunt Abrahamum primò appellatum à Terra sua, in qua natus & educatus, aut saltem in qua diu habitavit cum suis patribus & Majoribus.

330° ~

In hac sententia sunt nonnulli tum Hebræorum, tum Christianorum Doctorum :

Ex Hebreis est, quod legitur in Bereschith rabba Sect. 41.
רְבִי נָחָמִיד אָוֹמֵר הַעֲבָרֶר אֶבְרָאָו : Ut nunciaret Abrahamo Ebræo:
שְׁחָא מְבָנֵי בָנֵי שְׁלָל עַבְרָן וּרְבָנֵן אָוּמֵין סְפָהָא מַעֲכָר הַנָּהָר וְשַׁחַד
id est; Rabbi Nehemias dixit, Abrahamum sic vocatum, quod fuerit ex posteris Eber. Rabbini alii dixerunt, quod esset ex Eber hannáhar (regione transfluviali, Mesopotamia) & loqueretur linguam Ebraam.

אֶלְיָהוּ הַעֲבָרִים : R. Bechaj in Exod. i. circa finem, fol. 66. col. 3.: **כִּי חָס בְּנֵי אֲבוֹתָם תְּקִנְתָּא בְּתוֹךְ אָנוֹת הָעָבָר.** בְּעַבוּר שְׁתִּיהְיָה Deus Hebræorum, Exod. 5. 3. *Hi sunt filii Abraham, qui vocatur in Lege Hebræus, quia fuit ex Eberhannáhar (regione transfluviali).*

Ejusdem sententiae fuit R. Moses Bar Nachman; ut videre est ex Comment. ejus, in fine sectionis ١٣.

Aben Esra titubanter de hac quæstione loquitur: Exodi 21.
videtur inclinare in hanc sententiam: alibi in aliam propon-
der, quod Ebrai ab Eber sint nominati, ut in seqq. videbimus.
או נקרא אבר' בעבור שפאי מאבר הַנְּהָרִי
אעפ' שהיה רוא' לחיות אבר' נהרי' ונהשוו ב' היבוכו חוף דרום הארץ:
Aut Abrahamus vocatur Ebraeus, quia venit ex Eber hannáhar; quamvis sic potius dicendum fuisset Ibhri nahari: ad quod tamen dicere possumus, Scripturam secutam esse concisam loquendi rationem. Invenimus enim; Et accepi patrem vestrum Abrahamum ex Eber hannáhar. Jof. 24.

Hujus sententiæ videtur etiam fuisse R. Salomon, Gen. 10.

A a z

vers. 21. *Ipse fuit pater omnium filiorum Eber*, explicans; *omnium filiorum Eber* hannáhar, *Trans fluvium*, & Gen. 14. v. 13.

In hanc sententiam scribit Augustinus in Quæstionibus in Genesim, quæst. 29. *Et nunciavit Abraham trans fluviali*, Gen. 14. *Transfluviale* (אֶבְרֵאָם Ebræum) Abraham appellatum, etiam Graeca exemplaria satis indicant: sed cur ita appellatus sit, hac videtur causa, quod ex Mesopotamia veniens transito flumine Euphrate, sedes constituit in terra Canaan, & Transfluvialis appellatus est ex ea regione unde venerat. Hic tamen sciendum, Augustinum rationem explicare, quare à Græcis aliisque sic vocatus sit: ipse enim aliter suam sententiam producit lib. 16. de Civitate Dei, ut infra videbimus.

Paulus Episcopus Burgensis, Matth. 21. Additione secundâ ad Lyram: *Inter Mesopotamiam & terram promissionis transit fluvius Euphrates, &c.* Abraham autem natus fuit in Mesopotamia, ubi Thare pater ejus, & alii cognati ejus, serviebant idolis, & inde adductus fuit Divinâ directione in terram Chanaan, &c. Idcirco Abraham veniens in terram promissionis, Hebræus vocabatur, id est, Transfluvialis. Heber enim cum Ajin scriptum Hebraicè, Transfluvialis significat, & idcirco sicut illi, qui veniunt de partibus Ultramontani, communiter Ultramontani dicuntur, sic Abraham in initio sua vocatiois ad fidem, in terram promissionis exiens, Hebræus vocabatur, hoc est, Transfluvialis.

Sebastianus Munsterus in Grammat. Chald. Nec antea vota est Lingua Sancta Hebraica, quam Abraham trajecisset Euphratēm fluvium, derivato scil. adjectivo אֶבְרֵאָם à prepositione אֶת. Trans, ut R. Salomon quoque testatur Genes. 14. 13. in hac verba; Abraham vocatur אֶבְרֵאָם Hebræus, מִצְבֵּר חַנְאָן שָׁפֵשׁ quod venerit ultra fluvium; & non propterea quod ab Heber descendit, ut alii dicunt. Sic alii quidam.

34

Hæc sententia meliorem speciem & probabilitatem habet, quamduæ præcedentes, quamvis non omnibus arrideat.

Nam 1. si Abraham appellaretur Ebræus à regione, quasi Transfluvialis, vel Mesopotamius, nomen hoc ipsi jure cùm multis convenisset. Apparet autem singulari aliquâ de causâ illum sic vocari.

2. Dedu-

2. Deducit R. Jehuda Muscatus in Cosri fol. 25. col. 1. argumentum contra hanc sententiam ex eo quod legitur Genes. 43. v. 32. *Non possunt Agyptii comedere cum Hebræis panem:* שא' כ' טהר הַוָּא עֲנֵי אֶתְרֹן בְּצִירִים לְאַכְלָן אֶת הָעָבָרִים ? *Quod si, inquit,* Ebraei dicuntur à regione Eber hannáhar, *qua est ratio ejus quod dicitur;* Non possunt Agyptii panem comedere cum Hebræis? *An locus causari potest, quod minus duo simul possint capere cibum?* Et sicut Agyptii hic vocantur *Mitzrim*, à *Mitzrahim* filio Cham: sic *Hebrei* ab *Heber* filio Sem.

Quarta igitur de Nominis hujus Etymologia sententia est eorum, qui illud derivant à Nomine proprio *Heber* filii Semi, ut *HEBRAEI* dicantur, quasi *HEBERAEI*. Et hæc est communior Hebræorum sententia.

Probatur hoc i. ex Genes. 10. v. 21. ubi *Sem* dicitur *pater omnium filiorum Heber*. Quamvis enim R. Moses Gerundensis, R. Salomon, & alii nonnulli, ut suprà vidimus, ita explicant, ut *אֵבֶר* Eber contrastè & concisè dicitur pro *Eber* *hannáhar*, *omnium transfluvialium*; attamen non sufficien-tibus id rationibus, imò ne probabilitibus quidem, probant. Primo etenim, quod si hæc fuisse mens Mosis, cur non diser-tè & integrè ita loquutus fuisset? Annon absurdum esset, si *Bethlehemus* quis vocaret *בְּנֵי בֵּית* *Filios Beth* pro *Bethlehem*, & fiscalios, quorum terra nomen habet ex duobus compositum? Deinde, nullibi Moses *Mesopotamiam* vocat *אֵבֶר הַפְּרָת* *Eber* *hannáhar* *Terram Transfluvialem*, sed propriâ eam voce designat *אַרְם גָּדוֹלָה* Genes. 24. 10. & Deut. 23. 5. Adde quodd non so-lum contra stylum Mosis, sed & Scripturæ totius id est, in qua nullibi *Hebrei* vocantur *בְּנֵי אֵבֶר הַפְּרָת* *Filiis Eber* *hannáhar*: Imò *Mesopotamia* nullibi vocatur *אֵבֶר הַפְּרָת* *Eber* *hannáhar* *Terra trans-fluvialis*, nisi à Cananæis vel Assyriis, ab interjecto inter ipsos fluvio Euphrate. Tertiò: Omnes filii Eberi fuerunt *Transfluviales*, ex Mesopotamia oriundi, sed non omnes ejus posteri fuerunt vocati *אֲבָרִים Ebrei*, sed illi tantum, qui ex Abraham linea & semine sunt prognati, ejusq; fidem ac professionem sunt sequuntur & complexi, quiq; postea *Filiis Israël*, *Israelites*, & *Judei* quoq; fuerunt dūcti. Hinc *בְּנֵי Ebree*, idem est quod *Judeus*,

Judæus, ut & à *Judæis* in Germanicis suis translationibus reditum, Ein *Jud.* Sic quoque à Paraphrastis Chaldæis, Onkelo, Exod. i. 16. & Jonathane, Jonæ i. v. 9. Quartò, quæ ratio singularis, quæ emphasis & cæcylia his verbis subefset, si hic esset sensus? Apparet autem emphaticum esse, quod Sem vocatur *Pater omnium filiorum Eber*, & singularem ob causam illum sic vocari. Rectius itaque & verius intelligunt alii præstantissimi Interpres hunc locum ad literam de *Hebero*, *Semi* filio, ut *Pater filiorum Heber*, idem sit quod *Pater Hebraorum*. Probatur hoc i. Ex similibus locutionibus: ut, *Filiū Israël*, *Israëlitæ*, *Filiū Juda*, *Judæi*; *Filiū Moab*, *Moabitæ*, & alii plures similes. Sic cap. 9. v. 18. & 22. חֶם אָבִי כְּנַעַן Et *Cham* erat *Pater Chenaanis*, Genes. 19. v. 37. אָבִי מִצְרַיָּה *Pater Moab*: vers. 38. פְּתֹאֵם אָבִי בְּנֵי פְּתֹאֵם *Pater filiorum Ammon*, &c. 2. Quia sic elegans constat ratio, cur Sem vocetur hic singulariter *Pater filiorum Eber*; quia scil. *Eber* פְּתֹאֵם Peculium fuit Semi, ut *Hebræi* loquuntur, hoc est, Præcipius filiorum ejus, in quem non solum familia, sed etiam benedictio paterna transiit, ut supra vidimus Th. 13. & 14.

II. Similis ferè locus est Num. 24. 24. in Prophetia Bileam: וְאַשְׁר וְאַשְׁר עֲבָדָךְ Et affligerunt Assur, & affligerunt quoque *Heber*. Quis hic dubitabit, sicut per Assur intelliguntur *Assyrii*, ita per *Heber* intelligi *Hebraeos*, & sicut נָשָׂא dicitur elliptice pro נָשָׂא filios Assur (qui filius erat Semi, à quo *Assyrii* dicti): ita נָשָׂא *Heber* elliptice dictum esse, pro נָשָׂא filios *Heberi*, (qui Semi erat pronepos)? Annon convenientior hæc expeditio, quam si reddatur, Et affligerunt Assur (quod est nomen patris gentis suæ): & affligerunt Transfluvialem vel *Transfluviales*, ut R. Salomon exponit?

III. Probatur hæc etymologia ex forma nominis עַבְרִי *Ibri* *Ebræus*; Nam cùm Nomina gentilia & patronymica in ' I desinentia, denominentur vel à Populo aut Authore, vel à Terra, vel à Loco, veluti Urbe aut oppido certo, ut Elias docet in Notis ad Grammaticam Mosis Kimchi; hoc verò nomen neque à Terra, neque à speciali Loco, sic appellato, sit deductum; probabilissimum sanè est, ab Authore & progeni-

tore

tore aliquo sic dictos *Hebreos*, qui nullus alius quam iste *Eber* seu *Heber* esse potest.

I V. Quia sic etiam melior dari potest ratio, cur Abraham *Hebreus* sit ab extraneis vocatus; quia scilicet fuit **הֶבְרֵד** peculium *Heberi*, sicut *Heber* fuit præcipuum decus & peculium *Sem*; & quia ejus doctrinam, fidem, & pietatem est amplexus & sequutus. Unde etiam non omnes posteri hoc nomen acceperunt.

35.

Et hinc apparet etiam ratio, Quare ab *Hebero* potius, quam ab alio aliquo filiorum *Sem*, posteri ipsius fuerint denominati?

Propter ipsius videlicet Pietatem, quam coluit, propter Syncerum Dei cultum quem retinuit & servavit. His ex gratia meruit, ut Lingua etiam *Hebræa*, quam Deus in V. T. colli voluit, quaque se patribus manifestavit, non solùm penes ipsum, & in ipsius domo, in Confusione Linguarum illibata conservata fuerit; sed etiam Lingua & Populus, atque adeò Religio vera ipsa, nomen ab ipso acceperint; ita ut deinceps *Hebrei* nominati fuerint non simpliciter omnes ipsius posteri, sed illi duntaxat, qui illius Doctrinam, ipsius Religionem & Fidem sequuti fuerunt. Ut proinde nomen **הָבָרָאָרָעָם** non simpliciter fuerit *Gentile* & *Patronymicum*, sed simul *Nomen Professionis*, *fidei*, *doctrinae* & *dignitatis*.

Hinc Abrahamus primus sic vocatus, tamquam ex proximè ab ipso descendantibus præcipius, unde & **רַאשָׁתְּנָפְתָמִים** *Pater credentium* appellatur.

Hinc nulli in Scriptura alii *Hebrei* uspiam votati, quam *Filius Jacob* & *Israëlite*.

Hinc piaculi loco allegat uxor Potipharis, quod Potiphar adduxerit in domum **וְיָצָר** *Virum Hebraum*, Genef. 39. 14. vel **וְיָצָר** *Puerum Hebraum*, Gen. 41. 12.

Hinc piaculum fuit Ægyptiis comedere cum *Hebræis* panem, seu cibum capere cum *Hebræis*; **וְיָמָרְתָּ** *quia Leges alias, aliam doctrinam & religionem habuerunt, religionem scilicet Heberi parentis sui*; non quia ex Mesopotamia erant. Cur olim *Judæi* non couisi sunt *Samaritanis*? Non quia ex *Cuthia* erant vel *Samaria*; sed propter sacrorum diversitatem, & quia ab

Bb

Mis pro Idololatriis habebantur. Cur Judæi cibos Christiani
norum aversantur? Non quia Romani sunt vel Latini, sed
quia Christiani.

Hinc cum Jonas interrogaretur in navi, *Unde veniret;* & de
quonam populo esset? respondit non simpliciter, **אָנֹכִי** Hebrewus
sum, sed explicationis veluti loco continuo addit, & Dominum
Deum caeli timeo, qui fecit mare & aridam...

Hinc Deum suum vocant Moses & Aharon, *Deum Hebreworūm*, Exod. 5. v. 3. Imò Spir. S. ipse se ita nominat Exod. 7. 16. *Dices ad ipsum*, Dominus Deus Hebreworum misit me.

His omnibus sanè, juxta hanc sententiam, longè melius
sua constat ratio, quam juxta explicationes superiores.

36.

Hinc etiam patet, quid respondendum sit ad Objectionem,
quam adducit Theodoretus Quæstionibus in Genesim, & iis-
dem serè verbis Aben Esra Exod. 21. **אֵת יְשָׁרָל נָקַרְא עֲקָרִים**
בעבור שם מ'וּתֶּס מִן עָבֵר יְשֻׁתָּתוֹ עָפָנוּ בְּנֵי יִשְׂמָעָל וּבְנֵי קָטוֹרָה
Si Israëlite, inquit, vocantur Ebræi, ab Ebero, com-
mune erit hoc nomen etiam filius Keturæ, & filius Esau, qui sc. etiam ab
ab Hebro originem suam duxerunt.

Resp. Nequaquam: quia non simpliciter est gentile & pa-
tronymicum; sed præcipue transiit in nomen professionis.
Dicti illi populi neque Linguam, neque fidem Heberi retinue-
runt. Unde illi quoque nunquam Ebræi sunt vocati.

37.

Declaremus & confirmemus nunc hanc sententiam quo-
que illustribus quibusdam Hebreworum & Christianorum te-
stimoniis.

Ex Hebræis sint sequentia: In Bereschith rabba sect. 41.
רַבָּי נְהַمָּה אָוֹר שָׁהָוָה מְבָנוּ בְּנֵי שָׁלָעָר :
Abraham vocatus fuit Hebræus, quia fuit ex posteris Heberi.

In libro Cosri part. I. §. 49. **אָבָרָהָם אָבָנוּ עָזָמוּ הַיָּה בְּדֹור הַפְּלָגָה :**
Abraham hoc est etiam in lingua Hebrewi avi sui, unde etiam vocatus fuit He-
bræus; Et §. 95. **אָבָרָהָם הַיָּה סְנוּלָת עָבֵר נְטִילָמִזּוֹ וַיָּלֶג כָּנָגָע :**
Abraham fuit Peculium Heberi & Discipulus ejus; ideoq;
etiam

etiam vocatus fuit Hebreus. Observa duplaci causam, cur Abrahamus vocatus fuerit Hebreus, 1. quia fuit filius nepos & quidem præcipius, 2. quia fuit ejus discipulus. Eandem sententiam approbat & confirmat Commentator libri Cosri, Jehudah Muscatius.

Aben Esra ad Exod. i. v. 16. **כל שוחט מטשח חתָן עַבְרִי קָרֵב** עַבְרִי **הַזֶּה** hoc est, *Quicunque est de familia Heberi, & de fide ejus, vocatur Hebreus.* Idem tradit ad Exod. 21. v. 8. Et Jonæ i. v. 4. **דָשַׁע לְהָס עַל תְּאַחֲרוֹן שָׁחוֹת** ספנִי עַבְרִי הַנְּקָרָא בָּשָׂרִים שָׁחוֹת עַל: *Ametur ut ubi primus duxit eum hebreus, respondit ipsis Jonas ad questionem postremam, quod sit de filius Heber, qui vocantur Hebrei, quod sint de fide Heberi primi, qui fuit pater omnium filiorum Heber, Genes. 10.*

עַבְרִי In Schalschelath hakkabbalah R. Gedaljæ fol. 90. col. 1. אומרים שפטטן לקחו היהו'ם את שם עבורי'ם וילו'ו וירשו נישאר H E B E R : *Ab hoc dicunt accepisse Judeos nomen HEBRAEORUM : apud ipsum item & semen ejus mansisse Linguam Sanctam, que antea vocata fuit Lingua Humana.*

Sic R. D. Kimchi in libro **שְׁלֵשִׁים Radicum**, in Radice עַבְרִי scribit, *Jonam prophetam se appellasse Hebrewum, quod esset נטשחת עַבְרִי de familia Heberi.*

ונשארה הלשון המקודשת, **לְשָׁבֵב** זה ובבחוב מפניו עבר שפוצבו רנו'ם נקרא לשון עבורי' ואנרכוס hoc est; *Remansit autem Lingua sancta penes Noachum, & quidem in præcipuo filiorum ejus Hebero, à quo Lingua HEBRAEA est vocata, & in Abramino, Heberi tūm nepote, tūm discipula.*

Obadias Saphorno in Legem; ad illud; *Et indicavit Abraham Hebraeo, scribit: שְׁהִזְמִין מִתְּקִין בְּעוֹזֵת עַבְרִי כְּמוֹזֵה* hoc est, *Abraham vocatur Hebreus, quia apprehendit sententias & dogmata Heberi.*

Sic scribit Elias in notis ad Grammaticam Mosis Kimchi: *Hebreus esse nomen patronymicum à populo, non à regione vel terra derivatum.*

Christianus Gerson in Talmud Judæorum Germanico cap. i. in hunc sensum scribit: *Heber quoque Scholas, & quidem in Chebron fortassis, habuit, & non solum salutarem doctrinam de Semine*

Mulieris, sed & primævam Linguam Sanctam conservavit, & ad Abramum usque propagavit: Unde etiam Lingua Hebraea vocata fuit. In his Scholis Patriarcha Jacob, ex R. Salomonus sententia; 14. anni studiit: Et quia illi, qui vera Religioni addicti fuerant, Linguam Hebraam, ab Hebreo acceptam, usi fuerant, hinc omnes fideles nomine ipsorum HEBRÆI vocati fuerunt tam à Deo ipso, quam ab infidelibus populis &c.

Huc referenda sunt illa apud Hebræos Scriptores loca, in quibus Lingua Sancta vocatur אַנְגָּלִי לְשׂוֹן עֲבָרִים Lingua Heberi; ut apud Kimchium in principio libri Michlol: וַיַּחֲרֵב בְּשָׁרָאֵל מֶלֶךְ אַוְתָּה־ אַבְרָהָם וְגַלְשָׁׂׂעַד hoc est, Et elegit Israëlem præ omnibus populis, & Lingua Heberi præ omnibus linguis. Et mox: וַיַּחֲרֵב בְּשָׁרָאֵל מֶלֶךְ בְּנֵעֲמָנִים לְשׂוֹן עֲבָרִים: Et fuerunt eodoci in juventute sua Lingua Heberi patris sui. Sic frequentissimè apud alios quoq;.

Ex Ecclesiæ Christianæ scriptoribus vetustissimus primò occurrit Eusebius, Anno Christi 300. celebris, qui De præparat. Evangelica lib. 7. cap. 2. scribit: *Hebrei vero ab Hebreo dicti sunt, à quo Abraham originem traxit.*

Deinde celebre est testimonium D. Augustini, quod legitur lib. 16. De Civitate Dei cap. 11. his verbis: *Cum enim legitur, unam fuisse linguam primitùs omnium, & ante omnes filios Sem commendatur HEBRÆI, quamvis ab illo quintus (juxta LX X. Græcos, quartus juxta textum Hebræum) oriatur, & inde HEBRÆA vocatur lingua, quam Prophetarum & Patriarcharum, non solum in sermonibus suis, verum etiam in literis sacris custodivit autoritas, &c. Et mox: Nisi quid in hujus gente remanserit, à cuius nomine nomen accepit. Item ibid. cap. 3. Sed nimirum hoc verum est, quid ex HEBER HEBRÆI appellati sunt, ac deinde unâ detractâ literâ HEBRÆI, quam linguam solus populus Israhel potuit obtinere. Vide eundem lib. 18. cap. 39. & suprà thes. 11.*

Theodoretus in Ezech. in fine: *Hebreus ex Hebreis: Hebrei enim ab Heber appellati sunt.*

Johannes Calvinus ad Genes. 10. 21. *Quantum ad nomen Heber, qui gentile esse negant, sed deducunt à Transitu, hoc uno loco satis superq; refelluntur.*

Lutherus in Comment. in Genesin de Hebreo loquens, cap. ii. sic scriptum reliquit: *Hac ejus (Hebert) virtus meruit, ut autho-*

ut auctoritate Sancti Patriarcha Sem; Ecclesia appellationem ab eo sumeret, & H E B R A E I dicerentur, qui doctrinam & fidem H E B E R Sancti Patrii retinerent. Ac mansit hac appellatio Ecclesia usque ad Christi tempus.

Franciscus Junius in Oratione de Lingua Hebræa: Verum ut omisso lusionibus (præcedentes etymologias sic vocat) veritas seria proferatur, certo certius est, Hebræam linguam ab H E B E R O, Schelachi filio, Arpachschadi nepote ex eo tempore nomine habuisse, quo divinitus in superbiam hominum dissonantia vocum & varietas linguarum profusa est: quo tempore H E B E R in Sancta familia sua linguam à Deo majoribusq; traditam sanctè conservavit: quamobrem disserit à Moysi nominatus est Sem Pater omnium filiorum Heberi, id est, Hebraorum, antequam exponat historiam Babyloniae.

Johannes Mercerus in Genes. 14. scribit: Ab H E B E R propere Sem gens H E B R A E I dicta est, qua in Abraham maximè permanit; unde qui ab eo descenderunt Hebrei sunt dicti; non ceteri, qui bac illac sunt dispersi ex ejus filiis, per Orientem in Indiam usque, in quorum familiis puritas lingua illius primigenia non permanit, ut in familia Abraham.

Benedictus Pererius in Comment. in Genes. lib. 5. Idcirco ab H E B E R dicta est H E B R A E A, quod nomen primum tributum legimus Abraham, Gen. 14. -

Genebrardus in Chronolog. lib. 1. p. 33. H E B E R , inquit, H E B R A E I S nomen dedit. .

Hugo Broughthonus in Concentu S. Scripturæ: Ab eo (Hebero) posteri Abramini fideles Hebrei dicti sunt. Multi, inter quos LXX. sentiunt, Abramum Hebraum fuisse dictum ab Euphratis Trajectu; verum id mihi non sit verissimum.

Augustinus Streuchus, ad Genes. 14. Verissima igitur videtur Hieronymi sententia. Nam post diluvium, cum adhuc viveret Heber, linguarum confusio facta est. Ac vera antiquissimaq; lingua in ea domo remansit: cumq; totius familia caput esset H E B E R , ab eo nomen ea lingua ac natio accepit. Et cum in domo Abraham integræ ac sincera permanisset, hi soli Hebrei, eaq; lingua Hebreæ vocari meruit. Ceteri quidem, qui ab Heber descendissent, non sunt Hebrei vocati, propter eam quam diximus causam. Non enim paritatem illam servarunt. Atque hoc modo refellitur, quod objicitur à Theodorito.

In libro, *Zelus Christi*, in Comment. Martini Alphonsi Vi-
valdi fol. 1. col. 2. *Hebrai dicti sunt ab Heber*, cuius familia tenuit
cultum unius Dei.

Sic Cornelius à Lapide, Andreas Rivetus, D. Pareus, & plu-
rimi alii in Genesin commentatores. Vide & sup. quæst. 1.

Et hæc de quarta quæstione proposita.

V.

*Quomodo porro, populo hoc Hebraeo multiplicato, & muta-
tiones varias passo, in familiari loquendi usu sit con-
servata? quando familiaris loquendi usus inter
ipsos desierit? ubi denique postmodum,
cessante familiari usu, sit
conservata?*

38.

Posteaquam hactenus vidimus, Inter quos & Ubi loco-
rum Lingua Hebræa, in Confusione Linguarum, sit conserva-
ta, sequitur, ut quoque audiamus, Quomodo porrò fuerit in il-
lo populo conservata & propagata? quando inter ipsos desi-
erit? & ubi postmodum conservata fuerit? Comprehendemus
summam hujus rei brevibus canonib[us] & aphorismis:

39.

I. Ab Hebero ad Abrahamum propagatam adivimus in
Mesopotamia. Ex hac cum jussu Divino, trajecto Euphrate,
in terram Canaan profectus esset, Linguam secum Hebræam
in eam quoque intulit, & in ea cum suis usurpavit. Confir-
matur hoc per varia Hebræorum testimonia in superioribus
passim producta, quæ non necesse hic repetere. Vide sup.

Si queratur, *Quomodo Abram cum Cananeis sit loquutus, & illi
vicissim cum ipso; qualem item Linguam Cananei sint loquuti?* Ad
hoc responderi potest; Cum Syri & Cananæi vicini fuerint,
probabile est, Cananæos linguam quoque Hebrææ affinem
accepisse, ita ut homines sagaces aliquo modo sibi invicem
mentem suam exprimere potuerint, & brevi alterius lin-
guæ &

gūæ & idiotismo assūescere. Qualis autem lingua fuerit, si ignoretur, nōm̄ mirari debet, cū plurimæ alia lingua, in Confusione Babylonica ortæ, ignorentur, & vel planè intercederint, vel ita insigniter mutatae sint, ut nec vestigia, nec memoria illarum remanserint. D. Hieronymus in Lib. 7. Com-
ment. in Jesa. 19. v. 18. Ergo & nos licet sancti, quamdiu in Aegyptō sumus, & in istius mundi versamur tenebris, non possumus loqui lin-
guā Hebraā, sed Cananitide, quæ inter Aegyptiam & Hebræam media
est, & Hebraæ magna ex parte confini. Et libr. 5. ad eundem locum: Alii Ares, id est, ὄσπακεν, hoc est, restant, Urbem Ostracinam
intelligi volunt, & ceteras juxta Rhinocoruram & Casium civitates,
quas usque hodiè in Aegypto lingua Cananitide, hoc est, Syrā loqui, ma-
nifestum est.

46.

I I. Porrò Abraham cum suis variis quidem peregrinatio-
nes postmodum suscepit, sed minores, in quibus non proba-
bile est, illum aliquid alieni suæ linguaæ afficari passum esse.
Notabilis verò fuit profectio Jacobi cum sua tota familia in
Aegyptum, in qua gravi servitute plus quam per ducentos an-
nus presi fuerunt, ubi non fuisset mirum, si suæ linguaæ obliti,
& Aegyptiacæ assueti fuissent. Testantur autem Hebræi, &
miraculi quasi loco prædicant, Majores suos in Aegypto Lin-
guam Hebræam immutatam retinuisse. Celebre est hac de-
re ipsorum dictum, quod legitur in Tanchuma in libro Nume-
rorum, sectione בְּלָק Balak: בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שָׁנוּ אֶת־
מַצְאֵיכֶם; וְכֹה שָׁנוּ וּבָזְתָנָו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־
שְׁמוֹתָכֶם: וְלֹא שָׁנוּ אֶת־לְשׁוֹנָכֶם: וְלֹא גַּלְוָה שְׁלָהָם: וְלֹא גַּפְרָזָו
בְּעָרֵיות: וְלֹא שָׁנוּ שְׁמוֹתָם שְׁרָאוּבָן וּשְׁמֻעוֹן יְרוֹדוֹ לְאָבוֹן וּשְׁמֻעוֹן עַלְוָה:
לֹא שָׁנוּ אֶת־לְטוּנָם שְׁנָאָמָר בַּי' הַמְּדָבָר אֶלְגָּם שְׁהָז מְפָרָן בְּלְטוּנָם
הַקְּרָבָה: hoc est, Quot rerum merito redempti & liberati fuerunt
Izraelites ex Aegypto? Rabbini hac de re sic docuerunt; Quatuor rerum
virtute sive merito: 1. Quod non mutarint nomina sua: 2. quod
non mutarint linguam suam: 3. quod non revelaverint secreta sua.
4. quod demque fornicationibus se non contaminarint. 1. Non mu-
tarunt nomina sua; Simeon enim & Ruben, &c. descenderunt in
Aegyptum: Simeon & Ruben rursus inde ascenderunt: 2. Non
mutarunt

mutarunt linguam suam, sicut dicitur; Ecce oculi (verba sunt Josephi) vestri vident, oculi quoque fratris mei Benjamin, quod os meum loquatur ad vos, Genes. 45. v. 12. Loquebantur enim Lingua Sancta, &c. In eundem sensum legitur in Schir ha-schirim rabbeti, ad Cantic. 4. v. 12. בְּנֹתָךְ וְזֶבַחִים גָּנָאֵל שְׂאָלִי שְׁנוֹ אֲתָה לְשָׁונָם וְלֹא אָמַרְתָּ לְשָׁוֹן חָרָעַ וְלֹא נִמְצָא בָּהוּ אַחֲדָ פְּרִיאָ בְּעָרוֹתָה: לֹא שָׁנו אֲתָה שָׁמָם רָאוּנָן וְשָׁפָעָן נְחַתָּן רָאוּנָן וְשָׁמָעוּנָן סְלָקִין וְלֹא הַיּוֹרֵן לְרָאוּנָן רְוּפָס וְלְשָׁמָעוּנָן אַהֲרֹן קָוָרְיָן לְוָלָאָנָן וְלֹיְוָסָף לְסָטָם וְלְבָגָמָן אַלְכְּסָנוּרָאָן: לֹא שָׁנו אֲתָה חָרָעַ וְלֹא בְּתִיבָּן וְבְּנָא הַפְּלִיטָה וְזֶבַח לְאָבָרָטָה הָעָבָרָי וְכָאָז כְּתִיבָּן אַלְהָיָה לְשָׁוֹנָם לְהַלֵּן בְּתִיבָּן וְכָתִיבָּן כִּי פָי רְמַדְּכָר אַלְיכָם בְּלִשּׁוֹן הַקְּדָשָׁה וְכוֹן: 1. e. Quatuor ob res liberati fuerunt Isaelita ex Aegypto; 1. quod non mutarunt nomina sua, 2. quod non mutarunt linguam suam, 3. quod non sycophantati fuerunt, 4. quod nullus inter ipsos fornicator repertus fuerit. 1. Non mutarunt nomina sua; Ruben & Simeon descenderunt; Ruben & Simeon ascenderunt; non vocarunt Rubenem Rufum, neque Simeonem vocarunt Lulianum vel Lælianum, Josephum λητην, aut Binjaminum Alexandrum. 2. Non mutarunt linguam suam; Illic enim scriptum; Et venit profugus & nuntiavit Abrahamo Hebraeo Genes. 14. (id est, Hebraicè loquenti, ex mente hujus authoris & loci): Hic verò scriptum est; Deus Hebraeorum (Hebraicà linguā loquentium), occurrit nobis: Exod. 1. v. 3. Item; Quod os meum loquatur ad vos; Genes. 45. v. 12. nempe, Lingua Sancta. Idem etiam legitur in Vajikra rab. fest. 32. & libro Mechilta fest. כ א fol. 3. col. 3. Et in Pirke R. Elie-saris, cap. 48. in fine. Elias in Meturgeman sic citat: זֶבַחִים שְׁמוֹתָם: וּמְלֻפָּשָׁתָם: וּמְאָרָיָם: תְּרֵא non mutarunt Israëlitæ in Aegypto; Nomina sua, Vestimenta sua (id est, vestimentorum formam) & Linguam suam. David de Pomis in Praefatione Dictionarii sui: Unde ortum est apud nos non à publica re sejuncta sententia, eandem indumentorum formam, linguam, nec non & circumcisionem (ut in pristinis temporibus) in Aegypto Hebraeos servasse. Locum illum Gen. 45. 12. alii etiam interpretes sic explicant, ut R. Salomon, Aben Esra, &c. Sic Jonathan paraphrastes Chaldæus; אַרְוֹם פּוֹמָן בְּלִישָׁן בֵּית קֹדֶשׁ מִמְּלָאָקְדִּים: quod os meum loquatur robiscum linguā sanctā.

Quod

Quod si forte quid sordium Aegyptiacarum attraxerint, & lingue etiam suæ quidam admiscerint, id omne mansione 40. annorum in deserto purificatum & depositum iterum fuisse, eamque singulari Dei providentiâ, hujus rei causâ, tam diuturnam fuisse, scribit R. Asarias in Meor Enájim cap. 57. fol. 174. col. 2.

41.

III. Posteaquam ex Aegypto in terram Canaan venissent, omnes maximi & minimi, Principes & Plebeji, Linguam sanctam locuti sunt ; & sicut plerosque habitatores Canaanos sedibus suis expulerunt, & maximâ illâ multitudine, quâ Jordanem transgressi sunt, totam illam terram inundatunt, dominiq[ue] illius facti sunt : ita Idioma quoque Canaanorum videntur tunc extirpasse, & suam linguam introduxisse, ut ab eo tempore demum lingua Hebreæ in Canaan vermacula fieri, & Lingua Canaan appellari coepit. Hæc unica & sola quoque lingua incorrupta & intemerata apud ipsos manet usque ad captivitatem Babyloniam.

Hinc scribit R. Asarias in Meor Enájim cap. 57.
אָוֹלֵס נְהַרְיָה בְּאֶרְאָה בְּמִן יְהוָה שָׁבֵת בְּשָׁמְנִי הַסְּדָרִים
חֲכָנָם יְשָׁרָאֵל בְּאֶרְאָה בְּמִן יְהוָה שָׁבֵת בְּשָׁמְנִי הַסְּדָרִים
: Verum posteaquam Istrælitæ ingressi sunt in terram Canaan tempore Josua, credibile est omnes, etiam plebejos inter ipsos, semper loquutos esse linguam sanctam. Probat deinde hoc variis argumentis, inquiens :
Ecce tibi hujus rei plurimos testes fide dignos;

1. Judic. 12. 6. Tunc dicebant ei, Dic nunc שִׁבְּלֵת Schibboleth; ille autem dicebat סִבְּלֵת Sibboleth.

2. Quod Judic. 15. v. 15. dicitur, לְהָזֶה חַזְמָנוֹ: Id per paranoiasiam responderet ei quod sequitur vers. 16. סְמָךְ חַזְמָנוֹ: quæ ambo sunt Hebraica.

3. Plurima nomina propria Virorum & Locorum ; ut, גִּילְגָּל Gilgal, יְרֻבְּבָד Jerubbdal, רָמָת לְחִי Ramath-Lechi, נֹוֹמִי Noomi, שְׁמָעוּאֵל Schemuel, יְדִידְיָה Jedidjah, אֶבֶד Obed, (quem Noomi sic vocavit ex consilio mulierum, quod sibi in senectute inferiurum prævideret, ut Josephus scribit Antiquit. Judaic. lib. 5. cap. ii, nam אָבָד Abad Hebraicè Servire) & alia, quæ, licet histo-

C c

riæ ipsorum sint in alias linguis traductæ, immutata remanerunt.

4. 2. Reg. 18. v. 26. legitur: *Et dixerunt Eliakim filius Chilkiæ, Schebna & Joab* (ministri regis Hiskiæ) *ad Rabfacen*: **דָבַר נֵצֶר** אֶל עֲבֹד־זֶבּוּחַ אֶרְמִיָּת כִּי שְׁפָעַת אֲנָהָנוּ זֶבּוּחַ תְּדַבֵּר עָפָנוּ יְהוָה־יְהֻדָּה בְּאֶצְבָּעָה רַבְּעַת: *Loquere queso ad servos tuos Aramicè*, (id est, Chaldaicè) *quia nos intelligimus* (licet illa lingua, volunt dicere, peregrina sit in terra nostra) & *ne loquaris nobiscum Iudæcè*; (id est, Hebraicè) *in auribus totius populi*. Unde colligitur, nullam aliam tunc in terra Canaan linguam Israëlitas intellexisse & loquutos esse nisi Hebraicam ; paucis & nonnisi singularibus quibusdam viris exceptis.

5. Dan. i. In principio captivitatis Babylonicae præcepit Nebucadnezar, **לְלֹא יְלֹא אֶת־הַלְוִית הַהִיא** סְפִיר וְלֹשׁוֹן פְּשָׂרִים docere pueros quosdam libros & linguam Chaldaeorum ; quod argumento est , illos hactenus linguam Chaldaicam non intellexisse.

6. Omnes veterum monetarum & monumentorum inscriptiones superstites, ante captivitatem Babyloniam factæ, sunt purè Hebraicæ.

Quod Jeremias cap. 10. versum undecimum Chaldaicè scripsit: **כִּי־גְּדוּלָה תָּאִמְרוּן** &c. dicunt, præter linguam suam consuetam ab eo factum esse, quod voluerit, ut illa quoq; audirent & intelligerent Babylonii ipsi ; q. d. Indicate verba hæc ipsi (Chaldæis) è lingua quam intelligent, &c. Libere professionem & confessionem vestram edite, &c. Abarbenel scribit, Jeremiam hæc Aramicè scripsisse, **שְׁהָהָה מְרֻגָּלָא בְּצֹוּמִיְּהָה** חִזְאָת לְחַכְמָה חֲנוּנִים הַפְּאָמָנִים בְּכָחוֹת הַשְּׁמִינִים :

שְׁהָהָה טְוֹעָנָה הַטְּעָנָה חִזְאָת לְחַכְמָה חֲנוּנִים הַפְּאָמָנִים בְּכָחוֹת הַשְּׁמִינִים :

quod Argumentum hoc ipse fuxit tritissimum, & subinde coram Idololatriis ac caticolis in ore ; Nullus Deus debet coli & timeri ; quam ille, qui fecit cœlum & terram : sed omnes alii dii ex toto terrarum orbe sunt perdendi, & omnis illorum memoria abolenda. At neque sculptilia, nec sydera & stellæ, &c. Ergo, &c. Quia igitur hoc argumentum instar muri ahenei ipst erat contra omnem Idololatriam, suggestum populo suo illud linguam Chaldaicam, ut, à Chaldæis ad Idololatriam sollicitati, id ipsi possent propriæ ipsorum linguæ objicere, & eo se defendere.

I V. Duravit hic lingua Hebraæ familiaris usus usque ad captivitatem Babyloniam, in qua plerique, maximè populus, linguae suæ oblitiscebantur, & Chaldaicæ assuecebant, prout ea tū in florentissimo Babylonie regno in usu erat. Quin imò nō solum Linguae, sed & Legis sua magnâ ex parte oblitiscebantur. Hinc legitur 2. Paral. 17. quod *Josaphat misericordia civitatem Iudeam et principes eius levitas, qui secum deferebant Librum et per universas urbes Iudeam circuibant, et populum docebant*. Sic Chilkias Sacerdos tempore Josiae, tamquam novi & miri quid annuntians, dicit; *Librum Legis inveni in domo Domini*, 2. Reg. 22. v. 8. לְמִזְבֵּחַ וְלְמִזְבֵּחַ הָאֱלֹהִים h. e. Expressus verò locus habetur Hos. 4. 6. *Oblitus es Legis Dei tuæ*. Rari in captivitate erant inter ipsos libri Hebraici, rari docentes. Unde cùm major pars populi Linguae Hebraæ oblitisceretur, incepérunt Chaldaicæ exponere & interpretari Legem, גַּעֲתָקָת וּנְחֶפְרָת כְּפִי מִתְּחִילָה וְאַמְתָּכָת עֲדִינָה מִתְּחִילָה בְּהַשְׁמָנוֹת אֶת בְּמָלוֹת וְאֶת בְּקָצָת עֲדִינָה. translatam & consultam pro facultate & viribus quarundam doctorum, non sine mutatione insignitum in vocibus, tum in rebus nonnullis, prout accidere solet in omni re vulgari, aut qua de vase uno effunditur in aliud, scribit R. Asarias in Meorenajim. Interea tamen in animis quorundam, maximè Sacerdotum & Judicum, mansit cognitio tūm Linguae Hebraæ, tum Legis Divinæ, sicut scribitur in libro Cosri part. 3. 6. 15. קָרְבָּן הַכְּתָבָה וְהַתְּהִרְאָה בְּעֵבוּר לְהַגּוֹת מִשְׁמָרָה. Conservata fuit in corde Sacerdotum & Judicum, ut hi docerent iudicia & iustitia. Hinc cùm Deus populi sui misertus esset, illosque iterum in terram suam deduxisset, excitatus fuit Esdras, qui, coacto concilio ex primariis Sacerdotibus & principibus populi, Legé Dei à variis corruptelis repurgavit, pristinæq; suæ puritati restituit, in usum etiam unā cum lingua revocando pristinos & Sanctos Characteres Hebraicos.

Post hanc tamen captivitatem nunquam Lingua Hebraæ usus familiaris revocari & restaurari potuit, eo quod maxima pars ita Linguae Chaldaicæ & aliis assueti essent, ut nullam aliam intellegarent: Unde Nehem. 13. v. 23. 24. legitur: *In diebus quoque illis vidi Iudeos, qui duxerunt mulieres Asdorbi-*

tidas, Ammonitidas, Moabitidas: Et filii eorum partim loquebantur Asdodice, & nesciebant loqui Iudaicè (id est, Hebraicè), & secundum linguam cuiusque populi. Hinc scribit Elias in Praefatione libri Meturgeman: *בְּשָׁנָה מְאֹד קָרֵב כִּכְחֹו הַלְשׂוֹן מִכְּלֵי כְּלֵי וְאֶתְּנוֹ לְבָבֵל צְבָאֵו בְּבָבְלָה וְנֶלְכָתָבו בְּבָבְלָה Cùm verò de terra sua exularent, & in Babyloniam abducti essent, penitus oblitio fuerunt lingua sua, sicuti scriptum est in libro Nehemia.* Hinc etiam, licet Lex Dei Hebraicè legeretur in Synagogis, tamen exponenda simul erat Chaldaicè, ut populus inteligeret: unde Paraphrases Chaldaicæ postmodum, quas etiamnum hodiè habemus, natæ.

43.

V. Post Captivitatem Babyloniam familiaris lingua Hebrææ usus nunquam amplius purus fuit inter Judæos, sed primum Babylonicè sunt loquuti pure, quā Dialecto etiam Daniel scripsit: postmodum autē in terram suam reduces, hanc quoq. corruperunt. Hujus lingua Chaldaicæ usus inter ipsos, licet variatis nonnihil pro diversitate sacerdotalium dialectis & idiotismis, duravit inter Israélitas durante toto templo secundo, & post Templi illius quoq; vastationē, ita ut Chaldaicè nō solū sint loquuti, sed & scripserint, ut antiquarum Traditionū stylus in Talmud Babylonicō, Libro Zohar, Talmud Hierosolymitano, circa illa tempora conscriptis, & alia documenta evincunt: de quibus autem alibi fufius, Deo volente, dicendi locus erit.

Huc pertinet ista Ephodei querela: *גַּפְשָׁתְּרִילִים בְּחַכְמָתָּה* הוויה רצוי בעל תalmud ח'ג'יו ה'ל'זון הזהא הנברא וכתבו מאמרי ה'ט בישון ארמי ברוב שחוות לשון התקף שפחתבש ואולי לא עשו זיה בגויהה אבל להכרח כי נשבחו הלשון או יונתן ובעיר תהלמוד לוי שבר חבור תהלמוד בימר מארבע מאות ושלשים שנה אחר החורבן גלויהה העט כי נחפט שנות תמי'א לא טorth היאשנת ד' אלפ' רנס' hoc est, Operam dantes sapientia Legis, Volo dicere, Talmudicū reliquerunt selectissimam illam linguam, & scripserunt sua Lingua Aramaicā maxima ex parte, qua est Lingua Sancta confusa. Fortasse autem non fecerunt hoc voluntariè, sed coactè, quid in oblivionem venisset Lingua Hebreæ tempore compositionis Talmud. Talmud enim compositum fuit plus quam 430. annis post Vastationem Templi, & captivitatem populi: nam obsignatum est anno 811. Era contractuum, qui est annus 4259. à Creatione mundi.

V. I. Sub-

V. I. Sublatâ itaque ex communi loquendi & scribendi usu, Lingua Hebræa, admodum decrevit quoque Linguae ejus facultas & notitia in ipso populo Hebraico, adeò ut eò tandem res devenerit, ut nulla amplius pura & incorrupta ejus rudera & vestigia remanserint, præterquam in Sacris Veteris Testam- menti, Mosis scil. & Prophetarum libris, qui singulari Dei providentiâ ita conservati fuerunt. Hinc scribit iterum Epho- deus cap. 7. Grammaticæ suæ: וְלֹקֶת חַזָּת הַחֲזָקָה נִשְׁתְּפָחוֹת חַלְשָׁן גְּבֻמָּשָׁל אֶבֶד זְכָרָה וְלֹחֶת הַנְּמֶצָא מִפְגָּח בְּסֶפֶר הַקְּרָשָׁת אֲשֶׁר לְהַשְׁׁמָר תְּלִשְׁׁוֹן כְּבָשָׁמָל הַחֲזָקָה וְאֶל עַפְנוֹת וְתְּמִתְּמִתְּמָתָם בְּתִמְלִיחָה וְעַל חַלְשָׁן הַחֲזָקָה וְאֶל עַפְנוֹת שְׁמָמָת וְתְּמִתְּמִתְּמָת בְּתִמְלִיחָה תְּמִתְּמִתְּמָת וְרָאשָׁת: לֹא נִמְצָא בְּכָתֵב מִתְּלִילָת בֵּין אֲנָי יְהוָה כָּסֶם מִחוֹדוֹ וְעַד כְּנָשׁ וְכְנָשׁ hoc est. Et propter hanc causam validissimam in oblivionem devenit, & propemodum penitus perit memoria ejus (Lingua Hebræa) prater id quod de illa reperitur in Libris Sacris, qui ex singulari Dei providentia erga Linguam hanc, & erga populum suum, in sua per- fectione & integritate remanserunt in tanta accuratione, ut de illa nulla sit diffensio vel inter duos Judæos, ab India usq; ad Aethiopiam, &c.

Sic scribit R.D. Kimachi in Praefatione libri Michlol: וְמִתְּמִתְּמָת אֲנָוֹת יְהוָה בְּאֶרְזָה לְהַחַטְבָּה: בֵּין הַגּוֹיִם הַחַטָּה: וַיָּלֹמְדוּ לְשָׁונָם וַיִּשְׁכְּבְּדָלָן חַלְשָׁן דָּקְרָשׁ עַד חַרְצָלוּ בְּנֵיהֶם וּבְנֵי גְּנִיחָם עַד דָּחָם לְזָבֵד לְשָׁונָם נִכְרָת צְשָׁפָה וְרָה אִשְׁתְּלִשְׁוֹן בְּאֶזְהָרָה: לֹא מִקּוּמוֹת גְּלֹתָם: בְּלֹדָר וְאֶזְהָר אֶבֶל לְאָוָם וְאָוָם: לֹא נִמְצָא בְּדִינּוֹ רָק מִתְּשָׁפָא בְּתוֹךְ אֶלְעָנוֹ וְעַדְלָים אֶרְבָּעָה סְפִירָם וּמִלְּמִתְּמִתְּמָת מִשְׁפָּטָם בְּנֵרִי הַפְּשָׁרָה וְאֶל בֵּין אֶלְעָנוֹ צְדָקָה אֶל מִתְּמִתְּמָת בְּבִינָה מִן חַלְשָׁן לְהַנְּהָנוֹ כְּמִשְׁפָּטָו וּשְׁלָא לְהַשְׁׁחָיוֹת hoc est. Ex quo tempore deportati sunt Patres nostri in terram alienam, & inter gentes illas, didicerunt linguam ipsorum, & obliti sunt lingua sanctæ, donec assueverunt filii & filii filiorum ipsorum, usque in hodiernum diem, loqui linguam alienam & labium peregrinum, quisque nimis secundum linguam loci captivitatis vel exilii sui, & populi sui; nihil invenitur Hebraice in manibus nostris, prater Viginti quatuor libros sacros, qui inter nos remanserunt, & pauca quedam vocabula in Mishna. Unde sollicitè custodiare debemus id, quod Deus nobis de nostra lingua reliquit, &c.

Et de hoc quidem nulla haftenus hæsatio vel controversia: Hoc verò inter multos controversum; An hi Libri incor-

rupti & inviolati ad nos usque pervenerint; hodieq; habentur? An item. Sacra hæc Scriptura Hebraica à Moſe & Prophetis integrè juxta Conſonas & Vocales, ut hodiè eſt, prodierit, ac proinde authoritas horum librorum juxta easdem partes hodiè ſit ſancta, certa, in violata? Hic fluctus, hic tempeſtates. Circa Literarum integritatem quæritur; An illæ literæ Hebraicæ, quas nos habemus, veræ & antiquæ ſint literæ Hebraicæ, quibus Moſes reliquique Scriptores Sacri libros ſuos conſcripferunt? Et hanc quidem quæſtionem decidimus in Diſſertatione de Literis Hebræorum. Sed videntur plura eſſe dubia de Librorum iſtorum circa Literas intemeratā integritate, quæ ſolutionem merentur; veluti Primò; Quid ſentiendum de illis 18. locis quæ ſcribæ aliter legenda ordinaffe dicuntur, סְבִרָה Tikkun ſopherim Vulgo dicta? 2. quod dicuntur literam Vau à principio dictionis in quinque locis abſtulifſe, quæ loca vocantur סְבִרָה Litur ſopherim Ablatio ſcribarum. 3. Occurrunt Voces Variæ lectionis & Scriptio- nis, quæ Keri Ukeſif קֶרֶי וּקְסִיף vocantur. De Punctis vocali- bus, eorumque origine, famoſiſſima eſt Controversia. De multorum etiam particularium locorum aliorum Synceritate quæſtiones moventur à Christianis, ubiſc. Hebræi codices à Latinis diſcrepan. Sed hæc alterius erunt loci. Sufficit ad præſens noſtrum iſtitutum vidiffe, Quandiu Linguæ Hebrææ uſus familiaris inter Judæos duraverit? & Ubi, ceflante uſu familiari, poſteare remanferit?

*46.

V I I. Cæterum cum Linguæ Hebrææ uſus & cognitio inter Judæos magis magisque de creviffet, & faltem non plànè interiret, ſolida autem Textus Hebraici intelligentia neceſſaria cordatis videretur eſſe, excitatı ſunt inter ipſos non nulli, qui, ad exemplum aliarum Linguarum, ad certas regulas & præcepta eam reducere, Grammaticosque libros de ea conſcribere coepérunt; וְכֹרֶךְ תְּזִבֵּחַ שִׁבְעָה חֲדָשָׁמָן כְּלָמָדָה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ Et hac ratione reſtituerunt eam Sapientes in priſnum ſuum ſtatū, redireq; fecerunt rem amissam ad dominos ſuos, ſcribit Ephodeus cap. 8.

Quando vero & à quibus Studium Grammaticæ inter Hebreos excoli cœperit, referunt Ephodeus, Aben Esra, & R. D. Kimchi. *Ephodeus* hactatione illos recenset:

Primum ponit R. Saadian Gaon, quem scribit tres libros compusisse de Grammatica, sed ad nos non pervenisse. Eiusdem est autem hic R. Saadias ad Gaonatum, floruitque circa annum 4678.

Huic succenturiat Rabbi Hajum, itidem Gaonæum, qui flouruit circa annum 4727. Hic de arte Grammatica scripsisse fertur librum, quem vocavit *רְגָמִתְתָּא*, de quo Aben Esra testatur, *שֶׁזֶה אַתָּה פָּלָא רְגָמִתְתָּא וְכֹלְלָא* quod plenus fit sapientia, & perfectæ elegamia, h. e. quod fit eruditissimus & elegantiissimus.

Hos scribit fuisse in Oriente, & præter ipsos alios adhuc extitisse, qui similiter in arte hac illustranda laborarint. Judicium autem ipsius de illis hoc est: *אֵלֶּה כָּלָבָט לֹא בְּחַכְמָה וְלֹא בְּשְׁלָמָה וְלֹא בְּרָאָתְתָּא כְּפָר הַרְאָוִי בְּ מִתְחַדְּלָתְתָּא*. *Isti omnes scripserunt de arte hac non ut oportebat: incipiebant enim duntaxat eam, sed non perficiebant.* Et in Præfatione scribit, quod ea quæ Geonim scripserunt de Grammatica, perierint.

Itaque scribit post hos insecuros esse alios in Occidente viros sapientissimos, qui profundiū in eam penetrarint, & majori soliditate eam tractarint, nempe;

R. Jehuda ben David, Chijug dictus, Fessanus: Hunc vocat in Præfatione, *כָּרְבָּרְךָ וְאַשְׁרָךְ* Principem Grammaticorum, vel, *Primam Grammaticum* (cujus sc. libri ad nos pervenerunt) Sic notat Elias ad Michol Kimchi p. 62. *חִנְמָה תְּהִלָּה הַמְּדוֹגָק תְּרָאָשָׂוּן*. *Hic fuit Grammaticus primus.*

R. Jonah (qui eruditionem præcedentis R. Jehudæ in libro suo laudat). Horum duorum, tanquam primorum, meminit Kimchius, & quidem cum singulari eloquio & encomio.

R. Adonim ben Labrat; itidem Fessanus.

R. Jonah ben Ganach Cordubensis. Hunc supra præcedentes omnes extollit, & scribit de eo, *כִּי הַעֲלָם פָּרוּעָה הַמְּהֻבָּר*: *Quod eduxerit margaritas ex mari sapientia istius, auctorosque planè libros de ea composuerit.*

R. Abraham

R. Abraham Aben Esra. De hoc scribit : **חכבר פון קפורייס** : **נאמן אובל מה שזרוש נובם קצת חוץ :** hoc est, *Compositus de hac arte libellus elegantissimos, sed pauca habet nova, qua cateri non habent.*

Videatur & R. Abraham Aben Esra, ab initio libri תְּרִיבָה Trasbut, ubi eos accuratiū recenset, & longè plurium mentionem facit: Item R. David Kimchi in Praefatione Michlol.

Satis etiam de hac quæstione.

V-L

*An Lingua Hebreæ perpetuò sit permanfara,
adroḡetiam in altera vita ejus uſus
futurus?*

48.

Quæstio hæc curiositatis magis, quàm necessitatis & magna utilitatis est: quia tamen non raro à curiosis ingenii moveri solet, nonnulli etiam hac de re aliquid scripsérunt, placuit præsentem nostram De Lingua Hebræa tractationem, problematica hac quæstione claudere.

Sciendum ergo, esse nonnullos authores, tam ex Hebreis, quam ex Christianis, qui asserunt, perpetuum, & in altero quoque mundo, hujas Linguae usum futurum.

49.

Et Iudei quidem, qui duplicem Piorum felicitatem post mundi huius calamitosam vitam sibi imaginantur; Primum tempore **תְּמִימָה** **בְּרוּתָה** Tempore liberationis per Messiam quem expectant, quando is, prostratis omnibus suis & populi suis inimicis, regnum suum in hac terra eriget; Alteram; **תְּמִימָה** **בְּרוּתָה** Tempore resurrectionis mortuorum: Sic ex Christianis Chiliastae, qui post Primum Christi adventum in carnem, duplarem adhuc somniant, Medium sc. quando veniet, ut mille annis in hac terra regnet; & Ultimum, quando ad Judicium veniet vivorum & mortuorum; Iste, inquam, vel saltem ex his aliqui, statuant, **Prima**, Omnes illos, ex quibuscunque sunt gentibus, qui Verum Deum sunt agniti, & Christo nomen datur;

daturi, & aurei illius saeculi participes futuri, in hac vita unâ & quidem Hebreâ linguâ inter se usuros: deinde in Resurrectione mortuorum in vita altera, omnes eos, qui ad vitam æternam sunt resurrecti, reliquis linguis omnibus abolitis, hanc unam quoque loquuturos esse, & in ea Deum in æternum celebraturos, ejusque Nomen laudaturos. Atque huic sententiae (exclusâ priori ejus parte de Mille annis in hac vita) subscribunt etiam non pauci pii & docti viri, vel saltem ei non adversantur.

50.

Fundamenta pro hac sententia adstruenda afferunt tunc ex Scriptura, tunc ex Ratione.

Loca Scriptura quæ adducunt, sunt sequentia potissimum;

1. Psal. 149. v. 6. רָזְמָנָת אֶל בְּרוּזָן Exaltationes Dei in gutture eorum. Ex hoc loco probant; quod sancti in cœlo sermonem vocalem, in gutture formatum, sint habituri.

2. Iesaiæ 19. v. 18. יְמִשְׁעֵרִים בְּאַרְץ מִצְרָיִם Tempore illo erunt quinque civitates in terra Ægypti loquentes linguam Canaan, & Jurantes Deo Exercitum, &c. Intelligunt Judæi hunc locum de tempore liberationis per Messiam suum; quod sc. Ægyptii & aliæ gentes, potentia & judiciis Messiae percussæ & commotæ, relictis Idolis suis, se ad Deum verum sint conversuræ, Religione veram, atque adeò etiam linguam Judæorum, acceptaturæ & amplexuræ. Per Linguam enim Canaan intelligunt Linguam Hebraeum: Eam hoc epithetho, potius quam alio, indigetare Prophetam voluisse putant, ut significet; quemadmodum Canaan & Mizrajim (a quo Ægyptii nomen acceperunt) fratres fuerunt, atque unius parentis, Chami, videlicet, filii: ita in posterum quoque iterum esse conjungendos Mizrajim, h. e. Ægyptios, non quidem cum Cananæis primis populis, sed cum Cananææ habitatoribus, Hebreis videlicet, Deum verum colentibus, illorum linguam locuturos, illorum Deum culturos, per illum juraturos, &c.

3. Sophoniæ 3. v. 9. שָׁפָח בְּרוֹה לְקֹרְאָה Tunc convertam ad populos La-

D d

biūm eleētum, ut omnes īvōcent nomine יהָה, ad colendum eum humero uno. Hunc quoque locum similiter explicant ut praecedentem: Per שְׁפָה בְּרוּרַת Labium eleētum intelligunt Linguaam Hebraam. In hanc linguam dicunt conversurum Deum Linguaas omniū Gentium, quæ se ad Deum eo tempore sunt conversaræ, ut omnes unā Linguā Dēum īvōcent. Quod verò per שְׁפָה בְּרוּרַת Saphaberurah intelligenda sit Lingua Hebræa, probant etiam per Artem Cabalisticam Gematriam: Nam haec duæ voces נֶלְשׂוֹן לִשְׁוֹן Lingua Sanctā, 797. unitate deficiente, quæ cùm non sit numerus, nullam differentiam constituere potest. Notat hoc R. Asarias in Meor enājim cap. 57. Aben Esra hac ratione probat, quod intelligatur lingua Hebræa; quia statim subjungitur, קָדוֹם כְּלָבֵד hoc est, (ex ipsius mente) Ut omnes īvōcent (Deum) nomine יהָה: Hoc enim in nulla aliā Linguā fieri potest, quam Linguā Hebræā: quia Nomen hoc in nulla aliā Linguā extat. Hinc scribit: תְּהִנְנוּ לְעִמּוֹד הַשְּׁמָךְ לְבָבוֹן: Et hoc est, בְּשָׁפָה בְּרוּרַת הַאֲלֹתָן הַקְּרָא הַשְּׁמָךְ הַכְּבָד: Convertentur ad colendum D e u m solum Labio-electo, hoc est, Lingua Sanctā: quia in illa solā vocatur vel īvocatur N O M E N G L O R I O S U M.

4. Zachariae 14. 9. אֵל כָּל חָרְבָּא בְּזִמְּתָה הַהְוָא Eterit D O M I N U S in Regem super universam terram: In illo tempore erit D e u s unus, & Nomen ejus Unum. Quia scilicet hic dicitur Deus illo tempore futurus Unus, & Nomen ejus unum; concludunt, Ergo etiam Unam tantum futuram linguam: Et quia verum ac proprium Dei Nomen, quod Ipse sibi dedit, in nulla alia habetur Linguā, præterquam in Linguā Hebraicā; iterum concludunt, Linguaam illam nullam aliam esse posse, quam Hebræam. Hinc rursum Aben Esra scribit, per Nomen Unum intelligendum המפושת Nomen Tetragrammaton יהָה. Hoc, dicit, cùm temporis ab omnibus juxta literas & scripturam suam prolatum & usurpatum iri.

¶

R A T I O N E S præterea addunt sequentes. Ac primò quidem quod Beati in futura vita sermonē exterium & vocalem sint

sint habituri, inde probant; quia corpora sunt habituri. Ergo etiam voce corporeâ, h.e. instrumentis corporis formatâ Deum laudabunt. Cui enim bono illa organa, si nullus illorum futurus esset usus?

Quod autem *deinde*: Lingua Hebræa sint loquuturi, sequentibus rationibus:

1. Quemadmodum Lingua hæc prima & sola in nascientis mundi exordio fuit; Ita probabile est eandem quoque fore ultimam; & solam superstitem futuram, quando finitâ mortalitatis serie exhibunt hæc humana.

2. Quia hæc lingua è cœlo quasi originem traxit, utpote quæ à Deo fuit creata, & in statu innocentiae & integritatis Homini ornamenti & perfectionis loco data & concreata, atque in Paradiso terrestri ab ipso usurpata: reliquæ autem in peccati pœnam immisæ; Ergo iterum volunt probabile esse, eandem etiam in Paradiso cœlesti, in Statu gloriae, & quando Dei unius erit regnum, abolitis omnibus Ipsiis inimicis, permanensam, reliquasque, quæ peccati, & pœnæ peccati speculum ac mnemosynon forent, atque ideo gloriosum hominis statum nonnihil obfuscarent, abolendas & exterminandas, &c.

¶2.

Huc pertinet, quod scribit R. Simeon ben Jochaj in libro Zohar, in fine sectionis נוach: Posteaquam enim dixisset, Confusionem Linguarum introduxisse Dissensiones in mundū, subjungit; אָכְל בּוֹיְמָא דְאַתִ מְהֻכְתֵב פ' אָז אֲחָפֹז אֶל עַטְיוֹס אָכְל בּוֹיְמָא דְאַתִ מְהֻכְתֵב פ' אָז אֲחָפֹז אֶל עַטְיוֹס שְׁפָה בְּרוֹרָה לְקֹרוֹא כּוֹלָם בְּשָׁפָט בְּיוֹסֵף הַחֹא וְהִיא אָחָד וְשָׁמֶן אָחָד: hoc est, Sed de seculo futuro quid scriptum est? Tunc convertam ad populos Labium elestum, ut omnes invocent Nomen 'הוָה, ut serviant ei humero uno, Sophon. 3:7. Item: Et erit Dominus in Regem super universam terram: Tempore illo erit D O M I N U S unus, & Nomen ejus unum, Zachar. 14. v. 9.

Sic scribitur in Tanchuma, itidem sub finem sectionis נוach: אמר הקב'ה בעולם הוָה עַל יְיִי שֶׁר הוּא חֲלָקוּ בְּרוּת' וְנַחֲלוּko לע' לשׂוֹן: אָכְל לְעוֹלָם הַפָּא מְשִׁין כּוֹלָם בְּכָתָף אָחָד לְקֹרוֹא בְּשָׁמֶן וְעַזְבָּרִים אֶזְעָזָן אָז אֲחָפֹז אֶל עַטְיוֹס שְׁפָה בְּרוֹרָה וְנוֹ:

*Sanctus Benedictus ille; In mundo hoc propter Concupiscentiam malam
divisa sunt creature meae in 70. linguas: Sed in seculo futuro omnes
erunt aequales, ad humero uno invocabundum nomen meum, & colendum
illud, sicut dicitur; Tunc convertam ad populos, &c.*

וְאֵיךְ לְשֹׁקֶר R. Afarias in Meor Enájim cap. 57. fol. 173. b. תִּמְךָא לְמַשְׁוֹרֶר הַגְּדוֹלָה אֲזָלָם דְּאַנְטִי פֶּפֶ'וּ חַלְקָן בְּעַדְן אָשָׁר שֵׁם לוּ פֶּפֶ'
אָזָם הַרְאָשָׁוֹן לְאמֹר: בְּלִשׁוֹן אָשָׁר בְּוּ קִיְּתִי מִדְבָּר נִרְחָה לְעַמְּרִי טְרַם
וְשְׁלָמָם בְּנֵי הַפְּנִילָל: בְּיַהְגָה נְשָׁאָר וּכְרוֹדָה הַחֹא בְּדָנוֹ: אֲדָרְבָּא לְיִ
הַגְּאָרָה מְבָרָר פָּה קְדוֹשׁ רְשָׁבִי סְפִירָה שְׂרָשָׁת נָחָן גּוֹלָם אַגְּבוֹן וְהַאֲעַמְּדוֹן
Proinde falso invenies apud maximum Poëtam Christianorum. Dantem
Cap. 26. ubi agit de horto Hedenis, quod Adamum primum in hunc sensum introducat loquentem: Lingua illa, quâ fui loquens, extirpata est penitus, antequam perficeretur Structura Turris Babylonica; Nam ecce adhuc superstes est, & quidem laus Deo, est in manibus nostris. Imò contraria, ut colligitur ex eo quod R. Simeon ben Jochaj scribit in fine Sectionis 57, omnes aliae linguae peribunt, & hac sola manebit. Et mox, post productum Sophoniae locum: בְּלִשׁוֹן הַגְּדוֹלָה לְנוֹזָרִים אַקְנוֹנִי שְׁמָעָתִי אַדְ' בְּאַחֲרֵי מְחֻבּוֹרִי אָמָר בְּיַהְגָה קְדוֹשׁ לְבָרוֹעַתִּי לְהַשְּׁאָר בְּשָׁבוֹת הַשְּׁבוֹת עַלְמָנוּ לְרוֹצְנוֹמִי קְרוּסָה: hoc est, Quin etiam audivi, quod doctissimus inter Christianos vir. Thomas Aquinas in quadam suo libro scribat, quod Lingua S. sola superstes fit mansura, quando Deus aliquando pro sua voluntate & beneplacito rediutorum est captivitatem fecerit suis. Ab hac Aeternitate putat idem author Linguam Hebream Sanctam dictam, quemadmodum videre est in Dissertatione De Linguæ Hebrææ Origine & Antiquitate Thes. 54. In quem sensum scribit Genebrardus ad Psal. 50. v. 1. Aliqui addunt, ideo vocari Sanctam, (Linguam Hebream) quod ejus usus in caelo futurus sit post resurrectionem, dum ea sancti in secula seculorum laudabunt Deum, &c.

55.

His etiam consona sunt, quæ scribit Franciscus Georgius Venetus in libro de Harmonia mundi, Cantic. 3. Tomo octavo cap. 2. Et pro quanto ratio mibi persuadere potest, si aliquo idiomate utuntur, ipsum est Hebreum: in quo data est Lex, prædicatum Evangelium à Christo, conscripti dipini Hymni, & data omnia Oracula, demptâ tantummodo illâ revelatione, qua Græcè Apocalypsis dicitur, Græco sermone tam exarata quam habita. Tum, quia est mysteriosissima lingua

lingua in figuris, punctis, accentibus, & numeris per illas literas importatis: adeo ut secretiores Theologi ex revolutione literarum & apicum, & ex supputatione numerorum per literas significatorum, omnia promittant explicare: Tum; quia literae illae dicuntur scriptae in sede Dei, quod cælum est: instar cuius figurorum sunt formatae literæ ipsæ, quibus prius usus fuit Moses in danda Lege, ut memini vidisse; si antiquitati attestanti fides adhibenda est. Tum demum, quia ut hac fuit prima lingua, emanavitq; à cælo, & fuit ante confusionem linguarum exortam in Babylone, ita erit ultima, extirpatâ confusione illa; qua in punitionem (ut inquit Augustinus) tantæ temeritatis & fastus inficta est, &c. Et mox: Sicut igitur hac fuit prima lingua, semper permanens invariata, sic erit ultima etiam in patria, si quis dabitur sermo vocalis: Cuius signum est, quia Intelligentia, dum hominibus loquuntur scientibus ipsam linguam, utuntur sermones Hebraico: quamvis nonnulli afferant, demones aut sapientes intelligentias singulas singularum gentium, cum quibus habitant, linguas exercere. Verum (nisi fallor) quod diximus, probabilius est, cum omnia fermè oracula sint habita illo idiomate. Convenientissimum igitur est, ut sicut qualibet victoriosa civitas non solum jugum imponit dominis gentibus, sed multoties & idioma: sic Imperator illius civitatis superne, & astantes principes decernent, ut omnes illuc evocati loquantur lingua & sermone inde oriundo, & quo solebat uti princeps illius regni, dum inter homines versaretur. Quod forsitan (ut diximus) erit priusquam illo deveniamus, vel saltem post judicium futurum per ignem, juxta id quod in Sophonia Prophetæ dicit Dominus: In igne zeli mei, &c. Eadem iisdem verbis leguntur apud Archangelum de Burgo novo, in Apologia pro defensione doctrinæ Cabalæ contra Petrum Garziam f. 264. b.

Petrus Galatinus de Arcanis Catholicæ veritatis libr. 12. cap. 4. prolixè hac de re agit: Primò adducit superiore locum ex Sophonia, postmodum ita ait; Cum ergo Prophetæ dicit voce Dei, Convertam ad populos labium electum, quid per Labium hoc electum intelligitur? quodve est labium istud, quod Dominus elegit ad invocandum nomen suum, atque ad colendum se ab omnibus gentibus humero uno, id est, parte una? Resp. Hac in re variis varia dicunt. Quidam enim ajunt, Labium hoc electum Graciam esse linguam, quam Dominus elegit, ut in ea nomen suum invocetur atque per eam ipse colatur, &c. Alii vero Labium hoc electum Latinam affir-

mant esse linguam, quā plurima regiones, ut Italia, Germania, Pannonia, Gallia, Hispania, & plereque aliae nationes, & nomen Domini invocant, & ipsum Deum colunt, &c. Talmudista autem Labium hoc electum Hebraicam linguam esse afferunt, quod eam Deus præ ceteris elegerit, quā & patribus loqueretur, & legem suam daret: quare Legem ipsam, arcanaq; penè omnia Prophetis revelata, eâ linguâ scribi voluit, unde & ipsam peculiari vocabulo Sanctam vocant. Eas ob res tunc, juxta Propheticum vaticinium, Dominum ipsum ad populos labium electum ad vocandum nomen suum, & ad se colendum humero uno, conversurum ajunt, cum omnes gentes per Messiam salvanda, humero uno, id est, sub uno ipso in Messia regno, Deum ipsum Hebraicâ linguâ laudabunt, quod post resurrectionem generalem in electis adimplebitur. Quemadmodum enim ante Linguarum divisionem, in Turri Babel factam, universa terra unius erat labii: ita in resurrectione generali omnes homines unâ loquuntur linguâ Hebraicâ scilicet, quā primi parentes in Paradiſo loquebantur, & quā electi omnes in statu innocentia loquuti fuissent, si ipsi primi parentes in gratia Dei stetissent. Et hac quidem opinio magis litera consonat. Hæc Galatinus, quæ etiam adducuntur à Theodo-ro Bibliandro de ratione Communi omnium linguarum p. 37. Videatur etiam F. Ludovicus in Globo Canonum & Arcanorum linguae Sanctæ lib. I. cap. L.

Haymo, Episcopus Halberstatensis ad Jesa. 19. 18. In patria cœlesti Hebraicâ, id est, multò digniori linguâ ad plenum Domino psallimus. Idem I. Cor. 13. ad hæc verba; Sive lingua cessabunt, scribit: Quoniam sicut ante turrim Babel una erat lingua Ebraica: sic (ut quidam putant doctores) expleto judicio, ipsa remanebit una. Revera in multis Linguis varietas est, & ubi varietas, ibi est dissensio. In Sanctorum verò regno non erit dissensio. Ergo nec linguarum varietas.

Gilbertus Genebrardus in Chronologia p. 32. Omnium ergo matrix Hebraea, mundo coeva. Quæ ut prima fuit, ita erit & ultima. Nam ejus usus est, eritq; in cœlo, dum eâ Sancti, ut Psalmus ait, in saeculorum secula laudabunt Deum. Unde & Angelicam dictam putant ab Apostolo I. Cor. 13.

Bonaventura Cornelius Bertramus, in Præfatione in Comparisonem Linguæ Hebraicæ & Aramicæ: Lingua ergo Hebraica, apud suos aliquo modo abolita, aliquo etiam modo conservata, in eternum permanens & duratura est una cum ipso Dei verbo.

Thomas

Thomas Erpenius in Oratione de Linguâ Hebræâ: **S A N-**
C T & L I N G U A *titulo est decorata; quod Sanctissimus mundi opifex eâ cum primis nostris parentibus & prophetis suis loquutus sit, & sanctam suam voluntatem eâ consignatam Ecclesia tradiderit; quod deniq; ex magnorum virorum sententia verissimile admodum sit, sanctos Dei homines, cum aeo sempiterno in cælis fruentur, usq; eâ esse.*

Ita multi sunt Authores, qui cæteris Linguae Hebraicæ decoribus & privilegiis hoc quoque addunt, quod sancti in cœlo eâ sint olim usari, quâ de re liberum esse cuique potest suum judicium.

54.

Hoc tamen sciendum, loca illa Scripturæ commemorata nequaquam id primariò ac disertè dicere.

Quod Jesaias cap. 19. *de quinque Civitatibus in Ægypto, Lingua Canaan loquutur;* dicit; non tam de idiomate & sermone, quâm consensu ipso cum populo Dei, in veri Dei Agnitione & Confessione, intelligit. Nam per Lingam Confessionem designat: Ore enim & Lingua fit Confessio: Dicit autem Lingua Canaan, quia tunc temporis unica illa lingua, quâ Israëlitæ qui terram Canaan incolebant, usi sunt, erat, quæ Deum verum agnoscet & profiteretur. Cùm ergo dicit, *Civitates illas Ægyptias Lingam incolarum terræ Canaan loquuturos,* manifestè significat, ipsos abjecto omni Idololâtrico & superstitione cultu, mutata quasi suâ lingua, cum fidelibus in religione consensuros.

Eadem est ratio loci adducti ex Prophetâ Sophonia cap. 3. ubi Deus promittit, *se versurum ad gentes Labium purum,* hoc est, se facturum, ut Gentes, quæ ob Idolorum cultum & invocationem vere populus erant pollutus labiis, puris labiis possint invocare ipsius nomen, ipsique soli servire, &c. Idololatria enim pollutos & immundos reddit homines coram D E O. Jesa. 20. 7. *Stercoreis Diis Ægypti ne polluatis vos.* sic. 2. v. 18. Et cap. 23. 30. *Polluisti te diis stercoreis ipsorum, &c.*

Idem esto judicium de aliis, quæ de re potius, quâm de sermonis idiomate loquuntur. Concludamus.

55.

In Talmud Nidda fol. 70. col. 1. legimus, R. Jehoshuam curiosus que-

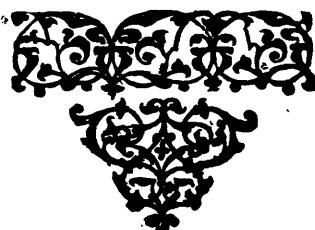
*sicut quarenti quidam de statu mortuorum ad vitam aeternam resurrecti-
rorum, breviter & nervosè respondisse, נָהָרֶת שְׁמַעְיָה? Quando
reviviscent, cognoscemus eos; qualis scil. ipsorum status fit futurū.
Ita brevissima & certissima ad præsentem quæstionem de
Sermone quo usuri sumus? responsio erit, si dicamus: כָּשָׂנָת הַ
לִיְּנָהָרֶת Quando reviviscent, sciemus illud; qualis scil. hæc
sit futura Lingua;*

אָמֵן בְּנֵי יִהְיָה בְּגָן :

Hoc est,

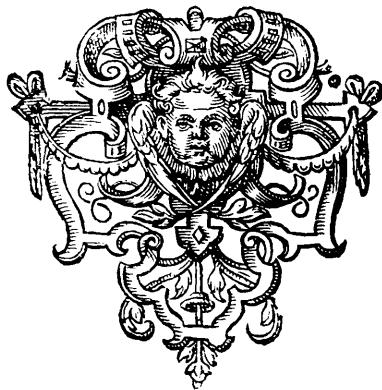
Quod faxit coelestis Pater per D. N. J. C.

A M E N.

JOHANNIS BUXTORFI,
SS. Th. D. & Ling. Heb. Prof.

D I S S E R T A T I O
D E L I T E R I S
H E B R A E O R U M .

"Αγει δὲ περὶ φῶς τὴν ἀλήθειαν γέροντος.

B A S I L E A E,
Impensis Hæred. Ludovici Kønig.

M. DC. XLIII.

S Q.

D I S S E R T A T I O
DE LITERIS HEBRÆORUM.

I.

OBILIS est & antiqua, DE LITERIS HEBRÆORUM, controversia; *Quibusdam*, Literas Samaritanorum pro veris, germanis, & primigeniis Hebræorum literis venditantibus; eas autem, quibus hodiè Judæi in describendis Sacris Voluminibus utuntur, Affyriorum olim proprias, & ab Esra Sacerdoce demum, post captivitatem Babylonicam, prioribus abrogatis, & Samaritis relictis, in illarum locum substitutas, & Judæis in posterum usurandas, traditas fuisse, statueribus: *Alijs* contrà firmiter afferentibus & asseverantibus, Literas istas Hebraicas quadratas, quibus Hebraica Biblia exarata passim extant, veras & genuinas esse & fuisse Hebræorum literas, arque adeò adhuc eisdem planè, quibus Lex à Deo Tabulis insculpta fuerit.

2.

Utraque sententia, & olim & etiamnum hodiè, tam inter Hebræos, quam inter Christianos, suos habuit & habet propugnatores & patronos. Quamvis eō ferè inter nos res devenerit, ut prior sententia longè plures, eosque nec vulgaris nec insimæ notæ, affectas nausta fuerit, qui prætorian planè in hac quæstione sententiam ferentes, dissentientes nec ferendos nec audiendos judicant. Divus Hieronymus dicit indubitanter; *Certum est, Esdras alias literas reperisse, quibus nunc utimur, &c.* Bellarminus de Verbo Dei lib. 2. cap. 1. ex Hieronymi dictis concludit, *fine dubio nos novas literas habere.* Magnus ille Josephus Scaliger, in Annotadversionibus ad Chronol. Eusebii, severè pronuntiat; *Putare veterum Hebre-*

A 2

rum alias fuisse literas, quam que in illis scilicet (Samaritanis literis notatis) videntur, & quae sub Regibus Iuda in commercio Iudeorum erant, extrema & insanior est & imperitia. Et iterum: Eae literae, quibus hodie Iudei sacros libros, & omnia acta sua conscribunt, nuper & ac novitiae sunt, ex Syriacis depravatae, illae autem ex Samaritanis, quod cum luce clarior sit, tamen quidam semi-docti, Semitheologi, &c, ut signantius loquar, semi homines, non solum Iudaicas literas vere Hebraicas esse priscas audent dejerare, sed etiam impios putant, atque adeo palam vocant, qui aliter sentiantur. Miseram vero doctorum & piorum hominum conditio-
nem, si doctrina & pietatis sua non alios testes haberent, quam asinos. Doctissimus Johannes Drusius, ad difficultiora loca Exodi, cap. 56. arbitratur, rem hanc tam claram, ut nemo amplius, nisi forte alter Carneades, qui de rebus omnibus dubitare solebat, eam in dubium vocare ausu. Summorum horum virorum de Novitate literarum Hebraicarum judicia, ambabus manibus amplectuntur Punctorum Novitatis patroni, tamquam in rem suam apprimè facientia, iis insuper Hebreorum consensum & assensum adjungentes. Eruditus Arcani punctuationis revelati author lib. 1. cap. 6. scribit: Agnoscam Judaei, & vero ultrò fatentur, literas, quibus jam ab Esdra tempore de-
scripta sunt, & etiamnum hodie describuntur atque excuduntur Sacra Biblia, non esse antiquas Hebreorum literas, quibus Moses, ceteri Veteri Testimenti ad Esdram usque scriptores, sacros libros descripsérunt, sed esse Chaldaicas literas, quibus Esdras post redditum à captivitate Babylonica rotum Vet. Test. Canonem descriptis, posterisq; reliquit. Sic scribit audacter Johannes Morinus in Exercitationibus Ecclesiasticis in utrumque Samaritanorum Pentateuchum, Exercitat. 2. cap. 1. Ju-
dai fere omnes, quorum id totum interest, nobis præ ceteris assentuntur, (in hoc sc. quod character, quo Lex primum scripta est, sic Samaritanus). Et cap. 2. Iudeorum de primigeniis literis suis tripliciter divi-
iduntur sententie. Omnes tamen Samaritanas Hebreas esse fatentur. Item:
 Sed antiquissimorum atq; recentiorum major & senior pars, Legem in mon-
te Sinai, Moysi à Deo characteribus Samaritanis datam esse, ultrò concedit.

3.

Hæc & alia ejus generis, apud hos & alios viros eruditos, pa-
sim leguntur, quorum fulgor, & vel sola, de summa literatura
Hebraicæ exquisita cognitione, egregia fama, alios ejusdem minus
peritos, non difficulter in eandem sententiam pertraxit.

4. Evidem

4

Equidem cum nemine super hac re acrius contendere aut disceperare mihi est propositum. Quia tamen altera sententia, de Literarum Hebraicarum antiquitate, nimis frigidè hactenus mihi videtur expensa, & indicata causâ condemnata, nec ullus ex omnibus nostris, qui hanc quæstionem hactenus terigerunt verius quam trastarunt, visus, qui altius in Hebræorum sententiam inquisiverit, eamq; ex confusis Historiæ Hebraicæ ruderibus paulò accuratiùs eruerit, nec ingratam, nec inutilem Lectori rem me facturum existimavi, si, ex occasione nuperæ de Decalogo Dissertationis, in cuius Thesi 31. Quæstionis hujus mentionem feci, operam aliquam in obscuram & intricatam istam Controversiam conferrem, eamque, quoad pro ingenij mei tenuitate fieri potest, aliquanto planius & pleniū expedirem. Assertâ enim Literarum Hebraicarum genuinâ Antiquitate, simul & Lingue Hebræe sua dignitas, & Textui Hebræo sua Authoritas & Majestas, tanto magis & validius assertur & vindicatur.

5.

Quamvis autem haudquaquam sperare ausim, me hoc assequendum, ut omnibus satisfaciā, ultimamque Literarum Hebraicarum antiquitatem ~~διαμοιρισθήσεως~~ probem ac persuadēam; id tamen me effecturum confido, ut ostendam, nequaquam ita ab omnibus præsidii & rationibus imparatam ac desertam esse eam sententiam, ut, qui eam sequuntur ac tinentur, vel ex doctorum, aut Theologorum, aut hominum prorsus censu, tamquam ἀλογοι sint excludenti, vel insania & imperitia, ut ΠΝΩΝ ΡΩΝ vacui cerebro, accusandi, vel Carneadi, tamquam puri Sceptici, accensendi. Quin imò gravissimis testimoniis solidè evincam, tantum abesse, ut vel Antiquissimorum vel Recentiorum Hebræorum, seu major seu melior pars, Legem à Deo Mōsi, in monte Sinai, literis Samaritanis datam esse, ulterò fateatur & concedat; ut potius utrorumque pars utraque, utroque pollicē alteram sententiam laudent, plenisq; linguis & animis ei faveant.

6.

Ut verò & methodicè & perspicuè nostra Dissertatio procedeat, primò omnium Statum Quæstionis formabimus & proponemus, ut rectè, quid id sit de quo quæritur, coniter: deinde, utriusq; partis argumenta & fundamenta considerabimus & expendemus.

STATUM Quæstiōnis quod attinet, quomodo ille ad præsentem nostrum scopum sit formandus, ex Thesi primâ jam animadverti potest. Quæritur enim;

Utrum Figura ea Literarum Hebraicarum, quâ hodie vulgo Sacra Biblia Hebraica descripta & impressa vide-mus, eadem sit, quam Moses in Tabulis à Deo accepit, & in-de ab eo tempore inter Judeos extiterit?

Ad rectè intelligendam Quæstiōnem hanc, uti etiam ea, quæ in sequentibus dicentur, maximè in testimoniiis Hebræorum, quæ adducturi sumus, præmittenda sunt quædam, pertinētia ad explicationem tūm *Subjecti*, tūm *Predicati*. Circa *Subjectum* sciendū, nos hīc quærere de illa Scriptura, quâ Hebræi utuntur, non in suis Commentariis, sed in Libris Biblicis. Eam Scripturam ipsi communiter appellant **תְּרוּבָה** *Scripturam quadratam*. Talmudi, & ad illorum imitationem posteriores quoque Hebræi, sāpē eam appellant **אַשְׁרָא** h. e. *Affriam*, ut quidam interpretantur. De hujus appellationis ratione plura in sequentibus Th. 68. dicennur. Hic duntaxat monemus Lectorem, cūm vel in transferendis quibusdam Rabbinorum dictis & Testimoniis, vel in iis explicandis, **כְּתֻבָּאֲשֹׁרִי** *Scripturæ Affriacæ* mentionem faciemus, nos eam ipsam Scripturam, de qua est quæstio, Hebraicam videlicet hodiernam, intelligere, & **συγχωρητικός** hanc vocem usurpare. Ita sāpē **נֶגֶן** *Scriptura Hebraea vel Transfluvialis*, eodem modo sumetur pro Scriptura Samaritanæ, de quo ulterius infrā agitur Th. 50. Circa *Predicatum*, sciendum, prīmo; Nos hoc præcipue quærere de hac Scriptura; Utrum sit adhuc eadem, quam Moses à Deo in monte Sinai accepit? secundo, Utrum ab eo Tempore semper alicubi, sive publicè, sive privatim, inter Judæos extiterit?

His sic præmissis, ad Quæstiōnis Tractationem i-plam accedemus. Sunt, ut suprà vidimus, qui ejus te-nent Affirmativam, sunt qui Negativam, unde duplex exurgit nostra Tractatio I **Καλονθασιη**, sententiæ Affirma-

Affirmativæ. II **Αναγνωστικὴ**, sententiæ Negativæ
Videamus ergo primo **Καταγνωστικὸν**.

I KATAΣΚΕΤΗ, SENTENTIAE.

AFFIRMATIVAE.

IO.

Hanc quod attinet, assertur eâ, *Figuram Literarum Biblicalium Hebraicarum hodiernam, eandem esse, quam olim Dens, Digito suo, Legem, duabus Tabulis, Mōsī in monte Sinai traditis, inscriptis; ac proinde negatur; Illam ab Esdra demum, post captivitatem Babyloniam, vel ab Assyriis mutuatam, & Iudeis usurpandam traditam, vel de novo confitam & inventam esse.*

II.

Ad assertionis hujus confirmationem adhibentur Argumenta cum *Inartificialia*, cum *Artificialia*; sive, *Testimonia*, & *Rationes*.

12.

Inartificialia, h. e. *Testimonia*, sunt duplia, vel *Personarum*, vel *Rerum*. Et *Testimonia Personarum* iterum vel *Hebreorum*, vel *Christianorum*.

13.

Testimonia itaque Personarum quod attinet, cum de *Hebreorum Literis* agatur, ritè & ordine, ni fallor, procedemus, si ab *Hebreorum testimonii exordium* ducamus, & illos primò omnium audiamus. Sunt autem illa vel *Veteram*, vel *Recentiorum*.

14.

Ex *VETERIBUS HEBRAICIS* Primum locum sibi vendicant **תנאים** h. e. *Deuterote*, *Dockores Mischnici*, *Authores Mischnæ seu Textus Talmadici*, tamquam apud ipsos antiquissimi. Illi enim originem suam, per continuam successionem acceptiōnis Legis oralis, deducunt inde à Mōsē, & terminant in R. Jehūdah hakkādosch, qui floruit sub Imperatore Antonino, Anno Christi

Christi 150. Ex illis huic sententiae faverit R. J E H U D A H , à pie-
tate, eruditione, & præstantia, cognomento H A K K A D O S C H
S a n c t u s , & H A N N A S I Princeps, sæpius etiam רְבָבָי רַבָּא , vocatus, quique ideo uplurimum meruit, ut, inter varias
Doctorum opiniones, secundum ipsius sententiam decisio fiat.
Hic ergo quid de hac Quæstione senserit, refertur in Gemara
Talmud Babylonici, Tractatu Sanhédrin cap.2. fol.21.2. & f. 22.1.
וַיֹּאמֶר ר' אָמַר בְּתִחְיָה בְּכֹתֶב זֶה נָתַנָּה תּוֹרָה לִשְׂרָאֵל
בְּזֶה חֲתָנוֹ נָהָפֵךְ לְזֶה לְרוֹעֵץ : כִּי־זֶה חֲזָיוֹן לְהַמְּשִׁים שָׁבוּת
לַעֲזֹר אָסִיר הַתְּקֻווֹה נִשְׁמַע מִשְׁנָה אֲשֶׁר בְּכֹתֶב
h.e. *Traditio: R A B B I* (i. e. Rabbi Jehudah bakkadosch) dicit; *Ab initio in Scriptura ista data est Lex Israëli: Posteaquam autem peccaverunt, conversa est ipsis in fracturam: Cùm vero redirem ad Deum per pœnitentiam restituit eam ipsis, secundum illud, Convertimini ad munitionem, o vincit spei: etiam hodiè annuntio vobis, me restituturum vobis duplum*, Zach. 9.12. *Quare vocatur Aschurith? quia est Meüschéres beatificata per Scripturam, vel in Scriptura.*

Ad intelligendum sensum & vim verborum horum, scien-
dum 1. Traditionem hanc esse Barájetham, hoc est, Extraneam,
à R. Jehudah in Academiis Babyloniæ traditam & decifam: hic
verò à Compilatoribus Gemarae referri, prout infinitæ tales tradi-
tiones in Gemara extant, quibus præfigitur תְּנִינָה, vel ἀντίρωτος. 2. Sententiam ejus esse, Legem primitus da-
tam esse eâ literarum figurâ, quæ Aschurith vocatur. 3. Aschurith
hic non sumi propriè pro Assyriaca scripturâ, sed appellative, à
verbo אַשְׁר Ischer vel Aschar, quod significat Beatum reddere vel
facere, ac proinde significare Scripturam Beatam, quod Nomen
huic Scripturæ ideo competit, quod ea, per datam & scriptam in
ea Legem à Deo, facta sit Scriptura omnium Beatissima; vel
quod sit omnium ornatisima ac decentissima. 4. Postea, pecca-
torum ipsorum causâ, in oblivionem devenisse inter Isrælitas,
non quidem in universum, & apud omnes, sed in communius, &
inter plerosque, plebem maximè; ac in Scripturam aliam, Sa-
maritanam scil. hodiè dictam, muratam. Indicat hoc iis verbis,
quando ait, לְהַסְתַּרְתָּם Conversa est ipsis in fracturam; de
quorum verborum sensu varie disputant Hebræi, ut videre est
apud R. Asariam in Meor Enájim cap.56. omnes tamen in hoc
conve-

conveniunt, significari hac phrasí, vel Oblivionem, vel Mutationem Scripturæ istius priscæ, in qua Lex data fuit. Tempus mutationis non definit. 5. Tempore Esdræ postliminiò restitutam ac redditam ipsis fuisse Scripturam, quam primicùs habuerant. Probat hoc ex Zach. cap. 9. v. 12. quæ verba ita suo proposito accommodat; *Convertimini ad munitionem*; urbem munitam Jerusalem, tempore Templi secundi; Et annuntio vobis, me restituturum vobis duplum, h. e. Pro eo quod oblitus fueras Scripturam dupli sive exemplaris Legis hujus, restituam tibi id cuius oblitus fueras: *Vel hoc sensu*; Et restituam tibi mutantam Scripturam Legis. Nomen enim מִשְׁנָה Mischne, Duplum, Exemplar, derivatur à radice שְׁנָה Schánah, Mutare: Iterare; unde volunt, Legem híc à Prophetæ, & à Mose Deut. 17. 18. מִשְׁנָה Mischne, Duplam vel Secundanam vocata fuisse, quod ejus Scriptura Mutari, vel Iterari & secundâ vice dari, debuerit. Hæc est mens & sententia R. Jehudæ Sancti, quæ etiam legitur in Talmud Hierosolymitano, Tractatu Megilla; sed verbis paulò disertioribus, quam in Babylonicō, unde & illa híc adscribemus: ר' אומר אשוריית נימנה תונרא וכשחטו נחפק להך לזרען וכשיזכו בימי עורה נחפק להן אשוריית שנ גם היום מניד משננה אשיב לך: וכחכ לוי את משננה התורה הזאת על ספר כתב שהוזע עשו Rabbi (Jehúda) dicit; Scripturā Aschurith (ut ap̄ea) data fuit Lex: cum verò peccassent, conversa est ipsis in fracturam. At cum pœnitentiam agerent in diebus Esdra, reddita est ipsis Aschurith beatificata ista Scriptura, secundum illud; Etiam hodie annuntio vobis, me restituturum vobis duplum, Zachar. 9. v. 12. Item; Et scriber sibi (Rex) מִשְׁנָה Mischne, Duplum Legis hujus in libro; Scripturā scil. que duplicanda, h. e. iteranda, iteratio danda, vel mutanda est.

Post R. Jehudam Sanctum sequuntur ibidem, R. Schimeon, & duo Elefari, qui idem, imò paulò ampliùs, testantur. Verba sunt: ר' בון אלענער אמר משום ר' אלענער בון פרטיא שאמר משום ר' אלענער המזערע כתוב זה לא נשתגה כל עקר שנ וויהעטודים: מה עפודים: לא נשתנו אף זויס לא נשתגו: ואומר אל היהודיס פכתבם וכלהזובם מיה. וו' העפודיס Vav sive Uncini columnarum, Exod. 27. v. 10. II. &c. Quæ est enim ratio columnarum? non mutantur. Sic etiam Vav non mutantur vel

mutata sunt: deinde ex eo, quod scriptum est; Et ad Judæos secundum scripturam ipsorum, & secundum linguam ipsorum, Esth. 8.9.
Quæ est ratio lingua ipsorum? Illa nunquam mutata est: (in Bibliis sc.) sic & Scriptura illorum. nunquam mutata est. In Talmud Hierosolymitano Megilla cap. I. idem his verbis legitur: כתוב אשורי ניתנה תורה מה טעמא ווי העמוריים ווי תוראה דומם לאות ים Quod in scripturâ Assyriacâ data fit Lex, quenam est ejus rei ratio? Id quod dicitur; Vav columnarum, Exod. 27.10. Inde enim concludimus, literas Vav in Lege similes fuisse Uncini. Horum Rabbinorum sententia est paulò alia, quam R. Jehudæ; videlicet, quod nulla unquam mutatio contigerit Scripturæ istius, sed eadem semper facerit. Hęc verò differentia hinc sententiae nihil obstat; quia in hoc consenserunt, Literas illas, quas hodie habemus, eas esse, quibus Lex olim Mosis à Deo data fuit. Proabant id duplice argumento; Primo ex eo, quod Uncini in Lege Mosis, seu, in lingua Hebræa, à Mose vocantur וָיַו Vav in Vav, à figura scil. literæ Vav. Unde concludunt, tempore Mosis jam literam Vav pictam fuisse instar Uncini, sicuti hodie, & per consequens non mutatam esse. Quæ autem ratio est literæ unius, eadem procul dubio etiam reliquarum. Deinde ex eo, quod Esth. 8.v.9. Lingua & Scriptura Judeorum conjugantur. Unde concludunt, Judæos, sicut Linguam immutatam in Sacris retinuerunt, ita & Scripturam.

Quam bene & appositè argumententur isti omnes, jam non attingo; Utrum videlicet Uncimi à figura literæ Vav sint vocati, vel, An figura Literæ Re sit nuncupata? Tantum authoritatibus nunc agimus, & veterum Rabbinorum testimonia querimur, qui sentierunt, Litteras illas Hebraicas, quas hodiè habemus, esse adhuc easdem, quæ olim tempore Mosis fuerunt, & quibus Lex est data.

15.

Ad Mischnicos Doctores referendus quoque est Rabbi Eliezer Hakkâlîr, Tanna antiquissimus, è terra Israëlis, uti videre est in Tzémach David par. i. fol. 40. col. 1. & in Juchasin fol. 34. col. 2. Hujus pro hac sententia testimonium legere est in Machsor, qui est liber Precum Judaicarum, quo in Festis majoribus maxime utuntur. In eo enim extat Preceatio rhythmica sub ejus nomine, sub literis initialibus rhythmorum latente, in Die primo Festi septimanarum seu Pentecostes, quæ incipit: זגנלוּן אָנָא בְּכַתֵּב אֲשֻׁרִית;

וּבְלֹשׁוֹן עַבְרִית . וְנֶדֶבֶר מִזְרָחֵת . הַנֶּחֱלָת לְבַת עֲבָרִים h. e. Tunc (sc. in datione Legis) Scripturā Assyriacā, & Lingua Hebraicā, & Pronunciatione Aegyptiacā, hereditare fecisti filiam Hebraicam (i. e. Ecclesiam Hebraicam seu Judaicam). Hic expresse quoq; dicit, quod Lex data sit Scripturā Assyriacā, h. e. Scripturā hodiernā, quae sic vocatur, ac proinde nequaquam sensit, quod Esræ deum tempore vel de novo excogitata, vel ab Assyris mutuata fuerit. In Machsor Germanico verba illa sic à Judeis redduntur : Denn da du hast geben die Thórah zu Israel/ hast du geben sie im besten Ksáf (Schrift) daß da heißt Ksáf Alscháris, vnd in Láschon hakódesch, &c.

Et hæc sunt testimonia Tannaim, seu Mischnicorum.

16.

Secundum locum sibi vendicant **אַמּוֹרָאִים** AMORAIM, Scaligerio Γνωμαλγοι dicti, h. e. Gemarici, Authores Gemara, seu Complementi Talmudici. Ex his est primò ר' בָּרְ כִּסְפָּרָה Raf Chasda, in Talmud Babylonicō, Tractatu Megillah cap. i. & de Sabbatho, folio 104. col. i. dum ait ; וְיָמֵן שְׁבָלוּחוֹת בְּגַם הַזְּמַנְתָּן Mem & Samech, que in Tabulis erant, miraculose stabant. Hujus dicti hic est sensus ; Volunt Hebræorum quidam, Sculpturam literarum Decalogi in Tabulis fuisse perforatam, transeuntem, ita ut figura literarum ab utraque parte conspicua fuerit. Jam verò, cum Mem finale & Samech ex omni parte sint clausa, instar alicujus circuli, vel O apud Latinos, per eujusmodi sculpturam transeuntem in alterum latus, pars media solida in illis literis, nullibi amplius adhæsit, nullamque subsistentiam, ut in aliis literis habuit, sed naturaliter excidere debuisset, quâ ratione necessariò figura literæ destructa & corrupta fuisset. Quod ergo non excidit, arque ita figura illarum literarum incorrupta maneat, id miraculo adscribit hic Rabbi Chasda ; unde dicit, *Duas illas literas miraculosè substitisse*. Quam rectè hoc dicatur, jam dictum à nobis in Dissertatione de Decalogo th. 30. Hic verò nihil interest, rectè an secus dicatur. Eò dumtaxat hic adfertur, ut appareat, hunc Raf Chasdum statuisse, His literis Hebraicis, quas nos habemus, Legem in Tabulis fuisse exaratam ; non vero charaktere Samaritano. Nam in lingua Samaritanâ istæ duæ literæ eam figuram non habent, ut miraculosè illas stare vel subsistere necesse fuerit. Mentionem hujus facit quoque

B 2

Guilelmus Postellus in libello de Originibus, seu, De varia & potissimum orbi Latino ad hanc diem incognitā, aut inconsideratā historiā, Basileæ apud Johan. Oporiaum edito, An. 1553. scribens; *Alio etiam argumento certificamur, quod litera Hebraica profantes sint Mosis, & per consequens Adami. Visu enim ipso totus Israël est certificatus, ut continuā memoriam per Mischnājot seu Deuteroses, & per utramq; Talmud constat, quod Mem finale & Samech stabant miraculose in Tabulis: unde fractū illa remanserunt illa sola litera in suo medio solida, sicut remaneret O. Atqui in nulla alia lingua mundi potest verificari, ut Samech & Mem finale sint similes, & omnino clausae, nisi in ea que nunc est Hebraica. Præter hoc miraculum aliud quoque argumentum later in hoc testimonio, videlicet; Quod in Tabulis Mem finale fuerit. Atqui, ut mox videbimus, lingua Samaritana literas illas finales non habet.*

Iterum in Talmud Babylonico, Tractatu Megillah, cap. I. dicit Rabbi Jeremias, vel ut alii volunt, Rabbi Chyab bar Abba, צוֹפִים אַמְרוּ בָּנָן מֵצָבָה h.e. Literas טבָבָה, id est, Quinq; literas duplices, Mem, Nun, Tzade, Pe & Caph, Videntes vel Prophetæ dixerunt eas. Hoc ita deinde ibi explicant, quod Prophetæ non primi has literas invenerint vel excogitarint, aut ordinatim; sed quod, posteaquam seu in oblivionem, seu in desuetudinem venerint & obsoleverint, ipsi eas restituerint, & in usum revocarint; primam vero suam originem à Mose habuerint. Sequitur enim וְיִסְגַּר אֶל־צְבָא מִשְׁמָרָה h.e. Recte vero statuitur, quod Prophetæ illas ordinarent, & non Moses ipse? R. Numquid scriptum est; Ista præcepta, &c. Levit. 27. v. ult. unde concluditur; Quod nulli unquam Prophetæ permisum fuerit quicquam innovare ab illo tempore (quo scil. Moses id scripsit). Et mox: אֲלֹא צְבָא מִשְׁמָרָה וְיִסְגַּר Proinde in oblivionem devenerint, & venerant Prophetæ, ac iterum de novo fundarunt eas. Eadem haec Traditio extat in Talmud Hierosolymitano, sed verbis magis disertis & apertis, & sub alterius nomine, unde & illa subjiciemus: מִשְׁמָרָה בְּנֵי חֶרֶשׁ אָמְרוּ מִנְצָבָה לְמִשְׁמָרָה h.e. Nomine Matthiae, Ben Charascb, seu filii Fabri, dicunt; Litera Menatz pach sunt traditio Mosis de monte Sinai. An haec omnia rectè dicantur, non est hic locus ventilandi. Sufficit, quod inde liqueat, & R. Jeremiah in Talmud Babylonico, & R. Matthiam in Talmud Hierosolymi-

rosolymitano, statuisse, Literas quinque duplices esse à Prophetis, imò à Mōse ipso; ac proinde, Legem à Mōse & Prophetis scriptam esse literis Hebraicis hodiernis. Nam in illis solum istae literæ duplices seu finales locum habent: in Samaritano charactere nequaquam. De hoc aliquid ulterius dicetur adhuc infra. Sed in hoc testimonio istud quoque notandum, quod, dum ex illo dicto Levit. 27. v. ult. Ista præcepta; concludunt, Prophetis non licitum fuisse saltem quinque literas novas effingere & excogitare, Legi q; inserere; quia sc. scriptum est; Ista sunt præcepta, qua præcepit Dominus Mōsi ad filios Israël in monte Sinai; nempe, Ista præcepta, iisdem & non aliis literis scripta; quanto minus ipsorum judicio licitum fuisset Esdræ Totam Legem, & omnia Prophetarum scripta, novis, imò profanis literis, scribere? Itaque hinc apparet, quā liberale hīc testimonium pro hodiernarum literarum antiquitate habeatur, & continetur.

Præterea extat in Talmud Hierosolymitano, Tractatu Megilla, cap. i. dictum cuiusdam R. Levi, huic sententiæ favens; ר' לוי תזרען של ראותנין לא ה'ר לא מ' שלחם סתומ ח' : סמך סתומ Dicit R. Levi, In Lege prisorum, neque He neque Mem ipsorum fuit clausum: sed Samech fuit clausum (in Lege sc. prisorum). R. Asarias in libro Meorenajim cap. 58. putat, hunc R. Levi (nisi error aliquis hīc subrepserit) in isto dicto respexisse tūm ad literas Hebraicas hodiernas, tūm ad literas Syriacas hodiernas, quæ tempore hujus R. Levi, cūm lingua Syro-Hierosolymitana Judæis esset vernacula, in usu erant, & voluisse dicere; In Scriptura sive charactere prisorum Israëlitarum, figuræ duarum istarum literarum He & Mem non fuisse clausas; ac proinde docere velle, non usos esse illā figurā literarum Syriacarum, quā suo tempore usi sunt in Syria: sed Samech fuisse clausum; quasi innuere voluisse, Illos usos esse Scripturā Assyriacā seu Hebræā hodiernā quadrata, ex mente Raf Chasdæ. Quod verò dicit, non fuisse Mem clausum; respicit ad Mem apertum, ab initio & in medio dictionis usitatum. Notum enim est, in ea Scriptura duplex esse Mem; Apertum unum, ab initio, & in medio; Clasum alterum, in fine dictionis usitatum. Et hīc ergo docet, literas hodiernas esse adhuc antiquas Hebræorum literas. Hīc in transitu observet Lector elegantem Hosculum Johannis Morini circa interpreta-

tionem superioris Traditionis Rabbi Jeremiæ verborum; **תְּנִפְחָתֶם אַמְרוֹת** Literas Menazpach Prophetæ dixerunt. Is enim ea in Exercitationibus suis, Exerc. 2. ex Mose Borrel, commentatore libri Jezírah, adducens; sic exponit, ac si sensus esset; *Menazpach ab antiquis Effluentes dictas esse; de suo addens; Verum illas sibi efflue-re Posteriores non sunt passi.* Ridicule mehercle. Erravit nempe in voce **תְּנִפְחָתֶם**, quam deduxit à **תְּנִפְחָתֶם**; quod *Effluere* significat: cum **תְּנִפְחָתֶם** sit legendum, à **תְּנִפְחָתֶם**. Sed hoc nihil novi est illi. Plura ejus generis in illis Exercitationibus occurrant, quorum quaedam nobis etiam adhuc notanda erunt. Hi nempe sunt illi *fructus & flores*, quorum decerpторum gratia nonnunquam digredi, *Rabbini-cag scientie & sapientie*, quæ prodere se velle pollicetur, ut in Præfatione ad Lectorem scribit. Sed progrediamur, & plura Talmudicorum testimonia, ad antiquitatem Hebraicarum literarum adstruendum, videamus.

Huc etiam non impertinenter sequens observatio referri potest. Septem sunt literæ Alphabeti **נָוֵי מַעֲשֵׂה** quæ in Lege Judaeorum manuscriptâ, ut & in Tephillin & Mesuoth, tribus apicibus superne, quasi Coronulis, notantur. Apices five Coronulae illæ Hebraice vocantur **לְבָנָה**, q. d. *Armaturæ*, vel *Gadros*. Item **תְּגִינִּים**, **כְּרִירִים**, **Corone**: Item **קְוִצְנִים** **Spine**. De illis Traditio extat in Talmud Tractatu Menachoth fol. 29. 2. שְׁנַעַת אֶתְזִיזֶת צְרִיכָתֶת **וְיִצְחָק** וְאַיָּלוֹ הַן שְׁעַטְנָה גַּן. i. e. Septem literæ sunt, quæ opus habent tribus apicibus, & sunt septem ista, Sebin, Ajin, Teth, Nun, Sajin, Gimel & Tzade, &c. Et mox: אמר ר' יוחנה אמר ר' נבשעה טעללה מטה לmorph מצאו להקבכת שיזוב וקורש פתרום לאותיות: אמר לפניא רבינו של עולם כי מעכב על זיך. אמר לו אודם אחד כי שעתיד להיוין בפניהם כפורה דורות ועקביה בן עסף שמו שעתיד לזרוש על כל קוזא וקוזה תילין הילין טל הלכוין Dixit Raf Jeshudah, Raf dixisse; Ea horā, quā ascendit Moses ad Deum (in montem Sinai) invénit Deum sedentem, & coronulas literis alligantem. Dixit (Moses) coram eo; Domine mundi; Quis detinet apud te (id quod scripsisti, quod literis jam sculptis addas coronas)? Respondit Deus; Homo quidam venturus est post multa saecula, qui commentaturis est super unumquemque apicem talem multos cumulos sententiarum vel Traditionum. Hæc ibi. Quam recte & piè hæc scripta sint & dicta, non jam disputo. Pater, hæc dicta esse ad amplificandam summam dignitatem Rabbi Akivæ, &

væ, & esse allegorica, prout in ipso Talmud ad marginem annotatur. Interim verò hoc inde concludi potest, quod iste *Raf Je-budah* vel *Raf* (alias *Abba dictus*) senserit, Literas istas, quas nos habemus, jam in monte Sinai fuisse, illisque, & non aliis, Legem à Deo scriptam, & Mōsi traditam esse. Nam isti Apices locum duntaxat habent in hodierno Alphabetho Hebræo, non in Samaritano. Si autem istæ literæ septem tūm jam fuerint, procul dubio quoque cæteræ. Hinc est, quod vetitum sit Tephillin & Messiæoth aliis literis scribere, quam Assyriacis dictis, ut videre est apud Majem. in תְּלִיכָת הַפְּלִין cap. i. & in Talmud Megilla cap. i. in Mischna; quia sc. de horum quoque scriptione volunt Deum Mōsi in monte Sinai præcepta dedisse. Porrò de illis Apiculis vel Coronulis literarum scribit quoque Ephodeus in Præfatione, Operi ipsius Grammatico, hactenus nondum edito, præfixa; In primis felicitè fuerunt priisci de forma scriptionis Legis ob ejus dignitatem & præstantiam, ita ut etiam בְּכִתְרֵי הַאֲוֹתָיו, de Coronamentis literarum, qua יְהָנֵן Tagin vocarunt, anxiis fuerint. Et scriptum est in Libro Tagin, ספר תאג'ן דאס'יך עלי' בכהן משתים עשרה אבניים שחיקס; יהושע ברנילג וכמו לו למשואל לפולט, בן ליש וכוי. עד עזרא יהושע ברנילג וכמו לו למשואל לפולט, בן ליש וכוי. עד עזרא His est Liber Tagin seu Coronamentorum, quem Eli sacerdos detulit sacerdotum ex duodecim lapidibus, quas Jēhōsua erexit in Galgal: Is tradidit eum Samuel, Samuel Palti filio Lajisch, &c. & sic continuâ successione usque ad Esram, & ab Esra usque ad R. Nahum scribam, qui tradidit eum Rabbi Jēhuda sancto. Et de his dicunt, quod, cum Moses ascenderet ad Deum, invenerit Deum coronis his literas coronantem. Unde priisci curiosissimi circa hanc rem fuerunt. Voluerunt enim, ut isti libri essent eo per omnia modo, uti dicti & scripti fuerunt per Prophetiam, sine ulla mutatione; metuentes, ne mutata formâ illorum, quoque tollatur vel debilitetur proprietas illis adhaerens, que formam sequitur, &c. Hactenus Ephodeus. Itaque, præter traditionem Talmudicam, hic quoq; ex isto libro Tagin habetur, quod istæ literæ ante Esdram fuerint; immo Esdras eas per manum à majoribus suis acceperit. Unde iterum appareret, cuius anteiquitatis priisci judicari possint esse Apices illos, & per consequens Literas ipsas. Et hęc sunt Testimonia AMORÆ ORUM, seu Γνωμολόγια Talmudicorum.

17.

Tertio loco succedant his, ob argumenti affinitatem, BALE
T O S E.

T O ' S E P H O S , h. e. *Authores Additionum Talmudicarum*. Horum nomine Testimonium huic sententiae luculentum perhibet *Rabbi Jom Tof bar Abraham*, abbreviate ריטבָא *Ritfa* dictus, prolixè hanc sententiam confirmans in *Additione*, quæ legitur in *Em. Jisrael* cap. i. mihi fol. 141. col. 2. & 142. col. 1. ubi inter cætera ait; אֵלֶּה אַיִלְתָּן סְפָק שָׂוֹת הַכְּתָב הַגְּרָא אֲשֶׁר הָא כְּתָב הַקְּדוּשׁ שְׁבֵל תּוֹホֹת עַל שְׁנַי לְשׁוֹן הַקְּרָשׁ h. e. Sed revera non est dubium, quin ista Scriptura, quæ vocatur *Affyriaca*, sit Scriptura illa sancta, quæ fuit in Tabulis. Et hujus quoque rei causâ vocatur *Sancta*, ut *C' Lingua Sancta*. Cætera quæ illic habet, alio forte commodiore loco in hac Dissertatione proponentur. Hic sufficiat ejus testimonium habere.

18.

*Quarto itaque loco exipient hos, illi Hebræorum Doctores, quos גְּאוֹנִים vocant, h. e. Excellentes vel Magnificos, quod singulari doctrinâ præ cæteris excellerent. Hi post Amoraim & Sebhuraim proximè sunt subsecuti, ut videre est in חַלְיכוֹת הַלְּיכָה וְעַל מִשְׁנּוֹת ר' מֹשֶׁה אֶל Halichoth ólam Portâ i. cap. 2. De horum sententia scribit R. Afarias in Meor enájim cap. 58. רב שְׁרִירָא וּרְבָּה אֲשֶׁר הַכְּחִזּוֹ אַשְׁקָר סִימֵן עַד תִּמְצֵא דְבָרֵי הַגְּזָוִינִים. רב בָּרוּךְ הַכְּחִזּוֹ נָתַנְהָה h. e. Sic in *Responsionibus R. Mosis Alaschkaris* capite 47. invenies verba Geonavorum, Raf Scherira & Raf Hai, qui prolixè arguunt, quod Scripturâ Affyriacâ data sit Lex. Mihi illæ Alaschkaris Quæstiones & Responsiones non sunt præ manibus, ut inde propria ipsorum verba excerpere queam.*

19.

Quinto, non sunt prætereundi nobis CABALISTÆ, qui suarum plerarumque Traditionum originem non ad Esram, sed ad Mosen, referunt; quamvis peritum hujus Esdræm fuisse, & multa Cabalisticae scientiæ arcana in libros retulisse ferant, de quo etiam aliquid simile legitur in lib. 4. Esdræ cap. 14. 45. 46. 47. Hos vero in hac quæstione non sensisse aliud, multis argumentis evinci potest. Quæ enim de *Mysteriis arcanis*, sub figuris Hebraicarum literarum latentibus, scribunt, manifestum est, illos intellexisse de figura literarum Hebraicarum hodiernâ; neque volunt, illa à se esse conficta, sed à Patribus accepta. Unde communiter de illis dicunt, quod sunt מִשְׁהָ מִסְתְּרָה לְמִשְׁהָ Traditione Mosis de monte Sinai. An probable

habile est, si istas Literas non pro literis Sacris, quibus Moses & Prophetæ scripsérunt, habuissent, illos tanta mysteria sub illis que-
 situros fuisse? An credibile, illos tam divinam vim & efficaciam
 tributuros fuisse illius linguae literis, de qua dicunt & scribunt,
 quod Angeli eam ob summam ejus barbariem non intelligant? in qua pre-
 ces fieri & concipi verant, et concipi verant, et
 ק' ג' נ' ה' שׁוֹאָל אַרְכִּי נֶלְשׁוֹן אַרְמִי אֵין מְלָאֵי, אֲלֵי
 לשׂורת נְקֻבִּים. אֲלֵי
 eo quod Angeli sancti se ei non assident, qui necessita-
 tas suas petit linguâ illâ; Assyriâ dico, in Talm. de Sabbatho cap. 1.
 fol. 12. 2. Si Esdras harum literarum author esset, & priores periis-
 sent, utique mysteria illa Esdras demum illic recondidisset, eique,
 non authoribus ipsis, adscribenda fuissent. Videamus quædam.
 R. Jehudah Hallevi in lib. Cosri parte 4. ubi de præstantiâ linguæ
 Hebraæ super cæteras differit; Numero 25. scribit: עַל הַנָּאָתָּה
 בְּמִכְאָבָּה כִּי צְרוּרָת אֶחָתִוּת אַיִּס בְּלָא כּוֹנָה וּבְמִקְרָה אַבְּלָעָן נְאָתָּה
 עַם הַמִּצְרָיאָה מֶלֶל אֹות וְאֹתָּהּ
 Et propterea dictum est (a Cabalistis)
 de Scriptura (Hebraica) quod figura literarum ejus non sint absque in-
 tentione tales vel per accidens, sed proper significacionem convenientem
 cum eo quod unaquaq; literâ intenditur. R. Schemuel Arcuvolti scribit
 in libro Arugas babbôsem fol. 4. col. 2. עַזְוֹגָת הַבְּשָׁס
 מְהֻעָדִים בְּסִזְדָּה הַשְׁאָתוּת קְדוּשָׁתְךָ יְשָׁתְּמוּנָת וּבְשָׁמְתוּת
 רְוחָנִיָּת וּחוּתָּה נְעָלָת וְאוֹר גְּכָבָד נְאַצֵּל מְעָזָם הָעֲלֵינוּת וּמְשָׁלָל
 וְכָלְלָנוּ קְפָלָנוּ h.e. In genere accepimus a sanctis in
 Secreto Domini (Cabalistis) quod in Literis his sanctis, tum in figura, etiam
 in nominibus illarum, sive spiritualitas & vita quadam occulta: & quid
 lux pretiosa, derivata a superiori, ab eis dependeat, &c. Et idem iterum:
 אָמַנָּנוּ שְׁפָצָוּתָם קְדוּשָׁתָן נְזֹעָת צָא וּלְמִדְבָּרָת אַהֲרֹן הַרְומָה עַל יְהוָה
 שָׁמוּ בָּהּ יוֹי בְּמִסְפָּר שָׁס הַהוּא וּוֹד לְמַעַלָּה כְּסֶדֶת וּדְלַמְּדָה הַפּוֹכָה
 h.e. Quod verè ex figura illarum (Literarum) sanctitas illarum perspiciat, ito & discito ex figura litera נ,
 qua indicium est de Unitate Nominis Dei benedictis, constans ex Jod, Vau
 & Jod (י'י) qua litera conficiuntur numerum Nominis Tetragrammati
 יְהָוָה (videlicet 26.) & Jod superius rectum, & Jod inferius inversum,
 indicium est Lautis recta & redeuntis vel reflexa qua adunantur in uno,
 quod est miraculum magnum, &c. Sic dicere quoque solent: נְאָתָּה
 Non sunt littera Hebraica, sicut littera aliarum linguarum: nam vivaces sunt (ad imi-
 tationem Exod. i. v. 19.) Hinc scribitur in saepius jam à nobis lauda-

ונעל' התוספות בשם הריטנא פ' ז מגילה
ובמהוריין פרק ב' מלה כפיה ונרים של חכמי הדמת שהם קיימים
סודות עליונים לזרות האותיות יותר הראות הנמצאות להם שם איןם
בשם אופן אובייס לשמעו הנחן התורה מספי רך בכתב אשורי : ואתורה
הקווא אל יכבד عليك לשאוב מים בשיזון מפענוקות כי מותקים מובנש
ה' h.e. Et authores additionum Talmudicarum , nomine
Ritba , in Megillah cap.1. & Sanhedrin cap.2. vi plurimorum verborum
Sapientum veritatis (h.e. Cabalistarum , quos sic vocitare solent)
qui arcana sublimia attribuunt figuris literarum, & vi aliarū rationum,
quas illic adferunt , nullo modo audire volunt , ac si Lex aliā , quam Scri-
pturā Affryiacā data esset de monte Sinaj. Neq. pigeat te, Lector benevolē,
haurire aquas cum gaudio ex fontibus illorum : nam dulces sicut mel , &
sanctæ. Hæc ibi. Hæc , & alia ejus generis , sufficienter arguunt,
Cabalistas omnes semper , harum Literarum præsentium figuram
pro Divinis & authenticis habuisse , quibus & Deus Legem in Ta-
bulis , & Moses in libro , reliquique authores Sacri libros suos , con-
scripserunt. Quid enim ? Utut vanissimi sint Judæi in frivilis
minutiis & argutiis inveniendis & excogitandis , vix tamen credi-
bile est , illos tanta mysteria in Literis , suâ opinione humanis , gen-
tium præsertim prophanarum & sibi inimicarum , quæfiguros
fuisse. Proinde & hi pro Antiquitate Literarum Hebraicarum
militant. Nam si hæc literarum mutatio per Eisdram admittatur ,
magna pars Theologiae Cabalisticæ concidet. Nos verò eo tan-
tum fine eos adducimus , ut consensum eorum in hac Quæstione
ostendamus. Qui plura volet , & horum curiosus est , consulat li-
bellum עוקיבָה Osios R. Akivah Literæ R. Akivæ dictum ,
in quo , ni fallor , ostendit , quomodo singulæ Literæ ex Jod & Vau
sint compositæ , & hæc duæ literarum omnium sim fundamen-
tum. Et inde , vel ex alio simili authore Cabalistico , hausit Guilel-
mus Postellus , quod in Tabulis Linguarum docet , quâ ratione ex
sola litera Jod (') tamquam Universi mysterio , omnia viginti
duo elementa sacra exurgant. Sic scribit Johannes Quinquebor-
reus , in Opere de re Grammatica Hebræorum pag.9. Volunt Caba-
listæ , hoc est , Hebrei , qui configunt & communiscunt sapenumero ar-
cana , sive mystica sacra ex literis Hebraicis , literam Jod esse literarum
omnium principium & finem , quod veluti punctum protrahi posse illa in
qualibet literarum lineamenta & figuræ quaslibet , &c.

RECENTIores quod attinet, amplissimum illi magno consensu in hac causa testimonium ferunt, neque haec tenus mihi, nisi unus Josephus Albo visus, (de quo in seqq.) qui disertè aliter senserit. Videamus quosdam ex selectioribus.

Aben Esra, qui vixit circa annum Christi 1140. vel circiter, qui quæ apud Hebraeos Sapientis, & apud multos è nostris, Doctri nomen meruit, in libro שער האותיות Porta Litterarum, sic scribir: יש מחלוקת בין הקדומים אם זה הפכטב שהו: בידינו אם הוא כתוב עברית כי מלך אשורי יש מי שעוזיאה מגזרת אשור: ויש שאומרים שהוא מאוחר באוטיינו, ועל זה אסכוֹן: h.e. *Controversia est inter antiquos;* *An Scriptura ista, qua badię est in manib⁹ nostris, sit Scriptura Hebraica?* nam vocem אשוריית (quæ vocari solet) quidam derivant ab Assur, (quasi Scriptura Assyriaca:) alii dicunt, significare Scripturā מאשׁ Meüschar, beatificatam in literis suis. Et huic innitor ego, *banc sententiam amplector ego.* Et in Commentariis suis Biblicis, Exod. i. 16. sribit ad vocem וְחַיָּה: *Et vox וְחַיָּה Vachájah difficultis vel irregularis valde est in Grammatica.* Dicendum enim esset וְאֶלְגָּוָס וְחַיָּה Vachájerha: quia He radicale in verbo חַיָּה mutari solet in Thau, secundum consuetudinem constructorum; ut, וְכָל חַיָּת הָאָרֶץ, Gen. i. 30. Sic autem fuit, quia literæ He & Thau affines sunt in Scriptura, hoc est, figuræ habent affines & consimiles, nec nisi exigui puncti est differens in litera He, ubi est aperta; sed pronuntiatione multum differunt. Et differunt nominibus: primò enim hoc vocatur He, sed cum protrahitur punctum, vocatur Thau: וְזֶה לְאוֹתֵר בִּי הַפְּתַב שְׁבִידִינו הוּא כתוב עֲבָרִי. Et hoc est signum, quod scriptura ea, quæ est in manib⁹ nostris, sit Hebreæ.

Rabbi Salomonem, qui ejus fuit coætaneus, in eadem fuisse sententia, arguitur ex aliquot ejus dictis. Inter alia, legitur Estheræ 9. v. 27. Statuerunt ac receperunt Judæi super se, &c. se celebraturos duos dies illos כתובות Fuxta scripturam eorum. Ad hanc vocem scribit R. Salom. המגלה כתובה כתובות ut sit volumen (Estheræ) scriptum Scripturæ Assyriacæ, h.e. Ut libellus ille quotannis legatur in scripturâ Assyriacâ, ut Targum etiam exponit. Ergo statuit, Scripturam illam tūm fuisse Judæorum propriam, quæ Assyriaca dicitur. Estheræ autem historia contigit ante tempora Esrae. Vide Aben Esram.

Rabbi Moses ben Majepon , Rambam abbreviariè dictus, qui circa idem tempus vixit, in Commentario super librum Mischnajoth, Tractatu Tadajim, cap. ult. ad §. 5. hoc est מושיות . אשר נכתב בו א' אשר נכתב הוא בכתוב אשורי והכתב אשר בר הוא בכתב יתב הטורה נקאות אשור' מין הנזולות והתפארת כמו באשר' כי אשורי בנו י' וזה אמרת אשורי' שזהו מאושד שכותב h.e. Scriptura autem ista, quā nos hodie scribimus Legem, est Scriptura אשור' Aschuri dicta. Scriptura autem, quā Deus Legem scriptis, vocatur Aschuri propter magnificentiam & decorum, ex significazione illa verbi Aschar, quā legimus; באהר' Beoschri Beatam me ! quia Ilcheruni אשור' Beatam dicent me filio Genes. 30.13. Et hoc est quod Rabbini nostri dicunt : Aschuri dicitur, quia est Scriptura omnium beatissima.

Rabbi Ohadias de Bartenora, scribit eodem loco, in eundem sensum : אבל הכתוב אשר יאנו כתובין בו ספרים ויזכט בכתב אשורי הוא Verum Scriptura illa, quā nos hodie scribimus libros sacros, est Scriptura Aschuri dicta, Et est illa ipsa scriptura, qua fuit in Tabulis. Vocabatur autem Aschen, quia est beata, &c.

Rabbi Propheto Durante, vulgo אפוד' Ephodenus à titulo libri sui, quem Maase Ephod inscripsit, dictus, quique vixit circa annum Christi 1390. in Praefatione illius libri, ubi, inter alia, quindecim tradit regulas de utili & fructuosa Saceræ Scripturæ lectio-
נורוך במשיעי טהרה העיון במקרא נפער בתוכו בכתב אשורי וכתא אשר בז' נטענה חתורת
אלאות על דער ריבינו הקדוש, זה הוא האם כמו שהזכיר עלי זה
זאתה הא' בספר חזות ובפ' האורד' פלשת ואלה שמות והכתוב תורה
אשר יקרה איזו הרמן ברכה מרובעת וכו' h.e. Via seu Regula nona
est, ut instituatur lectio Scriptura in libro scripto scripturā Aschuri, tam-
quam beatissimā & ornatissimā in literis suis. Est enim ea scriptura, in
qua Lex Divina data est, ex sententia Rabbēna hakkadosch, & quidem
verissimē; & ex sententia Rabbi Aben Esra in libro Tzachuth, & Com-
mentario in Exodum. Et hoc scriptura est illa, quam vulgo vocant Scr-
ipturam quadratam. Et paucis interjectis: ונבר ייחד איזו הבויאן
בנתיעת תורה Et peculiari honore dignatus est eam Deus in Datione Legis
sue &c. Eandem sententiam repetit in ipso libro, cap. 7. Morinus,
In ius authoris ex R. Asaria mentionem faciens, sic adduxit; Quibus
addere possumus Ephodaum in libro quindecim modorum, quibus utiliter
juvatur

juratur memoria legem discentiam, prefatione in modum nonum. Non est peculiaris liber, qui sic vocatur, neque ulla Præfatio extat in modum nonum, sed est modus vel regula nona ipsa. Nempe noir affecutus est verba Asariæ scribètis : זה הוכם אפוד' בהקדמתו בפתחו ובהוכם אפוד' ובהוכם אפוד' נטו' דרכיו וכו' h. e. *Et sapiens Ephodenus in prefatione sua (libri scilicet in yad nona, seu modo nono, illorum 15. quibus &c. scribit : Non vero ; In prefatione in modum nonum.*

R. Jacob bar Schelomoh ben Chavif in libro עין ישראלי En Jisrael Tractatu Megilla, cap. i. fatus est in afferenda hac sententia ; שזה הכתב אשר אגוזנו כתובין זו היום ספר תורה וכל דבר שבקדושה הנקרה כתוב אטור זיין עזמו היה הכתב טבליות העזרות סת חתונת קדש ifla scriptura, qua nos habemus librum Legis, & omnia Sacra, Scriptura Aschuri dicta, sit illa ipsa Scriptura, qua fuit in Tabulis testimonii, & in Libro Legis, reposito ad latus Arca sedis Domini ; Hęc verba sunt ipsius. Contrariam quoq; sententiam multis refellit, uti in sequentibus pluribus videbimus.

א שׁרעת שְׁפֵכֶת : Abraham de Balmus in cap. i. Grammaticæ suæ : האותיות אצל העברים הוא על פניהם טונים לא. תלול הפדריות אף אמנת המשופך לכל הוא צורת האותיות שקוראים אשורית שהוא מושררג באותיותה ויצאה עפנו פאשור : ולכן נזכר בה בפרש וראשונה : ונאמר כי בואת הפתיחה שהיא הפתיחה שפאת נקבעה הtorsה והיא כתיבת הקידש באמת h. e. Sciendum est, scripturam literarum apud Hebreos fieri diversis modis, secundum varietatem regionum. Veruntamen communis omnibus est figura Literarum, quam vocant Aschurith, qua est rectissima vel beatissima in literis suis, & exivit nobiscum ex Assyria. Itaque de ea laquemur particulariter & primò. Dicimus ergo, quod in hac Scriptura, qua est Scriptura illa ipsa, in qua Lex scripta est, & quae revera est Scriptura Sancta, figura litera Aleph sit talis, &c.

R. Samuel Arcuvolti ejusdem est sententiæ in Aruggas habbōsem, ab initio.

R. Asarius in Meor enajim cap. 58. post multa de hac materia, concludit : זה וכדוםיה אשר מזרף ליתר הדברים הנאותיכן גורוש היה שזיכרנו ושלא זכרנו נ'יא אוננו לתריע באמת נתנים משלוחות הוה לא בכח אחר פי אם באשרוי נתנו : i. e. Hęc & alia, ad questionem hanc pertinentia, que attulimus, & que non attulimus, inducunt nos, ut concludamus in veritate & integritate, quid Tabula & Lex non alio, quam Assyriaco charactere, data sine.

R. Gedaliah in הקבלה Schalschéleth hakkabbalah seu Catena Historica fol. 89. i. אֲנָל הַתּוֹרָה נְתָנָה כִּתְבוֹת שָׁאַנוּ כּוֹתְבֵי הַיּוֹם בְּסַת שָׂגָרָא אֲשֶׁר-scribimus librum Legis, quæ vocatur Assyriaca, &c.

Eiam quoque, celebrem illum Grammaticum, in hac sententia fuisse, pater ex eo quod in libro Masoreth Hammassoreth in Praefat. primâ Rhythmicâ scribit: Tunc ascendens Esra, (qui fuit Malachias,) Similis Angelo ministratorio, Sacerdos & Doctor & Scribarum pater, Mater Bibliorum atque Masoreth, Fecit Babyloniam tanquam voraginem, In quâ nullus amplius pisces relictus. Ille autem apposuit intellectum, habuitq; intelligentiam Bibliorum In Scriptura hac beatificat. Et in Praef. 3. ubi exponit, quidnam Esras circa restitutionem Legis Dei præstiterit, mutationis scripture & literarum nullam mentionem facit.

Denique videtur etiam comprehendendi hæc sententia sub Octavo Articulo fidei Judeorum, quâ unusquisq; Judæus profitetur, שאותורה טביה נורא למשיח נבר כי מבי חילוף ושינוי כל־ן סניינו הום היא הפטודה למשיח נבר כי מבי חילוף ושינוי כל־ן Credo, quod Lex, quæ hodiè est in manibus nostris, sit ea ipsa, quæ Mosis in monte Sinai data est, sine illa prorsus mutatione, ut Abarbenel eum tradidit Praefatione in Jeremiam. Nam, si literæ mutaræ essent, utique istud non posset ipsis credendum injungi. Vide eundem in Rosch amánah cap. 13. fol. 18. col. 2. Hoc verò testimonium potius ad præcedentem classem, veterum videlicet authorum, referri posset.

Plura in hunc sensum afferri possent, si omnes libros evolvendi vel facultas esset, vel libentia. Communis enim hæc est Hebræorum sententia. Nam עלה הוא שהלאות וסת שבעארון נכתבו באותו כתוב אשׁר Totus mundus fateatur, Tabulas & Librum Legis, qui in arca fuit, fuisse Scripturā Assyriacā, scribit R. Jacob, in libro En Jisrael, in Megilla cap. 1.

21.

Huc quoque respxisse videtur Philo Judæus Alexandrinus, lib. 2. de Vita Mosis, scribens: Sola nostra Lex, firma, inconcussa, tanquam obsignata natura signaculus, manet, ex quo scripta est, in hodiernum diem usque, & spes est mansuram per omnia secula immortalem, donec Sol, Luna, Cælum, rotusq; mundus manebit, &c.

22.

Et hæc quoque sufficiant de Recentiorum, atq; adeò Hebræorum

rum in universum testimo*nii*s, pro Antiquitate literarum nostrarum Hebraicarum. Videamus nunc etiam quorundam, ex Christianis scriptoribus, suffragia.

23.

CHRISTIANORUM testimonia quod attinet, nemini mirum videri debet, ex Patribus antiquis nulla expressa extare, cum pauci inter eos Linguæ Hebrææ, & rerum Hebraicarum periti fuerint. De Hieronymo & Eusebio dissentientibus postea in specie videbimus. Videamus ergo quædam, prout illa se nobis offerunt.

Johannes Picus, *Mirandula Comes*, in Epistolâ ad Ignoratum, quæ, *Quisquis es*, incipit: *Et ut ad ea veniam, quæ de Chaldeorum Hebraeorumq; literis desideras, percunctatus ego sum sapè in Mithridatem* (Præceptor erat Pici, Judæus) & multos Hebraeos, de his quæ apud Hieronymum in *Galeato Prologo leguntur*, ubi ille scribit; Eodem fuisse olim Samaritanorum & Hebraicorum characteres: Esdram autem, post instaurationem Templi, sub Zorobabel alias adinvenisse literas, quæ nunc sunt in usu; *nescios se hujus mutationis omnes p̄dican*, & (quod est majus) pro comperto habent, iisdem, quibus nunc utimur in Hebraica literatura, apicibus usos esse Mosen, & Patriarchas antiquos omnes. Cui sententia, ut nunc mihi subvenit, fidem maximam facit scientia Cabala, cuius scriptores, qui cum Esdra in synodo fuerunt, sub ipsis literarum characteribus & figuris, quibus nunc Legem descriptam habemus, dissimulasse Mosen Divina mysteria, & volunt & probant, quod esse nullo modo posset, si alius Moses, ab his quibus nunc utimur, characteribus usus fuisset, &c.

Guilelmus Postellus in libro de *Originibus cap. 5.* duobus probat argumentis, quod literæ Hebraicæ profantes sint Mosis & Adami: idemque alibi saepius repetit & tradit, quem tamen Josephus Scaliger in lib. de Emendat. Temporum, & alii, in alteram sententiam pertrahere volunt, ex non recte intellectis iis, quæ scripsit in Alphabeto duodecim linguarum. Sed ejus sententiam pluribus adhuc in sequentibus videbimus.

Marcus Marinus Brixienfis, in Arca Noæ, seu Thesauro Linguæ sanctæ, ab initio literæ N: Verum quæ figuræ fuerint Hebraicarum literæ primis illis temporibus, quibus illæ date sunt, sive à Mose, sive ab alio quopiam, aut Deo aut homine, non satu liqueat. Minus ausim affirmare, secundum

mani hanc literarum, quā nunc in Bibliis utimur, ab Esdrā traditam, at omnes ferē volunt.

Theodorus Bibliander, Ecclesiæ & Scholæ Tigurinæ lumen olim clarissimum, in erudito Commentario De optimo genere Grammaticorum Hebraicorum pag. 76. 77. Porrū quia Veteres prodiderunt, Esram unā cum aliis in Synodo sanxisse modum legendi & explicandi Scripturas Canonicas, idq; in alienam sententiam traxerunt posteri; factum esse opinor, ut aliqui Iudaorum afferant, tūm primum ex cogitato apices vocalium & prosodias: & quod Eusebius atque Hieronymus, forsan à Iudeis persuasi, tradiderunt, Esram tradidisse literas Assyrias populo Iudeorum: Veteres autem characteres esse, quibus Samaritani utuntur. De quo disputare, ad alium locum pertinet. Tantū mibi velim considerent ejus opinionis astipulatores, quomodo potuerit Esras matare scripturam in populo Dei, quā Deus Legem suis digitis exaraverat, aut quomodo voluerit, qui non patitur, ut pueri loquantur Asydiaci, & Amoniticā, & Moabiticā dialecto. Non quod vetus Amonitarum & Moabitarum sermo diversus fuerit ab Hebreo, sed quid diversum habuerint tum sermonem ab Hebreis, qui successerant in locum Amonitarum & Moabitarum, & dicebantur Amonita & Moabita, ut Samaritani, qui Samariam incolebant, quūm essent Cuthaei & Medi, & ex aliis regionibus Orientis collecti. Non competit igitur vel Esra vel Nehemia, vel alius hominibus sanctissimi ejus temporis, quid characteres patria lingua, aut sermonem aboleri voluerint. In Libro etiam de Ratione Communi omnium Linguarum, p. 62. 63. attigit hanc materiam, & promisit, se quid de ea sentiat, quidq; adeò ratio eum sentire cogat, copiæ aperitrum, in Commentarius de Lingua Hebraea. Sed non puto, illos in lucem esse editos. Dum etiam ibi ostendit, ex Hebraorum literis deductas esse omnium populorum, & gentium literas, satis declarat, se haec pro primis & antiquissimis habere.

Franciscus Junius ad libri 2. Bellarmini de Verbo Dei, cap. i. ejusdem est sententiae, & Milesias putat fabulas esse, quod de mutatione Scripturæ per Esram, tradidit Hieronymus.

Nicolaus Fullerus, Anglus, in Miscellaneis sacris lib. 4. cap. 4. prolixè satis hanc sententiam tuetur & defendit; Nobis sane, inquit, valde placet Terentianum illud; Rem ipsam dic, & mitte male loqui. Id vero si ab equi boniq; amantibus impetrare liceret, non tot maledictū convitiiq; tam pertinaciter certatum esset, non solum de Lingue Hebreæ puritate

puritate primigeniâ, sed de Characterum etiam Hebraicorum (quos summa item Dei benignitate à Iudeis jam olim traditos habemus) antiquâ sinceritate. Horum autem quamvis alterum ex altero non pendeat necessario (Nam & diversâ lingua eisdem characteribus, & eadem lingua diversis characteribus signari potest) tamen quia quodam modo inter se conjuncta cernuntur, de Idiomate usq; adhuc satis multa loquuti, de Literis eidem Idiomati peculiaribus, nunc (si placet) solo unius veritatis studio sedatè differemus.

Cesar Baronius, Annalium Tomo II. pag. 293. Nec rursum, quod ajunt, Esdram literas Hebraicas communatasse, ac proinde, non eo charactere, quo olim exarata est Lex, post Esram haberi conscriptam, probatur antiquorum Hebraeorum autoritate. Quod si aliqua ab eo facta est commutatio literarum, de quinque finalibus tantum contigisse potuit. Nam Philo Judeus, & Iudaorum disertissimus, illâ ipsâ linguâ ac charactere, quo antiquitus scripta Lex est, sic permanuisse semper absq; aliquâ mutatione usque ad tempora Prolemai Philadelphia, qui eam per Hebreos in Graecam transferri curavit, aperiè testatur, &c.

Augustinus Sebastianus Nouzenus in libello de primâ sermonis Hebraici Lectione: Principio, inquit, quod ad Orthographiam spectat, Alphabetum Hebraicis duplex esse deprehenditur. Alterum, quod, ut est, & habetur quoque, altero mulcè prius & antiquius; ita etiam mulcè quam alterum minus corruptum est, ac minus depravatum. Quod utiq; & miraculi vice esse posse. Nam cum nulla natio sit, nullus populus, qui tam varius, tamq; iniquus, gravibusq; fortuna casibus objectus sit, atque Hebraeorum Ecclesia: mirum est, in tantis calamitatibus, tantu miseris, exiliis, proscriptionibus, inter Barbaros quoque, vel unam salvam mansisse literam, aut ullum vocabulum genuinam illam & primam linguam potuisse referre. Quamobrem quid aliud dicemus, quam Divinâ bonitate, & in perpetuam nominis de hac gente memoriam, quicquid id est monumenti superesse. Proinde cum hoc sit & antiquissimum & minus depravatum, non minus Grecis, Barbaris, Hispanis, Afriis, Syris, Ponticus, atque reliquis, quocunque gentium terrarumq; sint dispersi, quam nostris quoque Iudeis commune est, omnino modicâ literarum apicumq; (qui literarum partes constituant) varietate distinctum; eadem veneratione ab omnibus acceptum, atque religione servatum, quod hoc etiam Patres illi prisci, & vera fidei, & omnis virtus viva quadam exempla, Abraham, Isaac, Jacob, &, qui longo denique post tempore Israëli Dux & Liberator à Domino

D

datus est, Moses, ceteriq; in transcribendis Legibus sacris, & Divinis illis ad posteritatem transmittendis praeceptis, sunt usi. Quamobrem veteres quidam Rabbini, nimirum ut rudiores, vel ipsa nomina appellations, ad exosculandum atque conservandum à Patribus transmissum acceptumq; donum pertraherent, hoc Abecedarium. כתיבת אשור Scripturam Assyriacam appellaverunt. Nempe quod à majoribus illis, qui ab Assur primum ad Cananeos hospites venerant ac peregrini, ista scribendi pingendiq; ratio sit usurpata, & ad posteros transmissa. Et paulò post: Cum itaque ratione istam scribendi, verum illum Hebraica Lingue characterem constitueret, eumq; veterem illum esse, quo & Patres quoque sint usi, compertum sit; non inutiliter operam suam locaverunt Judæi quidam, qui tanti muneris etiam conservandi gratiā, de literarum constitutione libellos varios conscripsierunt, inter quos Rabbi Akiva, Rabbi Abram Medicus, & alii pleriq; connumerandi sunt, quorum nos vestigia & authoritatem sequimur.

Wilbelmus Schickhardus. in Bechinath Happerischim p.82. inter alia plura scribit: Quid Cuthæ residuum habeant antiquam Scripturam, id nequaquam credo. Ut enim in religione Samaritani à Judæis, non hi ab illis defeserunt: ita & in scriptione sacer Dei populus antiquas figuræ retinuisse; Schismatici vero, ut in omnibus different, etiam characteres literarum mutasse, merito existimandi sunt. Quid? quod ipse Merubbah, b. e. Quadrata literarum pictura, utpote sibi constans, aquabilis, facilis, & in decoram lineam coagmentabilis, vocis insuper formaticum organorum dispositionem quadammodo referens, adeoq; ipso affectu reconditam quandam majestatem pra se ferens, porcius Legislatori sapientissimq; convenire videtur, quam hæc hiulca, deformis, aspera, operosa, & exaratu difficilis, adeoq; ut ex omnibus circumstantiis apparet, Factitia, &c.

Hugo Broughtonius in Concentu Saeræ Scripturæ pag.126. In hoc (sermone Hebreo) scriptus quisq; liber V. T. stylo non imitabili; Characteresq; & Puncta sunt, ut fuerunt in Tabulis Σεργάθου. Majorite autem, quorum ductor fuit Esra, sic servant μνειωπ̄ diligentia literæ & voces, ut nihil queat interire.

24.

Et hæc sufficiant quoque hic pro Testimoniis, à Christianorum scriptoribus petitis; sicque hactenus vidimus *Testimonia Personarum*: sequitur ergo, ut paucis etiam quedam *Testimonia rerum* videa-

videamus. Quamvis autem illa non tanti momenti , nec tantæ authoritatis & fidei fortassis sint futura , ut præcedentia ; attamen & illa producemos . Præcedentium enim autoritatum pondus & his fortè aliquid commodare potest , ut quæ singula non prodessent , juncta juvent .

25.

Testimonia ergo rerum , quæ huc referri possunt , sunt petita ab Inscriptionibus Veteribus . Et hæ sunt vel Veterum Monetarum , vel Veterum Monumentorum .

26.

Monetas veteres quod attinet , notius est , quām ut prolixè probari debeat , reperiri *Siclos* , qui his literis notati conspiciuntur . Novimus equidem , reperiri etiam alios , Samaritanis literis inscriptos , & hos illis antiquiores à multis censeri (ut postea videbimus) . *Quis* tamen persuadebit nobis certò , utri sunt antiquiores ? Cur non , sicut duplices tunc characteres in usu fuerunt (ut in seqq. videbimus) : sic dupli quoque charactere sicli , uno eodemque tempore , cudi potuerunt ? Imò annon fieri potest , ut , sicut iste Charakter Sanctus fuit habitus , ut in quo Lex data : sic etiam isti Sicli charactere sancto inscripti , in usus sacros , pro siclis sacrī cusi fuerint ? Hæc verò pro certo non asseveramus : sed tamen non omnino improbabilia esse putamus , multò minus impossibilia . Deinde testatur Wilhelmus Schickhardus in Dissertatione de Nummis Hebræorum , effodi Hierosolymis æneos *Nummos antiquos* , cum *Salomonis* nomine , regno adhuc integro procusos , & sic ipsa Samaritanorum origine , Eldraque multò antiquiores , qui ex una facie *Vultum Regis* , ex altera *Templum* , utrobique cum literis vulgaribus , ostentant . Talem Fulvius Ursinus Romanus habuisse dicitur . Hunc Villalpandus , contra clarissimam inscriptionem , tam ne praconceptam opinionem suam deperdat , (verba sunt Schickhardi) recentius demum ab Herode Agrippa percussum esse distitat , in honorem Marci Antonii , cuius effigiem optimè referat . Credat Judæus Apella , non ego . Hæc Schickhardus .

27.

Monumentorum inscriptiones extant hæ . Testatur R. Benjamin Tudelensis in Itinerario suo , sibi in peregrinatione sua , monstrata fuisse Patriarcharum sepulchra , habentia *Inscriptionem* באהות ימי

D 2

חַקּוֹקִית literis sculptis; זה קבר אברהם אבינו ע' *Hoc est sepulchrum Abrahami Patris nostri p. m. &c.* Hoc iterum producit Schickhardus. Huc referri potest, quod R. Moses Schem Tof, ex celebre familia Chavif, quem in Hispania aliquando floruit, oriundus, in libro Marpe Láschon, de viso sibi monumento Duciis Amaziae Regis Jehudae scriptum reliquit, his verbis: במשקל השירים הוא קדמוני מאריך ומעיד אני עלי שמים הארץ כי בהיותי במלכות ולנצח איה בקהלת מרווטרי הגיזו ל' כל העם אשר בשער והזקנים כי שטן מצבת קכורות שר צבאי אמיצה מלך יהודה: ובשמי חשתין ולא חמלה מהתי לראות מצבתו מוצבת אבן בראש ההר: ואחר העמל והטרחה קראתי הפתיחה והירח חקוק עלייה שר זה לשוננו: שאו קינה: בקהל מרה: לשן ברול: לקחו יה: ולא יכולנו לקרות עוד כי היה נמחקת אבל היה כסים השיר השני לאמצעיה: אז האמנתי כי הורד הזה במשקל השירים כהה מימי אבותינו על אומתם h.e. Et sententia mea, hoc genus carminum (rhythmicum) est antiquum valde. Testor enim cælum & terram, cum essem in Regno Valentia in Synagoga Morvotre, totum populum qui erat in porta, & seniores mihi significasse, extare illic sepulchrum Duci exercitus Amaziae Regis Jebudah. Quod cum audisset, festinavi, ne que cunctatus sum, ut viderem statuam seu lapidem sepulchralem ejus in vertice montis cuiusdam: ubi magno labore & defatigatione legi inscriptionem, que illi insculpta erat. Fuit autem talis: שאו קינה: בקור: לשן ברול: לקחו יה. Edite lamentum: voce amara: Duci magno: erepto à Deo. Quia sequebantur, non poteramus legere: erant enim vetustate obliterata. Sed versus secundi finis erat לאמציהם Amaziae. Tunc credidi, hoc genus carminum rhythmicorum usitatum fuisse, ex quo Patres nostri in terrâ suâ fuerunt. Haec illic. Unde, sicut ille R. Schem Tobh concludit, genus Carminum rhythmicorum esse antiquum: sic etiam concludi posse videretur, Literas Hebraicas esse antiquas. Nam, si Samaritanæ fuissent, planè non potuisset eas legere, vel faltem ejus mentionem fecisset. Nam illæ literæ Samaritanæ tam peregrinæ & ignotæ sunt Judæis, ac Japonicæ, aut quævis aliæ.

28.

Ad has Inscriptiones referri quoque potest illa *Inscriptio*, quæ erat in Lamina aurea Cidaris summi Pontificis, de qua legitur Exo. 28. vers. 36. 37. ubi memoratur, quod illi inscriptum fuerit, קדש ל' Sanctitas DOMINI. Drusius in Tetragrammato cap. 22. quidem scribit,

scribit, potius charactere Samaritano, quam Assyrio haec inscripta fuisse. Sed quo argumento probat? D. Hieronymus in Epistolâ ad Fabiolam scribit, *Lamina aurea*, צִזְׁנָה תְּזִיז sahaf dicta, inscriptum fuisse Dei nomen Hebraicu quatuor literis ה ו ה ו ה. Si Hebraicis, ergo non Samaritanis. Hunc R. Asarias in cap. 58. concludit, Hieronymum quoque in ea sententia fuisse, Literas Hebraicas hodiernas jam tunc temporis extitisse: & addit; אולְךָא בַּרְכָּמִי כֶּרֶב לְעֹזֵר בֶּן יוֹסֵי *Fortassis videt Laminam illam Romæ*, at R. Elieser filius R. Jose. Hujus historia legitur in Talmud, Tractatu de Sabbatho cap. 6. fol. 63. col. 2. אמר ר' אליעזר בר יוסי אמר אַתָּה רַא יְהוָה בָּעֵיר אֲחַת וְכַתְבָּה קְדֻשָּׁה לִי בְשִׁפְחוֹת אֲחַת ר' אליעזר בר יוסי אמר ר' אליעזר בר יוסי אמר אַתָּה רַא יְהוָה בָּעֵיר אֲחַת וְכַתְבָּה קְדֻשָּׁה לִי בְשִׁפְחוֹת אֲחַת Pro בעיר אֲחַת In urbe quadam, legitur in Succah folio 5.1. & in Jalkut fol. 104.1. בְּרוּמִי Rome. In quibus locis quidem de modo inscriptionis illius disputatur; An haec voces in una vel in duabus lineis scriptæ fuerint? &, Quænam literæ in una vel altera linea fuerint? Sed literarum Samaritanarum nulla mentio.

29.

Et sic vidimus hucusque Testimonia varia tam Personarum quam Rerum, atque ita Argumenta Inartificialia, quæ pro Literarum Hebraicarum Antiquitate produci possunt. In quibus, licet varia argumenta, & rationes non omnino contemnendæ sine comprehensiæ, quas digito passim notavimus; placet tamen alias qualdam subiungere, & ulterius eam demonstrare.

30.

RATIONES, ad eandem rem adstruendam produci possunt variæ. Videamus quædam.

31.

Primo; Ex ipsa Scriptura Hebraica Veteris Test. argumenta videntur deduci posse pro Scripturæ sive Characterum horum Antiquitate. Plura fortè excogitari & adinveniri possent. Contenti erimus unum produxisse. Suprà thesi 15. dictum est aliquid de Literis duplicibus quinque, h. e. de literis ק נ ג ב, quæ in fine vocis aliter pingi solent, ק נ ג ב. Id in totis Bibliis ita accurate & religiosè est observatum, ut non nisi unicus extet locus, in quo Mem finale reperitur in medio vocis, & unus, in quo Mem ini-

tiale in fine; ubi omnes, tam veteres, quam recentes, etiam Christiani, uno ferme ore, mysterium subesse volunt, licet in eo explicando varient. Locus primus est in vaticinio de Messia, Ies.9. v.7. χριστός אֵין מִלְּפָנֶה לְסַרְבָּה הַמִּשְׁרָה Multitudini dominii & pacis non erit finis. Hic in voce לְסַרְבָּה ponitur Mem clausum seu finale in medio, in quo omnes ferè tam Hebræorum, quam Christianorum, interpres mysterium communiter quaerunt & agnoscunt. Lyranus scribit, *Mem clausum contra naturam suam in medio dictio-* nis scribi, ad denotandum, quod Christus, de quo Scriptura hic loquitur, natus fuit contra cursum naturæ, de virginе clausa, id est, à viro intacta. Sic Volphangus Fabricius Capito in Institut. Gramm. cap.2. לְסַרְבָּה dixit Propheta, coactus videlicet, natura ordinem, in virginе matre permutatum, genuino literarum situ permutato, innuere, atq; cl. in sum Mem ponere, contrà linguæ proprietatem, in medio dictioñis, inviolata claustra virginis puerpera significatur, per quæ, sine medio, Mediator hominum transiturus erat, & certè jam olim transiit. Galatinus lib.4. cap.19. præter hanc causam etiam scribit, per Mem clausum tempus adven- tus Messia præfixum significari, nempe 600. annos (quia Mem finale in numeris valet 600.) qui ab hac Prophœtia usq; ad Nativitatem Christi futuri erant; quod inductione probat. Vide eum dicto loco, & lib.7. cap.13. ubi Cabalistice probat, *Nomen Maria Virginis & Domina in vocibus הַמִּשְׁרָה לְסַרְבָּה הַמִּשְׁרָה latere*. Picus Mirandulanus Disput. ult. Conclus. 41. Sciri potest in Cabala per mysterium Mem clausi, cur post se misericordia Christi paracletum. Alii ad mysterium Vocationis gentium referunt, per quarum accessionem ad regnum gratiæ Christi, amplitudo ejus infinita futura erat, quod Judæis absconditum fuit, & absconditum mansit, usque ad tempora, Christi ascensionem secuta. Sic scribit Oecolampadius: Invenies in voce לְסַרְבָּה rarum quiddam, quod in tota Scriptura non occurret, nempe ☐ finale, hoc est, M clausum in medio, quod non solet poni, nisi in fine dictioñis. Cuius mysterium crediderim, quod regnum Christi prius fuerit arcta- tum intra regnum Christi. Sic Theodorus Bibliander de optimo ge- nere explicandi Hebraica: Quum Jesajas scribit לְסַרְבָּה, ponens figura- ram litera Mem in medio, qua fini congruit, non leges Orthographie temere transilit, sed mysterium regni Christi literis deumbrat. Alii aliter. De Hebræorum sententiis vide Talmud Sanhed. cap.ii. fol. 94. & ibi R. Salomonem; R. Bechaj Comment. in Genet. fol. 10. edi- tionis

tionis Veneræ, Abarbenelem in Jesajam, Kimch. &c. Summa; Vix reperitur ex interpretibus, qui non aliquod subesse mysterium senferit.

Dico ergo: Si Esdras demum vel invenit, vel Judæis tradidit has literas, quibus nunc utuntur Hebrei, tūm Eljas scripsit literis Samaritanis; si Samaritanis, Mem illud clausum sive finale non adhibuit: Nam Samaritani literis finalibus carent. Si à Prophetā non ita irregulariter scripta est hæc vox, ad quid in illa scriptione quæruntur mysteria? Cur omnes dicunt, à Prophetā mysterii aliqui causâ literam istam hīc cōtra morem communem positam? An credibile est, Eloram, Elajæ scriptiōnē studio immutare voluisse? An probabile, illum nova mysteria voluisse alienæ Prophetiæ inserere? Annon videri potuisset peccare in illud; **לֹא סָפַט** **הַכְּבָר אֲשֶׁר אֲנִי מֵעַז אַתָּכָס** Non addetis ad verbum quod ego præcipio vobis, Deut. 4. v. 2. &c., **לֹא תַּגְּרוּ עַל־יְהוָה נָמָנוּ** Non addes ad illud, neque detrahes de eo, Deuter. 12. 32. Itaque, si recte sic scribitur, & mysterium subest, à Prophetā sic scriptum esse oportet. Si à Prophetā sic scriptum; Ergo litera ista jam ejus tempore fuit, & per consequens reliquæ etiam omnes. Nam quæ est ratio unius literæ; eadem est quoque reliquarum.

32.

Atque hīc notanda est insignis **απλογία** adversariorū quorundam hujus sententiæ, in quam incauti incidunt. Cūm enim quæstio est de Literis; scribunt, ab Esdra demum eas inventas: cūm de hac litera Mem in loco Elajæ agunt, dicunt, eam à Prophetā mysterii causâ esse adhibitam. Quo ipso, annon tacite confitentur, literas has jam tūm in usu fuisse inter Judæos, & propriea sibi contradicunt? F. Ludovicus S. Francisci, Lusitanus Olyssiponensis, in Globo Canonum & Arcanorum Linguae Sanctæ ac Divinæ Scripturæ, cap. i. sequitur sententiam D. Hieronymi, **Efran alias literas reperiisse, quibus videlicet nunc utimur.** Item: **Licet hodie vulgo hi, quibus utimur, charactores Hebraici dicantur; Chaldaei tamen & Babylonii sunt, &c.** Mox cap. 4. de hoc Mem clauso apud Jeremiah, scribit; **Non vacat autem mysterio, ponit Mem clausum, & finalalem literam in principio illius dictionis Lemarbe.** Ad modum namq. positionis illius literæ, contra fidem & naturam aliarum, significatur à Prophetā, (NB.) clausa & inviolata virginalia virginis Maria clausa fu-

stra futura, per quæ mediator ille, qui principatum & imperium spirituale multiplicaturus erat, sine medio transfiguratus fuerat, & sic fuisse in sanctissima virgine ordinem & naturam literarum permutandum. Et hoc est, quod in Hebreorum Talmud in Tractatu de Sabbatho dicitur, Mem clausum significare materiam clausam & abstrusam, de quo vide Galatinum: sicut quidam fabulosus author hoc mysterium referat ad Solem, qui retrorsum per umbram reversus fuerat; & Forerius Jesaja mysterium prædictum irrideat, & vitium impressoris fuisse credat. At majus vitium Scriptoris putarim, mysterium illud obscurare, quod omnes docti, & ipsius Hebraicū admittunt. Hæc ille. Nota, quod scribat, à Propheta, per talēm hujus literæ positionem, contra situm & naturam aliarum, significatum fuisse mysterium. Unde sequitur, Prophetam ipsum sic scripsisse. Si sic scripsit, ergo literæ illæ jam fuerunt: ergo non ab Esra demum inventæ, quod prius statuerat. Idem notari posset in quibusdam aliis.

33.

Secundò, deducit Guilelmus Postellus, in libro supra citato de Originibus cap. 5. ad persuadendum, certissimum esse, Linguam Hebraicam, quā nunc utimur, fuisse divinitus datam, argumentum ex dicto Christi, Matth. 5.v.17.18. *Ne putetis, me venisse, ut dissolvam Legem, aut Prophetas: non veni ut dissolvam, sed ut impleam. Amen quippe dico vobis, usque dum praterierit calum & terra, Jota unus, aut Apex unus non transbit à Lege donec omnia fiant.* Hinc sic concludit; Cūm Christus dicar, non solum nulla præcepta, neque sententias Legis majores integras, solutum iri, antequam implentur: sed ne minima quidem litera, qualis est litera Jod, vel Apiculus unus, ex quibus Jod constat, & unde etiam vis Punctorum vocalium & Accentuum Hebreorum promanat; necessariò sequitur, eam esse veram linguam & Scripturam Legis, in qua litera Jod minimum, & observatione præ cæreris dignum, elementum constituit, & in qua usitatum sit, rationem apiculorum & punctorum considerare. Atqui hoc in nulla alia lingua & Scriptura, quam hodiernâ Hebraicâ, observatur. Propterea illa sola est vera & genuina scriptura Legis. Apponam ipsius Postelli verba, quia libri ejus hodiè non ubique sunt obvii: *Duobus argumentis, inquit, certissimi reddimur facti (Scripturam Hebraicam, quā nūc utimur, fuisse Divinitus datam.) Primum est à dicto Christi.*

Quum

Quum enim vult ipsa eterna Veritas demonstrare à Mori ad Majus, se non venisse ad solvendam Legem, sed ad implendam, ait: Ne putetis, quod venerim solvere Legem, sed adimplere. Amen quippe dico vobis, donec transeat cœlum & terra, Jota unum aut Apex unus non transibit à Lege, donec omnia fiant. Si de verbis Euclidis nil potest sine veri dispensio perire, multò minus de Lege Dei. Sed tantum abest, ait Christus, ut quedam sententia, complexa, aut litera maiores, possint antequam impleantur intercidere; ut diuturnior sit, non solum minima omnium literarum Hebraicarum, que Jota est, quam cœlum & terra: sed etiam ita, ut sit multò magis ad expressionem usque minima illius inter omnes litera effectus Scriptura finaliter considerandus & exspectandas, quam cœli & terra, seu materia & forma. Siquidem literarum divinarum virtus est cœlus superior. Sed non tantum minimam literulam Jota est impossibile fraudari suo effectu, legaliq; consideratione, sed etiam ipsos apiculos tres, quibus constat. Ad apiculos enim usque tam litera Jota, quam ceterarum, que omnes ex ea composita sunt, apices, Spiritus Sanctus summa veritatis eterna vestigia & demonstratio-nes primas docuit, ut in Zohare, & tota Patrum doctrina patet. Cuius rei argumentum unum vel maximum videoas in hoc, quod Patres, Spiritu Mosis illuminati, ajunt, Tres apices esse circa unitatem ipsius Iod, tanquam tres Patres (i. e. Proprietates vel Personas) in Unitate. Sic enim vocant, quas nos Personas dicimus. Sic per Apices & Iod videtur prima Divina essentia expressio in una essentia; qua Unitatu, Veritatu, Bonitatuq; apicibus, per tres personas inconfusibles & inseparabiles ex-primitur. At quā non fuerit ulla ante Christum alia Sacra Scriptura, aut Lex scripta, quam Mosis; & quā in nulla alia lingua mundi sit à Patribus observatum, ut non tantum Iod minima universi litera sit ante omnes observabilis, sed etiam ejus apices sint summae veritatis argumen-tum, quam in ipsa Hebraicâ nunc extante, & jam à temporibus Esra, post captivitatem Babylonicam, publicè exposita: necesse est, ut illa sit eterna lingua & character, ut qua non tantum Iod habet pro minimo elemen-to, sed etiam, sub quā solā sit usitatum, rationem apiculorum considerare, donec omnia fiant, &c. Hæc ex Postello. Ex hoc eodem loco Matthæi alii sic inferunt: Si libri sacri non amplius extant charactere veteri & genuino conscripti, tum non tantum Jota unum, aut apex unus è Lege intercidisset, sed Tota Lex & Prophetæ. Atqui hoc Christus dicit esse impossibile.

Tertio argumentantur nonnulli ab ipsa *Qualitate*, & *Forma* istorum characterum, quod illi longe sint simpliciores & minus operosi, quam Samaritani, & propterea etiam majorem sapientiam Majestatem & Antiquitatem. Huc pertinet, quod suprà addutum, Wilhelmi Schickhardi testimonium, sub thesi 23. Huc etiam inclinat Nicolaus Fullerus in *Miscell. Sac. libro 4. cap. 4.* *Nisi si paulo, inquiens, antiquiores sunt forsitan quibus hodie utuntur Iudei, quod tum vetustiores esse cognosciuntur res Ecclesiastice, quam civiles, tum simpliciores minusq; operosos videmus hos quam illos. Exemplum sit unicum Iod à Servatore nostro propositum.* Id enim in *Alphabete Hebraico*, teste omni exceptione maiore eodem Dominu nostro, est cunctorum elementorum minimum & simplicissimum. In *Alphabete autem Samaritano*, ut & *Siclus antiquus* (quamquam bene magnum utrobius discrimen cernitur) spatiosum est, variumq; & multiplici ductu compositum. Sic ostendit iterum Postellus ex figura harum literarum Geometrica & Mathematica, ut vocat, quod *Hebraica scriptura profans, sit aeterna & infallibilis veritatis lingua seu scriptura, De Originibus capite 6. & in Tabulis Linguarum.*

Quarto; à Pervicacissima Iudeorum indole, &c, ejus, quod semel arripuerunt, tenacissimam, maxime in rebus sacris, & iis, quae ad Gloriam gentis suæ, & ad Gloriationem atque Jactantiam pertinent. An credibile est, illos passuros fuisse sibi eripi eam scripturam, quam per tot sæcula pro cimelio sancto habuerunt? quâ Legem suam, Legem Mosis, per omnes ætates præteritas scriptam habuerunt, & legerunt? quam à Deo ipso in monte Sinai, per Mosen, acceperunt? An ipsi permisissent, ut Elras Samaritani, genti, vel potius colluvie gentium, sibi invisa & inimica, hanc Scripturam Sacram, hanc gloriationis materiam, traderet, & ipsis eriperet? Quot quantasque turbas existimamus Iudeos excitatos fuisse, quid non contra Elram molituros? Quæ miracula suffecissent, ut ipsis persuaderet, se Divino iussu ac mandato facinus hoc aggredi? Hinc scribit iterum Fullerus citato loco: *Præterea accuratè notatam velim pervicacissimam Iudeorum indolem, ejus quod semel arripuerint firmissimè tenacium: maxime ubi de Traditionibus sacris ageretur, & ad Legem Mosiacam spectantibus. Atq; hic*

hic Judæi Samaritas, tenebriones sc. contemptos & abiectos longè multumq; semper superarunt: uti pluribus & clarissimis testimonius exempliq; apud Josephum & alibi demonstratum legitur.

36.

Quintò etiam ratio illa probè observanda est, cuius suprà Theodorus Bibliander meminit in testimonio sub thes. 23. producto, quòd non verosimile sit, Esram vel potuisse vel voluisse Scripturam veterem immutare. I. Non probabile est, potuisse Esram hoc facere; 1. propter pervicaciam Judæorum modò memoratam. 2. quomodo potuisse Esras facile omnia exemplaria veteris scripturæ, quæ pàsim extabant inter Judæos, abrogare? Erant tunc Judæi jam in varias partes orbis dispersi. Et tùm in Babylonia, ubi Scholas & Academias habebant, tùm in Palæstina, plurima procul dubio publicè & privatim inter ipsos supererant? Quid de iis factum? Fabula enim est, quod quidam referunt, seu combusta, seu alio quovis modo deperdita tûm fuisse omnia exemplaria Sacra, & miraculose, è nuda memoria, ab Esdra restituta. II. Non verò etiam voluisse Esram hoc facere, ex eo rectè arguitur, quod Nehemiac cap. 13. v. 23. 24. 25. legimus, quanto zelo corruptus fuerit, cùm videret filios quorundam Judæorum Aſdodicè loquentes, Judaicè autem loqui nescientes, ita ut cum eis acriter contenderit, eis maledixerit, percuſſerit, & capillos evulſerit. Sine dubio, prout hic Linguæ causâ deferbuit contra istos Judæos, neque pati voluit, ut alienâ linguâ loquerentur, vel uterentur: ita nullo modo credibile est, illum Legis Scripturam, quæ à Deo data erat, & digito Ejus consecrata, cum Aſſyriorum Scriptura permittare voluisse. Mibi nequaquam fit verisimile, scribit Polanus Ezech. 9. v. 4. Esram, Malachiam, Haggaeum, Zachariam, & ceteros pios, qui post captivitatem fuerunt, literas à Deo ipso acceptas abjecisse, & cum humanis, inq; Gentilibus literis, commutasse. Sed de hoc in seqq; adhuc quoque erit dicendi locus.

37.

Sextò & hoc utitur argumento Fullerus: Numerofissima, inquit, Judæorum gens, longè lateq; disseminata, facilius poruit (ut est omni ratione probabile) characteres suos sartos tectosq; conservare, quam populus exiguis, in angulum oppido angustum conclusus. Quis enim nescit parvæ lacuna aquam multò citius corrumpi, quam ingens piscina?

Hæc de Kænundri, & sententiaæ Affirmativæ confirmatione.

II

A N A S K E T H , S E N T E N T I A E
N E G A T I V A E .

38.

Posteaquam Affirmativæ sententiaæ, pro hodiernarum Literarum Hebraicarum Antiquitate, confirmationem, Testimoniiis luculentissimis, & Rationibus firmis, subnimam vidimus; ad Negativæ quoque sententiaæ considerationem accedemus, idque eo ordine, & eâ methodo, quâ in prima parte usi sumus.

39.

Qui Negativam sententiam tuentur, illi negant, *Characteres Hebraicos hodiernos, esse veteres illos, quibus Moses Legem à Deo in Tabulis accepit, & in Libris ipse conscripsit: sed Assyriorum fuisse, & ab Esra demum post redditum ex captivitate Babylonica Iudeis usurpanda traditas fuisse: & e contrario asserunt, Vero & Veteres Characteres Hebraeos, quibus Lex à Deo in Tabulis scripta fuerit, esse eos, quibus hodie adhuc Samaritani utuntur.*

40.

Pro hac sua sententia adferunt ipsi quoque in medium, tum *Testimonia & Authoritates*; tum *Rationes*. Et *Testimonia* quidem itidem tum *Personarum*, tum *Rerum*; atque *Personarum* iterum, vel *Hebraeorum*; eorumq; tum *Veterum*, tum *Recentium*; vel *Christianorum*. Initium ergò faciamus à *Testimonio* *Hebraeorum*.

41.

Hebraeorum & quidem *Veterum* *Testimonia* profertur duo præcipue ex *Talmud*, quorum unum est *Doctoris Tannai*, vel *Mishnici*; alterum *Amarei*.

42.

Primum est *R. Jose*, Doctoris *Mishnici*, seu *Deuterotæ*, ex suprà citato loco in *Talmud Babylonico Sanhedrin cap.2. his verbis:* חנוך ר' יוסי אומר ראווי היה ר' יוסי אמר לא קרמו מטה : גמץ ר' יוסי אמר תנו תורה על ית' לישׂוֹאָל אַלְמָלָא ל' בְּמִשְׁרָגָה

29

הוּא אָמֵר וְמִשְׁתַּחַת עֲלָה אֶל דָּאָלָהִים : בְּעוֹרָא הוּא אָמֵר הוּא עֲוֹרָא עַל
 מִבְּכָל + מִה הַעֲלִיָּה האמור פָּאן תּוֹרָה : אָלְעִילָה האמור לְהַלֵּן תּוֹרָה :
 בְּמִשְׁתַּחַת הוּא אָקוֹר וְאָוֹתֵה עֲזָה " בְּנֵת הַחַי לְפָנֵד אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים :
 בְּעוֹרָא הוּא אָסֵר בַּי עֲוֹרָא הַכִּין לְבָנָו לְדוֹרוֹת אֶת תּוֹרָה " וְלֹעֲשֹׂת וְלֹטְפֹּד
 בְּיִשְׂרָאֵל חֻק וּמִשְׁפָּט : וְאַל עַל פִּי שְׁלָא נַתְגַּד עַל יְזֵד נַשְׁתַּגְּדָה עַל יְזֵד
 הַכְּתָב שֶׁנֶּאֱמַר וְכָתֵב הַנְּשָׁתָנוֹן כְּתוּב אֲרָמִית וּמוֹתָרָם אֲרָמִית : וְכַחֲזָק לֹא
 בְּתַלְיָן כְּתָבָא לְמִקְרֵי וּפְשָׂרָא לְהַזְעֵיא לְפָלֵפָא : מְלַפֵּד שְׁבָאוֹת הַיּוֹם נָתָן :
 וְכַתְבֵּי אֶת קִשְׁנָה הַחֲזָה הַזֹּאת כְּתָב הַרְאֵי לְהַשְׁתַּגְּדָה : לְפָה נְקָרָא אֶת
 אֲסֹתָּרִת שְׁעָלָה עַפְתָּם מַאֲשָׂרוֹ : h.e. *Traditio est: Rabbi Jose dixit, Dignus fuisset Esras, ut per manus ipsius daretur Lex Israeli, nisi praecessisset ipsum Moses. Nam sicut de Mose scriptum est; Et Moles ascendit ad Deum, Exod.19.v.3. sic de Esra dicitur; Iple Esras ascendit ex Babel, Efræ 7. 6. Quid fuit Ascensio illie? (i.e. quæ fuit causa, cur ascenderet Moses?) Lex. Sic eadem fuit causa ascensionis Esra ex Babel; Lex. Iterum de Mose dictum est: Et mihi præcepit Deus in die illa, ut docerem vos statuta & judicia, Deut.4.14. De Esra similiter: Quia Esra præparavit cor suum ad quaerendum Legem Domini, & ad faciendum, & docendum in Israële statutum & iudicium, Efr.7.10. Liceret verò non sit data Lex per manum ejus; mutata est per manum ejus Scriptura, sic ut dicitur; וְרָבֵב הַנְּשָׁתָנוֹן Et scriptura dupli, Efr.4.7. item; Non poterant Scripturam legere, & interpretationem notam facere Regi, Dan.5.v.8. quod docer, eo die mutatam fuisse Scripturam. Item; אֶת קִשְׁנָה Duplum Legis hujus, Deut.17.18. i.e. Scriptura, que mutanda erat. Quare vocatur nomen ejus אֲשֶׁר וְרָתָה Aschurith? Quia ascendit cum eis ex Babel. Hactenus R. Jose. In Talmud Hierosolymitano Megilla cap. i. eadem Traditio legitur, sed magis breviter & concisè: & huic R. Jose adjungitur aliis, qui dicit In בְּנֵעַ נַתָּה תּוֹרָה (h.e. ut interpres volunt, Scripturā Samaritanā) data est Lex; ואֶתְתֵּא כָּר' יְזֵד quod venit secundum R. Jose, (i.e. quod convenit cum sententia R. Josis). Hinc dicit poltea R. Levi; מְאָז דָּאָסֵר בְּרַעַע נַמְנָה y מַעַשׂ נַמְנָה Fuxta eum qui dicit, In Raaz datam esse Legem, litera y Ain est opus miraculosum (quia scil. Ajin circuli vel literæ O figuram refert in lingua Samaritana. Vide sup. thes.15.)*

84. *Quod hoc testimonium attinet, sciendum, esse illic, ut videatur, בְּלֹנְבָּד Disseminationem vel disceptationem in Gemara,*

inter Doctores Babylonicos quosdam; Quibusnam literis Lex data sit? Primo sententiam dicit Mar Sutra, Amora, seu Doctor Gemaricus, de quo mox; Secundo R. Jole iste, Tanna. Et hi duo sentiantur, Scripturam ab Esra mutatam esse. Tertio sequitur R. Jehudah hakkadosch: & Quartio R. Schimeon ben Eliézer, nomine R. Eliézer ben Partæ, & hic, nomine R. Eliézer Hammodai; Tannæi omnes; qui volunt, literis hodiernis, Assyracis dictis, Legem datam esse.

His prout de sic præmissis, responderetur; Primo, hunc R. Josem in Talmud Babylonico esse solum & unicum ex Tannæis seu Doctribus Mischnicis hujus sententiæ: pro altera verò sententia stare tres, R. Jehudam, R. Simeonem, & R. Eleasarem; inter quos licet aliquid sit differentiæ; quod sc. unus putat, hanc Scripturam nunquam mutatam esse; in principali tamen puncto conveniunt, quod hæc eadem sit Scriptura, in qua Lex data fuerit. Itaque cum hic opponantur inter se *Sententia Unius*, & *Sententia Plurium*, decisio & conclusio sit secundum Plures, juxta Regulam illam Talmudicam vulgarem, **אֶחָד וְרַבִּים בְּלֹא כְּרִיבָה**. Si *Unicus* & *Plures* inter se opponantur, sententia fertur *ex mente plurium*. Vide eam in **הַלִּיכָּה עַיְלָה** *Helicoth olam* par. 5. cap. 3. & in **הַנְּגָרָה** *Introductio in Gemaram*, eodem libro annexâ. Deinde, ex ordine illius disputationis liquet etiam, quod Talmudis mens sit, ex illorum plurium sententia decisionem esse: Nam cum Negativæ sententiæ patroni primò producantur; postea patroni sententiæ Affirmativæ, pro Antiquitatè literarum, nec ulla alia ibidem objectio contra ipsos moveatur, vel alia sententia aut decisio detur, patet; Illorum sententiæ subscribi, & subscribendum esse. Imò, quod magis, ad rationes priorum in seqq. responsiones adferuntur, eæque rejiciuntur. Tertio addi potest & hoc, quod R. Jehudah solus, ejusque authoritas longè pluris sit facienda, quam R. Jose: quia secundum ipsum ut plurimum decisiones sunt. Quartu, in dubium adhuc vocari posset, an hæc fuerit mens R. Josis, quæ illi attingitur. Possent enim ejus verba etiam exponi partim de ea Mutatione, de qua R. Jehudah loquitur, quæ videlicet facta est longè ante tempora Esræ, partim de ea, quæ per Esram vera & vetus scriptura Hebraica, longo tempore in communi usu inter Judæos abolita, fuit restituta, quæ etiam species mutationis fuit:

Sic

Sic R. Jehudæ sententia expositionis loco subjiceretur. Et sanè vox Hebræa שְׁנָתֶן, vel נִשְׁתַּחֲוֵן, quæ per Mutari h̄ic exponitur, etiam significat Iterare, Iterari; quæ significatio si adhiberetur, nihil contrarium diceret hic R. Iose. Sed, quia haec videntur per modum *Plugro* seu *Dissensionis* proponi, hoc suo loco relinquimus; Quinto dicimus, quicquid sit, communiter Judæos sequi & recipere sententiam R. Jehudæ. Hinc scribit R. Jehudah Muscatius in Commentario libri Coſtri par. 2. ad num. 68. fol. 118. col. 1. postquam Controversiam istam adduxisset ex Talmud: אַמְנוּ בְּקִיּוֹתֵינוּ הַדְּבָרִים הַאֲמִתִּינִיא הַתְּמִימִינִיא ר' אַוְנָר בְּכַתְבֵּה (ר' אַשְׁוֹרִית) נִגְעָן בְּקִבְרֵלְיָה הַדְּבָרִים הַאֲמִתִּינִיא הַתְּמִימִינִיא ר' אַוְנָר בְּכַתְבֵּה (ר' אַשְׁוֹרִית) נִגְעָן.

h. e. Verum Iudei approbtrunt & acceperunt id, quod illuc R. Jehudah docuit, In scripturâ istâ (Assyriacâ nempe) datam esse Legem Israëli, &c. Sexto, quod in Talmud Hierosolymitano R. Nathan ipsi adjungitur, nihil juvat illius sententiam. Nam R. Afarias in מאור ענינים Meor enâjim cap. 56. dicit: סָגוּןְיוֹן וְעַלְמָמָן כְּתַתְתַּחַת Community sententias & decisiones fieri secundum alteros. Ita ergo apparet, hoc testimonium, ex ipsorum Hebraeorum auctoritate, non tanti esse ponderis & momenti, ut palmam obtinere, & supra adducta evertere possit. Rationes allatas quod attinet, eæ inferantur excutientur.

43.

Alterum Testimonium quod ex Talmudicis, pro Mutatione literarum veterum Hebraicarum per Esram factâ, profertur, est ab Amorræis, seu Doctoribus Gemaricis, & extat ibidem in Sanhédrin his verbis; אמר מר ווטרא אמרתא מיר עוקבא בתוליה מהנה תורה לשראל בכתוב עברני ולשונן הקדש הארץ נתנית להם בימי עזרא בכתוב אשורי ולשון ארמי ביררו להן לישראל כתוב אשורי, ולשון הקדש והנחיות להડיזוטה כתוב עברית ולשון ארמית מאן הדיזוטות אמר רב חסדא כותאי פאי כתוב עברית אמר רב חסדא כתוב ליבונאנך h. e. Dixit Mar Surra, vel, ut alii volunt, Mar Ucba; In principio data est Lex Israëli Scripturâ Ebræâ, (id est Samaritanâ) & Linguâ Sanctâ: iterum data est ipsis, in diebus Esra, Scripturâ Assyriacâ, & Linguâ Aramaicâ. Elegerunt pro Israëlius Scripturam, Assyriacam & Linguam sanctam: & reliquerunt Idiotus Scripturam Hebraicam, & Linguam Aramaicam. Quinam sunt Idiota? R. Chasda dixit, Cushei. Quoniam

nam est Scriptura Ebrea? Raf Chasda dixit, לִבְנוֹנָהּ Libonáah.
Hæc illic.

Ad hujus testimonii elevationem, 1. Eadem ferè repeti hic possent, quæ de superiori dicta fuere. 2. Notandum est, quod non per omnia sibi constet, neque cum adversariorum sententia conveniat. Dicitur enim in eo; *Relictam esse Idiotus* (h.e. ut explicant, Samaritanis) *Scripturam Hebraam, & Linguam Aramaeam*. Atqui illi, ut opinor, sentiunt, Samaritanos non duntaxat *Scripturam Hebræam*, sed & *Linguam Hebræam*, in Pentateucho suo habere. Nam quomodo aliás dicere possent, illos Pentateuchum totidem literis scriptum habere, ut *Judæi?* Proinde non bene consumum est hoc testimonium, nec ita clarum, an per omnia huic sententiae faveat ac patrocinetur. 3. Suprà thes. 15. evidenter docimus, Raf Chasdám alterius esse sententiæ, unde nescio, quâ ratione hic ad confirmationem hujus sententiæ in arenam pertrahatur. Et incertum est, quid per *Scripturam Libonæam* intelligatur, ut mox videbimus.

Sed videamus, quid *Hebrei* ipsi hic respondeant. Ajunt illi, Duplicem *Judeos* olim habuisse *Scripturam*, *Sacram* & *Prophanam*; vel *Externam* & *Internam*; vel, *Publicam* seu *Communem*, & *Privatam* vel *Singularem*, prout appellare libuerit. Illâ, fuisse scriptas à Deo Tabulas Legis, Librum item illum Legis à Mose, qui in Arcâ, vel ad Larus Arcae, fuit reconditus & repositus; Et hanc scripturam fuisse eam ipsam, quæ hodieque est in usu, & תַּרְשֵׁשׁ *Affriaca* appellatur. Hac, scripta fuisse reliqua exemplaria Legis, quæ privati quilibet sibi in suum & suorum usum scribebant: Tum etiam in communi usu, in negotiis civilibus quibuslibet, commerciis, contractibus, monetis, &c. fuisse adhibitam. Et hanc appellant כְּתֻבָּה *Scripturam Hebraam, Transfluvialem* (de qua appellatione mox plura) quam volunt eandem esse, quæ hodiè *Samaritana* vocatur. Illâ scripturâ, dicunt quidam, fas non fuisse plebi uti, ne quidem ad libros Legis describendos: alii verò, licet tum quidem fuisse, si quis voluisset; veruntamen ob singularem ejus sanctitatem, & venerationem, quam illi tribuebant, ab ejus usu abstinuisse. Esram verò, post solutam captivitatem Babyloniam, hujus Scripturę Sacræ usum non tantum promiscue *Judæis* omnibus permisisse, sed etiam injunxit: *Hanc autem Samaritanis,*

ritanis, eeu Apostolis; ut prophanam & communem reliquissit,
& ex Judæorum usu sustulisse.

Sic teste Clemente Alexandrino Stromaton libro V. apud **Egyptios** tres olim Characterum species usitatæ erant, **Ἐπιστολαρχαικη** Epistola, h.e. apta ad scribendas Epistolæ: (Hæc vulgaris & communis erat) **Ιερογλυφικa** Sacerdotalis, qui uebantur **Ιεροχαρακta**, id est, qui de rebus sacris scribebant: Et **Ιερολυθικa**, id est, **Sacra que insculptur** Scriptura. Et hæc iterum erat duplex; Una quidem per Elementa prima **Κυριολογικa**, id est, proprie loquens, altera vero **συμβολικa** Symbolica, per signa significans, &c. De his qui plura voler, videat Athanasium Kircherium in Prodromo Copto sive **Ægyptiaco** cap. ult. Sic apud Græcos quoque Vulgares & Sacros Characters fuisset, videntur colligi ex his Theodoreti in Genes. Quæst. 60. verbis; ἀστρεὶ τοῖς ἐντυνούσις νάοις ἴδιαι πότες εἰσὶ γραμματίζεις γραμμάτων, οἱ ἱερεπικὲς φρεσογένεσις: ὅπου διὰ τὸ Μωϋσέας ἐπὶ τῶν ἑλών θεὸς τάῦτα ἔδωκε τὴν γλῶσσαν, οἰδηπλὴν ἡστὸν καὶ φυσικὸν, h.e. **Quemadmodum in Grecis Tempis proprii quidam fuerunt Characteres literarum, quae legelikos Sacerdotales appellabant, &c.**

Dicunt ergo (ut ad Hebraeos revertamur) in Disputatione illa Talmudica Tractatus Sanhedrin, Quæstionem & controversiam inter illos Doctores non fuisset de Charactere sacro, quo Lex in Tabulis fuit à Deo exarata, aut qui in authentico illo Codice Legis à Mose scripto extrabat, qui in Arca foederis asservatus fuit; sed de Lege, quæ Iſraëlitis in communem usum data fuit, Id Scripturā Hebræā Vulgari & communī factum esse concedunt. Et quod dicitur, Eſræ tempore Judæis Legem datam esse Scripturā Alfyniacā; id interpretantur de Concessione & Permissione, vel etiam Mandato, quod Eſras Judæis dedit, ut in posterum non amplius Scripturā prophanā, sed Sacrā uterentur. Hæc vero ulterius sunt explicanda. Hic enim fundamentum continetur, quo posito, ad Objectiones omnes sequentes facilis erit solutio.

44.

Audiamus itaque primò omnium ad hujus sententię, de Duplici Scripturā, illustrationem & confirmationem, Authores qui hoc dicunt ipsos.

R. Jacob in *En Jisraël in Megilla*, fol. mihi 142. col. 2. posteaquam has objectiones ex Talmud, & ex Josepho Albo, qui eam

libro *Ikkárim*, ad sententiae contrariae confirmationem adducit, locum etiam a dñe dñe responderet. Si nō rō cōl bāl s̄krāt, et pōtōrāt shōf, tamēr bāt hātīlāt nūnāt. Tōra hātīlāt l'shārāl bāt cōtāb ubri hōa cōbri hōrit bāt shācōnāt bō u'l p̄mītāt s̄t tēl a'sh' s̄hārāl fōtōb l'uzmōt w̄r̄chānāt li'ylōz m̄l̄chōtōb shāfāmar n̄s fōtōb l'chab hōlōtōt w̄s̄t shārāon, p̄i l'dibni hātīlāt n̄għabbi bāt cōtāb a'sh'or, a'sh' bāt kōnōt a'otītōt bōtījōt w̄għakħarist p̄t̄ħa hātīlāt kōs̄or l'hōm n̄rmōtōt s̄dōtōt n̄fēlātōt, a'olm̄ m̄ħolōkha tgħid n̄għadim hōa b'kċiġrat minn-hu cōtāb s̄t l'uzmōt w̄s̄t ċabibis d'vha w̄da' f'pluñi w̄n' h.e. *Hac itaq, est via recta, quam sibi eliget, quicunque præditus est iudicio puro & claro, quod explicatio dicti illius;* In principio data est Lex Isräeli Scripturā Hebræā, sit secundum Ritbam; quod nempe agat de Scriptione libri Legis, quem quilibet ex Isräele scribit pro seipso. Deus enim misericors servet nos, ne cogitemus aut putemus, id etiam dīsi de Scriptura Tabularum, & Libri Legis, qui fuit in Arca. Hec enim l'verbis omnium, id est, calculus omnium, scripta fuerunt scripturā Assyriacā, in cuius literarum figurā, earumq; apicibus & ligamentis, que Deus illis alligavit, (vide sup. sub thes. 15.) latent secreta admiranda. Verūm controversia triū illorum Doctorum Mischnicorum in Talmud, est tantum de Consuetudine eorum qui scribēbant Legem privatim pro seip̄sis, in privatum usum, & de ceteris scriptis. Nam in hoc inter se revera dissentiunt, &c. Et fol. 143. col. 1. מְרַגְּנָן מִרְבֵּן וְתַהֲהָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתַחַלָּה נָתַנְתָּה הַתּוֹרָה לְשָׁרָאֵל בְּכִתְבֵּן עֲבָדִי שֶׁפְּמַתְּנָה רְשׁוֹת לְכָל שָׁרָאֵל בְּכִתְבֵּן בְּלָשׁׂוֹן עֲבָדִי וְגַם בְּיִמְשָׁת הַהַם הַפּוֹתֵב בְּכִתְבֵּן אֲשֻׁרִי תְּהִיר וְזֶה מְשִׁיחָה בְּצִוְּיו שְׁדֵלוֹת וְסַת שְׁבָאָרוֹן הַיְהֹוָה בְּאָתוֹנוֹ כְּתָב, חֹזֶה וְגַפְנָה לְהַטְּבִּים עֲרוֹא בְּכִתְבֵּן אֲשֻׁרִי רְלִי שְׁנִינָת צְוּוֹ גַּמְ�רוּ מִפְּעָרָא שְׁכֵל הַיְהֹודִים לְאַמְּבָד סְפָר אֲזֹרְהָה רְקִבְּכִתְבֵּן אֲשֻׁרִי, וְזֶה יְזֹרְהָ. לְשׁׂוֹן בְּרוּר לְהַזְּנָה לְשָׁרָאֵל לְהַרְוֹת שְׁהַם בְּחָרוּ בְּשָׁזְבָּן לְכִתְבֵּן כִּתְבֵּן הַהַוָּא שְׁבוֹן נְחַטְּבָן לְחוֹזֶה סַת שְׁבָאָרוֹן אָבֵל לֹא שְׁגָאָמֵר זוֹ שְׁחַבְּבָוּ בְּשָׁוֹסְטָן לְשָׁנּוֹת שָׁוֹם מְאֹורְזָה h.e. *Et secundum hoc erit intentio Mar Sutre, dicent;* In principio data est Lex Isräeli Scripturā Hebræā; quod facultas seu licentia data sit omnibus Isräelitis scribere libros. suus lingua Hebrei. Etenim in diebus quoq; illis, si quis scriberet Scripturā Assyriacā, laudabatur; quod scil. Tabula, & Liber Legis, qui in arca fuit, ex scripturā exarata essent. Quod vero porro ait; Iterum data est ipsi in diebus Esra Scripturā Assyriacā; eo vult dicere, quod tūm absolutum edictum prædierit ab Esra, ut omnes & singuli Librum Legis non alia, quam Assyriacā scripturā, scriberent. Hoc docet verbum Eligendi, quo uitat,

dum ait; Elegerunt pro Israëlitis, &c. Docet enim, quod elegent optimam; ut scil. in posterum omnes uterentur eam Scripturam, in qua Tabula Legis, & Liber Legis qui in Arca, scripta. Nequaquam vero (absit) quod ullo tempore cogitarint mutare praeceptum aliquod, circa scriptum, &c.

Ritba י'תבָא ille, cuius meminit, scribit similia in Additionibus suis. Hic tamen vult, Scripturam illam olim nullibni nisi in Tabulis Legis extitisse, quod minus videtur probabile: Verba eius sunt: אבל וְאֵין סֶפֶק שֹׁהַ הַפְּתַח הַגְּזִירָה אֲשֶׁר הַוָּא כָּתַב הַקְּרֵשׁ. שְׁבָלוּחוֹת וְעַל שְׁמֵס בְּדַק נִקְרָא קְדֻשָּׁה וְכֵן לְשׁוֹן הַקְּרֵשׁ כְּבָר נִזְׁעָן לְאַכְנוֹת וּבְנִי יִשְׂרָאֵל קְדוּם מִתְּנִינָה תּוֹרָה וּבְנֵי הַשָּׁמֶן מִרְבָּר עַם נְבִיאוֹ וּקְדוֹשָׁיו, וְעַפְקָמְתוֹךְ חַוְפְּתִיר וְקַדְשִׁתְךָ הַפְּתַח הַהְוֵא בָּאַתְּנִינָה תּוֹרָה יְהוָה כּוֹתְבֵינוֹ אָפֵ' בְּסֶפְרֵיכֶם שְׁבָלוּחוֹת הַפְּלַד אוֹ כֵּל אַחֲרֵיךְ וְאַחֲרֵי לְעַצְמֵנוּ אַלְאֵינוֹ יְהוָה כּוֹתְבֵינוֹ אָפֵ' בְּכַתְבֵּיכְם עַבְרִים h.e. Sed revera, citra dubium, Scriptura dicta Assyriaca, est Scriptura illa sancta, qua fuit in Tabulis. Hanc enim ob causam vocatur Sancta, & Lingua Sancta. Et a seculo non fuit visa Scriptura illa nisi in Tabulis. Lingua vero sancta jam nota fuit Patribus, & filius Israëlis, ante datam Legem, utpote quā Deus loquutus fuit cum Prophetis & cum sanctis suis. Nihilominus tamen, ob perfectionem & sanctitatem scriptura illius, non usurpabant eam in diebus illis; ne in illis quidem Libris legu, quos Rex aut privatus unusquisque pro seipso scribebat: sed scribebant illos scripturā Hebreā. Et iuxta: וְיִמְעַזְזֵב נִתְּנוּ לְהַמְּלָאָכָל כְּתֻובָה סְפִיר תּוֹרָה, וְיִזְאֶר Sed temporibus Esdra datum, id est, concessum fuit ipsis, ut Librum Legis, & reliquos libros scriberent eam scripturā, &c. Et iterum, וְלֹפֶת זֶה אֵין בְּמָה שְׁנִינָה עֲרוֹא אֶת הַפְּתַח, quibusdam interjectis: לְהַמְּלָאָכָל כְּתֻובָה סְפִיר תּוֹרָה בְּכַתְבֵּה הַקְּרֵשׁ שְׁנִינָה הַגְּזִירָה עַל התוֹרָה שׂוּם חֹזֶק. Et juxta hanc expositionem, non est ulla innovatio circa Legem, in eo quod Esdras mutavit Scripturam, scribendo Libros Legis scripturā sanctā: Ecce enim Scriptura ista jam cognita & data fuit nobis in Tabulis fuderis.

Rabbi Gedaliah in libro Schalschelath hakkabalah שלשלת הקבלה fol. 89.1. אבל התורה נתנה כתבות שאנו כותבין הויים בסת שגנרא. אשוריית. זו את הזרה היהת נשמרת אצל גודלי ישראל במו התורה שבעל פה. וזה כי החמן היה כותבן בזרה ואותיות, עבריות וכשפות ערוֹא והתייר לכתוב תורה שבכתב למפני לא תשתחוו תורה משואל התיר נ'כ לכתוב צורת האותיות שנטגרה, בם התורה. ויקראו אשורית ג' לפיו

שְׁהַבִּיאוֹת נֶדֶרֶל יִשְׂרָאֵל מִארֶץ אֲשֶׁר שְׁחִית' בָּיִסְטָן כְּפָלָה וְגַנוּזָה לְהַזְּמָנָה :
H. e. Lex autem data est ea Scripturā, qua nos hodie scribimus Librum Legis, qua vocatur Assyriaca. Hac vero figura fuit custodita & conservata penes magnates Israëlis, sicut Lex oralia Vulgaris etenim utebantur figura literarum Hebraicarum Samaritanorum : Sed cum venisset Esras, & permisisset ipsis describere Legem scriptam, ut obliuioni tradatur Lex inter Israëlitas, permisit ipsis quod, ut scriberent figuram literarum, quibus data fuit Lex. Vocarunt autem eam Assyriam, quia magnates Israëlis eam secum adducebant vel ferebant ex Assyria. Erat namque inter ipsos ex Cabala & traditione, & clam eam habuerunt ; et quid esset Scriptura sancta.

Samuel Arcuvalti in libro Arugas habbostri fol.4.
מְאֹרֶךְ טְקַפְתָּם כְּתָב מִשְׁרָה לְכָל שְׁמָנֶת יִשְׁבַּט לְאַרְיֵה מִקְנָת אל col.2.
השכינה אֲפִילוֹ אחר גִּנְיוֹת הָאָרוֹן עַם הַיּוֹת כָּל אַישׁ יִשְׂרָאֵל כּוֹתֶב עַמְּמוֹנָה סְתָן בְּכִתְבָּה עַבְרִי כָּאֶזֶל בְּתַחְלָה נָתַנָּה תּוֹרָה לִיְשָׁרָאֵל בְּכִתְבָּה עַבְרִי שְׁלָא חַי מִשְׁתְּפָשִׁים h.e. Posteaquam Moses scripsisset exemplar Libri Legis pro unaquaq[ue] tribu, nullus fuit amplius locus obliuionis, etiam post occultationem Arca, licer ex Israële scriperit pro se Librum Legis Scriptura Hebreæ, sicuti Sapientes nostri dixerunt : In principio data est Lex Israëli Scripturā Ebraicā : quia scil. non usi fuerunt Scripturae sanctā.

תְּנַתְּנָה עַבְרִי הַכִּתְבָּה שְׁפָא מַעֲכָר הַגִּיהָר וְהַכּוֹתָה יִשְׂרָאֵל כְּתוּבָם בְּזַהֲרָה עַד חַיָּם יִשְׂרָאֵל הַזָּהָר מִשְׁתְּפָשִׁין בְּאוֹתוֹ בָּהָר בְּבִרְכֵי אֶזְרָאֵל וְבְכִתְבָּה עַזְרָאֵל כְּסֻף וְצַמְצָאוֹת דִּידְעֵנוּ הַזָּהָר שְׁהָיו מִלְּמִינָה יִשְׂרָאֵל וּמִמּוֹתְחוֹת בְּאוֹתוֹ דָּבָר . אֲבָל הַכִּתְבָּה שָׁאָנוּ כְּתוּבָם בְּסָפָרִים חַיָּם h.e. Scriptura, כִּתְבָּה עַשְׂתָּרוֹי הוּא נִקְרָא וְהַזָּהָר הַכִּתְבָּה אֲשֶׁר הִיא בְּלוֹחוֹת Hebreæ dicta, est scriptura, que venit de(terra) trans fluvium (trans-fluvial.) Ea utuntur Cuthai in bodiernum usq[ue] diem. Israëlite autem utebantur olim ea Scripturā in rebus prophanicis, & in manetu argenteo, hodie adhuc inter nos extantibus, que sunt à tempore Regum Israëlis, & illa scriptura signata. Sed ea Scriptura, qua nos hodie librop[er] scribimus, & Scripturā Assyriacā dicta, & ea ipsa, qua fuit in Tubilio, &c.

R. Asarius in Meor enajim cap:9. posteaquam locum istum Talmudicum, in quo enucleando versariuntur, citasset, ad ejus explicationem scribit sequentia : Quamvis multi perplexi sint מהיקמו in discussione dicti istius, ut ex R. Salomon & R. Jam IV videre est suis locis, ex auctore item libri Ikkarim Orat. 3. cap. 16. & omnibus

omnibus modis bonum sit fateri, secundum verba plurimorum sapientum & excellentium Doctorum, quod Lex primitus sit scripta charactere Assyriaca, sicuti fuis docebimus infra; attamen necessario intelligitur ex eo, quod Efras, cum excusisset lacertos suos ad corrigendos errores, quos invenit in lingua Legis, mutarit Scripturam Hebream קָרְבָּנוּ בְּנֵי עַבְרֵם (bnei avrem) h.e. Translivialium) in Scripturam Assyriacam, que usitata nunc est inter nos. Et summa hic redit: Israëlite, qui acceperunt ab eo constitutum utendi Scriptura Assyriacā, elegerunt sibi linguam sanctam, ut Scriptura & Lingua ipsorum, qua instar peculii deltescebat penes capita & sapientes ipsorum, rediret לְפָתָח שְׁתִּיבָּה: נְסִעַן in eum statum, quo fuit in Sinaj: & reliquerunt Scripturam Hebream & linguam Aramaeam Idios, qui sunt הַמֹּנוֹן הַאֲרָצָה Populi terre. Ut ut enim in Sanhedrin a Raf Chafda explicetur per כְּהֵן מֶלֶךְ Cuthbeos; וְאֵלָא דָקָא certum est tamen, non precise de Cuthbeis seu Samaritanis illud esse intelligendum: Nam si hoc voluisset dicere Mar Sutra, clare & disertè dicere potuisset לְכֹתֵת סְמָרִתָּה Cuthaeis. Et novimus, quod lingua Aramaea tunc usitata fuerit inter Judeos, sicut dictum. Vidimus etiam sicutum sanctum, eius litterae fuerunt Hebraicae (Samaritanæ,) quamvis Dignitas & potentia sub Templo secundo, quo tempore cusi fuerunt, fuerit penes Judeos, non penes Cuthbeos, qui hospitabantur in terra. Sed venit Raf Chafda, & significat, quod in vulgo & plebeis ex populo nostro, non defecerint singulares quidam, qui notatam habuerint Lingua Sancta, & Scriptura Sancta, secus quam fuit inter Samaritanos, &c. Confer cum hoc aliud ejusdem testimonium, quod paulò inferius producimus.

R. Moses Alaschker in Responsionibus, cap. 74. (citate R. Asari:) ואסור לכתוב בכתב אשורי צבו וננה תורה באמת אלא כתבי הקטש בלבד ומכוולם לא זנו ישראאל להזותם ונשקרים מהו: אמנים אגדותיהם וספר חוץ וכל מה שחווקין על אפטעות וטקייל הפלשת הכל בכתב עברית ונבעבור זה הנהו הפסדרים צורוני אחרות באותיהם עד ששור כלו כתוב אחר כדו h.e. Et prohibitum erat scribere Scriptura Assyriaca, in qua revera Lex data fuit, praterquam Scripturas Sanctas sanctum, nec unquam ab ejus rei observatione recesserunt Israëlite. Verum Epistolas suas, & libros prophatos, & quicquid insculpunt monetu, siclusq; sanctus, ea omnia fecerunt Scriptura Hebreacā. Atq; hujus res causa aſuerunt Hispani usurpare figuræ alias literarum, adeo ut tota Scriptura fiat alia, quo licetum sit ea uti.

Aben Schrif in Commentario suo in Legem, sectione פ' 3

posteaquam adduxisset objectionem illam ex supra adducto loco
Talmudico, sic scribit: חוץ מכבוזם כבר תירץ הרם זל את זה באקרו שתוכננה היה על ספר תורה שבת משוחה וכנתן לישראל שהט פתגונה לא עוצם כלשון העברי למן לא ישפטו בכח הערך והלשון חקוק ש h.e.
Salvo honore illorum, jam solvit hanc objectionem R. Moses, dum ait; quod illuc sermo sit de libro Legis, quem Moses scriptus & Israeli dedit: nam illi descriperunt eum pro se Charactere Hebraeo, ne utantur. Scriptura sancta & Lingua sancta.

Balmeius. denique utramque hanc Scripturam agnoscit in sua Grammatica, dum præter Alphabetum commune & usitatum, in quo Lex primitus scripta fuit, etiam alterum proponeat, כתוב עברית תרגומת *Scriptura Translivialu*, idque, ut ait, ex libro vetustissimo.

Ex his apparet, quomodo Hebrei ad locum Talmudicum objectum respondeant.

45.

Quod verò Duplicem characterem, Israëlitis olim usitatam, attinet, quod item de Charactere Assyriaco dicto, h.e. hodierno Hebraeo, ab Esra duntaxat, tamquam vero, genuino & sacro, in usum revocato, producto, ac sancto, non ab Assyriis mutuato & assumpto, dictum; ejus etiam quidam Christianorum meminerunt, neque id vel absurdum vel insolens judicarunt. Non abs re itaq; erit, si & illorum authoritatibus locum hic concedamus.

Guilelmus Postellus, qui ex complurium Orientalium, tūm librorum, tūm Regionum perlustratione, magnam sibi harum rerum peritiam & experientiam acquisivit, variis in locis suorum librorum hujus rei meminit, ejusq; sententia est; Literas Hebraicas hodiernas esse ipissimas literas, Adamo & Mōsi à Deo datas; sed mysticas & sacras fuisse, ut extra usum sacram nullus earum fuerit usus, donec Esdras eas publicavit, & in publicum usum destinavit. Aliam autem scripturam fuisse Externam & Communem, quā in rebus civilibus usū fuerint, quā etiam Mōses pro singulis tribubus Israëlis exemplar transcripsit: Scripturā enim sanctā unicum tantum ab eo scriptum fuisse, illud nempe, quod Tribui Leviticæ ab eo traditum fuerat. In Tabulis omnium Linguarum, &c. scribit: Ut omnia ab uno Deo, species autem & individua ab uno genere, hominesq; ex unus primis parentibus: sic omnes linguae ab una nata sunt. Sicut omnia formā & materiā exprimuntur, una Secreta, altera.

altera Invisibili (annon legendum Visibili?) Sic Lingua divinitus pri-
mu tradita parentibus, Uno Charactere Secreto & Mathematico, solis
Patribus communi, quo Divina docentur, sicut & Humana per Mathe-
mata demonstrantur; Altero Communi, instar materiae, constat. Et in
Tabula secunda, cuius haec est E'מְזָאָפָּה, De Lingua publica, qua
nunc Samaritana in Oriente est, & olim fuit Hebraica-exterior, scribit:
Samaritana, que penes paucos remansit, est in testimonium antiquitatis
servata, ut hodie videantur Origines, (non quasi omnes literae à Sa-
maritana originem trahant, sed quædam; ut etiam nonnullæ à
Scripturâ sanctâ & mysticâ.) Et mox: Sunt vero figuræ corruptissi-
mi Samaritani characteres, nec nisi ex monetis sacris, in Hierosolymita-
nis ruderibus effodi solitus, superest antiquitas. Fuit haec in, usu omnibus
Iudeis, donec ab Esra publicè est expositus sanctus character, adeò ut
septuaginta duo Interpretes ex ea Mosis libros Ptolemaeo verterint, quod
ex nomine Dei II II in Samaritanæ supersite, ad tempora Hieronymi,
patuit.

Antequam ulterius in reliquis ejus Testimoniis producendis
pergam, non possum, quin ad illustrationem ejus, quod de versis
a LX X. Græci Interpretibus, ex Samaritano codice, libris Moses, ait, lo-
cum planè geminum producam ex libro Meor enâjim
בְּמוֹן בִּנְתַּשְׁנֵי הֵיכָל מְאוֹר עַיְנָתָכְסָגָג cap.5. fol.38.col.1. Sic enim scribit ille author: בְּיַהֲוִדִּים שְׁתֵּי תְּרוּת בְּכֶתֶב, הַיְנוּ סְפָר תְּזִירָה אֲחֵד בְּכֶתֶב אַשּׁוֹר וְלֹשׁוֹן Tempore Templi secundi duo fuerunt
Iudei exemplaria Legis scripta: Unum constabat scriptura Assyriaca (He-
braicâ hodiernâ) & lingua sanctâ, sicut Libri recti & legitimi quos nos
habemus. Et hoc est quod ordinavit & correxit Esras scriba, cum videret,
quod corrupta essent exemplaria, sive ex peccato & negligencia Patrium
nostrorum, tempore Templi primi, de quibus dictum legitur; Et oblitus
es Legis Dei tui, Hosea 4.v.6. sive propter multas persecutions, que
transfiverunt super ipsos in captivitate Babylonica. Hunc librum rectum
& legitimum tradidit Sacerdotibus & ovib spolis apprehendentibus Le-
gem, ut eam nos docerent: נְסָפָר אֲחֵר מְשׁוֹנֵה זְעִיר שֶׁם זְעִיר שֶׁם אַשְׁר
בְּתַחְפֵשׁ בֵּין הַמּוֹן כְּתוּב עַבְרִי הַיְנוּ בְּאֹתִיּוֹת-עַבְרִי הַנְּגָר שְׁחוֹנוּ לְהַדְיוּתוֹת
וְמִתּוֹרְגָם אַרְםִי אַשְׁר הִיא או שְׁפָטָם וְלֹעֲזָס וְכוּ
Alter liber varians parum
binc, parum illunc, divulgabatur in populo, & scriptus erat Hebraice, hoc
est, Literis translivialibus, que reliqua sunt Idiotis, & lingua Aramaea,
quia ea tunc sicut lingua ipsorum vernacula: sive ea (versio Aramaea)
exciterit

extiterit inter ipsos jam ante Esdram, cusa videlicet in capite civitate Baby-
lonica, sive in diebus demum Esra sit facta, &c. Nihilominus tamen ver-
sio illa Aramaea facta fuit non cum magna accuratione, & cum aliqua
mutatione, latioreq; explicatione, ad illuminandos, quantum fieri po-
terat, oculos vulgi. & laicorum: quandoq; etiam cum nonnullu erroris-
bus, provenientibus partim ex similitudine quarundam literarum in
exemplari charactere Assyriaco scripta, (ex quo scil. translatio illa
Aramaea facta fuit) quaram unam pra altera sumpsit interpres ille;
partim quod alius exemplar esset sine punctis & accentibus, quod itidem
errandi occasionem illi praebevit. Evenit autem, ut, tum propter negligen-
tiam & insuriam gubernatorum illorum seculorum, tum quod semper
catus ignorantium major fuerit numero intelligentium, inferior superior
evaderet. & prevaluerit (h.e. ut hoc exemplar deterius praferretur,
& palmam obtineret.) Nam exemplar istud Aramaeum (quoad lin-
guam sc. & charactere Samaritano scriptum) divulgatum fuit, &
nomen famamq; acquisivit inter omnes populos ac terras: כי הוקנים אשר נקראו אל תלמי תשבו לזכקה ולנחתה רוח אלוי להעהיך את התורה מפניך Septuaginta enim seniores, qui vocati fuerunt ad Ptolomaum, existimat illi bonum, & consultum ipsis visum fuit, ut transferrent Legem ex illo exemplari, sicut in aliis hujus libri capitibus declarabatur. Atq; hinc erit existimat alibi, natas esse discrepantias multas, quæ deprehenduntur inter textum Hebræum & Versionem LXX. interpretum. Cogitent quoq; alii, an hinc forte sint duo illa. I. II. repræsentantia sc. duo Jod Samaritana, ad exprimendum Nomen Tetragrammaton, in vetustis exemplaribus Græcis. Sed hæc in transitu. Hoc testimonium hic inferere consultum visum fuit, quod sententiam dictam Postelli illustreret, & sententiæ quoque illi, De dupli-
cis characteris usu inter Judæos, lucem inferat. Pergamus nunc
unde digressi sumus.

Iterum scribit Postellus in libro de Etruriæ Origine, Religio-
ne, Institutis & Moribus. p. 113. Quum autem in Tabulis Originum
Linguarum jam tradiderimus inter alias Originem illius Lingua Sanctæ,
qua Vocales punctulis, Accentus lineolis, Literas prima superficie instar
Mathematicum componit ex Triangulo, qua est prima mundi superficies,
& in quam omnes figuræ resolvuntur, qua ea de re Sancta merito vocatur,
& hactenus sacras Veteris Testamenti Leges divinitus scriptas continet,
abunde tradiderimus, & quanam ab ea sint deductæ, ostenderimus, tam
in libro

in libro *Originum*, quam in Tabulis linguarum: eò remittimus Lectorem. Satis enim hic fuerit nosse, Illam fuisse cœlitus datam Adamo & Moysi, Israëlisq; sed pro mysterio; donec ex *Mystica* facit Publicam Esras scriba *Judeorum*: unde jam ab ejus temporibus nata sunt ex ea tres precipue, *Arabica*, *Syriaca*, qua Christi temporibus erat in usu, & *Chaldaica*, que, relictu priscu Characteribus, proprium *Hebraicum* assumpit. In hac unâ & sola, vera & recta nominum verborumq; ratio delitescit. Ideo illius usum opus fuit soli Religioni mysteriosa veraq; relinquì. Alia (*Scriptura sc.*) erat Externa, & omnibus Communis, in qua clarissimum inde potest probari, quod Moses publicè Legem transcriperit, cuius Decalogum ex caelo, totum autem corpus *Quinq;* libris per Prophetia Spiritum, in Sancto jam acceperat & ordinarat charactere, eò quod gens una Samaritanorum tam mordicùs conservavit dictam Legem in eo, quem vocant Samaritanum, charactere, ut nullo modo voluerint ceteros Sacra Scriptura libros recipere, quod à Mose non essent scripti. Curavit enim Sanctissimus Legislator, ut duodenà exemplaria singula singulus tribubus transcriberentur, & in hoc charactere Samaritano singularum tribuum ducibus darentur: uni autem tribui Levitica, & catui duorum & septuaginta secundum, ad Legis conservationem electorum, daretur unicum exemplar sacrosancti inscriptum dialecto & figurâ, quod quidem ad tempora usque Esra, multis exemplaribus conservatum & transcriptum est. In manibus *Judeorum* Samaritanorum, & Neapolit., (qua erat Sichem, nunc Napolet.) & Damasci, superest & exemplar *Quinq;* librorum Moseos & character, multum quidem difformatus ab ea nota characterum, que in Numismatis fere ubivis in Syria conspicitur, cuiusq; effigiem curavimus utcunque in nostro XII. Linguarum Introductorio appendi; nondum ramen tunc animadversa Graecarum & Latinarum origine, qua inde à Noachio est deducta. Hactenus iterum Postellus.

Quod in hoc loco ait De 12. exemplaribus, pro singulis 12. tribubus, Samaritano charactere scriptis; & uno exemplari, scripto Charactere Sancto, Levitica tribui tradito; id alibi quoque tradit: ut in lib. de Originibus cap.17. Nam, inquit ibi, Moses antequam in monte rapeatur, 12. voluminibus Legem Dei pro 12. tribubus exposuerat, ita ut duodecies quinque libri, sive 60. volumina scripta essent, quibus additum est volumen mysticum Levitarum, in 13. loco positum. Hoc verò procul-dubio etiam ab Hebræis didicit, qui id deducunt ex Deut. 31. v.9. 24.25.26. In antiquo libro *דברים רבינו* *Devárim rabba*, Sectione

ר' בְּנֵי אָמֵר כִּי־זֶה שִׁידַע מֹשֶׁה וְלֹא
 שָׂוִיחַ, לֹא לִמּוֹת בָּאוֹתוֹ יוֹם מֵה עַזָּה אֲדָר יְנֵא כְּתָב יְגַדְתָּה תּוֹרָה יְבָרְכָתָן
 שְׁנַטְּפִים וְאַחֲרַת הַנִּיחָה בָּאָרוֹן טָאַם יְבָקְשָׁו לְזִבְחָה דָּבָר שִׁיחַזְוּ מְזֻכָּאִים אֲזַמְּנָה
 h.e. Rabibm nostri dixerunt; Cum rescripsit Moses, sibi mo-
 riendum esse, eo die quid fecit? Rabbi Jannai dixit, Scriptat tredecim
 exemplaria Legis; duodecim, pro duodecim tribubus, & unum reposuit in
 Arcam, ut, si quis vellet corrumpere & adulterare aliquid, producere pos-
 sent illud quod erat in arca. In Tzeror Hammor, sub finem sectionis
 י' idem legitur paulo prolixius. Dicitur illic: Mosen primò unum
 danteaxat exemplar Legis scripsisse, quod Levitus tradidit: eā de causa
 cùm Israëlitas murmurantes vidisset, 12. alia adhuc scripsisse, & unicuiq,
 tribui unum tradidisse. Mirabutose autem factum esse, ut Moses uno die
 tot exemplaria descriperit. Dicunt enim 7. die Februarii hoc contigisse,
 quorū ipsa die Moses ex hac vita excederit. Hinc scribit etiam R. Moles
 ben Majemduh, in Praefatione libri Jad, mox ab initio:
 נִלְתָּה מֹשֶׁה רְבָנוֹ קָדוֹם שִׁימּוֹת בְּכָתְבָה יְהֹוָה וְתָמֵן סְפָר לְכָל שְׁבָט וְשְׁבָט אֲחֹד
 אֲחֹד נִנְהָרָה בָּאָרוֹן לְעֵד שְׁנָאָרָה לְקוֹחָה את סְפָר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשָׁמְתָם אֲוֹתָן
 h.e. Totam Legem scripsit Moses Doctor noster, antequam more-
 retur, suā propriā manu, & dedit unicuique tribui exemplar: exemplar
 autem unum dedit in arcam in perpetuum, sicut dicitur; Capite librum
 istum Legis, & ponite eum in latere arcæ fæderis Domini Dei ve-
 stri, &c. Deut. 31. 26. Et R. David Vitalius in libro Mich-
 ael ram LeDavid fol. 79. col. 2.
 מִכְתָּם לְרוֹוד מִכְתָּם לְרוֹוד
 כתוב לכל שבט ושבט ס' א'ח' ז'ז'ה-ל'כ'ל
 ש'נ'ת ו'ז'ע'ס, ל'כ'ב'ז'ו ו'ש'מ'ר'ו ו'א'חות' ב'ר'ב' ל'ש'ב'ט' ל'י' ו'ע'ל' א'ו'ת' א'מ'ר' ל'קו'ח' ו'נו'
 Scriptat Moses unicuique tribui exemplar Libri Legis unum, præcepitq, ei,
 ut illud honorarent & custodirent: & unum exemplar Tribui Levitica,
 de quo dixit, Capite, &c. Quod verò de diversitate characteris ad-
 dit Postellus, quæ fuerit inter exemplaria 12. tribuum, & exemplar 13. tribus Leviticæ, de eo nihil haec tenus, quod memini, mihi
 occurrit. Procul dubio etiam extat in aliquo Medraſch seu Com-
 mentario allegorico.

Porrò in eodem libro de Etruria pag. 246. scribit iterum: Sunt
 autem illæ litteræ omnino Samaritanæ, quas in externo publicoq, Reip. iſu
 inter Iudaos constat ante Esdram fuisse, et quod nulla planè moneta re-
 detur à ruderibus Hierosolymitanis effodi, nisi in eo charactere, quem Es-
 dras reliquit Samaritanis, ob crebros factionis decem tribuum prescripsi-
 rum errores in eo scriptos, quinque publice exposuit, & se ad invenisse apud
 populum

populum finxit, illos Sacros sanctos characteres, quos Adam angelitus, Moses autem cœlitus in Tabulis Legis receperat. Et pag. 249. *Ab initio due Lingue (vult dicere, Scriptura) erant, Externa, publicave, & Sacra. Sacra usque ad Esram delituit. Externa seu Samaritana, unde Graeca occidua & Latina, paucis Judeis in Oriente superest. Sed Samaritana decem tribus Israël, quibus factus est Messias Muhamedes Ismaëlista cum Alcorano suo Arabo-chaldeo, hodie externa illius Samaritana vices in Oriente & Meridie supplant, &c.* Mox: Ideò mysteria Cabalistica in solâ Hebraica, & Arabo-Chaldaâ, tam sancta supersunt, ut non certius ab ipso cœlo, munditiâ & puritate Christianâ fretus, posset petere vita humana profidia, quam ab illorum Characterum virtute. Sunt enim Arabicci Characteres deducti, per corruptam chirographiam ab Hebreis veris, eo quod Samaritanorum usus in se perire, & pro solo avite veritatis testimonio, inter paucos Mosicolas remanet. Grammaticam ab Oriente atsuli eo charactere scriptam, & Arabicè expositam, ut fidem nostro orbi verborum Hieronymi, de Samaritanis scribentibus, facerem, & banc rerum originem primus orbi occiduo exponerem.

His consona sunt, quæ habet idem in libro de Originibus cap. 7. Verùm nil mirum, adventitiam, & qua Abram vulgari in Babylone (Chaldaicam) antequam renuntiaret omnibus qua possidebat, erat, renunciasse vestros verpos Christicidas: quum post redditum à Captivitate Babylonica, vir insigni prudentiâ Esras, non alia ratione publicos fecerit Adami, Moysi, characteres, ad eam diem cum sacris, & nunc primâ revelandis, mysteriis, inter auditores Moysi & Prophetas absconditos: & publicando finxerit apud populum, se novos reperiisse, quam quia videbas, Samaritanarum decem tribum, quo semini David renunciaverant, perfidiam in charactere publico omnia jam corrupisse: & multò maxime, postquam in Orientem ad Mediae fines per Salmanassar. Pseudo-Judei illi fuerant translati, quia in eorum locum successuri venerunt Cuttai, & Babylonica sentine facies multò peiores, qui ex professo Idololatriam, & Judaismum propter leones profitebantur. Sic enim reduxit ad denuo publicatum characterem Judæus, in quo etiam finxit se Legem totam alioqui perditam, transcripsisse, excommunicatos reddidit Samaritanos, & veros Judeos ad usum nuper publicati characteris adduxit. Nam omnes sciebant, multis admodum in locis haberi volumen Legis, scriptum Samaritano & usitato charactere, quo signabatur moneta: sed illo impossibile erat populum reconciliari. Dum itaque publicavit Adamiticum chara-

cterem, in quo totum sacerorum corpus inter LXXII. seniores Prophetarum sensim auctum delitescebat, & se se à corruptione vindicasse Divinam Legem assertus unà, & seditiones Samaritanos excommunicavit. Mox in sequentibus Samaritanos characteres vocat Humanos. Et cap. 9. ejusdem libri: Quum sit certum, & monetam inter Iudeus fuisse & in illis literis, quas nunc habemus ab Esra primum publicè exposuisse fuisse datam Legem, nec tamen pecuniam signatam Hebraico charactere videamus; restat, sicut ex argenteis nummis, qui aspidi in ruderibus circa ruinas Ierosolyma veruisti effodiuntur, videmus, pecuniam charactere Samaritano seu exteriore fuisse signatam, quod de Siclo sancto, in Linguarum Introductorio à nobis expresso, patet. Fuisse vero etiam Sacram Scripturam in usu litera exterioris videtur, quā in versionibus Gracis notari est antiqui nomen Iehovah abbreviatum in duobus Jod. Illud notavit Hieronymus: hoc addito, quod putarent Graci, inter legendum esse ibi Π Π, id est, duo Pi: quia Jod Samaritanum fit proxime ad effigiem Pi Gracorum. Sic à monetū & veruisti exemplaribus videtur. Et in eodem cap. Nam Semo in terra sancta expectanti vocationem Abrahā, relikt erant sacrosancta Geometrica & abscondita (Hebraicæ nostræ) donec illarum Divinitatis Divina Legis exaratio redderet testimonia. Inde est factum, ut in Aegypto esset sacrosanctum & solis sacerdotibus cognitum literarum Ieroglyphicarum genus; quā tamen esset publicus aliarum literarum usus. Paulò post: Certissimum autem est, à Patribus, insigni eruditione viris, quales erant primogeniti, Hieroglyphicas literas suisse inventas, quas Chamitis & Aegyptiacis regibus darent necesse est, ut licet retinere sacrosanctas illas & primas, tamquam multò secretiores, quā mathematico pendent principio. Iterum ibidem: Quā itaque etiam nostro seculo obstinatissimè inhārere soli Pentateuchō, & Moysi libri, in Samaritano charactere scriptis, videamus paucos illos Iudeos, qui circa Syriam supersunt, nec aliā ratione jam olim à consortio communis Ecclesia defecisse, quā quia publicè exposuisse Legem Dei, quinque voluminibus scriptam, & charactere, ab illa fidei eis servato, exarata, Mosē sciebant, cui aliquid consequentium scripturarum addere nefas ducebant. Itaque manifestissimè constat, per 10. tribuum, à semine filii Isai, i.e. Davide affectionem, & solius Pentateuchi in lingua Samaritana conservationem; Mosem in aliā lingua accepisse Tabulas, & in aliā 12. voluminibus sub decimotertio transcripsisse quinque libros, ita ut populi nossenti Samaritanum, veluti publicum characterem: nec ullo modo vellent factiōs addi

addi illas Sacras Historias, Leges, Doctrinas, & Prophetias, quas Spiritus Mosis, in 72. senibus agens, singulu suggerebat sacerdos, usque ad Christum. Et cap. 14. Scriptis quidem Moses libros V. & non plures, nec pauciores, in quibus ipsis admiscuit divinitus scripta in Tabulis, &c. duplicitate charactere sacrosanctum librum fecit, suppresso omnino receptione nomine.

Hæc Postellus, quæ non ideo adduximus, quod omnia & singula ejus dicta probemus; sed ad ostendendum ex eo, quod ille etiam ab Hebreis didicerit, Hebreos olim dupli charactere usos esse; & nequaquam in ea sit sententia, uti Scaliger & alii arbitrii sunt, quod Samaritani sint veri antiqui characteres Hebrei. Concedit quidem, illos antiquos esse, & à Mole, & ulterius, originem suam derivare, sed non tanquam originales, & qui in Tabulis, & Legis libro sacratiore in Arcâ reposito, extabant. Quod verò scribit, *nullas Monetas antiquas charactere Hebraico extare*; in eo videtur errasse: quod etiam scribit, *Ezram finxit*, cùm hos characteres veteres in usum revocaret & publicaret, illum finxit, se novos characteres invenisse; id pro figmento itidem habemus. Nam proculdubio multi fuerunt præter ipsum, quibus erant cogniti. Et cui quæsò bono illa fictio & fintulatio? Annon majorem autoritatem illis conciliavit Antiquitas, & quidem authentica, quam Novitas?

Augustinus Pantheus, Venetus, in sua Voarchadumia, quatuor Hebreorum Alphabeta commemorat; Commune scilicet quo præsum omnes utuntur: Alterum, ab Omnipotenti Deo Moysi in monte Sinai: Tertium, Abrahamo in fluminis transitu concessum: Quartum, quod & ceterus antiquius est, Enoch traditum; Hic, Commune & Tertium videtur confudisse: Quartum videtur esse fabulosum. Nam Abraham de Balmis, & alii, duo tantum neverunt Hebraica Alphabeta; Commune nimirum, & Transitus Fluminis.

Theodorus Bætander in libro de Ratione communi omnium Linguarum pag. 62. Figuras literarum esse mutatas, ipse Hebrei consenserunt. Nam afferunt, Scripturam repertam in ripa Jordani in statua, cui nomina filiorum Israël inscripta fuerunt, quum trajicerent Jordanem, ut legitur in Commentario Josue. Quam Scripturam Transitus fluminis appellavit; eamq[ue] in suis Grammaticis observationibus ponit Abraham de Balmis, &c. Hoc memini etiam apud alios me leguisse. Sed nihil

-haec tenus apud Hebreos nahi occurrit in libro Iosue, & commen-
tariis in illum, de nova Scriptura illic repertâ. Historia illa extat
Iosuæ 3. & 4. &c. 8. capp. ubi quærendum esset. Interim & hic eru-
ditus vir, à longa antiquitate, **Duplicem** scripturam inter Judæos
audivit & agnovit.

Nicolaus Fullerus in Miscellaneis Sacris lib. 4. cap. 4.. Ut scripe-
-Samaritanorum literæ eadem omnino sint atque Siclus incusæ, non tamen
necessè est has solas, præterea nullas, veteribus fuisse usitatas. Quasi vero
uni genti unum duntaxat literarum genus semper in uso fuisse oporteat!
Id quod vel ipsa experientia facile redarguat apud omnes, creda, genies,
maxime humani. Certe apud nostrates, characteres Archivorum pro-
prios, multum à vulgaribus discrepare videmus. Immo multiplicem liter-
arum speciem Arabibus familiarem, scient periti, haud parum: inter se
subinde discrepantium. Sed obscuriora sunt ista farsan, neque admodum
nota studiosis. Illustrissimam autem vetustissimamq; Aegyptiorum Rem-
publicam quis ignorat? Quid? An uno tantum characteri genere signifi-
cavimus fuisse arbitrabimur? Huxegyptibus eorum characteres familiari-
ac propè admirandam à communib; & vulgarie habuisse dissimilatudinem
certo certius opinor. Et quisquam illud acriter pugnabit, ut sapien-
tissima Hebraeorum genus, uni tantummodo literarum forma, quasi in fer-
riturem perpetuo addicta judicetur? Non dubitamus igitur, pro duobus
illis precipuis rerum ac negotiorum diversis generibus, Sacrorum videlicet
& Civilium, duplicem minimum literarum figuram antiquis Hebreis
fuisse confitam. Quod idem, nec quidam animo, res ipsa illico docere
queat. Quippe alterum genus; scripta Iudaorum monumenta, ad hodiernum
diem affatim existantia, luculentiter demonstrant: alterum, Samari-
tanorum libri & numismata ab interitu vindicavit. Et paulò post:
Quamobrem ueroque characteres, tamquam gemellos fatus, ab eadem
gente Israëlitica prognatos existimari patet. Ac proinde non admo-
dum inter se dissimiles, & modò non coetaneos. Nisi si paulò antiquiores
sunt farsan, quibus hodie utuntur Judei, quod rùm vetustiores esse co-
gnoscuntur res Ecclesiastica quam Civiles (atque illuc vergunt, nisi fal-
lor, verba Irenæi: Antiquas & primas Hebraeorum literas, Sacerdotales,
appellantur) tūm simpliciores minusq; operosos videmus hos quāns illas, &c.
Hæc Fullerus.

46.

Sic ergò ex allegatorum authorum sententia **Duplex character**
olim

olim inter Iudaos usitatus fuerit. Hic autem queritur nunc; *A quānam tempore id sit factum?* seu; *Quando illa consuetudo cōperit, & unde prōsenerit?*

¶. Ex iis, quae hactenus ē diversis scriptoribus protulimus, intelligitur, illos de hac re variare:

I. *Posselli sententia* est, id jam in usu fuisse temporibus primorum patrum ante Abrahamum, imò ante diluvium: Unum characterem, Hebraicum vid. nostrum, fuisse Sacrum & iater Patres tantum notum; Alium, Communem: Utrumque tamen Hebreum; quia nulla alia tūm erat lingua.

II. *Alii* ejus rei initium ad Abrahamum referunt. Volunt hi Abrahamum, dum in Chaldaea adhuc moraretur, & antequam in terram Canaan venisset, Duplicem habuisse Linguam, & duplicem Scripturam; primò Linguam Sanctam, ab Ebero avo, hereditario quasi jure, ad ipsum devolutam, & cum hac etiam characterem Sanctum; eundem videlicet, quo postea Deus ipse digito suo Legem Tabulis inscripsit: *deinde*, Linguam Chaldaicam vel Syriacam, in Assyria tum vulgarem & vernaculaam, & cum hac simul Vulgarem characterem; quem volunt esse hodiē Samaritanum dictum, vel sicut eum, cuius hic est propago. *Quod dupli Lingua Abraham in Chalda locutus sit*; id testatur author libri Cosri Oratione 2. sect. 68. his verbis: זכר היה אברהם מדבר בארם בואר פשדים שפה ארמית היה. לשון עשדים וחרה לו העברית לשון מירוחה כל לשון הארץ והארמית לשון חיל h. e. Jam autem Abraham Aramicè locutus est in Ur Chaldaeorum: (nam Aramaea, erat lingua Chaldaeorum.) Et Hebraica, fuit ipsi lingua peculiaris, lingua sc. sancta; Arantica vero Prophana seu Communis. Hinc scribit etiam Sebastianus Munsterus in Gram. Chald. pag. 10. Noverat igitur, ut alii verius sentiunt, Abraham duas linguas, Hebraorum sc. & Chaldaeorum. Primam Deus puram & inconfusam in Abrahami familia reliquit. Et quum ipse Abraham imperio Divino, de Ur Chaldaeorum, reliquā omni cognitione suā, in terram Canaan peregrinatus veniret, ius est cum suis sacrā linguis: ceterū propinquis & cognatis suis, quos in Chaldaea reliquit, Babyloniorum iam assuefactis lingua, & tandem involutus errore. Quinimò nec ipsi Doctor Hieronymo ignota fuit ista sententia, prout patet ex eo quod scribit ad Danielis cap. i. Philo inquit, arbitratur, Linguam Hebream ipsam esse Chaldaicam, quia Abraham de Chaldaeus fuerit. Quod si recipimus,

imus, querendum est, Quomodo nunc pueri linguam, quam noverant,
doceri jubeantur? nisi forte juxta quorundam opinionem, duas Abraham
linguas, & Hebreorum & Chaldaeorum, scisse dicamus. Quod Abraham
in Chaldaea, lingua Chaldaicâ sit usus, de eo non existimo
esse controversiam; An verò etiam jam tūm Linguam Hebream lo-
cūtus sit, & calluerit; An denum in Cananæa eam didicerit? de
eo est inter graves authores controversia. Ex professo nunc de illa
agere, non est instituti nostri. Josephus Scaliger existimat, Abra-
hamum, in Syria, Syriacam duntaxat linguam calluisse: Hebræam
verò à Cananæis, postquam in illam terram venisset, didicisse.
Vide eum in Epistola quadam ad Richardum Thomsonum: & in
aliâ, ad Stephanum Ubertum, quæ incipit, *Quas grates tibi referam.*
Alii verò contrà sentiunt, Abrahamum in Syria Syriacè quidem
locutum esse, sed neque Hebraicæ ignarum fuisse; quæ sententia
ut antiquior, sic probabilior nobis videtur. Nam primò, etsi in
Chaldaea, ubi Syriaca lingua in usu communi erat, vixerit, potuit
tamen utramque linguam, Hebræam & Syriacam sive Chaldaicam
tenuisse, uti suprà ex libro Cosri audivimus. Vivebant enim
cum eo adhuc ipse benedictus Sem, Arphach'chad, Sela, Heber,
à quo בָנֵי עֶבֶר *Hebri* nomen habent, juxta illud; Patri omnium
filiorum Eber, Gen.10.21. quos Linguam Hebræam perdidisse quis
credat? Deinde, verisimile nullo modo est, Chananæos, populum
maledictum & postea extirpatum, Linguae Hebrææ puritatem
potius retinuisse, quam Semum, Eberum, Abrahamum, aliosque
ex ea linea Patres, inter quos sanctitas, pietas, Dei cognitio, & Ec-
clesiæ semen conservatum fuit. Denique etiam, Linguae Syriacæ
in Assyria ortus, non tam commercis peregrinorum, quam ipsi
Diversitatis linguarum principio, Confusione nimirum, à Deo
hominibus insolentibus immissæ, adscribendus videtur. Itaque
Lingua Hebreæ apud Prophetam Jesajam cap.19. v.18. Lingua Ca-
naan dicitur, non quia eā usi sint Cananæi, posteri maledicti Chami, ex
quibus etiam fuerunt Aegyptii: sed quia eā usi sunt habitantes in terra
Canaan; primum quidem patriarche Abraham, Isaac & Jacob, deinde
Iſraēlita, ejectis Cananæis & Phœnicibus, scribit Bibliander de Ra-
tione Communi omnium Linguarum, pag.20. נָאִי יְהוָה כָּנָאָן
אַבְרָהָם Ab Abraham hoc fuit ipsis, hoc habuerunt Cananæi, scribit R.
Jehuda Muscatius in Cosri, Orat. 2. num. 68. Qui plura de hac
quæstione

quaetione voler, legat Fuller. in *Miscell. sacr. lib. 4. cap. 4.* Sic itaque, qui hanc tenent sententiam, censem Abrahamum & dupli*cis* usum fuisse lingua, & dupli*cis* Scriptura, Sacra & Communi; & ab eo tempore rationem illam duplicem scribendi perpetuo inter Israelitas permanisse; adeo ut etiam Moses diverso charactere exemplaria Legis exararit, ut antea vidimus.

III. *Alii* videntur originem hujus rei ad Josua tempora referre; Hi scribunt; Quum Israelitae Jordanem trajicerent, illos scripturam reperiisse in ripa Jordanis, in statua quadam, cui nomina filiorum Israel inscripta fuerint. Et hanc, *Scripturam transitus fluminis* (id est, עברֵי Ebræam) appellatam. Hanc sententiam, uti apud Hebræos nunquam vidi nec legi: ita non video, quam speciem habeat. Dicunt, Hebræos hoc scribere, sed autores non nominant. Unde mihi est suspectum.

IV. *Alii* ad alia secundum posteriora referunt, circa tempora Templi primi, saltem inter tempora Mosis & Esrae, ut R. Jehudah Hakadoch, de quo thes. 14.

Ex omnibus istis sententiis, secunda fortè est maximè probabilis, quam etiam ipsa Duplicis Scripturæ Nomina aliquo modo confirmare videntur, quæ Hebrei ipsis tribuunt; dum Unam appellant Ḥassidim, Alteram אבראם Ebream, h. e. *Transitus fluminis*, ut paulò post visuri sumus. Quicquid hujus rei sit, inter plerosque de Dupli*cis* Charactere convenit, inter Hebræos olim usitato, non à temporibus demum Esrae, sed aliquot jam ante Esram secundum.

47.

Itaque hoc posito, porro quærat aliquis, *Quomodo horum duorum characterum alter ad Samaritanus devenerit?* Hoc ut intelligatur, sciendum primò; *Quinam hi Samaritani fuerint?* deinde, *Quâ occasione & Scriptura & Legis Israelitarum participes facti fuerint?*

48.

Quæritur ergo primò; *Quinam Samarita vel Samaritani fuerint?* Samaritæ Hebreis vocantur propriè שׁומרון Schomronim, ab urbe כְּנָרִים Cuthai vel Samaria, quam incoluerunt: communiter vero כְּנָתָה Cuth, à כְּנָתָה Cuth, regione Perfidis: quod maximam partem inde in Terram sanctam translati fuerint. Erat non gens peculiaris, sed gentium variarum colluvies. Cum enim

decem tribus Israëliticæ, (quarum Samaria erat metropolis & Regum sedes) à Salmanassare in Assyriam captivæ abductæ essent, in eorum locum coloniæ traductæ fuēt ex diversissimis regnis, Babele, Cuthâ & Avva, Hamath, Sepharváim, quæ Samariæ & vicinis in locis sedes suas fixerunt. Unde à loco habitationis præcipuo vocati fuerunt Samarita ; à præcipua parte Cuthæi , quod Cathæorum plures, quam cæterarum nationum fuerint, ut Elias sensit in Tisbi, in קְרֵתָה . Historia extat 2. Reg. 17. ubi v. 24. legitur : Adduxit præterea Rex Assur homines è Babel, & è Cutha, & Avvah, & Hamath, & Sepharvám, & collocavit eos in urbibus Schomron loco filiorum Israëlis , qui possederunt Schomron , & habitarunt in urbibus ejus. Hi ergò sunt Samaritæ.

49.

Quanam verò occasione, & quâ ratione, cum populi fuerint extranei, Legi & Scriptura Iudaorum facti sunt participes? Id iterum legitur dicto cap. 17. secundi lib. Reg. v. 25. 26. 27. &c. his verbis : Fuit autem principio, cum habitare cuperunt illuc, non timuerunt Jehovam, & misit Jehova in eos leones, qui eos occidebant. Dixerunt ergo Regi Assur, dicendo, Gentes, quas transtulisti & collecasti in urbibus Schomron, non norunt morem Dei terre : & immisit in eos leones, qui interimunt eos, et quod nesciant morem Dei terra. Pracepit itaq; Rex Assur hisce mandatis ; Deducite illic unum è sacerdotibus quos transtulisti inde, qui pergent & habitent illuc, & doceant eos morem Dei terre. Texit ergo unus e Sacerdotibus, quo transtulerant de Schomron, & habitavit in Bethel, docebatq; eos, quomodo timerent Jehovam. Fecerunt verò singula gentes Deos suos, & reposuerunt in domo excelsorum, qua fecerant Schomroniæ, singula gentes in urbibus suis, in quibus habitabant. Viri enim Babel fecerunt Succoth Benoth : viri autem Cuth fecerunt Nergal : & viri Hamath fecerunt Asimab : Avvai autem fecerunt Nischas & Tarchac : Sepharvaei autem comburebant filios suos igne ipsi Adramélech & Anamélech diis Sepharvaeorum : Et timebant Jehovam : feceruntq; sibi aliquot suorum Sacerdotes excelsorum, qui faciebant eos in domo excelsorum. Jehovam quidem timebant, & nibilominus Deus suis serviebant, juxta morem Gentium, unde transtulerant eos. Usq; in diem hanc faciunt juxta ritus præstinos : non timent Jehovam, neq; faciunt juxta decreta & morem ipsius, neq; juxta Legem & præceptum, quod præcepit Jehovæ filii Jacob, cui imposuit nomen Israël, &c. Et v. ult. Itaq; Gentes istæ in muerunt

nuerunt Jehovam, & nihilominus sculptilibus suis servierunt: etiam filii
filiorum eorum, secundum quod fecerunt patres eorum, ita ipsi faciunt usq;
ad diem hanc. Hactenus ex libro Regum. Flavius Josephus hanc
historiam recitans Antiq. Judaicar. lib.9. cap.ulc. pro Poena Leo-
num, dicit Savam exortam esse pestilentiam. Vide eum. Et pro eo
quod de Uno tantum Sacerdote sacræ literæ memorant, ipse ait;
Misus ad Regem Assyrium legatis, petierunt ut Sacerdotes aliquot è capti-
vū Israëlitis ad eos remitteret. Leontius Byzantinus de Sectis Actio-
ne secundâ scribit; Sacerdotem illum, cum advenisset, nihil aliud do-
cuisse eos, ut extranei scriptores ajunt, οὐ μὴ πονῶ τὸν πεντάτευχον
nisi solum Pentateuchum: & inde esse, quod illum solum Samaritani
recipiunt. Eadem historia traditur etiam in פִּירְקָה Pirke seu Ca-
pitibus R. Eliesaris cap.38. & in Jelammedenu fest. יְשַׁבֵּת אֶנְזָרְךָ
הַפּוֹתָה כְּנַחֲשָׁבִים לְגַזְיָה מַשְׁכָּעִים אַוְתָּה Cuthai vel Samaritani non reputantur
pro aliqua gente ex septuaginta populis (de quibus Genef.9.) sed ex re-
liquis quinq;
gentibus Regi pretiosis, sicut dicitur; Adduxit præterea
Rex Aßur, &c. 2.Reg.17.24. R. José dixit, Addidit illis adhuc gentes
quatuor, ut omnes simul sint novem, sicut dicitur, Dinaei, Arphath-
chæi, &c. Et ræ 4.9. Cum vero deportarentur Israëlite è loco suo, è Sa-
maria, misit Rex servos suos, & collocavit ipsus in Samaria, ut afferrent
vel penderent tributum Regno. Quid fecit Deus? Immisit in eos leones,
qui occidebant eos, sicut dicitur; Principio, cum habitare ceperunt il-
lic, &c. Misserunt ergo ad Regem, & dixerunt ei, Domine noster Rex;
Terra, in quam nos misisti, non recipit nos: pauci enim ex quamplurimis
sumus superstites. Rex, accersitus ad se omnibus senioribus Israëlis, dixit
eis, Omnibus annis, vel toto eo tempore, quo in terra vestra fuisti, non or-
bavit vos bestia agri: nunc vero non recipit nec tolerat istos. Hi consilium
Regi dederunt, quo sperabant se effecturos, ut ipsos iterum in terram suam
reduceret; Dixerunt ei, Domine Rex, Terra illa non suffert gentem, qua
non operam dat Legi, & qua non est circumcisja. Respondit Rex, Date ex
vobis duos, qui eant, & eos circumcidant, atq; in Lege erudiant. Cum
itaque verbum Regis revocare non possent, miserunt Rabbi Dositheum &
R. Zachariam, (in Jelammedenu legitur; ר' דוסתיא בר ג'נאי ואחת ר' סכ'יןא
R.Dositheum ben Jannaj, & R.Sebajam) qui circumcidunt eos,
& וְהִי מִלְּפָרְדִּים אֲוֹתָם ספר הַתּוֹרָה בְּכֹתְבָן נוֹטְרִיקָן docuerunt eos librum
Legi Scripturā Notaricā, & flebant. Gentes vero illa ambulaverunt in

statutis Legia, & in statutis Deorum suorum, sicut dicitur; Jehovam timabant, & Diis suis serviebant. Cum Ascenderet Esra ē Babylonias, & Zerobabel filius Schealtielis, & Iehosua filius Jehozadak, incipiebant flere in Templo Domini, sicut dicitur; Tunc surrexerunt Zerubbabel filius Schealtiel, &c. Elræ 5.v.2. & venerunt contra eos Samaritæ ad bellum 180000. viri. Num ergo Samaritani fuerunt, annon fuerunt Cuthæ? A nomine urbis Samaria vocantur Samaritani. Preterea quiverunt occidere Nehemiam, sicut dicitur, Veni, & conveniamus pariter in villis in campo Ono, Nehem.6.2. Adhac impediverunt opus Domini duobus annis, quod fuit usq; ad annum Jubilæi. Quid fecit Esras & Zerubbâbel filius Schealtiel, & Iehosua filius Jehozadak? Convocaverunt totum cœtum in Templum Domini, & venire fecerunt trecentos Sacerdotes, trecentos pueros, trecentas buccinas, & trecentos libros Legis in manu eorum, qui clangebant, Levita verò canebant & psallebant, זמְרִין אֶת הַכּוֹתֶת בְּסֵדֶךְ שֵׁם הַפָּרוֹשׁ וּבְכַתְבֵּן הַכְּתָב עַל הַלְוָחוֹת וּכְזַהֲרִים וּמְשֻׁטְתִּים וּמְנֻדִּים Et anathematizabant, & Schammatisabant, & excommunicabant, h.e. omnibus excommunicationis fulminibus & speciebus excommunicabant) Cutheos per secretum Nominis Tetragrammati, & per Scripturam que scripta fuit in Tabulis, & per anathema domus judicii superioris, & per anathema judicii inferioris; Ne quis unquam ex Israèle comedere panem Cuthæ, unde dixerunt; Quisquis comederit carnem Cuthæ, perinde est ac si comederet carnem porci: item, ne quisquam Cuthicum faceret proselytum, h.e. in Judaismum recipere, &c. Hoc anathema ad Iudeos, qui in Babylonia remanserant, missum, non solum ab illis fuit approbatum, sed novo superaddito auctum & confirmatum. Hæc illic. In quibus noto, duplicitis Scripturæ fieri mentionem, primo נָטוּרִיקָן Scripture notaricæ; deinde כתְבֵן הַכְּתָב עַל הַלְוָחוֹת Scripture, que extabat in tabulis. Illâ dicuntur duo illi commemorati seniores, ad Samaritanos missi, Samaritanos Legem docuisse. Hac, ab Esra Samaritanos fuisse excommunicatos. Ergo patet hinc, quâ occasione & quo tempore Samaritani ab Hebræis seu Israélitis literas Hebræas acceperint. Cum verò gens fuerit tam vilis & abjecta, Judæis insuper invisa, & Judæi dupli charactere, si superioribus fidem demus, scriptam Legem habuerint, an probabile est illos Samaritanis occultum illum & sacratum, qui in Libro Legis in arcâ asservato, & inter paucos, extabat, tradidisse; & nō potius Characterem

eterem communem, in vulgaribus libris & communi usu extantem?
Sanè id mihi nesciudetur innuere vox נוטראקְוָה Notarica Scriptura,
(quamvis non ignorem; quid vox illa vulgo apud Rabbinos significet,) q. d. Scriptura נוטראקְוָה Notariorum, quæ à Scribis & Notariis publicis in contractibus, instrumentis, epistolis, & similibus usurparur. Sic נוטראקְוָה pro Notario non uno in loco reperitur. Confirmare videtur hoc, quod Scriptura Tabularum peculiaris fiat mentio. Viderit enim hoc non obscurè significare, hunc R. Elielarem superiorem Scripturam ab hac distinguerem voluisse. Præterea cùm hic referatur, Eliram, allegatas ob causas, gravissimo Excommunicationis fulmine Samaritanos feriisse, adeò ut Israëlitis nihil quicquam commercii in posterum cum ipsis intercedere debuerit, an credibile est, illum Scripturam sanctam ipsis relicturum, & peregrinam Israëlitis daturum fuisse? Quod dicitur, זרעו ועננו Et excommunicarunt Cutheos, Morinus Exercit. i. interpretatur Fugaverunt, satis inscitè & imperitè. De his Samaritis legitur etiam Ecclesiastici cap. 50. v. 27. 28. Duas gentes odit anima mea, tertia autem non est gens: Qui habitabant in monte Seir, & Philistai, & stultus populus qui habitat in Sichem (ibi Samaritæ etiam habitabant.) Præter dictas Idololatriæ species, unde Judæis exoli fuerunt, erat etiam hæc, quod Templum Hierosolymitanum spreverint, & proprium in monte Garizim exstruxerint, in quo ipsis adorabant, unde ea quæ leguntur Johani. 4. quod factum à Sanaballat præfecto Darii, in gratiam Manassis generi sui. Et quamvis omnem tunc Idololatriam deposuisse viderentur; deprehensum tamen fuit, ipsis in monte coluisse imaginem Columbae. Sed satis pro instituti ratione de Samaritanis. Sufficienter enim hinc dicci potest, *Quinam Samaritani fuerint?* & *Quâ occasione Hebraorum literæ & characteres ad ipsis devenerint?* quod inquirere hic nobis fuit propositum.

50.

Cum ergo de hoc nunc constat, Quâ ratione Scripturâ Hebraeorum, vulgaris scil. & communis, ad Samaritanos istos deve-
nerit, unum adhuc expediendum restare videtur; *Quare illa Scriptura in Talmud & alijs quibusdam Judeorum scriptis appelletur* כתוב
*על עכבר הירדן Scriptura Ebræa, Transfluvialis, vel trans-
fluvialium?* Ut hoc intelligatur, tenendum & repetendum, quod paulò ante dictum, eis quicdam, qui Duplicis Scriptuaræ inter-

Hebræos originem ad Abrahamum referunt. Is ex vocacione
Divina, primo ex Ur Chaldæorum, postea ex Charran, ubi ali-
quandiu cum Patre Theracho habitavit, in Cananæam venit.
Chaldæa autem à Cananæa disjungebatur interiecto Euphrate,
quem tracicere necesse habebant, qui ex una terra in alteram trans-
ire voluerunt. Hinc Chaldæi & Syri à Cananæis vocabantur
עֲבָרֶת הַנָּהָר vel **כִּי** אַנְתִּי שְׁלֹמֹךְ *Homines trans fluvium, vel transfluviales*,
sicut nos dicimus *Transalpinos, Transmarinos, Transhenanos*; vel
brevius quasi dicas **עֲבָרֶת נָהָרִים**: & Terra ipsa
Trans-fluvium, h.e. Transfluvialis. Viciissim relatione mutuâ Cana-
næi Assyriis quoq; *Trans fluvium* erat, & *Transfluviales* pariter dicti.
Vide I.Reg.4.24.&c. Priore sensu legimus Genes.14.v.13. Abra-
hamum primùm omniam à quodam Cananæo vocatum **עֲבָרֵי**
Hebræum, q.d. *Transfluvianum*. Et Josuæ 24.v.2. legimus: *Et dixit*
Josua ad totum populum, Sic dixit Dominus Deus Israhel, **בַּעֲבָרְתָּ הַנָּהָר**
*In (terra) trans fluviam (Euphratem) habitarunt Patres vestri a se-
culo, Thérach pater Abrahami, & pater Nachoris, & servierunt Diu[n]s alius:*
Et assunsi patrem vestrum Abramam **מִן־הָאָרֶץ** *de (terra) trans-
fluvium in totam terram Canaan.* Sic cùm Abraham in terram Ca-
naan venisset, fieri potest, ut ipse à terra, ex qua venit, Cananæis
vocatus fuerit **עֲבָרֵי Ebrais, Transfluvianus:** & Loquela pariter ac
scriptura ejus vulgaris, quâ loqui & scribere solebat **לְשׁוֹן עֲבָרֵי**
& **פֶּתַח עֲבָרֵי** *Lingua Hebræa, Scriptura Hebræa, h.e. Transfluviana;*
atque ita postea nomen hoc retinuerit. Alii volunt, Abrahamum
עֲבָרֵי Hebraum vocatum, Linguam itidem **עֲבָרֵי Hebraam** ab
Hebero, ex cuius familia Abraham fuit oriundus, & in cuius familia
lingua Hebræa conservata fuit. Si hoc statuarunt, dici potest, quod
ex ipsorum Hebræorum, qui in Cananæam venerunt, usū Cana-
næi hoc didicerint, & tum temporis, uti lingua, sic Scriptura
quoque vulgaris & communis seu publica **עֲבָרֵי Hebreæ** vocata
fuerit: altera autem **תְּקֻדָּה Sancta**, (sicut suprà ex quodam Rab-
bino audivimus, inter alias, hanc quoque ob causam Linguam
Hebræam *Sanctam*, & Scripturam *Sanctam* vocatam) ad differen-
tiam vulgaris & publicæ. Annon etiam, qui inter suos domesti-
cos fuit **עֲבָרֵי Hebreus** vocatus ab **עֲבָרֵי Hebero**, à Cananæis incolis,
ob homonymiam vocis, à Terra *transfluviana* taliter vocari po-
tuit? Ita, quocunque modo sumatur, facile conjici potest, unde
inter

inter Hebræos Scriptura ista, quâ hodie Samaritani utuntur, עֲבָרִי
Hebreæ vocetur; quia scil. olim erat Scriptura Hebræorum חֵדֶל
vulgaris & publica, non כתְּבָה קָדוֹשָׁה Scriptura sancta, quâ in sacris
urebantur. Unde autem eam Abrahamus habuerit, & acceperit?
Aii à patribus suis inde ab Adamo, ita ut illi statim distinctionem
inter Scripturam Sacram & Prophanam fecerint, quod Postellus
sensit? An verò Scriptura illa fuerit terræ Chaldææ & Aisyræ,
vel linguæ illius propria, ut Hebræorum quidam volunt? non
multum in præsenti quæstiōne nostra referre videtur, quamvis,
ut, quod est res, ingenuè dicamus, hoc se nobis magis proberet, cum
supra viderimus, Duplicem quoque Abrahamum habuisse lin-
guam. Sed, ut ut sit, de ratione hujus appellationis, ex iis quæ di-
cta sunt, aliquatenus constare videtur.

51.

Tandem, Cur eadem ista Scriptura in suprà adductu loco Talmudico,
ex cuius occasione banc digressionem instituimus, à Raf Chasda videtur
vocabi: לִבְנָאָת Libonæa, vel Libanica?

In hoc non multum nobis situm: quia tamen Morinus existi-
mat, se magnum arcanum hîc reperiisse & detexisse ad sententiae
suæ confirmationem, quid rei sit, & quām feliciter ei cesserit,
videamus. R.Salomonis glossa est: גְּדוֹלָה — בְּעֵז אַוְתָן שְׂפֻחָתִינוּ בְּקָמִיעָת זָקָנוֹתֵינוּ Literæ sunt magna; quales sunt illæ, quibus
scribunt (Israëlitæ) in amuletis, seu, schedis membranaccis collo appen-
sis, aut superliminaribus inclusis. Quomodo hoc intelligat R.Salo-
mon, ex alia ejus glossa liquet, quæ legitur in Talmud Megillah
cap.i.fol.8.col.2. in imo pag. Ibi ad has Gemaræ voces,
וכתב עברִי בְּנֵי עַבְרִי הַנָּהָר וְמִסְכָּתָה Et scriptura Hebreæ; annotat; שְׂפֻחָת בְּכַתֵּב שְׁלֵ בְּנֵי סְנָהָרִין קָרֵי לִי כַתֵּב לִבְנָאָת Si scripserit Scripturâ filiorum trans-
fluvium, quam in Tractatu Sanhédrin vocant Liboneam. Et
in Tractatu Schábbas cap. 16. fol.115.2. ad Scriptura He-
breæ,transfluvialis; scribit; אַוְתָּיוֹת גְּדוֹלָות הָן֙ זָאַן זָמֹת לְכַתֵּב אֲשֶׁרְיָ Si Quod consuetum
Literæ magna sunt, & non sunt similes scripture Affyriacea. Itaque sic
R.Salomon seipsum explicat. Morinus, ut hoc proberet, adducit
R.Afariam in libro Meor enájim: R.Afarias,inquit, supplet hu Salo-
monus verbis allatis, הַנָּהָר אֲשֶׁל הַכּוֹתִים שְׁהָם שְׁמָרֹונִים Quod consuetum
est apud Cuthæos, qui sunt Samaritani. Sed non fuit ea mens R.Afariæ
quicquam hic R.Salomonis verbis affuere, vel explicationem
adficere:

adjicere: verum connectit haec verba cum praecedentibus suis
met verbis, quibus R. Salomonis explicationem per parenthesin
intericit, quam parenthesin non animadvertis Morinus. Verba
Asariae sunt; נתחין למלמד צנרת האותיות. ולא בכתב שלנו אבל איזו
שקראווה זול כתב עברית- “ינו” של ביני עבר-הנחר אשר תארوها נכ כתוב
ליבונאנ- ופרשי אותיות גוזלות בעין אותן אותן שוכותב בקמיעות ומזוועת-
Horum verborum vera & genuina interpretatio haec est: *Incipiems discere figuram literarum; verum non in ea Scripturā, quam nos habemus, sed in eā, quam Rabbini nostri vocant Scripturam Hebraam, hoc est, Transfluvialium, quam etiam appellant Scripturam Libonaam (id R. Salomon explicat, Literas majusculas, quales sunt illae quas scribunt in Amuleti & Mefisoth) qua usitata est apud Cutheos, qui sunt Samarita.* Non vult dicere, R. Salomonem
sensisse, Samaritanos solitos fuisse amuleta & similes schedas istius-
modi literis scribere: sed ipse Asarias dicit, intelligi scripturam
usitatam apud Samaritanos. Parenthesin non animadversa Mori-
no imposuit. Hoc unum est. Deinde affert Morinus aliam exposi-
tionem ex quadam R. Moze, qui יבונאנ-? Libonaam interpretatur
Scripturam בפניעצמו in facie sui ipsius. At quid est Scriptura in facie
sui ipsius? Scriptura per se, Scriptura peculiaris; ut Syriaca, quā Christiani in monte Libano utuntur. Tertiò adducit additiones Tal-
mudicas, quae tradunt, Locum aliquem sic vocari, à quo Scri-
ptura ista nomen sibi fecerit. Horum vero nihil Morino sapit,
sed novam & propriam suam interpretationem profert, inquiens:
Nos vero Rabbinus omnibus explosis, Scripturam insculptam vertimus.
Constat enim ex R. Nathane in Aruch, ליבונאנ- in Talmud nonnunquam
pro Scalpro seu Callo usurpari, וLIBONAN- pro Re incisa. Respondit igitur,
inquit, Raf Chasda interroganti, Qua esset Scriptura Hebraea, quā Cuthai utuntur? Illam esse, quae in numismatis seu scilicet Judaicis insculpta conficitur. Itaque Morinus יבונאנ- interpretatur *Insculpta*
scriptura? Quo vero fundamento? quia nempe constat ex Aruch
R. Nathanis, nonnunquam in Talmud pro Scalpro seu Callo
usurpari, & pro LIBONAN- Re incisa. Diu hæsi, antequam apud
R. Nathanem haec in Aruch reperire potuerim. Tandem vero
deprehendi, unde istas novas & acutas interpretationes exsculpsere-
rit. In Aruch, in ליבונאנ- tertio, adducuntur ex principio Gemarae libri Cholin fol. 8.1. sequentia verba, נא סכין גואר ושות; unde,
nil

לִבְנֵי סַפִּים elicuit, nisi omnia me fallant, ipse ex primis verbis esse *Cultrum*; & *Cultrum* deinde sumpsit pro *Scalpro* vel *Calo*; quo nihil alienius, vel à mente R. Nathanis, vel Gemaræ seu Talmudis. Illa enim verba adducuntur ad illustrandum significatum verbi לִבְנֵי, quatenus *Candefacere* significat; & reddenda sunt; si *candefecerit* (*lanius*) *cultrum in igne*, & *mactaverit eo*. Mox sequitur ibidem חִידּוֹת קָדָם לִבְנֵה פִּירֹשׁ חִידּוֹת מִקְדִּים תְּכֻן: ex quorum verborum tribus his, לִבְנֵה פִּירֹשׁ חִידּוֹת לִבְנֵה, ipsé extudit significare לִבְנֵה *Rem incisam*. Sed toro *cælo* erravit: Priora tria verba לִבְנֵה *קדָם*, iterum sunt exempli loco adducta ex Gemara, & reddenda sunt; *Acies ejus* (*cultri sc. mactatorii, igni candefacti*) *præcedit Candefactionem seu Uſtulationem ejus*; His verbis subjugit Perusch seu explicationem suam R. Nathan; *Acies ejus prius scindit, antequam urat vel uſtulet candefactio ejus*. Quid hæc omnia ad rem præsentem, & scopum Morini? Ex his apparet, non sine causa ipsum in Præfatione gloriari, ea, quæ in illis Exercitationibus habet, nequaquam è triviali magisterio esse collecta, & Exercitationis primæ cap. 3. *selongissimè abesse* ab eorum sententia, qui crudâ & indigestâ materia undique convasata & confarcinata mole lucubrations suas infuscire malunt, quam maturo & decocto rerum & opinionum variarum succo condire, &c. Sanè, si quis liber istius generis hodie mihi visus, qui crudâ & indigestâ materiae Hebraicæ mole sit infertus & confertus, hæ sunt Exercitationes Ecclesiasticæ Johannis Morini. Innumera alia producere possem, si necesse foret. Hæc tamen, & alia quamplurima ejus generis, tamquam חִטּוֹת שְׂגָגָת Peccata erroris & ignorantie ei condonari possent, nisi וְזֶה Peccatum superbie accederet, quo sæpè testimonia authorum mutila (quo in facto jam ab alio est deprehensus) adducit, & protervè atque insolenter nimis per totum librum contra Hebraicam Veritatem insurgit, & ex *Veritate Hebraica*, quo elogio erudití Patres, D. Augustinus, Hieronymus, Beda, & alii, Textum Hebraicum ornarunt, *Falsitatem Hebraicam* facere, omnem ei authentiam & authoritatem adimere, atque in ejus locum Samaritanum nescio quem codicem nobis substituere & obtrudere annititur. Sed hæc אֲגַב in transitu & obiter. Quod ad rem ipsam, non opus fuisset tanto conatu & moliniue novam hujus vocis לִבְנֵה interpretationem requirere.

Nam, ut ut in dubium vocari possit, tamen facile ei potest concedi, Samaritanam illic intelligi Scripturam. Israëlitas etenim olim eā usos, & in illā quoque Legem ipsius à Moše datam fuisse, Hebræi non dissentunt; sed non tanquam authenticā, sanctā, & eā quā Moses in monte Sinai Legem à Deo accepit. Verū tempus est, ut ex diverticulo iterum in viam redeamus. Cœpimus considerare & ponderare Testimonia, quæ pro Novitate literarum Hebraicarum, & Antiquitate Samaritanarum, producuntur. Atque hæc quidem duo, de quibus hactenus egimus, sunt præcipua, quæ ex Veteribus authoribus adferri possunt; quæ tamen, uti vīsum, alteram sententiam non evertunt. Et posito, unum vel alterum ex Hebræis olim in sententia hac fuisse, nondum tamen sequitur, illos tot allatis testibus & testimoniis præferendos esse. Quæ ex iisdem de appellatione Scripturæ Assyriacæ proferuntur, mox expendemus.

52.

Unius adhuc ex Talmudicis testimoniis meminit Joseph Albo, dum scribit lib. 3, cap. 16. ולפ' הנראה מסוניות הגמרא ריש פרק כל כתבי הרבנן שבידינו היו שיטופרים נכתבים בו אינו כתב עברית בלבד סוף h. e. Et secundum id, quod perspicitur ex paragrapbo vel sermone quodam Gemara, in principio capitū (quod incipit) Omnia scripta; Scriptura ista, que est in manibus nostris bodie, quā libri nostri conscripti sunt, non est Scriptura Hebraica sine dubio. Ita fideliter hæc sunt transferenda. Provocat ad sermonem sive texum quendam Talmudicum in principio capitū 16. Tractatus de Sabbatho; Verba autem illius סגנין textus non adducit, sed Lectoris diligentiae inquirenda relinquit: Nam omnia sunt ipsiusmet Josephi Albi verba. In allegato autem capite duo habentur, ad quæ respicere videtur; Primo, fol. 115. col. 1. legitur: ה' כתובין בפתחית עלמאות יונאי Si libri fuerint scripti Aegyptiacè, Mediæ, Ebraicæ, Elamiticæ, Græcæ: deinde col. 2. א' בין ספרים למלחה אל' נכתבים בסוגה השיטופרים נכתבים בכל לשון ומגיליה עד טהרה אשורי Non est differentia inter libros (reliquos sacros) & volumen Estheræ, (respecu scil. illius rei, de quā illic sermo) nisi bac, quod reliqui libri scripti quavis linguis & volumen Estheræ, non nisi Scripturæ Assyriacæ scriptum. Quomodo hinc argumentari velit & concludere Josephus Albus, non dicit, neque satis video, nisi forte ex nomine אשורית Affræ

Affriaca Scriptura; ad quod autem partim jam in superioribus est responsum, partim inferius adhuc respondebitur. Notandum etiam, in Tractatu *Megilla* fol.8. col.2. hanc Traditionem aliter legi, unde in margine annotatur; י'ז Hoc consideratione opus habet: nam in *Megilla* aliter legitur. Hic verò non possum non iterum notare egregiam Morini peritiam Hebraicam. Ille enim Exercitat.2. cap.4. Josephi Albi sententiam & verba producens, cum ad hæc à nobis allegata verba veniret, ait; *Hoc rursus probat* (scil. Albo) *Talmudis testimonio evidentissimo, quo fretus, ait, Confuetudinem esse Gemara, dicere, Scripturam Judaicam non esse Hebraeam* (nequam sic dicit Albus) *Locus, inquit est initio sectionis.* Est autem illa in *Tractatu de Sabbatho*. Verba autem sunt ista: כל כתבי ידו: *הכרב שביןינו בז אינו כתב עכרי כל ספר* *Scriptura, que est in manibus nostris hodie, quà libri scribuntur, non est scriptura Hebraica sine dubio.* Falsum est, hoc in *Tractatu de Sabbatho* legi: ipsius sunt Albi verba, ut ex fideli nostrâ versione liquet. Si Talmud inspexisset Morinus, non sic scripsisset fortè: quia verba ista nullibi reperisset. Iterum itaque apparet, quantum isti homini, in hac & aliis materiis, sit fidendum. Optimè verò scribit alibi; *Res unaquaq; succi parum habet, facis plurimum. Paucissimis, multa scribere & bene, concessum est.*

53.

RECENTI ORES HEBRAEOS quod attinet, sicut veteres plerique contrariam sunt sequenti sententiam: ita & hi pœnè omnes in eandem iverunt, adeò ut qui eam sint amplexi, sint revera מתי מספר ונעד יתגdem גם נער קמן יהה במת quos puer facilè scribat (*Jes.10.19.*) imò quos puer parvus ducat (*Jes.11.6.*) Ex omnibus enim, quos mihi quidem hactenus videre & legere contigit, nonnisi unum inveni R. Josephum Album, in libro *ikkárum*, Orat.3. cap.16. qui expressè & difertè hanc sententiam de Novitate Literarum Hebraicarum, & illarum in Assyrias mutatione, suscepit defendendam & propugnandam.

Sed quid unus contra tam multos? נורין קטלהו לארכיא? Duo catuli occidunt leonem, habet vetus adagium in *Sanhed.* fol.95.1. Quid ergo si tot leones, ut R. Abraham, Aben Esra, R. Salomon, Rambam, & reliqui suprà commemorati, contra unum catulum? Utitur ille argumētis & testimonii, quæ partim produximus, par-

ḥim producturi sumus. *Nomine quidem Albus est: sed populari-*
bus suis Niger in hac quæstione, & arro lapillo notatus. R. Asarias
 scribit in Meor enajim cap. 56. אַיִן סְפָק כִּי נְטוּית הָרִי אַלְבֹּז מַאֲכֵר ג'.
 פרק י' בספר עקריו אל שחתותה נתנה בכתב עבר הכהר היה אפס ותוה
 מועת החקמים אשר עוד נזכר בפניהם שמננה באשורי הוא יזכיר על
 הטוב לנצח h.e. *Nullum est dubium, quin inclinatio R. Josephi Albi, in*
libro Articulorum suorum, in eam sententiam, quod Lex data sit scriptura
Transfluviali, sit frivola & inanis: sententia vero sapientum, quod Lex
data sit scripturâ Assyriacâ, pro optima habebitur in aeternum. R. Jacob
 in En. Jisraël fol. 142. col. 2. postquam ejus sententiae mentionem
 fecisset, subjicit continuo וְרַחֲמָנוּ לְיִצְחָן מִלּוּמָר כֵּן כִּי הָלָא ואֶת;
 וְרַחֲמָנוּ לְיִצְחָן מִלּוּמָר כֵּן כִּי הָלָא ואֶת;
 Sed Deus liberet nos, ne ita sensamus; nam plurima ex hac sententia sequuntur absurdâ, &c. Et fol. 143.l.
 ונכבד הר' אלבון במקומו מונח כי ברוא הרשות נתונה לכל תלמיד קדש
 צמוני שייאמר עליון כי לא שׁג לבו אל בוניתנו שם מילחה על עין
 מאשך: ווצרוננה אונד מפננו להיזהה דרכית מפש לדבריו לעיני כל מעין
 נדול וקטון Honor R. Josephi Albi in loco suo maneat, sartus rectusq. esto.
 Interim revera potestas data est (licet) cuivis discipulo parvo, qualis ego
 sum, ut dicat, ipsum non apposuisse cor ad Traditionem nostram, quam
 habemus in Libro Megillah, de literis Menatz pach, & oblitum esse, eam
 plane contrariam esse verbis ejus in oculis (judicio) omnium, parvorum
 & magnum. Ex quibus appetet, quid alii Rabbini de ipsius sententia judicent. Verba & rationes ejus accurate refutat hic R. Ja-
 cob in En. Jisraël: ubi etiam ostendit, illum habere & profere ex
 Talmud, quæ illic plane non habentur; ut cum dicit, Rabbi Je-
 bude sententiam non valere quicquam contra sententiam Rabbinorum
 seu Doctorum; cum tamen in Talmud ne gry quidem extet, quod
 haec sit communis sententia Doctorum, sed potius contrarium;

54.

Deinde adducunt pro hac sententia R. Mosen Nachmanidem. Hic
 in fine Commentariorum suorum in Pentateuchum scribit; Cum
 renisset in Terram sanctam, in Acho sibi exhibitum & ostensum fuisse
 Siculum, literis claris & legibilibus signatum. Eum cum Cuthais mon-
 strasset, è vestigio ab illis agnitam fuisse scripturam & lectam; בְּדָא
 בְּדָא eo quod fuerit scriptura Ebrea seu
 transfluvialis, que relicta fuit Samaritanis, juxta id quod legitur in
 libro Sanhedrin. Sic adducunt hunc authorem, Drusius ad diffi-
 ciliora

ciliora loca Exodi cap. 57. Arias Montanus de Siclo, Morinus,
alii.

Sed hinc mihi non videtur concludi, quod intenditur. Dicit, *Siculum illum, sibi monstratum, continuisse scripturam Hebraam seu transfluvialem*: dicit, *Scripturam illam relictam esse Cuthaeis*. Utrumque concedi potest, sine praejudicio alterius sententiae. Nemo enim negat, *Hebreos olim in Monetis scripturam illam adhibuisse*: non negatur, *eam scripturam relictam esse Cuthaeis*; sed negatur, *Hebreos olim hanc scripturam solam habuisse*, & hanc fuisse Scripturam sanctam, quā Deus Legem Tabulis inscripsit, quaque Moës Legis exemplar authenticum scripsit, quod R. Moses nusquam affirmat. Unde dubium apud me est ipsius testimoniū, nec evideenter ex eo liquere puto, illum hujus sententiae fuisse. Quinimò omnem dubitationem tollere videatur, quod ipsemet in Praefatione in Pentateuchum scribit: *Adducit illic ex Rabbinis sententiam quandam, quā dicunt;* חמשים שער בינה ננראו בעולם *Quinquaginta Portæ intelligentiæ creatæ sunt in mundo, quæ omnes tradite sunt Moysi, exceptâ unâ*. Hac exposuit & declaratā, subjungit; ולו הנ מסר למשה רב' בשער הביניין *הפל נכתב בטורה נפירות או ברמייה כתיבות או בגימטריות או נצורת האותיות הפכותות כו'etc. או הפשנות בעורה כגון הלופוט זהעקטות ווילטן או בקוצי: האותיות ווכתרתם כמו שאמרו בשערה טשר-עכו* h. e. Et quicquid traditum fuit Moysi in Portis intelligentiæ, id omne scriptum est in Lege, expreſſe vel implicite & per aliquod indicium, vel in Dictionibus, vel in Gematriis (numeris) vel in Figuris literarum, scriptarum tunc ritè & more suo, tunc in forma suâ mutatarum; ut putâ in Literis involutis, contortis, & aliis, (ut est litera י, quæ aliquoties inversa scribitur: y quod suspenditur: literæ punctatae, majusculæ & minusculæ): item in Apicibus literarum, & coronis illarum, sicut Rabbini dicunt; Cum Moses ascendisset in altum, &c. vide sup. th. 16. Nam indicia illa non intelliguntur, nisi per Traditionem oralem usque ad Mosen in monte Sinai. Hinc dicunt in Schir hasschirim rabba de Chukija, quod librum אפיקומן Apicum monstraverit ipsis, qui est liber notus, in quo explicatur, quot sint Aleph coronata in Lege, item Beth, &c. Sic dicit mox de Salomone, quod omnia quæ scivit, haberit ex Lege, & invenerit in ejus expositionibus, subtilitatibus Grammaticalibus, literis, & apicibus illarum, &c. Sanè, si hæc conferantur cum iis, quæ dicta sunt su-

prà Thes. 16. apparebit, Nachmanidem hæc intellexisse de figuris
Literarum Hebraicarum hodiernis, ac proinde statuisse, illas in
monte Sinai Mōsi à Dōo traditas fuisse. Itaq; hac ratione סִינָה מֹשֶׁה אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ Advocatus illorum fit accusator illorum.

55.

Et hæc duo sunt testimonia Hebræorum recentiorum, quæ
communiter proferri solent, quæ illis, quæ nos suprà produxi-
mus sub thes. 20. nec numero, nec pondere sunt æquanda.

56.

Johannes Baptista Villalpandus in splendido & sumptuoso
Commentario in Ezechielem, Tomo 3. pro sententia ista gloria-
tur de R. Asariæ, sæpius à nobis in hac dissertatione, pro alterius
sententiæ confirmatione, laudati, testimonio: Verum (inquit) de
antiquis Hebraeorum literis libet Hebrei cuiusdam ex neotericis testimo-
num ad verbum referre: quamvis enim non tanta videatur esse authori-
tatis, ut hic referatur; tamen quoniam de rebus suis agens, veritate coa-
ctus argumenta nobis suppeditat, ad exaltanda Crucis Christi mysteria,
adversus Judæos validissima, ejus singula verba referam, quæ è Rabbimica
lingua fideliter Latine reddidit Benedictus Blancucius Romanus presby-
ter: Librum vero vocat מַאֲוִיר Lumen oculorum, quo ipse ma-
xime indigebat. Is vero sic scribit: Dicemus nonnulla de figura ac
forma literarum Hebraicarum, non de illis, quibus hodiè utimur,
sed quibus legerunt Majores nostri. In libro Megillah, & libro
Sanhedrin, scriptum erat literis Hebraicis, eorum sc. qui ab Hebreis
descenderunt, cum quibus etiam insculptæ erant literæ eorum,
qui sunt in Libano, &c. Sic Villalpandus. Reliqua quæ sequuntur,
cum non ad rem faciant, non sunt necessaria. Quam verò apposite
hunc R. Asariam pro sua sententia in medium producat, appare-
bit, si sequens nostra fidelis, vera, & genuina verborum Alaniæ
interpretatio, cum Villalpandi vel Blancucii illius versione confe-
ratur: Nunc, inquit, cum propemodum ad finem hujus libri nostri perve-
nimus, incipiemus demum addiscere figuram literarum, non quidam
Scriptura ejus, quam nos habemus, sed ejus, quam Rabbini nostri p. m. in
capite primo Megillah, & cap. 2. Sanhedrin, vocant Scripturam He-
bream, b. e. filiorum trans-fluvium, quam etiam vocant Libanam, &c.
Quid in his verbis quælo, quod Villalpando faveat? Quæ nos
suprà variis in locis ex hoc R. Asaria produximus, satis luculenter
docens

docent, cuius illæ sententiæ fuerit. Ideò tamen monendum hic Lectorem duximus, ne quis in hunc Villapandum incidens, extimerit, illum aliquid, quod alteri sententiæ officere queat, proferre, vel nos studio aliqua disimulare: & ut appareat, magnorum illorum operum Patres in his minutis etiam aliquando errare posse, & in pretiosis istis voluminibus sæpè הַזְּבָחָת חֲלֹתָה חֲלֹתָה פֶּרֶשׁ surfures pro farinâ, & pro thelauris carbones venditari.

57.

Morinus Exercit. II. cap. 2. citat etiam Samuelem Japhem: sed ejus libros hactenus mihi videre non contigit. Summopere tamen dubito, num diserte p̄o hac sententia pugnet; quia à nemine Hebræorum eum in hac causa adduci video. Quæ de mutatione scripturæ per Esram facta dicunt, intelligi possunt de ea mutatione, de qua in superioribus actum, quā videlicet Eiras scripturam Hebræam vulgarem in sacram permutavit, & ordinavit, ut in posterum eā tantum Judæi, tanquam verè Hebræâ & sacrâ, uentreantur; alteris, Samaritanis relictis. Conjecturam meam sovet, quod videam, illum etiam ad confirmationem sententiæ suæ adducere verba authoris libri En Isræl, qui manibus pedibusq; hanc sententiam impugnat. Firmat conjecturam, quod idem R. Samuel Japhem dicit; Danielem & Esram novisse scripturam illam, & Assyrios eam ab ipsis didicisse. Omnimodo puto illum idem sentire cum R. Jacobo, cujus verba hac de re producentur infra Thes. 68. Si Angelus novam planè Scripturam protulit, qui eam noverunt Daniel & Elira? qui eam alios docuerunt? Valde vereor, ne Morinus hīc iterum more suo agat, & authorem hunc obtorto collo hoc trahat.

Hæc itaque sunt Testimonia Hebræorum Neoterorum.

58.

CHRISTIANORUM vero Scriptorum gravissimorum Testimonia sicco pede nequaquam hīc sunt prætereunda. Nam in iis non minimum fundamentum ponunt hujus sententiæ Patroni.

59.

Præcipuum, & cui omnes innituntur, est D. HIERONYMI, Patrum Latinorum in Hebraicis doctissimi, quod proinde diligenter consideratione dignum. Is ergo in Præfat. in librum Regum,

Regum, sic scribit: *Viginti & duas esse literas apud Hebraeos, Syrorum quoque lingua & Chaldaeorum testatur, qua Hebreæ magna ex parte affinis est. Nam & ipsi viginti duo habent elementa, eodem sono, sed diversis Characteribus. Samaritani etiam Pentateuchum Mosis totidem literis scriptitant, figuris & tantum & apicibus discrepantes. Cextumq; est, Esram Scribam, Legisq; Doctorem, post captam Hierosolymam, & inaugurationem Templi, sub Zorobabele alias literas reperisse, quibus nunc utimur, cum ad illud usq; tempus, iidem Samaritanorum & Hebraeorum characteres fuerint.*

.60.

Quid de hoc D. Hieronymi testimonio sit judicandum & sentendum, jam olim viri docti collaborarunt. Picus Mirandulanus in Epistolâ ad Amicum ignotum scribit; *Quo tutari dictum Hieronymum possum, hoc unum habeo, quod nuper legi in Commentariis libri, quem Pater antiquus Abraham de Creatione (אָרֶץ־פְּרָסָד) edidit; Dum enim duas illas & triginta portas, quarum meminit, authores interpretantur, dicunt, numerum illum ex decem numerationibus, & duabus ac viginti literis, conflari. Reliquas autem literas, quae sunt, Mem, Nun, Tzade, Pe, Caph, & nonnunquam Duplices dicuntur, quarum characteres sunt וְנִזְׁנַת, ab Episcopis sive Praefectis additas fuisse. Hoc forte Hieronymus intellexit, cuius testimonium & haberi apud omnes omnibus in rebus debet, & habetur profecto apud me sanctissimum. Huc pertinet, quod Johan. Reuchlinus scribit lib. 3. Cabalæ: Tertiò memoratu dignum est, singulas alphabeti literas primordiales certum significare numerum, etiam quinque terminales, quas longè post ille prudens Esra simul cum punctis adiunxit.*

Wilhelmus Schickhardus in Tractatu de Nummis Hebraeorum scribit; *Ad Hieronymi locum; si modò conciliare velimus, responderemus esse illum de Vocalibus intelligendum, quas Esra primus consonus adjecerit: vel de characteribus Syris, qui illâ etate primum nati, Christi & Apostolorum temporibus in usu fuere.*

Sunt qui putant, Hieronymum opinionem istam hauiisse ex Esrae 4. v.23. & cap. 14. v.20. 21. 22.

Sed non necessarium est forte, ut ad ista configiamus. Dicit Hieronymus, Esram alias literas reperisse, post captam Hierosolymam & inaugurationem templi, quibus sc. nunc utimur: deinde, Eosdem ad illud usque tempus fuisse Hebraorum & Samaritanorum characteres

Quo

Quo verò fundamento hæc aſterit? Certum eſt, ait. Unde verò certum ei fuit? Hoc Hieronymus non exprimit, neque alii haſte-nus, quod vidi, ſatis explicarunt. Ego puto, Hieronymum hoc ha-buiſſe ex Hebræorū traditionibus, quas vel legerat, vel oretenuſ didicerat à Judæis præceptoribus ſuis. Nam conſtat, plura iſtiuſ-modi Hieronymum à Judæis hauiſſe, & ſæpè commentitia. Et potuerunt hæc Hieronymo ab illis innotescere. Nam circa annum Christi 150. prodierunt primæ Deuteroſes (*Miſchnajoth vo-cant*) textum Juris Talmudici continentēs. Hæprælectæ, expli-catae & diſputatae fuerunt in Hierosolymitanis & Babyloniciſ Academiis. Diſputationes iſtae, & earum decisioſes, appellatae Gemara. Sic ex Miſchna & Gemara prodiit *Talmud Hierosolymita-num*, Anno Christi 230. cuius doctrina ſine dubio Hieronymo innouit. Diſputationes verò Babylonicae in Academiis, maximè Pombedithanā, Soriā, & Nahardéah, ſuper Miſchnajoth habitæ, collectæ fuerunt longè poſt in unum corpus, quod appellatum *Talmud Baveli* ſive *Babylonicum*, atque priori longè fuit perfectius & copiosius, compleatum circa Annum Christi 500. Hierony-mus ergo, qui annum Christi 400. ſupervixit, poruit de hoc etiam aliquid cognoviſſe. Jam verò ex iis, quæ partim in prima, partim in ſecunda hujus Diſertationis parte, ex Talmudicis à nobis ſunt adducta, apparet, diverſas de hac re ſententias inter ipſos fuifſe; præcipue tamen duas. Una eorum, qui statuerunt, Eſram in deſcriptione Legis uſum fuifſe Affyriorum Literis, easque impoſte-rum quoque populo Hebræo uſurpandas elegiſſe & commen-daiſſe; priorem autem ſcripturam priſcorum Hebræorum reli-quife Cuthæis, id eſt, Samaritanis, Judæam inde à deportatione Iſraëlitarum incolementibus, uti vidimus. Altera eorum, qui ſtatuunt, haſſliteras, quas adhuc habemus, eadēm eſſe, quas Moſes à Deo in Tabulis accepit, & ſemper inter Judæos, quamvis non in publi-co & communi uſu, fuifſe: ab El'dra autem nullam aliam mu-tationem factam, quam quodd, Scripturâ vulgari Samaritanis reli-ctā, hanc ſolam, ceu genuinam & ſacram, impoſterum Judæis uſi-tandam ordinari & injunxerit. Ita fieri potest, ut Hieronymus priorem, vel à Judæo præceptore ſuo ita periuafus, vel de He-bræorum ſententia & mente non ſatis ſolidè informantus, tanquam certam arripuerit. Unde enim quæſo, quam ex historia Hebræo-

rum illa certitudo esse potuit, de quâ scribit? Quid verò de ista Hebræorum sententia judicandum sit, suprà usum th.4.z.43. &c. Quid, quod fieri potest, ut Hieronymus hanc sententiam à Samaritanis ipsis imbibatur, quorum, de αὐτῷ οὐ πάντες Mosis gloriantium, libris se usum esse, non uno in loco scribit? Vide eum in Comment. ad Gal. cap.3. v.10. & in Quæst. ad Genesim, ubi dicit Genes.4.v.8. in Samaritanis codicibus extare hæc verba, Transcamus in campum: sed esse superflua. Mox ibidem iterum illorum mentionem facit, &c. Non itaque abs re est, quod scribit Franciscus Junius ad Bellarm. lib.2. de Verbo Dei cap.2. Hoe à Iudeis Praeceptoribus suis didicerat Hieronymus, audacissimus Commentorumistorum Magistris; & à Samaritanis, qui istam laudem sibi adhuc falso vendicant memoriam nostram, sc̄iȝ matricis illius scripture custodes affirmant esse, quod mihi quidem nec verisimile videtur esse. De Samaritanis vide thes. seq. iterum. Adde his, quod aliter etiam verba Hieronymi exponi posse videntur; ex Postelli scil. sententia, quam suprà verbis ipsis fusè expositam, & ex Hebreis confirmatam, proposuimus. Dicit, Esdram alias literas reperiisse, quibus nunc utimur. An verò probabile est, D. Hieronymum statuisse, Esram ex cerebro suo has literas effinxisse & excogitasse? Non puto. Veteres scil. Hebræorum characteres sacros latentes, publicè prodixit, proposuit, & in usum revocavit, quod populo, qui eos vulgo ignorabat, videbatur, ac si novos reperisset. Postellus dicit, illum finxit, se novos reperiisse; quod mihi durum videbatur. Dicit deinde: Ad illud usq; tempus eosdem fuisse Samaritanorum & Hebreorum characteres. Id si exponatur de Exemplaribus communibus, & de Literis in communii usu, & negotiis civilibus, usitatis, nihil officit sententiæ priori. Sic alibi Samaritanos characteres vocat Antiquos. Antiquitatem autem nemo ipsis derogat. Nullibi eos vocat Primigenios: nullibi etiam dicit. Deum illis literis Legem in Tabulis exarasse. Ita sanè Postellus in Alphabeto 12. Linguarum adducit Hieronymum, non tanquam sibi contrarium. Agnosceret videtur Postellus, Hieronymum vera dixisse; agnoscat, mutationem characteris per Esram factam esse, (sed non talem, quam multi sibi imaginatur;) agnoscat, Samaritanos characteres iudeis olim in usu familiari fuisse: agnoscat antiquitatis vestigia in sordis, Samaritanis characteribus signatis. Unde Scaliger in Libro de

Emendar.

Emiendar. Temporum, & alii multi, qui cæteros Postelli libros non viderunt, in quibus mentem suam clarius expressit, arbitrati sunt, illum Samaritanos characteres pro primigeniis Hebreis habuisse. Quàm verò longè absuerit ab ea sententia, suprà vitum. Ita Ezech. cap. 9. scribit Hieronymus: *Antiquus Hebraeorum literis, quibus usq; hodie utuntur Samaritani, extrema Thau litera crucis habet similitudinem.* Et Præfat. in librum Regum: *Et Nomen Dei Tetragrammaton in quibusdam Gracis voluminibus usq; hodie antiquis expressum literis invenimus.* Intellige; de Literu olim in usu familiari receptis & consuetis: quos itidem antiquos esse, nemo negat.

61.

Ex veteribus Ecclesiæ Christianæ scriptoribus est etiam Eusebius, qui in Chronico suo, ad annum mundi 4740. scribit: *Fuit autem Esras eruditissimus Legis Divinae, & clarus omnium Iudeorum magister, qui de captivitate regredi fuerant in Iudeam, affirmaturq; Divinus Scripturas memoriter condidisse, & ut Samaritanis non miscerentur, literas Judaicas commutasse.* Ad hujus authoritatem iterum responderi potest; *Quod de commutatione literarum per Esram dicit,* id exponi posse de ea mutatione, quâ vulgares literas inter Hebreos usuratas Samaritanis reliquit, & in Iudeorum usum primogenias & Mosaicas veras Hebreas produxit & exposuit: Vel, illum sic à Samaritanis Judæis edocum ac persuasum hæc scripsisse. Eusebius enim Cæsareæ Palæstinæ erat Episcopus. Cæsareæ autem magna fuerat copia Samaritanorum Iudeorum, & Schola celebris. Frequentissima in Hebraeorum scriptis mentio & Urbis ac Scholæ Cæsareæ, & Samaritanorum Cæsariensium, in quibus vocantur כוּתְּחֵי קָסְרִין Cuthai, h. e. Samaritæ Casarienses. In Talmud Hierosol. Tractatu Avoda sara cap. 5. fol. 44. 4. כוּתְּחֵי קָסְרִין מֹוֶר לְהַלּוֹת בְּרִיבִית Cuthai Casarienses quæsiverunt ex R. Abhu. Et mox iterum כוּתְּחֵי קָסְרִין מֹוֶר לְהַלּוֹת בְּרִיבִית: Cuthai Casarienses permisum est mutuo dare in usuram. Rabbi Benjamin in suo Itinerario scribit: ומשם שׁוֹרֵף פרקאות לשׂיריא הַיָּא נְד אֲשֶׁר ל' פְּלַשְׁתִּים וְשָׁמֶן כְּמוֹ עַשְׂרָה יְהוּדִים וּמְאַתִּים פּוֹתִים דְּמַתִּים הַיְהוּדִים הַשׁוּמְרוּגִים הַגְּנָךְ רַאֲסָם שְׁמַרְטִינִשׁ וְהַיָּא עַר יְהָה וְטוּבָה מְאַד עַל הַיָּס מְבָנֵי קָסְרִין Agrippa the Great וְקָא שָׁמָה קָסְרִין h. e. Inde (Cephaernaum) sex circiter parasangis abest Casarea, que est Gad Philistaorum olim. Ibi erant nonnisi decem circiter Iudei; Cuthai verò ducenti, hoc est, Iudei

Schomronim, qui vocantur Samaritae. Estq; urbs pulchra & optima, juxta mare, edificata à Cesare Imperatore & Rege, qui eam vocavit Cesaream. Hinc facile fieri potuit, ut tale quid à Cuthæis Cæsarienibus ad-didicerit Eusebius. Et fortè ab Eusebio Hieronymus quoque di-dicisse potuit. Brevi enim post Eusebium tempore vixit & scri-psit Hieronymus. Samaritani autem Judæi de Charactere authen-tico perpetuò gloriabantur, quemadmodum Alashkar scribit in Resp. cap.74. אֶמְנָם הַכּוֹתִי סִפְרֵר תּוֹרָה שְׁלָמָה וְכָל סִפְרִים כְּתוּבִים בְּאַוְתָן כְּתָב עֲכֹרִי, וְעוֹד הַיּוֹם מְתֻעָזִים סִפְרֵר שְׁלָמָה כְּתָב נָתָנָה תּוֹרָה וְשָׁלָל לְהַסְתִּיר בְּצָבֵט פְּתֻוחָה מִינּוֹת פְּנִיחָה בְּנֵי אֱלֹעָר וּכְאַלְהָה רְבוּתָה h.e. Liber Legis Cuthæorum, & omnes reliqui illorum libri scripti sunt illa scripturā Hebreā (Samaritanā.) Et adhuc hodie pertinaciter contendunt & dicunt, in ea Scripturā datam esse Legem; item, se habere exemplar Libri Legis in Sichemi, scriptum à diebus Pineas filii Eleasar; & similia multa.

62.

Post Eusebium & Hieronymum alii quoque istam sententiam sunt sequuti, inter quos VENERABILIS BEDA, qui ad Efraim cap.9. scribit; Ferunt quoq; Hebrei, negq; apud eos de hac re ulla dubitatio est, quod idem Efras leviores literas excogitaverit, sub nominibus eorum, quas etenim habuerint, quibus velaci simē tantam librorum copiam, que erat consumpta, reficeret. Unde non solum Scriba, verū etiam Scriba: velox cognominatur. Priores autem litera remanerunt apud Samaritas, qui hui illi quinq; libros Mosis, quos solos de sancta Scriptura recuperant, scribere solebant. Probabile est, quæ Beda hic scribit, illum non ab Hebreis ipsis, sed ab Eusebio fortè & Hieronymo didicisse. Unde, quæ ad illorum & Hebraeorum testimonia responsa fuerunt, hinc quoque locum habebunt.

Hoc tamen adhuc addi potest, sententiam istam ideo fortassis quoque tanto facilius ab istis Patribus receptam fuisse, quod per-suasi fuerint, tempore captivitatis Babylonicae una cum Urbis excidio, & Templi incendio, penitus ad unum omnes sacros li-bros perisse, & ab Efrā, Prophetico spiritu, ex sola memoria, de novo conditas & restitutas esse. Sic Ireneus lib.3.cap.25. Eusebius loco suprà citato, Clemens Alexandrinus Stromaton libro i. Ter-tius Basil. Theophylactus & alii complures. Sed fabulosa ista merito viris doctis & cordatis censetur opinio, ex fabulose lib.4.

Efraim

Esdrae cap.14. prognata. Contrarium docet liber Nehemias Canonicus cap.8.v.1. ubi *Universus populus, tanquam vir unus congregatus, dicitur rogasse Esram Scribam, ut afferret librum Legis Mosis, quam praeceperat Jehovah Israeli: &c v.2. Attulit igitur Esras sacerdos Legem, &c.* Ubi Esdras ex scripto dicitur legem legisse, non tanquam Numen dictasse. Sic Iosephus Antiq. Judaic. lib.ii. cap.5. Rogaverunt Esram, uti eis Legem Mosis legeret: quod & fecit, stans in medio multitudinis a mane usq; ad meridiem, &c.. Hebræi sanè de universali isto librorum sacrorum interitu, &c miraculosa ac prophetica per Spiritum S. extemporaneâ restitutione per Esram facta, nihil quicquam uspiam dicunt vel scribunt.. Quid illi ab Esdra & collegis ipsius Viris Synagogæ vel Synodi magnæ, circa restitutionem Sacrae Scripturæ præstitum esse censeant, vide apud Eliam in libro Masoreth Hammashoreth Præfat.3. & in Tiberiade sive Commentario Masorethico cap.10. & II. Placet hic apponere judicium erudit quondam viri, Theodori Bibliandri, qui in Comment. De optimo genere explicandi Hebraica, pag.70. sic scribit de hac re: *Ex eadēm Iudaorum temeritate (aut potius; Ex non recte percepta & intellecta Iudaorum sententia) opinor natani esse, & ad nos trasfusam traditionem; Quod sacros libros, in captivitate collapsos & perditos, unius Esra memoria reparaverit. Audiverant enim homines nostri, & nimirū simplices atq; creduli, verum esse putaverunt, de amplitudine ingenii & eruditiois Esra: ut est ea gens intromoda jactatrix suorum, & in hac parte Græci aliquanto vanior. Sed quam periculose illud afferitur? Quis non videt tentari & labefactari autoritatem Scripturarum, quibus debetur summa veneratio? Non enim legeremus nunc Esajam, Davidem, Mosen, Job, & alios, sed quod unius hominis memoria potuisset suppeditare. Non haberemus consensum Prophetia Hebraica, vel potius Divina, per tot secula: sed angustia unius ingenii, est excellentissimi, unius tamen, omnem Scripturam Canoniam terminaret. Sed quomodo libri sunt amisi? quis regum persecutus est? quis incendio & ferro extinguere voluit? Nabuchodonosor enim, Princeps fortissimus, & sapientissimus, & religiosissimus, quanquam ex prava institutione principio falsorum Deorum superstitione obnoxius fuit, non tamen bellum gerere cum libris voluit, qui vasa etiam Templi Hierosolymitani consecrat in fano Beli. Atq; us in fidem recipiens Techoniam, qui se ad verbi Divini iussum tradebat, non adversatus est, quin monumenta sacra & politica*

secum deferrent in Babyloniam, totaque nobilitas regni cum Principe abiens, precessimas opes, & quarum usu non possent carere, ut lectione saltem Divinorum Scriptorum consolarentur exilium, domi relinquere non voluerunt ius, quos merito ut impios, & Prophetis immorigeros, iudicabant. Scilicet Daniel, & socii ejus, de semine regio, sine libris Divinis se abduci a patria passi sunt. Nonne Daniel legit Jeremiam? Nonne Cyrus cognovit, in Prophetia Esaja nomen suum contineri? Nonne Esajas consolationem ad captivos in Babylone, qua est a cap. 40. ad 49. prparavit, quâ in fide unius Dei continerentur Iudei, & non descenderent ad Chaldaismum? Nonne Hieremias epistolam, qua est cap. 29. seqq. misit in Babyloniam ad captivas, per legatos Tzedekie, itemque raticinium adversus Babylonicum regnum, quod est 50. & 51. capite? Ipse Nabuchodonosor, eruditioni & ingenii honorem habens maximum, pueros Iudeorum liberaliter institui curavit, & populo captivo aliquam Rempub. & judicia, & catus in suo imperio permisit, & toties perfidia Tzedekie irritatus, severitatem potius, quam crudelitatem exhibuit. Qui etiam Hieremiam diligentissime commendat primario duci Nabuzardan, qui Prophetam tractat per humaniter, & doctrinam probat ampla eulogia, ut non dux hostium, sed praco & Encomiastes Hebraicæ Philosophie videri queat. Hæc ille. Et sic sunt Testimonia Veterum Ecclesiæ Scriptorum De mutatione literarum per Esram facta.

.63.

Ex Recentioribus Scriptoribus quamplurimi sunt hodie, qui istam sententiam sunt amplexi & mordicus tenent, inter quos familiam ducunt, Josephus Scaliger in Notis ad Eusebium, & in Epistolis, Drusius, Author Arcani Punctuationis revelati, Johan. Morinus, quorum verba nonnulla suprà thes. 2. produximus: Genebrardus item in Chronolog. Andreas Mafius, Ben. Arias Montanus, Guido Fabricius Bodelianus, Waserus in lib. de Nummis & Gram. Bellarminus, Villalpandus, Cornel. Agrippa lib. 3. Occ. Ph. cap. 30. &c alii. Illi vero cum vel solum Hieronymi auctoritate dicantur, aut rationibus, quæ parim à nobis iam sunt expensæ, partim in seqq. adhuc examinabuntur, supervacaneum arbitror hic diutius illis inhaerere. Postellus, ut vidimus, haec tenus frustra hujus sententiae fuisse est habitus. Quin ergo ad Rerum Testimonia progredimur, quæ hic producuntur.

.64.

RERUM TESTIMONIA, quæ afferuntur, sunt duplia.

.65. Prim

Primo proferuntur SICLI, characteribus Samaritanis insigniti & notati. Horum typos & figuræ varia videre est apud Postellum in Alphabeto duodecim Linguarum, Ariam Montanum de Siclo, Villapandum in Ezechielem, Waterum in lib. de Nummis Hebrœorū, Morinum in Exercitationib[us] Ecclesiasticis, & alios. Sicli illi ab una parte exhibent formam Urnule aurea, in qua, Dei iulſu, Manna aſervanda erat reponita, cum hac inscriptions, שְׁקֵלֶשׁ Schékel Israël SICLUS ISRAELIS: ab altera parte, Virginem Aharonis, de qua Num. 17.8. cum hac inscriptione Jeruschalajim bakkedochah HIEROSOLYMA SANCTA. Hinc ergo ſic argumentantur; Quia Sicli tales Hierofolymæ olim ſunt effoſi & inventi, & in illis Hierofolyma dicitur Sancta; neceſſariō inde ſequitur, illos non à Samaritanis, qui non Hierofolymitanum Templa, ſed ſuum in monte Garizim, pro Sancto habuerunt; verum à Ieroſolymitanis ipſis cūſos eſſe: & per confequens, Literas illas Hierofolymis quoque, & quidem ante captivitatem Babyloniacam, inter Judæos in uſu fuiffe; ac proinde eosdem, ut Hieronymus ſcribit, fuiffe Samaritanorum & Hebrœorum characteres.

Ad hoc argumentum, quod palmarium eſt, facile eſt ex ſuperioribus respondere; Duplicem olim habuisse Judæos characterem, Sacrum & Prophanum; & hoc posteriore, Communis ſcil. ſeu Prophano, ſiclos illos ſignatos fuiffe, ut ſuprā prolixè vi- dimus, ubi de Dupliči iſto charactere egimus. Et hic Character hactenus fuit communis Judæis & Samaritanis. Unde etiam non negatur, ſiclos illös tempore Templi primi cūſos eſſe. Sic tentit R. Afar. in Meor enajim cap. 58. Sic ſcribit Bartenora in Jadajim cap. ult. וְשָׂאַל הָיוּ מִשְׁתְּפָנִים בָּאוּתוֹ כִּתְבֵד בְּדָבְרֵי חָוֵל וּמִתְבָּעָות לְכָסָף הַנְּמַצְאָוֹת בְּינֵנוֹ הַיּוֹם שְׁהִי כָּלֵן מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמִפְתְּחוֹת כָּאֹתוֹ כִּתְבֵד Israëlitæ uerbantur illo charactere (Samaritano) in rebus prophani, & moneta argentea, que reperiuntur hodie in manibus noſtri, que ſunt inde à tempore Regum Israëli, & illo charactere ſculpta. Plura vide ſuprā lib. theſ. 44.

Non defunt etiam, qui in dubium veline vocari poſſe auferriſſat istorum ſiclorum, eo quod non ſatis conſter, publicone manda- to, an privatō facto, iſtiusmodi numimi cūſi ſint aut fuſi. Sanè Theteus

Theseus Ambrosius in Introductione in Linguam Chaldaicam, Syriacam, Armenicam, atque decem alias linguas, fol. 21. col. 2. scribit; se vidisse numos Samaritanos cum literis Samaritanis, cum inscriptione hac, *Messias rex venit in pace, Deus homo factus est, vel incarnatus.* Tales vidi ego literis Hebraicis. Et vix dubitandum esse puto, quin sint factitii. Sed tamen prior responsio potior esse videtur.

. 66.

Secundò ajunt, Samaritanos adhuc hodie habere & ostentare Exemplar libri Legis à Mose scriptum literis Samaritanis.

Rq. Quomodo hujus rei fidem nobis facient? cùm ipse Scaliger scribat, *Samaritanos esse gentem, totius vetustatis, etiam que ad ipsos pertinet, ignorissimam.* De Emendat. Tempor. lib. 7.

Postellus ait, illos habere quidem exemplar Mosaicum, sed literis Hebraeorum vulgaribus scriptum, qualia duodena pro 11. tribubus Israelicis Moses scripsit; non vero charactere sacro, quo illud scriptum fuerit, quod Tribui Leviticæ datum fuit in Arcâ asservandum; quoque Tabulae divinitus exaratæ fuerint, ut suprà visum. Et hec quoq; sunt Rerum Testimonia, que pru authenticam Samaritani characteris antiquitate proferuntur. Superest, ut aliquor adhuc Rationes videamus & expendamus.

. 67.

RATIONES, quibus Samaritani Characteris, & Mutationis literarum Hebraicarum in Assyrias, Patroni, præter jam allatas, nituntur, sequentes potissimum considerandæ nobis veniunt.

. 68.

Primo argumentantur à Nomine: *Hebraici, inquiunt, characteres bodierni, ab ipsis Hebreis vocantur אַשְׁוֹרִי אַשְׁוֹרִי Affyriaci, id est, quia eas ex Assyria secum detulerunt, solutâ captivitate Babylonicâ, sicut in Talmud scribitur;* Quare vocatur *Affyria Scriptura?* Quia ascendit cum eis ex Assyria.

Ad hanc Objectionem variè variii respondent.

R. Jehûdah Hakkádosch vult, nomen אַשְׁוֹרִי Aschurith hic non sumi Propriè, sed Appellative, & significare Scripturam beatam vel beatificatam, à radice שָׁׁרֵךְ Aschar Beatum esse, ut suprà thes. 14. visum.

Alii putant, Scripturam hanc *Affyriacam* dici, non quod Affyriorum

riorum propria fuerit, & Israëlitæ eam ab ipsis quasi precario ac-
ceperint; sed quod cum antea paucis tantum esset nota, majori ve-
rò parti ignota, eam in Assyria partim à Daniele, partim & præci-
puè ab Ezra, omnes & singuli didicerint, & inde ac ulterius eam
solam usurparint. Et hac ratione volunt intelligendum, quod R.
Jose dicit, *hanc Scripturam cum Israëlitis ex Assyria ascendiisse*. Sic
scribit R. Gedaljah in Schalschéleth hakkabbalah fol. 89: *וַיָּרֹא אֱלֹהִים לְפָנֵי שָׁבָתָה גָּדוֹלִי יִשְׂרָאֵל מְאָרֶץ וְאֶשְׁר שָׁבָתָה בְּדוּס בְּקָרְלוּתָה*
Vocarunt eam Assyriacam, quia attule-
reunt eam magnates Israëli ex Assyria (publicè scil.) qua antea in ma-
nibus ipsorum fuerat per Cabalam, sed abscondita, tamquam Scriptura
sancta.

Ad hoc illustrandum faciet, si inquiramus & videamus, *Quā occasione Efras publicationem hanc Sacri Characteris in Assyria suscep-
rit?* Occasionem publicandi hanc Scripturam in Assyria, existimant quidam datam fuisse Esdræ ab Angelo, qui in pariete hac
Scripturā coram Bellscharzaro scripsisse creditur Danielis cap. 5.
מֵאָמַן תְּקֵל וּפְרִסְעֵן MENE MENE TEKEL UPHARSIN;
atque ita in publico quasi eam proposuisse. Insignis hac de re locus extat in En Jisrael fol. 142. col. 4. quem non pigrabimur huc
adscribere; Si, inquit author ille, verum est, quod *hac Scriptura sit
data populo Israëlitico ab initio*, & Lex illa, quam Moses Israëlitis dedit,
et scripta fuit, אֲלֹוֹת בְּשָׁם אֲשֶׁר בְּאַנְגָּל unde venit, quod nos
eam cognomine Scripturæ Assyriacæ vocemus? Praterea, ex eo quod in
Talmud dicitur; Quare vocatur אֲשֶׁר Syria? quia ascendit cum
eis ex Assyria; dicere quis posset הַנּוּ בְּנֵי הַקְּבָרוֹת per sarcasnum vel cavillationem; *Quis dedit Sacerdotem in loco sepul-
cherorum?* רצויו לומר מ' הַנּוּ הַלְשׂוֹן הַפְּקָרֶשׁ באשר מ' טמא לשבוכל
volo dicere, *Quis tulit linguam sanctam in
Assyriam, locum immundum, ut possumus dicere, quod ascenderit cum ipsis
ex Assyria?* Omnia hac docet R. Salomon duabus vocibus, dum ait; עַל יְהִינָּה שְׁנָשְׁתָּה נָשָׁתָה, quod mutata fuerit illuc per manum
Angeli. Vult enim his verbis docere, quod prius illa Scriptura neque Assy-
riæ, neque ullis aliis populis fuerit cognita, nisi populo Israëlitico, qui eam
didicerunt ex Scripturæ Tabularum, & Libro Legis, qui in Arca fuit; qui
tamen ipsi non omnes promiscue eam noverunt, sed pauci tantum & sen-
galres nonnulli, qualis erat Daniel. Ideo cum venisset Angelus tempore

כתב בכתב זו הפטשוכו
הבעלים מכל האותות לנכרי ונעם מאותות שך מלבד בריאל וכיוצא בו
scripsit scripturā istā laudatissimā, & prorsus absconditā vel incognitā
omnibus populis, ipsis etiam Israēlitis, excepto Daniele, & ejus simili-
bus, &c. Et mox: Daniel ergo istā occasione Scripturam hanc, ad ipsorum
preces, docuit Principes & Magnates Assyria, ועבור זה יכונה לאשור
& hoc de causa ab Assyria denominata est: Esra vero שׁהיה בק' צ' כה
qui peritus & exercitatus fuit in ista scriptura, Scribaq
velox, & cui Deus gratiam dedit in oculus Regis Persie, docuit eam נָאֵל
לכל universum Israēlem. Atque hoc sibi vult R. Salomon, quando ait;
Mutatam esse per Angelum; שׁקוֹדֶם בְּיַעֲמֹד לֹא יִתְּנַשְּׁ עַרְכָּו; quia
scil. ante ejus adventum nemo eam cognoverat. Postea verò diffusa fuit
per totum regnum Assyria, docuitq; eam Esras universum Israelem. Veri-
tatem hujus rei docet, id quod in fine verborum suorum dicit R. Jose;
Quare vocatur nomen ejus אֱשֹׁרִי Assyriaca? Quia ascendit cum
eis ex Assyria: q. d. Nemo seducatur, si cognomen hoc אֱשֹׁרִי Assy-
riacæ audiat, ac si eodem modo exponendum esset, sic ut cum dicimus
בני עברָ כתב עברָ Scriptura Hebraea, que attribuitur Hebraica, quia
Transfluviales eam ab annis antiquis tenuerunt & usurparunt.
Hoc enim falsum est; quia hac Scriptura in Assyria non fuit nota, ante-
quam Angelus eā usus fuisset. Vera proin ratio, propter quam Assyria-
ca vocatur, est, quia ascendit cum eis ex Assyria: ibi namque didicerunt
eam in fine dierum, posteaquam revelata fuisset per Angelum, & Daniel
docuit eam magnates regni; precipue verò didicerunt eam Israēlite, &
facti sunt exercitati in ea per Esram, qui docuit totum Israēlem hac scri-
pturā librum Legis scribere, & non alia, ne quidem Hebraea (Samaritanā) Hæc R. Jacob. Ex quibus appetet, Quo sensu ipse velit eam
Assyriam vocari? Quo item sensu Hebrei dixerint, quod cum Israēlitū
ascenderit ex Assyria? Ideo sc. quod vulgus Israēlitarum, ut & Assyrii
ipsi, in Assyria ejus cognitionem partim à Daniele, partim ab Esra,
sint adepti, indeq; secum in patriam reportarint Israēlite; non ve-
rò quod Assyriorum antea jam propria fuerit. Similiter vult intel-
ligendum, quod dicitur, ab Angelo Scripturam esse mutatam; quod
videlicet ille occasionem dederit, veram & veterem Scripturam
Hebraeam in usum revocandi, & publicè eam exponendi; non
quod Scripturam planè novam protulerit.

Ab hoc etiam Tempore volunt quidam, Assyrios & Chaldaeos
literis

literis istis esse usos; hancq; causam esse, cur Hebraica & Chaldaica lingua hodiè iisdem Characteribus scribantur.

Denique appellationem hanc *Affyriacam* arcessunt quidam ab Abrahamo & cæteris Patribus, qui ex Affyria venerunt in Canaanam, istaque scribendi ratione usi fuere. Hinc scribit August. Sebaſt. Nouzenus: *Quamobrem veteres quidam Rabbini, nimirum ut rudiores, vel ipsa nominis appellatione, ad exosculandum, atque conservandum à Patribus transmissum acceptumq; donum pertraherent, hoc Abecedarium אַשְׁוֹרִיָּה כתיבת Scripturam Affyriacam appellaverunt.* Nempe quod à majoribus illis, qui ab Assur primum ad Chananeos hospites venerant ac peregrini, ista scribendi pingendiq; ratio sit usurpata, & ad posteros transmissa. Sic Petrus Cevallerius in Annot. ad Gramm. cap. I. *Duplici utuntur charâctere Hebreorum scriptores, quorum alterum appellant חֲנִינָה אַשְׁוֹרִיָּה כתיבת Scripturam Affyriacam, quod illam Ezra ex Babylone attulisse credatur: vel, ut nonnullis placet, quod à majoribus Iudaorum, peregrinantibus apud Cananeos, primum ex Assyria sit allata, atque sic ad posteros usque derivata.*

69.

Secunda ratio adfertur in Talmud ex nomine מִשְׁנֶה Mischne, quod de Lege dicitur Deut. 17.18. יְהִי אֵת מִשְׁנֶה הַזֹּרֶה הַזֹּאת סָפֵר Et scribet sibi (Rex) Mischne Legis hujus in libro. Radix enim hujus nominis, Verbum שָׁנָה Schanah significat Mutare; unde volunt dici q. Mutationem legis hujus, vel, Mutabilem legem hanc; sc. quoad Scripturam: Deinde ex voce synonima Chaldaica נִשְׁתְּבָרָה Nischtévan, Esræ 4.7. Vide suprà in Testimonio Talmudico, quod adducitur Thes. 4.2.

Sed quis non animadvertis, quam elumbe sit hoc argumentum? מִשְׁנֶה Mischne hîc significat Duplum, Secundum, Secundanum: Exemplar duplicatum & iteratum, Ἀπογεαφω ex ἀντοργάφω vel παρόλον περι descriptum, ut cuivis ex sensu facile liquere potest. Nam שָׁנָה Schanah non significat tantum Mutare: sed etiam Iterare, Secundo facere. In Talmud ipso explicatur Exemplar duplex, Duo exemplaria, q. duo exemplaria sibi hîc Rex describere jubetur. Verba sunt: אֵת מִקְיָם אֵת מִשְׁנֶה הַזֹּרֶה הַזֹּאת אֵלֹא מִתְּשִׁוְצָאָת וְנִכְסָת עַפּוֹ וְאַחַת שְׁפּוֹתָהּ יְהִי בֵּית גְּנוּיוֹ וְכֹ' תֹּרוֹת אַחֲרַת שְׁיוֹצָאָת וְנִכְסָת עַפּוֹ וְאַחַת שְׁפּוֹתָהּ יְהִי בֵּית גְּנוּיוֹ וְכֹ' Sed (subintellige, secundum ejus sententiam, qui dicit, Scripturam Hebreorum nunquam mutatam esse) quomodo conciliabo id

quod dicitur, Mischne Legis hujus, Deut. 17. v. 18? q. Intelligitur id de duabus Legibus, (h. e. de duobus exemplaribus Legis), quorum una egredi & ingredi debet cum ipso (i. e. quorum unum serviat quotidiano usui, ut secum illud ubique circumferat); altera reponatur ab ipso in Archivis, &c.

70.

Tertiò argumentantur ibidem in Talmud ex eo quod Dan. 5. v. 8. de Scriptura Angeli in pariete dicitur, אָנָּא כְּהִלֵּין כְּתַבָּה לְמִקְרָּא נֶגְלָּה לְהַזְּרָא פְּפָרָא Non potuerunt Scripturam legere, & interpretationem notam facere Regi. Hoc argumentum præsupponit, Scripturam illam in pariete factam fuisse literis Hebraicis hodiernis. Hinc in Josepho Gorionide legitur lib. i. cap. i. קָרְבָּן לְשׁוֹן עֲזֹזִים אֲרַמִּית Litera fuerunt lingua sancta, & Verba lingua Aramaea. Itaque cum præter Chaldaeos ibi fuerint multi quoque Judæi, mirum est, illos scripturam hanc non agnoscisse, neque legere potuisse.

Talmudici hic ad Cabalistica somnia configunt, quasi literæ fuerint vel transpositæ, vel permutatae. Sed alii plausus respondent, id est Judæorum neminem, præter Danielem, potuisse illam Scripturam legere, quod illa non in vulgari usit, & non nisi paucis quibusdam, qualis fuit Daniel, Esras, & illorum similes, nota; & tum primò iterum, quasi de novo reperta, restituta, & in usum revocata fuerit. Quod si verò hæc scriptura sit Assyriaca, & Assyriorum semper fuit, ut quidam volunt, annon magis mirum, ex omnibus sapientibus Regis Babyloniæ, neminem illam Scripturam legere & interpretari potuisse? Annon inde rectè concluditur, scripturam illam Babylonii & Assyrii prorsus novam, insolentem, & peregrinam fuisse, cum nemo ex illis eam legere potuerit; Judæis verò novera prorsus incognitam, cum Daniel eam legere & interpretari potuerit?

71.

Quartò argumentantur nonnulli ex Historia, in hunc sensum; Coloni illi, qui à Rege Assirie in Israëlitarum locum in terram Israëlis fuerunt deducti, Samaritanus posse à loco habitationis dicti, de quibus supra Th. 49. à Sacerdote illo Israëlitico, qui ad ipsos in Lege Dei veri erudiendos missus fuit, Legem procul dubio ab ipso acceperunt, non alius characterem scriptram, quam quibus Israëlite à Moysi ad illam usq; diem usi fuerunt. Acciperunt

Accepterunt autem ab ipso Legem, non literis Hebraicis hodiernis, sed Samaritanis dictis, scriptam. Ergo illæ sunt vera literæ, à Mose ad illam usque diem inter Israëlitas usitatae.

Rq. Conceditur totum Argumentum de literis Judæorum vulgaribus. Nam dicunt Hebræi, etiam inde à Mose, que, literas Samaritanas inter Israëlitas usitatas fuisse, tūm ad usum civilem & politicum, tūm ad vulgaria Legis exemplaria describenda. Sed negant, illas literas solas tunc Israëlitas habuisse: negant, esse primigenias & veras Hebraicas literas, atque adeò eas ipsis, quibus Deus Legem Tabulis insculpsit: negant, has literas antea inter Israëlitas non fuisse: negant, has literas antea Assyriorum fuisse proprias, & ab ipsis mutuatas: quæ omnia isto argumento non probantur.

72.

Quintò instant; Cum Iudeos, qui ad captivitatem Babylonicam iisdem usi fuerunt literis, in captivitate non solum linguae propriae paulatim seperit oblivio; ut minus familiaris inter eos esse cœperit, contraq; Chaldaica illis quasi vernacula evaserit; sed etiam priorum characterum veluti oblii, Chaldaicis assuefacti sint; probabile est, solutâ captivitate, Esram Legent & integra sacra Biblia Iudeis descriptissime characteribus Chaldaicis, qui in captivitate Iudeis evaserant una cum ipsa lingua familiares: Item, Cum Samaritani, quibus cum Iudei odium capitale semper exercuerunt, Hebraicu literis tūm usi fuerint; easq; Iudei, à captivitate reversi, illis eripere non possent; probabile est, ne quicquam hæc in parte cum illis commune haberent; illas suas literas illis relinquere maluisse, & Chaldaicas, quibus in captivitate assueverant, in earum locum assumpsisse.

Rq. In utroque arguento nullâ est consequentia: Non in primo; Lingua & Scriptura Chaldaica in captivitate Iudeis facta est familiaris.

Ergo solutâ captivitate Scripturam suam deferuerunt, & Legem suam literis Chaldaicis, quibus in captivitate assueverant, scribere voluerunt.

Quamvis enim in Babylonie linguam Chaldaeam addidicerint, eamq; sibi familiarem reddiderint; tamen interea semper Legem Dei, Hebraicè scriptam, in sacris retinuerunt; licet postea interpretationem etiam Chaldaicam propter plebejos & idiotas adjunxerint. Nec ulla probabilitas est, ipsos linguæ familiaris causâ, L.

gem, & Scripturam suam originalem atque authenticam, prorsus deserere voluisse. An credibile est, Esram hoc Judæis indulsum & permisum fuisse, nedum ut ipse hujus rei author esse & dici voluerit? An rem tam parvi momenti esse putamus, Literas, quas Deus suis digitis consecravit, quas Moses Legislator ab ipso accepit, quâ Lex & Prophetæ ex instituto Sp. Dei conscripti fuerunt, mutare, & privatâ ac propriâ authoritate לְתִירָאֵת לְתִירָאֵת Literas propheticas ac barbaras in earum locum substituere? Ubiqueq; terrarum hodie Judæi degunt in Oriente & Occidente, lingua illius terræ, quam inhabitant, ipsis est vernacula: sed an propterea literas quoque in Scripturis sacris permutant? An hoc esset legem restituere, restaurare, quo nomine celebratur Esras? Præterea, annon contrâ potius concludere liceret, Judæos, cum è Babylone interram suam revertentesur, de his omnibus paulatim deterendis cogitationes animo suo volvisse? Deniq; dubiâ hac inititur hoc argumentum hypothesis; Literas istas Chaldeorum & Assyriorum proprie fuisse; quæ nondum probata. Contrarium enim potius videtur, Chaldæos & Assyrios literas istas ab Hebreis accepisse ac didicisse.

Secundum quoq; argumentum nihil probat: Nam cum Samaritani veras literas Hebraicas nunquam habuerint, eæ quoque ipsis à Judæis non potuerunt relinquere. Vulgares acceperunt: illas retinuerunt. Mutationem characteris instituit Esras, ut distinctio esset inter ipsos & Judæos, sed talem, quâ Samaritanas, tanquam communes & vulgares, abrogavit, & Samaritanis reliquit: Judæis autem characteris Hebræi veri & sacri usum universalem indexit, ut pluribus suprà est declaratum.

73.

Cum his diluitur eadem operâ, quod R. Joseph Albo dicit, Esram characteres sacros Hebraicos cum Assyriis permutasse, נָשַׁׁלְתִּי תְּנַשְּׁלִי ut hac ratione faceret memoriale seu monumentum Liberationis ex captivitate Babylonica.

Egregium verò monumentum! Legem sacram sine mandato Divino immutare, Literas à Deo datas abrogare, & humanas gentium prophatarum substituere, Sacrorum Prophetarum scriptis manus inferre. Bellè sanè hoc cum officio Esrae Scribæ velocissim Legem Domini quadrasset! Hoccine esset נָשַׁׁלְתִּי תְּנַשְּׁלִי coram Legis in pristinum statum restituere, quo encornio à priscis Hebreis

bræis ornatur Esra? Annon in eum sic competere videretur illud
Jeremiæ 8. v. 8. וְעַזְבֵּן קָרְבָּן חֹשֶׁן Ecce in vanum adaptavit stylum
fuum scriba? Annon hoc esset שְׂקָר בֵּית אֱלֹהִים חַיָּר אֶל תְּוֹךְ
por-
cum quasi in Domum sanctuarii introducere? Anno et τεκνην κλητού
Anogn hec correctio, corruptio potius videretur? Sed de hoc monumen-
to nec Esrae canonica historia, nec priscorum Hebraeorum mo-
numenta quicquam memorant.

74.

Atque hæc sunt, quæ de hac materia proferre hac vice Divina
concessit gratia. Ex iis quilibet nunc eam sententiam eligat, quæ
ipſi probabilis magis videbitur. Suo quisque per nos fruatur ju-
dicio. Nemini hic præscriptum quicquam volumus. Quid He-
brei de hac quæſtione ſentiant, quidque de ea ex illorum ſcriptis,
quorum quidem penes nos fuit copia, hauriri poſſit, bonâ fide,
pro noſtra tenuitate, aperuimus, eademque Christianorum quo-
rundam Scriptorum, insigni eruditioне virorum, judiciis conſir-
mavimus & illuſtravimus. Si Antiquitatem Literarum hodiernarum
Hebraicarum non ſatis liquido & evidenter demonſtravi-
mus; argumentis ſaltem non omnino fortalſis contemnendis mu-
nivimus: Si ad argumenta contraria non ſufficienter & accuratè
ſatis reſpondimus; ſaltem quid à viris doctis ad illa reſpondeatur,
quidque responderi poſſit, expoſuimus. Hoc verò luce meridia-
nâ clarius oſtendiffe nos putamus, Hebraeorum, quæ verum quæ
recentium, & majorem & meliorem partem, contrà quæm alii
nobis haſtenus perſuadere voluerunt, pro Literarum Hebraicarum
Antiquitate ſtare ac militare. Si quis meliora & certiora af-
ſerre poſſit, ei lubentes volentes cedemus. Pro his ſit

TIBI GRATIA DOMINE JESU.

הַפְּעֻתָּה כִּי יָכַל לְהַקְּרָן?

הַפְּעֻתָּה כִּי יָכַל לְהַקְּרָן?

Errata ſic poterunt Corrigi.

A.3. a. lin.21. מְאֹמֵר בְּנֵי יִהּוּדָה. B.4.a.l.22. quoſ Jehosua. B.4.b.
lin.22. pro 47.l.74. C.3.b.l.33. natura. F.2.b.lin.15. הַחֲלָקָה. l.18. licet
unusquisq; ex Iſraële. lin.32. Scriptura. G.3. a. l.17. dele; illum finxiſſe.
H.2.8.l.10. מְאוֹרָה. H.3.a.l.18. habitant. I.2.a.l.25. ifſam. I.4.a.l. ille.

AD LECTOREM.

SCITÈ dicunt Hebræi in Talm. Chagigah cap. 1. אֵין דָמָה בְּשִׁנְיָה פָּרָקֵן מֵאֶחָד לְשֹׁנָיוָה מֵאֶחָד אֵין דָמָה בְּשִׁנְיָה פָּרָקֵן מֵאֶחָד לְשֹׁנָיוָה מֵאֶחָד Non est similis qui relegit lectionem suam centies , ei qui eam relegit centies & semel . Afsidua enim lectio & studium continuum subinde aliquid nobis suggestur , quod nostram vel Scientiam vel Memoriam prius effugerat ; cum Scientia nostra in multis deficiat , & Memoria vacillet . Nihil penitus ignorare , & omnium meminisse , Divinitatis est , non Humanitatis . Hinc iterum in Talmud de celeberrimo Doctore Raf. Asse sapientius legitur ; מַחְדוּרָא קָטָא אָמַר לֹא הַכְ' וּמַחְדוּרָא בְּתִיא אָמַר לֹא הַכְ' Lectione primâ dixit nobis sic ; Repetitione secundâ dixit nobis sic . Ita cum Dissertationem hanc relegeremus , obtulerunt se quoque nobis adhuc nonnulla , ad pleniorum materiæ hujus illustrationem ac cognitionem facientia : quæ in Lacinia hac annettere & annotare , consultum visum fuit . Intelligens Lector pro suâ benevolentia & prudentia , בְּקָרְבָּן בְּקָרְבָּן singula in suum locum referet , & nostrum , benè de studiis ejus merendi , conatur æquiboniæ consulere .

TIN parte Κατερδασικῆ , Theſi 15. producuntur Testimonia Tannaorum , seu Doctorum Talmudicorum Mischnicorum , pro Literarum Hebraicarum antiquitate . Ad illa referendum quoque sequens , quod legitur in Talmud Sevachim cap. 6. fol. 62. col. 1. his verbis ; אָרְיוֹחָן שְׁלַשָּׁה נְבָאִים עַל עֲפָהֶם מִן הַגּוֹלָה אֶחָד שְׁהָעֵד עַל יְהָם עַל הַפּוֹבָח וְאֶחָד שְׁהָעֵד עַל הַהִסְעֵד עַל מִקּוֹם הַפּוֹבָח וְאֶחָד שְׁהָעֵד לְהַסְפְּרִיבִין אַעֲפָ שְׁאֵין בִּתְּרַבְּתָה כְּמַתְּנִיתָה תְּנֵא רַא לְיָזָר בֶּן עַקְבָּב אָמַר שְׁלַשָּׁה נְבָאִים עַל עֲפָהֶם מִן הַגּוֹלָה : אֶחָד שְׁהָעֵד לְהַסְפְּרִיבִין אַעֲפָ שְׁאֵין בִּתְּרַבְּתָה וְאֶחָד מִקּוֹם הַפּוֹבָח וְאֶחָד שְׁהָעֵד לְהַסְפְּרִיבִין אַעֲפָ שְׁאֵין בִּתְּרַבְּתָה . h. e. Dixit R. Jocbanan ; Tres Propheta ascenderunt cuna אַשּׁוּרִית :

*Israëlitis ex captivitate ; Unus, qui testatus est ipsis de Altari (h. e. forma altaris, &c. qualis fuerit :) Unus, qui testatus fuit ipsis de Loco altaris (ubi sc. fuerit) Unus deniq_z, qui testatus fuit ipsis, quod oblationes siant, etiam si nulla fuerit domus (nullum templum adhuc) In Mattheo traditum est : R. Elieser filius Jacob dixit ; Tres Prophetæ ascenderunt cum ipsis ex Captivitate : Unus, qui testatus fuit ipsis de Altari, & de Loco altaris : Alter, qui testatus fuit ipsis, quod oblationes siant etiam absq_z templo. Tertius, qui testatus fuit ipsis, quod Lex scribenda sit Assyriacè (h. e. quod Legem non amplius Literis transfluvialibus debeant scribere, ut haec tenus vulgo solebant ; sed Assyriacis in universum, etiam in vulgaribus exemplaribus :) vel potius ; quod Lex (ab initio sc.) scripta fuerit Assyriacè, seu Assyriacæ Literæ. Nam in Jalkut, in libro Chronicorum fol. 161. col. 2. ubi hic locus ex Talmud adducitur, pro את כתוב אשורית Quod Lex scribenda sit Assyriacè ; legitur in Præterito tempore ; שכתב אשורית Quod scripta fuerit Assyriacè. Quæ lectio non repudianda videtur : quia reliqua etiam , de quibus cæteri duo Prophetæ testati esse dicuntur, fuerunt de rebus præteritis & antea usitatis, non de rebus futuris. Et verbum *Testandi* id evincit : Testimonium enim non editur de eo quod futurum vel faciendum est, sed de eo quod fuit vel factum est. Quod si quis verò priorem lectionem & interpretationem urgeat, exponendum id est eo sensu, quo alia similia testimonia, de quibus Thes. 42. & 43. Et Tres illi Prophetæ dicuntur in Glossa fuisse, Haggæus, Zacharias & Malachias.*

Theſi 26. producitur argumentum à Monetis veteribus, pro nostrarum Literarum Hebraicarum antiquitate. Ad id referri potest, quod R. Asarias in Meor Enájim fol. 174. col. 2. refert, se inter plurimas Monetas antiquas Davidis Panisæ, civis Mantuani, vidiſſe Numum quendam argenteum, in cuius una facie erat *Figura capitis Humani*, cum inscriptione tali in circuitu, מלך סולomon Rex Salomon, Linguâ Hebræâ & Scripturâ quadratâ ; in altera facie *Figura Templi*, & inscriptio talis, (iisdem literis) מקדש ייְהוָה Temple Salomonis.

In parte Anascevastica ; Theſi 46. proponitur, Abramum dupli loquutum fuisse linguâ in Cananæâ. Id etiam approbat & probat idem R. Asarias loco modò citato.

Theſi 68.

Thesi 68. explicatur, Cur Scriptura Hebræa Sacra vocetur
Affyria; & ad ejus declarationem explanatur è libro *En Iisrael*,
 Quâ occasione Esras publicationem Sacri Characteris in Affy-
 ria suscepit? Ad utriusque illustrationem elegans quo-
 que extat locus in Præfatione libri *Arugas habbōsem*, dignus,
 qui ad ulteriorem materiæ hujus illustrationem producatur.
 בְּזָה יְכוֹן לְקַבֵּל תּוֹרָה מִפְּנֵי ע' מִשְׁרָה וּדְרֶכֶת כָּבֵד
 מִכְתָּב אֱלֹהִים הוּא וּלְמַעַן לֵא מַעַלְוָה חֲמוֹן הַאוֹטָה הַבְּחָרָה בְּכָתֵב
 הַפְּקִישׁ הוּה לְהַשְׁתִּפְשֵׁת מִפְּנֵו רֹדֵךְ חֹל בְּתַחַלָּה וְתַחַנָּה הַתּוֹרָה וְנַטְפִסְתָּה
 אֶל הַחֲמוֹן בְּכָתֵב עַבְרִי חֲנֹדר בְּכָתֵב לִיְנוֹגָה וּלְשׂוֹן הַקָּדְשׁ וְהָאֵיר בְּכָתֵב הַפְּאָשָׁר
 עַל הַלְוֹחוֹת וּסְתָר בְּלִבְדֵּי הַפְּנִיחִים בְּאַרְון עַד שְׁנַנְגָּנוּ בְּמַי' יָשִׁיחָו וּבְמַשְׁךְ
 הַיּוֹםִים כְּמַעַט נְשָׁכָח וְלֹא נְשָׁאָר כִּי אַם בְּזִכְרוֹן קָצֵת מַאֲצֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 שָׁגַלְוּ לְאַשְׁר וְהַנִּיחָו בְּאַרְצָם אֶלְגָּלוּ הַכּוֹתִים וּוּלְמַטָּס בְּכָתֵב עַבְרִי חֲנֹדר אֲשֶׁר
 תָּאַרְוּ אֶצְל בְּכָתֵב הַקָּדְשׁ הוּא כְּקוֹף פְּנֵי אַדְמָס וּמִפְּנֵו נִשְׁתְּפֵשׁוּ קָעִיטִים
 הַהַסְמֵךְ לְכַתּוֹב שְׁפָעָה עַל הַיְהוּדִים לְאַרְתָּחָשָׁתָא כְּאַמְרוּ וּכְתֵב הַנְּשָׁתוֹ
 בְּי' נִשְׁתְּנוּ הוּא שֶׁמְחוֹן בְּלִילְיוֹת עַבְרִי חֲנֹדר בְּאַשְׁר קָרְבָּן לְזֶה הַעֵד
 הַרְבָּא הַחוֹזֵב מְד' בְּסִפְרוֹ הַפְּתֹוֹתָא עַל מְלָחָמֹת פְּרָסָס וּכְלָא גַּרְגָּה הַכְּטוּבָה
 בְּתִמְנוֹת הַפְּתֹבֵב הַהָוָא נִקְרָאת נִשְׁתְּנוֹנָה בְּסִפְרֵי אַוְרָא: וּחַשְׁבוּה הַיְתָרָה
 אֶצְל אַשְׁר הַלְּיָלוֹת הַהָסֵל לְהַשְׁתִּפְשֵׁת מִפְּנֵה לְפָלִילִים: וּכְבָן הַפְּתֹבֵב תִּרְאָה
 נִשְׁתְּנוֹנָה וּלְחַלְשָׁן דִּתְהָ אַרְמָת אַרְכָּה לְפִירּוֹשׁ כְּאַמְרוּ מִתְּרוֹגָס אַוְרָיָה:
 זֶה יְהִי אֲשֶׁר חָשַׁב מֶלֶךְ עַרְץ לְחַלֵּל בְּסֻעֻוֹתָו כְּלִי בֵּית תְּפָאָרָתָנוּ הַתְּעוֹרָירָה
 הַקָּדְשָׁה ע', מֶלֶאָךְ מִשְׁנָה לְעַזְי' עַמִּים רַבִּים (וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוּכָם) אֲרָת
 תִּמְנוֹת הַפְּתֹבֵב הַעֲבָרִי וּוְתֹבֵב בְּכָתֵב הַקָּדְשׁ מִןָּא תְּקֵל וּפְרִסְעָן וּוּמְאָן
 חִזְוָה לְחַלְוֹחִית הַכְּתָבָה הַפְּטַקְשׁ לְהַזְמִיחָא צִיּוֹן וּפְרָחָיו בְּהַמְּנוֹן עַשְׁנוֹ הַשְּׁמָה
 הַקִּימָוּ בְּחַזְוָנוּ וּקְרָאוּ לְכָתֵב הַעֲבָרִי כְּתֵב שְׁנַתְּשָׁתְּעָה עַל יְדֵי הַפְּלָאָקָז וּזְקָחוּ
 הַסְּרָפָתָנוּ לְסִימָן וּכְתֵב הַנְּשָׁתוֹ שְׁשָׁתְּעָה: וּלְכָתֵב הַפְּאָשָׁר קָרָאוּ
 אֲשֶׁרוּ וּאַמְרוּ לְפָה נִקְרָא שָׁמוֹ אֲשֶׁרוֹ מִפְּנֵי שְׁעָלה עַפְתָּם מִאֲשֶׁר וְהָעֶד
 שְׁעַל הַפְּתֹבֵב הַפְּקָדָשׁ שָׁאַלְוּ הוּא כִּי עַל הַאֲשֶׁרוֹ עַצְמָוּ לֹא תַּחֲנוּ שְׁאַלְתָּ
 לְפָה נִקְרָא שָׁמוֹ כֵּה: עַרְאָה הַכִּין אֶת לְבָבוֹ לְנַדּוֹר גַּדְרָ שְׁלָאָיְשָׁכָה עַד כְּתֵב
 הַקָּדְשׁ מַפְּרִי וּוּיוֹ וְהַתִּיר לְכַתּוֹב בּוּ נְכָל סִפְרֵי הַתּוֹרָה כְּאַמְרָם חִזְרָה וּנוֹתָרָה
 לְהַסְמֵךְ בְּי' עִזּוֹרָא בְּכָמָבָאָשָׁרוֹ: וְאַחֲרוּ כָל שִׁירֵי לְבָבָו בּוּ כְּתֵבֵי הַקָּדְשׁ
 דָּקָא ע', שְׁרָטוֹת לְקִימָה תִּמְנוֹתָה הַקָּדוֹשָׁה לֹא כָּן בּוֹלָה בְּי' מְרוֹב קְדוֹשָׁתוֹ
 וּוְחַגְנוֹתוֹ אֵין לְהַשְׁתִּפְשֵׁת מִפְּנֵו בְּשָׁטוֹרִי הַדִּינּוֹת כְּאַמְרָם וּכְתֵב לוּ אֲרָת
 מִשְׁנָה הַתּוֹרָה כְּתֵב הַרְאָוי לְהַשְׁתִּגְנָות וְהָאֵל פְּרִי בְּנֵי אַפְתָּנוּ בְּכָל מַיְעָה
 וּמַדְעָה לְשָׁנוֹת בְּכָתֵב חַמְקָדָשׁ בְּתִמְנוֹת הַקָּדוֹשָׁה לֹא כָּן בּוֹלָה בְּי' מְרוֹב קְדוֹשָׁתוֹ
 גַּם d. h. מִפְּנֵו דָּרָךְ חֹל וּגְסָבָכָה וּרְאֵשׁ קָרְבָּן הַקָּדְשׁ פְּנִימָה:

Sanctâ acceperunt Israëlitâ Legem, & quidem Scriptura Divina erat. Propterea, ne vulgus populi electi Israëlitici prævaricarentur in Scripturâ istâ Sanctâ, usurpando eam עירן כוֹל communiter & prophane; idcirco data & publicata est ab initio Lex communis populo Israëlitarum in Scripturâ עבר הַנָּהָר Transfluviali, Scripturâ Liboneâ, & Linguâ Sanctâ: Scripturam verò illam שְׁמַנְיָה beatam lucere facit (Deus) in Tabulis duntaxat, & in Libro Legis, quæ in Arca asservabantur, donec occultaretur (arca) in diebus Josia. Unde, progressu temporis, quasi planè oblivioni data fuit, neque superstes manet, nisi in memoria quorundam primatum ē filii Israëlis, qui in Assyriam deportati fuere, & reliquerunt in terra sua (Israëlis) apud Cutheos, & alios, Scripturam עבר הַנָּהָר transfluvialem, cuius Literarum forma, ad Scripturam sacram collata, se habet instar simia ad faciem humanam. Hac deinde usi sunt populi illi ad scribendas accusationes contra Iudeos ad Artach-schastam, sicut dicitur; וְכֹתֵב הַנִּשְׁתָּחָר Nischtevan, Esræ 4.7. Nam נִשְׁתָּחָר Nischtevan ē nomen provincie in finibus אֶבֶר חָגָר Transfluvialis Regionis, quemadmodum tale quid testatur insignis Medicus מִזְרָח in libro suo, quem scriptis פְּרָם עַל מִלְחָמָה De Bellis Persia (Inde tota Epistola, scripta figurâ Scriptura illius, vocatur נִשְׁתָּחָר Nischtevana in libro Esra). Praestans ac insignis valde habita fuit à viris Regionum illarum, ut eā ad Reges uterentur. Ideoq; Scriptura fuit נִשְׁתָּחָר Nischtevanica: Sermo autem fuit Arameus, qui opus habebat explicatione, sicut dicitur; וְמִתְרוּגֵן אֲרָמִים Et translatum vel explicatum Aramicè. Evenit autem, cùm Rex impius & tyrannicus cogitaret in convivio suo prophanare vasa Templi nostri, ut Scriptura Sacra refuscaretur ac postliminio rediret, per manus Angeli, mutantis in oculis populorum multorum, (inter quos etiam Israëlistæ erant) figuram Scriptura transfluvialis, & scribentis Scripturâ sanctâ, וְפָרָסִין תְּקֵל מְנֻטָּה Mene Mene Tekel Upharsin. Et ab eo tempore capit iterum humor Scriptura Sacra progerminare, & flores suos ad plebem & populum nostrum propagare, qui exixerunt speculas ejus, & vocarunt Scripturam Hebraeam transfluvialem כתְּבֵת הַנִּשְׁתָּחָר Scripturam quæ mutata est per Angelum; sumperuntq; sibi Rabbinis nostri pro signo dictum illud, וְכֹתֵב הַנִּשְׁתָּחָר Et scriptura Nischtevan, q. d. נִשְׁתָּחָר qua Nistanneh mutata est: Scripturam verò beatam sive sanctam vocarunt אַשּׁוּר' Aschuri, dicendo; Quare vocatur nomen ejus אַשּׁוּר' Aschuri? quia ascendit cum ipsis ex Aschur.

Aschur. *Quibus verbis, quòd de Scripturâ Sanctâ loquuti sint & quæsiverint, vel inde evidenter probatur; quòd de Scripturâ ipsâ Affiria illa interrogatio non quadrasset, Quare vocatur nomen ejus sic?* Esras ergo dispositus cor suum, ad faciendum maceriam, ne in posterum amplius oblivioni traderetur Scriptura Sancta ab ore seminis sui, id est, inter Israëlitas, ac licentiam & facultatem dedit, omnes libros Legis illo charactere scribendi, sicut Rabbini nostri dicunt: Iterum data fuit ipsis (sc. Lex) in diebus Esræ Scripturâ Assyriacâ. Unde etiam post ipsum omnes recti corde scriperunt Libros sacros eâ duntaxat Scripturâ, & quidem per lineationem, ad stabiliendam & confirmandam hac ratione figuram ejus sanctam, quod non fit in aliis. Nam propter summam ejus Sanctitatem & Spiritualitem non licet eâ uti in literis idiotarum vel familiaribus, sicut dicunt; Et scribet Rex sibi אָנֹתְּךָ מִשְׁנָה תְּזַרְּתָן h. e. Scripturâ qua mutari vel variari debet. Et hic est fructus filiorum populi nostri in omnibus & singulis provinciis, quòd mutare soleant Characterem sacrum in figuras literarum diversarum, ne eo utantur modo communis & profano: Sed & Scriptura aliena non debet ingredi in sanctum interius (h. e. adhiberi ad libros sanctos exarandos). Hæc ille. In quibus, præter cætera, sententiam nostram egregiè confirmantia, quoque observanda ratio quam affert, cur ex illo loco Talmudico, ubi quærunt; Quare vocatur nomen ejus Aschuri vel Affiria? non possit concludi, quòd illa Scriptura Affyriorum fuerit propria; quòd sc. hac ratione non opus fuisset istâ quæstione. Supervacaneum enim est quærere, Cur scriptura Latinorum vocetur Latina? Græcorum, Græca? &c. Ita si Talmudici sensissent, Scripturam istam, quam ex Affiria secum in terram Israëlis detulerunt, fuisse Affyriorum, stolida fuisset quæstio, Quare vocatur Affiria? &c.

Sed Instant; *Quemadmodum de hac Scriptura Talmudici dicunt, eam Affiriam vocari* מִצְוָה מִצְרָיִם Quia ascendit cum eis ex Affiria: ita alibi de Nominibus mensium dicunt, בְּבָבֶל מִצְרָיִם quòd ascenderint cum eis ex Babel. Atqui illa Nomina mensium revera fuerunt Affriaca & Babylonica. Ergo eadem ratione Scriptura illa Affiria vocata.

R. Negatur consequentia: Nam i. Diversitas est exemplorum, & dispar illorum ratio. Nomina illa mensium Baby-

Ionica detulerunt secum ex Assyria, Hebraica non tollendo & abolendo, vel in Assyriaca commutando, sed illis ex abundantia superaddendo instar interpretamentorum, Nominibus mensis in Lege inviolatis suo loco relictis. Atqui de Literis dicunt, Hebraicas priscas planè ex usu Judæorum, & ex Lege, fuisse sublatas, & in Assyriacis commutatas, hasque in illorum locum introductas & substitutas. 2. Si ex phrasí illa sic argumentari liceret, annon etiam de Prophetis illis tribus, qui, in loco paulò ante adducto, dicuntur cum Israëlitis ex Captivitate Assyriaca ascendisse, dici posset, illos fuisse Assyrios & Babylonios? Atqui illi ipsi tres Prophetæ, qui illic cum ipsis dicuntur ascendisse, iidem fuerunt, qui antea cum ipsis quoque descendederant. Eadem ergo potius ratione dicere licet, Charactem illum, qui ex Assyria cum ipsis Ascendit, fuisse eundem, qui priùs cum illis Descenderat; sed cum paucioribus duntaxat & præstantioribus, uti visum.

Insuper Objiciunt quidam, Locum Dan. i. v. 4. hoc sensu;
Aschpenas propositus Eunuchorum Regis Babylonis jubetur illic sumere de filiis Israël pueros ex regio stemmate prognatos, &c. ut doceret eos Literas & Linguam Chaldaeorum.

Ergo Literæ Hebraeorum & Chaldaeorum tum non fuerunt eadē.

Rz. Facilis est: 1. Nos non asseveramus, tunc temporis jam easdem fuisse literas Hebraeorum & Chaldaeorum, ut postea videntur fuisse, post conspectam Scripturam Angeli in pariete. 2. Licet diversæ fuerint, quomodo hinc probatur, Samaritanas tum fuisse literas Hebraeorum, & quidem proprias ac solas: & Hebraæ nostras fuisse Characteres Assyriorum? 3. Cum ex communis sententia, Scriptura ab Angelo in parte exarata, facta fuerit literis Hebraicis hodiernis; si ea tunc Assyriorum fuit, quid factum, quod Babyloniorum sapientum nullus, sed Danjel solus, eam legere potuerit? An quod illi Danjelem docuerunt, ipsi dedidicerunt & obliiti sunt? 4. Quomodo probatur, per Vocabulum **לִבּוֹן** quod *Librum*, vel collectivè *libros* significat, strictè ibi intelligendas esse Literarum & Characterum figuræ: De verbo ad verbum enim sonat: *Ad docendum eos Librum & Linguam Chaldaeorum.* *Librum*, id est, *libros*. *Libros*, id est, res, artes, ac scientias libris comprehensas.

Cedò

Cedò locum, ubi רַכְס Literam vel Literas seu Characteres significet.

Sunt etiam qui argumentantur ex Nominibus Literarum Hebraicarum, quæ dicunt esse Chaldaica.

R^e. Hoc esse falsum: Nomina literarum, & formâ & significatione, dico esse Hebraica. Qui aliter sentit, fallit & fallitur.

Non desunt quoque, qui hanc Objectionem movent; Chaldaica lingua fuit prima: Ergo ipsorum quoq; litera prima, ut Plinius alicubi scribit, Assyriorum literas semper fuisse arbitror.

R^e. Αῆροι. Negatur antecedens: Primatus enim honorem non Chaldaicæ vel Assyriacæ deberi linguæ, sed Hebrææ, sat tis, ut opinor, constat ex Dissertatione nostra de Linguæ Hebrææ Origine & Antiquitate. Si Assyriorum dicerent linguam fuisse primam, id est, eorum qui Assyriam olim incolebant, facilius concederemus. Primorum enim hominum habitatio fuit in Assyria: & Chaldæi Generis Hebræorum Parentes fuerunt, ut Joseph. eos vocat lib. i. contra Apion. Sed hinc non sequitur, illos eam linguam locutos esse, quæ posterioribus temporibus in illa terra fuit usitata. Deinde, falsâ hac hypothesisi nititur, Literas hodiernas Hebræorum esse Assyriorum proprias, & apud Hebræos mutuaticias; cùm contrarium sit verum.

Atqui, instant, hac ratione incognita manent Literæ Chaldaeorum antiquæ, neque quidquam de illis nobis constabit, quæ vel quales illa fuerint?

R^e. Literas illas investigent, qui primatum illi linguæ deferunt. Quid mirum, imò quid incômodi, incognitas nobis esse ipsorum literas, cùm nulla planè quoque illorum supersint, saltem apud nos, antiqua illorum monumenta propriâ Linguâ conscripta? Libri Chaldaæ dialecto conscripti, quos nos habemus, non sunt Chaldaeorum, sed Judæorum; neq; in Chaldaæ, sed ferè in Judæa scripti, postquam Judæi ex Babylone reduces fuissent, & linguam illam addidicissent. Negant autem Hebræi, tempore Captivitatis Babylonicae, se suas literas cum Assyriorum literis permutasse; sed Chaldaeos, post Scripturam ab Angelo in pariete exararam, & publicationem veri & Sacri

& Sacri Characteris Hebræorum ab Esra factam, suas abjecisse,
& hos usurpare dicunt. Adhæc cur major providentiæ Divine
cura in custodiendis superstitionissimæ gentis literis requiri-
tur, quibus non nisi vanissima quæq; cōmenta & somnia hu-
mana, quām in Characteribus peculii sui, quibus Sacro-sancta
ipsius Lex & oracula, conscripta fuere? An credibile, Deum
Judæos Chaldaeorum χαρακτηριστικους constituisse, aut
Legem suam, quæ *Lex veritatis*, Mal. 2.6. gentis mendacissimæ
χαρακτηριστικους;

Movet etiam nonnullas, quod Plinius, & alii Graci & Latini histori-
ci, Phœnicibus inventionis literarum gloriam, ipsorumq; literis,
quaæ Samaritanæ, primatum adscribunt.

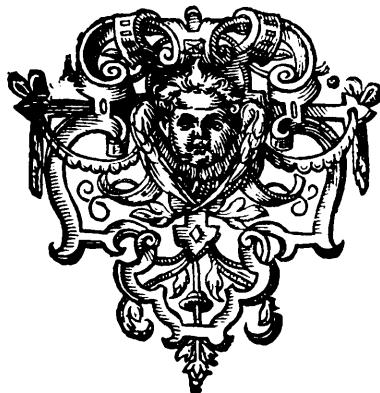
Hic verò locum opportunum mihi videtur habere id, quod
Josephus scribit lib. i. contra Apion. Mirari satis nequeo eos, qui
de rebus antiquissimis solis Græcis fidem adhibendam, & ab iis veritate
cognoscendam esse existimant: nobis verò (Hebræis nempe) &
ceteris hominibus non credendum. Nam equidem planè contraria esse vi-
deo, &c. Primo etenim argumentis variis in dubium vocari
posset fides istorum authorum in hoc negotio; deinde, accuratiū
pervidendum, quinam Phœnices illa sint aut fuerint:
tertiò, an Samaritanæ literæ hodiernæ, sint ipsissimæ veterum
Phœnicum literæ: tertio, hoc dato & concessio, videndum, un-
de id habuerint? Inde nempe, quod illarum tantum si-
guræ tunc in vulgus notæ, & ad alias gentes per-
latæ fuerint, claram & in archivis reservato
Charactere Sacro, &c. Sed manum
de Tabula.

F I N I S.

JOHANNIS BUXTORFI,
S.S.Th.D. & Ling. Hebr. Prof.

D I S S E R T A T I O

DE NOMINIBUS
DEI HEBRAICIS.

B A S I L E A E,
Sumptibus Hæred. Ludovici König.

M D C X L Z

DISSE

R T A T I O

D E N O M I N I B U S D E I.

I.

NERISSIMUM est illud Servatoris nostri, qui ipsa est Veritas, effatum: *Hec est vita eterna, ut te cognoscant solum verum Deum, &c.* Johan.17.3. In quâ quidem cognitione, licet imperfectâ in hâc vitâ (quia, monente Apostolo, *hic ex parte tantum cognoscimus*, i.ad Cor.13.12.) Summum hominis Christiani bonum possumus est, juxta illud Prophetæ: *Ne jacet se sapiens, &c. sed in hoc glorietur, qui gloriarī vult, quod intelligat & cognoscat me,* Jer.9.22.

2.

Cum verò Deus, in se & essentia sua consideratus, cognoscatur à nobis vel ex Nominibus, vel ex Attributis propriis, non potest non utilissima esse utraque consideratio.

3.

Nos ictaque in præsentia de Nominibus Dei, ex infinitis, quæ de hâc materia dici & scribi possent ac solent, missis illis, quæ ad sublimiorē Theologiam spectant, mysticis item & Cabalisticis Speculationibus, quædam duntaxat, & quidem maxima ex parte Philologica, quæ S.Theologiæ, & Sanctæ linguæ Studiois potissimum scitu necessaria & utilia sunt, delibare constituimus.

4.

D.Hieronymus in epist. ad Marcellam, decēm, ex Hebræorum sententia, enumerat Dei nomina; יְהוָה, בָּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֱלֹהִים, אֱלֹהִים (vel אֱלֹהִים singulare) אֲבוֹתָם, יְהוָה, אֱלֹהִים, אֱלֹהִים, אֱלֹהִים, אֱלֹהִים. Totidem etiam numerant Hebræorum Cabalistæ, sed paulò aliter ea recensent.

5.
Possunt autem enumerata **Nomina** Divina ad duas potissimum revocari Classes: Quædam enim desumpta sunt ab Essentia Dei: ut **תְּהִינָּה**, **תְּהִינָּה אֶחָד**, **תְּהִינָּה**: quædam ab Effectis & Attributis ejus; ut sunt cætera Nomina. Et hoc ordine nos quoque strictim ea pererastrabimus.

I. CLASSIS.

6.

Inter Essentialia Nomina, quæ tria esse diximus, primum locum assignamus Nomini **תְּהִינָּה**, tanquam omnium Sanctissimo, Deam ipsum maximè propriè & disertè, ab æterna & independenti existentia, denominante.

7.

Hoc Nomen variis epithetis ab Hebræis insigniri solet. Et Primo quidem vocatur **מָשֵׁנָה** οὐ vel **תְּהִינָּה** εἰς **Nomen substantie vel essentie**, καὶ ἐξοχὴν. Derivatur enim à Radice **תְּהִנָּה** vel **תְּהִנָּה** (nam ultraq; in lingua Hebræa est usitata) **Eſſe, Existere**. Iod ab initio est formativum Nominum propriorum, ut in **פָּנָצָר**, **בָּנָן** & aliis, desumptum ex tertia persona Fururi. Unde **תְּהִינָּה** est **Eſſe, Existere** à seipso; ab æterno, & in æternum, omnibusque aliis extra se Essentiam & Existentiam communicans. Nam ille revera **Eſſe**, qui à seipso est, & ab æterno, cæterisque omnibus **Eſſe** largitur.

8.

Hanc Nominis istius Sanctissimi notionem divinè expressat Johannes, verè hac in parte **θεόνος**, h.e. Dei interpres, in Apocal. cap. IV.4. quando scripsit: **χάρις ἡμῖν καὶ εἰρήνη**, **καὶ τὸ ὄντος**, **καὶ ὁ ἦν**, **καὶ ὁ ἐρχόμενος**. **Gratia sit vobis ab Eo. Qui est, & Qui erat, & Qui venturus est: &c v.8. Dicit Dominus** (Hebraicè **הָיָה יְהוָה מֶלֶךְ**) **quod legitur Amar Adonaj, Dicit Dominus**) Quia autem hæc lectio Nominis **תְּהִינָּה** per **וְיְהִי** per vim Nominis essentialis non exprimit, idcirco porrò additur, **וְהַי**, **καὶ ὁ ἦν**, **καὶ ὁ ἐρχόμενος**, **ο παῦλος εἶπεν**.

9.

In qua explicatione notandum, **וְהַי** **ερχόμενος** idem esse quod **וְיְהִי**, ex ratione loquendi Hebræa. Illi enim hoc vocabulum futurum exprimunt quandoque per **וְיְהִי** simpliciter, quandoque

Quæque per נָכֹן לְעַתִּיד *Futurum* veni. e, *Venturum*, adeò ut עַתִּיד *Futurum*, & לְעַתִּיד *Venturum*, apud ipsos promiscè usurpentur, hac tamen cum differentia, ut Elias in Thisbi. observavit, quod hoc נָכֹן לְעַתִּיד *Venturum*, plerumque adhibetur in fine sententia, illud in continua sententia. Quæ observatio optimè hic quadrat, & explicat, cur potius dicatur δέ ρχθωνΘ quām δέ εσθωνΘ. Sic in Schemochrabba, וְאֵין שְׁהִינָּתָנָה Ehej explicatur per אֵין הַזְּמָרָה זֶה אָנָּה הוּא לְעַתִּיד נָכֹן אֲבָשָׂו וְאֵין הַזְּמָרָה Ego fui, ego sum nunc, & ego sum venturus. Deinde, δέ ρχθωνΘ pro δέ εσθωνΘ in istis locis poni, apertè liquet ex Apocal.16.v.5. δέ ἦν, καὶ δέ ήν, καὶ δέ εσθωνΘ, uti locum illum restituit. D. Beza, ex antiquo &c fide digno exemplari M S.

10.

Et optimè quadrat hæc exppositio cum ipsa forma Nominis. Nam omnium trium temporum characteres & notæ in eo sunt expressæ. Litera י od ab initio, Characterica est *Futuri*: *Vau* in medio, Participii, temporis *Præsentis*; *He* in fine, cum Kametz subscripto, *Prateriti*. Atque non est alienum ab hoc, quod Cabalistæ quidam observarunt ad Exod. cap.3. ideo Deum illic duo ista nomina usurpasse & Mosi revelasse, אָהִינוּ & אָהִינוּ vers.14. & 15. quod ex illis componantur ista tria, אָהִינוּ Fui, אָהִינוּ Sum, אָהִינוּ Ero.

11.

Deinde vocatur ab Hebreis etiam סְמִינָה *Nomen Proprium*; quia soli Deo proprium est, & illi soli competit, juxta id quod legitur Jefa.16.v.21. & 42.8. Exod.6.3.

12.

Atque hinc est, quod etiam Grammaticè eas proprietates servat, quas Nomina propria Virorum: apud Hebraeos habere solent, quæq; describuntur ab Aben Esra Exod.3. Ephodi in Opere suo Gram. cap.9. & aliis. Nam 1. Nomina propria non assumunt Hebrew *tab'ah ab initio*; quia illa, tanquam individui Nomina, sui notitiam per se suo Nomiini exhibit, nec alio signo opus habent: Non enim dicimus אָבְרָהָם: Ita nunquā legitur אָהִינוּ: Præfigitur autem cæteris quibusdam Nominibus; dicitur enim אָהִיל דָּאֵל. 2. Non recipit affixa pronomina 3. Non admittit formam constructam. Hinc in illis locis ubi legimus יְהֹוָה צְבָאֹה, A 3

13.

Tertius vocatur שְׁמֵדָה סִמְן Schem hamphorash, quod pro diversa verbi Hebrei שְׁמָה significatione, diversimode quoque exponunt. Quidam enim reddunt Nomen explicatum vel expostum. Sic volunt dici, quod ea Divina essentia propriè exprimatur & explicetur, immo quod Deus ipse Mosi, & per eum Israëlitis, eo suam essentiam expōsuerit: aut quod exponatur, pronuntietur & preferatur, seu per cognomen יְהֹוָה Adonaj, seu per 12, aur 42. aut 72. literas, de quibus videri potest Galatin. de Arcanis Cathol. Verit. lib. 2. cap. 18. Alii שְׁמֵדָה סִמְן Schem hamphorash volunt dici, q. Nomen separatum, segregatum, quod planè ab aliis Dei nominibus sit distinctum & sejunatum, Ioli Deo, tanquam primæ causæ & Enti extium, competens.

•14•

Quarto vocant illud à numero literarum *אַרְבָּעָה* ס' נומֶן *אַרְבָּעָה* Nomen quatuor literarum, vel נומֶן *אַתִּיהוֹת* ס' Nomen filius quatuor literarum. 4. scil. literis constans, ad cuius imitationem Græci dixerunt *τετραεγγύιον*.

15

Honoris causâ etiam pluribus aliis nominibus insignire solent; שׁ Nomen glorioſum & terrible , ex Deuter.28.52. Ad timendum Nomen glorioſum & terrible hoc, יְהוָה DOMINUM Deum tutum. Item, הַ Nomen illud, per Synecdochen, idque ex Levit.24.11. וְקֹרֶב בְּהַאֲשָׁה הַיְשָׁרֵלִית אֶת הַ Nomen istius Israëlitidis Nomen ; τὸ ὄνομα ; scil. Dei proprium, magnum & glorioſum, ut Hebrei exponunt.

16

His breviter sic præmissis, quæstiones aliquor de hoc Nominine paucis placet attingere.

•17.

Primo enim quæsi potest; An Misi. primum hoc nomine se Deum revela-

revelaverit, atque adeò ante Mosen ignotum & inauditum fuerit?
Occasionem quærendi præbet locus Exod.6.v.3, ubi legitur; אֶל־אַבְרָהָם אֶל־עַקֵּב בְּאֶלְעָמָן לֹא נִזְעָמָן Et apparui Abrahamo, Isaco, Jacobo, in (nomine) El Schaddai; sed nomen meum non notum feci eis; vel, nomine meo הָאֵל הַגָּדוֹל non notus factus sum eis. Ex quo loco videtur colligi, ignotum Patribus hoc Nomen fuisse. Nos tamen statuimus, Patribus sanctis omnino non ignorantum fuisse hoc Dei nomen. Nam ex.gr. Genes.14.v.22. dicitur, Abramum dixisse ad Regem Sodom, לְךָ יְדֵי הָאֱלֹהִים לְאַתָּה לְאַתָּה Levo manus meas ad Dominum excelsum, &c. Genes.3.14. וַיֹּאמֶר אֶל־אֶבְרָהָם בְּשָׁמָן הָאֱלֹהִים וְיְהוָה Et invocavit ibi Abraham nomen יהוה. Genes.15.v.2. dicitur Abraham Deum his verbis allocutus esse. Et vers.7. dicit Deus ad Abramum; אֲנִי יהוָה Ego sum qui te eduxi ex Ur Chasdim. Ex horum & aliorum locorum collatione patet, non ignorantum fuisse ipsis Nomen hoc. Ad illorum conciliationem variè respondent. Breviter, existimamus non inconcinnè responderi posse, Deum Exod.6. non tam de Nominе, quam de re ipsa per hoc Nomen significata; cognitione videlicet illa Dei clara, Mosi una cum Nominе, hic & Exod.3. revelata, locutum esse, quam longe illustriorem à Deo accepit Moses, & per eum Israëlitæ, quam Patries ante ipsum. Nulli enim ante Mosen de facie ad faciem apparuit. Addo quod, si subtiliter verba ista Mosis explicare quis vellet, ea etiam hoc pacto possent rediti: Apparui Abrahamo, Isaco & Jacobo, in nomine El Schaddai & nomine meo יהוה, neg, tamen notus factus sum eis. Nam nisi nomen hoc audiverint, tamen vim & efficaciam ejus non tam bene intellexerunt, neque tam claram & illustrem Dei cognitionem sunt assecuti

18.

Secundò quæritur: Quanam genuina hujus Nominis sit lectio & pronunciario? Duo hic quæruntur. 1. Quomodo primitus fuerit pronuntiatum & lectum? 2. Quomodo hodie sit legendum?

19.

De primo variae sunt doctorum virorum sententiae, vel potius conjecturæ, dum alii cum Samaritanis JAHVE, alii cum Græcis JAO, alii cum Latinis JOVA, alii cum recentissimis quibusdam JEHOVAH, alii alter pronunciandum volunt. Nos asserimus, quemad-

quemadmodum Mosis tempore etiam vulgo ejus pronunciatio
nota erat, ut colligere est ex Levit. 24. v. 11. 15. 16. ita veram & ge
nuinam ejus pronunciationem hodie ignotam esse, &c. cum reli
qua Judæorum gloria, urbe, Templo, Regio & sacerdotib, inter
riisse. Liquet hoc satis evidenter. 1. ex unanimi Judæorum con
sensu, per longam traditionem inter ipsos recepto. Vide eam in
Lexico Hebraico ex Kidduschin fol. 71. 2. ex ipsa illa varietate,
quæ inter eos est, qui hujus nominis consonas cum suis vocalibus
exprimere sunt conati. 3. ex inconstanti punctatione ejus, dum
modò פָּנָן modò פָּנָן punctatur.

20.

Alteram quæstionem quodd attinet, quæritur; Rectiusne illi faciant, qui Nominis Tetragrammati Consonantes cum punctis ipsi additio legunt J.EHOVAH. an verò illi, qui per vicarium Nomen ADONAI? Nos asserimus, rectius facere illos, qui legunt Adonai, idq; propter sequentes rationes:

Primo. Quia puncta hæc Nomi*n*i ^{וְיַהֲיֵה} hodie subscripta, non sunt ejus propria, sed nominis ^{וְיַהֲיֵה}. Unaquæque autem vox pronunciari debet cum suis vocalibus. Quia ergo hoc Nomen, non proprias, sed alienas haberet, etiam secundum illarum consonas est legendum. Quod vero hæc puncta non sint ipsius propria, multis modis probari potest.

1. Si propria efflent, & *Jehovah* vera fuit pronuntiatio; utique constanter & immutata permanerent, præsertim in Nomine hoc Dei proprio & essentiali. Atqui sæpiissimè mutantur puncta ista, & quidem non promiscuè, sed concurrente Nomine אֱלֹהִים, ne scilicet legatur *Adonaj*: tunc enim puncatur יהוָה, *Jehovi*, puncus scil. Nominis סְבָרֶת Elohim. Unde manifestissimè arguitur, lectionem & punctuationem illam non esse genuinam, sed ADONAL. Quod *Jod* habet Scheva simplex, cum אֱלֹהִים *Adonaj* habeat Scheva compositum ab initio, parum interest, cum Scheva ab initio vocis apud priscos instar A' rapti, hoc est, Chatephpathach pronuntiatum fuerit. Vele etiam fieri potest, ut compendii causâ ita scripserint, quia creberimè in Sacris literis occurrit. Hebraeorum quidam putant mysterium subesse. Hinc scribit R. Asarias in Meor enajim cap. 6. fol. 42. 2. זַהֲרֵי תְּקִוָּת הָאֱדוֹנָגָת שָׁכָא מְלָכָר לְקִרְיאַת הָאֱדוֹנָגָת שָׁכָא מְלָכָר תְּחִתָּה חַדְדָה זָהָר פָּתָח בְּרוּאָה אֶל הָאֱלֹהִים הוּא אֲשֶׁר מְקַבֵּל הַאַמְתָּה לְמַעַן

אָלֶף חָבוֹר וְאַוְתִּיּוֹת וְהַנְּקֹדֹות יַעֲלָה לְעֵב בְּלִבְדֵּךְ כְּמַלְוָא וְעַירּוֹפָו שֶׁל שָׁם
 שְׁעָרָס מְוֹלַת כִּי בַּסְמִילָה בְּלִשְׁׂוֹן יְהִיד נְקוּד הַטָּף סְגָנָל מֵהַשָּׁאָן בְּן אַדְּוֹן
 אַתְּרָת אֲשֶׁר אֲנִיכִי לא יְעַתֵּן h.e. Quod verò
 Nomen hoc Tetragrammaton, quando per אָדָן legitur, habet Scheva sim-
 plec sub Jod, non Chatephpathach, ut requirunt litera אַ, id, juxta Ca-
 balistæ, ideo factum est, ut compositio literarum & punctorum ascendat
 rantum ad 72. secundum plenitudinem & combinationem (Cabalisti-
 cam) Nominis essentialis. Adde quod Nomen אֱלֹהָן in singulari quoq;
 numero punctatur cum Chatephsegol (unde, vult dicere, fieri potest,
 ut, quando per אָדָן legitur, אַ notetur cum ..); אָדָן
 verò non sic notatur cum Chatephpathach (atque ideo fortassis non
 notatur אַ cum .., quando per אָדָן legitur:) Aut certè sa-
 etum hoc est propter aliam aliquam causam, quam ego ignoro. Samuel
 Arcuvolti in cap. 26. in fine: עֲרוֹנוֹת הַכְּלָמִים בְּלִי פְתַח כְּבָא תְּחַת הַיּוֹד
 כִּי לֹא יָאֹזֶג הַחֲפֹן פְתַח כִּי אָס בְּאַחֲרָיו אוֹ לְמַעַן יַעֲלָה חָבוֹר אַוְתִּיּוֹת
 וְהַנְּקֹדֹות לְמַסְפֵּר עַב כִּי כֵן יַעֲלָה הַשֵּׁם הַכְּבָד וְהַגּוֹא בְּצִירּוֹתָו וּבְמַלְוָא.
 וְאָס בְּן אִין חַקְרוֹת הַאֱלֹהָה עַמּוֹת לוֹ. וְזֹה פָעַט לֹא כְּשָׁאָנִי נִכְתָּב אָנִי
 אָדָן h.e. Scheva sub Jod est sine Pathach, quia Chat-
 ephpathach non competit nisi literis gutturalibus: aut, ut compositio literarum & punctorum ascendat ad 72. Huc enim ascendit Nomen illud
 gloriosum in plenitudine & combinatione sua. Unde ista puncta non sunt
 ipsi essentialia. Et hac est ratio illius dicti apud Talmudicos: Non legor
 sicut scribor. Secretum autem Domini est timentibus ipsum.

2. Quia Literæ serviles & præfixæ 1, 2, 3, 4, 5, 6 punctantur
 non ad formam punctuationis , יְהִוָּה , יְהִוָּה , אָדָן , סְפָד הַלְּיָזָר
 ADONAI. Scribitur enim , מֵיְהִוָּה , לְיִהְוָה , בְּיִהְוָה , יְהִוָּה ,
 בְּיִהְוָה , מֵיְהִוָּה , לְיִהְוָה , בְּיִהְוָה , מֵיְהִוָּה , לְיִהְוָה
 regulariter, si hæc propria essent puncta, dicendum fuisset , sicut dicitur

Unum exemplum excipitur Deuter. 32. 6. quod juxta
 cæterorum formam punctandum fuisset : altera verò for-
 ma videtur docere legendum Haljehovah. Vox autem hæc tria
 habet irregularia; Primo ה majusculum, de quo vide Tiberiadem
 cap. 14. Secundo Pathach sub ה, pro Chatephpathach: Tertio ה in
 quibusdam libris caret Schevâ.

In Bibliis majoribus annotatum est ad marginem : Fuxta Sorien-
 ses ה seorsim scriptum est, & לְיִהְוָה seorsim : Fuxta Nabardeenses ה
 seorsim, & יְהִוָּה seorsim : Fuxta alios libros est una dictio.

R. Bechai scribit de hac voce; **הַגְמָנָה לְכֹרֶד** He in hac voce
solum vel secundum scriptum est, & quidem cum Pathach: sub ו' autem
Scheva quiescens. Debet quidem habere Scheva mobile, ut רַעֲכָב sic
quia impossibile est, ut continuo legantur duo Scheva, idcirco constituedetur
sunt Scheva quiescens, ut sub fieret mobile, neque corrumperetur punctatio
Nominis Divini. Est autem
vox anomala & irregularis, cuius similis non extat in tanta Scriptura. Sic
non potuit Lamed habere Chirek, ut in לֵיהוּדָה; quia bac quoque ratione
destrueretur punctatio litera יod in Nominis Tetragrammato, sicut acci-
d' in voce לְהַזְוּדָה. Hac de causa sic punctata fuit ista dictio,

Aben Esra in libro Mosnajim, fol. mihi 208. col. 2. de ea
dem voce haec habet: **מִאִזְגָּתָם** מלה ו/orה והנה זו התשׁיגת לנו סוד
וזו והוא שהאט לא אטכו הווית בשאות ופתח כי אין זכאות בарам
לקיין שוא נע אם לא היה אותן אחורי על כן היה הטה בפתח כדרך
ההווית התמהזו ידוע כי תחת הלמד היה שוא נע כמשפט כל מדר נספּה
נת לעקב. ואל תשים לבך לкриיאת שאנתינו קוראים כי הארכנו להנחת
תכלו שווא נע בעבור היהות שוא נע תחת אלף איזון בשייח' נסחד על
ן היה הטה פתוח ו/orה עליו סלו לרובב בערכות פיה שמנו. ואילו היה
הלו מגנווע בחירק כמשפט למד לייזורה לא נפתח חiod אחר הבית
Urverum fat-
tear, non satis assequor, quid his omnibus sibi velit, unde malo-
lis interpretandis supersedere, quam inconditam & insipidam
versionem Lectori obtudendo, duplicem illi molestiam facesse-
re. Conclusio illius est, **בְּצִוְתְּךָ Intelligens hac capiet. Isti modi**
ergo intelligentibus hae talia relinquimus hac vice.

3. Quia post hoc Nomen literae **כְּפָתָח insigniuntur** cum
Dagesch leni, tanquam post אָרוֹן, non post אַיִלָּה, nam post
hanc formam id non debet fieri.

4. Alia ratio videtur peti posse ex forma seu terminatio-
ne hujus Nominis in ה. Quod si enim hae punctatio propria
est Nominis hujus Divini Tetragrammati, tum habet termina-
tionem foeminaam: Acutiora enim in ה sunt generis foemini:
At non conveniens vel probabile viderur, Nomen Dei, & quidem Proprium, pronunciandum & preferendum esse sub forma
Nomini foeminoorum. Hinc graviter reprehendens Ab
Esra Rabbi Marinum Grammaticum, quod Psal. 66. v. 5. ubi
Deo legitur, נָרָא עַל־יְהָה Terribilis opere, vocem foeminam ה.

pro Nomine divino sumat ; **לְכֹהֶן בְּנֵי קָרְבָּן** **לְקֹהֶן מִלְּאַמָּה** **עַל כָּךְ** **אֲמֹת הַנְּקָדָם**. Utinam , inquit , non pravaricata esset manus ejus , scribendo , quod Deus appelletur secundum formam Nominis femininorum ; in libro **תְּזִקְנָתָה** Tzáchut fol.148.col.2.

Secundū, Quia antiquissimi Bibliorum Interpretes , Euangeliæ & Apostoli , Patres iterū hujus linguae periti ad unum omnes , Nomen **אֱלֹהִים** jam ita legērunt , neque reddiderunt per vōces , quae in **אֱלֹהִים** vel **Essentiam Divinam** , sed quae **Dominum** significant ; non quod ignorarent , hoc Nomen **Essentiam Divinam** denotare , sed quia illius loco legebant **Adonaj** , quæ vox **Dominum** significat . LXX. Græci , qui 300. circiter annis ante Christum floruerunt , vix aliter unquam , quam per **Κύριον** , reddiderunt . Hos secuti sunt Aquila , Symmachus , Theodotion : Origenes etiam in Hexaplis , in quorum altera columnā textum Hebraicum Charakteribus Græcis expresserat . Tetragrammaton hoc nomē per **Ἄλωνα** semper expressir , ut liquet ex Epiph. Chrysost. & aliis , qui loca ex illis Hexaplis producunt . D. Hieronymus semper pro eo habet **Dominus** ; & Exod.6.3. ubi Tetragrammaton occurrit , ille (siquidem ipse vulgatæ versionis autor est) reddit : **Nomen meum Adonaj non indicavi eu.** Ita Paraphraſtæ Chaldæi , Onkelos & Jonathan , qui paulò ante tempora Christi floruerunt , loco Tetragrammati usurpant **Adonai** . Sic etiam reliqui Interpretes , Arabes , Syri , Persæ , Æthiopes , &c. Evangelistæ & Apostoli , ut in cæteris plerunque LXX. Græcorum versionem sunt sequuti , ita hic quoque ab ea non recesserunt . Christus ipse hanc eandem consuetudinem retinuit & imitatus est ; Ex.gr. Deuteron.6.v.16. in Hebræo est ; **וְאֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ נָשׁוֹב נָשׁוֹב** Non rentabitur I.H.V.H. **Deum vestrum** ; Christus , hunc locum allegans Matth.4.v.7. dicit : Scriptum est : **εἴπεις ὅτι Κύριος τὸν θεόν σε** . Sic ibid.v.10. cap.5.33. Matth.22. v.44. ex Psalm.110. **Dixit Dominus Domino meo** , ubi in Hebræo est , **לְאָדָם נָתַן נֶשֶׁת** **Dixit יהֹוָה Domino meo** . Cur utrumq; expressit Christus per nomen Domini ? An quia ignoravit , in Hebræo primum essentiæ Nomen esse ? aut quia veram ejus pronunciacionem nescivit ? Nequaquam ; sed quia ita vulgo proferri solebat . Huc etiam fortassis uno oculo respexit Johannes in Apocalyps. cap.19. v.12. his verbis : **εἰχεν ὄνομα μυκητεύοντος ὃ ἦστις ὁ διώλος εἰ μὲν**

Tertio, Quidnam sibi volunt Epitheta illa, quæ Patres Græci hinc Nominis tribuerunt, dum illud vocarunt ἀλεκφόνιον, ἀρέπτον, ἀρεγον, ἀλεκτον, ἀφθεγκτον, ἀπορρητον, καὶ ἥνδηναι μὴ θυγάμενον? An quod per se & suā naturā tale sit? Annon potius, quod propriis suis vocalibus exprimi amplius non possit, sed alienis, & per consequens etiam alterius nominis consonantibus efficeratur.

Quarto, Quia plerique ex dissentientibus τῷ οὐρανῷ legunt per Elohim, quando ad ejus nominis formam punctatur τὸν οὐρανόν, nec aliter tunc legi debere aut posse, ferè omnes consentiunt. Cum itaque parium eadem sit ratio, & ibi vicarium nomen substituunt, cur non idem faciunt & hic?

Quinto denique, quia recentissima est hæc pronunciatio, patrem habens, ut omnes volunt, Galatinum, qui superiori tantum saeculo fleruit: qui tamen ipse eā nunquam utitur, præterquam uno in loco, ubi dicit, ita legi posse, non debere.

21.

Ex his concludimus, longè rectius eos facere, qui legunt Adon, quām qui JEHOVAH; cum à suis partibus habeant & rationes firmissimas, & autoritates gravissimas, neque ullo modo superstitionis Judaicæ illos accusandos esse.

22.

Si quis de causa quærat, *Cur aliter legatur quām scribatur?* breviter respondemus; 1. hoc Nomen (ut supra diximus) vulgo notum fuisse & usitatum, 2. cùm ex quotidiano iñsu fortè non tantum evilesceret, sed nimis leviter & profanè usurparetur, videri lege quadam ejus prolationem extra usum sacrum & necessarium fuisse prohibitam, & personis sacris duntaxat concessam & reservatam. 3. hâc ratione ejus noticiam in vulgo progressu temporis desississe, & inter paucos remansisse, & 4. Urbe & templo vastatis, ritoq; cultu Mosaico abolito, etiam hujus Nominis pronunciationē planè, & ex singulari Dei iudicio, inter Judæos dissiisse. Itaque existimamus, ex Δλεκτη & religione primò hoc factum esse, cui, ut fieri solet, mox aliqua accessit superstitione (q; jūs reliquias multas adhuc cernere est inter Judæos, veluti, quod hujus Nominis consonantes, extra Biblicum contextum, non scribunt, sed alias substituunt; veluti ΤΙΤΙ Jedovad, aut duo" &c. quod non delent, non frangunt, si vasi, vel alii instrumento, sic insculptum,

sculptum, & penè adorant, &c.) Tandem autem factum est ex necessitate, ut etiamnum hodiè, dum nemo planè amplius extat, qui genuinam ejus cognitionem habeat.

23.

Explurimis quæ contrà proferuntur, unum tantum hic attinemus, quod maximè videtur plausibile, & à paucis vel tactum vel explicatum; *Quod si enim non fuit pronunciatio & lectum JEHOVAH*, quare heus lectionis forma assumpta in Nominibus quibusdam proprius virorum, qui boni, ut videtur, omnis causa solebant sua Nomina ex Divino hoc Nominis componere; unde Jehonathan, Jehojadah, Jehoram, &c. in quibus utiq^z verisimile est Jeho in illis esse ex Jehovah, nec tamen legitur Adonathan, Adoram, &c. ut omnino probabile hinc sit, pronunciatur tunc temporis suis JEHOVAH.

In hac Objectione duo distinctè videnda; Primo, *An omnino certa & evidens sit horum Nominum ex Nominis Divino & alio prophano, compositio?* Secundo, *Si ita se res habeat, an ex pronunciatione & lectione illorum Nominum concludi possit pro lectione Jehovah?*

24.

Primum ergò quod attinet, *An videlicet illa Nomina ex Nominis hoc Divino sint composita?* Sunt, qui Compositionem istam negant. Ita sensisse videtur R. Abraham Aben Esra, unde est quod ad vocem יְהוָשָׁפָט Joelis 3.v.13. scribit: יְהוָשָׁפָט בֵּין הַשְׁמֹת כִּי עַל גַּדְעֹן הַשְׁמָה שְׁמָךְ יְהוָשָׁפָט כְּמוֹ צָרֶבֶת, רְקֵבֶת הַגְּכָבֶד לֹא קָרָא נִשְׂמָה אֲזָם Et qui exponit vocem Jehoschaphat, per Deus judicabit eos, id facit allegoricè: *Nam iuxta viam simplicem & literalem conveniens quidem est, ut nomen Hominus componatur cum Nominis factoris ejus (Dei) aliquo, ut Tzuri Schaddaj, (quod compositum ex Nominis צָרֶבֶת & nomine Divino שָׁדָא Schaddaj;) sed Nomen illud Gloriosum non componitur cum Nominis humano.* Ille ergo statuit, interpretationes istas esse allegoricas & impropias, eo quod Majestati hujus Nominis, quod Dei proprium est, indecorum videatur esse, ut illud cum Homine aliquo communicetur. Et, si ita esset, constans maneret punctatio. Arqui variat. Nam pro Cholem aliquando est Schurek, ut ex יהוּכָל; Jehúchal videre est, Jerem.37.v.3. quod etiam reddunt, Domini omnia, vel, Domini perfectio. Adhæc,

non semper ita scribuntur: frequenter etiam sine aspiratione
 יונתן Jonathan, יוסיְה Josadah, טבָשׁוֹת Josaphat, יוכֶל Juchal, &c.
 quæ formæ illorum videntur esse primæ & propriæ, deductæ sere
 ex futuro conjugationis Hiphil cu[m] 'formativo, quod innumeris
 pe[n]te[n]tis in proprijs formandis adhibetur. Litera נ videtur
 inserita vel euphonie causâ, quia præfata lingua Hebreæ aspirationes
 crebras amavit, ut reliquæ sere linguae Orientales recentiores,
 quantu[m] possunt, eas vitant: vel euphemia, pietatis vel devotionis causâ
 ex Nominis Tetragrammaton ascita; idque forte ad imitationem
 Dei, qui istam literam nomini Abrami, de suo nomine, ut He-
 bræi volunt, inseruit, ut qui prius אַבְרָהָם Abram, postea אַבְרָהָם Abraham diceretur. Sic Nomi[ni] Josephi, quod יְסֵפָה ubique scribi-
 tur, Psal. 81. 6. litera נ extraordinarie inseritur; פְּנִימָה Testimonium in Jehoseph posuit illud; ad quem locum R.D. Kimchi
 putat, Joseph & Jehoseph esse synonyma: sic enim scribit: כִּי יְסֵפָה
 יְסֵפָה וְיְהוֹשָׁפָט יְהוֹשָׁפָט יְהוֹשָׁפָט. h.e. Jehoseph idem est quid Joseph,
 sicut dicitur Jochanan & Jehochanan, Jonadab & Jehonadab, pro-
 miscue. Talmudici & illorum similes quæsiverunt mysteria: In
 Talmud cap. 7. fol. 26. col. 2. סותה אוֹ שְׁמַעוֹן חִסְדֵּא יוֹסֵף שְׁקָרֶת טם
 שְׁמַעְמָן בְּכָתָר הַוְסָטָה עֲזָר אֹות אַחַת טְמֵנוֹת שְׁמַעְמָן
 שְׁמַעְמָן יוֹסֵף שְׁקָרֶת טם שְׁמַעְמָן בְּפָרָה סְמִינָה כָּלֵל שְׁמַעְמָן
 h.e. Dixit R. Simeon Sanctus, Josepho, qui sanctificavit nomen Dei in oc-
 culto, addiderant unam literam de Nominis Dei benedicti, sicut dicitur;
 Testimonium in Jehoseph posuit illud, Psalm. 81. v. 6. יהונָדָב, qui
 sanctificavit Nomen Dei in propatulo, rotus vocatur de Nominis Dei bene-
 dicti (quia in nomine יהונָדָב omnes quatuor literæ Nomini Tetra-
 grammati sunt comprehensæ, &c.) Secundum hos ergo unica
 litera נ est de nomine Tetragrammaton. In Vajikra rabba sect. 23.
 fol. 196. col. 1. הַת שְׁבָרְרוּ מִן הַעֲכִירָה וְשַׁתָּף הַקְבִּיה שְׁמָו עֲפָדָת וְאַלְיָה
 תְּנִיסָה וְעַלְיָה וְפֶלֶטְיָה וְטַפְיָה מִבֵּין שְׁנָא עֲדוֹת בַּיְהוָה שְׁמָו הַמַּעַד עַלְיָה שְׁלָגָה
 עַלְיָה h.e. Tres sunt qui fugerunt à transgressione, cum quib[us] proin Deus Nomen suum communicavit, nempe Joseph, Jahel, &
 Palti. De Joseph unde habetur? Ex loco illo; Testimonium קְרָבָה in Jehoseph, &c. Nam hic Jod & He restantur de, eo quid non re-
 tingerit uxorem Potipharis. Ergo secundum hos etiam נ tantum in-
 setum; Jod enim jam antea fuit in ipsius nomine. Hoc Me-
 drash R. Aharon Aben Chajim Fessanus Arabs in לְבָב אַהֲרֹן

Aharon

pharao ad Judic.4. fol.24. a. sic exponit; שְׁמָוֹת בִּיהוֹסֵף שְׁמָוֹת פְּרִירַעַה עֲדוֹת עַל יְעֻפָּה טֶלֶא חֲתָא וְלֹא גָּנוּ אֲפִלוּ בְּמַחְשָׁבָה בְּשָׁבֵת יְהוָה שְׁנָתוֹת עַל שְׁמוֹ וְנִקְרָא שְׁמוֹ יְהוָה שְׁנָרָא אֲשֶׁר־הָיָה בְּשָׁחוֹת לוֹ יְתִבְרָךְ וְלֹא תִּטְבַּח בְּזֶבֶחַ כְּפָלָת מִן הַעֲבֵרָה לְנִמְרָא *b.e. Testimonium in Jehovah posuit, Psalm.81. quo vult significare, Testimonium de Josepho, quod non peccarit. Et etiqrat uxorem Potipharis, ne cogitatione quidem, esse in Nomine יה. Nomiini ejus hic superaddito, dum vocatur Ioseph, quod speciem habet, ac si Deus vel Dei nomen cum ipso communicatum esset, quod non quadraret, nisi omnino immunit suissat a transgressione. Et hic ergo author vult, literam יה nomini Iosephi insertam fuisse, non ut conficeret nomen Tetragrammaton, sed nomen יה, & id quidem non propriè, sed tantum per indicium, respectu literarum, non vocalium. Vide & Zohar in Levitico col.21.*

Pro altera sententia, quod videlicet istius formæ Nomina, aut saltem nonnulla, ex Nomine proprio Tetragrammato יה, & alio, sive composita, ista videntur facere Nomina, quæ ab initio non unquam habent נ, non unquam נ. Talia sunt, נְאֵנָה ELnathan, & נְגַנְּנָה JEHONathan: Sic נְלָחָן ELchanan, & נְחֹנָן JEHOchanan: נְלָדָה EL jadah & נְחֹדָה JEHOjadah אַלְשָׁבָע EL-Schabah, & נְבָשָׁבָה JEHOschabah: סְמָךְ ELjakim, & נְהֹזָקִים JEHOjakim. Sic legimus 2.Reg.23.v.34. quod Pharao Necho Rex Aegypti, cum Regem constitueret Eljakim, filium Josiae, in locum patris ejus, nomen ejus verterit Jehojakim, quo nomine etiam postea in sacris notatur; in recognitionem scil. quod ipsius auctoritate & potestate regnum obtinuerit; & quod Deus eum non reprobarit, sed Divinitus constitutus fuerit: Hoc enim significat Eljakim, & Jehojakim.

Respondent Hebrei nonnulli, concedendo, ex parte hic nomen Tetragrammaton concurrere ad hanc compositionem, verum non directè & primariò, sed indirectè & oblique. i. Quod nomen adhibetur non integrum, ut alia quædam nomina Divina in compositionibus, נְאֵן, נְחֹדָה, sed quoad nonnullas tandem literas, quæ in aliis quoque nominibus prophanis quandoq; occurruunt, ac proinde huic nomini cù aliis sint communes. Huc facit quod legitur in *Apis rimonim* cap.22. Posteaquam de Nomine נְהֹזָקִים loquutus esset author, dixissetque illud aliquando etiam occurtere. בְּלֹא אֲלֹנִין חֹל sensu prophano, subjungit; אַלְכָא

אלמן שם יהיה עם היינו נזרא מזד לא ישתחוו אל השם הנדרל כי אפלוּ
נאותיתו לאר ב글שו חול אלא בתוספת אלו אחריהן לאפרוקינהו
מקודשת השם דכתיב מקומ שפول העץ שם יהוא לא למא זה זומרה
ליהוא בן נמש ושאר שמות כיווצא בו יהושע יהודך יהוביכן ודומיהה
h.e. Idcirco Nomen Ehje, quamvis sit quod, summe tremendum, non
samen aquatur Nomini magno Tetragrammato, quia ne tres quidem
ejus litera occurunt sensu & usu prophano, nisi sub sequente Aleph (vel alia
litera) ut sic eximantur & excipiuntur à sanctitate Nominis hujus, sicut
scriptum est; In loco, ubi deciderit arbor, illic יהוא Jehu erit, Ec-
cles.ii.3. Cum quo convenit nomen יהוא Jehu filii Nimchi, I. Reg.19.16.
& alia eiusimilia. Item ista; Jehoschua, Jehozedek, Jehojachin, &c.
2. Licet compositione aliqua sit respectu literarum, tamen non quoad
puncta, quae constans est Hebræorum sententia. Ratio Impos-
tioneis hujus formæ Nominum priorum videtur profluxisse ex
forma illorum Nominum, quae ab initio habent syllabam י, quæ
forma est antiquissima & ante Mosen quoque usitata, sicut pars
ex nomine יַסְׁפֵּה Josephi, & יַכְׁבֵּד Jacobed, matris Mosis, Exod.ii.
v.20. insertâ literâ ו, ut suprà dictum. Syllabam autem hanc י
esse in istis ex contractione Nominis Tetragrammati certò asse-
verari non potest, cum etiam adhuc apud quosdam controve-
sum sit, num ante Mosen Nomen hoc Patribus notum fuerit.

25.

Alteram quæstionem quod attinet; *An compositione ista contraria
concludi possit ex lectione illorum Nominum pro lectione JEHOVAR?*

Respondeatur negando; Posito enim, istam compositionem ex
Nomine Tetragrammato factam esse, tamen nec dum sequitur,
quod illi intendunt, ista puncta esse propria Nominis יְהוָה; sed
ut in eo sunt mutuositatia, ita & hic talia manebunt.

Inst. *Atqui ista puncta in illis nominibus compositis pronunciantur,
una cum consonis. Ergo & in Nominis simpli.*

Rq. Quod in istis Compositis consonae Nominis יְהוָה una cum
punctis illis exprimuntur & pronunciantur, secus quam in simili
Nomine Divino, causa est, quia Nomen illic non est integrum
neque propriè Nomen Divinum & sanctum illud, sed æquivocum
& communiter; cum etiam aliæ voces multæ sint, tres istas voces
cum his vocalibus præse ferentes, quæ nequaquam dici possunt
sunt ex Nominis Divino esse composite. In prophanatione
propheta

prophana illorum usurpatione nulla indicatur fieri prophanatio
Nominis Divini, nec ullus unquam hoc nomine blasphemiae aut
contumeliae in Deum reus factus. Præterea, non ideo illis Nominib;
puncta ista sunt addita, ut aliter voces illæ legerentur, quod
patet ex præfixis; Non dicitur יְהוָה sicut dicitur יהוָה, sed
יְהוָה, &c. Adhæc, si propria hæc est compositio, &
puncta hæc propria, cur non in omnibus similibus compositis
adhibetur? Atqui hoc non sit, ut paulo antè vidimus ex יהוּכֶל,
deinde etiam ex illis Nominibus, quibus hoc Nomen in fine eodem
modo addi videtur: ut, יְהוָה, יְהוָה, אֱלֹהִים, מֶלֶךְ, & alias quam
plurimis similibus. Nam, quæ specie illa priora dicuntur esse com-
posita ex Nomiue Divino Tetragrammatore & prophano, eadem
hæc dici possunt esse composita ex prophano & Divino: Certe
idem significare videretur quod צְדָקָה: Sic idem
quod הַזָּקָן: Item idem קָנָה: Item idem
quod הַזָּקָן & quædam alia. Cur jam illa puncta magis propria
dicentur esse Nominis Tetragrammati, quæ adhibentur in Com-
positione ab initio, quam illa quæ in fine?

26.

Posiro ergo, Nomen hoc Tetragrammaton hoc sensu etiam
esse ὑπάρχοντα, quod vera ejus lectio secundum puncta vocalia
intercederit, queri & illud nunc potest; Quamdu illius Nominis
nisi & notitia inter Iudeus duraverit, & quo circiter tempore illud
expirat?

De Tempore Templi primi non puto cuiquam dubium esse:
sub Templo vero secundo etiam notum ipsiis fuisse, varia haben-
ta testimonia:

In Talmud Babylonic; Joma cap.7. & Talmud Hierosolymitanus Megilla legitur; *Quis est sensus ejus, quod scriptum est, Et benedixit Efra DOMINO Deo magno?* Nehem.8.v.6. צָרָלוּ בְּשָׁמָר הַתְּפִירָה Quid magnificavit eum per Nomen Tetragrammaton.

In Medrasch Tillim seu Psalmorum Psal.36. v.11. טְנוּ זְרוֹת דָיו מִשְׁתְּפָשִׁים בְּשָׁמָר הַפְּפּוֹרֶת אֲנֵשׁ כְּנַסְתַּה הַנְּדוֹלָה וְזָנוֹת
שְׁמֹד וְיָא אָדוֹן שְׁלֵצָה יְהִי שָׁנָא מְרַחְבָּה מִיסְבָּה אֶת גָּל הַפְּלָחָה. —
R. Abba; Due generationes seu etates usæ sunt Nominis Tetragramma-
to; Viri Synagoga magna, & aras Schemed. Sunt qui dicant, etiam
generationem Tzidkia, sic ut dicitur; Ecce ego converti instrumenta

bellica, &c. *Jer. 21.4.* וְהַזָּמָם נִתְמַשֵּׁרָה Per hoc enim intelligitur Nomen-Tetragrammaton, &c.

Iherum in *Joma cap.4.* נִמְגָעָן הַצְדִיק נִמְגָעָן אֶת־יְהוָה חֲבָרוֹת Ex quo mortuus est Simeon justus, cessarunt Sacerdotes benedicere per Nomen; sc. תְּהִמְתָּנָה Tetragrammaton, ut R. Salomon supplet.

Sed & post Templi vastationem adhuc per aliquot annos nō tum fuit peculiaribus quibusdam viris:

In *Medrasch Koheloth* cap.3. v.ii. leguntur duo exempla, cujus-dam scil. R. Chinnanah, & alius cuiusdam מִדְאָת Medici in *Tzipporia*, שְׂמָחָה בְּעֵם שֵׁם הַמִּפְרוֹת, in quorum manibus fuit Nomen Tetragrammaton.

In *Talmud Kidduschin* cap.4. prolixa narratio extat, quod sciverint Nomen, quatuor, duodecim, & quadraginta duarum literarum, ita ut Rabba putarit, se publicè illud expositurum pro cōcione; sed dixit ipsi quidam senex; Occultandum est.

In *Joma cap.3.* in fine, mentio fit cuiusdam Bar Kamzar, qui unico ductu singulari artificio poterat scribere Nomen Tetragrammaton, de quo videri etiam potest R. Jehuda Chajath in libro תְּהִמְתָּנָה in capite de אֱלֹהִים מִעֲרַבָּת Unitate Dei.

Hæc ex Hebræis; unde omnino videtur colligi posse, circa vastationem Templi secundi & Urbis, aut paulò post, plane intercidisse.

27.

Tertiò quæri potest circa hoc Nomen; An ita sit Dei proprium, ut non etiam competit creaturæ?

Ad hoc respondemus; Omnidò soli Deo proprium esse, Deo vero quoque soli in Sacris literis, neque ulli creaturæ unquam, saltem propriè, tribui. Quod illa loca attinet, in quibus videtur tribui, vel Arcæ, Numer. 10.35, 36. & alibi, Hierosolymas, Ezech. 48.v.35. Angelis, Judic. 6. &c. negamus, ea quicquam contraria sententia, illiusque patronis, Arrianis, Photinianis, Socinianis aut aliis, favere. In plerique enim potest & deber commodissimè ac rectissimè Nomen illud ad Deum ipsum referri: vel explicanda sunt per Ellipsis, aut per Metonymiam signi & rei significatae, ut vocetur חַנְכָּר בְּשָׂר בָּעֵד res nomine domini ipsius, ut loquitur Josephus Albo in libro Ikkarim lib.2.cap.27.

24. Quartæ

Quarto quæritur; An hoc Nomen Deo Patri sōli, non etiā Christo
ac Spiritui Sancto, tribuatur?

Ad hoc respondetetur breviter ex ipsâ naturâ Nominis istius; cùm sit ☚יְהוָה Nomen essentiæ, illis necessariò competere & tribui, quibus essentia illa est communis. Cùm itaque essentia Divina unica tribus personis sit communis, nomen quoque essentiæ iisdem commune erit. Huc facit, quod ex ipso hoc Nōmine sacro sanctam Trinitatem quidam probare nituntur. Dicunt; In hoc nomine Tetragrammaton tantum tres esse literas distinctas יְהוָה, quæ totidem hypostases in adoranda Trinitate denotent: teram autem secundam הֵ, denotare secundam personam, & duplicari ad indicandam duplēm Christi naturam. Huc referunt quidam, quod in antiquis Paraphrasibus Chaldaicis Manuscriptis Judæorum nomen hoc Tetragrammaton scribitur per tria Jod cum subscripto ו, hoc pacto ו, ו, & nonnunquam circulo inclusa; Tria Jod putant denotare tres hypostases; tria æqualia Jod, tres personas æquales; unicum Kametz tribus illis subscriptum, Essentiam unicam tribus personis communem.

Quintò etiam quæri potest; Cur hoc nōmen solum præceteris vocetur Tetragrammaton, cùm & alia quatuor literis constent, præsertim to יְהוָה, quod istidem est essentiale & ejusdem originis, nullaq; alia videtur inter hac duo nomina esse differentia, nisi quodd unum sit prima persona futuri, alterum Tertia? Resp. 1. quia Phieh rarius, nec ullibi, quam Exod. 3. occurrit: nequæ præterea amplius vel à Dō, vel ab hominibus usurpatum legitur. 2. quia duplēm habet significationem. Est enim frequentissimè tertia persona futuri verbi יְהוָה. Videatur de hac quæstione etiam Galatinus lib. 2. cap. 14.

Sextò denique quæritur; An per hoc Nōmen miracula fieri possunt, atq; add, an olim Moses & Christus, vi hujus Nominis, miracula ediderint, ut Judæi fingunt?

Ad hoc respondemus, impiam & diabolicam esse superstitionem, credere, peculiarem quandam vim inesse literis, characteribus & numeris, vel in hoc, vel in aliis, seu veris, seu fictis Nominis.

bus, quam etiam saniores Judæi ipsi detestantur & repellunt, quâ de re videri potest R. Moses Aegyptius in More Nevochim par. i. cap. 61. Nam, ut Augustinus Julianianus Episcopus Nebienfis, ad dictum locum scribit; *Notum ac manifestum est cuilibet aliquatenus intelligenti & ponderanti rationes divinarum rerum, literas & characteras seu figuram literarum, manu artificis scriptarum, esse puras creaturas, & ideo non habere ullam potentiam aut virtutem à se, nisi recidamus ad ignorantiam idolatrarum, creaturas pro creatore adorantium, quorum peccatum est blasphemia impia & Deo abominabilis.* In genere itaq; dicimus cum auctore libri Cabalistici Schaeare orah, fol. 2.

עוזר בני שפע בקולי ותהי ניר אוניך קשיבות ל' עצמי. כי אם יפתח חטאיכם אל תאהה. אם יאמרו לך אפננו ונמוס בזיכך שמאות והזקנים שתאנבל אל חטאיכם בהם. בני אל תלך בזרק אם מגע רגליך מנהיגים כי אוזכם הטעות זיה השטויות כולם פיני רשות וטבמורות ל' צודך בהם חנפשות ולו ללבת לאברהם וכו' b.e. *Mifili, auſculta vocimea, & aures tue attentaſunt ad confiſium meum: Si seducere conentur te peccatores, ne acquiesceris: si dixerint tibi, Veni nobis cum, & trademus in manum tuam Nomina Divina, quibus possum usi; mi fili, ne abito in viam cum ipsis, continue pedem tuum a semita iporum: quia illa Nomina, & ius illorum, nil sunt nisi retia & laquei, ad capiendum animas & ducendas eas in perditionem.* Mosen quod atinet, non eo sine ipsi Nomen hoc sacrosanctum revelavit Deus, ut ea Miracula faceret, sed ut per illud, & ex eo, Israëlitis veram Dei cognitionem insinuaret & communicaret, eosque de veritate promissionum divinarum ex æterna & immutabili Dei essentia confirmaret. Alio modo & medio per Mosen miracula illa operatus est Deus: Per fidem, dicit Apostolus, Mosen omnia fecisse, non in hoc Nomen ejusque literas, vel prolatas, vel baculo suo inscriptas, sed in Deum ipsum. De Christo atrocissimam dicimus esse Judæorum blasphemiam, quâ hoc ei affingunt, in impudentissimo scripto, quod vocant *תְּהִלָּה*, quam jam olim eleganter refutavit Lutherus in libello de Schemhamphorasch, &c. Fecit is sua miracula non per Nomen hoc יהוה prolatum, sed per rem hoc Nominis significatam, hoc est, per Naturam suam Divinam, tanquam verus & essentialis Deus.

31.

Hæc de Nominis Tetragrammaton. Alterum Nomen essentiale est

le est יהָיָה Eh j e h Ero. Quamvis enim illud nullibi aliis, quam Exod. cap.3; legatur; tamen, quicquid contrà obganniane Photiniani, è numero Divinorum nominum illud minimè expungendum, sed rectè inter illa referri & recenseri, censemus. Sufficiet enim, si semel extet. Nam 1. Deus ipse hoc Nomen sibi tribuit. Cum enim Moses, ad Israëlitas mitendus à Deo quæreret de Nominе ipsius, respondit ei Dominus v.12. אֶת־אֵת שְׁמִיךְמִנִּי אָמַר אֶת־אֵת, & mox v.14. אֶת־אֵת שְׁמִיךְמִנִּי misit me ad vos; ubi tanquam Nomen Dei proprium adhibetur. 2. quia essentiæ Divinæ rationem accurate & disertè quoque exprimit, ut eleganter ostendit R. Moles in More Neochim p.1. cap.63. Nam ex multorum, & omnium Hebræorum, sententia, non est alia inter hoc, & Nomen Tetragrammaton, differentia, nisi quòd illud est personæ primæ, hoc tertię; & quod Deus de se in primâ personâ dixit אֶת־אֵת Ero, vel, Sum qui sum, id homines de eo esserunt, הָיָה Erit, vel, Est, Qui est, & mutaro ' in 1, הָיָה, ut in הָיָה Charva, quod est à הָיָה Vixit. 3. auroritate Hebræorum, quib[us] hoc Nomen inter præcipua decem Dei nomina referunt, ut videre est ex libro עֲרוֹת Porta lucis, Josephi Gecatilie, quem de Nominibus Dei decem scripsit, & autoritate D. Hieronymi, Patrum in Hebreis doctissimi, & aliorum.

32.

Quod objicitur; Deum his verbis, Eliech ascher Eliech, promittere tantum, se populo suo adfuturum, & illos ex præsenti & aliis tribulationibus liberaturum, atq[ue] iis perpetuò adfuturum; id nos minimè laedit. Subordinata enim se invicem nō tollunt. Utrumque voluit ut populo insinuaret Moses, & æternitatem ac immutabilitatem essentiæ Ipsiū, & immutabilitatem in promissionibus. Unum enim ex altero fluit. Nam quernadmodum Deus immutabilis est in sua essentia; ita quoque in suis promissionibus.

33.

Etymologiam ejus quod attinet, habet simpliciter formam Futuri à verbo הָיָה Fuit; Unde, אֶת־אֵת שְׁמִיךְמִנִּי de verbo ad verbum est, Ero qui ero, vel, Ero quia ero, semper scil. vobis: um in vestris tribulationibus, tanquam is qui semper Idem est ac permanet. Rectius autē transferri hæc futura per præsens statuimus, Sum qui sum, idque autoritate veterum Interpretum L X X. Græ-

corum, qui reddunt ēwā ēpū ḥ̄ō, D. Hieronymi, & aliorum.
Essē, enim, in p̄sētis maxime cōpetit Deo, cujus esse non novit p̄teri-
tū, neq; futurū: Aeternitati nō cōpetit p̄teritū aut futurū,
scribit Paulus Burgensis. Arque hac etiam de causa probabile est,
Deum nō lūisse h̄ic mutare tempus, dicendo: אֲשֶׁר הַיְיִתְּ
Ero qui fui, ut doceret, nullam in s̄e. else varietatem temporum.
Et Futurū saepissimē apud Hebræos pro Præsenti, quo illi ca-
rent, ponit, in re continuā seu permanente, notius est, quām ut de-
monstratione indigeat. Videatur Thesauri Grāmatici lib. cap. 12.
Hinc etiam R. Moles exponit per תְּבִיעָה אֲשֶׁר קֹרְבֵּן Existens,
qui est existens.

34.

Tertium Nomen Dei essentiale est יְהֹוָה. Nam & hoc No-
men probabile est à Radice יְהֹוָה Esse, & fortè ex ipso Nomine
Terragrammaro, descendere, quemadmodum plerique docti-
morum Hebræorum sentiunt, ut sit, vel dimidiatum aut decur-
ratum ex Nomine Tetragrammatō, ejus duas priores habens lite-
ras, ut scribit Aben Esra, Moses Gerundensis, & alii; vel ex eodem
per Syncopen contractum, habens ejusdem primam & ultimam,
ut sentit Doctissimus Nicolaus Füllerus, in Appendice ad Miscell.
Theologica. Hinc scribunt Hebræi, non tantum idem significa-
re, quod יְהֹוָה, sed & numerum eundem literis suis facere, quem
facit Tetragrammaton. Nam יְהֹוָה valet 26. & יְהֹה, suis li-
teris hoc modo scriptum יְהֹה יְהֹה Jod He, itidem facit 26. Sunt
etiam qui Radicem ejus faciunt יְהֹוָה, quæ idem cum יְהֹוָה. Alii
observerunt, יְהֹה non tantum esse initium nominis יְהֹוָה, sed &
finem וְיְהֹוָה. & medium וְיְהֹוָה.

Hæc suo loco relinquimus. Nostræ, & Hebræorum sententia,
favere videtur, quod Psalm. 68. 5. & 150. 6. & alibi, L. X. Græci
reddunt hoc Nomen per κύριος, perinde ut Nomen יְהֹוָה, &
Theodosio per τὸν Θεόν in τῷ Ιησοῦ. Nec obstar, quod Iesa. 26. viii.
conjugantur hæc duo Nomina בָּבֶן יְהֹוָה; Nam licet habeant
eandem Originem & idem principium, habent tamen formas
diversas. Mysteria, quæ alii h̄ic querant, nos tanquam incer-
ta, omittimus.

35.

Quæritur: An Terminatio illa תְּבִיעָה, que in plurimis Nominibus pro-
p̄bi

qui occurrit, veluti in יְהוָה Jeschajab, יְהוָה Nehemiah, עֹבֶדְיָה Obadjah, וְרַמִּיָּה Firmejab, &c. si idem hoc Nomen **אֱלֹהִים**, atq; adeo ex hoc & alio nomine sive composita? Resp. Videri quod non, 1. quia **וְ** in illis nominibus propriis non habet Mappik: 2. quia non semper hanc terminationem retinent, sed aliquando assumunt *Vau Schurek*; ut, יְהוָה Jeschajahu, יְהוָה Firmejahu, &c. 3. quia LXX. Graeci hoc nomen **אֱלֹהִים** vel reddunt per Θεόν, vel immutatum retinent **αὐτόν**: in his vero nominibus propriis non servant terminationem **αὐτόν**, sed addunt in fine; ut, Ζαχαέας, Ιωαήλ, Ιερουάν, &c. Quod LXX. **אֱלֹהִים** exprimunt Ιεθάλεια; ideo fecerunt, quia potius est appellativum, quam proprium. Hinc etiam vulgatus expressit appellativum, *Amabilis Domini*. Confer Deuter.33.12. Contrà videtur esse, quod quaedam horum nominum in fine etiam habeant **אָלָה**: ut, חֲנַנִּי Hananijah, idem videtur esse cum אָלָה: Sic אָרוֹן & יְהוָה אָרוֹן: Item אָרוֹן & לָקְרָבָן: Item אָרוֹן & מִיכָּה: Item עָזָרְיָה Asarjah, & עָזָרְיָה Asarel, & similia, ejusdem significationis esse videntur. Fortè etiam dici posset, esse Nomen Tetragrammaton ipsum, idq; ob eisdem rationes, quia **וְ** non habet Mappik, & saepè **וְ** in fine additur.

I. CLASSIS.

36.

Secunda Classis Nominum Divinorum comprehendit ea, quae Deum ab Operibus vel Proprietatibus quibusdam describunt. Inter haec primus meritò locus tribuitur Nomi **אֵלֹהִים ELOAH**, cuius considerabimus Scriptionem & formam, Etymologiam, Significationem, & Usum.

37.

Circa hoc Nomen observandum, illud sub triplici *Forma* de Deo in Scriptura Sacra legi; אֵלֹהִים ELOAH in singulari numero: אֵלֹהִים & אֵלֹה ELOHE, formâ numeri pluralis absolu-
tæ & constructæ; & cum Affixis pronominibus; אֵלָנוּ Deus meus: אֵלָנוּ Deus tuus, &c. Prima forma אֵלֹהִים semper plenè scribitur, cum Vau scil. espresso, unico excepto loco, Deuter.32.17. Reliq; formæ, אֵלָנוּ & אֵלָה, ubique per totam Scripturam, aliquot centenis aut millenis locis, defective scribuntur sine Vau, uno excepto loco, ubi juxta Masoram, אֵלָה plenè scribitur, Psal.18.

Psal.18.v.47. Cum Affixis omnia similiter defectivè sunt scripta, duobus exceptis יְהָוָה, Psal.143.10, & Psal.145.1. De causa hujus rei mox aliquid dicetur.

38.

Etymologiam hujus Nominis quod attinet, ea haud ita certa redipotest, quia in Scriptura nullibi exprimitur.

Sunt qui arbitrantur, derivari ab antiquo verbo יְהָוָה, quod apud Arabes adhuc in usu, & Colere significat, ut יְהָוָה sit Coleretus, Is cui cultus debetur, Qui coli debet.

Alii deducunt ab Hebræo יְהָוָה Juravit, quia in Juramentis, Adjurationibus & Execrationibus, Deitatem mentio. Huic repugnare videtur quod יְהָוָה habet Hē mappikkatum.

Non delunt etiam qui ab יְהָוָה originem ejus petunt. Quod si analogiam Grammaticam respiciamus, vix videri potest, quomodo inde deduci queat; cum He mappikkatum nunquam sit servile, & proinde nec hic Hebreanticum regulariter esse posse. Interim tamen etiam hoc constat, in Nominibus propriis formandis Analogia Grammaticæ non ita accuratam semper haberi rationem, ut vel ex uno Nominis נֵה à verbo נַהֲנָה, secundum Scripturam deducto, appareret, in quo tertia radicalis abjecta, quod in nullis verbis appellativis facile fieri solet: Sic hic forte certas ob causas una polsite esse addita. Sic scribit Marcus Marinus in Arca Noæ, in hac voce: *Alii, & fortasse verius, ab יְהָוָה deducunt adjetto נֵה, quasi Potentissimum diceres.*

Huc inclinat quoque Abarbenel, cuius sententiam de hac voce hic recensere placet, quam habet in Commentario suo in Genesim capri. Primo statuit ut יְהָוָה, יהָוָה, יהָוָה, &c. omnia esse ejusdem originis, & sensus; primamq; eorum vocem ac stirpem esse Nomen יְהָוָה: Deinde, quando Deo placuit singulariter sanctificari Nomen hoc, addidisse ei duas literas, medium scil. partem Nominis sui proprii & sanctissimi Tetragrammati, ut sic hoc quoq; Nomen de sanctitate illius participaret. Sic quandoque ei addidisse Jod & He, unde exsurrexit nomen יהָוָה & יהָוָה, in quâ formâ in fine addidisse ad tollendam duntaxat formam constructam, non ad denotandum numerum plurem: quandoque vero Vau & He, unde orta sit forma יהָוָה: Tertio, elicit hinc rationem, cur יהָוָה semper scribatur plenum Vau & He, unico excepto loco Deut.32.17. ubi de Demonibus seruatur & dicitur:

¶ dicitur, quod non sint אלהים Deus; אלהים vero, אלהים tam sola, quam cum Affixis, duobus aut tribus tantum locis exceptis, defective; quia scilicet sufficerunt illis dua litera de Nominis Tetragrammaton mutuatae. Duabus autem de causis scribit non integrum Nomen Tetragrammaton huic Nomi adjungi vel inseri: 1. quia Nomen Tetragrammaton docet propriissime de Essentia Dei, ac proinde inconveniens foret adhiberi in Nominis Deum ab Operibus nobis describente: 2. quia hoc Nomen ELOHIM metaphorice etiam alius communicatur: Nomen vero Tetragrammaton nequam; unde sterum non integrum potuisse ei communicari, ne una cum ipso etiam Nomen Tetragrammaton, quod nulli creatura tributur, alius communicaretur. Haec ille, quae in medio relinquimus.

39.

De Significatione & sensu hujus vocabuli itidem varie Interpretes sentiunt:

Hebrei communiter volunt esse Nomen Judicii, seu, significare propriè Judicem, aut Judices, seu Magistratus. Sic R. Moses ben Majemon, R. Salomon, R.D. Kimchi, & Talmudici ipsi, unde in Tractatu Joma fol. 87. i. ad locum illum; שׁאֵלָה אֲנָשִׁים אֶלְهִים Si peccaverit vir in virum, judicabit ipsum ELOHIM. I. Sam. 2. 25. scribitur; מִן אֱלֹהִים Quid est hic ELOHIM? Quid est hic *Judex*. Huc referunt etiam sequentia loca; Exod. 22. 8. Et accedet Paterfamilias ad Elohim (*judices*). Et ibid. v. 9. Ad Elohim (*judices*) veniet negotium amborum illorum: quem condemnaverint Haëlohim (*Judices*) duplum repperder. De hac sententia mox plura dicentur.

Author libri Cosri parte 4. ab initio de hac voce ita scribit: אלהים תזאר למשפּך בדבּר מִן הַרְבִּים וְלֹא יִשְׁתַּחַווּ בְּכָל פְּשָׁתָהָא רֹאשָׁה נו מושל בעיִלָּס כוּלוּ וְשִׁיחָה חַדְקָה כְּשֻׁהָא רֹזֶה נו כְּחָה מִכְּחֹות הַגְּלִיל אוֹ טְבָע מִן הַטְּבָעִים אוֹ וְיַיְמְנִיא אֲזִים hoc est, Nomen ELOHIM est Epitheton Dominatoris in rem aliquam, aut Judicis. Et talis est vel Universalus, dominium habens in mundum universum, vel Particularis, in partem aliquam, veluti; Vel virtus aliqua cælestis, vel Natura rei alicuius, vel *Judex* inter homines.

Don Isaaci Abarbenelis sententia est; hoc Nomen ELOHIM aatribui Deo, tanquam Effectori & Productori omnium rerum, atq; etiam propriè & primò significare Productorem seu Authorum omnipotentem; idq; probat ex illis Scripturæ locis, in quibus

frequenter, ubi Deus tanquam Creator & Author omnium rerum describitur, hoc nomine à Spiritu Sancto insignitur: In hunc autem modum suam ille explicat meitem; Deus sub duplice notione à nobis consideratur; אֱלֹהִים אֵת שְׁמָךְ מֶצְדוֹן respectu nostri, וְאַם דֵם אֲחֵת מְצֻדָּנוּ non nisi una sit ex parte Dei; primò Respectu esentiae & quidditatis ejus simplicissima & perfectissima, בְּלֹת שְׁמָה קְדוּשָׁה מְנֻשָּׂן que incomprehensibilis est alius, prout in se est. De hac docet Nomen Tetragrammaton יְהוָה: deinde וְתִשְׁפַּעַת לְלִי וְתִשְׁפַּעַת מְצָדָן Respectu Influentialis (active seu transitivè, ut Philosophi quandoq; Verbum Influere, & Nomen Influencia sumunt, pro Immissione seu Communicatione influentiarum) omnibus alius, que influentiam ab ipso accipiunt secundum perfectionem ejus. De hac docet Nomen אֱלֹהִים Elohim; quia scil. hac Influentialis secundum potentiam ejus infinitam. Nomen hoc אֱלֹהִים significat אֱלֹהִים בְּכָחָרְנוּ וְעַזְוָם Influentem & Existere facientem (i.e. Producenrem, Efficientem) omnia per potentiam suam magnam & immensam, juxta id quod Prophetas Esajas dicit, וְעַזְוָם כָּוֹרָא קָדוֹשׁ הָאֱלֹהִים Elohe Deus (i.e. ex ejus mente, Effectorem, Creator) mundi, Deus creans fines terre, Iesu.40.28. Item; Ego primus, & ego ultimus, & praeceper me non est אֱלֹהִים Elohim (q.d. Influens, Efficientes per Influxum) Iesu.44.6. Item; Scitote, quod DOMINUS ipse est ELOHIM: Deus, Ipse fecit nos, Psal.100.3. In his enim & aliis similibus locis plurimis Deo attribuitur Nomen אֱלֹהִים & הָאֱלֹהִים sensu Effectiois, Productionis & Creationis. Sic ille.

40.

Usum hujus Nominis quod atinet; Cùm non solum de Deo in Scriptura S. usurpatum legatur, sed etiam aliquando aliis attribuitur, ut putat Angelis, Psalm.8.6. Psalm.37.7. Judicibus, Principibus ac Magistris; locis paulò ante citatis, & Exod.21.6. Psalm.82.1.8. uti quidem viderit; Astris, juxta Hebraeorum mentem, Job.38.7. Idolu deniq; ac Dius falsis, Exod.22.20. hinc queritur; Ururum proprii ac prima dicatur de Deo, an de Hominibus, an de Angelis?

Rabbi Moses ben Majemon in More parte 2. cap.6. ab initio scribir; Nomen hoc propriè significare Judices, & metaphorice transferri ad Deum & ad Angelos. Sic multi alii cum ipso.

Hanc ipsius sententiam refutat Abarbenel duabus præcipit rationibus:

I. *Quonodo, inquit, admittere potest intellectus, ut Nomen אלה בָּאֵלָהִים propriè & primò dicatur de Judicib⁹, בעם וראשון וmetaphorice de Deo Benedicto; וברוך השם, & Legis aliquoties de Deo dicatur, & postea per universam Scripturam multis millenis vicibus; è contra autem de Judicib⁹ (siquidem etiam de illis revera dicatur) rarissime & paucissimis in locis? וזה הוא טביה שכאו על הרוב ושנמאנא בכתוב תחלה הום התחנה הרואה נינה לא טביה שאמור על הפטע ובאחרונת Constat enim, id quod in Scriptura frequenter, & statim ab initio reperitur, pro proprietate significatione esse habendum, non quod rarius occurrit & posterius.*

2. Inquit; Si Scripturas accuratè examinare & considerare velimus,
deprendemus, hoc Nomen fortassis de Iudicibus planè non reperi; sal-
tem maximopè hoc apud me est dubium; Quamvis enim Onkelos, &
plurimi cum ipso Interpretates, hanc vocem ita acceperint & interpretati-
fint, tamen mihi videtur, secus se rem habere; Nam Scriptura semper,
quando de iudicibus loquitur, eos vocat nomine יְדָעֵתִי Jūdūm, aut
יְדָעֵתִי Sēnum, Deuter.16.18, Deuter.17.9, Deuter.19.18, Deuter.21.
v. 2. &c.

Quod verò ista loca attinet; Quem condemnaverint אלהים Elohim, ית אללה ית ad Elohim, Exod. 22.8.9. &c.

*Respondi potest, non esse in illis mentem & intentionem Scripture, Ju-
dices Nomine. וְאֶלָּה Elohim designare; sed indicare, quod omnia
judicare debeant קָדוֹם הַדָּלָתִים Judicio Dei, quod Judicium, quia Dei
est seu Divinum, secundum Legem & Praecepta, Scriptura vocat וְאֶלָּה
ELOHIM, juxta id quod scriptum est, ELOHIM Deus fiat in congre-
gatione Dei, in medio ELOHIM iudicat, Psal. 82. 1. Econtra sic inter
alias quoq; populos usitatum & consuetum est, ut de Judicibus regionis
ac provincie aliquas, quando ius dicunt secundum Leges regni, dicatur,
quod Rex hoc mandaverit, vel hunc Puniverit: quinimodo Locus quoq; ju-
dicii, seu Dicasterium ipsorum vocatur קָדוֹם הַדָּלָתִים Camera regia vel Im-
perialius, licet Rex non in illa presens sit. Eodem ergo modo explicari potest
illud; Tunc adducet eum kerus suus ad וְאֶלָּה הַדָּלָתִים Haælohim,
Exod. 21. v. 6. & similia; nempe, וְאֶלָּה הַדָּלָתִים Ad Judicium
Elobim Dei. Evidens hujus rei testimonium est Deuter. 19. 17. ubi legi-
mus; Tunc stabunt duo illi homines, quibus est lis coram וְאֶלָּה
DOMINO. Num enim bic quoq; dicemus, quod Sacerdotes atq; Judices
Scriptura vocet Nomine Dei proprio Tetragrammaton? Sane hoc in res*

veritate dici nequit. Quid obstat ergo, quo minus dicimus, eandem esse superiorum locorum & familiarium, que byses, rationem? Certe Onkelos bic nomen " iudicium reliquit, neq; per Judicem, ut reliqua transfuerit. Opt. mo autem iure sic vocatus fuit Iudicium; quia Iudicium Dei est, ut Moses loquitur Deuter.1.17. In quem sensum etiam Josephus Iudicibus dicit; Videte quid faciatis: non enim Homini judicatis, sed ^{ad} _{in} DOMINO, & vobiscum est in negotio Iudicij, nempe Deum. 2. Paralipom.19.6. Ex omnibus apparet, quando Scriptura de negotio Iudicij usurpat Nomen ^{וְנִמְלָא} Elohim, per hoc Nomen intelligi Deum ipsam, non Iudices.

Quod si vero quis omnino statuere velit, Iudices vocari ELOHIM, dicendum est, ut multi faciant, hanc tamen nequam esse propriam & primam vocis istius significacionem, sed metaphoram, quia sed Iudices Dei loco sunt ad judgmentum ejus judicandum in terra, quemadmodum Legatus nomen Principalis sui accipit. Et quia Iudicium & regnum ipsorum fit, aut certe fieri debet, secundum Legem Divinam, hinc vocantur ELOHIM, q.d. Instrumenta gubernationis Divinam è manu Dei Benedicti. Huc respexit videtur Aben Ezra Exod.21.6. recent ^{וְנִמְלָא} ELOHIM explicans per ^{בְּצֻוֹת} בְּצֻוֹת יְהֹוָה סtabiliientes precepta Dei in terra. Sic igitur hoc quoq; modo exercititia sententia Majemonidis, quod Nomen hoc significat primò & propriè Iudicium; metaphorisè verè ad Deum transferatur. Sic iterum Abarbenel, quibus hoc rancum addimus, cum ipso cōsentire alicubi Septuaginta Græcos. Nam illi Exod. 21. v. 6. pro ^{וְנִמְלָא} Ad ELOHIM (Deum) habent, ^{וְנִמְלָא} n̄ reūlēor ^{וְנִמְלָא} Ad tribunal Dei. Exod.22.8. Ezra ^{וְנִמְלָא} Coram Deo, sic v. 9. ibidem. Merito enim dubitari posset, an Iudices Numero singulare ^{וְנִמְלָא} Dei indigitare voluerint.

Aben Ezra viderit statuere, primò & propriè hoc Nomen dici de Angelis: ^{בְּצֻוֹת הַמֶּלֶךְ בְּצֻוֹת נָשָׁר} בְּצֻוֹת הַזָּהָר ^{בְּצֻוֹת הַזָּהָר} Deum itaq; sic vocari, quod omnia Ipsiā opera sunt per ministerium Angelorum.

Hanc sententiam hoc fundamento unico refutat Abarbenel; quod, si ita esset, necessariò sequeretur, hoc Nomen ELOHIM in primo Legis Divinæ veru, Genes. 3. dici de Angelis. Hoc autem manifeste falsum est, eo quod Creatio prima à Causa prima propter dubium immediatè profluxerit, non ab Angelis, qui ipsi quoq; sunt ex numero Creaturarum ejus.

Concludit

Concludit itaque tandem Abarbenel, *primo & propriè* hanc vocem de Deo dici, tamquam primo, absoluto, & omnipotente Authorē, Productore, & Effectore omnium rerum; secundariò vero & metaphorice Angelos, & quandoque etiam *Corpora celestia* vocari בָּתָּא אֱלֹהִים, quatenus & per hæc mediare multa bona hominibus influunt & communicantur, & quidem בְּכַח אֱלֹהָתוֹ יְהָוָה per Omnipotentiam בָּתָּא אֱלֹהִים Dei Benedicti, tanquam illius Dei D E O R U M , & D O M I N I D O M I N O R U M , Deuter. 10. 17. Eadem videtur ferè fuisse sententia authoris Cosri in loco paulò allegato, quando o. dixit significare primò Dominum universalem, qui nemo aliis est, quam Deus, &c. De Judicibus. An & quo sensu dicatur, antè jam visum.

41.

Cæterū ad Usūm hujus Nominis referamus & Lectori comunicemus quoque בָּתָּא אֱלֹהִים Quinq^u proprietates, quas de hoc Nomi ie בָּתָּא אֱלֹהִים Abarbenel ex Scriptura observavit:

1. Quod nou inveniatur uspiam in Scriptura, quod vel Deus ad Prophetam aliquem sit locutus, aut Propheta ad Deum, nisi commemorato vel nomine Tetragrammaton יהוה; vel nomine hoc בָּתָּא אֱלֹהִים, vel utroque simul: Cætera Nomina nunquam hoc usu adhiberi; nullibi legi, וַיֹּאמֶר צדִיק Schaddaj: vel; Et dixit El: aut ELOHE TzBBAOTH, &c.

Causam hujus rei reddit hanc, quia duo hæc Nomina dent, tūm de Essentia & Quidditate Dei, tūm de Influencia ipsius: Hinc putat factum, quod nulla Propheetia attribuatur nisi his duobus Nominibus.

2. Quod Ordinis ratione hæc duo Nomina convertantur, & promiscue usurpentur; adeoque nunc hoc nunc illud præponatur, quando conjunguntur: Sicut quandoque dicitur יהוה אֱלֹהִים Adonaj Elohim: sic alijs dici, יהוּת אֱלֹהִים Elohim Adonaj. In cæteris Nominibus & cognominibus Dei hoc non fieri.

Causam dicit esse, quia significant duas Notiones unitas in Deo benedicto.

3. Sicut Nomi Tetragrammaton nullum aliud Nomen præponitur; sic Nomi בָּתָּא אֱלֹהִים nullum aliud præponitur: Non enim dicitur, צבאות אֱלֹהִים Exercituum Deus, aut נָא כָּנוּן אֱלֹהִים Fortis Deus, aut גָּדוּלָה Gratus Deus. In illo, "

Gratiosus & Misericors Dominus, Psal.iii.4. dicit esse ellipsis מִלְּתָא verbi Substantivi E S T , & perinde esset, ac si dicereetur, חַנּוֹן וּרְחֹם הוּא " *Gratiosus & misericors est Dominus.*

Causa; quia sicut *Essentia & Influentialia Dei* omnibus rebus sunt priores, nec quicquam prius illis: sic duo haec *Nomina reliqui Nominibus Divinis sanctitate & dignitate sunt priora.*

4. Quod, cum Nomen aliquod Appellativum adjectivum construitur cum Nomine Tetragrammati, illud non fiat, nisi mediante & intercedente Nomine אֱלֹהִים vel אלהים: ut אֵל " DOMINUS Deus misericors & gratiosus, Exod.34.v.6. אֱלֹהִים צבאות ייְהוָה vel אלהים צבאות: אל ה' יְהוָה יְהוָה אֱלֹהִים exercituum: אל ה' יְהוָה יְהוָה אֱלֹהִים Israeli, & alia. In illis locis, ubi legitur, אלהים צבאות esse ellipsis Nominis אלהים, pro אלהים צבאות (ut supra viximus.)

Causa; quia cætera *Nomina Divina omnia non attribuantur Deo*, nisi secundum *Ipsius opera*. Horum quia radix & Scamigo est *Influentia Divina*, idcirco non construuntur illa cum Nomine Tetragrammati, nisi mediante אלהים vel אלהים, quæ *Influentiam* denotant.

5. Quod Nomen Tetragrammaton quandoque assumat puncta Nominis אלהים Elohim, & per illud legatur; sed non vice versa Nomen אלהים suscipiat puncta Nominis Tetragrammati, & per illud legatur.

Causa; quia *Influentia ipsius* sequitur ex *Essentia*, idcirco afficitur quandoque Nomen אלהים punctis Nominis אלהים, & per illud legitur. Non autem sit vice versa, quia non statim cognitâ ipsius *Influentiâ*, cognoscimus quoque *Ipsius Quiditatem & essentiam*. Adde quod nomen Elohim metaphorice dicitur etiam de aliis; secus verò Nomen Tetragrammaton, quod nulli aliis communicatur.

Hæc Abarbenel, quæ nec examinare, nec ulterius explicare aut illustrare placet, sed Lectoris judicio permittere, in cuius grammatice produximus. Sciendum autem, quæ haec tonus ex isto *Auctore protulimus*, illa non exactè de verbo ad verbum esse translata, nec eo ordine apud ipsum extare, sed ut brevitati ac perspicuitati utilitati quin etiam Lectoris consuleremus, ad nostræ tractationis methodum singula applicavimus, & sensum fideliter atque ita expressimus, ut quis illa intelligere & capere possit.

Licet autem, ut vidimus, dictus iste Author non in eam inclinet sententiam; quod בְּנֵי נָהָר & בְּנֵי נָהָר propriè sint pluralis numeri, quamvis etiam eam non plane rejiciat; nos tamen communem & analogiae convenientem sententiam sequernur, ac proinde hanc porrò, quæ hoc die frequens & triplex in Scholis est, proponeamus quæstionem: *Quo sensu in numero plurali de Deo uno dicatur, & An terminationis pluralis vi, vel ex ejusdem, cum verbo aut adjectivo singulari, constructione, Sacrosancta personarum Trinitas in Deo necessaria evinci posse?*

Graves sunt pro utraque, tam affirmativa quam negativa, sententia autores. Primus omnium Petrus Lombardus lib. i. sentent. distinct. 2. ex hac Nominis pluralis cum verbo singulari constructione Genes. i. i. pro Personarum in Divina Essentia pluralitate argumentum extruxit, quem deinde imitati sunt alii. Nos cum Calvinio, Mercero, Pareo, Drusio, Bellarmino & aliis, in negativam concedimus sententiam; sequentibus præcipue moti rationibus.

1. Quia Numerus pluralis per se non Trinitatem sed pluralitatem significat, unde non magis *Quaternitas*, quam Trinitas inde inferri posset.

2. Quia de Deo usurpatum, non semper Trinitatem vel ~~tres~~ personas omnes denotat; sed aliquando unicam tantum, ut Parris, Psal. 45. 8. *Idcirco unxit te יְהוָה בָּרוּךְ Elohim Elohecha, Deus, Dens, inquam, tuus, supra consortes tuos.* Filiis, ibid. vers. 7. *Solium tuum, Elohim, & Deus in seculum & sempiternum.* Hos. 1. 7. *Servabo eos bado-naj Elohehem in Domino Deo ipsorum:* aliquando duas personas: ut Gen. i. 2. *Et Spiritus Elohim Dei incubabat superficie aquarum.* Certe, si *Elohim* significaret Trinitatem, non posset orthodoxè dici, Pater est *Elohim*, Filius est *Elohim*, Spiritus Sanctus est *Elohim*.

3. Quia idem hoc nomen in numero plurali dicitur etiam de aliis singularibus, in quibus nulla est vel Trinitas, vel pluralitas. Sic dicitur de Unico Vitulo, Exod. 32. 31. Confer Nehem. 9. 18. de uno Mose, Exod. 4. v. 16. & c. 1. de uno Angelo, Judic. 13. v. 22. Imò, Idolis quoq; hac notione tribuitur; Dagoni unico, Judic. 16. vers. 17. Astoreth, Deo Sidoniorum, Chemosch, Deo Moabitarum, Milcham, Deo Ammonitarum; & quidem à Deo ipso, I. Reg.

1. Reg.ii.33. Quam in his vel Trinitatem denotat vel pluralitatem? Et, si tam ~~sicutum~~ mysterium hæc vox denotat, an credibile est, Deum id honoris idolis stercoreis tributurum, ut ~~mutetur~~ hoc Nomen cum illis communicaret? An probabile est, rām communehoc nomen in Sacris literis futurum fuisse, ut inter omnia Nomina Divina nullum magis sit commune?

* 4. Si hoc Nomine propriè personarum Divinartum Trinitas significaretur, ut per Tetragrammaton Unitas essentia, conveniens quoque esset, ut Deo soli tribueretur, & quidem semper in plurali numero, quoties omnes tres personas comprehéndit. Atque plurimis in locis in numero singulari dicunt de tribus ~~personis~~.

5. Quia alia etiam Nomina pluralia uni Deo in Sacris literis tribuantur, ex quibus tamen nemo hactenus Trinitatem probare cogitavit aut conatus est: ut, בָּרוּךְ דָּמִינוֹ, Mal.1.6. אָזְבַּעַד אֱלֹהִים אֱלֹהִים אֱלֹהִים ego. Cur magis denotabitur Trinitas, si dicatur אָזְבַּעַד Elohim ego; quam si dicatur, Adonim ego? Psalm.136.v.3. Celebrate לְאָזְבַּעַד Adone Dominos Dóminorum. Deuter.10.v.17. conjunguntur אָזְבַּעַד הָאֲרָגָן & אָזְבַּעַד אָרְנוֹן; quæro cur Trinitas potius hic proberet ex Elobe haelohim, quam ex Adone haadonim? Sic וְאֵז itidem formam haber numeri pluralis, & quidem in hac forma de solo Deo dicitur, nec tamen ex illo pro astriuenda Trinitate tantoperè certatur.

6. Si hæc vocabula haberent significationem pluralem, liceret dicere, esse plures Deos veros. Nam sequeremur in hoc Scripturam. Etenim si Hebraicè Personas divinas licet appellare אלהים Elohim Deos, cur non etiam Latinè?

7. Quia constructio hæc Nominis pluralis Elohim, cum verbo singulari etiam adhibetur, quando de diis falsis sermo est. Exod. 20.2. Non erit tibi אלהים אחרים, Dii alii coram facie mea. Sic cætera Nomina Domini frequentissimè solent construi. Exod.21.4. Si יְהוָה Domini ejus dederit ipsi uxorem; Et v.g. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל Etiam Domini ejus occidetur, &c.

8. Quia hoc nomen, de Deo unico & vero usurpatum, non semper cum verbo singulari construitur, sed etiam cum plurali: Genes.20.13. Errare fecerunt me Elohim Dii in domo patri mei. 2.Samuel.7.v.23. Iverunt Elohim Dii ad liberandum eum; pro quo 1.Psalip.17.21. dicitur, Igitur Elohim Dii, &c.

9. Quia Interpretes nunquam hoc nomen plurale pluraliter, sed semper singulariter, reddidere.

43.

Quenam igitur, inquit aliquis; est causa, quod Scriptura ita loquatur? Respondeamus Proprietas linguae Hebraeae. Huic familiare & consuetum est, Nomina Domini, modo in numero singulari, modo plurali, sensu singulari eodem, & de unica persona usurpare, atque hinc, sensu spotius, quam constructionis Grammaticae, ratione habitâ, illa in numero plurali verbo singulari jungere, aut adjectivum singulare illis adjungere; idque vel ad indicandam sumnam maiestatem & dignitatem, ut quidam volunt; vel רְבָי הַכּוֹדֵר, pluralitatem potentiarum & dominiorum, ut alii loquuntur; vel רְבָי הַפְּעֻלֹּות וְהַשְׁמִינִית multitudinem & varietatem operationum & influentiâ ab ipsis tamquam inexhausti fontis plenitudine profuentium; non quidem Dei ipsius, sed nostri respectu, quid Dei respectu & in Ipso. Unicum est & simplicissimum, pro multitudine & varierate effectorum extra ipsum, sub Pluralitate concipimus, quam ratione haec loquutio inter eas, quas ~~ad~~ ^{ad} se mundas dicunt, referenda videtur.

Has tres ferè reddunt Hebrei loquutionum harum causas, ad quarum considerationem hoc duximus. hac vice Lectori suggerimus, quod primam attinet, eorum qui dicunt, *Honoris causâ* in illis pluralem numerum adhiberi, illam sequentibus rationibus ab Abarbaneli impugnari & refelli:

i. *Quod* Nomen hoc אֱלֹהִים in plurali Numero attribuatur iis, quibus Deus honorem ademptum vult & subtractum; Idolis nempe; ut, Non erit tibi אלהים אחריך אלהים לך, Exod.20. Irem, זובח לאלהם יתרכז Sacrificans Diu (i.e. Deo alieno, Idolo) occidetur, Exod.22.v.19. Non probabile utique est, Scripturam S. velle Idola his phrasibus honorare.

Excipitur; *Hoc fieri* בְּפִי מִחְשָׁבֶת עֲוֹנְדִּיהֶם ex opinione & mente Idololatrum.

Sed responderet; Non videri verosimile & conveniens, ut Scriptura Sacra, dum homines ab honore Idolis exhibendo, dehortatur, ipsamer illa honoret ex opinione fatuorum & insanorum hominum. Hoc videntur restari & evincere illa loca, in quibus sic

E

vocantur, ubi maximè vituperantur: ut, *Sacrificaverunt Dæmoniū, non Deo*, וְיָהִיא דָּיוֹתָא *Diis quos non noverant*, Deut. 32. 17.

2. Quod in illis linguis, in quibus usitatum est Honoratores in numero plurali alloqui, id tantum fiat, פְּשָׁבֶרְוּ לְנַדּוֹל לְנוֹכֵחַ quando presentem compellant & alloquuntur; quasi ipse æquivaleret plurimis aliis: in persona vero tercia nequaquam ita de Magnibus loqui moris esse.

3. Quod si hæc esset ratio, meritò omnia Nomina Divina cetera ita usurpari deberent. Atque cætera Nomina Divina, veluti Θεος, Θεων, ut & Epitheta Dei, non sic usurpantur.

D. Hieronymus de hac re scribit Ep. 136. *Scire autem debemus, quod Elohim communis numeri sit, quod & Unus Deus sic vocetur, & Plures. Ad quam similitudinem Cœlum quoq; appellatur & Cœli* όυρα Schamajim, unde & sapè interpres variant. *Cujus exemplum nos in nostrâ lingua habere possumus, Athenas, Thebas, Salonas. Et Quæst. in Genesin: Verbum Ebraicum Elohim communia est numeri: & Deus quippe & Dii similiter appellantur.* Ita juxta quoddam רַבָּתָא Bestia, plurale (a singulari רַבָּתָא Bestia) jungitur Verbo singulari, & singulariter, juxta plerosque interpres, sumitur pro Elephante, seu alio maximo animante, ob magnitudinem suam, quæ instar pluriū est, Job. 40. 19.

44.

Ut vero tandem melius mentem nostram explicemus, non in eum finem hæc à nobis dicuntur & statuntur, quasi vel de re ipsa dissentiremus, & Judæis, aut Photinianis, aliisve Trinitatis hostibus hac in parte faveremus; vel Pietatem eorum, qui contraria sententiam defendunt, condemnaremus; vel etiam hoc argumentum apud domesticos quoque fidei planè elidendum ducemus: (Nam cur non eadem ratione, quæ Hebræorum incredulorum nonnulli, uti vidimus, emphasin hanc pluralis numeri referunt ad pluralitatem seu potentiarum, seu influenciarum, seu operationum, ad extra scilicet eadem nos Christiani eam ad pluralitatem personarum, & opera personalia seu ad intra, referre possunt?) Imo quis scit, quid prisci Hebrei per pluralitatem illam potentianum & facultatum intellexerint? sed ideo tantum, quod non satis firmum fortasse videatur hinc argumentum, ad SS. Trinitatem probandam, peti posse, & cum solidiora non desint, satius esse,

esse , ut iis utamur & adhærescamus , cum fabulissimis hæreticis disputatori . Cum quis enim ad probandam fidem Christianam inducit rationes non regentes , cadit in irrationem infidelium . Nam credunt , quod hujusmodi rationibus innitamur , & propter eas credamus , recte monet Thomas in Summa p.i. q.32. artic. i. Satis de Nomine Elohim , pro instituti nostri ratione : breviter etiam aliquid de cæteris .

45.

Sequitur Nomen **EL** , quod formæ suæ respectu originem suam deducere videtur ex Verbis quiescentibus secundâ radicale Vau vel Jod . Hinc à plerisque derivatur ab **לְחִזָּה** Fortitudo , Robur , unde Plal.73.v.4. **לְחִזָּה נְרָבָה** Et sanum est robur eorum : vel ab **לְחִזָּה** Fortitudo , Virtus , Potestas , &c . Sic **EL** propriè est Deus fortis , à summa fortitudine & potentia sic dictus , quâ non solum supra omnes creaturas eminet , sed & omnium Virtutum & Potentiarum in illis Fons est & principium . Hinc dicit Moses : *Quis sicut tu בְּאַלְמָנָה inter fortissimos Domine ?* Exod.15.II. q.d. Nullus : quia scil . omnes cæteri , qui potentiam & virtutem aliquam habent , ab hoc **EL** habent . Sic David : *Quis similius est Domino in filiis בְּאַלְמָנָה Elim ?* Plal.89.v.7. Hinc etiam vocatur **אֱלֹהֵי EL** (Deus fortis) supremus , summus , Gen.14.20. & alibi : Iesm. יְהִי אֱלֹהֵי EL Elim , Fortissimus omnium fortium , Dan.11.36. Hæc causa quod à plerisque Inter pretibus hoc Nomen , quando de Deo dicatur , reddatur non simpliciter Deus , sed Deus fortis , sicut de Christo inter reliqua Nomina , quæ à Jesaja ei tribuuntur , cap.9.v.5. dicitur , quod sit , **אֵל בָּבוֹר** EL gibbor . Hinc scribit D. Hieronymus : EL LXX. οὐδὲ Aquila , Etymologiam ejus exprimit , **Ιερούρης** interpretatur . Alii deducunt ab **אֱלֹהֵי** ut ab illo sit decursum , ut **אֱלֹהִים** . Contrà Abarbenel ab hoc **EL** (ut supra vidimus) derivat Nomen **אֱלֹהֵי** , &c dicit significare **בָּרוּךְ לְחִזָּה** Potentem absolutum per Influenciam suam , secundum id quod scriptum est ; *Et cui assimilabis בְּאֱלֹהֵי (Deum?)* Iesa.40.v.18. Item , *Tu es בְּאֱלֹהֵי* faciens miracula , Psalm.77.v.15. h.e. Influens (transitivè) per potentiam tam fortem , ut possis miraculosè mutare naturas rerum .

Uſus hujus Nominis occurrit cum in Forma Simplici, cum Compoſita.

Simpliciter & extra Compositionem usurpatum; quandoque eſt Appellativum & Commune, quandoq; Proprium. Appellativum & Commune, quando dicitur vel *de Hominibus*, robore ac fortitudine pollentibus, ut Ezech.31.v.ii. אֵל הָיָה El gojim, Fortissimum gentium, de rege Babyloniae: & 32.21. בְּגִבְרֵי אֶל Ele gibborim, Fortes potentum, Duces potentissimi, &c. vel Angelis; ut Exod.15.ii. Jefas.31.2. juxta quosdam interpretes, &c. alibi. Proprium nominandi potest aliquo modo, quando Deo tribuitur, ut in locis quam plurimis: אֱלֹהִים etiam & impropriè, quando de Idolis dicitur, ut Jefas.4.10.15. Malach.2.ii. quia Idola propriè non sunt אלהַ דָּeuſ fortis; juxta illud Deut.32.21. צְלָאֵל fecerunt me ex quid non es אלהַ El; sed sunt אלהַ אֱלֹהִים Elīm, h.e. אלהַ Dii, Dii nihil, 1.Chron.16.26. Psal.96.5. cum quo convenit illud Apostoli, 1.Corinth.8.4. Vox enim hæc אלהַ אֱלֹהִים contrarium habet sensum, & significat העדר Privationem, Defectum, & Impotentiam, juxta illud רְוֹתֵא אֱלֹהִים Medici (elil) nihil, inutiles, estis omnes vos, Job.13.v.4. Et הַוְיָדָע אֱלֹהִים O pastor elil nihil, Zachar.11. v.17. Hoc namque vocabulum volunt derivari ab אלהַ El vel אלהַ אֱלֹהִים, ac significare אלהַ אֱלֹהִים In quo nulla plane est potentia, Imbecillem, Impotentem.

Carterium de Deo usurpatum quando ut Nomen אלהַ El, vel potius, tanquam idem, cum eo confunditur: Hinc Jacob dicit appellatus שָׁרֵך! IsraEL, quia contendit cum אלהַ Elohim Deo, Genes.32.. Sic Angelis, qui vocantur בְּנֵי אֱלֹהִים Filii Elohim, Job.1.6. &c. 2.1. iidem dicuntur בְּנֵי אֱלֹהִים Fili Elīm, Psalm.29.1. & 89.7. Et Deus premaiscaē dicitur אלהַ אֱלֹהִים El elohim, Psalm.50. v.1. &c. &c. אלהַ אֱלֹהִים אלהַ baelohim. Ita quod Moses dicit; Quis sicut tu inter Elīm Domine? Exod.15. ii. pro eo dicit David; Non es sicut Tu inter אלהַ אֱלֹהִים Elōhim, Pial.86.8.

In Compositione frequens est hujus Nominis Divini uſus, & quidem cum Nominibus tūm Hominum, tūm Angelorum. Hominum Nominibus quandoque præponitur: עֵשָׂו Eleazar, עֵשָׂא Jakim, עֵשָׂבָת Elischaba, Elisabeth, עֲלֹנָיָה Elnathan, &c. quandoq; postponitur: ut in בְּנֵי יִשְׂרָאֵל Betuel, עַמְגָנָאֵל Immānūl, נָתָן Nathan.

ישׁמָעוֹן Ismaël, פָנֹאֵל Phanuel, & quamplurimis aliis. In Angelorum Nominibus frequentissima est hæc compositio. Unde pleraque Angelorum Nomina, tūm in Scriptura, tūm apud alios Authores, dehinc in אל El : ut מיכאל Michael, גֶבְרַיָּאֵל Gabriel, רְפָאֵל Raphael, אָוּרִיאֵל Uriel, & infinita alia apud Cabalistas. Hinc scribitur in Schemoth rabba seet. 29. ad locū illum Ps. 68. 18. Currus Dei sunt dua myriades DOMINUS in eis ; יהוה נם h. e. Nomen Dei est commixtum vel compositum cum unoquog illorum, ut Michael, Gabriel. Sic in Tanchuma, seet. fol. 34. col. 3. הַקְבָּד מִשְׁתַּחֲווּ עַם כָּל מִצְפָּתִים וּמִלְאָקָד שָׁנְכִי בְּרוּגָה Nomen Dei conjunctum vel communicatum est unicuiq Angelo, sicut dicitur, Quia Nomen meum in medio ejus, Exod. 23. 21.

47.

Hæc denomine El : hoc meritò excipiet Nomen שָׁדָא Schaddaï, quia cum eo sæpissimè conjungitur. Genes. 17. 1. Ego sum אל El-Schaddaï. Sic cap. 35. II. &c alibi.

48.

Nominis hujus variae afferuntur. Etymologiæ ab Interpretibus :

Quidam volunt significare שׁוֹרֵר Vastatorem, aut מנצח Victorem, à Verbo שׁוֹרֵר Vastavit, Devastavit ; quod scil. Deus è potentia, quā omnia creavit, eadem omnia vastare, & in nihilum redigere possit : vel ut Hebræorum quidam scribunt, quod Deus pro suo libitu & beneplacito vaster, & aboleat virtutes superiores ; sydern sc. & similes. De hac Etymologia scribit Abarbenel Exod. 6. quod licet Deus hoc faciat, tamen inde non possit aur debeat dicitur aut מושׁר Raptorem, quod hoc Vocabulum significet Jobi 15. 21. & 12. v. 6. Obad. 1. 5. Quomodo itaq, inquit, הַבְּתוּב אֶת הַשְׁמָךְ cognominaret Scriptura Deum gloriissimum Epitheto sali in honesto & probroso ? Quin & scribit porrò, Victor nomen propriè non competit Deo : Deus enim cum nulla creatura bellum gerit, neque ulla creatura cum Ispo : sed Potens, Dominator, Gubernator, Rector, sunt nomina hoc respectu Deo convenientia.

Alii deducunt à Nomine sufficiens. In ratione verò assignan-

da variant. Hebræi in Talmud Chagiga fol.12.col.1 sic scribunt,
בְּאֵיךְ תִּקְרָא אֶל שְׁנַי אֲנָשִׁים וְעַל־דָּבָר
Quid est quod scriptum est, Ego sum Deus Schaddaj? hoc est, Ego sum, qui dixi mundo, Satis est: quæverba in hunc sensum exponit Abarbenel: Mensura cali, mensura calorum & stellarum, Numerus intelligentiarum abstractarum, & Angelorum, horumq; omniam determinatio, non est ab ipsis, sed à me & à mea voluntate, Ego sum qui omnibus ac singulis suam dedi mensuram, magnitudinem ac numerum! In hunc sensum dixit etiam Rabbi Eliezer magnus, שְׁנַי הַשְׁמִים כְּתֹבָה וְהַוְּלִיכָה יְהָה קָדוֹם quod cali fuerint tamdiu excenti (in creatione) donec Deus ipsis dixit, ז' Daj Satis est. Sic idem est ac Qui dixit (Creaturæ suis,) Satis est.

Alli dicunt ז' Schaddaj dici, quasi ז' Scheddáj, Qui sufficiens est, יונק sibi ipsi scil. qui nec essentiam suam, nec quidvis aliud, ab alio accipit, atque ita nullius est indigus, juxta illud;

Ipse suis contentu opibus, nihil indiget nostri,

Ubi de Natura sermo est, quæ Poëtæ nihil aliud est quam Deus. Hac de causa Plato etiam Deum vocavit αἰενίδιον. Aut, quia sufficiens est ad omnia, quæ vult, præstanta, vel, ut Rashi scribit, שְׁנַי בְּאַלְהוֹתָיו לְכָל בָּרוּךְ quod satis sit in Deitate ipsius pro omnibus creaturis: Vel, כָּל הַגְּבָרָאִים צְוִילִים מִסְדִּיק חַסְדָוּן שְׁנַי quod ipse sufficiens sit ad supplendum defectum omnium creaturarum.

Sunt etiam, qui deducant à ז' Mamma, quasi Mammosum dicas, quod omnia alat ac nutrit. Sic reperitur apud Prophetos scriptores, Diana mamma, Isis mamma, Ceres mamma.

Denique potest deduci à אֶשְׁׁר, quod idem cum אֶשְׁׁר Fudit, Effudit, quod Deus copiosè vires, virtutes, potentias ac influencias super creaturas effundat. Sic ז' erit formæ ז' רְאֵא, גְּבֵא, אֶשְׁׁר.

Omnis haec significations in hoc convenient, quod Deus ז' Schaddaj vocetur à summâ suâ potentia, vel potius Omnipotencia. Hinc etiam plerique interpretes reddiderunt, Deum præpotentem, omnipotentem, Germ. Allmächtig, Græci, παντοκράτορα seu ingreditur.

49.

Quoad Usus, non tribuitur hoc Nomen unquam vel Angelis, vel Hominibus, vel Idolis, ut præcedentia quædam, sed semper soli Deo vero; quod ille solus sit Schaddaj Omnipotens, אֶשְׁׁר &c

& auctoritatis. Neque obstant loca Ezech. capite 1.24. Job.22. v.25.
& 6.4. ubi quidam volunt esse nomen prophanum & appellati-
vum, vel epitheton cuiusvis poteris. Nam & his in locis Nomen
Divinum manere censemus. Solent enim ita Nomina Divina
epitheti loco adhiberi, ad sumnum & excellentissimum, aut ma-
ximum & vehementissimum quid significandum: vide Thesaur.
Gram. lib.2. cap.3: neque tamen definunt manere Nomina Dei:
Vox Schaddaj (Omnipotentis) Ezech.I. v.24. dicitur eodem cap.
Vox El Schaddaj (Dei omnipotentis) ubi **Vox אֵל שָׁדָּדָּי** Deo
tribuitur, & potest esse Ellipsis adverbii similitudinis & præposi-
tionis, pro, *Sicut vox omnipotens*, i. e. ab omnipotente, ut dicitur:
Sicut vestatio ab omnipotente, Jesa.13. v.7. Joël.I.v.15. Quod Job:
cap.6.4. dicit; *Sagitta יְמִינָה mecum sunt*; id effert David; *Sagitta*
mea inhae fuit in me, יְמִינָה Domine.

50.

In Compositione tamen duo Virorum Nomina hactenus ob-
servavi, cū quibus componitur; יְמִינָה Tzuri schaddaj & צָרְעַת
Amimi schaddaj Num.1.6. & 12. pro quibus alibi est צָרְאֵל Tzuriel,
& צָרְעַת Ammiel.

51.

Celebre inter Nomina Divina quoq; est Nomen אֱלֹהִים ADONAJ
Dominus, quo primus omnium Abrahamus Deum compellasse
& nominasse, in Scriptura legitur, Genes.15.2. dicens: מֶלֶךְ אֱלֹהִים
מֶלֶךְ אֱלֹהִים Adonai Domine Deus quid dares mihi? Habet id formam
Nomini pluralis cum Affixo primæ personæ, q.d. Domini mei.
An autem sit, potest ambigi? Nam posset etiam esse Numerus
pluralis, Domini, simpliciter, ad formam בְּנֵי Locustæ, Nah.3.17.
בְּנֵי Principes, Jud.5.15. בְּנֵי Fenestræ, Jerem.22.14. & similium;
in quibus vel non est affixum, sed terminatio irregularis nu-
meri pluralis: & Kamerz pro Pathach, ut differat ab אֱלֹהִים Domini
mei. Quicquid sit, nunquam de Deo dicitur בְּנֵי Dominus meus
vel בְּנֵי Adonai Domini mei cum Pathach, sed semper בְּנֵי cum
Kamerz, & quidem centies trigesquater, ut Masorethæ no-
tarunt. Tribuitur autem Deo in numero singulari בְּנֵי Dominus;
& in plurali tam absolute בְּנֵי Malach.1.6. quam constructo
בְּנֵי Deuter.10.17. Semper tamen sensu singulari, ut & בְּנֵי
quod inde Theologi quidam dicunt esse communis numeri.
Dicitur

Dicitur autem Deus iure δόμινος Dominus, vel דָּמִינָה Dominus multi-plex, quia universæ mundi machineæ, quæ velut domus aut familiæ ejus est, imperat, illaque vicissim servirei: Unde vocatur δόμινος δָּמִינָה Dominus totius terra, Psalm. 95.7. &c. קְדוֹם קְדוֹם tuus, prie Lucio. 21. קְדוֹם קְדוֹם Actor. 10.

52.

Attamen non soli Deo tribuitur, sed aliquando etiam aliis: & quidem singulare Adon, passim de Hominibus; plurale de Unico: ut, אֲדֹנֵי קֶשֶׁת Domini durus; pro, Domini durus, Jesu. 29.4. אַדְנָה Domini terra, de solo Iosepho, Genes. 42. v. 30. שָׂמֵחַ אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ Schemer Domini (i.e. Dominus) montis, i. Regum 16. v. 24. autem nunquam de hominibus dicitur. De Angelis, videtur dici Genes. 18. v. 3. 27. 30. 31. 32. & Judic. 6. v. 15. 22. quando illi; ut legati, Deum & Dominum suum referunt; quamvis etiam illa ad Deum referri possint, quatenus videlicet Deus ipse per Angelos currit. Adonis est locutus.

53.

Sanè Masorethæ, Hebræorum Critici prisci, hæc loca omnia iis accensent, in quibus יְהֹוָה est Nomen Divinum, & à prophanis distinctum. Vocant illi hoc Nomen Adonaj Nomen נָאָה Confessum, Certum, Indubitatum, non (ut quidam purantur Masoretharum stili imperiti) quod nemo non sanæ mentis confiteatur. Deum rerum omnium Dominum & moderatorem, sed ut Elias docet in libro Masoreth Tab. 2. Orat. 9. quod eius puncta sunt certa & confessa, quæ ad literas, quibus constat, efferendas, adhibita sunt; atque ita voluerunt hoc nomen יְהֹוָה, quod illegitur sicut scribitur, distinguere à Nomine Tetragrammato יהָוָה quod etiam legitur Adonaj, sed non ita scribitur. Nam puncta illius non sunt יְהֹוָה confessa, ipsi nomini quadrantia & propria, sed transsumpta & mutuata ex Nomine יהָוָה.

54.

Usus sui ratione, sæpè solum hoc Nomen usurpatum de Deo legitur, cuiusmodi loca 134. observarunt Masorethæ, quæ videri possunt in fine Concordiarum; frequentissime jungitur Nomiini Tetragrammato, & quidem tum ante, tum post illud: Utrumque enim legitimus יהָוָה, & יהָוָה: Ubique autem pro eo solet legi, uti constat. Hæc causa videtur, quod ab Hebreo

Hebraeorum Theologis, Cabalistis maxime, magnis encomiis & elogius ornari & commendari solet. Rabbi Joseph ben Gecantia scribit in libro שער לוכס, in quo expresse agit de Nominibus Divinis: השם הראשון שהוא קרוב לכל הבהראות וכן בכנסים ר' פנוי הפלך יונה י' ואין דרך בעורב לאות פין הפלך ית אלהי על י' Nomen primum, quod proximum (i.e. secundum) est rebus creatis, & per quod ingrediuntur in conspectum Regis DEI BENEDICTI, sive quo nulla alia datur via videndi faciem Regis, est Nomen illud, quod vocatur ADONAI. Item; שַׁבָּאָרִי, שְׁבָוֹן כָּל-פְּכִסִּים יְהוָה אֶת Nomen ADONAJ est thesaurus in quo deposita sunt omnia ornamenta & regalia Regis; &c. Itē: Non est ulla ratio conjungi cum Nominе JEHOVА, nisi per manus ADONAJ: וְלֹט שֵׁהָה השם הוא בית אוצר השם היפיך והוא: Et quia istud Nomen est ταυτικόν Nominis Tetragrammati, & Palatum in quo JEHOVAH habitat; idcirco Nomen in Scripturā semper legitur per ADONAJ, quasi innueretur, et inventum sit per Nomen ADONAI. Item; אֱלֹהִים dominium Dei est per manus ADONAJ, idcirco ordinarunt veteres illud in principio omnium precationum, ut; ADONAJ Domine labia mea aprias, Psal. 51.17. Per manus enim huius Nomini effundit Deus omnia generis Influentias per Nomen ADONAJ, וזה כל נגנו הפלך וכל' פני יטרו. Et in eo sunt reconditi omnes thesauri Regis, & omnes ejus dignitatis, &c. Hæc & similia apud Authorem nominatum leguntur, quæ hic adducere visum fuit, quod istis, quæ de Nominе ADONAJ Domini hic dicuntur, eleganter nobis repræsenteretur Dominus noster Jesus Christus, & eo sensu Nomen Domini aptissimè ei congruat. Nemo enim venit ad Deum Patrem, nisi per ipsum, Joh. 14. v. 6. Qui ipsum novit, novit Patrem, Ibid. Ille in Patre est, & Pater in ipsis v. 10. II. Ipse & Pater unum sunt, Johan. 10. 30. Nemo Deum novit unicūm: unigenitus ille Filius, qui est in sinu patris revelavit eum nobis, Johan. 1. v. 18. Ille est in quos sunt omnes thesauri sapientia & cognitionis absconditi, Coloss. 2. in quo plenaria Deitate habitat (quod Hebrei

dicerent שם יהוה במלואו Nomen D O M I N I in plenitudine sua). Ibid.
v.9. plenus gratia ac veritate, Johan.1.14. ex cuius plenitudine omnes
gratias à Deo accipimus, v.16. Si quid Patrem in ipsis nomine petiveri-
mus, dabit nobis, Joh.14.13.14. Hinc, si quis ingenio indulgere vel-
let, educi possent rationes, quare pii in ardenteribus suis preca-
tionibus & obtestationibus ad Deum, Nomen hoc cum Ter-
grammato conjunxerint, atq; adeò ei præmisserint, ut Genes.15.2. &
Deut.3.24. & 9.26. Psal.73.28. & sic frequentissime: quare item
Daniel in sua precatione cap.9. hoc nomen præcipue usurparit,
ac præfertim v.17. *Lucere fac faciem tuam super sanctuarium desolatum,*
propter אֱלֹהִים אֱלֹהִים. Sed hæc liberioris sunt occii, neq; præsen-
tis nostri instituti.

55.

Restat ut aliquid de Nominibus צבאות וְאֵל addamus, que
D. Hieronymus, in suprà citato loco, quoq; inter decem mystica
Nomina in V.T. Deo assignata retulit.

56.

Et vox quidem Numeri pluralis est, ac si
gnificat Exercitus, à singulari צבָא. D. Hieronymus & Orige-
nes existimarunt Nomen hoc solum & absoluè ex sanctis Dei esse
Nominibus. In eadem sententia fuerunt etiam jam olim quidam
Hebræorum, uti pater ex Talmud Tractatu Sopherim cap.4. ubi
legitur: *Hac sunt Nomina Divina, qua Scribis non licet delere vel era-
dere, אל ה' וְאֵל אֶחָד יְהוָה צבאות, שׁם יְהוָה, אֱלֹהִים וְאֵל* . אֲדֹנָה אֲשֶׁר אֲדֹנָה, צבאות, שׁם, יְהוָה, אֱלֹהִים וְאֵל (quæque proinde sunt sancta:) וּמוֹסֵעַ זָמָר צְבָא־תְּחִלָּה אֶל־שְׁבִינָה: אֲלֹהִים של בית אֱנוֹרָה זוּ בָּתוּן בֵּרוּשָׁלָם והי מוחקון צבאות שְׁבִינָה h.e. Rabbi Juse dixit, TZEBAOTH est Nomen Commune vel Prophanum: R. Simeon ben Elasar di-
xit: Hierosolymis scribebant Nomen TZEBAOTH, Et iterum erade-
bant: quia habuerunt illud pro Camuni & Prophano, sicue legitimi;
Principes Tzebaoth, id est, exercituum in capite populi, Deut.20.9.
De differentia hac Nomini Divinorum, que delere vel non delete
licet, videatur R. Moses seu Majemon in הלכות יסוד תורת
cap.6.

57.

Sed scire licet, Nomen hoc non solum & absoluè possum
Deo attribui, sed tamen præcedente alio aliquo nomine Divino,
הוּא Adanaj vel אלהים Elohim, vel utroque simul, ה' וְאֵל צבאות
Dominus Deus exercituum. Hinc etiam Hebrei quidam, qui
de No-

de Nominibus Divinis scripserunt, duo hic faciunt distincta: Nomina, *Adonaj Tzebaoth*, & *Elobim Tzebaoth*, Nomina scil. Divina cum eo conjungentes.

58.

Permitte autem videntur illi ad hoc statuendum, illis locis, in quibus legitur צבאות ה' ubi absolute ponitur, non in constructione; quia, ut supra dictum, Nomen Dei proprium & essentiale non construitur; & צבאות אל'ה'ם ubi itidem videtur absolutum esse, ob Nomē praecedens, quod etiam in forma absoluta ponitur, ut Psal.59.6. & 69.7. & 80.v.5.8.20. Iesa.3.15.

Sed sciendum, in illis locis velesse Enallagen nominis absolute pro constructo, frequentem in lingua Hebræa, ut videre est in Thesauro Grammatico lib.2.cap.4. vel, ut alii volunt, Ellipticam & concisam locutionem, pro צבאות אל'ה' מ' juxta illud Amos 4.13. ה'ז' צבאות שמו DOMINUS Deus exercituum est Nomen ejus, Amos 4.13. & 5.27. & צבאות אל'ה'ם מ' ut plenè hoc legitur Amos 3.13.

59.

Rectè autem vocatur Deus, non *Deus exercitus*, in singulari numero, sed *Deus exercituum*; quia varios habet exercitus, qui ipsi parent, ministrant & militant. Neque enim uno duntaxat exercitu, sed pluribus, iisdemq; fortissimis, atque ad rem gerendam promptissimis, ad nutum suum uti potest. Habet מ'ל'ה נזק' Exercitus superiores: Habet מ'ל'ה נזק' Exercitus inferiores. Exercitus superiores sunt primò Angelorum & Spirituum acies, unde David ait Psalm.103. Benedicito Domino omnes exercitus ejus. Lucæ 2.13. Et repente affluit cum Angelo multitudine exercitus caelestis laudantium Deum, &c. Sunt deinde Exercitus celorum, astrorum, siderumq; virtutes, juxta illud Genes.2. Et consummati sunt celum & terram, & omnis exercitus eorum. Deut.4.19. Ne quando eleves oculos tuos in celum, & videas solem, & lunam, & stellas, omnem exercitum celi, &c. Actor.7.4.2. Ut servirent exercitui cœli, &c. Exercitus inferiores habet quoque innumeros: Exercitus Dei sunt Gladius, Farnis, Pestis, qui tres exercitus plerunq; in expeditionem ad ulciscenda publica scelera ducuntur: Est Nix, Grandis, Ignis, Venti, &c. Sunt Locustæ, aliaq; noxia animalia, Exercitus & Copiae Dei magnæ. Quin & Filii Dei sunt exercitus ipsius, militantes in hac terra pro ipsius gloria adversus Satanam, mundum, & propriam carnem. Hinc

F 2

Iſraelite olim appellabantur Exercitus Dei, Exod.12.41. Exod.7.4. Sic alios innumerabiles haber exercitus, Visibiles & Invisibiles, quibus bono piorum, & malo impiorum utitur. R. Bechaj-adducit ex quodam Medrasch, in Comm. in Leg. fol. 65. 40. פְּשָׁאֵנִי כִּי אַתָּה בְּפֶרַח תְּבִשְׂעָמִים וְבְּקָרְבָּנִים Quando Deus iudicat creaturas, vocatur Elohim: quando impius bellum infert, vocatur Deus Zebaoth.

60.

Et quoniam hoc solius Dei omnipotentis opus est, hinc etiam nulli creaturarum hoc epitheton in Sacris literis tribuitur. Unde D. Hieronymus monuisse videtur, non esse in aliis linguis transferendum, cum etiam Apostoli illud non mutarint.

61.

Ultimum nomen est יה' Elion, non Helyon, ut quidam scribunt, quod epitheton potius Dei est, quam Nomen Dei. Est autem יה' Nomen Adjectivum, *Excelsus*, *Altus*, *Altissimus*, ut Graci reddiderunt. Hinc frequenter aliis Dei nominibus adjungitur: ut יה' אל El Elion, Deus excelsus, יה' הָדֹן Adonai Elion, Dominus excelsus, altissimus, יה' מֶלֶךְ Deus excelsus. Et quotiescumq; seorsim vel absolute ponitur, rite aliquod Nomen Divinum subaudiendum.

62.

Tribuitur autem hoc Nomen Deo Opt. Max. propter Majestatis celitudinem, quod si solus essentia & gloria celsissimus sit & altus supra omnia, neq; nullus ipso superior, iuxta id quod Psaltes ait Plat.97.9. יה' רָאשָׁה עַל־כָּל־הָאָרֶץ מְאֹד נָטוּל Quid tu Domine excelsus es super omnem terram: valde exaltatus super omnem Deum, vel, omnes Deos. Ad quem locum, ut obiter hoc adiungamus, videtur respexisse Paulus, quando 2. Thess. 1. v.4. de Antithristo, divinos honores sacrilegi sibi vindicante, ait: Θεοφόρους: οὐτὶ μέλισσας θύειν. Eadem notione vocatur Deus יה', ex plerorumque interpretatione, Hof.7.16.

Hæc in præsentia de Nominibus Dei sufficiant.

Nunc cum Jobo concludo:

יה' שֵׁם יְהוָה מְבוֹרָךְ

Sit Nomen Domini benedicum.

J O H A N N I S B U X T O R F I
S.S. Theol. D. & Ling. Hebr. Prof.

DISSERTATIO
DE DECALOGO.

πάιται δοκιμάζεται. τὸ καλὸν κατέχεται.

ଶ୍ରୀମତୀ କାନ୍ଦିଲା ପାତ୍ର କାନ୍ଦିଲା ପାତ୍ର କାନ୍ଦିଲା ପାତ୍ର କାନ୍ଦିଲା

B A S I L E AE,
TYPIS Martini Wagneri, 1643.

D I S S E R T A T I O
D E D E C A L O G O.

I.

DECALOGUS Graeca vox est, Δεκάλογος, Græcis & Latinis Scriptoribus Ecclesiasticis usitata, genere tunc masculino, tunc fæminino. Hinc apud Clement. Alexandr. Pæd. libr. 3. Ετιν ἡμῖν δεκάλογος οὐδὲ Μωσῆς. Sic Stromatōn lib. 6. diversas proponit Decalogos, Δεκάλογον φυσικὸν Cœli, Terræ, Hominis. Sic verò usurparur adjectivè, subintellecto substantivo sensui accommodato; ut, οὐδέκαλογος νομοθεσία vel θάραξ, sicut Lex XII. Tabularum vocatur Δεκάλογος νόμος. LXX. Græci Interpretes divisim dixerunt Δέκα λόγοι, Exod. 34. 28. Deut. 10. 4. Item Δέκα ρήματα, Deut. 4. 13. Utrumque factum ad imitationem Hebræorum. Nam in Sacro Mosis contextu Leges sive præcepta ista vocantur דֶּבְרֵי־הָרָבִים דְּבָרָתָה, Decem verba, locis modò citatis. Talmudici & Rabbini juniores vulgò vocant דְּבָרֵי־הַדְּבָרִים עֲשָׂרָת הַדְּבָרִים. *Afères haddiberos;* formâ irregulari & inusitatâ. Neque enim hujus vocis vel singularis דְּבָרָה, vel pluralis דְּבָרוֹת ullibi in Sacris Bibliis occurrit; quin imò ne aliud quidem hujus formæ exemplum, nisi fortè hoc trahatur דְּבָרָה quod semel legitur, Deut. 33. v. 3. sed cum Pathach ab initio, non cum Chirek. Simili ratione Chaldaicè in Targum Onkeli vocantur דְּבָרֵי־פָּתְגָמִין; in Jonathane, דְּבָרִים. In Zohar in Exod. colum. 150. אֲמִרָּתָךְ יְצָרָתִי, Decem dicta vel sententia. Latini vulgò Decem præcepta dicunt.

2.

Circa has appellations quæritur; Quo sensu Hebraicè dicantur Verba, & quid Verbum hic significet? r. Certum est, Verbum non significare hic Vocem, vel Dictionem: quia Decalogus longè plures quam decem comprehendit voces. Non etiam sumitur simplici-

ter pro *Sententia* vel *Periodo*; quia plures etiam quam decem continent sententias vel periodos, ut vel ex distinctione patet. Non deniq; sumitur nudè pro *Præcepto*, vel *Sententia præceptiva*. Nam plura quoque quam decem simplicia præcepta, si exactè suppitemus, reperiemus.

Itaque זְבָר Verbum mixtam hic habet significationem, & accipitur pro *Sententia præcipiente principali vel premariâ*. זְבָר Verbum pro Mandato vel Præcepto sumi, notius est, quam ut probatione indigeat, sicut & ipsum verbum זֶה Dixit, quasi tu Latinè dicas *Edicere, Edictum*. Hinc apud Hebræos paſsim, quæ speciatim dicuntur *Decem verba conjunctim*, ubi separatim de illis sermo est, nominantur תְּזִקּוֹת Præcepta. Quinimò sub finem præcepti secundi à Deo ipso sic vocantur; Et custodientibus præcepta mea. Et in Ammude golah, seu Libro Præceptorum parvo fol. I. col. I. in glossa marginali legitur, בְּלַהֲרֹות הַמֵּן Omnia decem verba sunt: *Præcepta vel Imperii*. Adhæc, licet Hebræi, dum 613. præcepta Legis Mosaicæ (tot enim illi numerant) recensent, quatuordecim è Decalogo eruant (Vide in סִפְרַת הַחֲנֹן in sectione *Jethro*); eo nihil obstante, hanc Decalogi præceptorum formam quoque vocant *Decem Verba*. Ex quo patet, illos hic quoque *Decem Verba* sumere pro *Decem præceptis principalibus*.

3.

His de Nomine sic præmissis, ad Rem ipsam progrediemur, consideratur, Decalogi Causam Efficientem, Materiam, Formam & Finem.

4.

C A U S A E F F I C I E N S seu Author & Promulgator ejus est Idem, qui omnium reliquarum Legum Mosaicarum, atque adeò totius Verbi Dei, Deus opt. Maximus. Exo. 19.26. ante ejus promulgationem ait Moses; וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת כָּל הַדְבָרִים הָאֶלְهָה לְאַפָּר Et loquutus est Deus omnia ista verba, dicenda. Sic Deut. 5.22. post ejus Repetitionem ait idem; אֶת כָּל הַדְבָרִים הָאֶלְהָה דְבָרֵי הָנָה וְנוֹן Omnia ista verba loquutus est Deus, &c. Hebræi obſervant, adhiberi hic Nomen Divinum אֱלֹהִים Elohim, nomen Judicii, ad significandum, Deum erga horum præceptorum transgressores iustum fore judicem & vindicem. Videatur R. Salomon ad hunc locum, & liber *Mechilta* fol. 25. col. I.

5. Est

Est autem Deus Author Decalogi, non communī ratione per Inspirationem Propheticam, & mediare; sed immediate atq; singulari prorsus modo, idq; dupliciter; *VOCE ET SCRIPTURA*, ita ut univerius populus Israëliticus Vocem ejus audire, & Scripturam quoque in Tabulis, videre potuerit.

VOCEM DEI Decalogum promulgantis quod attinet, quaeritur; *Qualis ea fuerit? & Quomodo Israëlite eā percepérunt?* q. Fuit i. *Immediata*, respectu Dei; 2. *Sensibilis*, & 3. *Intelligibilis*, respectu Israëlitarum.

Primò fuit *Immediata*; non quod Deus organa sermonis corpora habeat; sed Divinā potentiam tūm in aere creata & efformata, מוחש נברא לשעתו על רוך הנם *Vox sensibilis creata pro illa horā miraculose*, ut Hebræi loquuntur. Nostri interpres diversum hīc sentiunt. *Quidam enim volunt, Vocem hanc fuisse Dei immediate loquentis, eamq; Divinā suā potentiam, non Angelorum operā, in aere efformantis. Alii volunt, Vocem hanc fuisse Angeli creati in Persona Dei loquentis, & Deum repräsentantis. Nos priorem sententiam, & Verbis Scripturæ magis consonam, & tuitionem esse arbitramur.* Non enim sine causa Moses & præfatur & postfatur, *DE U M loquutum esse*, &c., omnia illa verba pronunciasse; *Vocem fuisse magnam, que non addiderit*, Deut. 5. v. 22. (h.e. עוז הקביה לרב בקהל ההוא ויהשמעו יאלו מז) quā Deus posthac nunquam amplius sit loquutus, quamq; nunquam amplius audire fecerit in mundo, ut Abarbēnel exponit) quamq; populus non potuerit sustinere, adeò ut ad Mosen dixerit; *Loquere tu nobiscum, & ne loquatur nobiscum Deus*, Exod. 20. 19. & v. 22. *Vos ridetis, ex cœlis me loquutum esse vobiscum.* Sic Deut. 4. 36. Nehem. 9: 13. In hunc sensum acceperunt ista quoque Hebræi interpres ad unum pœnè omnes. Ita sentit R. Moles ben Majemon in More par. I. c. 65. ubi scribit; *Attribuitur autem Deo ipſi Sermo, quem Moses audivit, quia Deus illum creavit & innovavit, sicut reliquias creaturas.* Et cap. 37. id probat ex eo, quod Deut. 5. 4. dicitur, פנים בפנים דבר יהוה עכבר Facie ad faciem loquutus est Dominus vobiscum; cui adjungit locum Exod. 33. II. Et loquebatur Dominus ad Mosen פנים בפנים facie ad

faciem, &c. Vulg enim, phrasi istâ פָּנִים בְּפָנֵי מֶלֶךְ Facie ad faciem loqui, denotari Auditionem vocis sine intermedio & interventu Angelii. In quem sensum Calvinus in Comment. ad Deut. 5. verl. 4. scribit: *Facie ad faciem loqui, tantundem valet ac coram & familiari-ter sermonem conferre.* Et certè ita cum illis loquuntur est Deus, ac si morales inter se, & socii ultrà citroq; contraherent. Et mox: Neque enim alterius, quam Dei vox potuit ex igne prodire. Hujus quoque sententia fuit R. Jehuda Hallevi in *כְּיוֹרָה Cosri* par. I. §. 87. qui inde deducit, Deum ideo hoc fecisse, ut populus Israëliticus per hoc confirmaretur, Deum, licet sit incorporeus, cum hominibus tamen Loquit; ac proinde Legem, non esse ex consilio & prudentia humana, crederent, Mosiq; in postrem, quando Dei nomine ipsis aliquid sit relaturus, tanto maiorem fidem tribuerent. Talmudicos Doctores ipsos non sensisse aliud, ex eo liquet, quod vulgo dicunt; *Vocem hanc factam esse ex ore r̄n̄ s̄v̄ām̄w̄.* Hinc etiam est, quod ajunt; *Israëlitas omnes in hoc concilio Sinaitico vidisse לְאַקְרָבָה רְאָה שֶׁלֶךְ פָּתַח plus quam Propheta Ezechiel;* quia nempe visio Ezechielis facta fuit in Prophetia Spirituali: Apprehensio vero ista Israelitarum fuit *מִזְרָחָה סְנִיסְבָּה Sensibilis.* Philo Judæus in lib. de Decalogo; *Opinor,* inquit, Deum illo tempore sacrum quoddam edidisse miraculum, iussisseq; vocem invisibilem prodire ex aere, &c. Et mox: *Hanc autem vocem novam & mirificam inspirabat Dei virtus, vegetabatq; Joseph.* Antiquitat. lib. 3. cap. 4. *His dictis adducit populum cum liberis & conjugibus, ut Deum loquentem eis audiant, & quid agendum docentem, ne dicta minus autoritatis haberent, si per humanam linguam in animos eorum illaberentur, &c.*

8.

Alteram quod attinet sententiam illorum, qui statuunt, *Vocem hanc fuisse Angeli alicujus creati, in Persona Dei loquentis;* nituntur illi potissimum locis, Act. 7. 53. ad Gal. 3. 19. & ad Heb. 2. 2. Verum in ipsis locis, vel significatur *Ministerium duxat Angelorum,* quo Deus in promulgatione Legis maximè conspicuo uti voluit, *veniens cum myriadibus sanctorum,* Deut. 33. 2. quos quasi ad solennem contestationem advocavit, quum Legem suam dedit Iudeis, ut Calvinus scribit, Act. 7. 53. quibusq; hoc quoque munus injunxit, ut Legi promulganda restes adessent, ut idem scribit ad Gal. 3. 19. Vel non strictè de Decalogo, sed de Tota Lege, adeoque omnibus Revelationibus

V. T.

V.T. in genere loquuntur , quarum magna pars per Angelos facta est, ut locus ad Heb.2.2. Ad cuius rei illustrationem placet apponere judicium doctissimi Theologi, Francisci Junii, in Parallelis lib. 3. Novimus quidem , inquit, prius illud membrum comparationis de Sermoni per Angelos dicto vulgo referri ad Legem , quam ab Angelis fuisse datam plerique tradiderunt, decepti specie aliqua locorum Acto.7. & Gal.3. quos ante explicavimus : sed non dubito , si quis ad germanam locorum illorum interpretationem , & hanc quoque argumentationem volet attendere , quin facile sit descensurus in sententiam meam ; nempe , neque illic dici , quod Legem Angelis tradiderint , neque hic Legis comparationem fieri aut Angelorum , tamquam Legem Dei tradentium : sed tantum comparationem esse institutam Sermonum & revelationum , quas Angelis ex mandato Dei Patribus olim exponebant , cum eo Sermone Evangelii , quem Christus docuit & predicavit coram , signis , miraculosis confirmavit . Nequaquam vero excludimus hic Angelum illum increatum , D. nostrum Jesum Christum , utpote cuius vox tunc concusit terram , ad Heb.12. 25. quiq; ex Veterum sententia fuit ille μετίης primarius , per cuius manum datam esse Legem dicit Stephanus Act.7.v.53. Neque huic contrariatur locus ad Heb. 2.2. quia in illa comparatione Apostolus rationem habet hinc occultas , illinc manifestas revelationis. Deinde , sententia haec ideo quoque minus videtur amplectenda ; quia illius patroni pleriq; , non solum hunc locum , sed etiam alios , in quibus DOMINUS apparuisse , vel Locutus esse dicitur , explicare solent de mediata apparitione per Angelum ; quo ipso non solum nimium Angelis tribuunt , Nomina scil. Divina , attributa Divina , honoresque Divinos illis concedendo , sed & hac ratione Samosatenianis , Photinianis & similibus , argumenta subministrant , eludendi , quæcunque pro Veritate Deitatis Christi ex Divinis Nominibus , Honoribus , & Attributis , proferuntur.

9.

Secundò fuit Vox haec , respectu Israëitarum , *Sensibilis* , ἦρων , ab Israëlitis auditu corporali revera percepta & apprehensa. Deut.5. vers.24. Vocem ejus audivimus ē medio ignis. Item ; Et omnes populus videbant voces (hoc est , tam clare & certè audiabant , ac si oculis ipsis vidissent) Exod.20.18. Quæ non tantum de Vocibus tonitruum , sed de Voce Dei loquentis , cùm Decalogo immediate subjungantur , accipienda , meritò statuuntur.

Tenendum hoc contra quosdam ex Hebreis, qui existimant, Vocem hanc fuisse **רִמְגָנָרִיָּה Imaginariam**, contra expressa Sacrae Scripturæ verba.

II.

Tertio, fuit quoque, eorundem respectu *Intelligibilis*. Circa hoc variantes sunt admodum Hebraeorum sententiae: 1. Quidam statuunt, vocem hanc fuisse cōfusam, continuam, indistinctam, & inarticulatam, adeò ut Israēlitæ sonum quidem vocis audiverint, sed sensum ejus non intellexerint. Videatur R. Bechai fol. 89. col. 2. Hi volunt, Mosen solum verba intellexisse, & postea ad Israēlitas retulisse. 2. R. Moses bar Nachman censet, Israēlitas quidem sonum omnium x. præceptorum audivisse, sed non nisi Verba duorum primorum intellexisse. Hic sententiam suam probare nititur *primo* ex contextu Præceptorum ipso; quod sc. in Præfatione, & duobus primis præceptis tantum, Deus de se in prima persona loquatur; in reliquis vero mentio Eius fiat in persona tertia. *Deinde* ex vulgato illo dicto Talmudicorum, אֲנָכִי וְאַתָּה יְהֹוָה מֶלֶךְ הָבָרוּךְ הוּא h. e. *Ego sum, &c.* Item, *Non habebis Deos alienos, &c. ex ore Dei ipsius audivimus.* Tum, ut ordo historiæ repondeat, vult Exodi 20. post versum 6. ratione ordinis sequi debere versum 19. & Deut. 5. versum 27. interserendum post præceptum secundum. 3. R. Mosis Majemonidis sententia est, Israēlitas duorum quoque primorum præceptorum duntaxat sonum, sine intellectu; reliquorum vero præceptorum ne quidem sonum percepisse; Vide eum in More nevochim par. 2. cap. 33. 4. Multorum est sententia, promulgationem hanc fuisse duplicem; *primò* confusam; hac omnia x. præcepta בְּדַבָּר Voce una & Spiritu quasi uno, sine ulla pausa vel distinctione fuisse proleta: *deinde* distinctam; hanc articulate & distinctè, tum quoad sententias, tum quoad voces singulas esse factam. Legitur hæc sententia in antiquo libro Mechilta fol. 25. 1. & probatur ex eo; quod dicatur *primo*, *Et loquutus est Deus omnia verba ista*; postea vero in specie & distinctè singula repetantur. 5. Sententia est Aben Esræ, qui, misis allegoriis & mysteriis, secundum literam ista omnia accipit, & vult, Israēlitas omnes, omnia & singula x. præcepta, ex ore Dei, non solum auditu, sed & intellectu assequitos esse. Atque hæc ultima sententia,

uti omnium est simplicissima, ita omnium quoque videtur verissima. Tres priores, ut & quarta quoad primum membrum, sunt illæ superstitiones, & infirmis admodum fundamentis innixaæ, atque adeo cum Scriptura Sacra pugnantes.

Nam primò dicit Deus, Deuter. 4.10. Congrega mibi populum, ס אֶת־צְבָאֵי אָשָׁר־לִמְדֹותָךְ וְעַמְשָׂךְ & audire faciam eos verba mea, qui discent: ut timeant me: deinde mox v.12. ait Moses; Et loquutus est Dominus ad vos è medio ignis, vocem verborum vos audiebat, &c. Et renunciavit vobis pactum suum, quod præcepit vobis, ut faceretis, decem verba, & scripsit illa in duabus tabulis lapideis. Si Israëlitæ nihil intellexerunt, qui quæso quadrat, Et audire faciam eos verba mea? qui item discere debuerunt ea, ut timerent Deum? Quomodo item sono vocis inarticulato competit Loquutio, Renunciatio vel Indicatio? Et cum Scriptura verbum בְּרֵבָה Loquendi, & בְּגִנְזָבָה Indicandi usurpet de omnibus X. Præceptis, quâ ratione Nachmanides cum aliis quibusdam discrimen facit, & ad quedam duntaxat refert, ac si duo priora tantum intellexissent? quomodo de omnibus indifferenter dicit Scriptura; Loquutus est Dominus omnia verba ista, Exod. 20.1. Verba hac loquutus est Deus ad omnem congregationem vestram, Deut. 5.22. Item; Scripsitq; illa in duabus tabulis lapideis, & dedit ea mihi? Ex his utique colligitur, omnia X. Præcepta æquilaterè à Deo prodata, & ab Israëlis percepta fuisse, sicut omnia in Tabulis scripta fuerunt. Præterea, cum jam probatum sit, vocem hanc fuisse creatam, non imaginariam & propheticam, quid impedire potuit audientes eam, quominus etiam intelligerent? Si eam non intellexerunt, quis fuit eius usus? quid profuit Israëlitæ auditus sine intellectu? an plus ex ea proficeret potuerunt, quam ex sono tubæ, buccinæ, &c.

Quod Majemonides, ex eo quod dicitur, קול ובריך Vocem
verborum vos audivisisti; vult concludere, illos sonum duntaxat
mutum audivisse, dilutum est. Eodem enim capite Deut. 5.v.25.
legimus; *Audivit Dominus קול ובריך* vocem vel sonum verborum
vestrorum: & Deus ipse; *Audiri vocem verborum populi hujus:* Sic de
Abrahamo scriptum est; *Quicquid dixerit tibi Sarah, attende vocem*
eius, Genel. 21.12. An ideo dicemus, vel Deum, vel Abraharnum
vocem duntaxat audivisse, non etiam intellexisse?

Quod etiam duo tantum prima praecepta concepta sunt sub.

persōna Dei loquentis, in persōna scil. prima; sequentia in persōna tertia; id nihil obest: Hic est etenim Mos Scriptura לְפָנֵי בָּרוּךְ הוּא בְּלִשׁוֹן בְּרַבְרַבְרַת בְּשָׂרֶב נְסָתֶר In uno versu loqui partim in persōna prima, partim in tertia: E.G. Genef.18.v.17. & 19. Nunquid celabo ego ab Abrahamo, quod facturus sum? Novi enim, quod praecepturus sit filius suis & domini sue post se, ut custodiant viam Domini, &c. ut venire faciat Dominus super Abraham, &c. Exod.16. v.28. Quousq; renuetus custodire praecepta mea & Leges meas? mox v.29. Videete, quod Dominus dedit vobis Sabbathum, & quod ipse dat vobis, &c. Exod.3.v.12. Profecto erit tecum, & hoc tibi signum, quod ego misericorde, &c. Mox: Coletus Deum super montem istum, Deut.29.2. Vos vidistis omnia, quae fecit Dominus in oculis vestris, &c. v.4. neque tamen dedit Dominus vobis, &c. v.5. Et deduxi vos quadraginta annis per desertum, &c. v.6. Ut sciatis, quod ego sum Dominus Deus vester. Sic Exod.23.v.18.19. & alibi. Quidni igitur idem in Decem praeceptis factum esse, dicere possimus; in primis cum Deus facie ad faciem loquutus sit eum Israëlitis?

Quod de inversione historiæ, & versuum transpositione per
υτέρον περιπέτερον, Exod.20. & Deut.5. assertur; similiter infirmum
& nullius est momenti. Aben Esra id hâc ratione refutat; Quomo-
do, inquit, videtur consentaneum, Isrælitas, dum Deus ipse ad eos lo-
quebatur, & ipsi verba ejus audiebant, sermonem Dei interrupisse, in modo
abrapuisse, seuq; verba interposuisse? Adde quòd Deut.5.v.22. devoce
illa dicitur, ητο ρητο Non addidit; scil. illa vox loqui, postquam am-
femel desit. Hinc Chaldæus Onkelos reddidit; ppa καὶ Εἰ non
cessavit, scil. vox illa, donec omnia X. Praecepta prolata fuissent.
Sic Jonathan & alii.

Si Moses X. Praecepta Dei nomine ad Israëlitas retulit, quare personam loquentis in 3.4.5. praecep̄to mutavit? quare item in Tabulis, & in Lege Mosis, non scripta sunt sicut ex ore Dei prodierunt? Annon probabile est, quibus verbis fuisse prolatā, illud quoque fuisse scripta; & vice versa, sicut scripta sunt, ita dubio procul fuisse pronunciata? Deut. 9.10. Et in eis (tabulis) erat juxta omnia verba, qua dixerat Jehovah vobis in monte ē medi⁹ igni, in die congregationis.

Authoritas Talmudicorum nullius apud nos, sine sufficientibus, est momenti. Quin & ipse Abábenel in sectione Jethro

Jethro fol. 172. col. 1. & 2. aliter illud dictum interpretatur, &c. nihil huic quoque sententiae favere; quin imò non de duobus primis præceptis integris, sed de duobus tantum primis versibus accipiendum, ostendit.

Quintam itaque sententiam, quæ Aben Efra est, ut simplicissimam, ita menti scripture, & rei veritati maxime consonam exstimatorum.

Arg, hac de Voce Dei.

12.

Videamus nunc quoq; **SCRIPTURAM DEI**, quâ Decalogum duabus Tabulis lapideis inscrispit. Posteaquam enim voce Præcepta X. eloquutus esset Deus, eadem quoque Tabulis lapideis extraordinario & admirando modo inscrispit Deus; idque secundâ vice.

13.

Nam cùm Deus primò Legem hanc in monte Sinai promulgasset, Moesque deinde illic totos 40. dies, totidemque noctes cum Deo egisset, duas Tabulas lapideas, manu Dei factas & exaratas, accepit, (vide Exod. 24. 12. & cap. 31. v. 18. Deuter. 9. 10.) E' monte descendens, ubi ad castra Israëlitarum pervenisset, vitulumque, quem Israëlitæ colebant, choreasque conipexisset, tūm, sive Irā, sive Zelo, sive alio motu aut confilio, percitus. Tabulas illas è manibus excussit, subque montis radicibus perfregit, Exod. cap. 32. De hoc videri potest Abraham Seba Hispanus, in Tzeror hammor lect. נֶשֶׁן. Post hoc in mandatis dedit Deus Mōsi, ut duas Tabulas alias, prioribus similes, faceret, & cum eis montem consenseret, ut illic denuò ipsis Decem præcepta inscribat, quod ut dictum erat, quoq; factum. Vide Exod. 34. & Deut. 10.

14.

Itaque videndæ hic sunt primò *Tabula ipsa*: secundò *Scriptura illarum*.

15.

Tabulas quod attinet, considerabimus illarum Causam Efficientem, Materiam, Formam, Finem.

16.

Causa efficiens Tabularum primarum erat Deus inmediate. Hinc vocantur in Scriptura מִשְׁמָה אֱלֹהִים Opus Dei, Exod. 32. 16. Et ta-

bula erant opus Dei. Deus ipse quoque eas Mosis tradidit, Exod. 24. v.12. & Exod. 31.18. Quemadmodum itaque vox Dei fuit immediata, & miraculosè creata: sic eadem quoq; fuit Tabularum harum ratio, nihil hic humanum, nihil angelicum accessit vel intercessit, sed Divina fuerunt omnia. Sic notat R. Salomon; **וְשָׁמַעַתְּנוּ** הָא וּבְכֹבוֹד עֲשֵׂה h.e. Secundum literam hoc est intelligendum, & fecit eas Deus pro gloria & maiestate sua. Aben Esra; **וְעַזְתָּה** אֱלֹהִים עֲשֵׂה Opus Dei est, meminimus, hu-jus scripturā, quia alteras dolavit Moses. R. Levi fol. 113.2. **לֹא חִתָּה** הַמִּנְתָּה הַלְוֹחוֹת נָעֲשָׂה בְּמַלְאָכָת עַל יְהוָה אֱלֹהֵי הָרֶבֶר עֲשֵׂה כְּפֹתִיעַ h.e. Non fuit figura tabularū facta artificio humano, sed fabricata fuit à Deo Opt. Max. modo miraculo. Miraculū autem fuit Innovatio rei sine adminiculis causarum (secundarum.) Bechai fol. 111.4 ad Exod. 32.16. **אַיִן הַפּוֹנֶה** פָּעָלה מְלָאכָותִית אֶלְאָ מעשה אלְהִים בְּרַכְרוּ כְּמוֹ שֶׁ בְּדָבָר " Non est intentio, quod opus fuerint artificiale, sed Dei opus per verbum ejus, sicut dicitur; Verbo Domini facti sunt coeli, &c. Pfal. 33. Sic in libro Zohar fol. 38.2. **וְעַזְתָּה** אֱלֹהִים הַמִּתְהָדֵא Opus Dei fuerunt revera. Hinc ibidem dicit R. Simeon: **אֵלּוּ תְּרִין** לְחוֹתָה **וְאֵלּוּ** **Ista** **duæ tabula** fuerunt antequam crearetur mundus, scil. **עַל־זָהָב** בְּמִשְׁבְּתוֹתָה **תִ' ascenderunt in mentem Dei**, qui jam ante constituerat illas suo tempore creare, ut Isaac Abábenel alicubi exponit. Vide eum in Nachalath avoth cap. 5.

17.

Secundarum tabularum *causa efficiens* erat Moses, qui ipse eas iussu Dei fecit. Exod. 34. I. 2. 3. 4. **פְּסָלֶל** Dolat Tibi tabulas lapideas, similes prioribus, &c. Dolavit igitur duas tabulas lapideas, &c. vide & Deuteronom. 10.1. &c. Rabbi Abábenel hic notat; Pronomen **ךְ** Tibi, nequaquam otiosum & pleonasticum esse, ut alias, sed docere, Mosen juberi, ut ipsem tabulas illas dolet, nequaquam autem ab alio eas fieri curet. Vocem hanc enim significare **הַתְּהִזְזֵרָה** *Appropriationem alicujus rei*. Sic explicat Genes. 12. v.1. **ךְ** **Ito tibi ex terra tua**, h.e. Exi tu, sine patre tuo, aut propinquis tuis. Item; **ךְ** **חַלְלֵשׁ** **Mitte tibi viros**, qui explorent terram, &c. Numer. 13.2. q. d. Tu, tu solus, non torus cœrus, &c. Verum frigidum hoc est & dilutum: Nam Pronomen Dativi casus in istiusmodi

modi loquutionibus, tam in lingua Hebræa quam aliis, pleonasticum est, cum singulari suavitate; nequaquam autem emphaticum, singularem aliquam significationem habens, ut ostenditur in Thesauro Gram.lib.2. cap.ii. sub finem.

18.

Hac occasione queritur hic; Quare Deus jussit Mosen has Tabulas dolare & adaptare, cum priores ipse fecisset Deus? Hebræi more suo hic iterum nugantes, lepidam hanc adducunt rationem; זה היה מוטל עליי מטה ששהוא שבר את לוחות הראשוניות Hoc impostum fuisse Moysi, quod ipse Tabulas priores fregisset. Huc referunt, quod additur, Exod.34.v.i. אָשֶׁר שִׁבְرָתָךְ Quas fregisti: His enim verbis volunt, non tam contineri Descriptionem Tabularum primarum, quam Causam, cur Moses eas dolare debeat; Ideò scil. quia priores fregerit, Abárbenal fol.206.2. Sic scribit R.Salom. אַתָּה שִׁבְרָתָךְ בְּלֹא אֲשֶׁר Tu fregisti priores, tu fac tibi alias. Quasi verò non manifestum satis esset, Vocabulam שִׁבְרָתָךְ hoc hoco esse relativam, non rationalem, quam vim rarissimè habet. Quasi verò etiam non singulari nutu, motu, & impulsu divino factum esset, quod priores Tabulas Moses confregerit. Nullibi enim legimus factum hoc Deo displicuisse, aut Mosen hujus rei causâ reprehensionem Dei incurrisse, ut potius factum hoc singulari & extraordinario zelo, quam carnali affectui sit adscribendum. Itaque melius placet, quod Calvinus ad hunc locum scribit; Quantquam hac tesserā vel externo symbolo sancta fuit instauratio abrupta fæderis, ne tamen torporem induceret venie facilitas, voluit Deus aliquod pena vestigium restare: ac si vulnera sanato maneret cicatrix. Nullum in prioribus tabulis hominis artificium intervenierat: nam Deus arcana sua virtute sculptas tradiderat Moysi: nunc pars illius tanta dignitatis immunitur, dum jubetur Moses lapides afferre, manu hominis politos, in quibus scribat decem verba. Quare non prorsus deleta fuit ignominia scleris: nihil tamen, quod in salutem necessarium foret vel utile, detractum.

19.

Materia Tabularum in genere, fuit Lapidea. Hinc vocantur לוחות אֲנָגִים Tabula lapidis, Exod.24. v.12.&c. & ter, Tabula lapidum, Deut.9.9.10.11. & Deut.10.1.

20.

Ex quanam vero lapidum Specie fuerint? de eo Scriptura nihil

commemorat. Hebræi antiquum obtinentes, ne aliquid nescire videantur, hic quoque ultra Scripturam sapere, & istud definire conantur. Et quidem, quod *Priores Tabulas* attinet, de eo legitur in Zohár fol. 38. col. 2. לְזָהָר בְּאַבְנֵי סָפִירִין הַזֶּה Tabeles fuerunt ex lapide Saphirino. וְתַרְן אֲבֹנֵי הַזֶּה duo lapides fuerunt. Hinc & in Targum Jonathanis Deut. 34. 12. legitur, quo accepit duas tabulas ex lapide Sappirino. Eo tempore, quo accepit duas tabulas ex lapide Sappirino. Idem legitur apud alios. Jonathan tamen in Deut. cap. 9. v. 9. 10. 11. & Deuter. 10. 1. Tabulas tam priores, quam posteriores vocat קְרֵי Tabulas marmoreas. Voces hæc סָפִיר & similes, sunt ambiguæ: Significant enim primò Saphirum: 2. Adamantem: 3. Pellucidum, Translucens, instar Saphiri, vide Lexicon Talmud. in ordine סָפִיר. Itaque vetus illud Hebræorum dictum intelligi potest de Pelluciditate, quod Lapis fuerit pellucidus instar Sapphiri, uti de cœlis quoque dicunt, eos esse Sapphirinos: unde iterum in Zohar dicto loco dicit R. Iehuda; לְזָהָר אֲנוּ בְּרָאָה לְבָנָן אָכָל כְּעַזְן סָפִירִין הַזֶּה Instar Saphiri fuerunt; Nequaquam autem cum Claudio Dureto in Historia Linguarum hujus Universi cap. 24. de colore albo vel coeruleo: Nam לְזָהָר אֲנוּ בְּרָאָה לְבָנָן אָכָל מְרָאָה Albedo Saphiri (NB. respicit ad locum Exod. 24. 10.) non est color albus, sed splendor tantum vel pelluciditas: Splendor autem vel pelluciditas non est color, scribit R. Moles in More part. I. cap. 28. Quod Postiores Tabulas, quas dolavit Moses, attinet, anxia iterum apud Hebraeos quæstio est, Unde Moses lapides tam pretiosos ita subito nactus facerit? Itaq; ingeniosè scil. fabulatur, Deum per miraculum monstrasse Mosi טהוב שֶׁל סָפִירִין בְּתַחַת lapicidinam Saphirinam in medio tentori ejus, ex qualapides exciderit & dolaverit, R. Bechai fol. 114. col. 2. Sic in Pirke R. Elieser cap. 4. 6. Quando dixit Deus Moysi, Dola tibi duas Tabulas lapides, &c. פְּתַחַב שֶׁל סָפִירִין נְגַרָּא לְמַהְרָה בְּתַחַת Vena Saphirina creata fuit in tentorio ejus, &c. Fusius hæc fabula legitur in Jalkut fol. 269. col. 4. Unus ferè Aben Esra ad Exod. 32. 15. vult, non ex lapide pretioso fusisse has tabulas; ubi enim, inquit, reperi posset lapis pretiosus tam magnus? & quoniam deinde Moses tam citè prætulsa dolare & formare duas tabulas alias, similes prioribus? Cabalistarum sententiam vide in Zohar col. 150. De his, rectè scribit Lyra, videtur dicendum, quod de illis non habeatur certitudo. Et neque pietatis,

pietatis, neque eruditioris apicem in eo sitam esse putamus, ut ista vel sciamus, vel indagemus. Ea enim ignorare, quæ Deus nobis revelare non voluit, erudita est incititia.

21.

Quare autem Lapidea potius, quam ex alia materia, voluit Deus esse Tabulas? Ad hanc quæstionem respondet Calvinus Exod. 31. ver. 18. Lapidea fuerunt Tabulae, ut solent perpetua monumenta in ere vel lapidibus insculpi. Et paulò post: Et sane argutius ludere minime convenit, ubi simplex Dei consilium satis patet, consignatam scil. fuisse Legem in Lapidibus, ut doctrina ejus perpetuitas omnibus seculis vigeret. Sic scribit Abarbenel fol. 209. col. 2. זכְר בֵּין שָׁרֶצֶת הַשָּׁס לְכֹתב עִקָּר הַתּוֹרָה בְּאַבְנִים הַדָּם כְּזִבְשָׁקִים תְּמִיד מִבְלִי הַפְּסָר וְהַוָּעָד h.e. Jam antea explicavi, Deum voluisse inscribere fundamenta Legis in lapidibus illis, ut permanerent semper incorrupta, docetq; hoc de perpetuitate Legis.

22.

Formam Tabularum quod attinet, videretur ea indigitari hoc ipso, dum vocantur Tabulae; Lapides scil. oblongi, lati, & attenuati. Hinc scribit Abarbenel in Leg. fol. 209. 2. וְלֹפִי שָׁהֵיו אֲבָנִים בְּצָרוֹת לְחוֹתָר וְקוֹתָלְבָן קְרָאָם לְחוֹתָר כִּי הַיּוֹם כָּלְחוֹתָר, אֲשֶׁר שִׁיכְנָבָן עַל יְהָוָה. Quia fuerunt lapides ad formam tabularum tenuum, idcirco vocantur Tabulae; quia nempe fuerunt instar tabularum, in quibus scribimus. Et fol. 211. col. 3. כִּי הַיּוֹם הַלוֹחוֹת וְקוֹתָת מָאָד גְּדוּלָתָךְ בְּאַנְשֵׁים חַלְפָרִים נְתַבְּרָה. Quia fuerunt tabulae valde tenues, ad similitudinem illarum tabularum, super quibus scribere solent ii, qui pueros docent scribere. In Schemoth rabba audaciūs progredivintur: Nam sectione 47. dicit quidam R. Barachja, nomine R. Samuelis, de Tabulis secundis: תְּלוֹחוֹת הַוָּה אַרְכָּנו ו' Longitudinem illarum fuisse sex palmarum, & Latitudinem rotidem. Vide & Talmud Hierosol. שְׁלִיחָה de Siclis cap. 6. R. Bechai fol. III. 4. ubi accuratiūs dimensus est earum mensuram, & addit, crassitudinem illarum fuisse trium palmarum. Et de prioribus legitur in Targum Jonathanis Deut. 34. v. ult. תְּחִלְתָּה הָנָן Pondus illarum quadraginta satorum ponderis fuisse; ac proinde miraculi instar fuisse, quod illas portare potuerit Moses. Sed in his & similibus figmentis meminisse deberent Rabbini ejus, quod vulgo solent dicere; אֲלֵת אַמְּרָה בְּמִרְאֶת שְׁלָא תְּדַע אֲדֹע מִזְמָרָה. אֲלֵת אַמְּרָה בְּמִרְאֶת שְׁלָא תְּדַע אֲדֹע מִזְמָרָה.

תְּחַשֵּׁד בָּמָה שָׁתֶּדֶעֲ Ne dicas de eo, quod nescis, Scio, ne suspectus fias etiam
de eo, quod scis. Ad formam referendum quoque, quod dicuntur
fuisse Tabulae due, Exod.31.v.18. aequales procul dubio & similes;
quod iterum magistraliter colligit ex scriptione R. Salomon;
quia nempe vox hæc לְוֹדוֹת utrinque defective scribitur, תְּחוֹת.
Sic, inquit, scribitur השם ית' שְׁתִּיחַן שְׁתִּיחַן quia amba fuerunt aequales.

23.

Finis Tabularum datarum videtur innui, dum vocantur עֲדֹות הַעֲדֹת Tabula testimonii, Exod.31.18. & 34.29. & absolute, Exod.25.16. quod Abarbenel ita explicat; קָרָא מִלְוָתָה עֲדֹת לְוֹדוֹת שְׁתִּיחַן בְּסִינִי לְיִשְׂרָאֵל שְׁשָׁמְעוּ עַשְׁרָת הַלְלוֹת, h.e. Vocat eas Moses Tabulas testimonii, quia fuerunt testimonium Legis, qua Israel data fuit in monte Sinai, qui audiverunt decem Praecepta, sicuti in Tabula fuerunt scripta. Dupli- ci itaque sensu possunt hæc Tabulae dici Tabulae testimonii; Primo respectu Legis, quam in se scriptam continebant, quæ Testimonium dicitur, quia continet attestationem voluntatis Divinæ, quæ testatum reliquit, quicquid voluit ab hominibus fieri: Secundo respectu Israëlicarum, quia Tabulae hæc visibles & materiales, asservatae & asservandæ, Testimonium erant Legis Divinæ, illis in monte Sinai datae, & ab ipsis auditæ & acceptatae. Hinc scribit Abraham Seba Hispanus, in Tzeror hammor sect. טון quaternione II. fol.8. col.3. Tabulas fuisse instar obligatio- nis vel chirographi, scripti, subscripti & testibus subsignati, quod Deus eduxerit eos ex Egypto; Decem precepta ipsis dederit, & singula ab ipsis per Ita vel Non acceptata & approbata fuerint. Aben Ezra hoc sensu dicit טוֹר כתובה instrumentum dotale, Exod.25.16.

Hactenus vidimus Tabulas.

Sequitur nunc SCRIPTURA ipsa Tabulis contenta. Hujus Sa- cræ paginæ memorant tum Efficientem, tum Formam.

25.

Efficiens Scripturæ dicitur iterum esse Deus ipse, & quidem in Tabulis tam prioribus, quam posterioribus. De Scriptura priorum dicitur Exod.31. v. 18. Et dedit Moysi tabulas lapideas חֲבִיבָם וְהַפְּכַתְבָּם Scriptas digito Dei. Et 32.16. וְהַפְּכַתְבָּם Et Scriptura, Scriptura Dei erat. Deut.5.22. Ista verba loquutus est Deus, &c. וְיִכְתְּבָם עַל שְׁנִי לְחוֹת scripsit ea in duabus tabulis la- pideis, &c.

pideis, &c. Deuter. 9.v. 10. *Et dedit Deus mihi duas tabulas lapideas*
 כתובם בצעביו אֶל הַלְּוחָתִים scriptas digito Dei. *De Scriptura quoque po-*
steriorum : Exod. 34.1. Dola tibi duas tabulas lapideas sicut priores,
 וכתובתי עלי הלוחות Et scribam super tabulas illas, &c. Deut. 10.v. 2.
 ניחתוב עלי הלוחות Et scribam super tabulas, &c. & v. 4. *Et scriptis*
 super tabulas juxta scripturam priorem, &c. Itaque sicut Vox fuit mi-
 raculosa, quâ Decalogus fuit promulgatus : Tabulæ item Opus
 Dei miraculosum : Ita Scriptura quoque אֶל הַלְּוחָתִים non fuit opus hominis, sed Scriptura Dei : quia mi-
 raculose facta sunt illic figura Literarum, & scripta decem illa verba,
 scribit Abarbenel. Sic Hebræi omnes, & plerique etiam nostros
 rum, hæc accipiunt. *Digitus ergo Dei* hic sumitur pro Dei poten-
 tia, & sensus est ; Deum immediatè exsculpisse Legem suam in
 duabus tabulis lapideis, nullo adhibito instrumento externo, nul-
 lo artificio humano, sed divinitus scriptis. Confer Exod. 8.v. 19.
 Luc. 11.v. 20. collat. cum Matth. 12.v. 28.

26.

Nec obstar, quod Exod. 34.28. Mosi attribui viderur Scriptu-
 ra, quando dicitur ; *Fuit autem ibi cum Domino 40. dies & quadra-*
ginta noctes, panem non edit, & aquam non bibit : & scriptis in Tabulis
verba fæderis, id est, decem verba. Hæc enim posteriora verba ad
 Deum sunt referenda, non ad Mosen. Sic exponit Aben Esra ;
 השם כתוב Deus scripsit illa. Sic R. Moses bar Nachman ; *Sensus*
 horum verborum, וכתוב על הלוחות Et scripsit in Tabulis ; est ;
 Et scripsit Deus in tabulis, Et scripsit Deus in tabulis,
 h. e. DOMINI US ; nequaquam autem referatur ad Mosen : Sic enim di-
 citur ; Et scribam, &c. Sic Bechai fol. 116.1. יחוור אל ה הנגיד למשה חס ושלום Refertur hoc ad Deum, non ad Mosen. Absit. In eun-
 dem sensum explicat Chaskuni, Abraham, Seba in Falciculo myr-
 rhæ, alii, Quibus assentuntur è nostris Junius, Piscator, Varablus,
 Rivetus, &c. Contrarium senserunt Cyprianus Tractatu de Sp.S.
 & Augustinus Quæst. in Deuter. lib. 5. cap. 15. Sic apud Lyranum
 respondent quidam, *Deum scripsisse autoritativè & declarando ; Mosen*
 autem ministerialiter & figurando ; Sed hæc ratione de omni Scri-
 ptura dici posset, eam Digitu Dei fuisse scriptam, neque hanc præ-
 rogativam peculiarem haberet Decalogus.

חוֹרֶת עַל חָרָאָתְּ Exarata erat (Scriptura) in Tabulis, Exod. 32. 16. 2. quando dicitur; לְזִהְתֵּן כְּתָבִים נְשִׁנִּי עֲבָרִים מִזָּה וּמִזָּה וְהֵם כְּתָבִים scripta à duobus lateribus suis: ex hoc & ex illo (laterere) erant scripta, vide vers. 15.

1. Vox חָרוֹת Charut nullibi in textu Hebraeo præterea occurrit. Hebrei communiter explicant per פְּסָלֵה h.e. Sculptū, quod sit per Incisionem & Excavationem. In Zohar col. 150. explicatur per פְּסָלֵה Sculpta. Videtur esse per commutationem literarum Teth & Thau à חָרָת quod significat Cœlum, Sculptorium instrumentum, Exod. 32. 4. quasi תְּלִית sit Cœlo, stylō sculpere, incidere. Sic R. Salomon. Alii volunt id וְאַתְּ esse quod וְאַתְּ Arare, Exarare, per commutationem Schen & Thau. Sic Jerem. 17. v. 1. Hebraeum חָרָאָתְּ Exaratum in tabulis cordis eorum, Chaldaice redditur; חָרָאָתְּ Sculpta. Alii idem faciunt cum חָרָת Fodere, Per-fodere. Aben Esra placet, ut idem sit, quod חָרָאָתְּ Sculptū, Insculptū. Quoad sensum, omnia eodem recidunt. Onkelos Paraph. Chald. reddit מְפֻרְשָׁת Explicata. Jonathan חָרָק וּמְפֻרְשָׁת Sculpta & explicata scripta. Saadias, Arabs, Effossa, Excavata. LXX. Græci Κεκολαμένη Sculpta, pro quo Apostolus 2. ad Cor. 3. v. 7. dixit, ἐγενέται οὐδὲν Informata, Impressa q. certo vestigio. Latini, Sculpta, Insculpta. Germ. Gegraben.

2. Difficilius est, quod additur; Tabula erant scriptæ נְשִׁנִּי א' duobus lateribus suis, ex hoc & ex illo erant scripta. Vulg. reddit, Ex utraque parte, LXX. γεγαμέναι εἰς ἀμφότερα τὰ δύο μερῶν ἀνταντά, ἔνθει καὶ ἔνθει ἡσαν γεγαμέναι, Scripta ex utrisq; partibus earum, hinc & hinc erant scripta. Chaldaei presse literam Hebraeam sequuntur. Trem. & Junius: A' binis paginis suis, hinc & inde scriptis. Vatablus; Ab utraque facie Germani interpres, Auf beyden Seiten. Circa voces ipsas quidem non est magna difficultas, sed queritur; Quomodo haec phrasis sit intelligenda, A' duobus lateribus suis, ex hoc & ex illo? Utrum de utraque parte, aversâ & adversâ utrinq; tabule, ita ut utrumque ab omnibus sive ante, sive poststantibus, omnia precepta cerni & legi possent? qua

quam ratione Ezechiel. 22. 18. hoc dicitur Ieriprus וְפָנִים וְאַחֲרֵי, & Apoc. 5. 1. קָדוֹשׁ וְקָדוֹשׁ. An de duabus paginis duarum tabularum, bina & inde, ad dexteram & sinistram? An etiam aliter? Videamus quasdam Interpretum sententias.

30.

Quidam existimant, Sculpturam literarum in Tabulis fuisse transksam, perforaram, lapides penetrantem, & tamen singulari miraculo, ab utraq; parte, קָדוֹשׁ וְקָדוֹשׁ, literas & lineas recte & ordine ab aspicientibus legi potuisse. Hinc scribit R. Bokhai fol. iii. col. 4. זֶה הַהֵּדָעָה אֲזָרְבָּגְּדָעָה הַיְהָ נִכְרָא כְּסֻדּוֹת הַעֲבָרִים מה שアイין צן בכתוב שלנו כי מלפניהם הוא כסודו ומאחריו מוחוקך ואמר ריש מהזון צצ'היה הפתוח נוקבות מעבר לעבר מפורסם עד שהו האותיות ראי אושׂׂה שהאמנת בדבריהם זל שיח הכתב מפולש postea, dum ait; עברה לעבר ועם זה הוי בתוכים מזה וכיבזה. Et ego arbitror, veram esse sententiam hanc Rabbinorum nostrorum, quod scriptura fuerit transfusa, permeans ab uno latere ad aliud, & hac ratione scripta fuerint tabulae מזה ומויה hinc & inde. R. Salom. quoque ait, Opus miraculosum fuit. Fundamentum haec sententia habere videtur in eo, quod apud Talmudicos legitur, Tractatu de Sabbatho cap. 12. f. 104. col. 1. אמר רב חסדא מ' ו ס' מ' ש' שבולות בנס הוי עמידים. Raf Chasda dixit, Mem & Samech in Tabulis Mosis miraculose stabant. Item; כתב שבולות נקרא מבנים ונקרא מבוזן Scriptura Tabularum legi poterat intrinsecus & extrinsecus.

Hanc sententiam quod attinet, superstitione ea videtur & fabulosa. Unde nec omnibus Hebraeorum Doctoribus quoque approbata fuit. Ideo vel isto solo nomine improbatur à R. Levi ben Gerion in Legem folio 113. col. 1. זֶה דָבָר זֶה hoc est, quod sit allegorica. In libro Zohar, Col. 150. contra hanc sententiam ista בְּעַתִּיחוֹ דְאַנְיָן וְאַמְרֵין נִכְרֵי הֵוּ מִבְלוֹחוֹת נִכְרֵי מִבְחוֹזָן.

C 2

בְּחִיבַּעַן הַלְוֹחוֹת כְּתוּב h. e. *Contra illorum sententiam, qui dicunt, perforatas fuisse literas, est, quod non scriptum est, Sculpta minora in tabulis; sed בְּהַלְוֹחוֹת כְּתוּב super Tabulis, scriptum est. Quorum sententiae & nos subscribimus.*

Alii putant, hac loquendi ratione מְשֻׁנֵּי עֲגָרִים, denotari Duplēcē Legis sensum, מְשֻׁנֵּה וְסָמֵךְ Manifestum & Occultum, Literam & Mysticum; planè sicut quidam Christiani idem ex similibus locis, Apoc. 5.1. & Ezech. 2.10. volunt concludere. Sed cùm hæc quoque expositio desumpta sit ex Theologia Symbolica & mystica, non est argumentativa. Sententia hujus mentionem facit R. Bechiat.

Tertiō sunt, qui literaliter exponunt, A' duobus lateribus, ex hoc & ex illo; pro, Ante & Rerò, תְּוֹךְ וְתְּאֵנָה, non per Perforationem, sed per veram in utroque latere Scripturam seu Sculpturam. Ex his est R. Levi ben Gerzon. Hi verò iterum in diversas abeunt sententias; Quidam enim putant Decalogum bis scriptum fuisse, Semel paginā adversā: & Iterum paginā aversā; ut ab utrinque statibus legi posset. Sic sentit Lipomannus, Lyra, alii. Sed cūm non fuerint in eum finem datae tabulæ, ut publicè prostaretur, ab omnibus legendæ, sed in arca assevari debuerint, non videtur probabilis hæc esse sententia. Alii putant, Decalogum quatuor scriptum fuisse in Tabulis, in unoquoque sc. latere integrum. Sic Talmudici quidam in Schekal. cap. 6. ubi & aliæ plures sententiae proferuntur, de quibus videlicet potest, qui voleret, librum En Israel fol. 183. prelixè. Alii, Decalogum scriptum fuisse tantum semel, recta, ut omnia quatuor latera seu omnes quatuor superficies duorum tabularum repleret. Sic Abulensis, &c. Sed, tūm ob rationem modò dictam, tūm quod incommodius fortè hac ratiōne præcepta fuisse discepit, nec istam sententiam probabilitate sufficientem habere existimamus.

Quarta sententia est eorum, qui verba hæc intelligunt. De dextero & sinistro, five, De anterioribus partibus tabularum. In hanc sententiam scribitur in libro Zohar: חַנָּנָה חַנָּנָה אֶלְעָזָר קָלְיָה h. e. Proinde sic est intelligendum, quod quinque voces five præcepta fuerint ad dexteram, & quinque ad sinistram. Sic sentit R. Chanania in Talm. Schekalim cap. 6. Bechiat fol. 88. col. 4. Ramban fol. 61. i. Hujus sententiae sunt plerique nostrorum

notiorum interpretum. Hinc Jun. & Trem. reddunt, ^A bini paginis suis. Hac ratione censet Oleastrius, *Tabulas clausas fuisse ad modum tabularum libri.* Atque hæc sententia, cum & ipsis nominibus Hebræis, rationi, ac fini & decori Tabularum, optimè respondere videatur, omnium certè videtur verisimillima. Itaque ^{אָמַן וְנִזְמֵן} cum R. Simeone ad duas manus, dextram & sinistram, referendum.

31.

Quæstio hic non incommodè moveri posset de Literis, quibus Decalogus fuerit exaratus; An videlicet illæ ipsæ sunt, quibus adhuc hodiè Hebrei utuntur? Sed quia illa quæstio est prolixior, & digna, quæ accuratius pertractetur, in peculiarem Dissertationem eam reservamus.

32.

Ex istis, quæ hactenus circa considerationem Causæ efficientis Decalogi dicta fuere, non inepte nec ineleganter, triplicem observat Abarbenel fol. 173. i. præcellentiam & eminentiam, quâ Decalogus cæteras non solum humanas Leges omnes, sed Divinas quoque, superat; *Prima est רְפַעַת הַמִּזְבֵּחַ Respectus Loquentis.* Reliqua præcepta, cæterasq; Leges Divinas audiverunt Israëlitæ à Prophetâ; Moses enim accepit eas à Deo, & Israëlitæ eas ex ore ipsius acceperunt: Hæc verò Decem Præcepta non pér Angelum, vel Seraphinum, vel alium Internuntiū, sed Ipse merito quoque est Deus: Ipsius pedes steterunt in die illo super montem Sînai, ad locundum ad populum suum verba ista: *Secunda est נְפָתֵחַ מַעַרְךָ Respectus Auditorum:* Reliquæ leges Divinæ & verba Prophetarum omnia equidem dara sunt à Pastore uno (Eccles. 12. ii.); ast non in tanta hominum frequentia & congregatiōne, verūm uni duntaxat vel alteri privatim, cuius cor impletum fuit, (Eph. 7. 8.) ut audiret verba Dei, & visiones Omnipotencis videret (Num. 24. v. 4.) Hic verò, quamvis Moses solus ad Deum accesserat, tamen ad singulos, à minimo usque ad maximum, Vox illa Dei pervenit; omnes videntur tremendum illud opus, Deum in aliis è medio ignis loquentem. *Tertia est בְּהַכְתֵּב רְגַדְתִּי Respectus Scripturae.* Ex omnibus enim Dei verbis & præceptis ista decem duntaxat scripta sunt manu Dei Omnipotencis in duabus Tabulis lapideis. Nullum instrumentum terreum auditum fuit in

MATERIA Decalogi sunt Decem Praecepta ipsa , seu Res Decalogo tum præceptæ , tum prohibitæ , quæ continent sum-
mam omnium eorum , quæ ab homine requiruntur , tum erga
Deum , tum erga Proximum ; Hinc Decalogum Legum omnium
Summam & Epitomen esse ; S. Augustinus literis commendavit ,
Quæst. 140. super Exodum : Cum tam multa , inquit , loquutus sit
Deus , duæ tantum Tabulae dantur Mosis lapidea , que dicuntur Tabulae testi-
monii , futura in arca . Nimirum omnia cetera , quæ præcepit Deus , ex
illis decem præceptis , quæ duabus Tabulis conscripta sunt , pendere intelli-
guntur , si diligenter querantur , & bene intelligentur : quomodo hac ipsa
rursus decem præcepta ex duobus illis , Dilectione scilicet Dei & Proximi , in
quibus tota Lex pendet & Propheta . Philo Judæus in lib. de Decal.
Illud quoque sciendum , hac præcepta esse Summarium Legum speciatum
proditarum in toto Legislatoris sacro volumine .

Idem sentiunt quoque de Decalogo Hebraeorum Doctores . In
antiquissimo libro Zohar in Exod. col. 161 .
תְּאֵנִי רַ אֲלֹעָזֶר בְּאַלְיָן : עֲשֵׂר אַבְרָהָם אַגְּלָפָו כֶּל פְּקוּדָה אַזְּרִיאָה . גְּזִיעָן וְעַנְשָׁן . דְּכָא וְמְסָגָא :
עֲשֵׂר אַבְרָהָם אַגְּלָפָו כֶּל פְּקוּדָה אַזְּרִיאָה . גְּזִיעָן וְעַנְשָׁן .
Tradidit R. Elieser , In istis decem præceptis sculpta sunt omnia præcepta
Legis ; Decreta (seu præmia) & pena , Munda & Immunda , Rami &
Radices , Arbores & Plantulae , Cælum & Terra , Mare & Abyssus , &c. Et
rursus col. 167 .
עֲשֵׂר אַמְרִין דְּאוּרִיתָה אַינְן פְּלָגָה זְכִיל פְּקוּדָה .
אַזְּרִיאָה כְּלָיָה דְּעַלְלָה וְתָחָא כְּלָלָה דְּבָל עֲשֵׂר אַמְרִין דְּנוּרָאָשָׁר
Ista decem Præcepta Legis sunt Summa & Epitome omnium præceptorum Le-
gis , summa superiorum & inferiorum , &c. R. Jehuda Hallevi in libro
Colli f. 39. 2. וְצַע הַעַם דְּבוּר צָח בְּעִשְׂרַת הַרְבָּרִים שְׁדָם אֶפְוֹת הַתּוֹרוֹת
וְשְׁרִיחָה . Audivit populus Israëliticus sermonem clarum in decem præ-
ceptis , que sunt matres Legum omnium , & radices seu fundamenta illarum .
Sic scribit R. Salomon ad Exod. 24. v. 12 .
פְּלָגָה מְאֹות שְׁלָש עַשְׂרָה הַרְבָּרִים וְצָהָרָה Omnia sexcenta & tredecim præceptis
Legis (Tot enim numerant Hebrei) comprehensa sunt in decem præ-
ceptis . Id quomodo fieri , ostendit R. Saadias , & alii . Abarbanel
quoque in Legem folij 73. col. 1. & 2. scribit ;
עַל כֵּן אַמְרָתִי שְׁעַשְׂרַת הַרְבָּרִים
הַרְבָּרִים

הנברות האלה הם מאמרם قولיהם כל תרג'ג מצוות שפטון וקדוש ברוך
ה. e. Ideò dixi, quod decem ista præcepta sunt decem veluti Ca-
regoria, complectentes omnia 613. præcepta, qua Deus populo suo dedit.
Hac de causa voluit Deus ipsemet ea promulgare, & quidem coram
Toto Israele; insuper etiam ea duabus tabulis lapideis inscribere. Proinde
decem ista verba hic sunt in gradu principiorum & fundamētorum Legis.
Hinc scribunt Cabalistæ quoque, Decalogum, ut in Exodo descri-
ptus habetur, comprehendendi 120. literis; quarum 113. referantur ad
113. præcepta, sub his decem comprehensa; 7. reliquæ ad septem
voces, quibus scribunt Legem esse datam quarumque mentio fiat
Psal. 29. Baal Hatturim scribit ad Exod. 20. וַיְשׁ בָּהֶם תְּרֵבָה אֹתָיוֹת הַזָּמָן וְשָׁבָע מִצּוֹת שְׁלֵמִים נָחָת
h. e. 620. litera sunt respe-
ctu 613. Præceptorum, & septem Præceptorum filiorum Noe. Alii vero,
ut nihil redundet, absolute scribunt, Decalogum 113. tantum habere literas, refectis septem, quæ in duabus ultimis vocibus com-
prehendantur א. Hinc scribit Abraham Seba, Hispanus,
in Fasicculo Myrrhae, sectione Jethro: באלו עשרה והברות כללה כל תורה כולה כמו שפידורה הראשונית במספר הפاظות: ולכן אמרו
כל התורה כולה כמו שפידורה הראשונית במספר הפاظות: ולכן אמרו
שיש ביה דברות תרג'ג אותיות במנין תרג'ג מצוות כי כל אותן משפישת במקומן
מצווה אחד: ולכן אמר הפיט עד אשר לראע וכולם מבעיים עד אשר ליענה
h.e. In istis decem verbis comprehensa est Lex universa, prout eam prisci
digesserunt in numero præceptorum. Ideo dixerunt, in Decem præceptis
613. esse literas, secundum numerum 613. præceptorum: unamque inque
enim literam servire loco præcepti unius. Hinc etiam dixit Poëta; Usque
ad א. אשר לרע dedit ea (Deus. sc.) parvestiganda, h. e. mystica, Et omnia
pertingunt usq; ad א. אשר לרע. Hujus rei causâ scribit Abarbenel, ad-
hiberi in Decalogo מלות מושוףת ו הרפה. Voces homonymas &
πολυσημια multas, ut plura sub illis intelligantur. Neque mirandum
esse dicit, quomodo Sententia una, præcepta & interdicta multa
complecti possit. Nam, inquit, invenimus in rebus naturalibus qual-
itates primas, secundas, & tertias, proprietates item & res occultas, que
consequuntur formas illarum, quarum causae homo asequi non potest.
Quod si itaque in rebus illis, quas natura operatur per sapientiam Creato-
rii, naturaliter inveniuntur utilitates multæ ac variae, quas intellectus hu-
manus nequit capere; quanto magis in illis verbis, que disposita & pronun-
ciata sunt à Deo ipso, credendum est, comprehensa esse plura alia præce-
pta, interdicta, &c. ? ~~ונadmud~~ etiam in primâ Creatione uero sim-
plici

ptici verbo creati sunt cœli, orbes plures, stellæ multæ & varia, &c. sic in datione Legis in unoquoque Decem verborum comprehenduntur mysteria sapientia multa, & præcepta plura. Hæc ille.

35.

FORMAM Decalogi quod attinet, constitui ea poteſt duplex, Externa & Interna.

36.

Externa forma est ea, prout eum hodiè in Sacris literis conscripturn & configuatum habemus. Circa hanc consideranda veniunt Præceptorum Decalogi DIVISIO & ORDO.

37.

DIVISIO Decalogi duplex traditur in Sacris literis; Primò, In duas Tabulas; Secundo, In Decem verba, seu Præcepta.

38.

Primò dividitur Decalogus in *Duas Tabulas*, Exod.32.15. & 34.1. Deut.4.13. & cap.5.22. & cap.10.1.4. Ratio hujus binarii consistit in duplice Dilectione, seu Officio hominis. *Prioris* enim Tabulae præcepta tradunt Dilectionem Dei immediate, seu, Quo pacto nos erga Deum gerere debeamus: *Posterioris*, Dilectionem Dei mediate, h. e. proximi, quæ officia sc. proximo debeamus. Breviter: Prima Tabula prescribit officia Rieratis erga Deum: Posterior, officia Charitatis erga Proximum. Rationem hanc docet nos Christus ipse Matth.22. v.37.38.39.40. Conferantur loca ad Romanos 13.v.9. Matth.19.v.18.19. ad Eph.6.v.2.

39.

Hebreorum saniores interpretes idem docent, quando dicunt; Quinque priora præcepta esse de iis, quæ sunt לְמִקְדָּשׁ Inter Hominem & Deum: posteriora, בֵּין אֲדֹם וְבֵין כָּבֵד Inter Hominem & speciem, seu Proximum suum. Abarbenel fol.172.col.3. & alii. Credo etiam priuscos quosdam eodem respexisse, quando dixerunt; שֵׁנִי יְהוָה צְדָקָה צְדָקָה וְכַנְגַּד שְׁנִי שְׁנִי שְׁנִי וְכַנְגַּד שְׁנִי שְׁנִי Ducas Tabulas fuisse respectu Cœli & Terra, Spensi & Sponsæ, duorum Paronymorum, duorum deniq; Seculorum. Meminit ejus Ramban fol.61. col.1. Hinc Abarbenel vocat Præcepta Tabulae primæ סְפִירָה Præcepta Divina; Secundæ, אַנְגָּלִים Humana.

40.

Quæritur hic; Quot & quanam præcepta ad unamquamque Tabulam

tablam junt referenda! Cauiam quærendi præbent Hebræi, qui communiter præceptum quintum de Honorandis parentibus quoque ad primam referunt Tabulam, ita ut unaquæque præceptorum æqualem habeat numerum. Sic Philo in libro de Decalogo. Joseph. Antiquitatum lib.3.cap.4. His dictis profert duas tabulas, continentes decem præcepta inscripta, in singulis quina. Sic Talmud Hierosol. Tractatu קשׁוֹנִי five de Siclus cap.6. בְּנֵי אַחֲרֵי רֶבֶּי יְהוָשָׁעַ אָמַר חַמְשָׁה עַל לְזֹחַת וְהַעֲלָה h.e. Quomodo fuerunt Tabula scripta? Chananjah filius fratrii Rabbi Jehosua dixit; Quinq₃ præcepta super Tabulâ unâ, & quinq₃ super Tabulâ alterâ, sicut dictum est; Et scripsit ea in duabus Tabulis lapideis. Sic in Schemoth rabba fol.155. col.2. Zohar, sectione Jethro. R.Bechaj fol.85.4. וְמִתְעַמֵּס וְהַזְּהֻבוֹת שְׁנִים חַמְשָׁה לְזֹחַת אַחֲרֵי בְּנֵי דָבָרוֹת כָּנֶגֶד מִתְרַת הָרִין h.c. Et hujus rei causâ fuerunt due Tabula; quinq₃ præcepta opposita quinq₃, vel, quinq₃ ex adverso quinq₃; Tabula una respectu proprietatis Misericordia, & Tabula una respectu proprietatis Iudicij, &c. Hinc scribit quoque Irenæus adverlus Hæreles lib.2. cap.42. In quinq₃ libris Legem populo Moyses tradidit. Unaquæque tabula, quam accepit à Deo, præcepta habebat quinq₃.

41.

Abarbenel duas adfert rationes, propter quas ad Primam Tabulam referatur præceptum quintum; Primo, כְּבָד אַתָּה כְּבָד דְבָרָה הָאָבָד וְהַאֲחָד הַיּוֹתֶר מִירְקָד שְׁבָטָלְשָׁתְךָ; quod sub ijsis verbis, Honora patrem tuum, comprehendatur Honor Dei Benedicti, qui verus est Pater, & præcipius ac primarius ex tribus sociis, qui concurrunt in creatione Hominis. Huc pertinet, quod Aben Esra quoque scribit in explicatione hujus præcepti. Sed nullius momenti hæc est ratio; 1. Quia Honorum sui jam præcepit Deus Præcepto primo & secundo. Nam dum Deus jubet, ut ipsum solum, nec ullum alium præter ipsum, pro Deo nostro habeamus, agnoscamus, & colamus, simul etiam flagitat, ut debitum honorem reverentiam & amorem Ipsius exhibeamus. Agnitionem enim Dei cultus, honor, & reverentia necessariò sequitur. 2. Quia non solum mentio fit Patris, sed etiam Matri; unde liquet, Deum hic de carnalibus Parentibus in his verbis loqui. 3. Ipsi etiam Hebrei hac in parte sibi non constant.

D

Nam quamvis in generali divisione hoc Præceptum ad primam Tabulam referant; tamen cum ad specialem & particularem ejus explicationem veniunt, tantum de Honorandis parentibus carnalibus scribunt & loquuntur, quomodo & quoisque illi sint honorandi. Proinde ideo potius hoc ab Hebrais factum videtur, quod utrique Tabula æqualem præceptorum numerum assignare voluerint; quæ tamen ipsa ratio nullius quoque est ponderis; cum non numeri, sed argumenti & objecti sit habenda ratio, & immensa sit distantia inter Deum & Proximum. Secunda Abarbenelis ratio est hæc; בְּרֵבָרְ הַזֶּה לְהַמִּין בְּכָל־
אֲלֹהִים כִּי בְּרֵבָרְ הַזֶּה לְכָל־הַדָּבָרִים
הַרְאָתָנוּם שֶׁהוּא עִקָּר כָּל־בְּתוֹרָה לְכָל־הַדָּבָרִים
אֲשֶׁר בְּלוֹחַ הַאֲלֹהִים כִּי h.e. Et quia vis & sensus hujus præcepti est, ut credamus Traditionibus antiquorum, quod est unum ex fundamento Legis, idcirco relatum est hoc præceptum ad censum quinque præceptorum Divinorum Tabula prima. Sed plumbeus est hic gladius & straminea ratio. Præcepit Deus hoc præcepto, ut Parentibus, atque adeò omnibus superioribus nobis præpositis, in statu Politico, Ecclesiastico & Oeconomico, debitum honorem, amorem, reverentiam, obedientiam præstemus, nosque illis, eâ, quâ par est, modestiâ, submittamus. Ut verò Traditionibus illorum omnibus, sine judicio, credamus, eas coecâ quâdam & implicitâ fide amplectamus, & eandem illis, quâm Divinis Præceptis, ut Judæi, & hac in parte Judaizantes quidam Christiani, faciunt, vim tribuamus, id neque in hoc Præcepto, nec uspiam alibi Deus nobis injunxit. Imò hujus rei causâ Judæos graviter Deus coarguit, Jes.29.13. & Christus Math.15. v.3.4.5.6.7.8.9.

42.

Rectius itaque faciunt ii, qui Præceptum quintum, primum faciunt præceptum Tabulae secundæ, atq; ita quatuor ad primam, sex verò ad secundam Tabulam referunt.

43.

Rationes hujus rei sunt istæ; 1. Quia, cum certum sit, Legem totam in duas tabulas esse dispartitam, propter duo diversa objecta, Deum scil. & Hominem; hoc autem præceptum quintum immediate pro objecto habeat Hominem, non Deum, restat utique non ad primam Tabulam, quæ immediatum habet objectum Deum, sed ad secundam refertur. 2. Quia, ut prima Tabula

bul. Incipit à Deo, Pater & consatore rerum omnium: ita convenientissimè secunda Tabula incipit à Parentibus, qui ad Dei imitationem gignunt, ut Philo loquitur, particulariter; quo sensu veteres Hebrei videntur dixisse. **הַקִּשׁ הַפְּתֻחָה בְּכָזֶב וְאַתָּה** h. e. *Equiparat Scriptura Honorem Patris & Matris Honoris Dei, in Talmud Kidduschin fol. 30.2. & in Mechilta Rabbi Ismaëlis.* 3. *'Quia Christus verissimus & certissimus Legis Interpres ita nos docuit Marc. 10.19. Matth. 19.18. Et Apostolus quoque ad Eph. 6.2. ex multorum interpretum sententia, ideo illud vocat Præceptum Primum, sc. Tabulæ secundæ. Sic Orig. Homil. 8. in Exod. Athanal. in Synopsi, &c.* 4. Idem quoque senserunt saniores quidam ex Hebreorum Doctoribus. Ramban enim si-
 ve R. Moses Gerundensis hujus Præcepti V. explicationem sic ordinatur: **הַנֵּה וְשֹׁלֵיחַ כִּי מֵה שָׁאנוּ וְיִכְּרֹן בְּדִבְרֵי הַבָּרוֹא בְּעַצְמָוֹם וּבְכָבוֹדוֹ:** וְחוֹר לְזֹות אֲוֹתָנוּ בְעַמְּנֵי הַבָּרָאִים וְהַתְּחִיל מִן הַאָב שַׁהְוא לְתוֹלְדוֹתָיו פָעַנְיוֹן בּוֹרָא מְשֹׁאָף בְּצִירָה: **כִּי דְשָׁטָ אַבְנֵינוּ הַרְאָזוֹן וְהַטּוֹלֵד אַבְנֵנוּ** h. e. *Ecce absolvit buc usq; omne id, quod prestare tenemur Deo circa Essentiam & honorem ejus, & progressitur ad præcipiendum nobis de officiis erga creaturas, incipiens à Patre, qui generatione suâ instar creatoris quodammodo est, & in creatione participat. Deus enim est Pater noster primus, & Gignens est Pater noster ultimus. Ideo dicit; Quemadmodum præcepit tibi de Honore meo;* sic præcipio tibi nunc quoque de Honore ejus qui tecum participat in creatione tui. Et mox: **כִּי נָתַן בְּתְחִזְׁוֹנִים בְּאַרְכִּוֹת יְמִינָה בְּאַרְכִּוֹת יְמִינָה** *Quemadmodum præceptum hoc est de Inferioribus: sic dedit quoque mercedem ejus in longitudine dierum in terra, quam daturus est nobis.* Agnovit idem R. Isaac Armaah in Akédas Jizchak; ne tamen proslus à Rabbinorum suorum placitis recedat, facit 'עֲמָצָע Intermediate, & partim ad Primam, partim ad secundam Tabulam pertinere ait. Vide eum fol. 123. col. 4. Sic scribit Philo, *Præceptum hoc situm esse εἰ μεσούχ, in confinie duarum Tabularum.*

44.

Et hactenus de prima Divisione Decalogi in duas Tabulas; sequitur Altera, In *Decem Præcepta*. In hac occurunt duo; Numerus numerans, & Numerus numeratus.

77

Numerus numerans est Denarius. De hoc nulla est dissensio. **V.3.**
ria autem varii circa hunc numerum comminiscuntur mysteria.
Philo putat, Summariū hoc Præceptorū Dei Denario numero absolvī, tanquam omnium perfectissimo, cunctas numerorum differentias, parium & imparium complectente, &c. Hujus rationis meminit Bechaj quoque fol. 91. col. 4. & dicit, eam esse טביה הַפְּנִים לְלָל literalem. Adducit eandem Isaac Arāmāb, hujus numeri perfectionem inde quoq; arguens, quod Decem Categories prædicamentales comprehendat. Philosophi volunt, Denarium hunc respicere ad decem Orbes cœlestes. Alii referunt ad Decem membra principalia in homine, Cor, Aures, Os, Cerebrū, Manus, Jecur, Circumcisionem, Pedes, Oculos, Renes. Cabalistæ Decem Præcepta reducunt ad decem suas סְפִירֹת Numerationes. De his vide R. Bechaj loco citato, Rabbi Isaac Arāmām in פרשׁת נָרָק fol. 122. col. 4. Abarbenel. in Deut. fol. 338. 3. Aben Esram & alios. Alii conjiciunt, Deum ad digitorum nostrorum numerum, tanquam præsentissimum & familiarissimum numerandi instrumentum, calculum illorum confidere voluisse. Hæc verò & alia, cum nullum fundamentum in Scriptura habeant, suis authoribus relinquimus, & in Legislatoris supremi sapientia, voluntate ac beneplacito, unicè acquiescimus.

46.

Numerum autem numeratum quod attinet; Quâ scil. ratione res numerata numero numeranti respondeat? majoris & anxioris est disquisitionis. De summâ totâ, nulla est dubitatio, sed de speciebus. Quæritur itaque; Cum decem præcepta esse constet, quomodo illa sint secunda, & quibus verbis singula præcepta comprehendantur; atq; adeo; Quenam sit recta & legitima Decalogi divisio?

47.

De quæstione hac à multis jam retrò sæculis, tam inter Hebræos, quam inter Christianæ Ecclesiæ Doctores dubia fuit controversia. Nos ad commodè eam explicandam & decidendam, hanc inibimus viam, ut videamus; 1. Quid de questione hac sit sentendum? 2. Quenam dubitationis & incertitudinis hujus possint esse cause? 3. Varias hac de re sententias, & Quenam illarum sententiarum præponderare, & preferenda videatur?

48. Primò

77

Primo itaque tenendum, *Quid de questione hac sit sentiendum?*
Resp. Calvinus in Instit. lib. 2. cap. 8. §. 12. In divisionem praeceptorum non male studium intenditur, modo ejus generis rem esse memineris, in qua liberum cuique judicium esse debeat, ob quam non sit contentiose cum dissentiente pugnandum. Sic Musculus in Locis Communibus: *Scio parum ad pietatis studium facere, si praecepta Dei recte quidem numeres, male vero custodias: nec improbarim, si populo absq; divisione, modo integre, omni mutilatione rejecta, proponantur.* Zach. Ursinus in Explicat. Catech. *Observandum, si modo doctrina & sententia Decalogi de vero Deo, & vero cultu Dei, integra retineatur, de Verborum numeratione non odiosè pugnandum.* Andreas Hyperius in Opusculis Theolog. de Decal. distributione: *Partiatur sanè quis praecepta quocunq; modo visum fuerit, modo ne aliquid pratermittat, quod ad summam doctrinae de voluntate divina pertinet.* Sic Johannes Gerhardus Professor Jenensis in Locis Comm. par. 3. *rem dicit per se esse indifferentem.* Chemnitius in Locis Comm. par. 2. cap. 7. Neque etiam ipsi Pontificii suam distinctionem, tanquam per se necessariam & indubitatam, cuiquam obtrudunt; sed ideo, *quia ea in Ecclesia sit recepta;* Hinc in Catechismo Romano ad verba; *Non facies tibi sculptile, &c.* scribitur; *Quidani hoc alterum Præceptum existimantes, duo postrema, ipsâ unius Præcepti vi contineri voluerunt, ut S. Augustinus illa extrema dividens, hac ipsa verba ad primum præceptum pertinere voluit, quam sententiam, quia in Ecclesia celebris est, libenter sequimur.* Et ad marginem; *Ecclesia Augustini sententiam in præceptorum distinctione amplectitur libentius.* Ita quoque veteres quidam Patres, licet plurium distinctionum meminerint, tamen nunquam gravius & acerbius invehuntur in eos, qui aliam distinctionem sequuntur.

49.

Secundo autem non sine ratione inquire quoque posse viderur;
Quenam hujus dubitationis & incertitudinis sint causa? Nam 1. cùm Decalogus datus sit in congregacione totius populi Israëlitici, plus quam 60000. hominum, qui omnes vocem Dei promulgantis, ut suprà visum, audiverunt, & intellexerunt; 2. Cùm etiam ut Hebræi sentiunt, & rationi est consentaneum, ita promulgatus fuerit, ut inter singula decem Præcepta mora quadam

& pausa intercesserit (cùm enim plures fuerint tententia präceptivæ , quomodo scire potuissent aliter, quòd decem präcisè fuerint verba, Deut.4.13 ? Unde & Abarbenei scribit fol.173.col.2. Decem verba vocari, בַּיִן דָבָר כְּפֵי הַרְבוֹרִים שְׁמַעַו וְהַפְּסֻקִּית שְׁחִיוֹ propter numerum sermonam & pausationum , que facte fuerunt inter sermonem unum & alterum) ac proinde nemini non notissima vera interstinguendi ratio esse potuerit ; 3. Cùm deniq; eadem quoque ratione Tabulis duabus lapideis insculptis fuerit, ut distinctio präceptorum conspiceretur , & illæ Tabulae per aliquot sæcula inter Judæos integræ & illæsæ asservatae fuerint, & remanferint; Cùm, inquam, hac ita se habeant, merito queritur, quæ ratione res adeò olim in universo populo Israëlitico trita, nota, familiaris & manifesta , in oblivionem & eam incertitudinem ac disceptationem, inter ipsos Judæos quoque, venire potuerit ?

Si Historicè rem istam consideremus & perpendamus, sequentes videntur hujus rei dari posse causæ;

1. Quòd Tabulae illæ lapideæ , in quibus vera Decalogum distinguendi ratio quoque fuit comprehensa, justo Dei iudicio, sub tempus captivitatis Babylonicae, unà cum Arca, in quâ asservabantur, à Babylonii abductæ, captæ & direptæ, arque adeò è medio Judæorum sublatae fuerint. Hinc legitur in Talmud, Joma cap.5.fol.53.col.2. Tradidit R. Elieser אֲרוֹן נָלָה בְּבָבֶל Arca Babelem deportata est, sicut dicitur 2.Chron.36.10. Anno autem revertente misit rex Nebucadnezar, & adducere fecit eum (*Jehoachim*) in Babel , cum vasis concupisibilibus domus Jehovah; R. Simeon ben Jochai dixit; Arca deportata est Babelem, sicut dicitur; Ecce dies veniunt, & deferetur quicquid est in domo tua, in Babel; non remanebit quicquam , dixit Deus ; אלו עֲשָׂרֶת הַזְּבָרוֹת שְׁבֵן Isa sunt Decem præcepta qua fuerunt in ea, scil. arca. Idem confirmatur in Seder olam rabba, seu Chronico Hebræorum majore cap.25. ubi ad superiorem locum 2.Chron.36.10. expositionis loco additur; Vasa ista concupisabilia domus Domini sunt, ARCA.

50.

Itaque, ut obiter hoc notemus , figmento & fabulae potius, quam veræ historiæ simile est, quod de Arca unà cum tabulis, in devastatione Hierosolymitanæ urbis, in profunda speluncâ, in monte Horeb, absconditâ quidam somniant; sive id factum adscribatur

scribarur Ioh^{na}, ut Hebræorum quidam faciunt in Talmud Horajoth cap.3. fol.12.col.1. sive Jeremiæ, ut author Machabaicorum lib.2. cap.2.v.5.7.8. qui insuper addit, illam aliquando iterum à Deo ostendendam, & apparituram; quod in fine mundi, post Judæorum conversionem futurum, Villalpandus, Sixtus Senensis, & alii, sunt interpretari. Nec minus commentarium existimamus illud, quod alii tradunt, has Tabulas tempore ultimi excidiū Hierosolymitani sub Romanis Imperatoribus in Templo Dei fuisse, indeq; à Tito Augusto, inter cætera captæ urbis spolia, in triumphum allatas. Nam Josephus, qui pomparam illius Triumphi luculentiter descripsit, lib.7. Belli Judaic. cap.24. tantum Candelabri aurei, Mensæ aureæ, & Voluminis Legis Moïsaicæ; Arcæ vel Tabularum nullam mentionem facit. Sed hæc in transitu. Qui plura de his volet, consulat Clariss. Rivetum in Exod. cap.25. ad v.17. & seqq. Cujus purpuræ haræ adhuc affluere liceat laciniam Talmudicam, loco suprà adducto ex Joma, contra sententiam de occultatione arcæ. Nam in Mischna seu Textu Talmudico dicitur ibi: **אָרוֹן אֲבָנִת הַיּוֹתָה שׁוֹרֵךְ** h.e. *Ex quo ablata est arca, lapus fuit illuc, &c.* Ad hæc verba in Gemara scribitur à Doctoribus: **לֹא קָרְבָּנָה מִשְׁעָנָה אֶלָּא קָרְבָּנָה לְאַמְּרָנָה** h.e. *Non dicitur; Ex quo occultata est arca; sed dicitur, Ex quo ablata est; quia in Babyloniam deportata fuit, &c.* Hæc igitur una possit esse causa, quâ factum, ut hæc incertitudo Judæis ipsis contigerit.

51.

2. Oblivio ista quoque inde fortassis fuit derivata, quod, sicut Judæi, circa tempora ultimæ destructionis Hierosolymitanæ, in universum, magnis passibus a verò Dei cultu, & recto Legis Divinæ studio & sensu, ad cultus fictitious & commenta humana deflexerunt, atque adeò non circa cor, sed circa corticem & ceremonias Legis tantum occupati fuerunt, quod & Christus ipse disertè illis objecit Matth. 23.23. *Ve vobis Scribe & Pharisei Hypocrite: quia decimatus mentam, & anethum, & cuminum: & omittitis, que graviora sunt Legis, Judicium & Misericordiam ac Fidem;* ita circa hanc quoque ejus partem negligentiores facti fuerint. Priscis enim temporibus inter illos usitatum fuit, ut Decalogus singulis diebus in precibus matutinis publicè & privatim recitaretur & repeteretur, quando procul dubio majorem & meliorem ejus cognitionem

nem habuerant. Laudabilem istam consuetudinem posterioribus temporibus aboleverunt, unde & cognitio decrevit, & studium observandi illum imminutum fuit. Notatur hoc in Talmud, Tractatu de Benedictionibus cap.i. fol.12.col.1. sed additur; **בְּפִלּוֹת מִפְנֵי תְּרֻעָמָת הַפְּנִים** Abrogaverunt autem ea propter murmurationem, vel calumnias Hereticorum; h.e. ut R.Salomon explicat, ne dicant ac objiciant plebi Iudaorum, Hanc tantum Legis partem esse veram ac Divinam; cetera non itidem, cuius rei argumentum sit, quod ista tantum decem verba, quae Deus ipse in monte Sinai protulit, recitent. vide & Talmud Hieros. cap.i. Berach.

52.

3- Posit quoque incertitudo ista promanasse ex **שְׁבִיבָה** & confusione distinctionis versuum in Decalogo, in textu Biblico Hebraico. Ejus haec se nobis produnt vestigia. Constat, Masorethas, Criticos Hebraeorum antiquissimos & diligentissimos, inter cæteras suas **שְׁנִיאָתָא**, hoc quoque egisse, ut numerarint totius Sacrae Scripturæ, & singulorum librorum versus. In Pentateucho idem quoque singulariter observarunt circa Parashas sive Sectiones Legis 52. in quas tota Lex est distincta. Hic ipsorum calculus, cum in cœteris sectionibus Exodi & Deuteronomii ferè ubique examussim conveniat, aut saltem unico duntaxat versu discrepet; in sectione Exodi, quæ *Zeithu* vocatur, & Deuteronomii, *Vaetchannan*, in quibus Decalogus consignatus est, insignis & insolens versuum est discrepantia: Nam sub finem sectionis **יְהֹוָה Zethro**, notant; eam constare **זֶה 72.** versibus, cuius signum faciunt **יְהֹוָה זָהָב Jonadab**, cuius nominis literæ illum numerum conficiunt. Communis autem distinctio librorum Hebraicorum exhibet versus 78. Sic ad sectionem **וְחַנְכָה Vaetchannan** notant, **טֶבֶת 18.** & symbolum ejus numeri, **לְאֵין**. Atqui nostra distinctio exhibet 125. Ex quo apparet, aliam in his sectionibus tempore priscorum Masoretharum fuisse distinctionem, & versus quosdam divulgatos esse, qui antehac fuerunt conjuncti. Id autem nuspiam alibi, quam in Praeceptorum Decalogi distinctione contigisse, inde arguitur; 1. Quod tanta discrepancia, ut dictum, nuspiam alibi reperiatur. 2. Quod illa non solum in Exodo, sed & in Deuteronomio, in illis sectionibus occurrat, ubi Decem præcepta recenserunt. 3. Quod numerus exactè respondeat, si Decem præcepta

præcepta iub decem versus redigantur. Masora enim notat, sectionem Jethro in Exodo habere versus 72. Textus secundum receptam distinctionem exhibet 78. unde 6. versuum differentia exurgit. Jam vero iterum secundum communem distinctionem versuum Decalogus constat versibus 16. Deme 6. ut fiant 10. secundum decem Præceptorum numerum, habes 72. numerum videlicet Masoræ. Sic in Deuteronomio, nisi quod illic unus adhuc versus sit superfluus, qui alibi latere potest. Ita autem olim Decalogum distinctum fuisse, omnino docere & evincere videntur, non solum præcepta ista Masoræ rudera, sed & ratio. Probabile enim est, quemadmodum Moses Decalogum ex ore Dei promulgatum adivit; & in Tabulis lapideis manu Dei exaratum vidit: ita quoque ad eundem modum scriptum & distinctum in libris suis ad posteros transmittere voluisse. Atqui ita à Deo pronunciatum fuisse, ut post singula præcepta Pausa intercesserit; scriptum itidem in Tabulis, ut Distinctiones inter præcepta conspicuæ fuerint, non improbatum esse, suprà vidimus. Iraque eodem modo scriptus sic fuisse videtur in libris Mosaicis; maximè cum eodem quoque nos vestigia ista Masorethica ducant. Quando autem, vel à quibus id factum fuerit, nostrum non est definire. Quamvis enim hodiernam versuum distinctionem Esdræ adscribant Judæi, quis tamen credat ab eo tempore, per tota saecula, per tota Judæorum captivitates & exilia, nihil, vel Temporum injuria, vel Scribarum tum negligentiâ, tū nasutiâ, in illis minutis immutatum esse? Antiquorum librorum tum Biblicorum, tum Masorethicorum diligens inspectio & collatio, sine dubio plura adhuc suppeditare possent. Ubi autem & circa quæ præcepta contigisse id videatur, mox dispiciemus.

53.

Tertio ergo loco nunc sequitur, ut *Varias Decalogi Divisiones*, & quanam illarum præferenda videatur? dispiciamus. Harum Tres sunt præcipue.

54.

Prima est eorum, qui Primæ Tabulæ Tria duntaxat; Posteriori, septem tribuunt præcepta. Hi conjungunt Duo priora præcepta, *De non habendis Diis alienis*; &c., *De non faciendis sculptilibus*, &c. & ex illis conflatis Unum & Primum faciunt Præceptum. Ut vero Denarium sic quoque absolvant, divellunt illa; *Non concupisces uxori*

*rem proximi tui; &c; Non concupisces domum proximi; ac duo ex illis
constituant præcepta.*

Secunda Divisio est illorum, qui Primum præceptum faciuntur
Procemio, seu præfatione; *Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te
ex Aegypto, è domo servitutis; &, ne Denarium excedant;* sequentia
duo præcepta quoque conjungunt; *Non erit tibi, &c. &c; Non facies
tibi sculptile, &c.* ex decimo autem de *Concupiscentia* non nisi
Unicum faciunt.

Tertia est eorum, qui prima illa verba; *Ego sum, &c.* non Præcep-
ti, sed Procemi & Præfationis loco habent in universum Deca-
logum, sive cum primo præcepto cōjungantur, sive disjungantur;
Primum præceptum; *Non erit tibi Deus alius;* Secundum, *Non fa-
cies tibi sculptile;* & per consequens, Decimum de *Concupiscentia*
pro Unico duntaxat agnoscunt.

55.

Videamus itaque, *Quid de his Divisionibus singulū statuendum, &
quenam illarum præponderare videatur?*

56.

Primā sententiam quod attinet, ideo illa minus videtur proba-
bilis & amplectenda; quod conjungat disjungenda, & conjun-
genda disjungat; ad quod demonstrandum à posteriori, tamquam
dubio majore & apparentiore, incipiems.

I. *Conjungenda disjungit, discerendo X. de Concupiscentia;* de quo
proin quæritur; *An unum duntaxat sit Præceptum; an vero in duo sit
dirimendum?* Non nisi unicum esse præceptum, docet tūm Scriptura ipsa, tūm Ratio. *Scriptura;* Nam primò Deus ipse Exodi 20.
uno verbo *Concupiscendi* חָנַת utitur; ex quo apparet, Illū unam
tantū rem prohibere voluisse: *Secundò* Moses in repetitione Legis Deut. 5. quamvis diversis verbis; at objecta trajecit, quod
non fecisset, si præceptis integris distinguerentur. *Quodnam enim
jam nonum, & quodnam decimum erit præceptum?* Sequemur in
ordine Deum ipsum, an Mosen? Vel, An Mosen ἀπόλετος, insimulabimus? *Tertio;* Apostolus Paulus ad Rom. 7. v. 7. 8. & cap. 13. sub
uno præcepto comprehendit, Οὐκ διασυμένος, more Hebræorū,
qui summatis præcepta perstringentes, vel illa allegantes, prima
tantū præcepti verba adducunt, וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל Non concupisces, ut in
Talm. Baya metzia fol. 5. 2. & alibi infinitis in locis.

*Ratio etiam dictat, Unicui duxata esse præceptum; quia
non variae species; sed unicum tantum peccati genus, Concupis-
centia hic prohibetur; deinde, quia objectorum varietas, quæ sub-
jicitur, non efficit diversa præcepta, quod patet ex precepto Secun-
do, ubi post generalem Imaginem prohibitionem adjungitur,
Non earum rerum, quæ sunt supra in caelo, aut infra in terra, aut in aquis
sub terra; & præcepto quarto, ubi, cum generaliter dictum esset,
Non facies ullum opus; mox adjicitur, Neq; tu, neq; filius tuus.*

58.

*Agnoscere hoc aliquo modo videntur nonnulli ex illis ipsis, qui
hanc Divisionem sequuntur, unde in Catechismis & Explicationi-
bus Catechetis ut plurimum conjungunt Nonum & Decimum
secundum ipsis. Sic Brentius in Explicationibus Catechetis:
Nos eti vulgarem morem sequimur, & I X. ac X. de Concupiscentia, pro-
duobus Praeceptis computamus, tamen quia unum tantum genus peccati
in illis continetur, conjungemus etiam ea in una interpretatione. Vi-
deri potest quoque Lutherus in Catechesi majore, Hunnius in
Catechetis, &c.*

59.

Ad hæc accedit Authoritas quoq; veterum. Antiquissimi enim Patres Græci & Latini unicum h̄ic agnoscunt Præceptum, ut paulò post videbimus. Ex Hebrais nullum hactenus vidi vel audivi, qui eam sententiam esset atplexus. Aben Esra Exod. 20. ejus facit mentionem, sed mox addit, *זה דברי הָכֹל Sed hæc sunt verba vana.* Sic Abarbenel in Exodum fol. 172. col. 2. eam adducit; sed & ille continuò subjicit; *והוא דְּרָךְ זֶה מִאֵד אֵין רַאֲיוֹ לְקַפְּלָה Sed est sententia aliena vel absurdā valde, neque digna quæ recipiatur.* Et Hebrei, cùm Præcepta Mosaica in 613. distribuerunt, minutissimè sanè ea considerunt. In illo autem numero Exodi 20. unicum tantum præceptum reperire potuerunt.

60.

*Excipiunt i. Exad.20. Deus verbum Concupisendi וְיִתְבָּרֵךְ bis repetit.
Ergo sunt duo precepta.*

Neg. Consequentia; Nam nec ejusdem verbi, nec diversorum verborum repetitio diversa facit præcepta; quod vel ex Præcepto secundo patet; Non facies, &c. Non incurabis, &c. Non coles ea; sed

diversitas rerum. Constat, repetitiones hæc autem esse
habere usum.

2. Excipiunt; Ut Moses ostendat, diversa esse præcepta, Deut. 5. di-
versis verbis usus est, חֲמָדָה Chamad, & חִתְאַפְּחָה Hitaffah.

R. Cum de Decalogo ritè dividendo agitur, maximè & potissimum resipiciendum esse ad illam formulā, quæ exstat in Exodo: quia illic sine dubio nudè & ad literam est propositus, prout à Deo in monte Sinai promulgatus, & Tabulis lapideis insculptus, in Arca foederis inter Israëlitas à Deo aservatus fuit. Formulam alteram quod attinet, quæ in Deuteronomio exstat, illic Moses Decalogum repetit & proposuit, non de verbo ad verbum, ut in monte Sinai promulgatus fuit, sed quoad sensum, & verba præcipua, quibusdam omisisse, quibusdam nonnunquam interpretamenti vice additis. & insertis, quibusdam etiam cum idem significantibus communitatis, ut appareret ex præcepti. 4. 5. 7. 8. 9. 10. Deuteronomium enim est nihil aliud, quam summaria Repetitio Legis, in eorum potissimum gratiam facta, qui in deserto nati, priori Legi promulgationi, per ætatem non interfuerant. In istiusmodi autem repetitionibus, ut & Scripturæ S. allegationibus, Scriptores sacri ad sensum, non ad verba, sæpè respexerunt, ut ex multis exemplis diligenti Scripturarum lectori constat, & ab Aben Efra quoque hic ostenditur. Arguiunt Hebræi hoc ex eo, quod Exod. 20. 1. dicitur: אֶת־הָרָבִים יְהוָה יְהֹוָה Et loquutus est Deus omnia verba haec; sed Deut. 5. 22: absq; particula universalis; וְכֹל־הָרִבְים Itaq; cum ex Exodo præcipue pro legitima Decalogi Divisione sint petenda argumenta; in illo autem unum idemque utrōbīq; verbum existet, paret, Moses in Deuteronomio alterum substituisse tanquam Synonimū, quod & ipse met latis aperte prodidit, dum objecta trajecit.

3. Argumentantur ex litera δ, qua in Deuteronomio interferitur; 'נֵן תְּהִלָּה אֶת־רַעַב δ נֵן תְּהִלָּה Hoc enim δ Samech quoq; in terpositum volume ad præcepta distingueda.

R. Hoc argumentum esse planè Infirmum & Incertum. Infirmum: Annon enim multò firmius ex Exodo argumentari licet; In Exodo, ubi vera Decalogi scriptio continetur (ut modò visum) nullumq; modi δ Samech in hoc præcepto interjacet. Ergo unicum tantum est præceptum, non duo.

Incer-

ut & Pe attinet; Primo in-
certum est, quemnam authorem habeant, ac proinde quoque incer-
ta eorum authoritas. Novimus, multos Hebræorum illa ad
Ezram referre, alios ad Mosem ipsum. Sed quibus testimoniis id
nobis probant? Sebastianus Munsterus in Praefat. Bibliorum suo-
rum scribit: *Denique literas Samech & Pe, quas intra Mosaicum conte-
xtum quidam libri habent scriptas, veluti Iudaorum figuramentum resecui-
mus, quicquid ipsi dicant de Traditione Mosis & Ezra.* Sic Mercerus in
Comment. in Genesim ad cap. i. v. 6: *Hic in contextu Hebraico prepo-
nitur in medio intervallo litera Pe, qua non ex Mose est, sed ex Hebraeorum
inventus.* Secundo; maxima circa illas literas in Veteribus Hebræo-
rum codicibus est varietas & discrepancia, fatente ipso Majernonide in Tractatu de Libro Legis cap. 8. & Eliā in libro Masoreth Hammasoreth, in Arca Tabularum tractarum. Unde in quibusdam
editionibus, à Judæis quoque procuratis, sunt omisæ, ut in
edit. Venetæ in 40. de An. 5278. h.e. Christi, 1518. & aliis. Tertio nega-
mus, illa hunc usum habere, ut doceant, quænam sententia, vel præ-
cepta sint dividenda. Nullius Scriptoris Hebræi testimonio idoneo id confirmari posse reor. Alium, immo superstitionem illa ⌂ &
ו, quæ passim in Pentateucho conspicuntur, habent usum, ad rationem scribendi librum Legis ratione linearum, quem qui nosse
cupit, audeat lib. de Abbreviaturis Hebr. in ⌂ ⌂. Quartò; quia ⌂ il-
lud non pertinet ad præcedentem verbum vel lineam, sed præponi-
tur sequenti: Quinto; si ו illud versui alicui præfixum, diversita-
tem & exordium novi præcepti denotat, quæritur quid ⌂ in his præ-
ceptis sibi velit, & alibi? Sanè quia literæ istæ sunt initiales vocum
contrarias significations habentium; (⌂ enim significat פְּנִימָה Perticula, apertum; ⌂, significat סְתִּימָה, Stūmah, clausum) non probabile est, unum idemq; illas habere officium, sed contraria. Proinde si ו significat ibi Præcepti exordium, ו significabit ejus contrarium. Hæc verò ratione adversis frontibus inter se concurrerent in præceptis quibusdā Exodus & Deuteronomion. Nam in Exodo ante initium Decalogi ad יְהֹוָה Ego, ponitur ⌂; in Deuteronomio verò ⌂; vice versa Præcepto quarto in Exodo præponitur ⌂, in Deuteronomio ו. Quæritur itaque, quomodo hæc concilianda? Si tale quid dicendum esset, an non probabilius foret; Cum
versibus præfigantur, ⌂ Pe quod Apertum significat, Initium sen-

Sentia vel præcepti denotantur. . . . .
Aperta semper incipit lineam: *Setumah* seu *Clausa*, nunquam; sed semper in medio lineæ incipit; ad indicandum, non novum sensum vel novam sententiam inchoari, sed continuationem esse præcedentium. Et ita sanè Hebraei agnoscunt alicubi hanc differetiam inter usum istarum literarum Pe & Samech. Manifestum ejus rei exemplum extat in ultima Sectione Geneseos, quæ incipit Gen. 47. v. 28. Illi minusculum præfigitur Samech, non tria magna Pe vel Samech. Hujus rei varias inquirunt Hebraei causas. R. Salomon Ephrājim in libro *Keli Jākar* scribit, sibi videri id factum לְהַקְמָתִי יְהוָה כָּפֹסֶק שְׁלֹמֹנִי וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל גּוֹן כָּאַילוּ הָהָה הַכְּלָל פְּסֻוק וְחַדְיָה עֲקָב לְפָסֶק ad conjungendum versum illum 28. (à quo nova sectio incipit) cum versu præcedenti, ac si omnia essent versus unus. Sic scribit Mercerus de tribus P. *Samech* majusculis in majoribus sectionibus: Reperies & tria magna ⌂, qua novam etiam sectionem signant, sed qua cum superiore majore cohæreat. Hinc idem Mercerus scribit, ⌂ non significare סְתוּמָה *Clausam*, sed סְמוּכָה *Coniunctam*, secundum quosdam, quod significetur, continuanda esse sequentia cum superioribus, & coniuncta esse cum illis, & illa sustinere, illis cohædere, et si videri posse initium novæ sententia, non tamen novam esse sectionem minorem, ut ubi est Pe. Et Genes. 6. v. 8. scribit: Singulis hebdomadæ diebus legunt sectiones minores, que per Pe indicantur, transfilientes Samech intermedia; que continuationem præcedentium cum sequentibus significant. His omnibus adde, quod ⌂ *Samech* non semper videatur significare סְתוּמָה sectionem clausam, sed aliquando סְדוּרָה *Ordinata*, vel continuam & coherentem. Nam in libro תְּרוּמָה *Trūmāh*, cuius Author R. Baruchi Miggarmisa, in הלכות ספר תוניה legitur, Parasham seu Sectionem esse triplicem פְּתֻוחָה סְתוּמָה וְסְדוּרָה *Apertam*, *Clausam* & *Continuam*. סְדוּרָה *Continuam* seu *Coharentem* dicit esse, פְּלַשְׁׂׂרָב וְהַולְךָ השיטה עד חצ'יה או עד שלישיתה ומינית הדשיטה ומתחילה לכתוב השיטות שיטותה לה כנגד הגדולה שלאותה שיטה עליונה זו היא סדרות: זה שיטותה לה כנגד הגדולה שלאותה שיטה עליונה זו היא סדרות: זה מזאת נסדור קרמוּט h.e. Quando scriba lineam scribit usq; ad medium, aut tertiam partem ejus, ac postea relinquit spatium vacuum, & incipit scribere lineam sequentem, ex opposito ejus spatiis, ubi in superiori linea deficit. Hac est, inquit, sectio Ordinata, & sic inveni in libro antiquo. Et mox scribit, Ejusmodi sectionem vocari סְדוּרָה Ordinata quia omnia sic videntur, ac si scripta essent in linea

linea una. Atque sic in quibusdam libris scriptum reperitur præceptum decimum. Iaque nec in hoc Samach, סָמָךְ Semech sive Fulcrum pro divulgatione præcepti Decimi habetur.

4. Quæ ex ipsa præterunt de dupliciti *Concupiscentia*, *Originati* & *Actuali*, *Concipiente* & *pariente*, *Carnis* & *Oculorum*; Item, De dupliciti *objecto concupiscibili*; *Delectabili* sc. & *Utili*; ea subtilia magis, quam solida esse videntur; cum ex verbis textus, *Differentia Duplicis concupiscentiae nullâ ratione exculpri queat*; &c., (ut ante visum) *Differentia Objectorum non faciat diversitatem Preceptorum*, maximè cum hic varientur, & quidem illic, ubi minimè conveniebat, si duo præcepta essent.

61.

Atque hoc primum est, propter quod minus probabilis videntur hæc Decalogi divisio; Quiā conjugenda disjungit. Sequitur nūc, ut alterum quoq; videamus, quomodo *Disjungenda Conjungat*.

62.

Fit hoc in Sententiis illis; *Non erit tibi Deus alius*, &c. *Non facies tibi sculptile*, &c. ubi queritur; *An haec sententia ritè in unum præceptum conjungantur* & *compingantur*? Inconvenienter hoc fieri, posito primo absurdo, facile est demonstrare. Dum enim absque sufficienti causa Præceptum decimum divellitur, & verba Præfationis inter Præcepta nō recensentur, nō in nisi Novem confici præcepta possunt, si ista conjungantur. Atqui Decem sunt constituenda. Ergo necessariò haec sententiae in duò diversa præcepta sunt distinguenda. De cæteris enim sententiis, quomodo eae sint distinguendæ, res ita clara est, ut nullus dubitationi locus supersit. Adde quod alibi quoq; non semel ista in Lege Mosis, diversis sententiis & præceptis, distinguuntur, ut Exod. 34. v. 14. & 17. Deut. 4. v. 16. & 19.

63.

Ad hæc res ipsa loquitur. Nam aliud est; *Non habebis Deum alium coram me*; quod pertinet ad Objectum Cultus Divini, docens, Quisnam pro vero Deo sit habendus & colendus; aliud est; *Non facies tibi sculptile*, &c. quod pertinet ad modum Cul̄us Divini, docens, Quomodo Deus sit colendus; videlicet, non per Imagines & Simulachra, sed in Spiritu & Veritate, ut in verbo suo præcepit. Adde quod Transgredio quoque illorum præceptorum doceat, quod sint diversa. Nam potest quis peccare in unum, qui non directe

recte peccat in alterum. Si quis peccat in præceptum secundum, non directe peccat in primum, Ex. gr. Israëlitæ colentes Vitulum, in præceptum secundum, non in primum peccarunt; quia per vitulum colebant verum Deum, sed alio quam præcepit modo.

64.

Præter alia protrita, quæ pro fientiæ hujus patrocinio vulgo in medium proferuntur, haud ita pridem quidam, edito Tractatu, *De Vera Divisione Decalogi*, ex infallibili principio Accentuationis; novam aggressus est viam ad veritatem ejus adstruendam, ex duplice Decalogi Accentuatione, quæ in Textu Hebræo, in quibusdam Decalogi præceptis, exstat. Duplices enim Accentus, Continuantes & Distinguente, duplice vult habere respectum; Versus & Præcepti. De illa duplice Accentuatione videatur Thesaurus Grammat. lib. i. cap. 5. & Franciscus Junius in Analyse Explicatio-*nis Exodi cap. 20.* Hic illud solummodo paucis expendemus; Num, ut contendit, vera & infallibilia inde pro Divisione ista peti possint argumenta?

R. Nos id nondum videre & assequi posse;

1. quia hactenus à nullo satis demonstratus est vel verus author, vel vera causa duplicitis illius Accentuationis.
2. quia illa non est continua per rotum Decalogum, sed abrumpitur in Præceptis, *Non assumes, &c. Honora Patrem, &c. & Non concupisces, &c.* in quo ultimo, ob conformitatem, maximè quoque observari debuisse, si duo illic præcepta comprehenserentur.
3. quia magna exemplarium est, maximè in Præcepto primo & secundo, varietas, &c. adhuc sub judice lis, quænam sint meliora.
4. quia argumenta, quæ hinc exstruuntur, multis modis adhuc sunt invalida & infirma. Nam

Primo, Pro Præcepti primi & secundi Unitate sic argumentatur; *Ubi cung, est purum Silluk in Decalogo, ibi est præceptum absolutum.* Atqui ab נְאָזֶן Ego sum, &c. nullum purum Silluk reperitur, nisi in voce יְהֹוָה Præcepta mea. Ergo illa omnia non nisi unicum constituunt præceptum. Probat majorem ex præcepto נְשָׁתָן אֵל Non assumes, &c. Item; נְכִי Recordare, &c.

Verum annon pariter subsumere licet, I. Præceptum 6.7.8.9. sub uno

uno puro siuuk comprehenenauntur. ergo una unicum tantum constitutum Praeceptum, quod est absurdum. 2. Décimum Praeceptum de Concupiscentia unicum tantum habet Silluk purum, tam in Exodo, quam in Deuteronomio. Ergo unicum tantum est preceptum. quod quidem verum, sed contra ipsum.

Excipit; Mirabili cautione hic prevenisse Spiritum Sanctum, dum talem notam sententia, ex duabus vel tribus vocibus constanti, promiserit, que facile quemvis, etiam contradicentem, confundere posse. **D**ominum nimirum & **d** (de quibus suprà,) quae ejusdem officii ergo, videlicet Distinguendi Praecepti causâ, postponantur.

Sed primo responderetur; aliquot *μετάνα αὐτήν* gratis hic sumi, quæ nemo facile concesserit: 1. Literas illas **D** & **d**, quæ hodiè paßim per totum Pentateuchum, eumque solum, in exemplaribus Hebraicis conspicuntur, à Spiritu S. esse profectas, & Divinam habere authoritatem. 2. Illarum literarum officium esse, Distinguere Praecepta. 3. Utramq; literam **D** & **d** unum idemq; habere officium, de quibus omnibus suprà jam actum. quibus hoc adhuc superaddere licet; Si distinctiones Legis per has literas **P** & **S**amech sunt à Spiritu S. cur non ubiq; illarum habetur ratio? cur distinctiones alias, quas certum est, ab hominibus profetas esse, præferimus? Annon major judicii Spiritus S. quam hominum, pondus apud nos esse deberer? Cur deniq; hujus unius, in hoc loco, literæ ratio habetur, de cæteris ne fémel quidem quisquam unquam cogitat? Nam credo, quem usum habent in Decalogo, eundem alibi quoque habebunt. Secundo; in hoc manifestè absurdum impingitur, Literas illas **D** & **d** sententiis postponi; cum, ut suprà dictum, præponantur: v.g. Primum **d** occurrit Genes. cap. i. inter versum quintum & sextum, & quidem in illa linea, in quâ finitur versus quintus: sed tamen non pertinet ad versum quintum, sed sextum; *Et dixit Deus יְהוָה* Sit expansionem, & sic consequenter. Videat, qui volet, Majemonidem in *תּוֹרַת הָלֵבֶן* cap. 8. Tertiò; Si literæ illius **D** officium est Distinguere Praecepta, quid opus fuit tam operosâ, ac pœnè monstrosa, accentuatione duplice in reliquis præceptis? Cur duplex illic Nota distinguendi præcepta; una insolens & multififormis plurium accentuum; altera simplex, per nudum **D**? Aut, cur non eadem ratio fuit observata in præcepto decimo de Concupi-

piscientia? Aut, cur saltē *Samech* non est adhibitum in illo præcepto? *Quarto;* Si præceptum hoc primum, per Accentus continuantes, tam accurate à Spiritu S. est usque ad suum præfixum terminum productum, & illic tām Accentibus, quām per D, tanquam duplii limite immobili, definitum ac circumscriptum; quā licentiā magna pars illorum, quī hanc divisionem amplectuntur, limitem hunc à Spiritu Sancto positum movere, & partem præcepti majorem, in Catechismis passim, præcidere quæso audent?

Secundo; Ad præceptum, *Non assumes ēc.* quærerit; *Cur ille versus non sit duplii accentuatione insignitus, sicuti versus illi, in quibus primum & secundum præceptum continetur,* Exod. 20. v. 2. 3. 4. 5. Respondeat; ideo, quia illud Præceptum uno Pasuk seu versu absolvitur. Eadem rationem reddit de Præcepto V. ideo illic non duplices esse accentus, quia ille versus simul & præceptum & versum absolvat. Cum ergo eadem prorsus sit versus illius ratio, in quo Præceptum X. de concupiscentia continetur, & Duplicatio accentuum in illo quoque cefset, merito quæritur; *Cur non & illic dicendum sit, ideo id factum, quia ille versus & Præceptum & Versum absolvit?* Quæ enim diversitatis ratio? Si verò ob eandem rationem Præceptum de Concupiscentia sit unum, unde jam iterum cuderit integer Præceptorum Denarius? Certè vel cum Judæis recentioribus ex Procœmio Præceptum primum faciendum, vel, cum probatissimis Hebrais, Græcis & Latinis authoribus, sententiae illæ de *Non habendo Deo alio, &c., De non faciendus simulachris*, in duo erunt dividendæ.

Tertio; Infert idem ex fundamento suo duplicitis Accentuationis; *Præceptum VI. VII. VIII. IX. unico contineri versu, ob accentus continuantes, qui cum distinguenteribus illic concurrunt, & tamen quatuor diversa esse præcepta.* Iterum itaque quærere licet, *Cur non idem dici possit Exodi vigesimo, de verlu primo 2. 3. 4. & 5. in quibus eadem accentuationis ratio; quod in illis, tanquam in uno versu magno, diversa & distincta contineri possint præcepta?* *Cur hic absurdum erit, quod illic non est absurdum?*

Itaque, quæ hic ex principio Accentuationis argumenta profertur, scopæ adhuc sunt dissolutæ, neque omnino infallibiliter veram hanc Decalogi Divisionem ostendunt.

Ne quid autem dissimilare videamur, etiam Hebreorum quidam in ea sunt sententia, Duplicem istam Punctuationis & Accentuationis rationem in Decalogo, tunc distinctioni versuum, tunc distinctioni praeceptorum, inservire. Huc videtur collimasse R. Ille in lib. Tóras ólah p.3.c.35. ubi scribit: *Decem praecepta habent geminos accentus: unus indicat lectionem simplicem, alter est propter praecepta ab eis dependentia.* Juxta meam sententiam videtur, quod praecepta priora & posteriora sermone uno prolati sint, ut invicem cohaerint, & idcirco duplices accentus sint ad indicandum praecepta priora & posteriora, &c. Sed huic sententiae obstat, quod antea quoque dictum; quod interrupta sit illa duplex accentuatio, nec continua per totum Decalogum. Nam sic accentus, sententiam promoventes, continuandi essent ad finem usque Decalogi. R. Jacob in lib. En Israël fol. mihi 183. col.3. de hac re scribit; *Invenimus in libris Scriptorum & Punctatorum eximiorum, quod magna pars Decem praeceptorum Punctuationem & Accentuationem habeant duplicem;* e.g. In נָנִי litera Nun in יְהֹוָה punctata est cum Kameitz & cum Pathach: in eodem quoq; versu sunt duplices accentus, Altis, & Humiles. Sic in לֵא תַּנְצַח Non occides; Item נָא Non mœchaberis, duplices sunt accentus, &c. Vera hujus rei causa manifesta est; quia semper duplex est Decem praeceptorum Lectio; Primo, quando quis privatim solus legit; tunc non observat vel attendit, ut unumquodq; praeceptum distinctè & seorsim legat, sed distinguit versus secundum ordinem modulationis lectio sua, & ex praecepto יְהֹוָה נָא Non erit tibi Deus alius, ut & ex praecepto de Sabbatho, quia longiora sunt, facit versus multos: ex posterioribus autem (6.7.8.9.) facit non nisi unum versum, quia parva sunt. Quod si vero quis publicè legat in Synagoga vel Ecclesia, necesse est ut unumquodq; praeceptum separatim legat, sive illud sit longum, sive breve. Et hinc sequitur illa varietas in Punctuatione & Accentuatione Decalogi. Probatio hujus rei est, quod in Præcepto; Ego sum Dominus Deus tuus, qui te eduxi è terra Ægypti; neq; duplia sunt puncta, neq; duplices accentus; quia est præceptum breve, & facile unius versus complexu legi potest. Hæc R. Jacob. In cuius verbis nequeo satis mirari, quod scribat, in primo versu אֱלֹהִים neq; duplicita esse puncta, neq; duplē accentuationem. Illud enim est falsissimum, & contra omnium per universum orbem editorum codi-

cum fidem, qui omnes duplicitem accentuationē magno contentu illic exhibent. Itaque cūm sic probatio ejus corruat, thesis quoque subsistere nequit. Non difitemur, si illud esset, magnum pro ista distinctione fundamentum suppeditaret. Sed hoc prius est probandum, cūm unanimis exemplariorum consensus ei repugnet. Proinde sic adhuc manet dubium de Præcepti primi & secundi distinctione; cūm de reliquis inter Hebreos nullum sit dubium..

66.

Secunda nunc sequitur *Divisio* illorum, qui Primum Præceptum faciunt ex Procēcio seu Præfatione, *Ego sum &c.* &c., ut priores, conjungunt, *Non erit tibi, &c.* &c.; *Non facies tibi Sculptile*, ne Denarium numerum excedant. Est hæc sententia Talmudicorum, & sequioris ætatis Rabbinorum plerorumque. Extrat ea in Talmud Babylonico de Sabbatho cap.9. fol.88. col.2. & 89. col.1. Talmud Hierosolymitano de Benedictionibus cap.1. fol.3. col.3. in Zohar sectione Jethro, fol.38. col.2.. Vajikra rabba. fol.24. fol.193. col.1. & in recentioribus scriptoribus innumeris. Hanc divisionem quoque fecutus est Julianus Apostata apud Cyrillum lib.V. contra Julianum, non improbarite, aut contradicente Cyrillo. Ex recentioribus non displicuit ea Petro Martyri, qui in Ep. ad Rom. cap.7.v.7. inter cætera ita scribit; *Ego vero utrumq; (sicil. Non erit tibi Deus alius; &c., Non facies tibi Sculptile, &c.) puto ad idem præceptum pertinere.* Primum autem mandatum esse arbitror, quod quasi Procēcio loco ceteris præponitur; *Ego sum Dominus Deus tuus, &c.* Nam hi verbis sancitūr, ut illum pro vero Deo habeamus, &c.

67.

Circa hanc quæstionem duo quoq; occurruunt dubia; Primò; *An ex verbus Præfationis, Ego sum &c. rectè constituatur Præceptum Primum?* Secundò recurrit iterum quæstio de sententiis illis: *Non erit tibi, &c.* &c., *Non facies tibi sculptile, &c.* *An illæ rectè compingantur in unum Præceptum?*

68.

Primum quod attinet, non viderur probabile, verba ista sola per se Præceptum integrum ac separatum constituere, ob seqq. rationes; 1. Suprà vidimus, Decem verba, esse Decem præcepta; Atqui novem præcepta cum præfatione unâ, non sunt decem præcepta. 2. Præceptum omne continet orationem, non Enunciatiā.

tivam, qua verum enunciatur; Iea imperativam, in qua actus fit
mentio, ad quem homo obligetur, ut ex Inductione cæterorum
Decalogi præceptorum omnium apparet, quæ, vel affirmative, vel negative, per imperandi modum enunciantur. Arqui hæc verba Proœmii continent orationem Enunciativam, non Imperativam. Itaque verba ista non Præceptum, sed potius Præfatio generalis esse videntur in universum Decalogum, quæ rationes adferuntur, ob quas ad parendum præcipienti obligemur. Unde Præcepto primo adjungi possunt; ita tamen, ut à reliquis Præceptis non excludantur, sed ad unumquodque per Ellipsis subintelligantur. Has rationes contra Hebreos approbat & urget Paulus Burgensis Addit.i. in Exod.cap.20.

69.²

Hebrei ipsi hic dissentunt, & à nostris partibus stant celeberrimi quidam ipsorum Scriptores, partim iisdem nobiscum, partim aliis telis pugnantes. Abarbenel, scriptor famosissimus, in אָס הַיְהּ שְׁהִירְנוּ וְצַנְנוּ שְׁאַלְמָן, fol. 172. col. 3. scribit; עַלְיוֹ הַרְבָּה הַפּוֹרָה וְהַרְבָּה בְּמִזְיאוֹת הַסְּכָה דָאשָׁוָה יְתַבְּרֵךְ כְמוֹ שְׁהַקְפִּים. וְעַלְיוֹ הַרְבָּה וְוּולְתָס כְמוֹ שִׁיתְבָּאֵר לְפָה אָם כֵן לְאָבָה הַפְּצָרוֹת. בְּלִשׁוֹן הַגָּנוֹת אֶלְיתָה וְהַיָּה רָאוּ שִׁיאָמֵר הָאָמֵן כִּי יְשַׁאֲלָהִים שׁוֹפְטִים בָּאָרֶץ וּשְׁאָנוּ אָנָּנוּ הוּא, וְאֶלְיָהוּ וְאֶלְעָזָר h.e. Si ita est, quod Deus hic præcipiat & jubeat, ut credamus in existentiam causæ prima, quæ sit benedicta, ut sentiunt Rambam & Ramban, & alii, ut postea explicabimus; qui fit, quod hoc præceptum non enunciatum sit sermone convenienti? Dicendum enim fuisse, Crede, quod sit Deus judex in terra; Aut; quod ego sum Deus tuus; vel; Audi Israël, Ego sum Deus tuus. Sic enim in præcepto de Sabbatho dixit; Memento; & in præcepto de Honorandis parentibus; Honora; Verbus videlicet Imperativi modi: אָבָל אָנֹבִי "אָלְהָךְ הַזֶּה דְמוֹת סְפּוּרָה מֵהַשְׁׁקָרָה וְאַנְגַּזְוָה עַל מִצְוָה sed, Ego sum Deus tuus; est instar narrationis historica rei gestæ, neque docet de præcepto, vel mandato. R.Chasdaj in libro argumento: כל הַפְּצָרוֹת תְּצַרְף אֶל הַמִּצְוָה אֲוֹתָה וְאֶם הַפְּאָמָר הַזֶּה מִצְחָה הַהָּרָה מִתְחַזֵּיב שְׂהִיה שָׁם מִשְׁאָוָה אֲוֹתָה וְתְּהִיה אָם כֵן מִזְיאוֹת חָאֵל קְדֻמָּת בִּידָעָה לְאמֹנות מִזְיאוֹת הָאָל וְהָוָא בְּתִכְלַת הַבִּיטוֹל Præceptum relationem habet ad Præcipientem. Quod si itaq; verba bec Proœmii sint Præceptum, sequitur inde, ut sit ibi præcipiens; ac proinde, existentiam Dei priorem esse cognitione, fide existentia Dei. (h.e. sequi-

tar inde, prius sciri, Deum esse, quam credatur, Deum esse, quod est longè absurdissimum. Ostendit idem ibidem aliquot argumentis ex eo; quod neque Nomen, neque Definitio Praecepti seu Mandati, his verbis conveniat. Huc aurigatur quoq; R. Simeon Cairen-fis in libro הלכות נזירות Constitutionum magnarum, qui vixisse creditur circa Annum Christi 740. dum hæc verba non refert in censem Praeceptorum 612. Mosaicorum, לְפִי שָׁכֹלֶן הַז גּוֹרֹתֵינוּ שֶׁל Propterea quod omnia Praecepta sunt de cunctis, seu editula Dei benedicti, qua nobis vel facienda, vel umita-tenda injunxerit. Fidem autem hanc de existentia sui notam fecisse & confirmasse signis, miraculis, & revelationibus variis; & hanc esse fundamen-tum & radicem quasi preceptorū, non praecptum ipsum. Hæcille. Simi-le quid scribit Aben Efra Deut. 5. ubi tamen notandum, mirè illic corruptum & depravatum esse ejus commentarium. Itaque, con-cludit Abarbenel fol. 174. col. 3. אמר אֱנוֹשׁ בָּרוּ אֲנָכִי יְהָווֹ אֵין מְזֻמָּה לְאַמְנָה תְּזַעֲרֵת וְלֹא מְעִיטָה אֲבָל הוּא הַקּוֹרֵךְ לְמִצְוֹת לְאַחֲרָיו. Dico ego, quod sermo ille, Ego sum Deus tuus, neg. Theoricum, neg. Practicum sit mandatum, sed Prefatio Praeceptorum & prohibitionum sequentium. Horum autem quidam, licet nullum hinc agnoscant Praeceptum; tamen זְבַר Verbum peculiare; Primum videlicet, ex his verbis faciunt. Sed illi in hoc absurdum se conji-ciunt, quod Decem Verba, non sint Decem Praecepta.

70.

Qui Praeceptum ex his verbis constituant, varie de sensu illius inter se digladiantur, Quid nimis in eo præcipiatur? Et, Quo-modò à secunda sententia, Non erit tibi Deus alius, differat? Nimis prolixum foret singulorū sententias hic conjectare & examinare. Qui vult, consulat Abarbenelem in Pentateuch. fol. 173. col. 1. 2. & in libro Rosch Amánah seu de Capitibus fidei, cap. 18. Quædam etiam illorum argumenta protulit & refutavit Paulus Burgen-sis in Additionibus ad Lyram Exod. 20.

71.

Alteram questionem quod attinet; An sententia illa, Non erit tibi Deus alius, & Non facies tibi sculptile; unicum tantum constituant praecptum? de ea jam actum in superioribus, & mox quædam ad-huc dicentur. Repeto solum, quod supra quoque dictum; Cum Hebrei in universum omnes, ex decimo Praecepto de Concu-piscentia,

piscientia, non nisi unum faciant; & quidam doctissimi inter ipsos, Præfationem pro Præcepto non agnoscant; unde tandem emendatur sint & illi integrum numerum Denarium præceptorum, nisi sententias illas, de quibus quæstio est, in duo Præcepta distinguendo?

72.

Tertia itaque Divisio supereft, quæ verba illa, *Ego sum Dominus Deus tuus, qui te eduxi è terra Aegypti*; Proœmi seu Præfationis solùm, non Præcepti loco, habet; pro Primo autem Præcepto sententiam illam; *Non erit tibi Deus aliis*; pro secundo; *Non facies tibi sculptile*, usque ad, *Custodientes præcepta mea*; Præceptum denique de *Concupiscentia* pro uno numerat. Atq; hæc sententia omnium videretur verosimillima, sive spectemus rationes ex Scriptura hau-
stas, sive Authoritates veterum, optimorumque scriptorum.

73.

Rationes quod attinet, ea ex superioribus facile peti possunt. Positis enim iis, quæ de prioribus divisionibus dicta sunt; nulla alia divisio locum habere potest. Præceptum Decimum non nisi unicum esse, sup. th. 56. & seqq. ostensum; Præfationis verba sola non constituere posse Præceptum distinctum, supra thes. 68. 69. visum; Sententias illas, *Non erit tibi Deus aliis*; & *Non facies*, &c. diversa constituere præcepta, thes. 61. & seqq. jam probatum.

74.

Quod si etiam Authoritates respiciamus; facile hæc sententia palmam cæteris duabus præcipit.

Hebræos quod attinet, quamvis Talmudici, & neoterici Rabbinī, aliter sentiant; attamen pro hac sententia stant duo veru-
stissimi scriptores, Philo & Josephus. Philo, Judæus natione,
quem Hebræi זְדִידְיָה 'אַלְכָנֹדר' *Zedidjah Alexandrinum* vocant
(זְדִידְיָה *Zedidjah* enim Hebraicè idem quod *Philo Græcè*) quique
temporibus Apostolorum vixit, & majorum suorum placita ac
traditiones nec ignorasse, nec neglexisse videtur, ut patet ex eo,
quod in lib. de Circumcisione scribit; *Hæc sunt, inquiens, que ad*
aures meas pervenerunt tradita per manus à Divinis viris nostris majoribus, qui *Mosis placita diligenter explicaverunt suis Traditionibus*; Is, in-
quam, in lib. de Decalogo hanc divisionem tradit disertè, dum ait;
Ille potior quinarius (1.) *de Monarchia loquitur, quā mundus regitur,*
(2.) *de*

(2.) *de statuis, simulachris, & id genus manufactis operibus.* (3.) *de non assumendo in vanum Dei nomine, &c.* Et ab initio libri *De legibus specialibus*, manifestè iterum has sententias, *De non colendis alius Diis præter unum;* & *De non fingendis simulachris;* pro duobus præceptis ponit. Eandem sententiam amplexus est Josephus Antiquitatum Judæicarum lib. 3. Docet enim nos Primum Praeceptum, Deum esse unum & hunc solum colendum; Secundum, Nullum animalis simulachrum faciendum & adorandum; Tertium, Non temerè jurandum, &c. Decimum, Nihil alienum concupiscendum. Hi duo scriptores antiquissimi & illustrissimi, sacerdotali de genere ambo prognati, & ab Hieronymo in Catalogum Scriptorum Ecclesiasticorum relati; Ille etiam, tanquam חכם אישvir sapiens & eruditus, multorumq; librorum editione clarus (ut Gorionides eum describit lib. 5. cap. 45.) Legatione pro Judæis ad Imperatorem Cajum celebris; facile hac in parte contra Talmudicorum & Neotericorum Rabbinorum autoritatem nobis præpollent.

Et si penitus omnia vasti illius Operis Talmudicæ gurgustia exquirere luberet, nonnulla fortè & illic se vestigia offerrent, quæ monstrarent, nec, ignotam; nec omnino improbatam illis hanc olim sententiam fuisse. In Tractatu Horajoth c.2. fol. 8. 2. inquit R. Ismael איזו היא מזוהה שהיא נאמנה בתחילה והוא אומר זו Quodnam est præceptum, quod primò dictum fuit? Responde; Illud de Idolatria; vel de Diis aliis. Ergo non illud; Ego sum Deus tuus, &c. Huc quoque pertinet, quod veteres Hebraei dixerunt, אָנֹכִי וְאַתָּה לֵךְ קָדְבָּרו אֶחָד נָקְבָּרו שְׁאַחֲתָה דְבָר אֱלֹהִים שְׁאַחֲתָם זֶה שְׁמֻעָנוּ & Non erit tibi Deus alius; sermone uno (h.e. Praecepto uno; eam enim vim hic habet nomen) dicta sunt, sicut scriptum est; Semel loquutus est Deus duo; hoc audivimus, Psal. 62. Meminit hujus R. Isaac Arámah in libro ליגatio ישע Ligatio Isaaci, fol. 123. col. 2. ad explicationem horum verborum, Non erit tibi Deus alius. Alia quoque essent, quæ huc accongeri possent, si scrupulosius omnia examinare liberet.

Christianorum Patrum Authoritatem si attendamus, uberrimam illorum habemus copiam, eorumque optimorum, qui hanc sententiam sunt amplexi. Athanasius in Synopsi Sacrae Scripturæ libr. 2. Gregorius Nazianzenus Carm. 35. Ambrosius in capite VI. Epist. ad Ephes. Scriptor Operis imperfecti in Matth. Chrysostomus

Chrysolomo tributi Homil. 49. D. Hieronymus in Epist. ad Ephes. cap. 6. v.2. Idem quoque senserunt Sulpitius Severus (qui Hieronymi & Augustini temporibus vixit) lib. i. Historiae sacræ. Procopius in Exodum, Rupertus, Zonaras Annalium T. i. & alii. Horum & aliorum Authorum verba qui legere cupit, vel ipsosmet aeat, vel Amandum Polanum in Symphonia Catholica cap. 33. Chamierum in Panstratia Catholica, De Imaginibus lib. 21. cap. 8. Gerardum Vossium in Thesibus de Divisione Decalogi, ubi hæc & alia reperiet.

Ex recentioribus non pauci, etiam ex iis, qui primam sententiam alias sequuntur, produci possent, qui hanc vel approbant, vel saltem non improbant. Oleastrius, ex præcipuis Inquisitionis olim Patribus, ad Exod. 20. postquam inculcaverat illa verba, *Non facies tibi sculptile*, inchoare præceptum secundum; *Recordare Sabbathi*, præceptum quartum; ad illa verba, *Non concupisces uxorem*, sic scribit: *Nun est distinctum præceptum hoc à sequentibus, ut scil. Desiderium uxoris constituat unum præceptum, & Desiderium bovis & asini aliud, sed omnia haec ad idem præceptum pertinent.* Johannes Mercerus, Professor olim Regius Parisiis celeberrimus, Chaldaeam Onkeli interpretationem Latinè exprimens, ita numeris distinxit, ut præceptum primum constituerit, *Non erit tibi Deus alius præter me*: secundum; *Non facies tibi simulachrum, &c.* Decimum de Concupiscentia, non nisi unum. Petrus Galatinus in Opere de Arcanis Catholicæ veritatis lib. ii. cap. 2. ita quidem enumerat præcepta decem, ut primum & secundum conjungat; sed in alia ipsum fuisse sententia, videtur prodere capite quarto ejusdem libri. Producit illic locum quandam Talmudicum, in quo variæ proponuntur sententiæ de numero præceptorum Mosaicorum; unus dicit, esse 613. Alter dicit, esse 611. sed duo adhuc alia præcepta haberi Exodi vigesimo capite, ubi dicitur, *לֹא תַּיְהֵה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֶרִים* *לֹא תַּעֲשֵׂה לְךָ פְּסָלִים וְכֵלֶת תָּמִידִים* *לֹא תַּעֲשֵׂה* *לְךָ* *פְּנֵי*: *Non erit tibi Deus alienus ante facies meas*, vel, coram me: *Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, &c.* Sic legitur in Galatino; cum tamen in Talmud ipso, Maccoth fol. 24. col. 1. & in Pugione Christianorum Martini Raymundi parte 3. Distinct. 3. cap. 12. (ex quo libro omnia sua descripsit Galatinus) legatur; *אָנֹכִי וְלֹא תַּחֲזִין אֶgo sum Dominus Deus tuus; & Non erit tibi Deus alius.* Unde hoc, cum in libris ci-

tatis aliter procul dubio viderit, & paulò antè aliter impleri scripserit? quia sc. Galatinus scripsit h̄ic incaute, quod sensit animo, non quod oculis vidit, ut sæpè fieri solet. Sed satus de Divisionibus Decalogi, sequitur nunc Ordo.

75.

Circa ORDINEM Præceptorum Decalogi, unica occurrit quæstio, de Precepto sexto & septimo; Cur videlicet Marci 10.v.19. Iuc.18.v.20. & ad Rom.13.9. ordine inverso adducantur, Non mœchaaberis; Non occides?

Respondeatur; In Hebræis libris constanter eo ordine recententur, ut Præceptum Non occides, præcedat, ut & Matthæus ea disposuit, Matth. 19. v. 18. Unde R. Alarias, vir multæ lectionis, in *Mēor enājim* fol. 37. col. 2. hujus ordinis mentionem faciens ex Philone, scribit; עַל סְפִיר בָּעֵל מִשְׁנֶה וְאַתָּה נֹדֵעַ תְּהִלָּה הַזָּמָן לְרוּמָנִים הַזָּמָן פְּנֵי h. e. Et inversio hæc, quod ego sciam, non reperitur apud ullum scriptorem in mundo, præterquam Philonem, & Apostolum illorum in Epist. ad Rom. cap. 13. Extat vero hic Ordo non solum apud Philonem, sed & apud Clement. Alexandr. lib. VI. Στρωμά των, Tertullianum lib. de Pudicitia, & alios. Causa; quod olim in Versione Græca sic disposita fuerunt, quam isti authores, & alii, qui hunc ordinem tenent, sunt secuti. Qua de re videatur Gerardus Vossius in Thesib. Theol. & Histor. & Hugo Grotius in Explicatione Decalogi. Neq; verò propterea Evangelistæ vel Apostoli, dictis in locis, ἐπαξίας sunt insimulati: quia Transpositio præceptorum extra Legis tabulas libera est, ubi res ipsæ tantum spectantur, ac plura præcepta in unum versum congeruntur.

76.

Formam internam Decalogi quod attinet, spectatur ea in vero ejus Sentiu, qui in genere consistit in explicandis officiis perpetuis erga Deum, & erga Proximum, Matth. 22. 37. quæ non solum flagitare externa, ut aliæ Leges, sed cum maximè interna, neque etiam temporaria, sed perpetua. Hinc illa Hebræorum Regula de Præceptorum observatione: כל הולך אחר בונת הארץ Omnia eunt post intentionem cordis, h. e. In observatione præceptorum spectatur præcipue interna obedientia cordis. Item, לְבָבְךָ יְהוָה misericors requirit cor. Videatur Joseph Albo in libro Articulorum fidei part. 3. cap. 27.

77. Officia

Officia erga Deum aut Communia sunt , aut certi temporis Propria.

Communia sunt vel Interna , vel Externa . Interna mandantur sententiâ Præcepti primi . Externa spectant gestus vel verba ; Illa secundum ; hæc tertium præceptum declarat .

Propria certi temporis officia exhibet sententia præcepti quarti .

Officia erga Proximum comprehenduntur sententiis aliquor specialibus & unâ generali .

Speciales sunt vel circa Personas vel circa Res . Circa Personas , vel Inequalium ; Superiorum sc . & inferiorum ; vel Aequalium ; quoad Vitam , Præcepto VI . quoad Castitatem , præcepto VII . Circa Res , quoad Possessiones & bona externa , vitæ nutriendæ destinata , præc . VIII . & quoad Famam , præcepto nono .

Generalis sententia , de Concupiscentia , est decima .

In Specie porrò quoad Formam Decalogi internam , & sensum Præceptorum , notandum occurrit ; primo , quod præcepta quædam , & quidem major pars , octo videlicet , sunt Prohibentia , quædam Præcipientia ; vel , ut alii dicunt , quædam Affirmativa , quædam Negativa . Hebræi illa appellant סְבִרָה ; hæc סְלִילָה : deinde , quod sunt Generalia .

Ubi autem observandura , primo , Sub præceptis affirmativis negativa , & sub negativis affirmativa contineri , hoc est , Præcepta virtute , vitium contrarium prohiberi ; & Prohibitio vitio , virtutem contrariam præcipi : secundo , quod generalia sunt per partes explicanda , & sub genere comprehendantur species ; In specie præcipi , cognatae species , & totum genus , sub causâ effectus , sub effectu causæ , omniaq ; antecedentia & occasiones , sub relato correlatum : quæ omnia circa explicationem Decalogi accurate sunt observanda . Confer sup . thel . 34 .

Quæritur h̄ic; Qua causa sit, cur præcepta Decalogi pleraque enunciata sint negativè בְּלֹשׁוֹן מִחְיָב שׂוֹלֵג, & non affirmativè?

Rq. Prima causa peti potest ex eo, quod modò dictum; quod cum Affirmantia comprehendant Negativa, & vice versa; parum interfit, quounque modo illa sint enunciata, cum uterque sensus in omnibus sit comprehensus, adeò ut haec distinctio non sit rei, sed modi tantum. Deinde autem ideo quoque videtur Deus hanc enunciandi rationem in majori parte observasse, quia in præceptis negativis major est emphasis, utpote quæ semper ligant, & ad semper: affirmativa autem quidem semper, sed non ad semper, utpote quæ multis circumstantiis distinguere sit necesse, ubi, quando, quomodo, &c. Adde quòd in nobis post lapsum, primum opus Resipiscientiae est, ut recedamus à malo, ut qui in malo nati sumus; secundum demum opus, Effectio boni, Psal. 34. v. 15. & 37. v. 22.

Abarbenel in Exodum, eandem quæstionem movens, responderet id inde esse, כִּי מַה שָׁחַב חֹזֶר הַנּוּכִים quid ita sint concepta, prout materia rerum id in singulis præceptis exigebat; ac si-gillatim possea ostendit, cur hoc præceptum affirmativum, illud sit negativum. Verum, quia illius rationes quædam sunt גַּם טַהֲרָתָן irrationalis & insipide, illis producendis supersedebimus. Tandem tamen recte subdit, hoc inde quoq; esse, גַּם הַפְּצָרוֹת יְכֻלּוּ שׁ quòd sub interdictis præcepta quoque comprehendantur.

86.

Quæritur insuper; Cur Divinum hoc oraculum, in concione tam multorum milium singulos appellat in numero singulari, non universos?

Rq. Videtur hoc Deus his potissimum de causis fecisse; Primo, ut doceret, non genera singulorum tantum, sed singula generum hic includi, neminemque cuiuscunque status, ætatis, sexus, aut conditionis, hic exceptum esse, sed Legem hanc omnibus & singulis esse dictam, singulos tangere & obligare; nec aliam esse Viri principis, quam minimi de plebe Hebrei conditionem, Deut. 29. v. 10. II. Vos astatis hodie omnes vos coram Domino Deo vestro, Principes vestri tribuum vestrarum, Seniores vestri, & Prefecti vestri, Omnes viri Israël: Parvuli vestri, Uxores vestrae, & Peregrini tui, qui habitant

habitant in medio castrorum tuorum, à Casore lignorum tuorum, usq; ad
 Haurientem aquas tuas &c. Secundò, ut intelligerent Deum, qui singulos h̄ic alloquitur, singulos quoque, ut cognoscere, sic observaturum, & singulorum prævaricantium leverum vindicem & ultorem futurum, Ibid. v.18. Ne forte sit inter vos vir, aut mulier, aut familia, aut tribus, cuius cor avertat se &c. v.19. Sitq; cù:n ipse audierit verba maledictionis hujus, ut benedicat sibi in corde suo, dicendo, Pax erit mihi &c. vers.20. Non vult Jehovah parcere ei &c. vide & Psal.50.16.17.18.19.20. & 21. Cum hoc consentit, quod Rabbi Moses bar Nachman scribit: נאמרו כל הדברים כולם בלשון ית' אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהִיךְ וְאֵלֶּא כִּי שָׁרַת הַתְּחִיל לְהַם אַתָּם רָאִיתֶם שָׁמָעַ תִּשְׁמַעַ לְהַזְּהִיר כִּי כָל יְחִיד מִתְּסֻבָּה עַל הַפְּצִוּת כִּי עַם כָּל אֲחֵד יְדַבֵּר וְלֹכֶל אֲחֵד יְצֹוֹרֶשׁ שָׁלָא יְחַשְּׁבוּ כִּי אֲחֵר הַרוֹב יְלָךְ וְהַיְיחִיד יְעַצֵּל עַמּוּם וַיַּכְאֵר לְהַטְּמֵה זֹאת חִכּוֹנָה בְּסֻוף הַתּוֹרָה בְּפִרְשָׁת אַתָּם נָצְבִּים h.e. Enunciata sunt præcepta omnia in singulari numero; Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te; &c. non verò in plurali, scruui incepérat, Vos vidistis, Exod.9.4. Item: Si obediendo obedieritis voci mieæ, v.5. ut moneret, unumquemq; propter transgressionem præceptorum punitum iri, eò quòd Deus cum unoquog; loquatur, & unicuiq; præcipiat, nec existimat, ista majori duntaxat parti dicta esse; singulares autem quosdam exceptos & immunes esse. Hunc finem & scopum explicavit illus Moses in fine Legis, in sectione אַתָּם נָצְבִּים Deut. cap.29. & 30.

87.

Denique queritur etiam à nonnullis; Cur in his præceptis singulis Legislator transgressoribus nullas penas speciales decreverit, sicut alii Legislatores solent facere?

Respondet Philo; Quia Deus erat, & consequenter bonus Dominus, solorum bonorum author, mali verò nullius; proinde existimavit, nihil magis naturam suam decere, quam ut salutaria præcepta daret pura, non admixta paenarum terroribus, ne quis impudens metu, malo consutore usus, invitus pareret, sed potius ut sapiens rationem, voluntatemq; sequitus, verteret se & applicaret ad id quod est optimum, &c. Similiter scribit Abarbenel, quòd Deus noluerit his præceptis Israëlitas penis propositis terrere: sed ad studium virtutis invitare.

His addi potest secundò loco & hæc ratio, cuius etiam meminit Abarbenel, quia sunt נאכרים כולם מחות הריבת sententia gene-

· rales, complectentes præcepta multa, quorum diversæ sunt poena, quæ alii in locis in Lege passim sunt expressæ.

Tertiò denique, ne ex inæqualitate poenarum, inæqualitatem præceptorum nobis imaginaremur, & fortè cogitaremus, ea quæ leviorem habent poenam, minus esse necessaria: sed æqualiter omnibus observandis studeremus & operam daremus. Unde illa cuiusdam ex Patribus Hebræorum sententia; קָלָה כִּמְצֹוֶת שָׁאֵן אַתָּה יוֹדֵעַ מִתְןַשְּׁבָרֵן שֶׁל מִצְוָתָךְ h.e. Esto admonitus de præcepto levi sicut de præcepto gravi: quia ignoras mercedem præceptorum. Quò accedit, quòd Deus ipsem omnia & singula præcepta terribili voce promulgare voluerit.

Sed scatu de Forma Decalogi.

88.

FINIS Decalogi quis sit, breviter quoque dispiciamus. Fines Decalogi dati plures adferri possunt. Principales autem & præcipui sunt sequentes tres;

Primus, ut nos doceat cognoscere peccata, & miseriam nostram; per collationem scil. nostri cum illa perfectione, quam Lex à nobis requirit, & applicatione maledictionis Legis ad nos. Nam per Legem est agnitus peccati, ad Rom.3.19. Peccatum non cognovi nisi per Legem: Nam etiam cupiditatem non nossem, nisi Lex dixisset, Non concupisces, cap.7.v.7. Conclusit Deus omnes in contumacia, scil. per Legem, cap.ii.v.32. Sic, Conclusit Scriptura (id est, Lex) omnia sub peccatum, ad Galat.3.22. quatenus scil. Deus per Legem omnes contumaciæ arguit & convincit, ut Theophilactus expavit. *Maledictus, qui non manserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro Legis*, Deut.27.26. *Lex iram efficit*, id est, iram Dei denuntiat, non quæ subjectos esse iræ Dei proclamat, Rom.4.15.

Secundus finis est, ut in iustitiâ nostrâ, & iustitiâ seu irâ Dei monstrâ & ob oculos posita, ad Christum, tamquam χρήστον Θεοῦ διαθύνεις ἔγγυον (ad Hebr.7.v.22.) ejusque iustitiam & gratiam querendam nos deducat, ad Rom.10.4. *Finis Legis est Christus ad iustitiam cuivis credenti* ad Galat.3.22. Conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus, & v.24. *Iesu pedagogus noster fuit ad Christum*.

Tertius finis est, ut sit norma & regula recte & sancte vivendi, seu, bonorum operum, docens nos, quæ opera Deo placeant, quære

quæve amplexant, *Psal. i. v. 2. & 119. 1. &c.* per totum Psalmum
1. ad *Timoth. i. v. 9.* *Fatu mandati est charitas ex puro corde &c.* ad
Rom. 13. v. 8. 9. 10. Nemini quicquam debet, nisi hoc, ut alii alios deli-
gas. *Nam qui diligit alterum, Legem implevit.*

89.

*Coronidis loco quæritur hic, An Decalogus ad nos quoq; Christia-
nos pertineat?*

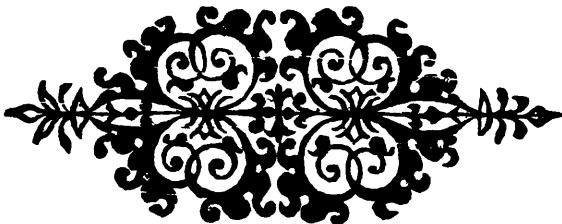
Quid ad hanc quæstionem sit respondendū, ex parte jam ex his
quæ superiori theli dicta sunt, liquere potest. Nam quia & Pec-
cati agnitus, quæ ex Lege, ceu speculo resplendet, & Gratiae in
Christo nobis exhibitæ desiderium; quod Lex in nobis excitat,
& Bonorum operum studium, cuius normam eadem Lex nobis
præscribit, non solum ad Judæos, sed & ad Gentes pertinet;
Decalogus quoque procul dubio ad illos pertinebit. Huc acce-
dunt rationes quoque aliae. Nam Christus & Apostoli Legem
hanc confirmarunt & commendarunt, quod utiq; non fecissent,
nisi ad N. Test. cives quoque spectaret. *Christus* quidem Matth. 5.
v. 27. *Non veni Legem solvere, sed adimplere;* quibus verbis ipsum de
Decalogo loqui inde past, quod tōtō illo capite præcepta ejus
interpretatur. Sic Matth. 22. v. 37. & seqq. summa ejus est com-
plexus, & suā authoritate communivit; quod utique non fecisset,
si eam abrogatam voluisse. *Apostoli* quoq; subinde præcepta De-
calogi nobis inculcant & commandant. Paulus ad Rom. 13. 9. ad
Eph. 6. 2. Jacobus cap. 2. 8. 10. II. *Adhae,* si ad Judæos solos Lex
hæc pertinebat, quomodo Paulus ad Rom. 1. & 2. capp. in eo to-
tus est, ut prober, Judæos & Gentiles esse transgressores Legis?
Præterea; quia Decalogus nihil est aliud, quam repetita à Deo post
lapsum hominis summa Legis naturalis, quâ omnes homines ob-
ligantur, Rom. 1. & 2. *Deniq;* Si præcepta moralia Decalogi, per
Mosen data, cessarunt; vel ideò fit, quia Deus illa revocavit, vel
ab inicio, quando ea tulit, solum ad determinatum tempus ea va-
lere voluit. Neutrum autem dici potest. Non primum, quia ab-
surdum id esset Deo affingere. Non secundum; quia id quod
perpetuum suâ naturâ est, non est probabile Deum ita præcepisse,
ut ejus iuslio tandem antiquaretur, quasi aliquid Legi morali no-
cuisset, quod aliquando externo præcepto fuit inculcata & con-
firmata.

90. Errant

Errant itaque 1. Illi, qui negant, Decalogum ad nos Christianos pertinere. 2. Qui Legem Mosis imperfectionis arguentes, eam à Christo & completam, &c, tamquam doctrinæ suæ contraria, correctam volunt. 3. Qui Decalogi observationem & facilem & possibilem homini in hac vita esse contendunt. 4. Qui justificationem suam in Lege seu Operibus Legis quærunt.

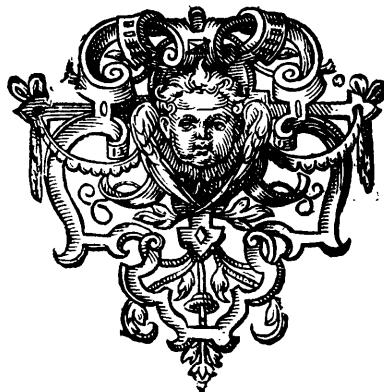
S O L I   D E O   G L O R I A.

EXERCITATIO SACRA
IN
**HISTORIAM IN-
STITUTIONIS SS. COENÆ
DOMINICÆ:**

In qua præcipue
**DE PRIMÆ COENÆ RITI-
BUS ET FORMA.**

Conscripta à
JOHANNE BUXTORFIO,
SS. Th.D. & Ling. Heb. Prof.

B A S I L E Å,
—
Impensis Hæred. LUDOVICI König.
M. D C. XLII.

JOSÉPHUS SCALIGER
Lib.VI. de Emendatione
Temporum.

SI Christus, ut quidam hostes bonarum literarum perten-
dunt, non obstrinxit se ritibus Judaorum, quare igitur
omnia hic sunt, que in Rituali Judaico extant? Quare
omnia simillima sunt? Et tamen illis Criticis videtur im-
pium, Christum iltis Legibus obnoxium facere. Sexcentis ar-
gumentis confutari possent, si tanti essent, ut illorum sen-
tentia aliquid apud nos ponderis haberet. Sed cùm sciamus,
hoc ab illis dici magis odio bonarum rerum, quas ignorant,
quam veritatis amore, illos missos faciamus: aequos autem
Lectores ad gesta Paschatis Christiani, cum ritibus prisco-
rum Judaorum contendenda, invitamus: ut cùm viderint,
ea omnia, que in Evangelio traduntur, in ritibus Judaeo-
rum sine ulla discrepantia eodem modo præcepta esse, tunc
verè judicare possint, uira verior sententia, eorum qui
omne Antiquitatis studium oderunt, an nostra, qui hac ad
illustrandum Evangelicam historiam sedulò collegimus.

Idem Ibidem.

Si quis neget Canones in Digestis Talmudicis antiquos
esse, idem est ac si quis capita Papiniani, Pauli, Ulpiani,
& aliorum Jurisconsultorum, in Digestis Justiniani produ-
cta, neget esse eorum Jurisconsultorum, quorum
nomine citantur. Quod nemo
fanus dixerit.

EXERCITATIO SACRA

IN

HISTORIAM INSTITUTIONIS
SS. COENÆ DOMINICÆ,

In quâ præcipuè

DE PRIMÆ COENÆ
Ritibus & formâ.

I.

ON immeritò in magno semper, apud omnes cordatos, Antiquitatis studium fuit æstimio, quo, in Divinis pariter & Humanis, cuncta ad primam & veram suam originem revocantur & reducuntur. Ea siquidem rerum humana- rum est inconstantia & vicissitudo, ut nihil, quantumvis optimum, in eodem diu permaneat & perseveret statu. Proni sumus naturâ omnes, ad novitates & mutationes; adeò ut difficile sit mentes nostras, etiam in illis, quæ tamquam recta & vera semel, cum judicio & ratione, approbarunt, intra eosdem terminos, & eadem in sententia, diu continere.

II. Experientia verum hoc esse docet, proh dolor! temporuī præteriorum, docet hodierna; idq; non solum in Republica, sed cùm maximè in Ecclesia; adeò ut, nisi Deus subinde viros quosdam eximios excitasset, qui doctrinam coelestem, à novis & superstitiosis expositionibus, interpolationibus, additio-

A 2

nibus, detractionibus, aliisque corrupteis, indeuenienter vindicassent, & in pristinum statim revocassent, jam diu de ea actum & conclamatum esset.

III. Ab hoc nobilissimo & laudatissimo studio celebris est inter Hebraeos Esdras cum suo collegio, qui, Ecclesiam Judaicam, & totam Cultus Divini rationem, post captivitatem Babyloniam, à variis corruptelis, erroribus & vitiis, in Babyloniam attractis, repurgavit, omniaq; pristinæ integritati & puritati restituit. Unde perulgata hæc, apud priscos Hebraeos, est ipsorum laus & commendatio, *לְוַשָּׁנָה עֲתָרָה חַחִינָה שְׁמָךְ quod Coronam* (Legis scil.) *in pristinum & antiquum statum restituerint.*

IV. Diligenter autem circa Antiquitatem hoc in primis est observandum, eam demum solam & veram esse Antiquitatem, quæ prima: cætera omnia, etiam vetustissima, si ad hominum memoriam exigantur, esse nova, si non sint prima. Hinc Hebrei *Antiquum & Primum* uno & eodem designant vocabulo קָדוֹם Kadmon. Et *קָדוֹם קָדְמָה* Kadmath, pariter est *Antiquitas & Principium*; quinimò ipsa etiam *Aeternitas*, quâ nihil est prius, nihil antiquius, hoc designatur nomine. Sic de Aeternitate Dei acturi Hebraeorū Theologi, eam vocant קָדוֹם קָדְמָה Kadmath, & Deum קָדוֹם קָדְמָה Kadmon, ut hoc sensu קָדוֹם Antiquas & נְעוֹרָה Aeternitas, קָדוֹם Antiquus & נְעוֹרָה Aeternus hîc sint ipsis Synonima. Videatur Josephus Albo in libro *Ikkarim*, seu Articulorum fidei par. 2. cap. 18. Ita in quæstione de Aeternitate Mundi, contra Aristotelem & alios Philosophos disputantes, Aeternitatem vocant קָדוֹם Creationem ejus נְעוֹרָה Novitatem, Innovationem: & cum Mundum volunt dicere Creatum esse, solent dicere, illū esse שְׁנִינוּ Chadasch Novum. Videatur hîc R. Moses in More Nevochim parte secundâ. Si ipse Mundus Hebreis

Hebræis *Novus*, ejusque creatio *Nova*, quid de pluri-
mis erroribus & superstitionibus, aliquot millenis an-
nis, post mundum creatum natis, dicendum, quæ pro
תְּנִינָהּ *Antiquis* sæpè nobis obtrudi volunt?

V. Ad hanc Antiquitatem revocat Christus Judæos in materia de Conjugio & Divortio, in qua per Mosen Deus aliquid indulxit, dicens; *In principio non erat ita.* Benè etiam in hūc sensum dixit Cyprian. lib.2. Epist.3. *Non debemus attendere, quid aliquis ante nos faciendum putaverit, sed quid, qui ante omnes est, Christus, prior fecerit. Neque enim hominis consuetudinem sequi oportet, sed Dei veritatem, &c.*

VI. Hæc regula si in Ecclesia semper observata es-
set, atque etiamnum exactè, sepositis præjudiciis, ob-
servaretur, brevis sanè & plana, multarum gravissi-
marum controversiarum, quibus Ecclesia Dei miserè
scinditur & dilaceratur, foret decisio.

VII. Verùm non est instituti mei ex professo nunc
de hac re agere. Eò duntaxat hæc dicuntur, quòd, si
uspiam alibi, in materia de Sacra Domini Cœna, per-
quām utilis hæc res sit ac necessaria. Nā; ut olim Israë-
litæ Pascha, propriis suis commentis & traditionibus
fœdè mox & turpiter contaminârūt, ut vel ex hodier-
nis ipsorum ritibus plus quām satis est videre: ita, si nos
Christiani primam & genuinam Sacrae Cœnæ Institu-
tionem & formam semel deseramus, fieri non potest,
ut non periculosè aberremus, & ad plura paulatim hu-
mana commenta delabamur, juxta illud veterum He-
bræorum proverbium, linguâ Babylonica conce-
ptum; **לֹא יַעֲשֶׂה כֵּן** Errori quando semel ingressus pa-
ret, inde sinenter progreditur & incrementa sumit, in Bava-
basa fol.21.1. Dato inconvenienti uno, sequuntur plu-
ra. Experientia fidem facit.

II X. Proinde nihil me extra oleas, & Professionem meam, facturum arbitratus sum, si in SS. Theologiæ studiosorum gratiam, Formam & Ritus primæ Cœnæ, à Christo ipso usurpatos, tūm ex Historia Evangelica & Apostolorum scriptis, tūm ex Hebræorum penitralibus, paulò accuratiū excutere & enucleare fategero. Sic enim procul dubio non solūm melius & solidius, quænam vera & genuina nostræ quoque Celebrationis forma esse debeat, constabit, sed & illis, quæ à summis Viris de ista re hactenus scripta sunt, lux haud pœnitenda fortè accedet.

IX. Nam, cùm Sacramentum hoc in locum Cœnæ Paschalis successerit, ejusque occasione, atq; adeò ipso ejus festi tempore, à Christo sit institutum & sanctum, dubium nullum est, quin rituum, illo tempore inter Judæos in Cœna Paschali, & cæteris conviviis, usitatorum cognitio, magnam quoque ad Cœnæ Dominicæ formam accuratiū cognoscendam, lucem afferre queat.

X. Quia verò *הִיא בַּיּוּת הַפְּנִימִית* omnis cognitione est per cognitionem causarum, optimam hujus quoque tractationis methodum futuram existimo, si juxta causarum ordinem a me instituatur. Quod dum facere aggredior, Divina mihi assistat gratia, & ad veritatis illuſtrationem oculos benignè aperiat.

I. DE CAUSA EFFICIENTE.

XI. CAUSA EFFICIENS & Author seu Institutor, sacri hujus Convivii, est Dominus noster Jesus Christus, i.ad Cor.ii.23:24. Matth.26.v.26.&c.

XII. Dupliciter verò Christus Sacrae Cœnæ est author; primo *Exemplo*; dum primus Idem fuit ejus Minister, & Apostolis suis, aliisque Ecclesiæ Ministris deinceps

dein ~~super futuris, accidensibus suis~~ **exemplo præivit,**
quod imitarentur in dispensatione ejus. Christi enim
actio hic nostra est institutio; planè ut Johan.13.15. ait:
Exemplum dedit vobis, ut, prout ego feci, sic faciatis & vos:
Secundò, Verbo & Mandato, dum ait, Hoc facite, Luc.29.29.
Hoc, scil. quod ego nunc feci, vobis cum accumbendo, Panem ac-
cipiendo, benedicendo, frangendo, inter vos distribuendo: Poco-
lum itidem, &c. Facite, scil. post hac & vos: idque 1. quatenus
legitimi à me constituti Apostoli, Praecones & Ministri Evangelii,
actiones illas sacras, quas à me nunc vidistis, iisdem ritibus obeun-
do, & administrando; Vos, inquam, & quicunque in hoc officio
legitimi vestri successores erunt: 2. quatenus Discipuli mei, ea-
dem signa & Symbola sacra accipiendo, panem edendo, pocu-
lumbibendo, &c. Vos, inquam, & quicunque, per veram fidem,
*mei in posterum erunt discipuli, Ecclesiae & corporis mei mem-
bra: quia utroque respectu vestra interest, meam mortem, ad fi-*
dei tum vestrae, tum aliorum, confirmationem commemorare.
Iustum horum verborum esse sensum, nemini, nullo præjudicio
præoccupato, & circumstantias totius hujus sacræ actionis æqua-
lance ponderanti, potest esse dubium. Sed quædam adhuc de iis
dicentur infra, ubi de Fine agemus. Vide Th.88.

XIII. Occasio Institutionis hujus Sacramenti, fuit
Celebratio Paschatis, quod eodem tempore cum dis-
cipulis celebraverat. Quia enim hoc ultimum erat Pa-
scha, quod Christus in his terris secundum Legem ce-
lebraturus erat, illudque in posterum, tanquam legale
& typicum, morte Christi, per Agnum ejusq; maestan-
tiam, figuratâ, & jam-jam subsecuturâ, abrogandum
erat; Christus Novum hoc Sacramentum in locum
Paschatis substituere voluit; non, ut Agnus Paschal-
is erat, mortis & passionis ejus futuræ umbram &
figuram; sed ejusdem jam peractæ, & beneficiorum
ejus, suavissimum & dulcissimum πενηθόσυνον. Hinc
scribit Orig. in Matth. Tract. 35. *Dissolvens Iudaicum*
Pascha, & tradens secundum Novum Testamentum disci-

pulis suis, &c. ut per hoc Novum Pascha illud succidat antiquum. Et Hieron. in Matth. cap. 26. A Typico Paschate, quod impleverat, ad verum Pascha Sacramentum transgreditur: quod in sui memoriam (ut est in Glossa ordin.) Ecclesiam frequentare volebat.

XIV. Circa primam hanc præsentis Exercitatio-
nis partem, sequens, ad Historiam Institutionis Sacrae
Cœnæ exactius cognoscendam, incidit quæstio; *An
Christus in Cœna Paschali, & eâ adhuc durante; An ve-
rò, post eam penitus peractam & absolutam, de novo accu-
buerit, & Sacramentum hoc instituerit?*

Tres hic sunt Virorum Doctorum sententiae:

Prima est eorum, qui duplicem in Judæorum Paschate faciunt
Cœnam; primam, eñus Agni: alteram, Azymorum, tamquam
Mensarum secundarum & ἑπτάμενον Cœnæ Paschalis. Itaq; exi-
stunt, Cœnam hanc sacram in Mensis secundis, Azymorum
videlicet, instauratam, adeoque *Cenam illam ἐπαλυπτὴν, quasi in
suam Cœnam, Christum commutasse, iisdem penè ritibus & formâ,* ut
Gilbertus Genebrardus scribit in Chronolog. p. 216. Huic senten-
tiae, si non primam originem (video enim in eundem quoque
sensum à nonnullis adduci Ben. Ariam Montanū in Matthæum)
magnam sanè confirmationem dedit autoritas summi &
incomparabilis viri Josephi Scaligeri, qui in illustri illo, de Emen-
datione temporum, opere in eam inclinasse videtur, in prima
præterita editione, in qua expreſſè dicit, hoc, quod Christus hic
fecit, in mensis secundis, & in ἡπτάμενον hoc est, (ut ipse inter-
pretatur) *Cenā ἐπαλυπτὴν factum esse.* Plura eo in loco differit ex
Hebræis, de veteri ritu celebrandi Pascha tempore Messiaæ, quæ
huic sententiæ favere videntur. Et licet in secunda editione quæ-
dam immutari, præcipua tamen remanerunt. Quia itaq; verbis
tanu Viri permoti, multi haſtenus in istam sententiam concesse-
runt, eaq; paſsim ad confirmationem ejus in medium, tamquam
indubitate, producunt, operæ pretium erit, ut, qualia ea sint, &
quatenus ad historiæ hujus illustrationem faciant, expendamus.
Sic enim non solum erroneæ quædam hypotheses, & falla
fundamenta removēbuntur: sed &, ad certiorem & accura-
tionem

tiōr... quæstionis ius decimōnem & declarationēm planior via sternetur. Verba Scaligeri lib. 6. de Emendat. Temporū, edit. secundāe, hac de re, sūnt ista:

[1] Duplici cānā fungebantur in ritu Agni Paschalis. Quinetiam omnia solennia maxima, ut Pascha, Pentecoste, Scenopegia, florentibus spībus judicorū, ac templostante, semper duarum cēnarū commissione transfigebantur. In priore hōstis immolatis vescebantur: hoc erat sacrificium idius diei. In altera quedam caneabantur ἐξιτασίᾳ καὶ diuersa, & vocabatur סְעֻדָה מִפְסָחָת, hoc est, Δεῖπνον ἀπολυτικὸν Cœna dimissoria, quæ erant Secundæ veluti Mensæ apud Gentiles. Et mox: Sic Hebrei, epulus functi, secundus mensis gratias Deo agebant, & portionem circumferebant. Id quoq; bodieg; retinēt. [2] Secunda autem mensa ab aliorū solennium mensis multūm discrepabat. Nam illa in aliis solennibus variis bellariis instruebantur, easq; aut Graco verbo [4] אַפְקִוּן πάντα, aut patro [5] קִינְנָאֵך Kinnuach vocabant. In Paschali autem epulo ipse convive interdicebantur vñi genere bellario-rum, ut est in Canone Rituali; וְאַיִל מִפְטִירֵין אַחר הַפְּסָחָת אַפְקִוּן תְּזִקְנָה וְאַתְּזִקְנָה תְּזִקְנָה וְאַתְּזִקְנָה. [6] In locum enim bellario-rum afferebatur in tryblio acetarium ex intybis & lactucis agrestibus, quo-rum quia tristis succus, & amarus, properea ex acetō, ac aliis nefio qui-bus, embamma conficiebatur, in quod azyma & amara illa olera incin-gebantur. Vocabatur Κρότος. Id hodie conficitur ad spissitudinem il-lius embammatis, quod vulgo Mustaceam nonnulli, omnes autem Galli Mustardam à sinapi vocant. Erat enim saturā olerum amarorum, quæ aliud ejusmodi spissabatur. Illius mentio crebra in Digestis Talmudi-cis, Titulo עֲרוֹבִים פְּסָחָת, ut in his verbis: חֲבָאוּ לְפָנֵינוּ מֶלֶךְ וְצִדְקוֹת Anteposuerunt illi tortam azymam, & embamma. Primum igitur offam azymam in illud intingebat paterfamilias, quam devorabat. [7] Deinde sub gauſape, aut mappa, aliam tortam azymam reservata-m, in tot frusta frangebat, quot in contubernio sive degredi conviva-tores erant. Frustum erat magnitudine oliva, quod singillatim & ordine omnibus porrigebatur. [8] Cum igitur paterfamilias offam in tryblio intinctam devoratus esset, hac premitebat; בְּרוּךְ אֱתָה יְהָוָה מֶלֶךְ עָלָיו לְעַלְלָת אֲשֶׁר קָרְשָׁנוּ בְמִצְוֹתָיו צְבָנוּ עַל אֲכִילַת נָשָׁת קְוִ依ָה, ô Θεός ήμων, Basileas τὸ κάστρον, ô ἄγειρε σεβήμετ τῶν ἐντολῶν ἡμῶν, καὶ εἰσιλημένος ὡς ἡμῖν κατέρ τὸν ἀδωδῆς τὸν ἀζύμων &c. Hoc car-mine functus paterfamilias, & primus omnium azymis operatus, cum

הַז לְחַמָּא דְּנֵי רִ' [9] אֲכָלוּ אֶכְתָּנָס בְּאַרְעָא וְמִצְרָיִם : כְּלֹא וְכְפֹן יְהִי וְיכַל : וְלֹא דְּזִקְנִית יְהִי וְיִסְתַּחַת . הַשְׁתָּא הַבָּא לְשֻׁעָה הַבָּא בְּאַרְעָא דְּשִׁתָּא הַכָּא עַכְדִּי לְשָׁנָה Elegantia horum verborum Grace melius concipiatur: ὅτε δὲ αἴρεται ταλαιπωρία, ὃν ἔφαγον οἱ φεύγοντες ἐπὶ τῷ γῇ Αἰγύπτῳ. πᾶς ὁ πεινῶν δεῦρο καὶ φαέτω. πᾶς ὁ γεννανέχος δεῦρο καὶ παχυπλέτω. νῦν μὲν ἐλάσσονες λόγοι, εἰς νίκατα δὲ ἐκ τῷ γῇ Ισραὴλ. νῦν μέν εὐλογεῖτε μέλοι, οἷς νίκατα δὲ ἐν τῷ γῇ Ισραὴλ ἐλάσσοροι. Verba enim, qua ad prīscam formulam pertinent, stante templo, hæc sunt; "Οὐδὲ ἀΐρεται, εἰς usque ad παχυπλέτων. Reliqua affusa sunt pro ultimus temporibus, secundum excidium templi. In quibus vides etiam τὰ ἄγνα cum amari vocari Pascha, εἰς c. Haec nū Scaliger. Quæ de Poculo & Lorione pedum habet ibidem, in frequentibus examinabuntur. Ex his ipsis verbis videtur colligi, illum existimasse, Christum in altera Cœna Paschali, quam vocat סעודה מפסקת hoc est, δέσμος Στρατηγὸν (ipso interprete) sive in Memphis secundis Cœnæ Paschalis, Sacram Cœnam instituisse. Sed frustra, ut ex progressu parebit. Videamus autem & ponderemus paulò accuratiūs ipsius verba & rationes.

Quod 1. ait; *Duplici cœnâ fungebantur in rito agni Paschalis;* de hoc, eo sensu, ut ipse accipit, nec *Digesta Judæorum Talmudica*, nec libri ipsorum *Rituales* quicquam habent. Alio vero sensu dicitali quo modo posset, illös duplici cœnâ functos esse in ritu Agni Paschalisi. *Vesperâ Paschatis*, antequam agnum comedenter, primò ordinariam cœnam, in qua & *Sacrificium Juge* (תְּמִימָד Tamid) & *Sacrificium festi* (*Chagigah* חֲגִיגָה) comedebatur, (*Talm. de Pasch. cap. 5. & 6.*) peragebant. Ratio 1. quia noctu, sed tamen ante medianam noctem, agnum Paschalem comedebant, quia scriptum est, *Comedent autem carnem nocte ipsâ*, Exod. 12. v. & Item, הַלְלֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל Et fuit in medio noctis percusit Dominus omne primum genitum in terra Mitzrajim, v. 29. & Nox custodiaram est Domino, ut educeret eos è terra Mitzrajim: ipsa ergo Nox erit Domino observantie omnibus filiis Israël, v. 24. 2. quia non nisi saturis agnum sibi comedendū esse credunt, sicuti tradunt: יְמִינָה נָאכֶל לְרִפְאָת Agnus comedî debet post saturitatem. Sed hoc Scaligernon sensit, & nihil:

nihil facit ad ipsius scopum & mentem: quia omnia in una cœna & mensa simul apponebantur; sic tamen, ut ordo in'vescendo observaretur. Frustra itaq; est, quod tūm Scaliger, tūm aliis de Duplici Cœna scribunt; Agni videlicet, & Azymorum.

2. Quod addit; *Omnia solennia maxima &c. duarum Cœnarum commissione transacta fuisse, quarum priore fuerint hostia immolata & comedita, alterā διέκεκτη & διέκεκτη decantata, qua Κανόνη μετρήσαντον* *Cœna dimissoria dicta fuerit*, id sine teste dicit. Libri Hebræorum certè nihil habent de ejusmodi duabus cœnis in his festis. De *סְעִירָה מֵפֶסַח Suda massékes* invenio in Ritualibus Hebræorum: sed, nec in illis Festis solennioribus à Scaligeris memoratis, neque eo sensu. *Primo fit סְעִירָה מֵפֶסַח* mentio in Ritibus Jejunii, quod celebrare solent die 9. iulii, & inde communiter quoque ab ipsis vocatur *כָּגֵב עֲשֵׂה Tischa beaf*, hoc est, Nonus dies Junii; in memoriam Templi primi & secundi, igne immisso hoc die consumpti. *Deinde quoq; mentio ejus extat in* *Festo diei Expiationum, quo itidem solenne admodum instituit* *jejunium. In Festo autem Paschatis, Pentecostes, & Scenopegias, nihil quicquam de eo reperitur, neque reperiri potest, quod vel ex significatione ejus pater. Nam Κανόνη μετρήσαντον non est Cœna Dimissoria, secundis mensis respondens: sed propriè, Epulum vel Conviviam cessare faciens, Finem imponens, cibis scil. & refectio- ni ordinariæ. Ira autem vocatur ultimum Convivium, seu ultimæ epulæ, quas homo sumit ante Jejunia, post quas epulas nullus ipsi amplius, nisi exacto Jejunii die, cibus est concessus.* Videantur libri Rituales Judæorum, Arba Turim, Schylchan Aruch, Kol-bo, Levisch, & alii, in *הַלְוָת תְּשֻׁבָּה* Num.552. & 553..& in *כִּיּוֹת יְהֹוָה* Num.600.& 608.& alii. Est autem loquutio elliptica, pro *אָכְלִים הַצְפָּקָת Convivium cessare faciens cibos*, ut ibidem legitur. Disputant etiam ibidem, Quinam cibi in ultima illa refectione, Κανόνη μετρήσαντο, licti sint & permisi? Delicatiiores enim & lautiiores prohibent, ut sunt carnes, sive cocta, sive elixæ, & cætera ollâ cocta: Olera autem, & frumenti crudos, cum pane, permittunt,&c. Jubent etiam in terrâ, non ad mensam, multò minus in sellis accubendo, hoc convivium sumere, ut *כִּי שְׂיהָא נְרָאָה סְעִירָה עֲנֵיהָ וְשְׁפָלָה* speciem habeat convivium humilis & calamitosi,&c. Ex quibus apparent, *סְעִירָה מֵפֶסַח* nec

esse נִמְנָמָה קַוְגָּעַת הַמְּדֹבֶר, nec in festo Paschatis locum habere; ac proinde frustra hæc omnia hic proferri.

3. Quod de differentiis mensarum secundarum in Paschate, ab aliorum solennium mensis, subjungit; itidem fundamento caret. Nam, uti recte ipsemer Scaliger ex Canone Paschali observavit, nulla bellaria in Cœna Paschali locū habebatur, & post eum agni Paschalis nihil amplius edere licebat. Itaque nihil necesse est differentiam hīcaliquam constituere. Aperta ista res fiet ex iis quæ nunc sequentur,

4. De voce אֲפִיכוֹמֵן Aphicomēn eruditè observavit, esse Græcam πάσχα μήνα, & Bellaria vel Tragemati, in Mensis secundis apponi solita, significare. Et ita sumi videtur in allegato veteri Canonone, qui desumptus est ex Talmud Tractatu de Paschate cap. ultimo. Strictius sumitur apud recentiores Judæos in Ritibus Paschatis vox hæc אֲפִיכוֹמֵן Aphicomēn; videlicet pro Placenta illa mediā, sub mantili aut mappā in finem Cœnæ Paschalis, his temporibus retentā à Patrefamiliâs (de qua consulatur Synagoga iudaica cap. 13.) non loco belliorum, quod probè notandum; sed loco ipsius Agni Paschalis, & in ejus memoriam; eo quòd eum extra terram Sanctam nec mactare, nec edere ipsius liceat. Itaque hodiè Placenta illa Caput & principalem quali partem Cœnæ Paschalis constituit; non ejus Appendicem. In finem autem Cœnæ אחר הַסְּעֻדָּה post absolutum & peractum epulum reservatur, quod olim quoque, secundum ipso, Agnus in fine Cœnæ Paschalis עַל הַשְׁבָע postquam aliis cibis jam utcunq; saturati essent, comeditus fuerit. Canon enim Paschalis frequens est; הַפְּסָחָה אֵין נאכֵל אֶלָּא עַל הַשְׁבָע Pascha sive Agnus Paschalis non comeditur, nisi post saturitatem, hoc est, עַל בְּסָרוֹף in ipso fine cœne, uti Maharil in Rituall suo exponit. Videid in Talmud ipso, Pesachim fol. 70. col. 1. Hinc, uti olim post agnum Paschalem nihil amplius gustare licebat, quò tuavitas carnis agni tantò diutiùs palato inhaereret: sic hodiè post placentam istam, Aphicomēn dictam, nihil amplius comedere licet, juxta expressum Canonem; Post אַחֲר אֲפִיכוֹמֵן אֵין לְאַכֵּל שׂוֹם דָבָר Aphicomēn non est amplius quicquam comedendum; ad quem in Levisch bacher R. Mordechai Pulcher scribit; כיון שאפיקומן הוא זכר לפסח הנאכל על השבע נהוגים שלא לאכול שום דבר אפי' פירוט אחר אכילת אפיקומן כדי שישאר טעם האפיקומן בפיו כמו שעהנו אכלהינו באכילה הפסח

חפסח hoc est; Quandoquidem Aphicomen (placenta ista) est memoriale Agni Paschatus, qui comedi solitus fuit post saturitatem, inde consueverunt nihil quicquam amplius, ne quidem fructus, post esum τὸ Aphicomen comedere, ut gustus τὸ Aphicomen remaneat in ore; quemadmodum Patres nostri circa esum agni Paschalis idem quoq; olim observare solebant. Et R. Moses ben Majemon scribit in הלכות חמץ ומועד Ritibus fermentati & Infermentati: וכאחרונת אוכל מבשר חמץ ריטבוס fermentati & Infermentati: כיון ואינו טעם אחריו גלל, ובזמן זהה אוכל חמץ וזה ואינו טעם אחריה כלוכ נדי' שיתיה הפקק סעוזתו וטעם בשר חמץ או חמץ Et ultimo comedebat de carne Paschatus particulam oliva in star, post quam nihil quicquam amplius comedebat. Hoc vero tempore comedit particulam oliva in star de torta azyma, & post eam nihil quicquam amplius gustat, ut cessatio, finis cœna ejus sit, & sapor carnis agni Paschalis vel torta azyma maneat in ore ejus: quia horum comedio est præceptum Divinum ipsum, &c.

5. קינוח Kinnúach, propriè est Abstergio, à radice קינה Abstergere. Solum autem, & nudè sic positum, non significat Bellaria: sed cum adjectione, קינוח סעודה Kinnúach sūdah Abstergio convivii, quod iis primæ mensæ cibus quasi Abstergatur. Sed hoc levius est. Vide Lexicon in קינה. Gravius & majoris momenti est, quod

6. ait; In locum belliorum afferebatur in tryblion acetarium ex intybis & lactucis agrestibus, quorum, quia tristis succus erat, &c. Gravissime hic hallucinatus est vir summus. Primo, non distinetè satis illa, quorum vult mentionem facere, proponit. Embamma enim illud, חָרֹסֶת Charōseth dictum, non erat acetarium, neque ex herbis amaris conficiebatur, vel iis spissabatur, sed ita res habet: Statim ab initio Epuli Paschaloris apponebatur quodpiam sive Embamma sive Pulmentum è pomis, pyris, nucibus, fiobus, amygdalis, malis citreis, & aliis similibus rebus confectum, cui Vinum (non Acetum) immisceunt & incoquunt, cum multis aromatibus, quibus illud spissabant (non Oleribus amaris) ut Lateris speciem præse ferat: Cinnamomum quoq; crasde contusum superinjiciunt, ut Paleam & Lutum referat; ut sibi hoc pacto in memoriam revocent, maiores suos in Ægypto Paleā & Luto laborasse, Lateresq; confecisse. Hoc est quod חָרֹסֶת Charōseth appellabatur. Vide Majemonidem in הלכות חמץ ומצה cap. 7. §. II. Deinde Acetarium

è la *trucis*, *hederæ*, *raphanis*, *petroselino*, *chærephyllo*, *nasturtio*, apponunt: Huic addunt *Patellam cum acero*, ut in eam herbas illas intingant, & sibi in memoriam revocent, maiores suos Agnum *Paschalem* cum herbis amaris comedisse. Hæc est ratio illius *Embammaris* & *Acerarii*, de quo loquitur Scaliger. Alter vero error ejus est in hoc, quod arbitratuſ est, *hæc in mensis secundas illata fuſſe*, cum in primis mensis fuerint apposita, ut iherum ex Ritualibus *Judæorum* patet, & compendioſe in Synagogâ *Judaicâ* cap. 13. Sine dubio tamen illa usque ad finem *Cœnæ* in mensa fuerunt relata. Tertio, quod scribit, in illud embamma *Azyma* & *amara olera* *intincta fuſſe*, id siebat post exhaustum poculum secundum, posteaquam manus lavissent. Tum enim, inter alia, *convolvebant* *תְּמִימָה* & *מְטֻבָּל* *בְּצַדְקָה* *simil azymum* & *amara olera*, & *intingebant in pulmentum illud Charifeth*, Majemoni in *לְלֹא* *צְרָרָה* cap. 8. §. 6. vel *seorsim intingebant azymum*, & *seorsim amara*, Idem, ibid. Id hodie quoque adhuc in quibusdam locis sit: communiter tamen ferè *oleræ tantum intingunt*. Ita scribitur in *Talmud*, *Hillelēm*, stante adhuc domo *sancuarii*, *solitum fuſſe particulam de agno Paschali*, *particularane item seu offulam azymiam*, & *amararum herbarum aliquid*, *convolvere vel in unum campingere*, & *sic conjunctim intingere* & *comedere*. Vide in *Levusch* Num. 477. v. l. *Talmud* *Pesachin*, fol. 115. 1. Sed hoc nihil haſtenus ad *Cœnæ Domini*-*cæ illustrationem*, cùm ante eam institutam id factitatum fuerit. Baronius in *Annalibus suis* etiam quædam adducit his planè similia, & quidem in quibusdam de verbo ad verbum convenientia, ut vel alter ab altero, vel uterq; ex eodem fonte ea hauiſſe videatur. Baronius autem, ut majorem verbis suis fidem conciliat, prætendit, se ex *Antiquo Rituali* quodam ista descripsisse. Itaq; charaktere etiam peculiari distinxit, ac si de verbo ad verbum illa ex *Rituali illo antiquo transcripsisset*. Sed illius *Ritualis* nec nomen, nec inscriptionem, nec authorem, nec impressionis locum nominat, quod utiq; in re tam rara facere debuiffet, ut & aliis inspiciendi facultas data fuiffet. Plurimos enim *Hebræi* libros *Rituales* habet. Inter præcipuos sunt, *Arba turim*, *Schylchan aruch*, *jad chasakah* *Majemonidis* (*Karro vulgo dictus*) *Col-bo*, *Sepher mitzroth gadol*, *Levuschim R. Mardochaj Japhe*, *Maharil*, *Minhagim*, &c. His omnibus, ea, quæ Baronius illic habet, ita sunt contraria, ut palam

pasam scribere non verear, illa, sive studio, sive ex ignorantia, pessime & corruptissimè, planè contra libri illius ritualis (quisquis ille demum sit) mentem, esse versa, & vañus modis inversa, perversa, confusa, & depravata, ut vix vestigium veri alicujus Hebraorum ritus deprehendi possit. Ex nullo Rituali Hebraico illa, iis verbis, eo ordine, eo sensu, descripta & translata esse, tam mihi certum est, quam quod certissimum, undecunq; ea corraserit Baronius. Quarto, limâ accuratiore indiger allegatio illa ex Digestis Talmudicis פסחין דרוי. Non est Titulus Talmudicus qui sic vocatur: Titulus enim est Tractatus, Codex, Heb. מסכת מassecheth; sed est Caput-Tituli. Titulus seu Masseches; ex quo hæc verba citantur, vocatur פסחים Paschim, & agit de Paschate; Caput autem, ex quo citantur, vocatur à primis verbis, non פסחים עירובין Iurubin, ut in Scaligero scribitur, quod esset, Commixtiones Paschatum, sed ; וfferim Paschatum : & est caput decimum & ultimum illius Tituli sive Tractatus. Similis error est Genebrardi in Chronologia p. 216. ubi ait ; quemlibet diem Veneris ab Hebreis nominari Parasceven, sive ut loquuntur עירובין Erubb. Male: non Erub, sed ערב Eref. Quid sit Erub in materia de sabbatho, & aliis festis, vide in Lexico Talmudico p. 1657.

7. quod ait; *Sub gausape & mappâ illos aliam tortam azymam reservasse* (ad finem scil. convivii, loco belliorum) & *in tot frusta fregisse*, *quot in contubernio five & sexaginta convivatores erant*; id mihi dubium est. Nam ex Ritualibus illorum discimus, illos medium placentram hodiè in finem Coenæ reservare, ut inserviat loco ipsius Agni, quo his temporibus destituuntur. Itaque probabile non est, eandem olim ob servatam fuisse rationem, quando Agnum Paschalem ipsum habebant, & eo vescebantur. Sed hic adhuc nihil certi statuo & definitio.

8. Benedictio ista super azymo non fiebat & recitabatur in mensis, ut ille vocat, secundis, & circa ultimam placentam: sed ab initio coenæ, ante esum agni paschalis, super primâ & secundâ, vel potius seundi placentâ (integram enim cum dimidia hic sumunt, cum in aliis festis duos integros panes accipiant, ut videre est in Synagogâ Iudaicâ cap. x.) Similiter

9. Alterum illud carmen lingua Chaldaicâ conceptum, cuius meminuit, non sub finem coenæ, & ad ultimam placentam fuit recita-

recitatum, sed mox ab initio, & ante præcedentem benedictionem, post primam placentam in manus sumptam. Patet id vel inde, quod in eo istis verbis; *Quisquis esurit, veniat & comedat: quisquis opus habet, veniat & Paschatizet;* pauperes invitentur, quibus non suppetit, unde necessaria ad Pascha comparent. Præpostere autem fieret haec invitatio, si cœnâ factâ advocarentur. Itaque omnia hic confunduntur.

10. In translatione Græcâ istius carminis notandum quoque σφάλμα (procul dubio) typographicum. Primum enim εὐλογία, in vocibus illis, νῦν μὲν ἐν τῷ δεῖπνῳ, superfluum est, & simpliciter legendum, νῦν μὲν ἐν τῷ δεῖπνῳ, οὐδὲ πάλια δε, &c. Sed in repetitione illorum verborum rectè sic legitur, ut eilique, qui verba ipsa Hebraica conferre potest.

His itaque sic præmissis, quod minus primæ huic sententiæ assensum largiri queam, sequentes præcipue obstant rationes: *primo*, quia Hebræi nihil de distinctâ Cœna Agni & Azymorum tradunt, sed ea conjungunt: *secundo*, quia docent, Agnum non primo, & ab initio Cœnæ, sed in fine ejus, comestum fuisse, postea quam jam aliquo modo aliis epulis fames expleta & depulsa esset: *tertio*, quia post cœnam agni nulla amplius mensa vel convivium agitabatur, sed addito poculo gratiarum actionis cladebatur: *quarto*, quia tradunt, nulla δικαιωμα apposita fuisse in Cœna Paschali. Quod vero quidam hujus sententiæ patroni scribunt, *Absolutâ Cœna Paschali agni in mensis secundis Cœnam institutam fuisse sacram*, oppositum mihi videtur esse in apposito. Nam quomodo Cœna Paschalis fuit absoluta, si secundæ Mensæ restabant? Sic non absoluta, sed abrupta potius fuisse, quod non immerito Calvinus absurdum videtur. An nos duas hodiè facimus cœnas, ex iis quæ primis mensis inferuntur, & ex mensis secundis? Sic tot sient cœnæ, vel prandia diversa, quot missus. Adde quod ea, ex quibus illi mensas secundas faciunt, statim initio cœnæ in mensa, ex ipsorum quoque sententia, fuerunt apposita; Panes nempe Azymi. Quomodo igitur duplarem inde faciemus Cœnam, ita ut peculiaris quoque lotio ad eam requisita fuerit? Sed Mensas istas secundas planè ignorat Historia Judaica.

Secunda sententia est eorum, qui triplicem hinc faciunt Cœnam. Et hi iterum discrepant: *quidam ita distinguunt, ut faciant*

Primam

Primam Agni, Secundam Azymorum, Tertiam Novæ Cœnæ Sacrae.

Sic Andreas Seelmatterus in Symphonia Evangelistarum, & quidam alii. *Alii pro secunda cena Azymorum ponunt Cenam communem usualern aliorum ciborum post agnum;* eò quod ex solo agno saturari non poterant omnes personæ familie, si illa præsertim ampla esset & numeroſa. Sic Maldonatus, Cornelius à Lapide, & alii. In hanc quoque sententiam scribit Hugo Grotius in Annotationibus suis in Evang. libros nuper editis, *ut ante Cenam justam in Paschate Ovōrum antecessit cena ritualis agni aut hodi cum azymis, & herbus amarus: sic in Paschate commemorativo (quod ille vocat) cenan quandam oīas x̄eū, cœna (sc. justæ & ordinariæ) præmissam fuisse, sed sine sacrificio.* Sed neutri horum quoque sententiæ astipulari possum. Azymorum cœna peculiaris in superioribus jam a me est sublata. Isdem quoque argumentis tollitur Cœna communis & usualis post esum Agni. Illa enim, ut supra quoque visum, potius esum agni præcelsit, quam secuta est. Planè hac ratione invertuntur ritus Hebræorum.

Tertia itaque sententia superest eorum, qui duas hic tantum sed hoc pasto faciunt Cœnas; Unam, Agni Paschalis: Alteram, Cœnæ Sacrae Novæ à Christo institutæ, post penitus peractam Cœnam paschalem, ita tamen, ut continuo ei, & uno quasi actu, mensis non sublatis, sub juncta fuerit. In hac sententia video fuisse veteres plerosque omnes, quam etiam superioris ævi Theologi plerique sunt fecuti, & inter eos magnus & judiciosissimus Calvinus, qui ad v.26. cap.26. Matthæi rectissimè scribit; *Ego haec verba non ita accipio, quasi Cœna Paschali hac nova & longè excellentior, permista fuerit, sed potius finem tum priori convivio fuisse impositum.* Et hanc ego quoque verissimam esse arbitror, & sequentibus rationibus confirmo & demonstro:

1. Christus procul dubio, cum Pascha hoc discipulos jussérat præparare, & certum locum, ubi id comedere velit, illis designaverit; illud quoque celebravit.

2. Verisimile est, plerisque eruditorum ita sentientibus, Christum non solum secundum Legem, ut illam impleret, sed & secundum consuetudinē Judæorum illius temporis, hoc ultimum quoque Pascha, non minus ac reliqua, celebrasse, & illorum moribus, si non in omnibus, saltem in plerisque, se accommodasse.

3. Ex receptâ autem tûm consuetudine Judæorum, ut vidi-mus, ea erat Cœnæ Paschalis ratio, ut Agnus in illius fine, γενέθλιον hospitibus aliqua modo saturis, comedederetur, ita ut nihil quicquam post agnum cibi capere licitum ac permissum fuerit, idq; ut sapor agni in ipsis oris remaneret. Itaq; aliter fieri non potuit, quâm ut Cœnâ Paschali absoluâ demum id institueret.

4. Non potuit Christus, Cœnâ Paschali adhuc durante, Novum Sacramentum instituere. Nam Novum Sacramentum non habet locum, nisi abrogato Vete. Vetus rite non abrogari posuisset, si adhuc durasset, & in ipso actu fuisset. Durasset autem utique, si mensæ secundæ adhuc restassent.

5. Ex dignitate Sacramenti hujus omnino etiam esse videtur, ut pecularis illius Institutioni actus assignetur, neque cum Veteri Paschate commisceatur; uti recte Calvinus & Pareus sentiunt.

6. Natura insuper istius Sacramenti hoc requisivit. Cum enim in locum Agni succedere debuerit, non erat, nisi post illud absoluum & finitum, instituendum.

7. Concordant Evangelistæ Lucas, & Johannes. Lucas quidem cap. 22. v. 20. ubi ait, Christum poculum sumpsisse Μετὰ τὸ στρῶν postquam cœnasset. Sic Paulus I. ad Cor. ix. 24. Quis enim horum verborum sensus sit, post ea, quæ a nobis dicta sunt, non potest amplius esse obscurum. Et nos ea non solùm ad poculum, sed ad totam actionem, referenda esse existinamus. Non enim diversis temporibus & actibus Panem & Vinum sumpsit ac distribuit.

8. Eodem spectare videntur verba Johannis cap. 13. vers. 2. Καὶ στήνω γνωμένην. Et cœnâ (scil. Agni Paschalis) factâ. Et vers. 4. ἔχαστε τὸν τῆς στήνων Surgit à cœnâ (sc. Agni Paschalis) Ex quibus simul & hoc liquere videtur, quo tempore Lotio pedum discipulorum à Christo facta fuerit; quod videlicet intercesserit inter Cœnam Paschalem, & Cœnam Dominicam: ita ut, eâ peractâ, continuo ad Institutionem hujus Cœnæ Sacrae & Novæ se composuerit, quod iterum ibidem Johannes clarissimis verbis innuit, dunt ait v. 12. Ὄτι ἐν τῷ τέλει τὸν πόδας ἀπλόψ, καὶ ἔλαστα τὴν ιωάνναν αὐτὸν, αἴσαμον τὸν πόδαν Postquam ergo lavisset pedes eorum, & pallium suum recepisset, rursum discumbens, scil. ad Cœnam suam instituendam: quamvis historiam ejus deinde præterierit, magis in Concionibus Christi,

Christi, quām historiā ejus contexendā, ubiq; occupatus Johannes. Ad huic novum accubitum referendi quoque sunt ejusdem capitū v.23. & 28. collat. cum Johan.21.v.20. De Pedum lotione ipsa plura mox dicentur. Novi, hæc à multis aliter exponi. Ita verò planissima, & cum Historia Veteri consona, mihi esse videtur. Vulgares expositiones cæteræ, neque secum ipsæ satis concordant, nec ullum in Judaica Historia solidum habent fundationem:

9. Denique hoc idem sensisse videatur D. Hierónymus, eruditissimus & antiquitatis peritissimus literarum sacratum interpres. Ille enim Matth. 26. ad verbum 26. ita scribit: *Postquam typicum Pascha fuerat impletum, & agni carnes cum Apostolis comedederat, assumpit panem, qui confortat cor hominis, & ad verum Pascha transgreditur Sacramentum.* Sic Venerabilis Beda: *Finita Pascha Veteris solennitas, qua in Commemoratione antiqui, de Aegypto liberationis, populi Dei agebatur: transit ad novum, quod in sua redēctionis memoriam, Ecclesiastē frequentare volebat, ut videlicet pro carne ac sanguine agni, sui corporis ac sanguinis Sacramentum substitueret.* Lyranus in Matth. Postquam comedērāt carnes agni Paschalū, antequā surgerent de Cœna. Et in Luc. cap. 22. Hic consequenter instituitur Eucharistia Sacramentum, post Legale convivium, &c. Sed satis de istis.

II. DE MATERIA.

XV. MATERIA M Sacri & Divini hujus Epuli, à Christo ipso celebrati, quod attinet, fuit ea tum *Externa*, tum *Interna*; sive *Signum* & *Signatum*.

XVI. Materia externa sive *Signa* duo sunt; *PANIS* & *VINUM*, quibus duobus, licet materialiter distinctis, unum tamen hoc Cœnæ Sacramentum formaliter & perfectivè constituit Dominus Jesus Christus. Matt. 26. v.26. *Edentibus eis accepit Jesus Panem, &c.* v.27. *Et accipiens poculum, &c.* Post utrumque hoc signum adhibitum, dixit; *Hoc facite in mei recordationem*, teste Paulο, i. ad Corinth.ii. v.24. & 25. ita tamen, ut ea non per intinctionem confuderit aut miscuerit, sed separatim

unumquodque & tractarit, & distribuerit, uti expressè verba Institutionis testantur.

XVII. PANIS autem, quem sumpsit, & quo usus est Christus, sine dubio fuit Azymus. Eum enim panem adhibuisse videtur, qui tūm præstò & ad manus erat. Tūm temporis autem ex Lege, Judæis nullum alium, quām Azymum, habere licebat, Exod. 13.7. quām Legem Christus proculdubio violare & transgredi tūm noluit. Et, si superstitione illa fermenti inquisitio & expurgatio tūm temporis jam usitata fuit, quām Talmudici præscribunt, quamque Judæi hodiè usurpant (ut videre est in Synag. Jud. cap. 12.) ad quām quoque respicere videtur Paulus 1. ad Cor. 5.7. vix credibile est, alium panem potuisse habere Christum ad manus & in promptu. Novi, aliter sentire Epiphanius, Hæresi 50. Chrysostomum Homiliâ 82. in Johannem, & Ecclesiæ Græcas, quæ volunt, Christum legitimum diem anticipasse, & proinde ad suum Pascha ἄζυμα, non ἄζυμα, adhibuisse. Unde & ipsi in Eucharistia pane fermentato utuntur, & aliis utendum esse urgent. Nolo hīc ullā ratione intricatam illam controversiam ingredi De die, quo Christus, & Judæi, Agnum Paschalem comedérint? sed eam suo loco hac vice quidem relinquō, ne que huic sententiæ de Fermentatis panibus à Christo in Festa Paschatis, ac proinde in S. Cœna quoque, usurpatis, obesse puto. Nam cūm ideo proculdubio Christus Pascha celebrarit, ut Legi satisfaceret; Lex autem azymos æquè ac Agnum præcepit in eo festo, dubium non est, Christum utrique præcepto satisfecisse, sive eodem die cūm Judæis Pascha comedérit, sive diem anticipabit. Et dum Christus discipulis mandavit, ut sibi Pascha pararent, generalē proculdubio mandatum dedit de omnibus iis, quæ ad festum illud ritè secundum legem obeundum pertinebant, ne quis miretur, unde Christus azymos habere potuerit, si Judæos anticipavit.

XIX. Itaque tali tortâ azymâ usus videtur Christus, quales tum in usu inter Judæos fuerunt, qualesque Paterfamilias ille, in cuius domo Pascha celebravit, illi apposuit. Eæ autem non fuerunt parvæ ejusmodi placentulæ rotundæ, tenues, spumosæ, quæles hodiè in multis Christianorum Ecclesiis visuntur in S. Cœnâ: sed placentæ grandiores, quæ in frusta inter convivas totius mensæ.

mensæ distribui possent, & tenues quidem atque latæ, sed tamen etiam mediocrem crassitudinem habentes, instar Panum nostrorum dulciorum rotundorum, ut ad nutritionem corporis aptæ & idoneæ essent. Ideo a. non nimis crassas illas faciunt, ut communes panis tortas, sed paulò tenuiores, quia panes tenues non ita facilè fermentantur, ut panes crassi. Vide Levisch haçetur Numer. 460. §. 4. Hebræi eas in genere appellant מְצֻזָּז Mazzos. Tres verò illas quas nocte primâ hujus festi comedunt, in specie vocant מְצֻזָּז Mizvos q. Placentas precepti, h. e. singulariter à Deo mandatas, & universis ac singulis imperatas, quod observandū Rituales ipsorum libros legenti, ob vorum affinitatem. De illarum materia, præparatione, & forma, videatur Synagoga Judaica cap. 12. Non enim lubet ea huc transcribere. Probabile etiam est, Christum panem ejusmodi fermentatum integrum, non dimidiatum, adhibuisse: quod ideo observo, quia nonnulli hanc Christi fractionem volunt intelligendam de dimidia illa torta, quam hodie sub finem Agni Paschalis comedunt. Nam 1. cùm dimidiata illa torta in finem coenæ reservetur ad memoriam Agni, quem hodie extra terram sanctam illis mactare vel edere fas non est; stante templo, in terra sancta, nullus, vel saltem non is, illius videatur fuisse usus, quod tamen in medio relinquimus: 2. quia benedictio semper recitari solet בָּרוּךְ הוּא super panem integrum, si quidem adsit, & haberi possit; idque מְשׁוֹם מַעֲלַת הַבְּרִכָּה שְׂמָחָה, propter dignitatem Benedictionis, que, super eo quod perfectum est, fieri debet honoris causâ, Levisch hattecheth Num. 167. §. 1. 3. quia uno pane integro melius repræsentatur Unitas corporis mystici Christi, rùm inter se, rùm cum capite Christo, de qua Apostolus 1. ad Cor. 10. 17. Quoniam ut unus est panus, sic unum corpus multi sumus: nam omnes unus panis sumus participes. 4. quia nihil sacræ huic Cœnæ commune cum Cœna Paschali, cui finem & coronidem jam Christus imposuerat, neque ullo pacto duæ istæ actiones sunt confundendæ.

XIX. Quæritur hoc loco;

Cum Christus in primâ Cœnâ pane azymo & fermentato sit usus; annon & hodie tales sint adhibendi & usurpandi, ut conformem cum prima Cœnam habeamus?

R. 1. Hoc minime esse necessarium. Nam 1. quod Christus

hoc loco azymum panem usurpavit, id factum est per accidentis, ex necessitate, non absoluta, quod talis panis ad hujus Sacramenti celebrationem, vel tum fuerit, vel posterum debuerit esse necessarius; sed tali, quam praesentis tum temporis circumstantia ei imponebat. Talis necessitas hodie nos non premit vel urget. Et Azymus panis erat **תְּבוּנָה** Praeceptum Legale Festi Paschatis. Christus autem non instituit epulum Paschale legale; sed illud abrogavit, & Novam Cenam instituit, quae quibusvis temporibus celebrari poterat, & debebat. Unde nulla amplius est necessitas, Azymum, panem usurpandi. Insuper ab hac necessitate viderur nos liberare Paulus 1. ad Cor. 5. v. 7.

2. Nec tamen omnino eam Coenam damnandam esse, ubi usurpantur. Cavenda autem hie. 1. omnis supersticio, & necessitas opinio: 2. vitanda spumosa istae placentae tenues, tum quadratae, tum in primis orbiculariae, numuli figuram referentes, & insuper à quibusdam crucifixi imagine signatae; in memoriam, ut volunt, Christi, trigesira argenteis nummis à Iuda proditi, & crucifixi. Tales enim Christus non usurpavit, sed quales Judaei in usu erant. Deinde, communio illa, per unum panem de quo omnes participant, significata, & representata, his orbiculis collitur. Denique Fractio quoque impeditur. Confer inf. th. 57.

3. Rectius videri, si adhibetur panis fermentatus ordinarius, & nueritus. Nam 1. ut modo dictum, Christus noluit ad formam epuli Paschalis, Sacram suam Coenam instituere, quia noluit eam ad certi anni temporis circumstantiam esse alligatam, & Pascha Legale cum precepto Azymorum hoc Paschate ab ipso fuere sublata, & antiquata: 2. quia ita iam iuxtu usum videtur temporibus Apostolorum, & quidem tum in Iudea tum apud Gentes. Act. 2. v. 42. Erantq; perdurantes in doctrina Apostolorum, & communicatione, & fraktione pani, ubi portandum quod Syrus habet; Et in fractione Eucharistie. Vide, & Act. 20. v. 7. In primis autem colligitur hoc ex I. Cor. 10. v. 16. 17. ubi Paulus ait; Panis quem frangimus, nonne est communio corporis Christi? Quoniam unus est panis, unum corpus nos multi sumus: nam omnes ex uno illo pane participamus. Nam his verbis omnino videretur respicere ad Panem fermentatum integrum ordinarium, quo utebantur, quem frangebant, & super quo solebant, & etiamnum hodie solent, Iudei benedictionem recipere.

tare. Vocatur *Judeis* תְּרִיכָה *Torta panis*. Hinc apud Majemonidem, in *Hilchos Berachos* cap. 7. §. 4. מִן הַפּוֹגֵר לְבָצָע כֶּכֶר שְׂיִמָּה Optimum est, si frangatur *panis integer*. Sic in *Orach chajim* Num. 167. §. 14. אֲשֶׁר כָּלֵם אֲזָלִים כֶּכֶר אַחֲרֵי Si omnes comedant de pane uno, tum pater-familias frangens panem dat unicuique partem suam antequam comedat. Sic: נָתַן פֿרָסָה מִפְּרָרוֹ לְפִנֵּי כָּל אֶחָד Frangens panem dat unicuique frustum de pane suo. Et quia ex scriptis Apostolorum liquet, primos Christianos frequenter Sacram Coenam, adeoque singulis diebus Dominicis, celebrasse; nequaquam probabile est, illos in hunc usum Azymos panes coxisse, i. ad Cor. 5.v.7.8. 3. Pane fermentato integro; apro ad frangendum & distribuendum inter omnes communicantes, elegantissime & appositissime representatur, tum Communio illa cum Christo & membrorum inter se, i. Cor. 10. tum Spiritualis illa nutritio animae per carnem Christi, Joh. 6. Hæc sufficiant de Signo primo, numirum Pane.

X X. Videamus nunc alterum quoque Signum, *Vinum* videlicet, quod Evangelistæ vocant *γέννημα τῆς ἀμπελοῦ*, *Genimex vitiis*, ut Hebrei *פָרִי הַגְּדֹלָה Fructum vitis*; Matth.26. Marc.14. Luc.22. Judæi præstantissimum & generosissimum vinum, & hac de causa Rubrum communiter, comparare jubent ad Festi Paschalis celebrationem. Hinc scribunt in *Levîsch*, *תְּבִ�וֹת פֶּסְחָה Num.172. §.II.* זְבוּזָה לְצָבֵר אֲשֶׁר יְהִי מִן הַלְּבָנָן Preceptum est, inquirere & comparare *vinum rubrum*, quia illud generosius esse solet, quam album. Unde, סִירְעַ שְׂהָלְבָנָן הוּא מְשׁׁוֹבֵח מִהְאָדָם הוּא קְזֻם Si constet, album esse melius, quam rubrum, illud prefertur. Vino autem utuntur quandoque puro & mero, quandoque diluto, ita ut id sic liberum & indifferens: Unde in *Sepher miz.vosh gádol* fol. 118. I. Mensura poculi est quartarius, בֶּן חֲדַשׁ בֶּן יְשָׁן בֶּן חַי בֶּן מַזְוָג vini sive novi sive veteris, puri seu diluti, ut traditur in *Tosephos*. Aliquando etiam adhibent *vinum Aromatites*, בְּנֵי תְּמִימָה Conditum illis dictum. An Christus usus sit rubro an vero albo? perinde nobis est. Constat ipsum adhibuisse Vinum: illud procul dubio, citra superstitionem, quod ab illo Patrefamiliás, in cuius ædibus Pascha celebravit, fuit propositorum.

X X I. Christus vocat ποτήριον Poculum ; Paulus, Poculum benedictionis, פּוֹסֵת חֶבְרָכָה, & Poculum Domini ; metonymicā locutione

tione & per ellipsis, pro Poculum vini; ad imitationem Hebræorum, qui in historia & ritibus Paschatis describendis, ubi de vino illius festi vel cœnæ agunt, tantum כוסות Poculi, vel כוסות Poculum mentionem faciunt: ut; ציריך כל אודר לשתות ר' כוסות Omnes in cœna Paschali oportet quatuor pocula bibere: Item, כוס שני, שותה כוס רביעי לברך על כל כוסicos et omnes. Sic, Benedicendum est super quolibet poculo. Vide mox iterum aliquid de hoc poculo.

XXII. De Materia poculorum in Cœna Paschali, nihil scribunt, sed de mensura & capacitate, quam dicunt fuisse Quartarium. In Sépher mizvoth gádol: שער כל כוס מהן רכיבית Menjura cuiusque poculi est quartarius. Nihil etiam præscribitur de Forma. Beda de locis sanctis cap.2. refert, Christi poculum suo tempore Hierosolymis viatum, argenteum, sextarii gallici capax, & ἀμφορία h.e. ex utraque parte anfatum fuisse, cuiusmodi poculorum usus apud Græcos antiquissimus. Fides esto penes illum. Chrysostom. Hom.60. ad pop. Non erat calix aureus, prætiosa tamen erant illa omnia & tremenda, quoniam erant spiritu plena. Videatur & Gabriel Biel lect.52. in Canonem Missæ. Sufficiant haec de Materia Externa.

XXIII. *Materia interna*, sive *Signatum* in hoc Sacramento duplex est, dupli Materię externe respondens; *Corpus* videlicet, & *Sanguis* Christi; illud, quæ crucifixum & fractum; hic, quæ effusus. Utriusque hujus meminit quoq; Christus.

XXIV. *Pani*, tamquam signo Externo, respondet *Corpus Christi*, pro nobis datum & fractum. Docet hoc Christus, dum panem discipulis exhibendo & præbendo, ait; *Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur:* quod Paulus 1. ad Cor. 10. v. 16. explicat; *Panis quem frangimus, nonne communio corporis Christi est?* Plura ad hanc locutionem explicandam, post tot insignes Theologos, addere nunc non liber, ne velectum agere, vel funestam illâ contentionis Sacramentalis serram ego quoque hic reciprocare velle videar. Externos hac vice

vice ritus potissimum persequi & illustrare , m̄hi est propositum.

X X V . Apud veteres Hebraeos *Agnus affus*, in Coena Paschali in mensa appositus , vocabatur olim נוֹפּוּ פָסָחַ Corpus Paschalis , vel integrè כבש הפסחַ Corpus Agni Paschalis . Hinc legitur in Talmud , Tractatu de Paschate , cap.ultimo , in Mischnah : בְּמִקְרָשׁ הֵן מְבָאִים לְפָנָיו נוֹפּוּ פָסָחַ In Sanctuario , (id est , durante & stante adhuc Sanctuario) apponebant coram eo Corpus paschatis , si- ve Agni Paschalis . Sic in R. Mose Majemonide in Hilchos Chámetz umátzah cap. 8. §. I. מְבָאִין שְׁלֵחוֹ עֲרוֹךְ וְעַלְיוֹ מְרוֹרָה וַיְקַרְבֵּן וְנוֹפּוּ פָסָחַ אfferabant olim coram eo mensam apparatam , & super ea herbas amaras , aliaq, olera , panem azymum , & corpus Agni Paschalis . Et iterum §. 7. מְבָרֶךְ וְאָכֵל מְנוֹפּוּ פָסָחַ Benedicit , & comedit de corpore Paschatis . Sic in libro Mechilta , qui ex antiquioribus est , fol. 4. col. 1. הוּסִיף לוּ הַבְּתוּב שְׁתִי מְצֻוּתָה זוֹזֵה מִן הַפְּצִוָּה Addit ei (scil. Agno Paschali) Scriptura duo adhuc precepta alia (Azymorum scil. & Amarorum) praeter id quod de corpore ipsius dedit (ut videl. igni asfetur.) An ergo forte Christus ad hanc locutionem hic allusit , quasi voluisse dicere ; Ecce modò mastas & comedisti כבש הפסחַ corpus Agni Paschalis , tanquam memoriale liberationis Aegyptiacæ , & typum corporis mei pro vobis in mortem tradendi : sed nunc Agnum Paschalem & corpus illius abrogatum volo , & pane isto medianre , exhibeo vobis נוֹפּוּ פָסָחַ Corpus meum , quod jam-jam pro volis in mortem tradi & frangi debet , ut in posterum memoriale habeatus & symbolum tūm mei , qui verus ille sum Agnus , per typicum figuratus , tūni sacrificii mei , non peragendi , sed reipsa jam peracti & exhibiti ; tūm deniq, liberationis , non ex Aegypto corporali & terrestri , sed spirituali , per remissionem peccatorum . Nam , uti alia in V. Test. umbra erant rerum futurarum : τὸ δὲ σῶμα κορμός αὐτοῦ Χριστοῦ , Coloss. 2. v. 14. ita quoque Agnus Paschalis , Joh. 1. 29. 1. Petr. 1. 19. Apocal. 13. 8. &c. Hæc conjectura probabilior fortassis videri possit , quam illorum , qui hæc verba conferunt cum illis , quæ habentur in Legenda Judaicâ Paschali , אָכְלוּ אֶת עֵדָה זְעַמָּה זְעַמָּה אֲכָרְעָא Hic est panis afflictionis , quem comedenter Patres nostri in terra Aegypti : quicunque esurit , veniat & comedat , &c. Sed in medio hoc relinquimus , & nihil asseveramus .

X X VI . Vino , tamquam altero Sacramenti hujus

signo, respondeat *Sanguis Christi*; non simpliciter, sed quatenus *effusus* pro nobis in remissionem peccatorum; *Et accepero poculo, &c.* dicit; *Hoc est sanguis meus Novi illius Testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum*, Matth. 26. Marc. 14. v. 24. Lucæ 22. 20. Paulus ait; *Poculum benedictionis, cui benedicimus, nonne communio sanguinis Christi est?* 1. Cor. 10. 16.

XXVII. Dum ergo utraque materia interna ita limitatur, ut dicatur, *Corpus Christi* nobis dari, quatenus *pro nobis datum*, h.e. crucifixum & mortuum; *Sanguinem*, quatenus pro nobis *effusus* in remissionem peccatorum, hinc colligitur; In Coena, neque *Corpus* & *sanguinem Christi* proponi ab^lq; mortis illius virtutes & beneficiorum communione: neq; Virtutem Mortis, Communionemque beneficiorum, ab^lq; corpore & sanguine; sed utrumque simul, propriam causam, cum proprio effecto, & proprium effectum cum propria causa. Ut proinde haec quoque ad Maram hujus Sacramenti internam pertinere, intelligamus.

III. DE FORMA.

XXIX. Quemadmodum materiam hujus Sacramenti dixi fuisse duplicem: ita duplicem quoque constituo ejus Formam; *Externam* scil. & *Internam*.

XXIX. Ad Formam externam refero ea, quæ Christus in ipsa Coenæ administratione partim ipse pergit & observavit, partim discipulis observanda & agenda mandavit. Ea consistunt partim in Factis; partim in Dictis. Suntque vel Antecedentia Coenam, vel Comitantia, vel Consequentia..

XXX. Ad Antecedentia referunt communiter *Læsionem pedum discipulorum*, cuius Johannes meminit cap. 13. a. v. 4. ad 18. De hac istam placet hic proponere questionem; *Utrum Læsionem pedum ritus fuerit ordinarius, à Judais in Feste Pashchaw, & aliis convivis, ante ascensionem obseruatissimus?*

Ita quidem sentiunt Viri docti plerique omnes; Scaliger suprà citato loco, Beza, Baronius, alii; & quidem ita confidenter & indubitanter, ut doctissimus Casaubonus Exercitatione xvi. contra Baronium, Num. 22. scribat; *Hoc non solum verum, sed vel puerum notum esse; morem fuisse Iudaorum, pedes ante accubitum lavandi.*

**Sed, pace tantorum virorum, ego contrà ajo, in omnibus Ju-
dæorum libris nec volam nec vestigium hujus moris reperiri, ne-
que etiam vel doctissimis Rabbinis; ne dum pueris, fando quic-
quam de hoc more inauditum unquam esse. Perlustrantur omnes
illorum libri Rituales, evolvatur totum Talmud; ne unicum qui-
dem testimonium indeproducetur. Itaque eadem fide h̄c Ritua-
le Hebraicum Baronius pro hoc ritu in testimonium advocat, quā
suprà pro Mensis secundis Paschalis convivii.**

Et, si recte attendamus, Lorio hæc non peracta fuit ante Cœnam paschalem, sed ante Cœnam novam, ad finem perducta veteri.

Scaliger lib. 6. de Emend. Tempor. Primò duplex pro hoc more ex Hebræorum Ritualibus producit testimonium: *Primam ex verbis istis Aggadæ, sive Legendæ Paschalis: מה נטעה הילך הזה משל כל הלוחות שבכל הלוחות אין אנו מטבילים אפ' ל' מה זה ש' פסחים;* quæ verba ille ita reddit; *Quam diversa nox hac à ceteris noctibus!* quod in aliis noctibus semel tantum lavamus: in hac autem bis, &c. Sed pessimè ista sunt à Scaligero lecta, intellecta, & conversa. Vox *מִתְגַּלֵּי* non passim est punctanda, *Mittabbelim*, sed activè, *מִתְבָּלֵים Metábbelim*; unde in quibusdam libris est ex Hiphil, *מִתְבִּיל Matbílim*. Deinde, non agitur hic de Lotione, sive pedum, sive manuum, sive totius corporis: *Nihil etiam ibi de simplici lotione cæterarum noctium, vel duplici noctis Paschalis.* Verba illa itaque sic sunt reddenda: *Quam diversa nox hac à ceteris noctibus?* Nam in aliis omnibus noctibus, ne semel quidem intingimus: *in-hac autem nocte bis.* Agunt non de Lotione corporis: sed de intinctione herbarum amarum, olerum, vel etiam panis arymi, in embamma Charóseth, & in Acetū. Hoc ita est apertum & manifestum, ut nihil sit apertius. Lucernam in meridie inter Hebræos accendere videretur, qui hoc probare vellet. Non semel, sed innumeris propè vicibus occurrit in Ritualibus hæc *Intingendi consuetudo. Idem error est in altero Canone Hebraico*

quem adferit: **צְרִיךְ לְתַבֵּל טְבָול שְׂנִי בְּפֶרֹור** Opus est secundum lotione tingi in intybis. Sensus enim est; Oportet secundum intinctione intingere (non Intingi) intyba, (non, In intybis.) Bis intingere solent herbas amaras: Prima intinctio fit ante coenam post exhaustum poculum primum, in Acetum, & vocatur טְבָול רַאשׁוֹן Tibbul rischon: Altera, post poculum secundum, in Embamma Charoseth, & vocatur טְבָול שְׁנִי Tibbul schéni. Vide Synag. Jud. cap.13. Frustra itaq; sunt omnia, quæ de Lotione pedum huic fundamento superstruuntur à Scaligero, & aliis.

Adfert deinde Scaliger locum illum Lucæ 7.44. ubi Dominus ipse Pharisæo, à quo coenâ exceptus fuerat, objicit, discubituero sibi aquam ad pedes datam non fuisse.

Sed locus ille nihil ad rem facit; Non enim dico, Pedum lotionem planè non in usu fuisse inter Iudaeos: sed hoc dico, non fuisse ordinarium morē in conviviis, vel in Festo Paschatis; vel saltem nullo idoneo testimonio, ex Hebraeorum scriptis, hoc probari posse. Nam hoc certum & indubitatum est, hospitibus peregrinatibus aquam ad pedes abluendos fuisse præbitam & exhibitam, tum ad detergendum pulverem, itinere contractum, tum quod id ad lastritudinem viæ & æstus tollendam, pertineret. Pater id exemplo Abrahami, Genef.18.4. Lothi, Genet.15.2. Viri illius de monte Ephrājim, Judic.19.21. Hoc est itaque quod hoc loco Christus Pharisæo illi objicit, quod sibi, ex itinere Hierosolymam recens adventanti hospiti, hoc humanitatis & hospitalitatis officium non exhibuerit. Ex toto enim illo capite constat, Christum eo tempore iter fecisse, & de uno loco in alium transmigrasse. Ad hunc morem respicit Paulus 1.ad Tim.5.v.10. οὐ ἀγίων πόδες τοις Si sanctorum pedes lavit; synecdochice unam officii speciem pro omnibus ponens.

Denique adducit Scaliger exemplum Pharisæi illius, qui, cum Jesum ad coenam invitassem, mirabatur, eum, antequam totum corpus abluiisset, discubuisse; οὐ εἰ φάστην ἐγαπήσαν αὐτὸν ἀπέστειλεν, Luc.11.38.

Ad hoc i. responderi potest, verbum βαθέσθαι hoc loco idem esse quod λεύεσθαι & χρησίμου, ut Beza explicat in Annotationibus majoribus, ut pro Manuum lotione duntaxar uisetur.

2. Si quis urget, totius corporis lotionem intelligi; dico id non ad rem facere: quia hoc loco quæstio est de Lotione pedum

Integrum

Integrum corpus lavari solebat ob contractam immunditiam aliquam, Lege prohibitam, vel saltem Starutis Rabbinorum & Pharisaeorum. Et verisimile videtur, ideo Pharisaeum hunc miratum esse, Christum, accubentem ad mensam, ante prandium non lotum fuisse, quod Christus recens ex magna turba hominum promiscuorum venerit (v.29.) unde, ex Pharisaeorum opinione, immunditiam contraxerat, ac proinde lotione opus habuisse ipsi videbatur. Hinc cum hominibus plebejis non solum non comedebant, Matt.9.11. non ambulabant; unde dicunt; אֵין דָרְךָ הַחֲכָמִים לְאֶתְהָבָם עַמִּי יְהוּדִים וְגַבּוּעִים Non solent sapientes egredi cum hominibus plebejis vilibus & contemptis: Et Chaldaice, רַבָּנִים Non egrediuntur cum populo Rabbini nostri: sed ne tangi quidem ab illis volebant; unde in libro לְחוֹדֵשׁ legitur (citante Drusio de Trib. sectis Judæorum lib. 2.p.98) *Pharisai non permittebant se tangi a populo terra.* Hinc dicit Pharisaeus ille Lucae 7.39. *Hic, si esset Propheta, nusset, qua & qualis sit ea mulier que tangit ipsum.* Nam est peccatrix, q.d. Utique non permitteret, ut ab ipsa tangeretur. Vide & Ies.65.5. Ita, teste Epiphanio contra Hæres. lib. i. mos Samaritarum est, cum Judæo occurrerent, aut Christiano, aut Mahumetano, ut dicant; *Ne tangas me.* Eos enim omnes, qui diversam religionem profrentur, pro pollutis habent. Apposita sunt hanc ad rem verba Epiphanii: Ἐχοντις δὲ καὶ ἀλλὰ πνεύμων εἴη παλαιά. ἐφεκτοὶ κανθάρους ἐπεινάπειν εἰλθωσι, μεμαμμένοι σῆθοι. οὐδεποτὲ σὺν ἡματίοις βαπτιζόμενοι ἐπεινάπειν εἰλθεῖσι τὸν ἀλλοεθνῶν. μαστιφόροι δὲ γένεται τὸ πνεῦμα ἀγνοεῖσθαι, οἵτινες δὲ πνεύματα αἴθρεψάν εἰπον ἀλλοι δέγματα. i. e. Habent autem & alias quasdam dementia consuetudines antiquas; quod videlicet urinā se proluvent, ubi ab exteris venerint, polluti nimirum. Et quod in aquam se unā cum vestibus immergunt, ubi contigerint alium ex alia gente. Inquinationem enim putant, aliquem attingere, aut alium quendam hominem alterius dogmatis tangere. Multa enim est horum dementia. Et aliquam multò post de Dositheis agens, πάντας, inquit, μὲν πεπομένης τε καὶ σακεταρούς, καὶ τὸ μὲν θιγμόν τονδιά τὸ βαπτιστήριον πάντα αἴθρων, ὁμοίως ἔχοντις, id est, Eodem modo etiam Circumcisionem & Sabbathum habent, & quod non attingunt alium, eo quod omnem hominem abominantur. Adhæc solebant Pharisæi à foro venientes, non manus tantum, sed etiam totum reliquum corpus lavare ideo; quod in foro peccatores & immundi-

versarentur; Idque faciebant antequam cibum sumerent, ut est
Marc.7.4. Καὶ ἦρχε, ἵνα μὴ βαθύσκηται, ὥστε θάψεται. Quia ita-
que Pharisaeus ille vidit Christum, ex magnâ turbâ, quâ cinctus e-
rat, venientem, existimavit, sanctitati ejus conveniens fore, si lava-
retur, antequam cibum caperet.

Nec hic ergo locus, ad probandum istum morem in festo Pa-
schali, facit. Hoc certum est, nihil de pedis lotione, eo sensu,
apud Hebraeos ullibi, quod pucem, reperiri.

Quoniam igitur tandem, inquit aliquis, Factum hoc Christi
referendum? Plane, respondeo, fuit factū extraordinarū, non
inter ceremonias ordinarias vel Paschatis, vel Coenæ referendum,
quo discipulis suis insigni & admirando Humilitatis exēplo præ-
ire voluit, uti seipsum satis Christus ibidem explicat, v.12.13.14.
15.16.17. unde Theophyl. recte scribit: Lex humilitatis hoc loco pra-
cipitur. Simile exemplum est Abigaelis, ad servos Davidis dicentes;
Ecce ancilla tua, in ancillam ad lavandum pedes servorum Domini mei,
1.Sam.25.41. Sic itaq; non solum hospitalitatis, sed etiā extremæ
humilitatis erat, pedes alteri lavare; Hospitalitatis, aquam præbere;
Submissionis, lavare. Hinc scribit R. Levi ben Gerson ad istum
locum; הַעֲנֹת לְהַזְרֹת שֶׁל אֶחָד מִשְׁעָלָה לְמִשְׁעָלָה
הַעֲנֹת לְמִשְׁעָלָה בְּלִין אֶמְכֹרֶן וְאַשְׁתָּוֹת h.e. Dicit hoc per modum
humilitatu, ad docendum, quod sibi satis foret, si fieret uxori unius è servis
Davidis, eiq; pedes instar uxoris lavaret.

X X XI. *Comitantia*. Coenam sunt ea, que Christus in ipsa Coenæ administratione peregit. Hæc duo
sunt pæcipue; *Accubitus*, & *Signorum tractatio ipsa*.

X X XII. Primò memorant Evangelistæ, *Christum accubuisse*; *Aīmōn*, inquit Matthæus; sic Marcus, *Aī-
mēvōn de āvōn*. Lucas, *āvōmōs*. Johannes, *Aīmēvōn nālō*.
Quibus verbis responderet apud Hebraeos, quod in hac
materia semper hoc sensu usurpatur pro *Accumbere*, *Discumbere cibi ca-
piendi causā*; Unde, מסבַח הַסְבַּח Accubitus: נְקַבְּנָה Accumbens;
fortè quod Accubitus in Circulum fieri saleret, uti R.Hai expo-
nit, notante Rabbenu Jona in Alphefi, Berachoth. סְבַבָּן enim est
Circuite, Ambire, &c. R.Moses ben Majemon in Berach. cap.6.§.6.
in Mischnajoth, explicat שְׂבַבָּנָה per תְּלַבְּנָה si Inclinaverint; חַיְתָה □
אליהו

אכילהת סול מטה קפונה בחכמתו עז *quod soliti fuerint comedere super lecto parvo in extrema.*

XXXIII. De ratione Accumbendi veterum; quae apud Græcos & Latinos Scriptores reperiuntur, plures viri docti iam abunde scriperunt: Iis relictis, placet ex Hebreis quædam addere, quæ de ipsorum more Accumbendi raihi observara. In Talmud Codice de Benedictionibus cap. 7. fol. 46. col. 2. אמר ליה ר' ריש גלאתא לר' נון *לרכז עלה נב דרננו קשישין אוון פרשא' בזרכי סעודה' נקאי' מיניכו* ששת א' על נב דרננו קשישין אוון פרשא' בזרכי סעודה' נקאי' מיניכו בזמנ שזו טהori מטוות גדרול מסכ' בראש וטבר לר' למלעל. הימנו בזמנ שזו שד' מטוו: גדרול מסכ' באמצע טן, לו למעלה הימנו שליש' לו למטה *Dixit Aechmalotarcha quidam ad Raf Scheschet: Etiamque veterani Rabini vos sis, Persicatum, in iis que ad mensam ex convictum pertinent, vobis longè sunt periores. Quando duo sunt lecti, maximus accumbit in capite, (h.e. primo lecto, vel, primò) & secundus supra ipsum. Quando tres lecti sunt, maximus accumbit in medio, secundus supra ipsum, tertius infra ipsum. [Glossa R. Salomonis ad hæc verba est: Quando duo sunt lecti) Confuerunt cibum capere accumbendo, super latus sumistrum inclinati, & pedibus in terra positis, unusquisque super peculiari lecto. Et secundus supra ipsum.) In lecto secundo versus cervicalia vel caput maximi. Quando tres, &c. tertius-infra ipsum) scil. ad pedes ejus.] Sequitur in Talmud: *אָז לִי יְסֵךְ וּבַעֲשֵׂה אֶתְעָזֹעֲיוֹן בְּהַרְץ הַרוּצִי וְהַבְּנָהָרִי* *Dixit,* (i.e. opposuit; scil. Raf Scheschet) *ipfi (Aechmalotarchæ) Itaq, si velis (maximus scil. vel prius) colloqui (scil. cum secundo) eportet ut se erigas & assurgas (de aceubitu suo,) eritque sedeat, ut cum ipso colloquatur? [Nam quādū inclinatus jacer, non potest cum ipso colloqui: quia secundus jacebat à capite ejus, & facies ejus (sc. majoris) aliorum, non verius ipsum est conversa. Itaque, vuln dicere Raf Schescheth, videtur mihi melius esse, ut secundus sedeat infra ipsum, ut verba ejus, etiam cum inclinatus est, audire possit.] *אָטֵר לִי הַ* *Refondit tibi Aechmalotarcha;* *וְכֹחַ* *Aliam consuetudinem habent Perse; Nutibus & signis ei annunti, & mentem suam exprimunt.* Et paucis interjectis iterum dicit Raf Schescheth: *אָנוּ פְּתַגְנִיתָנוּ יְדֻעָנוּ זְדַגְנָא כִּזְדַּר הַסְּבָבָן* בזמנ שזו טהori מטוות גדרול מסכ' בראש וטבר לומז' אוון לומז' בזמנ שזו טהori מטוות גדרול מסכ' בראש טני לו למעלה הימנו שליש' לו למטה הימנו *Ego Mischnam vel Additionem nōn, in qua traditur; Qualissimam est ratiō***

ratio Accumendi (scil. inter Judæos?) Quando duo sunt letti, maximus accumbis in primo, & secundus infra ipsum. (R. Salom. ne si primus aliquid velit loqui cum secundo, affurgere & erigere se cogatur.) *Quando tres sunt letti, maximus recubabit in primo, secundus supra ipsum, tertius infra ipsum,* (R. Salom. sic, si velit, potest loqui cum tertio : &, si velit loqui cū secundo, satius est ut erigat, quam ut deprimat, secundum, coram eo qui minor ipso est, ut ille sit infra, & is qui minor est, suprà.) Hæc ibi. Hanc postremam traditionem hinc iisdem verbis transtulit Majemonides in librum Jad, in הַלְכֹות בְּרִכּוֹת cap. 7. §. I. in quo de ritibus conviviorum agit, tamquam consuetudinem inter Sapientes Israëlis olim usurpatam. Ex hoc discubendi ritu manifestum fit, quomodo Johan. 13. v. 23. dilectus ille discipulus in finum Christi dicatur recubuisse.

XXXIV. Accubitus porrò siebat in latus sinistrum, sive in cibito sinistro. Hinc scribit R. Salom. ad vocem אָמֵן Amos 2. v. 8. פֶּלְכִּיּוֹת שְׁהָא נְסִמָּךְ עַל שְׁמָלוֹן Omnis accubitus ad epulas fit cum inclinatione ; quia accumbens innitur sinistra sua. Et in Ritibus festi Paschatis scribunt: שְׁהָא מִסְבֵּת אֶל יְצָאת עַל גְּבוּרָה וְלֹא עַל פְּנֵיו וְלֹא עַל מִזְבֵּחַ וְלֹא עַל שְׁמָלוֹן Quando accubitis, non inclinabit in tergum suum, neque in faciem, neque in dextram, sed in sinistram. Nam, הַסִּבְתַּת אֲמֵן אֵין הַסִּבְתָּה Accubitus in dextram, non est accubitus.

XXXV. Situs autem iste neque erat planè jacentis, neque planè sedentis; sed partim sedentis, partim jacentis. Hinc conjunguntur quandoque apud Hebraeos duo ista verba הַיְשָׁבֵב Accubare, & יַשְׁבֵּב Sedere. Majemonides in Hilchos Berachos cap. 7. §. I. Quando ingrediantur ad prandium, maximus inter omnes lavat manus suas primo : ואחר כן postea ingrediuntur & assident accubentes. Et Sedere pro Accubere etiam quandoque ponit videtur. Ezech. 23. 41. Et sedisti super lectum honorabilem : et mensa instructa est ante ipsum (sc. lectum.) R. D. notat; Morus enim erat apud ipsos לְחַסֵּב בְּמִתּוֹת accubere in lecto ex verbis Rabbinorum nostrorum discimus.

XXXVI. Accubitus iste primis saeculis siebat ab hominibus super terra, vel gramine, aut fæno se reclinantibus: postea super tanatis pellibus: demum lecti sunt inventi, mensæ, scamna, cathedra, &

alre, & cœliques instrumenta domus, ad usus hujus vitæ necessaria. In his, & ad hæc, cibum capiebant tum accumbentes, tum sedentes: diutissimè tamen retentus, & communissimè apud ple-
rasque gentes, & Iudeos quoque, observatus fuit mos accum-
bendi inter epulas, tamquam ad quietem & mollitatem omnium
spirituum. Lectos sive Thoros Hebrei vocant **מִתְרֹת**,
לָקַטְנָהוּד, Reclinando. Sic Græcè **Kain**, καὶ οὐ εἰσειπεν. Unde
Τείκλινος, Triclinium, Cœnaculum seu Conclave trium capax lectorum.
Latini similiter dixerunt **Cubitum**, **Accubitum**, **Accubita**, **Accubitalia**:
unde & in Levitico magno, קְרֵבֶת שְׁלֵמָה מִסְכָּן בְּאַקְרֵבֶת פְּלִזְבֵּת Simile est hoc regi accumbenti in accubitu suo. Hi lecti sternebantur
in coenaculo vel cœco, conclavi quodam, ordine, idque secun-
dum quantitatem & numerum convivaram. Hinc Marci 14.
versi. 15. & Lucæ 22. vers. 12. mentio fit Cœnaculi magni ēçparapē
strati (lectis scil.). In Bibliis Hebraicè videtur vocari posse רְגִלְעָד
תְּמִתְתָּה Oœus lectorum; ex 2. Reg. II. v. II. הַלְּיָה. Talmudici Græ-
ca voce etiam saepius vocant **Τείκλινος**, quamvis plures spe-
lectos contineret. Hinc in Talmud de Sabbatho:
וְכָרְבָּתָה שְׁלֵמָה בְּשִׁבְתֵּךְ Quinque **פְּרִירָא**, que Sabbathum celebrant in
Triclinio aro, Erugin cap. 6. in Mischna. Quot verò in singulis lo-
cus discubuerint, variant authores. Hebrei singulis convivis sin-
gulos assignant lectos, ut suprà ex Talmud vñsum. Ita Christus
discubens cum discipulis duodecim, singuli peculiarem lectum
habuissent. Baronius conjicit Christum & Apostolos tribus lectis
accubuisse: in uno cubuisse ipsum cum Johanne & Petro: reli-
quos in duobus jacuisse quinios. Id improbat Casaubonus, & pu-
cat, illis quatuor potius assignandos, quod quisque lectus trium
convivaru capax fuerit. Neuter tamen probationem aliquam suæ
sententiae affert. Hebræorum ea quām attuli est sententia.

X X V I I . Præterea singulos convivas peculiarem olim ha-
buisse mensam, Hebrei asserunt. Nam accubitus iste fiebat ad
mensam. In Talmud Tractatu de Benedictionibus cap. 6. fol. 42. 1.
in Tosephos, sive Additionibus: יְהִי לְהֵן שְׁלֵמָה קְרֵבֶת וְכָל אֲזִזָּה Habebant parvas mensulas, & unusquisque
scorsim comedebat super mensam suā peculiari. Et ibidem in infinitâ pa-
ginâ: שְׁהָם הֵי רְגִילִים כָּל אֲחָד לְהֵסֶב עַל מִפְחוֹ וְעַל שְׁלֵחָנוֹ אֲבָל עַכְשִׁיו: Quia ipsi (priui) solebant fungali accum-

bere in lecto suo, & ad mensam suam: nunc verò omnes comedunt ad mensam unam. Rabbenu Jona in Alphefi majori, in Berach. f. 33. col. 1. בְּמִתְהוּמָם שֶׁבַי הַפְּלֹתָן אֲסֹפָה לְבָנָי בְּלַא אֲחֵר חַדְּחָה צְרִיךְ שְׁיִסְכָּנָה וְכֵן In diebus illorum (priorum) quando mensa & mappa erat coram unoquoque, necessaria erat, ut discubarent, ut conjugerentur, &c. Eundem olim Germanorum fuisse morē, Tacitus est author, scribens de illis: *Lauti cibum capiunt: separata singulis sedes: & sua cuique mensa.*

XXXVIII. Quòd verò probabile sit, illos etiam quandoque fedentes cibum capere solitos, videtur tum ex Scripturae quibusdam locis, tum ex Talmud liquere. Scriptura loca sunt inter alia, Gen. 27. v. 19. & 37. 25. Judic. 19. v. 6. & 1. Sam. 20. 18. 25. 34. Item 1. Reg. 13. v. 20. quamvis ex eo, quod suprà allatum est, dici possit, Sedere ibi sumi pro סְכָבָה Accumbere, quemadmodum Paraphrastæ Chaldaei, Onkelos & Jonathan, in illis locis per Chaldaeum אָסְחָר transtulerunt: ut vice versa apud recentiores etiam Accumbere, pro שְׁבָד Sedere, ponitur, quod hodiè omnis discubitus ad mensam sedendo fiat. In Talmud Berach. cap. 6. in Mischna distinguuntur, ubi de ratione Benedicendi in mensa sermo est: בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים מִבְּרָךְ יְעַצְּמוּ הַסּוּבָה אֲחֵר h. e. si fideani, unusquisque benedicit pro seipso: si verò accubant, unus benedicit pro omnibus. Ad quæ verba videat Hebraeorum notas, qui voler, & qui potest.

XXXIX. Hac accubitus fuit apud Hebreos priscos ratio communis in conviviis omnibus. In Festo Pascharis peculiaris ejus erat significatio, quod putarent: Accubitus sive Reclinatione significari Libertatem: unde eâ nocte omnes reclinati sedere tenentur. Vide Synag. Jud. cap. 13. Hanc significationem alii quoque huc trahunt. Sed quia vetus Coena Paschalis iam erat celebrata, immo q. abrogata, & Nova hic instituitur, nullum huic Paschali confueridini peculiari locum hic concedere possum.

XL. Unicum adhuc circa ritum præsentem noto; Cùm Accubitus iste factus sit cibi capiendi causâ, procul dubio ad Mensam factus fuit, vel quod Mensa loco erat, non ad Altare aliquod; ut proinde nobis quoque ad exemplum Christi Coenam celebrantibus, non Altare, sed Mensa sit necessaria. Forma autem Accubitus ejusmodi non est necessaria: quia, quod antiquis erat Accubitus, id

tus, id nobis est Sessio ad' mensam, quod Hebraei dicunt in Tosephos Beráchos fol. 42. 1. שְׁבָה שְׁלֹגַנּוּ הֵן כְּבִיעָות לְנוּ בְּהַסְּפָרָה זֶרְחָוּ Sessio nobis est hodie consueta, ut Accubitus olim illius. Satis de Accubita.

XLI. Sequitur nunc ipsa Symbolorum seu Signorum Tractatio, à Christo observata. Ubi videndum distinctè, quænam observarit, primò circa Panem, deinde, circa Poculum.

XLII. Et ante omnia hoc ipsum probè notādum, quod duo ista symbola Christus distinxerit, & distinctas actiones & Ceremonias, ad illas adhibuerit; contra eos, qui, panem in Vinum intingendo, illa confundunt, planè contra exemplum Christi, ut amplius in particulari singulorum excussione videbimus.

XLIII. Quæ circa Panem adhibuit, sunt vel *Facta*, vel *Dicta*.

XLIV. Facta sive Actiones recensentur ab Evangelistis quatuor; 1. *Accipit panem*: 2. *Benedixit*, 3. *Fregit*. 4. *Dedit*.

XLV. Primò dicitur Christus *Panem Accipisse*; λαζῶν ὁ Ιησοῦς τὸν ἄρτον; scil. in manus. Ita solebant olim Judæi, Benedictionem super pane recitaturi, eum in manus sumere. In Leviticus habetechéleh Num. 167. §. 3. לֹא יְרַךְ עַד שִׁתְפּוֹס בְּיוֹם בְּלִילָה Non dicit benedictionem; docet affingeris panem in manum suam, ut omnes videant, quod super eo benedicat. Sic in Schylchan Aruch: אֵין לְבָרֵךְ קָרְם שְׂעִירָם הַחֲמָת Non est benedicendum, antequam apprehenderit panem. Panem, sc. integrum, ut supra visum Thesi 18.

XLVI. Secundò Καὶ εἰλογήσας. Et benedixit, (manu scil. tenens panem). Sic Matthæus & Marcus. Hebraicè est id וַיְצַר. Inter Judæorum consuetudines laudandum hoc in genere, quod nihil comedant sine præcedente Benedictione: unde ajunt; אֲסָמָל לוּ לְאַדְם שְׁיהָנָה מִן תְּפָלָת וְזֹה בְּלָא בְּרָכָה Prohibitum est homini ullâ refui in hoc modo sine benedictione, Berach. §. 35. 1. Et col. 2. כל הנחנה מן העולם היה בלא ברכה כי אם נזיל לחיקנה

*Quicunque fruierit re aliquā ex hoc mundo sine benedictione, perinde est
ac si spoliaret Deum, &c.* Formula Benedictionis super pane, tūm
usitata, & clarā ac distinctā voce recitata, si Judæorum traditioni-
bus fidendum, erat: בָּרוּךְ הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
בָּרוּךְ הוּא מֶלֶךְ תַּהֲרָמָת Benedictus tu Domine Deus noster, Rex mundi, qui produ-
cis panem ē terra. Eam dum recitat Paterfamilias, נָתַן שְׁתִּים יְדֵיכֶם ambas suas manus pani impositas habet. In Myrothecio Came-
ronis Matth. 26. scribitur; Εὐλογίας hanc à Judæis vocari קְרִירָה San-
ctificationem. Non hæc ἀλογία Panis sic vocatur, sed ea quæ super
Poculo recitatur. An verò Christus iisdem verbis usus fuerit, no-
lim affirmare. Quinimò dubitandum non esse puto, Christum
hic nequaquam vulgari & Judæis suetā (aut faktem non solā) sed
suā singulari, & quidem antehac ab ipso non usurpatā ἀλογία,
atque ad rem præsentem accommodatā, usum fuisse, per quam
symbola Sacramentalia sanctificavit, atque ab usu communi ad u-
sum novum & mysticum separavit, constante ex Precibus & Gra-
tiarum actione.

X L V I I. Pro voce ἀλογίας, Lucas & Paulus habent
λεχεῖσθαι: sed eodem sensu. Nam 1. nisi synonimos acci-
rentur, quomodo illa inter se committantur, & promiscue unum
pro altero adhibuissent Evangelistæ? quomodo Lucas à Mat-
thæo & Marco hic discrepare posset? quomodo Poculum Coenæ
Domini Paulus vocaret ποτίσιον τῆς ἀλογίας, super quo Christus,
non Benedixisse, sed Gratias egisse dicitur? 2. Si ἀλογία non
Idem denotat quod λεχεῖσθαι, Poculum nullam habebit Bene-
dictionem, sed solum Gratiarum actionem: & Panis non habe-
bit Gratiarum actionem, sed solum Benedictionem. 3. Marcus
cap. 8. v. 6. & 7. sumit ἀλογίας & λεχεῖσθαι pro eodem. Et quod
Marcus cap. 8. v. 6. dicit λεχεῖσθαι & ἀλογίας, id Matthæus
cap. 14. in eadem historia unicā voce ἀλογίας exprimit. 4. pa-
ret idem ex loco Epist. I.ad Cor. 14. v. 16. Ἐπεὶ ἐστὶ ἀλογίας τὸ
πνεῦμα ὃ ἀπεπληρώνει τὸν τόπον τὸν ἴδιον, πῶς ἔρει τὸ Αὐτὸν ὅτι τὸ
λεχεῖσθαι Quandoquidem si benedixeris spiritu, is qui imples locum
idiota, quomodo dicturus est Amen ad tuam Gratiarum actionem?
nam quid dicas, nescit. Ubi quoque notandum, quod Vulgatæ
terpres vertat; Super tuam Benedictionem. Ergo λεχεῖσθαι ipsi idem
fuit quod ἀλογία. 5. Verbum קְרִירָה in V. T. quoq; diversimod
ab int.

ab interpretibus redditur. De Homine ad Deum, seu, de Creaturis erga Crearorem, usurpatum, significat; *Oravit*, *Aderavit*, *Laudavit*, *Celebravit*, *Gratias egit*. Jos. 22. 33. וַיְרָכוּ אֶל-הָיָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל h. e. Et benedixerunt Deo filii Israhel; Chaldaeus transfert; אָוֹרְדָאָו! Et confessi sunt, gratias egerunt: Vulgat. Et laudaverunt. Varablus: Et gratias egerunt. Plura in hanc rem, & Scripturae loca, & Patrum testimonia, & Pontificiorum quoq; Doctorum suffragia proferri possent, si, hoc unum agere, nobis hic esset propositum, & res non manifesta esset. Ratio autem, quare inter te promiscue & avorūus usurpentur, est; quod Hebreum נִיר utrumque significat, & quod unius sacræ actionis duæ sint partes, Precatio sc. & Gratiarum actio. Ita, cum duobus his verbis promiscue utuntur Evangelistæ, idèo procul dubio factum, quod Christus in haec בְּרָכָה & Gratias egerit Deo pro instantis Redemptionis beneficio, & per Gratiarum actionem, adjunctis cum eâ Precibus, symbola benedixerit, h. e. sanctificari, & ad mysticum usum separaric.

XL VIII. Uſus hujus διλογίας & διχαιείας erat, ut, sicuti Christus aliâs per Benedictionem & Gratiarum actionem sanctificavit panes, aliosque cibos, ad uſum naturalem, Math. 14. v. 19. Luke 9. v. 16. & Paulus omnem cibum & potum sanctificari jubet precibus & gratiarum actione, i. ad Timoth. 4. v. 3. 4. 5. sic hac Benedictione & Gratiarum actione, Panem (*utri posse a quoque Vinum*) à naturali, ad sacrum uſum, præpararet, destinaret, & sanctificaret, ut essent Sacramentum Corporis & Sanguinis sui; non naturâ, sed Divinâ institutione. Atque haec est illa Converſio, Transmutatio, Transformatio, de qua apud veteres scriptores Ecclesiasticos legimus; nempe non Substantiæ, aut Quantitatis, aut Qualitatum, sed Relationis, seu uſus & officii; ut, qui antea tantum terrestris & communis erat panis, Verbis Dominicis & Invocatione Divini nominis, vi, non verborum, sed Institutionis & ordinationis Divinæ, fiat & efficiatur Sacramentum veri corporis Christi. Hinc etiam factum, ut tota actio διλογίας & διχαιείας nomine insignita fuerit.

XL IX. Ita ad exemplum Christi, in primitiva Ecclesia Apostolica, peragebatur Divinum hoc mysterium, solâ prælectione verborum Institutionis Cœnæ, & preceptione Orationis Domini.

æ. Hinc scribit Rabanus Maurus in Institut. Cleric. lib. i. cap. 32. Cum benedictione & gratiarum actione primum Dominus Corpus & sanguinis sui Sacra menta dedicavit, & Apostolis tradidit, quod exinde Apostoli imitati fecere, & successores suos facere docuerunt. Et Durandus Rationali Divinorum officiorum lib. 4. cap. i. Hac institutione formati, cœperunt Apostoli sacro sanctum frequenter mysterium, propter causam, quam Christus exprefserat, & formam servantes in verbis, & materiam tenentes in rebus, sicut Apostolus Corinthi protestatur, dicens; Ego accepi à Domino, quod & tradidi vobis; quoniam Dominus Iesus in qua nocte, &c. Item: Apostoli hanc Missam Christi adauxerunt, dicentes in ea non solum verba premissa, verum etiam Dominicam Orationem superaddentes. Ad hanc simplicitatem Apostolicam in nostris quoque Ecclesiis, post prælectam præparationem, ad dignam tanti mysterii participationem, & decantato Psalmo; Verba Institutio- nis Christi à Ministro recitari, & Oratio Dominica publicè orari, solent, loco: hujus λύτρωσις & ἵκεσις, ut his signa illa exte- na ad sacram usum consecrentur & sanctificentur; Ex inde au- ditores ad participationem invitari. Et hic, in primitiva Aposto- lorum Ecclesia, adhuc usitatum fuisse, ut post Benedictionem, à Pastore vel Episcopo recitamat, Populus Amen succinuerit & ac- clamaret pro veteri Iudeorum coniunctudine, videatur colligi posse ex loco i. ad Cor. 14. v. 16. Si benedixeres spiritu, is qui insplet locum idiota, quomodo disturbus est Amen ad tuam Eucharistiam? quem de solenni Cœnæ Dominicæ ritu intelligendum putar doctis. Beza in Annotationibus majoribus, & illustri testimonio ex Justi- no confirmat. Vide, si placet, illic.

L. Tertiæ dicitur Christus, Panem, poste aquam be- nedixisset, Fregisse. Εὐλατος Fregit. Hebraicè id ex stylo communi Talmudico & Rabbinorum in libris Ritualibus dicitur γέγη, ut videbimus ex testimoniis, quæ de hoc ritu producturi sumus, ut non necesse sit aliud verbum querere, quod hoc sensu & usu Græco κλεψη respondeat. Hinc David de Pomis γέγη in Vocibus externis (i.e. non Biblicis) exponit Frangere. Et Judæi in Ritualibus & libris precum Germanicè Wrechen. Syrum γέγη, quod Metaphrastes ille usus est, planè non est de stylo & usu Judæo- rum: sed in libris, etiam Syro-Hierosolymitanâ dialecto conscri- ptis, ubique τὸ γέγη usurpatur.

L. L. Ritus

L I. Ritus hic fuit Judæis communis & familiaris, cuius frequentissima passim mentio, quia Panes illorum ita comparati erant, ut **חַזְבֵּל** apti ad frangendum fuerint. In Talmud Berach. de Benedictionibus fol. 39. 2. **מִכְרָךְ** וְאַחֲרֵךְ בְּצֻעַן **Benedic** (Paterfamilias), & postea **frangit**. Majemon. in Hilchos Berachos c. 7. **בְּצֻעַן** הַבַּיִת מִפְרַץ הַמּוֹצִיא וּמִשְׁלָיִם הַבְּרָכָה וְאַחֲרֵךְ בְּצֻעַן **Paterfamilias** recitat benedictionem illam; Qui producis, &c. **eaq̄, absolutus a**, **frangit**. Sic apud alios. De hac Fractione quoque dicunt, **בְּצֻעַן** יְתוּר רשות. **בְּצֻעַן** אֶפְרַיִם מִשְׁמָן כְּבוּד-**Frangens** petet veniam, licet sit maximus, & dicet; Cum venia Doctorum, & Dominorum meorum, &c. honoris ipsorum causā. Hinc, Particula fractionis, fracta. Item: אַנְיוֹ בְּצֻעַן לֹא פְרָסָה קְפָה וּכוֹן Non frangit vel defringit particulam parvam, ne videatur invidus, neque particulam majorem ovo, ne videatur famelicus. Item: בְּשַׁבְתַּי שׁ תְּלַבְּזַע Frusta גְדוֹלָה In Sabbatho debet defringere particulam magnam. Item: אַנְיוֹ בְּצֻעַן אֶלָּא מִפְקָדָם שְׁבַע לְפָה יְפָה Non franget, nisi eo in loco, ubi coctus est optimè, &c. Præceptum est Frangere panem integrum. Item: Accumbentibus non licet edere vel gustare quicquam, עַד שִׁיטָעִים חַבּוּעַ donoc comederit Frangens. Item, Patrifamilias est Frangere panem; siquidem adfit, &c. Item: בְּבְצֻעַן Frangens non franget donec accumbentes omnes dixerint Amen. Dicitur autem hoc apud recentiores scriptores tam de ea fractione, quæ sit scissionem cum cultro, quam fractionem cum manu. Hodie enim, cum panes grandiores & crassiores habentur, quam ut manu in frusta frangi possint, solent primò incisuram cultro facere, ita tamen ne discindant; ut, cum integer panis tollitur, frustum illud non decidat, sed in pane integro adhuc remaneat; postea demum defringunt manu. His, & aliis, pleni sunt Judæorum libri Rituales, de hac Fractione Panis, uti in seqq. adhuc quædam producentur.

L II. Cùm itaque Christus sacram hanc Coenam, quoad ritus, ad formam aliarum Coenarum seu epulorū instituerit, hunc quoque ritum observavit.

L III. Quemadmodum autem Panem, Gratias agendo & Benedicendo, in alium usum convertit: ita hunc quoque, aliás vulgarem Ritum, peculiarem & sacrum Usum ac significationem habere voluit, **Corporis** videlicet sui **Fractionem**. Facta illa fuit, cùm in

cum in Cruce corpus ejus, instar Agni mactati, suspensum, extensum, variis modis convulsum, in latere apertum, manibus pendibusque confossum, & tandem epiam ab anima separatum fuit; non quod propriè, quoad ossa, fractum fuerit, sicut in Agni Paschalismactatione os quoque nullum confringi debuit. Non obscure docet hoc Christus ipse, dum ait; *Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: Datur; sc. ut agnus vel ovis ad mactationem*, Jel. 53. *Datur;* in manus hominum ut occidatur; Matth. 17. v. 22. *Datur;* ut erucifigatur; Matth. 26. v. 2; & 27. 26. *Lucæ 24. v. 7.* &c. Aperre vero Paulus; dum pro *Διδασκον*, ipse substituit καὶ μετοπ *Frangitur*, quod non *ταῖς integrâ fide Vulgatus interpres* transfert, *Tradetur*, contra omnium Græcorum cadicum, & ipsius quoque Ambrosij, autoritatem & consensum. Hinc scribit Venerabilis Beda: *Frangit ipse panem, quem discipulis porrigit, ut ostendat corporis sui fractionem, non absq[ue] sua sponte aut procuratione futuram.* Et Prosper: *Dum frangitur hostia, dum sanguis de calice in oratione fideliis funditur: quid aliud, quam Domini corporis in cruce immolatio, ejusque sanguinis de latere effusio, designatur?*

L. IV. Dum hoc loco Fractionis corporis Christi in cruce, h. e. ejus Crucifixionis & Mortis in cruce, memini, facere non possum, quin in transitu ostendam, quam eleganter hoc Genus mortis seu supplicii, in Forma mactationis Agni paschalis, præfiguratum & repræsentatum fuerit. Describitur ea in Talmud Tractatu de Paschare cap. 5. in Mischna, his verbis: *בצד חוץ וופתין אונקליות של ברזל היו ככועים בכתרים וכעופוין שבעה חולין וופתין כל מישאן לו מקום לאלהות ולהופת מקרים ורקם חלקי ס* h. e. *Quoniam suspendunt & excoriant Agnum mactandum? Uncini seu clavi ferrari infixi erant in parietibus & columnis (in loco scilicet anionum in atrio), in quibus (clavis sc.) suspendebant & excorabant agnum. Si quis in illis non habebat locum (ob multitudinem scilicet mactantium) batilli tenues & levigati erant illic, de quibus accipiebat, & suo ac focii sui humum unum imponebat, sicque suspendebat & excorabat. Sicut ergo Agnus fuit suspensus, et patiens, clavis affixus: ita Christus, &c.*

L. V. Porro, ut Apostoli Christum, hoc Fractionis Panis rite Coenam celebrantem, & mysterium in eo innuentem, viderunt & audiverunt: ita in eundem quoque modum ipsi religiosæ Fractionem

mem obseruantur. Clara sunt in hanc rem verba Pauli ad Corinth. 10.16. *Paus, quem frangimus, nonne est communio corpus Christi?* Et haec ipsa sine dubio fuit causa, cur tota *Eucœlesia Præatio panis* ab ipsis nuncupata fuerit, Actot. 2. 42. & 20.7. ubi Syrus in utroq; loco expressè haber *אָכְרַתִּי וְאָכְרַתִּי פְּרָאֵטְרָה* *Fraction Eucharistie.* Ad quod notandum, quod Syri, Christiani antiquissimi, non solum Fractione panis in Eucharistia obseruant, sed & mysterium in ea latens religiose susperint, sicuti patet ex *adjuncta prece,* *אָלֹוְהָיְהָ זֶקְעַיְהָ* h. e. *Oratio Fractionis corporis, dicti*, quam legere est in Rituall Syrorum Severi Alexandrini quondam Patriarchæ, edito ab Aria Montano Antuerp. Anno 1572. pag. 125. Cum enim Sacerdos panem frangit, subiungit: *חֲנָנוּ שְׁוִירָאִים זֶה כָּלָשׂ* *אַלְהָה מְלָתָא בְּנָסָר וְאַתְּרָבָה וְאַתְּקָדָשׁ בְּנֵי קֶדֶם אֲזָמְנָתָן מִן פְּנֵינוּ* Sic vere ipse passus est Deus Verbum in carne, & immolatus, & fractus est in cruce, & separata est anima ejus à corpore, quamvis omnino Divinitas ejus separata non fuerit, &c. Ita eundem ritum diu adhuc post Apostolorum tempora observarum fuisse in Ecclesia, satis constat, & ab aliis abundè jam est demonstratum.

L VI. Existimant quidam, Fractionem nihil aliud esse quam Distributionem: & Frangere, idem quod Distribuere. Sed illi neque facta Christi, & verba Evangelistarum, qui aperte Distributionem a Fractione distinguunt, quando porrò ajunt, *Et dedit discipulis suis* (Hoc dare enim est Distribuere, uti mox-mox videbimus;) neque etiam vocis hujus vim, & Hebræorum ritus, satis accurate vel expendere, vel intelligere videntur.

L VII. Qui enim, vel Hebræo alicui persuadere, vel ex Hebræorum scriptis probare vellet, Verbum *υτόν* (quod sine omni dubio Græco *μάζα* in hoc usū responder), idem esse quod Distribuere panem, næ ille vel risui leipsum & ludibrio exponet, vel saltēm oleum & operam perdet. David de Pomis, ut suprà vidimus, *υτόν* in sermone Rabbinorū explicat per *ζειν* (Scindere,) Latinè *Frangere*, Italice, *Tagliar in pezze*. Sic in libro Precum Hebraico-Germanico *מְצֻבָּה תְּמִימָה וְזֶבֶחַ עַל בְּרִיתָה* sic in synē theis. Sic alibi alii. Quām aperte Benedictio, Fractio & Distributio panis in Ritualibus Judæorū distinguuntur? Quām distinctè requisita & conditiones Fractionis exponunt? veluti Personam, cui hoc competit, Patris familiā scil. vel alii digniori præsenti in men-

sa, Qualitatem panis frangendi, Locum fractionis in pane, Tempus, Formam, & Ceremoniam verborum circa eam obsevandam, ut supra habuimus Thesi 50. Distinctum habent titulum; **הַלְכָׁת הַבְּצָרֶב Ritus fractionis;** **רִטָּעֵת בְּצָרֶב Ritus fractionis panis.** Videat qui volet librum *Arba turim*, par. 1. sub Num. 167. 168. &c. & librum *Schylchan Aruch*, ibid. *Leyufch*, & similes. Post hæc peculiari Canone traditur: **וְעַתָּה נָתַן פְּרוֹסָה לְפָנֵינוּ כִּי אֲחֵר וְאַזְּרָח Fran-gens dat particulam coram unoquoq; ut jam-jam visuri sumus.**

LIX. Quocirca cavendum, ne Fractionem cum ipsa Distributione confundamus, vel indifferentem ex ea Ceremoniam constituamus. Christi exemplum & actio nostra sit institutio: Apostolorum observatio; nostra confirmatio. Et, si ritus administrandi Sacram Cœnam optimus ille est, qui ad simplicitatem primæ institutionis quam proximè accedit, & exemplo Christi se tueri potest; tutissimè sane & optimè fecerimus, si & hanc ceremoniam observaverimus, & in ea Christi passionem & mortem per fidem salutariter intuiti fuerimus. Christus via est, veritas, & vita. Eum ergo si & hinc securi fuerimus, veritatem nos secururos, & vitam æternam tandem adepturos, nulli dubitemus. Et hanc ipsam ob causam numularios etiam illos orbiculos improbamus, ut qui, nec Institutioni Christi sunt conformes, neque ritum hunc fractionis admittunt; ita tamen, ut non statim Ecclesiæ eas omnes damnemus, in quibus illæ adhuc ob alias quædam considerationes & circumstantias, sed tanquam veteris superstitionis & idololatriæ reliquiae, tolerantur, siquidem doctrinam veram teneant & tradant, & de emendatione hujus quoque rei serio cogitent.

LIX. Nempe Deus non solet in Ecclesia sua omnia uno eodemq; tempore, simul & semel peragere, & perficere; sed successivè procedit, & posteris etiam quædam nonnunquam agenda relinquit. In Talmud Tractatu Cholin fol. 6. 2. notant Doctores de piis Regibus Judæ, Asa & Josaphato, quod, cum Regnum suum reformarent, & ab Idololatria purgarent, omnibus Idolis è medio sublatis, uti legere est 1. Reg. 15. & 22. capp. Serpentem tamen æneum, cui filii Israëlis usque ad dies Hiskiae suffierant, 2. Reg. 18. 4. reliquerint; & dicunt, hoc factum esse **כִּי יְהִי ut locus relinquatur Chisjja, in quo se extolleret,** pietatis-

pietatisque ac virtutis sua specimen edere posset. Is enim de-
mum eum, cum cæteris excellorum, statuarum, & lucorum reli-
quias, confregit, 2.Reg.18. Simile quid si adhuc in nostris Eccle-
siis reperiamus, pii & Christiani Magistratus est, Chiskijæ pietat-
em, zelum & fervorem imitari, & cogitare, palmam hanc sibi à
Deo relictam & reservatam esse.

L X. Quarum Christi factum circa Panem, cu-
jus Evangelistæ mentionem faciunt, est, quod Pa-
nem Acceptum, Benedictione consecratum, & Fra-
ctum, discipulis *Dedit* dicitur, *וְיִהְיֶה מִתְּבָרְכָה אֲלֵיכֶם כָּל אֲחֵד וְאַחֲרֵן כָּל אֲחֵר וְאַחֲרֵי כָּל אֲחֵר בְּיַהֲוֹת אֲלֵיכֶם אָמֵן בְּנֵי חֵי אָבִיכֶם*. Et dedit discipulis; unicuique scil. particulam de pane
illo fracto. Iterum secundum priscam Hebraeorum consuetu-
dinem, quorum de hac re Canon expressus: *אֲכֹזֶעֶן נָתָן פְּרוֹסָה* : *וְגַתְּאַנְתָּה אֲלֵיכֶם כָּל אֲחֵד וְאַחֲרֵן כָּל אֲחֵר וְאַחֲרֵי כָּל אֲחֵר בְּיַהֲוֹת אֲלֵיכֶם אָמֵן בְּנֵי חֵי אָבִיכֶם*: Frangens dat particulam coram unoquog, & alter (cui scil. eam dat) tollit vel accipit eam manu suâ: neq, licet ei illam in
manum comedentis dare, nisi fuerit lugens, Majemon. loco saepius
jam laudato. Nempe, Accumabenzium unicuique frustum panis
fregit, & loco ejus apposuit, quod ipsem deinde manu suâ accep-
pit, & comedit. Sic in *Levusch battechbél*, Num.167. s.14. ubi
additur; *וְגַתְּאַנְתָּה אֲלֵיכֶם כָּל אֲחֵד וְאַחֲרֵן לְכֹבֵד הַפְּרוֹסָה*: *שִׁיתָן לוּ דָרָךְ וְרִקְמָה*: Accamen nō projiciendo dabit
particulam illam, quod id faceret ad contumeliam ciborum, neq, conve-
niens esset honori accipientis, si projiciendo ei daretur. Et ita quidem
siebat post fractionem. Distinctæ ergo sunt actiones. Ex
distinctæ quoque habent significationes. *Fraction* panis significat
perceptiones Christi, in cruce præsertim, sicut vidimus: *Datio* seu
Distributio significat ejusdem communionem, seu potius libera-
titatem Christi, sponte nobis communionem sui omniumque
bonorum, in cruce partorum, nobis offerentis, ad eamque nos
invitantis.

L XII. Quod si verà non soliti fuerunt *פְּרוֹסָה* particu-
F 2

iam illam defractam in manus dare; quanto minus probabile est, Christum in os unicuique discipolorum panem comedendum ingessisse? Cajeranus (citante Cassandro in Liturgicis fol. 81.2.) scribit: Non est verisimile, quod singulorum ori imponendo singulas partes porrexerit, vel manu sua ad manus eorum, sed exhibuit & obtulit particulas sacri panis in patina, à singulis particularibus propriis manibus accipientiam. Addit Cassander: Crediderim ego, quod sicut unum calicem communem omnibus tradidit: ita in una patina panem in duodecim buccellas fractum, manibus propriis accipiendo tradiderit, & quod Ecclesia usum hunc patinarum Apostolica traditione accepit. Ita quod sicut calcem unus Discipulus dedit aliis: ita patinam cum pane sancto propinquiores Iesu remotoribus successivè porrexerint. Et proinde illi, qui hodie eum morem, in os ingerendi communicantibus panem cosecratum, observant, neq; antiquum morem, neque exemplum Christi, imitentur.

LXIII. Atq; hæc sunt Facta Christi circa Panem. Videamus quoque ejusdem *Dicta seu Verba*. Ea sunt triplicia, tum *Præceptiva*, tum *Oportuæ seu Determinativa*, tum *Exhortativa*. Factis suis docuit Christus, quodnam sit Dispensantium seu Ministrorum in Administratione hujus Sacramenti proprium officium: Verbis, quodnam sit, utrorumque, & Communicantium, & Dispensantium.

LXIV. *Præceptiva* verba sunt, quibus discipulis præcipit, ut Panem exhibitum 1. *Accipient*. 2. *Edant*: Καὶ ἀπέ, λάβετε, Φάγετε. In his non multum dubii vel difficultatis esse potest. Quod ait, λάβετε Accipite; iterum docet quod antè dictum, Christum nequaquam ori discipulorum panem ingessisse: sed vel loco ipsorum, manibus ipsorum accipendum, apposuisse, vel de manu in manum tradidisse. Prius tamen si morem diligendi attendamus, probabilius esse videatur. φάγετε Edite. Non hic certum aliquem edendi modum præscribit Christus, sed communi & vulgari verbo utens, consuetum procul dubio etiam Edendi morem & modum intellexit, ut in illis Aggradæ Paschalib[us] verbis: נָאכְתִּי עַל־עֲמֹדֶךָ Quicunque esuristi, venias;

veniat, & comedat de pane isto afflictionis. Ut proin novam superstitionem redolere videatur, quod nonnulli carent, ne hostiam, quam vocant, dentibus vel tangent vel comminuant; quod item eam non mandunt, sed calore & humore oris liquefactam deglutiunt. Nihil tale vel verba Christi sonant, vel verus Historia docet.

LXV. Ὁμεια seu Definitiva verba sunt, quae Internam, tum Materiam, seu rem significatam, tum Formam declarant, hæc videlicet; Τὸν ἐστὸ σῶμά με Hoc est corpus meum. Sic Matthæus & Marcus. Lucas addit; Τὸν ὑμῶν διδόμενον Quod pro vobis datur. Paulus; Τὸν ὑμῶν κλώμενον Quod pro vobis frangitur.

LXVI. Quemadmodum verbis Præceptivis discipulis suis indicavit Christus, quidnam ipsis manu suâ exhibeat, quidque ipsos facere velit Manu & Ore corporis, Signa videlicet externa Accipere & Edere: ita his verbis ὁμειοῖς & Definitivis ipsis significar, quidnam simul cum pane ipsis gratiâ suâ internè exhibeat, quidq; in hac actione Manu & Ore animæ agere debeant; Fide nimirum, quæ animæ idem est quod Manus & Os corpori, Accipere & Edere, sibiique applicare, & in succum quasi & sanguinem suum convertere Corpus suum in mortem pro nobis traditum, tamquam Rem Signatam; imò quod reipsa illud accepturi sint, quotquot illorum verâ fide symbola externa sint accepturi. Sicut enim ore corporis editur signum visibile externum Panis: ita Fide, tamquam ore animæ, editur signatum invisibile Corpus Christi, Joh.6.35. Unde & Augustinus; *Crede & Mandasti*. De ratione loquendi & phrasí, unde ea sumpta videatur, dictum aliquid suprà th.25. Quâ ratione eadem verba Formam hujus Sacramenti internam delarent, dicetur mox.

LXVII. Ἐξηγησα verba sunt ista; τὴν μεμνεσίν τὴν ἀνάμνησον Hoc facite ad mei recordationem, quibus & celebrationem perpetuam hujus Sacramenti discipulis suis Christus injungit, ut suprà visum th.12. & modum, quo corporis oblati participes fieri possint, exprimit: & denique Finem ejusdem declarat, de

quo in quarto hujus nostræ Exercitationis membro
agemus.

Atq[ue] hac sunt Facta & Verba Christi circa Panem.

L XIX. Videamus nunc ea quæ circa Poculum
Christus observavit. Ea itidem consistunt in *Factis &
Verbis.*

L XIX. Facta Christi circa Poculum , seu Vinum
in poculo, tria recensent Evangelistæ : Primò, *καὶ λα-*
βὼν τὸ πότηρον Et accepit poculum. Secundò, *καὶ ἔχ-*
εισήνετος Et gratias egit. Tertiò, *ἔδωκε αὐτοῖς Dedit eis.*
Quartum, *Fusio scil. Vini, Panis Fractioni h[ic] respondens, omitti-*
tur. Ratio, quod nullâ certâ ceremoniâ aut solenni ritu ea siebat,
sicuti de Fractione Panis vidimus. Nihil Hebræi exp[re]ssè præ-
cipiunt , quisnam poculum Benedictionis infundere debat in
ordinariis convivis : sed id à famulo vel ministro (qui *ψωφι* Scham-
masch vocatur) *infusum* , & Parrifamiliâs , vel alii præstantiori,
Benedictionem super eo recitaturo, p[er]rectum vulgo fuisse, non
obscure ex cæteris ritibus illorum colliguntur. Arbitrarium
tamen hoc erat. In Festo autem Paschatis mandant, ut, si ullâ ra-
tione fieri possit, *Baal habbejis* Paterfamiliâs non ipsemet infun-
dat, sed per alium ministrum infundi curer: quia omnia in illo
festo magnificè fieri debebât, ad libertatem ex servitute Aegyptiacâ
restitutâ, denotandam : *Levusch* in Ritibus Paschatis Num.4.73.5.1.
Olim in terra Israëlis scribunt vinum ex ipso dolio effusum fuisse
in Poculum consecrationis , ut tancò recentius esset: hodie vero
cum eâ abundantiâ vini non sint instructi , *רְאֵשׁ שִׁפְכָּה מִן הַקְּנָה* , *רְאֵשׁ שִׁפְכָּה שְׂמֹנֶה מִן הַיּוֹם לְשֵׁם בְּרִית-*
sufficere, si effundatur ex cantharo in quo
vinum asservatur nomine benedictionis, (id est, in eum exp[re]ssè finem)
Levusch in Ritibus Convivii Num.183.5.2. Schylchan Aruch ibid.
Poculum deber est *כָּלְבָשׂ integrum, non כָּלְבָשׂ ruptum,* Num.182.
Infundi deber, ut sit *וְלֹא גַּדְלָת עַל כָּלְבָשׂ plenum super omnes ripas suas,*
id est, omnino repletum & refertum, ibid. 5.3.

LXX. Poculum hoc simpliciter vocatur *πέτραιον* ab Evange-
listis, quam vocem posteriores & recentiores Hebræi suam quo-
que nonnunquam fecerunt , ut videre est in Lexico Talmudico.
Sic Latini, *Poterium.* Unde apud Plautum : *Samiolo poterio vivinus,*
Paulus,

Paulus, τὸ ποτήσεον τῆς Διασπορᾶς, quod est Hebraicē פום הַרְכֵּדָה־תְּמִימָה Poculum benedictionis, super quo consecratio vini fieri solet in genere, tum antè, tum post mensam. Quamvis illud, quo consecratio vini in principio mensæ sit, specialiter quandoque vocent **כוס קידוש** Cōs K̄idush Poculum sanctificationis: Poculum quo convivium claudunt; **Poculum benedictionis**: & pleniū, כוס ברכת שֶׁל כֹּס Poculum benedictionis mensæ, gratiarum actionis. Scaliger & alii scribunt, esse כוס הַלְלָה Cōs H̄llah Poculum hymni: quartum videlicet illud & ultimum poculum, quo Cœna Paschalis claudebatur. Ego verò non puto, cùm aliquoties jam dixerim, Actionem hanc Cœnæ Dominicæ omnino à Cœna Paschali distinguendam & separandam mihi videri. Et כוס הַלְלָה Cōs H̄llah conjunctum ita positum, haec tenus nullibi in Talmud reperiire potui.

LXXI. Evangelista Lucas Poculi bis mentionem facit cap. 22. v.17. & v.20. *Id quomodo intelligendum, & cum reliquo Evangelistis sit conciliandum, merito queritur?* Beza in Annotationibus triplicem assert responsonem: 1. Augustini, & aliorum, qui de uno & eodem poculo id intelligunt, cuius autem bis fiat mentio, quod Lucas textus hujus tenorem non continuo ordine prosecutus fuerit, sed interruperit. 2. Eorum, qui prioris poculi propinatio volunt terminatam fuisse priorem cœnæ paschalis partem: posterioris verò poculi libationem referunt ad secundas mensas Cœnae paschalis, in qua mystica Cœna instituta fuerit. Hanc sententiam nos suprà rejecimus in quæstione sub thesi 14. propositâ. 3. Syri interpretis, qui Lucæ cap:22. v.17. & 18. planè omittit. 4. Suam ipsius conjecturam proponit, arbitrans transpositos esse versiculos 16.17.18.19. & 20. ita ut versui 16. annexantur, qui nunc sunt 19. & 20. his subjiciantur 17. & 18. **Paulus Fagiis** Deut.8. Prius poculum v.17. exponit de illo, quo Judæi in principio mensæ cibos consecrare solebant; à quo & ille suæ cœnæ initium Christum vult fecisse, ita tamen, ut nondum illud ad mysticum usum applicarit. Alterum v.20. exponit de posteriori, quo Judæi convivium claudere solebant. Et hoc vult illud esse, quo Christus à Cœna sua mysterium sanguinis sui discipulis suis commendârit. In hac sententia licet non multum absurdum inveniam; nescio tamen, an duplex ejusmodi poculum, ad morem Judæorum, huic Cœnæ Christianæ sit adhibendum. An non tertiū & simplicius dici potest, ea quæ

ea quæ de priore poculo habentur apud Lucam v.17. & 18. refrenda esse ad primum poculum quo Pascha consecravit? postea autem, sicut & cæteri Evangelistæ fecerunt, historiam Coenæ Paſchalis Lucam abrupſisse, & v.19. progressum esse ad descriptio-
nem Coenæ ſacræ? In quam ſententiam abit D. Pifcaror.

LXXII. *Primo* itaque dicitur: καὶ λαβὼν *Et acci-
piens*, ſcil. in manus, ſicuti antea de pane. Quamvis no-
lim, Christum ad Judæorum ſuperſtitiosas ceremonias alligare;
tamen placet hic quoque paucis indigetare in eorum gratiam, qui
iſta ignorant, quæ Judæi hic obſervare ſoleant. Acceptio hæc po-
culi lignanter & ſolenniter ſolebat fieri. Pater familiæ poculum
benedictionis consecrare volens *ambabas manibus* ſuus *accipit illud*; cùm incipit consecrare, *ונשׁלֹת בְּנֵינוּ* tollit illud
dexterā: ex quo illud in manum accepit, *nihil ante benedictionem*
factam garris debet, &c. Vide de iis nonnulla in Synagoga Ju-
daica cap.7.

LXXIII. *Secundo*; Καὶ ἔχαε τὸν. *Et gratias egit:*
Quâ ratione *ἔχαε τὸν* & *λαύσας* pro eodem ſumatur, ſuprà
viſum th.46. Non neglegendum autem, quod non ſimil unā &
eadem benedictione Panem & Vinum consecrari: ſed peculiari
benedictione Panem, & peculiari Vinum, & ſic hac quoque ratio-
ne iſta inter ſe diſtinxerit. Sed & hoc recepti inter Judæos me-
ris fuit. Nam, licet Benediſio panis conſecret & ad eſum libe-
ros ac licitos faciat omnes alios cibos & liquores, ſine aliâ ulterio-
re conſecratione; *מִתְּזִינָהוּ מִתְּעַמֵּן* *attamen non valeat de vino*: ſed
deſtinara eſt ei *בְּרָכָה נְפָנֵי עֲזָמוֹ* *Benediſio peculiari*
propter insignem ejus preſtantiam: & *נוֹצֶר לְבָךְ עַלְיוֹ כְּפָנֵי עַצְמָוֹ*
*no-
ceſſe eſt eam ſorſim ſuper illo recitare*, Leyuſch in Ricibus Conviviis,
Num.174.6.1

LXXIV. Formula ordinaria Benediſionis seu Confeſ-
ſionis Vini in convivio eſt: *בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם* *Benedictus ſis Domine Deus noster, Rex mundi,* *crem
fructus viti.* Formula benedictionis, quæ ſuper poculo post ſum-
ptum cibum recitatur, eſt alia, *בָּרוּךְ שָׁאכְלָנוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם* *Benedicamus ei qui nos de ſua cibarī, cuiusq; bonitate vivimus,* &c.
Quibus verbis Christus uetus ſit, cùm Evangelistæ nihil defini-
erint, noſtrum quoq; non eſt determinare. Paulus Fagius in Targ.
Deut.8.

Deut. 8. post adductas istas ברכות five Benedictiones, scribit:
Verisimile est, Christum quibusdam, que in his precibus continentur, manime quod principium & finem attinet, usum fuisse, non autem aliis, que à posterioribus Iudeis addita fuere.

LXXV. Usus hujus Benedictionis five Gratiarum actionis idem erat, qui Panis, de qua sup. th. 47.

LXXVI. Tertio: "Edoxerit auctor Dedit eis, sc. Discipulis. Ita quoque moris erat apud Iudeos in festivis & solennibus epulis, ut de Poculo Benedictionis, postquam Paterfamilias illud libasset, omnes in mensa praesentes gustarent & libarent. In Corolle Num. 25. fol. 21. col. 4. אחר ברך תני שותה כל אחד מישראל: מפוז של ברכה מלא לותכיו: Post consecrationem vini babit unusquisque accumbentium ex poculo benedictionis haustum. In Levusch, in Ritibus de Sabbatho, Num. 27. §. 14. ואצווה מן הפקחך והוא שיטעם הפקרת תחוליה שהוא המברך ואחכ יטעמו כל טומטום כל אחד מלשא לותכיו Preceptum est, optimum ac prestantissimum esse, ut Sanctificans five Benedicens primò gustet, (de Poculo sc. ab initio mensae consecrato) ac postea omnes accumbentes gustent, unusquisque haustum. Sic in lib. Rituali Germanico-Hebreo, & aliis. Videatur & Synag. Judaic. Cap. 10. Quem potest hic; An Christus ipsemet quoque de pane ederit, & poculum libaverit & degustaverit? ¶ Quamvis adeo disertè nihil de eo tradant Evangelistæ; per consequentiam tamen id colligi potest ex Matth. 26. v. 29. Non bibam ab hoc tempore ex hoc fructu vias, &c. Et nihil absurdum est, si dicamus, sicuti Baptismum in propria persona consecravit: ita hoc quoque alterum N. T. Sacramentum suo usu sanctificare voluisse. D. Hieronymus in Epist. ad Hedibiam, Quæst. secundâ: Nec Moyses dedit nobis panem verum, sed Dominus Jesus: ipse conviva & convivium: ipse comedens & qui comeditur. August. lib. 2. de Doct. Christ. cap. 3. Et sacramento corporis & sanguinis sui pragustatio, significavit quod voluit. Chrysostom. Homil. 83. in Matth. Ipse quoque babit ex eo, ne auditus verbis illius dicerent; Quid ergo sanguinem bibimus, & carnem comedimus? ac ideo perturbarentur, &c. Ne igitur id quoque accideret, primus ipse hoc fecit, ut tranquillo animo ad communicationem mysteriorum induceret. Basilius in Anaphora de Calice: Benedixit, sanctificavit, ac gustavit, & dedit discipulus suis. Antoninus i. p. c. 6. l. 5. §. 2. Facta consecratione & ipse Sacramentum sumpxit; non quod egisset, vel novum effectum gracie

ex eo suscipieret, sed ut exemplum illud accipiendi nobis praberet. Atque hæc sunt facta Christi circa Poculum.

LXXVII. *Verba ejus circa idem poculum nunc sequuntur. Ea quoq; sunt, ursuprà circa Panem, Praeceptiva, Ορθοπαδία, & Βεβαίωσις; quamvis non omnia à singulis Evangelistis ita exactè referantur: Lucas & Paulus hoc indicat, dū ajunt; ὁ ἀριθμὸς τὸ πολύτερον Itidem & poculum, scil. accepit, benedixit, & dixit, Accipite, Bibite, &c.*

LXXVIII. *Præceptiva verba quod attinet; primum, Accipite, peti potest partim ex Luca, quando ait v. 17. λάβετε τὸν ἡδεῖον εὐλογίαν: probabile enim est, Eum his quoq; verbis in poculo hujus Cœnæ usum esse; partim subintelligitur sub altero, quod Matthæus habet, πιετε αὐτῷ πάντας Bibite ex eo omnes. Hoc enim Bibere, Acceptiōnēm poculi præsupponit: Marcus, hoc etiam mandato præterito, obedientiam discipulorum tantum refert, dicens, Ἐδωκεν αὐτῖς, καὶ ἐμοὶ εἰς αὐτῷ πάντες Dedit eis, & biberunt ex eo omnes.*

LXXIX. Admiranda hic est duorum Evangelistarum diligentia & harmonia: Unus refert de Poculo; Christum diserte & expressè mandasse, Ut Omnes ex eo bibant; Alter; Discipulos Omnes ex eo bibisse. Quis igitur conformitatē cum Cœna Christi agnoscerillīc, ubi Dispensans, vel solus edid & biberit, omnibus cæteris præsentibus auditoribus & discipulis neglegat, vel panem quidem, sed solum, illis participat & exhibet. Ita ad exemplum Christi Cœna rite celebranda est, ut & Communicantes adsint, quibus dicatur, *Accipite, Edite, Accipite Bibite;* & de iis dici possit, *Et acceperunt, & Biberunt omnes.* Non absque singulari Dei providentia factum agnoscamus, quod circumstantiam hanc de Poculo & Bibitione tam diligenter expresserunt Evangelistæ, cùm de Pane simpliciter dictum fuerit, *Edite;* non, *Edite de eo omnes:* neque etiam expressis verbis relarum; *Et ederunt de eo omnes;* sicut dicitur; *Et biberunt ex eo omnes.* Apostoli, Christo præsente, non tā Apostolorū & Doctorum, quām Discipulorum (Marth. 26:26.

Dedit

Dedit discipulis personam sustinuerunt, ne quis prietendat, ipsa tamquā Sacerdotibus aut Episcopis pocalum hoc exhibutum fuisse. Idem enim quoque de Pane sequeretur. Paulus generaliter loquitur, cum ad Corinthios dicit; Quotiescumque ederitis, &c. Et patrum hoc biberitis, &c. Sed nolo hic ulterius progredi. Convenientiam autem hæc ceremonia habet cum eo, quod in solenniis ritibus conviviis, inter Judæos, accumbentes in una mensa omnes de Poculo benedictionis bibere solebant, ut vidimus th̄. 76. Idem quoque usitatum apud eos est, ut ex quatuor poculis in Cœna Palchali, omnes præsentes & accumbentes bibant, sive sint viri, sive mulieres, sive adulti, sive parvuli, præsertim ex poculo quarto & ultimo. Vide Orach chajim Num. 472. & Don Abarbenelem in Séraph Péshach fol. 60.1.

LXXX. Οὐετικὰ verba sunt, ut suprà de Pane, quæ Internam tum Materiam, tum Formam declarant. Ea apud Matthæum sunt: Τὸ γαρ ἐσὶ τὸ αἷμα μου, τὸ τῆς καίνης Διαθήκης, τὸ τοῦ πόλλων ἐκχυνόμενον εἰς ἀφεγγάμασπέριον Hic est enim sanguis meus, Novi Testamenti, qui pro matris effundatur, in remissionem peccatorum. Sic apud Marcum, nisi quod ille ultima illa verba, In remissionem peccatorum, non habet. Lucas: Τὸ τὸ πήρεσσον, η καινὴ διαθήκη εὐ τῷ αἷματι μου, τὸ ὑμῶν ἐκχυνόμενον Hoc poculum est Novum Testamentum in sanguine meo, qui pro vobis effunditur. Paulus, paulò brevius: Hoc poculum est Novum Testamentum in sanguine meo.

LXXXI. De his verbis nolo hic esse prolixus, qui ritus & historiam præcipue nunc consistor. Peculiarem ea res Exercitationem requireret. Et sunt in manibus studiosorum, plurimorum doctissimorum virorum piæ & eruditiois plenæ in hanc rem commentationes, quò recurrent. Verbo expediam. Quod suprà th. 66. dixi de verbis, Hoc est corpus meum; idem quoque hic dico de verbis istis super poculo recitatis, Christum scilicet discipulis suis voluisse illis indicare, quidnam ipsis cum Vino internè per gratiam suam velit exhibere, quidq; ipsis, Vinum hoc sacrum

bibendo, manu & ore animæ, verâ nimirum fide, accipere & apprehendere, debeant, & accepturi sint; *Sanguinem videlicet suum*, (*sanguinem*) illum Novi Testamenti, (*sanguinem*) illum pro multis effusum (sive, paulo post effundendum) in remissionem peccatorum. Pronomen *Tu* apud Matthæum an *rectius* referatur ad *Poculum*, an verò ad *Sanguinem*? vide quæ eruditè animadvertisit D. Ludovicus de Dieu in *Animadversionibus suis* ad eum locum. Ita; *Quomodo apud Lucam, ultima illa verba, Tò ωδε υμῶν ἐκχυνόμενον*, construantur sine solœcismo cum præcedenti *εἰμαν*, casu differenti? vide apud eundem in *Lucam*. Quin verò Christus in his verbis alluferit ad locum *Exod. 24. v. 8.* vix videtur posse dubitari. Annō etiam simul forte respxit ad *Effusionem sanguinis agni Paschalis*, cuius rationem ex *Talmud breviter hic referre placet*. Traditur ea in *Codice de Paschate cap. 5.* in *hunc* sensum: *Dum Agnus macabatur, sacerdotes utrinque per series stabant, crateres tenentes, partim argenteos, partim aureos, in manus suis; una videlicet series habebat crateres argenteos, altera aureos. Crateres autem illi infra erant acuminati in conum definientes, ne in terra reponi possent, & sanguis hac ratione concreceret. Dum Israelita (pater familiæ) macabat, sacerdos proximus cratero suo sanguinem accipiebat, & ubi plenus erat, tradebat proximo, hic proximo sibi, & sic consequenter. Qui vas sanguineplenum accipiebat, statim alteri vacuum reddebat: sacerdos tandem, altari proximus, זר��ו ור��ת אחות כנגד היסוד effundebat eum effusione una è regione altaris. Et mox dicit R. Jehudah, מום ממלא מרים זום הוה ממלא מרים בזבזת הזרקות זר��ת פולר Poculum replebat ex sanguine mixto, (qui in terram sc. decidebat) & hunc effudit super altare effusione una. Sed huic R. Jehudæ non assentiuntur Rabbini.*

LXXXII. Εξεγηπτικὰ verba hic sunt eadem quæ circa Panem: τέτοιο πάσῃ δοκιμίᾳ αὐτὸν πίνητε, εἰς τὴν ἡμέραν αἴρωντος, i. ad Cor. ii. sed quæ ad considerationem Finis reservamus.

LXXXIII. Atque hæc sunt dicta de Factis & Verbis Comitantibus Coenam Domini N. J. C. Superest ut agatur quoq; de ejus Consequentibus.

LXXXIV. Unum præcipue refertur hic ab Evangelistis, quod finitâ Coenâ cum discipulis Christus egit, quod

quod adhuc ad Actiones & Formam externam ipsius
Cœnæ referendum est ; *Hymni* videlicet *Decantatio* :
Καὶ ὑμῶν τοὺς ἔχητε οὐ τὸ ὄρθον τῶν ἐλαῖων Ετὸν
hymnum dixissent, exierunt in montem olearum. Cate-
ros enim sermones Christi, postea etiam habitos, quos
Johannes nobis descriptis cap. 14. 15. 16. 17. hic non at-
tingam. Paulus Episcopus Burgensis in Psalmum 113. designari
putat hymnum, quem Judæi hac ipsa nocte canunt post come-
stum agnum, quique continetur à Psal. 113. ad 118. inclusivè, & vo-
catur ab ipsis ᾧ Hymnus. Id quomodo fieri de eo dictum aliquid
in Lexico Talmudico in voce ᾧ. Dividunt enim eum in duas
partes : Prima continet Psal. 113. & 14. & recitatur ante cibum.
Altera continet Psalmos reliquos, & recitatur post comedimus
agnum, exhausto poculo Cœnæ Paschalis quarto & ultimo, ut sic
istud de altera parte capiendum esset. Addunt etiam aliam pre-
cationem, quam ברכות Benedictionem carminicam vocant. Hanc
Burgensis Episcopi sententiam amplexi sunt haec: plerique viri
doci omnes. Nos etiam, cur prorsus in praesens ab ea recedamus,
causa nihil videmus. Quanquam enim Christus sacram suam
Cœnam post eam agni demum instituerit; sed tamen potest, ut
solitam Hymnallius decantationem distulerit ad absolutam quo-
que Cœnam suam. Nam cum in plurali dicatur υμῶντες, vi-
detur inde colligi, ipsos unâ hymnum aliquem omnibus no-
tum cecinisse. Unde quod in Græco participialiter dicitur, Καὶ
υμῶντες; id Syrus per Præteritum expressit, οἱ δικέροι
hymnum: melius utique, quam vulgarus Latinus, Et hymno dicto,
quod ambiguum est. Quomodo autem Christo accinere potuisse
sent discipuli, si ille novum & insuetum tecinisseret, cui illi assueti
non fuissent. An vero Christus non quædam peculia ria subdi-
git, ad institutum suum, & instantis redemptionis, per passionem
& mortem suam, declarationem faciebat, prout quidam existi-
mant, illum in hynni modum dixisse ea quæ Johannis cap. 17. lo-
guntur, id in medio relinquere. Sufficiat scire, Christum totam
hanc Actionem Hymno laco clausisse, ut moneamus, quid & no-
bis peracto hoc epulo sit faciendum. Reliquum hoctis transfigebat
sanctissimis illis sermonibus, quos Johannes refert cap. 14. 15. 16. 17.

scuti sanctiores olim ex Israëlis totam noctem insomnem, in Enarratione beneficii Liberationis ex Aegypto, transegerunt, ut in Lectione Paschali habetur: *הַנִּזְבָּחִים בְּצִיָּת אֹתוֹת לְלִיָּה*
Enarrabant exitum ex Aegypto tuja illâ nocte. Hac itaque sufficiente de Forma externa prima Cœna Dominicæ.

LXXXV. Forma interna hujus Sacramenti posita est in *gētē* sive Relatione & Unione illa, quæ intercedit inter materiam ejus externam & internam, quâ hæc per illam non solum significatur, verum etiam insuper obsignatur & præbetur. Hanc Christus indicat iterum, dum ait de Panæ; *Hoc est Corpus meum, quod pro vobis datur*; de Poculo seu Vino in poculo; *Hic est sanguis meus, &c.* Dum enim istis verbis Materiam internam hujus Saeramenti notat, indicat simul Analogiam & convenientiam inter hæc duæ esse, quâ res interna per externam significetur & declaretur: deinde rem illam internam, in verbo generaliter **promissam**, externo isto symbolo & Sacramento, quod singulis datur, sigillo quasi & arrhâ datâ, illis obsignari: tertio, revera etiam exhiberi & dari unâ cum signo; non tamen in illo, sed in actione Sacramentali, Ministro exhibente signum, Christo vero Domino rem signatam dante.

LXXXVI. Itaque in Cœna hac res externa & interna, terrena & coelestis, *simul* fuit à Christo Discipulis exhibita, sed non *similiter*: *Simul*, propter unionem illam Sacramentalis, quâ signatum signo conjungitur, & conjunctim in vero legitimoque usu percipitur: *Non similiter* autem, quia signatum spiritualiter, fide; signum autem corporaliter, ore percipitur. Unde simul liquet, quâ ratione Corpus & Sanguis in S. Cœna sint praesentia; quoq; sensu Christus dicere potuerit, & dixerit, de Pane & Vino; quod sint Corpus & Sanguis ipsius. De his autem, cùm pleni sint Theologorum libri, nolo plura hinc addere; cùm jam nunc Exercitatio ista opinione meâ prolixior facta sit, & quædam adhuc restat, proprius praesentem scopum attingentia.

IV. FINIS.

LXXXVII. Finis Cœnae hujus Dominicæ primarius,

marius, cuius Dominus ipse meminit, est Commemo-
ratio mortis Christi : Τέτο ποιεῖτε εἰς τὸν ἔμπν αὐτάρην
Hoc facite in mei commemorationem, Lucæ 22.19. I. Cor. II.
v.24. Et de poculo in specie, Τέτο ποιεῖτε στάχυς αὐτὸν γέ,
εἰς τὸν ἔμπν αὐτάρην
Hoc facite, quotiescumque biberitis, in mei recordationem.

LXXXVIII. Primorum verborum, Τέτο ποιεῖτε, quis sit
senius, supra expositum thes.12. Pronomen Τέτο non ad corpus
aut calicem, sed ad id, quod fecerat Dominus circa Panem &
Poculum, referendum est, & quod discipulos communicantes
facere jussérat. Unde ποιεῖτε Facite, non significat Facere corpus
Christi, aut Sacrificare, sed Facere hoc, quod tunc in primâ Cœ-
nâ factum fuit, tam quoad Dispensationem, quam quoad Rec-
ptionem. Et, si Corpus suum ipsum facere Dominus hic juberet,
cur mandaret hoc facere in sui recordationem? Contradiccio-
nem videretur hoc implicare. Summa; Quod Deus in V.T. de
Sacramento Agni Paschalis dixit Exod.12. v.24. *Observebas itaque
rem istam pro statuto tibi, & filio tuo usque in sacerdotium:* Et cap.13.v.10.
Observabuq; statutum hoc in tempore suo quotannis; idem quoque
hic discipulis suis mandat de Sacramento Cœnæ, quando ait;
Hoc facite.

LXXXIX. Verba itaque huc facientia sunt, Εἰς τὸν ἔμπν
αὐτάρην In mei recordationem; quibus verbis allusisse videtur ad
celebrationem Agni Paschalis, in qua plures habebant ejusmodi
αὐτάρην, & recordationes Judæi. Dies ipse Paschatis celebra-
batur. ל' in memoriam miraculosa liberationis ex Aegypto,
Exod.12. v.14. Et v. 26. 27. *Quomodo autem dixerint vobis filii vestri;
Quid est cultus iste vobis?* Tunc dicitur; *Sacrificium Pesach est ipsi Je-
hova, qui transiliit domos filiorum Israël in Aegypto,* &c. h. e. in me-
moriam, quod Jehova transiliit domos filiorum Israël in Aegypto.
Et cap.13. v.3. *Memento diebus hujus,* &c. Ut nempe Deus vult nos
beneficiorum suorum meminisse: ita constituit etiam quandoque
eorum signa & monumenta, Psal.111. v.4. Ita singula quoque ca-
teria suam habebat נִמְרוֹד memoriam; etiam quæ posteriores Hebrei
primo Paschati adjecerant. Pulmentum illud Charoseth (de quo
superius) dicunt esse נִמְרוֹד vel נִמְרָד recordationem, maiores suos
in Aegypto

in Aegypro palea & luto laborasse. *Azymi* memoriale erant, quod extulerint massam suam ex Aegypto, non dum fermentatam, &c. Exod. 12. v. 34. 39. Quod in quibusdam locis hodie in mensa apponunt *Armum assum*, dicunt fieri *צְבָא in recordationem Agni Paschalit. Herba amara* olim erant *צְבָא* memoriale amaræ servitutis Aegyptiacæ, Exod. 1. v. 14. hodie dicunt esse *צְבָא*, maiores suos Pascha cum herbis amaris comedisse. *Vino rubro* utuntur in Paschate *לִין in recordationem*, quod Pharao olim laverit in sanguine filiorum Israëliticorum, &c. Sic reliqua facta & solennia fieri solebant in certi alicujus beneficii divini *אַמְּנוּתִים*.

X C. Qualis vero hæc *Arauynios* esse debeat, declarat Paulus: *Quotiescumque ederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis, mortem Domini annuntiabitis;* talis videlicet, quæ cum pœnitente, fidelis, & grata annunciatione mortis Domini, & beneficiorum eâ partorum, sit conjuncta.

X C I. *Ἐμφανίσο>* & signantur dictum videretur, quod ait; *Καταγγέλετε Annuntiate.* Id Hebraicè est *תְּגִידוּ*. In festo Paschatis mandatum divinum erat, ut Israëlitæ beneficium liberationis Aegyptiacæ filii suis quotannis annunciascent & exponerent, ut est Exod. 13. v. 8. *תְּגִידוּ Et annuntiabis filio tuo eo die, dicendo; Propter hoc quod Jehovah fecit mihi, quam exirem de Mizrajim,* feriamur sc. huncce diem, &c. Unde Judæi *Lectionem suam Paschalem*, quam nocte Paschatis solenniter, & singulari ritu ac ordine, in cena legunt, vocant *הַגָּדָה Haggádah* q. d. *Καταγγελία Annuntiationem.* Ubi error in Scaligero notandus, qui loco supra adducto scriptit, *Noctem eam, que vesperam XI V. Nisan sequitur, vocari תְּגִידָה h.e. Αγγελίας.* Quod dubio procul haust ex Paulo Fagio, qui in Tisdi Eliæ, verba ista; *קֹרֵן הַגָּדָה חֲלִיל h.e.* In nocte Paschatis legunt *Haggádah*; pravè sic convertit: *Noctem Pesach vocant Haggádah.* Non Nox; sed *Lection illius noctis*, sic vocatur. *Haggádah* illa pas- sim extat in omnibus ipsorum libris Precum & Ritualibus: & continet *præcipue Commemorationem & Annuntiationem,* tūm duræ illius servitutis, quā in Aegypro presi fuerunt, tūm miraculosæ Dei liberationis, tūm laudes Dei, &c. Prolixa satis est: qui vult, adeat libros citatos ipsos. Quemadmodum itaque olim Israëlitæ

*Israëlite in Paschate commemorarunt & annuncierunt corporale beneficium Liberationis ex miseria & servitute, quā in Aegypto presi erant, Deumque propterea laudibus celebrabant, & extollebant: ita, & multo magis, æquum est, ut nos beneficium liberationis nostræ; non ex miseria corporali, sed spirituali; non per Mosen, qui servus erat in domo Dei, sed per Christum, Aeternum filium Dei, & quidem per amaram ejus passionem & mortem, in Sacra Coena, quæ Paschati substituta & subrogata est, gratias animis commemoramus, annunciamus, Deum-ejus nomine laudemus, gratias ei agamus; &c. Ut laudabilis sit illarum Ecclesiæ consuetudo, in quibus, Communionis sacra tempore, Historia passionis Christi prælegitur, & Psalmi in eum sensum decantantur. Adsit modo quoque attentio & devotio animi fidelis. Cæteros fines, minus principales, & huic subordinatos, brevitatis causâ omisso. *Paucis quædam adhuc subjungam de Subjecto & Adjunctis.**

V. S U B J E C T U M .

XCII. *Subiectum à primæ Coenæ fuerunt Discipuli Christi, & quidem respectu utriusque symboli, Panis & Vini, quæ ambo Christus ipsis accipienda & fruenda porrexit. Quæ verò conditio præcipue requiratur in iis, qui hujus Sacramenti volunt esse participes, docuit Christus, requirens Commemorationem mortis sua à participantibus; & Paulus, Probationem sui ipsius ab eisdem exigens. Hoc synaxin sacram debet præcedere, illud eandem comitari & sequi.*

XCI. *Ut ergo Coenæ celebratio cum Institutione Christi sit conformis, requiritur ut ea non à Dispensante solo peragatur: sed ut discipuli & communicantes adsint, qui simul quoque participant, quibus panis frangatur, datur, & poculum porrigitur: qui item accipiunt, edant, bibant, & mortem Domini annuntient. Sicut olim Israëlitis quoque prohibitum erat, ne Pascha ab unico & solitario comedatur, sed certus atque justus ad ejus eum requirebarat numerus. Proban id Judei ex eo quod dicitur, *וְיִהְיֶה בָּאַתְּ לְאַתְּ כֵּן* Comedent illud (in numero scil. plurali) Exod. 12.7.*

Ita nos quoque hanc communionem ex eo probamus , quod Christus dixit; Accipite, Edite. Non uni discipulo , vel sibi soli, Christus id instituit, sed pluribus. Alias rationes, qui Institutionem Christi duntaxat nunc inhæreo, omitem.

V I. A D J U N C T A.

X C I V. Huc referemus 1. Tempus. 2. Locum.
3. Linguam. 4. Vespes.

X C V. Tempus quod attinet ; non loquor hic de Anno , Mensē , vel etiam Die ; sed de ea Die duntaxat parte, quā illam cum Discipulis celebravit. Evangelistæ dicunt; οψιας ἀεροφεντης : Paulus ; εὐ τῇ νυκτὶ ἡ παρεδόθη : Lucas, Postquam cœnasset. Quod Evangelistæ dicunt de Vespera, id propriè intelligendum de Coena Paschali , quæ incipiebat sub vel peram, nocte imminente ; ita tamen ut serius ipse Agnus fuerit appositus & comeditus , Nocte videlicet jam ferâ ; quia dicitur ; אֶת הַבָּשָׂר בְּצִדְקָה תָּאכִל . Et comedent carnem nocte ipsâ, Exod.12.8. ita tamen, ne ad medium usque noctem differre licuerit, quia iterum scriptum est ; קְחֻתוּ תְּלִילָה אֲנֵי יְהוָה . Quasi media nocte ego egrediar, &c. Exod.11.4. & וְיַדְעֵת הַלִּילָה . Fuit ergo in medio noctis percusit Dominus omne primogenitum, &c. Exod.12.29. Vocatur hæc nox ab Hebrais נַחַת נֵיְלָה Nox Paschatus, &c. נַחַת נֵיְלָה Nox custodiârum, vel obseruantie, ex Exod.12.42. & est וְיַדְעֵת Nox 15. Mensis Nisan sive Martii. Cum iraque Christus, antequam Cœnam institueret, Pascha comedetur, noctem satis profundam esse jam oportuit, ut recte Paulus dicat ; Εά nocte . Inde tamen non sequitur , nobis quoque nocte Cœnam esse celebrandam ; quia id ex accidenti factum est , quod Pascha citius , Lege obstante, non potuerit comedere, & diutius , proditione ejus imminentie, Sacra Cœna institutionem non differre. Pari ratione sequeretur, nobis quoque cœnam, non nisi tempore Pascharis, celebrandam, vel cœnam prius infumendam aliam, &c. antequam ad hanc accedamus. Hæc & similia inter adiaphora ponenda esse censeo.

X C VI. Locus, in quo Christus cœnam celebravit, sine dubio, fuit idem cum eo , in quo Pascha comedit. Evangelistæ vocant illud Ἀνάγειν μέσην ēσθιας Cœnam culum

culum magnum stratum, cuius ratio reddita est supra thesi 36. *Quis autem fuerit ille Δῆμα*, in cuius ædibus hoc factum fuit, scire nihil attinet; cum Evangelistæ eum nominare noluerint. *Scio*, Nicephorum tradere, fuisse ædes Johannis Evangelistæ. Sed hæc & similia, somnia potius & atiles fabellæ, quam veræ & solidæ traditiones, esse videntur.

XCVII. De *Linguâ*, qua Christus Actionem hanc sacram peregerit, Evangelistæ nihil. Gilbertus Genebrardus, Professor olim Regius Parisiensis in Chronolog. pag. 216. scribit; *Linguâ Hebraâ, non vulgari Syriacâ, consecrata, suam cœnam celebrasse videtur; quia Syriacam nondum sibi quisquam mysteriis consecraverat.* Item, quoniam rota actio Paschalis solennitatis linguâ pure sanctâ peragebatur, ut & reliqua Iudaorum sacra. Hac in re quidem non multum est sicutum, modò hoc teneamus, quod tuos firmiter credimus, Christum linguâ discipulis suis notâ & intellectâ id peregisse. Quorsum autem Genebrardo ita visum fuerit, quivis facile animadverit, & ipsem se in seqq. prodit, scribens, *Ecclesiam quatuor duntaxat has linguis, Hebraam, Syram, Gracam & Latinam, ad sua mysteria & sacra transtulisse.* Et quibusdam interjectis, *Hoc, inquit, contra Calvinolatas, qui linguis aliis barbaris & profanis barbariem in favo solennia inducere, Sanctorum per totum orbem communione, quatuorbus linguis comprehensam, dissolvere, & titulum Crucis corrupte conantur.* Sed Calvinolatas (quos ille sic vocat) latratus iste parum movet. Illic enim Barbaries inducitur, ubi lingua in Sacra inducitur, quæ à populo non intelligitur, juxta illud Apostoli Pauli 1. ad Corinth. 14. 11. *Si ergo nesciero vim vocis, ero ei cui loquor barbarus: & qui loquitur, mihi barbarus.* Quò & illud facit Ovidii in Ponto:

Barbarus hic ego sum, quia non intelligor ulli.

Ubi verò sacrâ, linguâ populo notâ, peraguntur, illic nulla est barbaries, sed ædificatio Ecclesiæ. *Satis enim est, ut quis in Ecclesia quinq[ue] verba loquatur ex intelligentia, ut & alii instituantur, quam decem millia verborum linguâ* (icil. peregrinâ & ignorâ) 1. ad Cor. 14. v. 19. Et posteaquam discriminem nationum gentiumque in Novo Testamento est sublatum, ut nullus amplius homo præalio communis & immundus sit censendus, Acto. 10. 28. nullâ quoque lingua

præ alia communis & prophana censenda esse videtur; si modò
a cultu Divino ipso omnis absit profanatio & barbaries. His ita-
que missis, rationes ejus allatas videmus. *Prima* est incerta. Sanè
Majemon, in *Hilchos Berachos* cap. i. §. 6. scribit: **בָּרוּךְ הוּא שֶׁתַּקְנֵנוּ חִכְמָה** Omnes benedictiones dici
possunt in quavis lingua, si modo idem dicatur cum eo quod ordinariunt
Sapientes. *Altera*, non universaliter vera, quia Lectionis illius Pa-
schalis, cuius suprà mentionem fecimus, initium, quod sine dubio
est antiquissimum, hoc est, Syriacâ lingua constat,
אֲלֹהִים אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ עָלָיו דָבָרֵיךְ יְהוָה יְהוָחֶד. *Hic est Panis miseria*, quem comedérunt Patres no-
strí in deserto: quisquis esurit, veniat & comedat: quisquis opus habet, ve-
niat & Paschátiere. Hujus autem rei varias Hebræi reddunt cau-
sus, quas videre est apud Don Isaac Abarbenelem, in *Sebach Pésach*
fol. 10. i.

X CII X. De *Vesté*, quâ Christus Coenam hanc sa-
cram, uti & Paschalem (nam iisdem procul dubio in
in utraque est usus) celebrarit, quærendi iterum occa-
sionem præbet Genebrardus, loco modè citato. Prolif-
xè enim ibi describit nobis habitum Christi, ad instar religiosi cu-
juſdam Pharisæi, accuratisimè coronati, stolati & sumptuariati: *In*
cenacula autem magno, inquir ēstrenūre Stromatibus ornato. Luca 22.
veste profanâ, ut heretici putant, neq; veterem coenam celebravit, neq;
*novam infirmavit: sed ritu Judæorum, apud quos Paterfamilias (Baal habi-
tajith) vel qui salernostati præst perficiens ea, que in templorite inchoa-
ta sunt; Primò se zonâ præcingit ad id. parata & dedicata, calceos cer-
tos induit, baculum, tamquam pedum pastorale, manu tenet, Exod. 12.*
Deinde frontem coronamento quodam circumvolvit, Exod. 13., quod Mo-
ses Totaphot appellat, *Evangeliſta Phylacterium (capitis)* Noster in-
terpres Appensum quid supra oculos, Recentiores Frontale, ut apud
Paganos Flamines, quasi Filamines: *Judei* hodie Thephillath scheß
Rösch, q. Oratorium capitul; quid eo *Judaïn* precibus & orationibus.
quotidie utantur mero artificio. Tertiò, *Manopulum* in brachio sinistro:
Erit, inquit ibid. Moses quasi signum in manu tua, & quasi appen-
sum quid ob recordationem ante oculos tuos, eo quod eduxit vos
de terra Ægypti. In *Evangeli Phylacterium (brachii.)* *Judei* hodie.
Tephillat.

Tephillar schel Jad (*Oratorium manus.*) Quartū, tunicam sive vestem quadrangulam, manicarum expertem, que reliquo omnibus indu-
mentis superimposita est quatuor angulus sive extremitatibus emittit filia re-
torta sive fimbrias, Num. 15. ubi hoc vestu genus in precibus & solennitatibus imperatum, Moſes Tzizit appellat, Iudei hodie Talith, q. Involucrum
sive Indusium, non admodum differens ab Ephod lineo, quo aliquando Da-
vid usus est. Et Arba Canphoth, q. Quatuor anguli sive extremita-
tes, &c. Nam cum huic facris ornamentis celebrabatur non tantum Cœna
Pascialis, sed & Aphocomin, sive פָּנִים Cœnula Hebraeorum, quam idem
Pater familias vel convivii princeps tenebat perficere cum precatio-
bus, benedictionibus & ceremoniis, expressu à Fagio Deut. 8. & Cassandro
in Liturgicis. Eos enim ritus Christum in sua cœna, præsertim ut a D. Lu-
ea describuntur, observasse ducent, vel portis illam cœnulam in suam com-
muniisse iudicem penè ritibus & formâ. Hæc Gentebrardus: quæviro,
cætera doctissimo, & in Hebraeorum scriptis non leviter incto,
excidere potuisse, miror. Plura quidem in iis observanda &
animadvertenda essent: sed quia ad finem propero, paucis tan-
tum attingam præcipua:

1. Ornatus ille totus, quem describit, est Iudeorum precan-
tium in Synagoga, Templo, vel Schola, quem qui accuratius
descriptum legere & cognoscere cupit, consulat Synagog. Judaic.
cap. 4.

2. Quod eundem ornatum sacram vocat, & ad hunc modum à
Moſe imperatum putat, an non superstitionem crassam redoleat; videat ipſe. Nam, ut in Lege tale quid præceptum videatur, Exod. 13. 16. Deut. 6. 6. 8. quin tamen superstitionis accessionibus id
fuerit posterioribus temporibus austum & suffertum, non est du-
bitandum. Doctissimus Hieronymus Matth. 23. v. 5. locum illum
sic exponit: Dominus cum dedisset mandata Legis per Moſen, ad ex-
tremum intulit: Ligabis ea in manu tua, & erunt immota ante
oculos tuos, Deuter. 6. Et est sensus: Præcepta mea sint in manu tua,
ut opere compleantur: sint ante oculos tuos, ut die ac nocte mediteris in
eis. Hoc Pharisei male interpretantes, scribebant in membranis Decalo-
gum Moſis, id est, decem verba Legis, complicantes ea, & ligantes in
fronte, & quasi coronam capiti facientes, ut semper ante oculos move-
rentur, quod usq; hodie Indi & Persæ & Babylonii faciunt: & qui hoc
habuerit, quasi religiosus in populus judicatur. Fuerat quoque aliud

Moses, ut in quatuor angulis palliorum hyacinthinas fimbrias facerent, Numer. 15. ad Israëlis populum dignoscendum, ut quomodo in corporibus Circumcisio signum Iudaica genti daret, ita & vestis haberet aliquam differentiam. Superstitiosi magistri captantes auram popularem, atque ex mulierculis sectantes lucra, faciebant grandes fimbrias, & acutissimas in eis spinas ligabant, ut videlicet ambulantes & sedentes interdum pungerentur, & quasi hac admonitione retraherentur ad officia Domini, & ministeria servitutis ejus. Quia ergo dixerat Dominus: Omnia opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus; quod generaliter accusarat, nunc per partes dividit. Pictaciola illa Decalogi Phylacteria vocabant, quod quicunq; habuisset ea, quasi ob custodiā & monumentum sui haberet; non intelligentibus Phariseis; quod hæc in corde portanda sunt, non in corpore: alioquin & arce & armaria habens libros, sed noticiam Dei non habent, &c.

3. Quod statuit, Iudeos hoc ornari & apparatu, mactatum in templo Agnum, domi comedisse, probare debuissit ex Iudeorum scriptis. Sed non potuit. Nam de peculiari vestimento, in hac Cœna, vel toto hoc festo, adhibendo, altum apud Hebræos silentium. Ne gry quidem ea de re extat in omnibus ipsorum monumentis. Quin imò vestimenta hæc sacra tum non gestare licuisset. Nam Agnus Paschalis noctu fuit comestus: Hæc autem vestimenta noctu gestare non licer. In Orach chajim Numer. 18. 6. 1. de Tzizith: נִילָה לְלִילָה נַחֲזֵקָתָה Nox non est tempus gestandi Tzizith. Ita Abarbenel in חסן fol. 14. 1. querit: Cur sectio illa Mosaica in qua de Tzizith agitur (Exod. 13. 16.) nocte Paschalis legatur, cum tamen Tzizis noctu non gestentur? Rationes addunt: 1. quia eo tempore gesta adi sunt, quo videri possunt, ex Num. 15. v. 39. 2. quia facile fieri posset, ut in iis quis indormiret, & in somno ea aliquà ratione pollueret & prophanaret, &c. Sic ibid. de Tephillin, sive Oraroriis, Num. 20. 6. 2. אֲסֹר לְהַפִּיחַ תְּפִילִין בְּלִילָה Prohibitum est applicare Oratoria (capitis scil. & manuum) noctu: fieri enim posset, ut illorum oblivisceretur, & in illis indormiret, &c. Præterea celebrabatur convivium Paschale non in Synagoga; sed in privatis aedibus, ubi vestium sacrarum itidem nullus usus. Deniq; scribunt etiam: אין פִּיחַן בְּשֻׁבְתּוֹרָה Non induunt ea in Sabbathis & diebus festis.

4. Quod vero Christum ipsum, Sacram Coenam cum Discipulis

pulis suis celebrantem , tamquam hodiernum patrem familiās Ju-
dai cum, aut fucatum Pharisæum quendam, nobis eo habitu descri-
bere vult & repræsentare , quem ipse Christus antea reprehende-
rat , aliâ graviori , quam propriâ, aurhoritate id probandum ipsi
erat; in primis cùm hærefoes eos damnet, qui id negant. Ego sa-
nè id ablurdum omnino esse existimo. Afferit quidem etiam Jo-
sephus Scaliger in Trihæresio contra Serarium , cap.8. *Christum*
phylacteria gesisse, non minus ac Pharisæi; sed longè strictius tamen
id fecit, quam Genebrardus. Quamvis ego de eo quoque vehe-
menter dubitem.

XCIX. Baronius alium finxit Christi administrantis habi-
tum; ac si videlicet ad Cœnam Paschalem mensa accubitus, cœna-
toria vestimenta more Romano induisset : Cœnam vero cum discipulis
administratus, cœnatorias quoque vestes exuisset, & ad Novum convi-
vium novam quoq; & pretiosiorem vestem aliam induisset, atque ita pro
diversitate actionum vestes quoque subinde mutasset. Hujus verò
sententiam quia Doctissimus Casaubonus refellit , in Exercitationibus suis , Exer. 16. Numer. 24. ego hic actum agere nolo.
Hoc tantum dico in genere : Ex voce Iuana. quâ Evangelista
Johannes utitur cap.13.v.4. & 12. nihil pro peculiari aut pretiosio-
re veste sacra concludi potest, quâ Christus usus sit in Sacramenti
hujus institutione. Nihil Christus, nihil Apostoli hac de re ullibi
præcipiunt, vel vertant. Non etiam legimus Apostolos, cùm vel
docebant, vel baptizabant, vel Cœnam sacram administrabant,
vestem mutasse. Itaq; sive exemplum Christi , sive praxin Aposto-
lorum respiciamus, nulla appetet necessitas mutandi vestes in ad-
ministratione hujus Sacramenti. Nulla proinde etiam hæresis sub-
esse potest, si Ministri Ecclesiæ veste consuetâ, sed eâ honestâ, gra-
vi, & mundâ induti, officio suo publicè fungantur. Distinctio &
varietas illa vestiū sacerdotalium in Veteri Testamento suum ha-
bebat usum typicum, & ex præcepto Divino erat : quorum neu-
trum jam amplius habent. Ut sacerdotes ipsi, ita etiam vestium
sacerdotalium ornatus in Novo Testamento est sublatus. Tem-
pore D. Hieronymi consuetudo fuit in Ecclesia , ut Sacra-
menta administraturi, veste lineâ induerentur, ut colligitur ex eo quod
contra Pelagian.lib.1. scribit : *Quæ sunt ergo inimicitia contra Deum,*
si Episcopus, Presbyter, Diaconus, & reliquus ordo Ecclesiasticus, in admi-
nistratiōne

nistratione sacrificiorum candidâ reſte proceſſerint? Verūm quia hoc ad ſuperſtitionem proclive eſt, & ſanctimoniæ alicujus opinioneſ facile ea in re quærunt homines, faſius eſt, ut id omittatur, & liberum, relinquatur: cùm nullum ea de re in Nono Testamēto mandatum, neque etiam exemplum Christi vel Apostolorum habeamus.

C. Et hæc ſunt, quæ Exercitationis loco, ad Historiam Institutionis S. Cœnæ proferre, Divina hac vice concesſit gratia. His ſi vel aliquantam lucem huic materiae intuli, eſt quod Deo gratias agam. Quod ex Hebræorum scriptis quoque Mysterium hocce Christianum illuſtrare ſubinde conor, nec ſine ratione, nec ſine magnorum virorum, qui idem tentarunt, exemplo à me factum. Si nihil aliud, hoc ſaltē egiffe videor, quod quorundam doctorum viorum, circa hujus mysterii historiam, errores nonnullos, à multis ſecurè admodum receptos & retentos, detexerim. Si & ego alicubi hallucinatus ſim, quod faciliè fieri potest, monitorem candidum & modeſtum non ſolū aequo animo feram, ſed gratiam eidem referam, & herbam ultrò porrigam.

*D E O autem O P T . M A X . ejusq; Filio, D O M I N O
noſtro J E S U C H R I S T O , ſit laus, honor
& gloria in ſempiterna ſecula*
A M E N.

*JOHANNIS BUXTORFI, FILII,
Professoris Basileensis,*

V I N D I C I A E
E X E R C I T A T I O N I S
suæ in Historiam Institutio-
nis S.S. Cœnæ Do-
minicæ:

*Adversus Animadversiones Ludo-
VICI CAPPELLI, Professoris
Salmuriensis.*

B A S I L E A E,
Sumptibus Hæred. Ludovici Regis. M. DC. XLVI.

V I N D I C I A E
E X E R C I T A T I O N I S
I N H I S T O R I A M I N S T I T U T I O-
N I S S S. C O E N A E D O M I-
N I C A E :

Adversus Animadversiones Ludovici Cappelii.

I.

LN Talmud Tractatu de Sabbatho fol. 32. col. 1.
אָדָם יֹצֵא לִשְׁוֹק יְהִי דָוָמָה לְעַיְנָיו כְּמֵי
legimus ; שְׂגָבָר לְסֶרְדִּיט Homo prodiens in forūm , vel in
publicum, erit in oculis suis , quasi tradendus aut jam
traditus lictori , quia nempe , ut R. Salomon,
ordinarius Glossator Talmudicus , exponit ,
מצויים שם מוריות ובעלי ריגים כותים וישראלים
in turba illuc inveniuntur varie litium occasiones , multiq; homines con-
tentiosi & pruriginosi , & quidem tam ex Gentilibus , quam ex Israëlitis ;
unde facillimē aliquod ipsi periculum enasci , vel litis materia
oriri potest.

I I. Idem ferè accedit exulcerato hoc saeculo quamplurimis ,
qui scribendo prodeunt in publicum , ut hoc ipso publice se aleas
exponant , nihilque habeant aliud quod exspectent , quam non ne-
cessarias disputationes , lites , controversias ; idque non solum à
professis hostibus & adversariis , sed & ab Israelitis ,
h. e. amicis , fratribus , & orthodoxam religionem profitentibus .
Imò seipso faciunt & constituunt חֲשָׁב שְׁחוֹת חַמְבָּחָן
quasi scopum & signum sciolis & מאונטסָפָזָס , in quos illi jacent
סְגִיט sagittas imperitia & ignorantia sua , ut Majemonides lo-
quitur in Praefatione libri More nevochim .

Et vanæ gloriolæ ambitiosè auerpari, & illud vulgare Hebræo-
rū ad praxin applicare voluissim, לִתְחַנֵּן בָּרוֹן
Si cupis strangulari, suspende te in arbore magna, Pelach. fol. 112. 1.
Itaque necessariò, & veritatis defendendæ, & famæ meæ affer-
rendæ gratiâ, aliquid reponendum & respondendum mihi duxi.
Nam nec veritatis, nec famæ, causa temerè à nobis deferenda.
Hila quippe Dei, hæc nostra, quâ nil tenerius, nil charius, nil ca-
rius. Quod Diatribam ejus, De veris & antiquis Hebræorum
Literis, attinet, non è re judicavi, hac vice peculiari scripto ejus
Examen instituere: sed quia sub manu habeo Tractatum De
Punctorum & Accentuum Hebraicorum Origine & Antiquitate,
brevi quoq; si Deus mihi vitam & valetudinem concedat, eden-
dum, commodius & utilius judicavi, ob Argumenti affinitatem
& cokærentiam, Tractatui isti vel suo loco illud inserere, vel in
fine adjungere.

I. IX. Duplicem ergo hæc mihi quæstionem movet D. Cap-
pellus, I. *An magnâ & gravi satis;* II. *An justâ etiam de-*
causâ magnum Scaligerum in hoc argumento carperim at-
que reprehenderim? Sic enim Vindicias suas concludit; *Hæ-*
sunt, qua visum est breviter ad istam Domini Buxtorfi Dissertationem
annotare, tûm &c. tûm ad Vindicandum à reprehensione Scaligerum, qui
sine Magna aut Justa causâ videatur in malis à Domino Buxtorfo,
nostro quidem judicio, carpi atque reprehendi.

I. X. Primum accusationis caput est; *An magnam causam ha-*
buerim causam, Scaligerum carpendi atq; reprehenderidi? Hoc quidem D. Cappellus in suis Vindiciis cum altero cōmisct; quia verò isti Conclusioni suæ id inseruit, non negligendum, sed assumendum & distinctè, separatimque illud ab initio statim tra-
stantum & diluendum existimavi.

X. *Magnitudinem & gravitatem causæ, ad hanc reprehensio-*
nem me impellentis, ostendo I. A' Personæ circumstantia. II. A'
Causa ipsa.

X. I. Primo Personam Illustris Viri Jof. Scaligeri quod atti-
net, novi, quantum summis ac præclarè de re literaria promeritis
viris debeatemus: in specie etiam, quanti sint Scaligeri erudiio,
scriptaque, facienda & aestimanda, quanta ejus in literis authoritas
quam

quām sancta ejus memoria apud omnes esse debet, non ignorare videor, ut quem, non ad exemplum & imitationem, sed admirationem potius nostro sēculō concessum, semper existimārim. At homo fuit, qui & labi, & errare, & cum bono Homero dormire quandoque potuit; & facillimē potuit. Ingenium enim ejus occupabatur variis ac pāētē infinitis: scripta ejus non sunt unius artis, facultatis aut linguae gyro inclusa, sed per omnes artes, facultates & linguas diffusa: interpellationes, salutationes, avocationes habebat creberrimas & quamplurimas, quibus sine dubio studia ac meditationes ipsius saepius interturbabantur & distrahebantur, ut ipse paſsim in Epistolis conqueritur: quādam agebat ex professo & primariō, quādam accidenter & incidenter. Quād itaq; prouum & proclive ei nonnunquam fuit aberrare?

XII. At, inquis fortassis, errores fuerunt leviores, qui dissimulari, & propter alia praeclarissimē dieta & scripta condonandi erant, tegendi potius, quam publicē legēndi, & producendi. Ad hōc respondeo: Quō major fuit, tanto majores etiam sunt, etiam levissimi ejus errores: quō major eruditio[n]is & scriptorum ipsius estimatio admiratio, tanto etiam sunt pericolosiores, ut pote qui pro oraculis à plerisque acceptantur, & extra omnem dubitationis aleam habentur. In minimis maximos labi, non est minimum, ait Santes Pagninus in Epistola ad Clementem VII. primæ Bibliorum ejus editioni præfixā. Quemadmodum solis defectus ac deliquia magnam mortaliū pernicie trahunt: ita & magnorum virorum & rei literariæ luminum errores, in orbe literato magnam perturbationem gignunt. Agnoscent hoc etiam Hebrewae nostri, apud quos tritum est in hūnc sensu: טהר וְבָדֵל Error magni viri parvus, vocatur magnus: In quam sententiam etiam scribit Aben Ezra ad Genes[is] 32. v.8. בְּלֹא קַטָּן וְבָדֵל כִּנְרָה הַעֲוֵה עַל כֵּן הַעֲוֵה רְקֵל לְבָדֵל יִקְרָא בָּדֵל Omne peccatum magnum est & parvum pro ratione ejus qui id committit. Hinc peccatum leve viri magni, vocatur magnum. R. Jehudah Muscatus in Cosri fol. 43. col. r. dicit, hoc simile esse לְרוֹאשׁ הַנִּכְרֶת מְאֹד מְבוֹלָת Macula; que longe magis sunt conspicua in vestimento splendido & pretioso, quamvero in alio vulgari & quotidiano. Tales viri cū errant, sunt אַמְּנוּת אַיִלְתָּא. hoc est, errant non solum ipſi, sed errare faciunt etiam alios, quod Hebrewae sentiunt.

cent gravissimum. Quemadmodum malum, quod in uno aliquo membro circumscribitur, tolerabile est, sed quod proximum continuè violat, excinditur, aut exuritur: ita multò tolerabiliores sunt errores, qui tantum proprio auctori officiunt, quam qui alium quoque inficiunt. Verum hoc esse vel præsens exemplum satis docet. Quis enim hucusque repertus, qui de observationibus illis Scaligeri dubitaverit? imò qui eas non avidè arripuerit, qui non tanquam oracula excepere & admiratus sit? quis non ei scribenti, Lotionem pedum in Paschate olim inter Judæos ritum fuisse usitatum, credidit? Et tamè בְּזָהָב הַזֶּה כִּי־בְּזָהָב וְלֹא־בְּשָׂלָד fuit hoc ipsi *veluti error, qui egreditur a facie dominatorū*, ut modestè Hebræi de magnorum virorum erroribus loquuntur, ex Ecclesiastis II. v. 6. Non pàrum itaque, sed multum interest, ut qui publicè sic errant, publicè quoque corrigantur, sed modestè & sine obtrectatione, ut stylus vertatur in errorem, erranti parcat. Quod me fecisse & observasse puto. Et qui hoc faciunt, non dicendi sunt sine causa, & quidem magna atque gravis id facere.

XIII. Neque verò etiam dedecori, sed honori potius eorum cedit, quorum errata sic notantur & numerantur. Hoc enim ferè nonnulli magnis Viris fieri consuevit, idque, ut Hebræi ajunt, בְּמִלְחָמָה לְפָנֵי כְּבוֹד הָרָא propter perfectionem ipsorum. De imperfectionibus hominis plebeji, deformis, monstrosis, nemo loquitur: sed virtus viri alicujus principis, hominis formosi, etiam minima notantur & observantur. De pictura vel alio, vulgaris & plebeji artificis, opere nemo facile judicat: sed si quid sub aspectu venit à celebri & insigni aliquo magistro effectum & fabrefactum, omnium statim iudicium subit & incurrit; idq; ex admiratione potius & aestimatione, quam contemptu. Hinc optimè scribit auctor libri Coliri par. I. §. 93. בְּזָהָב מִשְׁעָטָא וְסָפָרִים Maximus ille sit necesse est, cuius errata enarrantur & numerantur. Huc trahunt quidam Hebræorū Darschanim seu Homilistæ, illud Psal. 32. 1. עֲשֵׂה נָשָׂרְפָּתָא וְקָרְרוֹה בְּאַמְנָמָתָא Beatus cuius peccatum exaggeratur & extollitur; כִּי אַמְנָמָתָא זֶה! Hoc enim certissime ei accidit propter perfectionem ejus, scribit R. Jehudah Muscatus. Et hæc de Persona.

XIV. Secundò, Causa ipsa quoque magna & gravis fuit, quæ me ad has reprehensiones impulit. Dupliciter eam demonstro, In Genere, & in Specie, sed breviter.

X V. *In Genere. Agitur hic de Circumstantiis Mysterii maxi-
mi & gravissimi, in quo nihil à nobis dici debet aut potest parvum
vel exiguum. Et quarevis non sit quaestio de nucleo illius, deque
iis, quae ad animarum nostrorum salutem spectant, sed de Circum-
stantiis duntaxat, quae citra salutem jacturam ignorari possunt; atta-
men non gravi carebimus culpa, si illas quoque penitus nosse, at-
que accuratius intelligere queamus, & sponte vel mentes nostras
inde avertere, vel oculos claudere, vel alias cæcutientes & aber-
rantes confirmare velimus. Minima fateor sunt hæc, si cum maxi-
mis hujus sacramenti mysteriis conferantur: sed ideo non con-
temnda. His etenim minimis maxima sèpè rectius excutiuntur.
Aliis quamplurimis doctissimisque Viris in longè minoris
momenti rebus, & multò minores ob causas, vapulavit Scaliger,
nec tamen cuiquam illorum haec tenus, quod ego sciam, dicam im-
pegit Vindex, qui fit, quod in me primum hoc factum ulcisci, &
vires suas pericitari voluerit? An Scaliger, salvo honore suo, &
bona cum Vindicis venia, in prophanis reprehendi potest, & in Sa-
cristi erraveret, irreprehensibilis erit?*

X V I. *In Specie* verò me Necesitas, durum & grave telum, ad
has reprehensiones adegit. Quærebam Thes. 14. *An Christus in
Cœna Paschali, & rā adhuc durante; An verò post eam peractam & ab-
solutam, de novo accubuerit, & Sacramentum Cœna instituerit?* Tres
se mihi hic obtulerunt sententiæ, & inter eas prima Scaligeri &
Genebrardi, quæ èd tendere videbatur, ac si in Mensis Cœna Pas-
chalis secundis, seu Cœnâ Κυριακâ, institutum à Christo fuisse,
&c. ut ibi fusiùs videre est. Ego aliud invenire mihi videbar
in Hebræorum scriptis, ac proinde paullò accuratius in Mensas
has secundas inquirebam. Sic Thes. 31. in Antecedentibus Cœnæ
Dominicæ, quaestionem movi de Lotione Pedum, *An illa de ordi-
nariis Iudeorum in Cœna Paschali ritibus fuerit?* Scaliger, & ex eo
quamplurimi, ita senserunt. Ego rursus aliud vidi, aut saltem
nuspianum hoc videre potui. Sic de aliis. Qui quæsto aliter facere
potui, quām ut in his, ubi à Scaligero recedebam, sententiam &
rationes ejus examinarem, eumque, ubi mihi errare videbatur,
modestè castigarem? Potuisse fortè examen illud Criticum
omittere, & Scaligero parcere? At non potui illud facere, sine
magno mæ sententiæ præjudicio. Et num Censor mihi leges

scribendi, meaque defendendi, præscribet? num in ordinem coget? An non ipse me hanc sibi libertatem sumpsit jam dudum, de Virorum doctorum, & ipsius, quem nunc vindicatum venit, Scaligeri, scriptis ac sententiis, liberè, & nonnunquam etiam licentius, ut alibi, Deo volente, videbimus, iudicandi, quâ authoritate me vult ab hoc jure excludere? Quoties ille in suis libris, Criticâ præsertim, quam appellat, Sacrâ, licet nondum editâ, sine magna, sine justa, sine ulla causâ, iniquissimè carpit, reprehendit, corrigit, castigat Textum Hebræum haec tenus receptum? An ille in Codice Sacro, in Oraculis, in Libris Divinis hoc audebit, & calius idem in scriptis Hominum, bona cum ipsius venia, & sine vindicta, non licebit? Fas ipsi erit, non Librarios, non Maforethas, sed ipsos scriptores sacros, & *סְנָאָתָּה*, Sanctum Mattheum, & Divum Stephanum, ob commissa *σφέλματα μηνυμούσικά* reprehendere & castigare in suo Spicilegio, & nefas erit, similia quædam in Scalgero notare? Numquam sibi hic potestatem arrogat; non dicaturam, non dominium, non principatum, sed Regnum affectat; verum *בְּלֹא תִּתְגַּדֵּל* *sine scepero & corona*.

XVII. Hæc de prima quæstionis parte, *εἰσόδες* loco, ad mei excusationem, præmissa sunt, ut Lectori æquo constaret, me magna gravique satis de causa, reprehensionem Scaligeri, sed cum decenti moderamine, suscepisse. Nunc ad alterum accusationis caput, & arcem causæ est deveniendum, videndumque;

Num justa etiam satis de causa illum carpserim atque reprehenderim?

XVIII. Hic Vindex Scaligeri duodecim numerat reprehensiones, sine justa magna que causa à me institutas ac factas. Eas ita Vindicat, ut primò *Παρεγονδής* loco, quædam præmittat: deinde ad *Ἐπιδοίας* sive *Εὐδίκαιος* ipsam accedat.

XIX. *Παρεγονδής* illam quod attinet, eam sic instituit, ut primò & ante omnia ex Majemoneide, cap. 8. Tractatus *רִצְחָן וְעַמְּךָ* ad clariorem Cœnæ Dominicæ cum Cœna Paschali collationem, totam cœnæ Paschalis rationem, modum, ordine, n. & ritus exponat: deinde illa ipsa cum Riwali Judæorum Italicorum & Hispaniensium conferat: tertio, quæ in istis præcipue observanda & notanda, quæque Dominus noster Jesus Christus ex his mutuatus sit, & ad sacram suam Cœnam accommodârit, indicet.

XX. *Primò*

X X. Primiō itaque dicit, se totam cœnæ Paschalis rationem, modum, ordinem, & ritus, ex Majemonide, antiquo & celeberrimo inter Judæos scriptore, exposuitur, ut manifestius liqueat, An bene & recte, an verè secus, ista que recenset, à me in Scaligero reprehendantur? & ut Cœna Domini collatio cum Cœna Paschali clarior evadat. Benè res habet utrumque per me licet. Cupio & opto, ut cordato cuvis Lectori, illud manifestissimè liqueat, & hoc clarissimum evadar. Libenter audio, quod Majemonidem non inter recentes, sed antiquos Hebræorum scriptores referat. Accipio hoc, & ipsum suorum dictorum memorem esse jubeo. Nullibi defugiam testimonium & autoritatē illius; quinimò si Censor meus velit, Arbitrum eum & sequestrum litis hujus constituemus utrumque. Committam ei causam meam, & ubi cunq; me ipsius testimonio convincere poterit, causâ cadam, vel, ut in fine illius Exercitationis promisi, herbam porrigam.

X X I. Paucissima tantum quædam hic monenda habeo, idq; eodem fine, ut Lectori tanto expeditius collationem istam inter Majemonidis descriptionem, & meas Reprehensiones, instituere, & inoffenso pede possit progredi.

X X I I. Primū, oportet, ut unicum adhuc Canonem, huic rei illustrandæ utilem, ex eodem antiquo scriptore, Majemonide, addidisset, quem proin ego producam, & suppedikabo. Extat ille in Ritibus Sacrificii Paschalis cap. 8. §. 3. in quo de Esu carnis Agni Paschalis agit, his verbis: מזוזה מן הפסחא יאכל בשר הפסח אכילת שחם: לפיכך אם הקורב שלבי חנינה בארבעה עזרא אוכל מהן תחלה. ואחר כן אוכל בשר הפסח כדי ?שכוע מטנו h.e. Preceptum est, longè præstantissimum esse, si caro Agni paschalis comedatur stomacho jam saturo. Idcirco si quis sacrificia Chagiga obtulerit 14. die, prius de illis comedet, postea demum refetur carne Agni Paschalis, us ex ea plenè exaturetur, &c. Istum Canonem cur prætermiserit, an quod eum non observavit, an quod studio dissimularit, ipse omnium optimè sciverit.

X X I I I. Interest quoque Lectoris hoc scire, Majemonidem Ritus cœnæ Paschalis describere, secundum Veterum consuetudinem, prout, ipsius sententiā ac judicio, Hierosolymis, stante adhuc Templo, celebratum Pascha fuit, nisi quod nonnunquam, ubi hodierni ritus discripant, differentiam notet, hac for-

mulâ בָּנְמֵן הַזֹּהֶן Hoc tempore. Ritus aurem hodiernos omnes non describit. Hinc scribit Abarbenel in בְּבִשׁ פֶּסְחָה fol. 60. col. 1. Posteaquam exposuit rationem Haggade & Hymni (הַגָּדָה) breviter quoque describam סְדֻר Ordinem & rationem eorum, qua nocte istâ sunt facienda; non quidem secundum rationem ipsius Agni Paschalis & Chagiga, quam Patres nostri observarunt eo tempore, quo Dominus sanctuarii adhuc stebat; nam hodie neque Agnum, neque sacrificium Chagiga amplius habemus; ut proinde non necesse sit nos illis ritibus occupari, שָׁרָם נְבָנָה. הביאם בפרק ח' מהלכות חמץ ומץ בספר זמנים quos jam adduxit Majemonides in cap. 8. הלכות חמץ ומץ, libri de Temporibus; sed, &c. Valde vellem, ut hoc in sua versione & paraphrasi diligentius notasset & monuisset Censor. Sed omnino puto, illum-huc non attendisse, ut ex collatione liquet, quam pag. 180, 181. &c. instituit inter Majemonidem & Rituale Hispanicum, & ex aliis nonnullis, de quibus in seqq. agetur.

X X I V. Tertio, quædam etiam in Versione D. Cappelli animadvertenda occurruunt, licet minutula, & λεπτολογίας nomine ab illo traducenda, quâ in redarguendis magnis viris nimis liberè, ipsius judicio, utor. Sed quia sic ipse etiam magnis illis viris addetur, & se quoque principibus permixtum agnoscet Achivū; non puto illum iniquius id laurum.

I. Primi Paragraphi initio, statim, inquit Majemonides, סְדֻר מְצֻוֹת אֶלְוִיָּה. Censor in ipso statim limine, malo nomine, impingens, exponit; Ordo conficiendi Azyma ista. Legit nempe סְדֻר מְצֻוֹת אֶלְוִיָּה; inepte, & præter mentem Authoris, ejusque scopum! Num in eo capite tantum de Azymis agit? Annon etiam de Agno Paschali ipso, de aliis? Explicat verò in Parenthesi, h.e. Celebrandi Coram Paschalem. Explicatio bona: sed ostendar mihi, ubi Majemonides, vel ullus alius author Hebraeus, Celebrationem Cœna Paschalis vocet מְצֻוֹת אֶלְוִיָּה Confectionem Azymorum. Quid itaque legendum, מְצֻוֹת אֶלְוִיָּה Ordo vel Ritus observationis Praceptorum istorum, (quæ nempe hactenus à me sunt explicata) talis est. Provoco ad omnes linguæ Hebraicæ solidè doctos & peritos. Provoco ad præcedentia; cap. 7. incipit מְצֻוֹת אֶלְוִיָּה Præceptum affirmativum Legis est, &c. Sic cap. 6.2. &c. In præcedentibus nempe capitibus sensum præceptorum ad hanc rem pertinentium explicavit: in hoc capite complexus est usum illorum,

ילorum , quoad exequutionem & praxim ipsam . Iisdem planè verbis legitur in fol. 52. col. 4. וְסַדֵּר מִצְוֹת אֶלָּו בְּלִי תָּזַק כְּלַי הַזָּהָר . At prætendet Censor solenne illud suum carmen ; Ita absentibus puncti legi potest . Quidni ? sed non quæcero , quid legi possit , sed quomodo legi debeat ? Potest sic legi : sed , ut dictum , inepte , neq; sic legendum . Aliud sunt Azyma , aliud Praecepta .

In eodem s. Majemonides : ואומר עלינו קרוות הינן ומן : D. Cappellus ; Et recitat super illud formulam sanctificationis die & tempore illo usitatam . Non quidem planè impertinenter : sed tamè non satis exprimit sensum verborum Hebraicorum , qui est : Et recitat super illud formulam sanctificationis seu Consecrationis Diei vel Temporu ; nec , quæ autem qualis esset hæc formula , asscutus est Censor , ut infra videbimus s.

In Secundo s. Majemonides : וְלֹא קָרְבָּנָה יְרָק זִמְטָבָל אֲתָא : D. Cappellus : Sumitq , olera (sive mkeidas) , & ea intingit in embamma . Existimavit neimpe יְרָק וְקָרְבָּנָה Olera , & mkeidas . hic unum & oher esse : sed erravit . Apposuerunt enim , ut etiam in hodiè , distinctè , duplicis generis herbas . Primo quas dámnon amaras , quas vocant simpliciter Olera . Deinde מַרְוָה mkeidas , Herbæ amaras . Hinc inquit Majemon in s. 1. Apponunt in mensa אֲתָא . מַרְוָה mkeidas ; & olera alia : Pixeidas quinque numerant species ; חַוָּת שׁוֹשָׁן . Olera יְקָרָבָל dicta , erant petroselinum chærophillum , apium , vel quæcumque allubuerint . Super mkeidas recitur hæc benedictio : Benedictus sit Deus , &c. qui præcepit nobis esum amarorum . Super יְקָרָבָל cæteris oleribus : Benedictus , &c. Creans fructum terre . Olera intinguntur in Acerum ; Amarae herbæ , in Embamma . In præsentibus verbis Majemonides loquitur de cæteris oleribus ; non de herbis amaris . Nam intinctio hæc prima non siebat cum מַרְוָה herbus amarus ; nisi forte alia olera nō supppererent ; sicut inquit Obadias Bartenora in Mischnah joth Pesachim cap. 10. s. 3. טבאל ראתו זה הו נטהר יקורת אליא אם . Intinctio ista prima siebat cum cæteris oleribus ; sed si non haberit alia olera , intingebat cum lactuca , loco cæterorum olerum . Vide ibidem etiam Majemonidem . Et consentiunt cætera Ritualia omnia . Malè proin Censor hic in parenthesi addidit (sive mkeidas) : ac si olera & mkeidas essent synonima . Ex hoc discrimine non observato ,

aliquoties in seqq. à Censore erratum, ut Olera & mædus confuderit.

In eodem s. alterum quoque occurrit, magis quidem אֶתְלִיָּה, tamen monendum. Majemonides scribit: כֵּל אַחֲרֵי אֵין אָוֹכֵל פְּרוּחָות אַרְפִּי אָוֹבֵד אַבְ' כָּל- מְכַמֵּן. Cappellus exponit; *Edit quantum est oliva moles.* Proprietate sonat; *Non edit minus, quam est oliva moles.* Illud videtur præcisè adstringere ad olivæ quantitatem; *hoc majorem quantitatem non excludit, sed dumtaxat minorem.*

3. In Tertio s. mox ab initio inquit Majemonides: לְמִתְחַדֵּה בְּגֻנוֹת וּקְדוּרָא עַד שְׁנָוֵר דָּרְשָׁנָה Censor meus reddit; *Tum incipit recitare lectiōnēm Haggadæ, usque dum compleat eam totam usque ad illud* אַרְפִּי אָוֹבֵד אַבְ'. Hic omnino nec expressit, nec assecutus est mentem Majemonidis, quem pro suo Advocateo conduxit, & si ad calculos revocare hanc versionem liberet, tot credo רְפָאָה וְתָרְפָּה in brevissima sententiā numerarentur. Sed nolo nimis accurate rationes cum ipso inire. Summarim complectar, & hanc dico esse mentem ac tentatiōnēm istorum verborum; *Tum incipit* (iterum) *in turpitudine* (h. e. posteaquam præcedentia legit, pergit in ea Haggadæ parte, & illa recitat, quæ לְנִינָה ad ignominiam & contemptibilem Israëlitarum statum pertinent, servitatem scil. ipsorum in Aegypto, &c. Hæc pars ab his verbis incipit לְפָרָעָה נְכָזָרִים וְכֵן *Servi fuius Pharaonis in Aegypto, &c.* Quemadmodum enim in nocte illâ, quæ ex Aegypto exiverunt, duplieem experti sunt statum, Servorum & Liberorum: sic Lectio ista Paschalis duplia comprehendit, &c. Hæc sibi voluntaria verba בְּמִתְחַדֵּה, quorum vim non expressit Censor. Desumpta sunt ex Talmud Pesach. cap. ult.) *& legit donec compleverit explicationem illius sectionis,* אַרְפִּי אָוֹבֵד אַבְ', Deut. 26. v. 5. 6. 7. 8. totam. (Posteaquam iterum ab ea parte legere incepit, continuè pergit, donec compleverit, non Haggadam totam, sed illam partem totam, quæ continet expositionem loci illius; *non*, usque ad אַרְפִּי אָוֹבֵד אַבְ', *sed, ad finem expositionis illius.* Nam in hac parte Haggadæ continetur וְרַט seu Expositio dictorum illorum quatuor verbiū cap. 26. ex Deuteronomio, uti Censor vidisset, si non piguissest Haggadam inspirare.) Hic tota erravit viâ, & palpavit sicut cæcus ad parietem.

4. In s. quarto iterum ex אֶלְעָזָר & oscitantiâ cæspitavit Scalige.

Scaligeri Vindex, ubi ex eadē Häggada, in Majemonide scriptū; Tum (quando scil. in Haggadah, sive lectione istā Patchali venit ad hæc verba, זֶה מַצְחָה, ut legitur in פָּרָךְ נָשָׁר Num. 473. 5.7.) attollit manu פְּנֵי tortam Azymam, ac dicit, *Hoc est Azymum, quod nos comedimus*, &c. Hic ad voculam, *Hoc*, &c. in margine annotat; *Rituale Hispanicum & Italicum* iſtud non habent, sed ejus loco habent formulam זֶה מַצְחָה וְעַדְנִי הַזֶּה Hic est panis afflictionis, &c. Pace tuā, Censor. Omnes libri Rituales hic sunt æquales, atque hoc & illud habent, sed diversis in locis. Nego Rituale vel Hispanicum, vel Italicum, ejus loco, quod Majemonides hic affert, habere formulam illam זֶה מַצְחָה וְעַדְנִי הַזֶּה. Ista formula in omnibus Ritualibus æqualiter extat ab initio Haggadæ: & illa verba, quæ Majemonides refert, itidem in omnibus Ritualibus extant, sed ubi? post illam partem, seu, post explicationem sectionis illius ex Deuteronomio, de qua modò actum: ibi ubique leguntur hæc verba, מַצְחָה זוֹ שָׁאנוּ אָכְלִין וְכוּ Hoc azymum, quod nos comedimus, &c. Cur in lectione illa iterum retrograderetur? Dicit nempe Majemonides, illum progredi & pergere ubi substiterat, &c. דָּק וְתִמְצֵא Infice & invenies. Noctu hæc scripsit, Censor meus, & somnus illi obrepserit, ut cum Häggada conferre oblitus fuerit Majentonidis verba; Nec frustra: Etenim In opere magno fas est obrepere somnum.

Sed & al ud in isto §. λεπτολόγημα notandum restat; In proximis, à modò ciratis, verbis, legitur in Häggada, שְׁלֵת הַסְּפִיר בְּצֻקָּם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחְמִץ.. Censor exponit; quod non sivit (Deus scil.) fermentari massam Patrum nostrorum. Verbum קִרְבָּה reddit; Permisit, & subintelligit, Deus. Acutè & eruditè! Sed ubi quæso קִרְבָּה significat Permisit? Quis usquam hoc verbum ita usurpat? Ego sane illud nunquam observavi. קִרְבָּה hic idem est quod alias גָּלָה, & lensus est; Comedimus Azymum propterea, quod non absolvisset massa Patrum nostrorum fermentari, &c. vel, quod non satis, sufficiens & perfecte fermentata fuisset massa, cum exirent, &c. Quid opus hic novum significarum verbo affingere? quid opus peculiariter ratione ad Deum referre impeditiōnem fermentationis hujus, quæ in textu ipso ad circumstantiam temporis, festinacionem sc. Dei quidem iussu suscepit, refertur, Exod. 12. 39. Hinc Judæi Germanicè reddunt, Darumb das der Edig vnserer Vor-deren mit weil hatte/ daß er fondt aufzugehen. Quicquid hic præ-tendat.

tendar, manifestè prodidit, se hujus tridissimæ vocis & Phraseos vim genuinam non affecutum fuisse.

5. In § 6, quinto scribit Majemonides: 'הַזֶּה מָסִיף כֵּן אֶלְתַּחַת וְאֶלְתַּחַת אֶבְוֹתֵינוּ וּכְנֵן'. Censor reddit; *Hoc autem tempore his addit ista: Dominus Deus noster, &c.* Ubi norandum, illum particulam יְהִי perperam existimasse pertinere adhuc ad verba Majemonidis, & sic construenda esse; 'וּבְינֵן הַזֶּה מָסִיף כֵּן אֶלְתַּחַת אֶלְתַּחַת'. Et hoc tempore addit sic, ista: cum sit de verbis Haggadæ, & conjungenda cum seqq. Sic *Dominus Deus noster adducat nos, &c.*

6. In § 10. Majemonides: 'וּמְבָרֵךְ בָּרְכַת הַפָּ�נִים': Censor: *Recitat Benedictionem tibi capienda, pro; Benedictionem cibi capeti, Gratiarum actionem; inverso votorum ordine.* Vide Th.32. *Quem istiusmodi interpretarem video & lego, yidere mihi videoor סֻמָּא נְגַדֵּלְךָ תְּהִלָּתְךָ ca-cum in fenestra; quæ in platea géri videat, enarrantem.*

X X V. Deinde, versioni huic Majemonidis subjicit Collationem illorum cum Rituali Judæorum Italicorum & Hispaniensium. Hæc Collatio nihil ad causam meam facit, unde eam prætereo. Ego quidem illud Rituale, cuius meminit, non habeo: sed habeo Librum Precum, juxta consuetudinem Judæorum Hispaniensium. Ritum etiam eorundem in festo Paschatis, descriptum legi in Abarbenele in libro חֲצֵבָה fol. 65:61:62. unde nonnulla hic proferre possem, & Censorem in quibusdam juvare, si ad non necessaria delabie esset animus. Sed transeant.

X X VI I. Tertiò, monet Censor, quæ in Judaicâ istâ Paschali cœnâ observanda sint, eaque colligit & disponit: exinde ea norat, quæ Dominus noster Jesus Christus desumserit, & quasi mutuatus sit à Judæis, ex cœna ista Paschali, atque ad sacram suam Cœnam accommodârit, quæ examinare, itidem nihil ad meam causam attinet. Quædam in progressu ipso, datâ occasione, sub iudicem accuratiū revocabuntur.

Unum duntaxat non est mihi prætereundum. In Thesi meâ xxv. doceo ex Hebræis, *Agnus assum in Cœnâ Paschali in mensa appositum, olim vocatum fuisse etiam קְרָבָה לְשׁוֹן Corpus Paschatis, vel agni Paschalis;* & quæro; *An forte Christus ad hanc locutionem allusere* (in verbis scil. Institutionis istis; *Hoc est Corpus meum, &c.*) & subjicio; *Hac conjectura probabilior fortassis videri posuit, quam illorum, qui hac verba conferunt cum illis quæ habentur in Legendâ Judaicâ Paschali,*

Paschali, פֶּסְחָה אֲמֹתַל אֵת Hic est Panis afflictionis, &c. **Sed in medio hoc relinquimus, & nihil asseveramus.** Cenior meus contra existimat; Christum verba illa substituisse in horum locum; פֶּסְחָה אֲמֹתַל אֵת Hic est Panis Afflictionis, &c. Item; Hoc est Pascha, &c. & addit: Buxtorfius purat, Christum in his alludere ad id, quod Judaei Agnum mensa impositum vocant פֶּסְחָה לְשׁוֹנָה Corpus ipsum Agni. Verum in formula consecrationis ipsius non dicunt; Hoc est corpus Agni, &c. sed; Pascha istud nos edimus, &c. vel; Hoc est Azymum, quod nos comedimus, &c. Haec est ipsius animadversio.

At ubi ego dixi, me putare, Christum in his ad id, quod proposui, alludere? Qui querit, An forte hoc ita est? num is dicit, se ita putare? Ego non puto. Aut, an qui indefinitè, & dubitanter dicit; **Hac conjectura probabilior fortasse** (nota, adverbium dubitandi, non affirmandi vel asseverandi) videri posuit, quam alia: & qui disertè addit; se id in medio relinquere, & nihil asseverare, dicit, se ita putare? Neq; hoc puto: nisi Putare sumatur pro Dubitate, Hesitate.

Sed esto; Putem hoc, & nunc dico, æquè probabilem mihi videri, atque alteram, hanc conjecturam: quia verba magis convenient, quid, inde? An in re dubia non licet mihi dubitare, & cum dubitatione in aliquam sententiam inclinare? Putet ipse aliter. Ego in medio reliqui.

At, inquit Censor, In formula consecrationis ipsius non dicunt, Hoc est corpus Agni, &c. sed, Pascha istud nos edimus, &c. vel; Hoc est Azymum, quod nos comedimus, &c.

Sed 1. quis ipsi dixit, Christum in hac loquitione ad formulam consecrationis Judaicæ respexisse? Hoc enim fundamentum substernit, Christum in hac loquitione ad formulam consecrationis Judaicæ respexisse, ac proinde hanc suam conjecturam esse magis verisimilem, quam eam, quam ego proposui. Procul dubio ex revelatione aliqua hoc habet, qui ut hic Censorem, sic alibi Revelatorem agit.

2. Quæro, An existimet, Verba illa Christi, Hoc est corpus meum; quibus haec respondent ipsius opinione, etiam esse formulam consecrationis?

3. Scire velim, ubi illa formula Consecrationis exter, ubi Judæi in Consecratione aliqua dicant; Pascha istud nos edimus; vel; Hoc Azymum quod nos comedimus?

Ego hanc consecrationem in nullo Rituall Judäico, neq; etiam
in libris Precum, vel alio ullo authore, invenio.

Extant quidem hæc verba in Aggadâ vel Læctione Pâschali, ve-
rūm non ut formula consecrationis, sed per modum narrationis,
lectionis, vel certè formulam devotionis, & exercitii sacri. Vide-
mus verba ipsa, & formulam illam toram, ex Majemonide, ut
Læctores de ea judicare possint: רְבָנֵנוּ מִלְאָלָה אֱלֹהִים שֶׁלְאָיָה אָמַר כָּל־מַיִם שֶׁלְאָיָה
אמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֲלֹו בְּפֶסַח לְאַיָּה יְהֹוָה וְאַיָּה הַזֶּה מִזְבֵּחַ
זָמְרוֹר: פֶּסַח שְׁחוֹן אֲנוֹתָנוּ אֲוֹכְלִים בְּנוּנוּ שְׁבִית הַפְּקֻדָּשׁ קִים עַל שְׁמוֹ מֵהַ
עַל שְׁוֹם שְׁפֵטָה הַפְּקֻדָּשׁ עַל בְּתִי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם שְׁנָאָמָר וְאָמָרָתָ
וּנְהַבְּחַנְתָּה. h. e. Rabban Gamaliel dixit, Quicunque non dicit, i. e.
considerat & commemorat tres istas res in Paschate, Agnum Paschalem,
Azyma, & Amara, non sat̄ facit officio suo. (Quomodo?) Pascha
istud, quod Patres nostri comedenter stante adhuc Sanctuaris, propter quid
fuit? Propterea quod transiliit Deus super domos Patrum no-
strorum in Aegypro, sicut dicitur; Et dicetis, Sacrificium Pascha-
tis est Dominus, qui transiliit de domo filiorum Israël in Mitzrajim,
quando percusserit Aegyptios, & domos nostras eruit. Et incur-
vavit se populus, & adoravit, Exod.12.v.27. מִצְחָה וְ שְׁאָגָן אֲוֹכְלִים
עַל שְׁוֹם שֶׁלְאָיָה הַסּוֹק בְּצָרָם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחְמִיא עַד שְׁוֹלָה
עַל יְהָם מֶלֶךְ הַפְּלִילִים הַקְּבָרָה גָּנוֹן מִיד שָׁאָמָר וְאָפָו אֶת־
הַבְּצָרָם Azymum istud, quod nos comedimus, propter quid est, quid
sibi vult? Propterea quod non absoluta fuerit fermentatio massa Patrum
nostrarum, antequam ipsis apparuissest Rex Regum, Deus Opt. Max. eosq;
redemisset, sicut scriptum est; Et cœcerunt conspercionem quam ex-
tulerant ex Mitzrajim, facientes placentas fermentatas; quia non
erat fermentata, quum ejeci fuissent ex Mitzrajim, nec potuissent
immorari: & etiam non viaticum apparaverant sibi, Exod.12.39.
Moror וְהַשְּׁאָגָן אֲוֹכְלִין עַל שְׁוֹם שְׁפָרוֹר הַפְּצִירִים אֶת־חַיִי
Amarum istud propter quid edimus? Propterea quod Aegyptii amaram reddiderunt vitam Pa-
trum nostrarum in Aegypto, sicut dictum est; Et amaritudinibus affe-
cerunt vitam illorem opere duro, in luto, & lateribus, & omni ope-
re in agro, cum omni opere suo, in quo operâ illorum abuteban-
tur dure, Exod.1.v.14.

Judicet hinc cordatus Lector, an hæc verba hinc proferantur
sub formulâ Consecrationis? An omnium & singulorum est, res
sacras:

Sacras consecrare? Præscribunt & præeuht omnibus, quæ ratione
hæc tria, in isto festo, cum Agnitione beneficiorum Divinorum,
& debitâ gratiarum actione, debeant commemorare, celebrare,
non quomodo ad sacram usum illa consecrare debeant.

At, inquit Censor meus, pag. 185. Benedictioni accenseri potest Consecratio, seu destinatio rerum ad celebrandum Pascha necessariarum, Tortarum puta, Azymorum, Acetariorum, Agni & carnium viðimæ, que habentur (in Majemonide) §. 4. & 5. quibus & hac formula accenseri debet, אַתָּה בְּאֵל הָאֱלֹהִים. Hic est panis afflictionis, &c.

¶. 1. Omnidem Benedictionibus accenseri possunt Consecrationes rerum ad Pascha necessariaum: quia illæ Benedictiones, ipse sunt Consecrationes. Benedictione enim Dei, & Gratiarum actione, consecrabant res ad sacram usum, ut Christus etiam ἀλογία & δικαιοσύνη. Sed illa, quæ in Majemonide §. 4. & 5. habentur, esse verba consecrationis, nego. Negant mecum Hebræi. Haggadah illa non continet Consecrationem rerum istarum: singula, quæ consecratione opus habent, & consecrari ab illis solent, alias habent formulas. In Colbo. fol. 52. col. 3. קָרְבָּן הַחֲדָרָה אֶל-פֶּסַח סְפּוּרְתָּם בְּעִירָה Haggada non continet nisi narrationem quandam vulgarem vel popularem. Abarbenel in בְּכָתָת פֶּסַח, ad illa Aggadæ verba, scribit fol. 45. col. 2. Rabbi Gamaliel explicat in hac Mischnah nobis res, quæ absoluta necessitate recitanda & commemoranda fuit in hac nocte, ita ut, si vel una illarum omittatur, non dici quis posset defunctus officio suo. Etiam si enim quis comedenter Agnum Paschalem, Azyma, & Amara, non satisfecit, nisi etiam סְפּוּרְתָּם בְּפֶסַח עֲנֵנָם enarraverit sensum, h. e. finem & scopum illorum ore suo. Haggadæ Lætio præcedit coenam: Benedictiones & consecrationes sequuntur, & comitantur usum & esum singularum specierum.

2. Quæ solennes & consuetæ sint rerum Paschalium consecrationes, constat. Benedictio recitat super Vino; Benedictus qui creas fructum vitis: Benedictione sanctificatur vel consecratur Festum, quam formulam vide infra in his Vindiciis. Super Lotione manuum: Benedictus, &c. qui sanctificavit nos præcepisti suis, & præcepit nobis Lotionem manuum. Super Tortam, quæ inter tres supraemajacet; Benedictus, &c. qui produxit panem e terra: Super Tortam dimidiæ: Benedictus, &c. qui sanctificavit nos præcepisti suis, & præcepit nobis esum Azymorum: Super Oleribus:

Benedictus, &c. creans fructum ē terra. Super *Amaris herbis*; Benedictus, &c. qui sanctificavit nos Præceptis *His*, & præcepit nobis esum Amarorum: Super *Chagigah*: Benedictus, &c. qui præcepit nobis comedere *תְּבִשֵּׁת* *רַבָּה* de Sacrifice. Super *Agno Paschali*: Benedictus, &c. qui præcepit nobis comedere Pascha. Hæ sunt Benedictiones & Consecrationes omnes, ut puto, veteres & recentes, apud Judæos usitatae in Coena Paschali.

At possunt, inquit, hec accenseri Consecrationibus.

¶. Possunt sanè: sed præter mentem & scopum Judæorum, ut vifum. Imò non possunt: quia sic gemina foret consecratio Azymorum & Amarorum: & verba ipsa nullam consecrationem præ se ferunt.

Et si possunt tantum accenseri, qui tam confidenter dicit, esse consecrationis formulam?

3. Quod porrò dicit Censor; *His consecrationibus debet accenseri & hec formula, נַעֲמָנְלָא כְּתָנָא* Hic est panis, &c.

Satis pro imperio dicit: *Debet, inquit, accenseri.* At quo jure? An quia Judæi ita volunt, de quorum ritibus agitur? Minime. An quia res & sensus illorū verborum id postular? Non magis. Videamus, & proferamus Lectori sententiam integrā, ut mō & solidē de ea judicare possit: Est illa Exordium Haggadæ, & ita habet: אֶת־עֵדָה לְאַתָּה נָאכַרְתָּנוּ מִצְרָיִם וְאֶת־זְבֹחַת־עֵדָה וְאֶת־צְבָחַת־עֵדָה וְאֶת־צְבָחַת־עֵדָה h.e. Ejusmodi panus pauper (qualis scil. hic est) fuit, quem comederunt Patres nostri in degipio. Quicunque esurit, veniat & comedat, quicunque opus habet, veniat & Paschatur. נַעֲמָנְלָא כְּתָנָא Sic ut hic panis. Hinc in quamplurimis editionibus est, נַעֲמָנְלָא כְּתָנָא Sic ut hic panis. Sic Judæi Germani redundunt: Alsi das / ist das arnlich brot / das vnsere Borden reißen haben / ic. Multa de sensu horum verborum ex Hebræorum Commentariis afferre possem. Sed ex his æquus & cordatus Lector haud difficulter ipse colligeret, nullam ex ipsis verbis Consecrationem confieri posse vel debere. Nihil enim hic quod Consecrationem aliquam spiret: Nulla *διαγνία*, nulla *διχειρία*, nulla *διχή*. Lector Judaicus, ubi semel Legendam istam sacram inchoavit, continuo tramite pergit, &c.

X X V I I. Et hæc de *Haggadâ* Censoris, progymnasmatis luce, hac vice sufficiant. Non dubito, quin multis hæc legentibus non

non semel illud Hebræorum de Centore meo in mentem veneris;
וְאַחֲרֵי קָרְבָּן וְאַחֲרֵי עַלְמָנָךְ וְאַחֲרֵי עַלְמָנָךְ Orna prius teipsum, postea ornato
alios, quod legitur in Talm. Metzia fol. 107.2.

X X I I X. *Egredias* sive *Ἐρδίκηνος* ipsam quod attinet, duodecim in ea numerat Censor Articulos reprehensionum mearum in justos, justas vindicias promeritos. Ordine illos pervideamus & recenseamus.

X X I X. Primus Articulus, seu prima Reprehensio hæc est: SCALIGER dicit; *Duplici cœnâ fungebantur in ritu Agni Paschalis.* Deinde: *In alterâ (cœnâ) quadam canebantur ἐξιαστρεῖαι & ἀχαειστρεῖαι & vocabatur Πρόσθια μετέπειτα σύνεια.* Hæc enim duo conjungit Censor.

Ego ad primum dico; de hac duplice Cœna, eo sensu ut Scaliger accipit, nec Digesta Talmudica, nec libros ipsorum Rituales quicquam habere.

Addo; *Alio verò sensu dici aliquo modo posset, illos duplice cœnâ functos esse in ritu Agni Paschalis;* quatenus nempe & Sacrificium festi, & Agnum Paschalem, in ea coena consumebant.

Subjungo rationes duas, non ex meo cerebro effictas, sed ex Judæorum libris peritas, cur post Carnes Sacrificiorum deum Agnum Paschalem comedenterint: 1. quia non nisi nocte serâ solebant Agnum comedere: 2. quod credant, Agnum non nisi à jam saturis esse comedendum.

Ad alterum dixi: Scaligerum id sine teste dicere: Libros Hebraeorum nihil habere de ejusmodi duabus cœnis (quarum scil. altera dicta fuerit סְעִירָה מִפְּסָחָה וְעַדְיָה).

X X X. CENSOR meus quid ad hæc? quomodo Scaligerum defendit? quomodo me refutar?

I. Dicit; *Unam quidem fuisse Cœnam, at cuius tres veluti fuerint partes; pro triplici nimirum lotione manuum; Prima prævia & quasi preparatoria, quâ poculum primum benedicitur, exhaustur, prima manuum fit lotio, πρώτης benevicuntur, & degustantur, puerorum interrogationi satisfit, Haggáda recitatur, & res mensa impositæ consecrantur & destinantur ad sacram epulum, ac denique secundum poculum evacuantur, &c.* Secunda, Cœna ipsa justa ac vera; incipiens à secunda manuum lotione, in quâ torta azyma & πρώτης benedicuntur, & degustantur denuò, &c. Tertia Ἀπολυτικὴ, quæ nempe incipit à tertia manuum lotione, quam sequitur poculum tertium, quartum, & si libet, quin-

tum. Et hanc esse dicit eam alteram Cœnam, de qua Scaliger loquitur; quamq[ue] appellet סְמִינָה, מַעֲשֵׂה אֶחָדָה, סְעִירָה מִפְסָךְ. Secundas mensas, in qua εἰναστὴ & διχαιεῖσθα quædam canebantur. Neque enim Scaligerum procul dubio dixerit duas voluisse Cœnas esse, quam duas Cœna unius partes insignes atque distinctas.

I I. Dicit; Buxtorfus ipse duas facit & agnoscit in eâ nocte veluti Cœnas; Unam Ordinariam, in qua carnem τὸ ιερὸν Φιγίος sacrificii & carnem τὸ ιερὸν Αγνοῦ victimam, seu sacrificii illius festi, alteram vero, in qua Agnum Paschalem ipsum comedebant. Hinc infert;

Si Buxtorfio licet duas sic facere ex una cœnas, b. e. cœna partes, quidni pariter Scaligero (& meliori quidem jure) licet unam facere ex Agno & Αγνῷ (nam hac simul & conjunctim edebantur, ut ex Majemonide liquet) alteram ex secundis mensis seu διηκόμῳ, quas modo diximus fuisse tertiam veluti Cœna Paschalis partem, à tertia manuuna lotione inchoatam.

I I I. Quod סְעִירָה מִפְסָךְ dicitar (ut vult Buxtorfus) Cœna que jejunium præcedit, non impedit quo minus δικαιωμὸν Cœna Paschalis dicatur eriam, atque dici posse סְעִירָה מִפְסָךְ εἶπον: סְמִינָה cum ejusmodi δικαιώμῳ revera clauderetur, & absolveretur cœna illa, &c. Et mox: Nam δικαιωμὸν est δέινος סְמִינָה, & dici potest סְעִירָה מִפְסָךְ.

Hæc suar, quæ pro Scaligeri defensione in medium adferunt. Habent præterea in primo hoc Vindiciarum articulo alia duo, de τῷ σ. & γενεalogia קָרְבָּלָה, quæ me speciatim tangunt. Primò itaque videbo, quam appositè & solidè defendat Scaligerum: postmodum etiam de meis respondebo.

X X X I. Dico ergo ad hæc:

1. Illam non directè respondere ad meas reprehensiones. Non est quæstio hic, *In quo veluti partes à Capello, à Scaligerō, à me, à quovis alio, Cœna Paschalis possit dividi?* Sed; *An ex libro Hebræorum disci, vel doceri possit, Iudeos duplice cœna, id est, Hebraice, בְּשִׁתְיָד functos esse?* Ego dico, nec Talmud, nec Ritualia Judæorum, aliquid hac de re habere. Probandum ergo illi erat, istos libros aliquid de duabus Cœnis dicere; vel saltem distinctio, quam proponit, ex libris Hebræorum probanda ipsi erat. Cum de Hebræorum ritibus agimus, non figmenta nostri cerebri, non nostras imaginationes, sed illorum doctrinam, illorum verba proponere debemus,

debemus, aut taliter ita, ut, sicuti opus, quæ proferimus, illorum testimonio probare possumus, maximè cùm profitemur, nos nostra ex Hebræorum ritibus & ritualibus collegisse.

2. In descriptione Partis primæ hujus Cœnæ, quam à pocula primo incipit, & in secundo poculo terminat, notandum est omis-
sam esse à Censore **דִּין** **שְׁרֵךְ** Sanctificationem vel consecrationem diei.
2. malè dictum esse, quod hic **מַכְדֵּשׁ** sive herba amara benedicantur
& degustentur: Uti enim suprà visum; ad poculum primum intinguntur & benedicuntur, non **מָרָא** **אֲמָרָה**, sed **מְרַיְּנָה** cetera
oleræ: Et, si maximè ex defectu aliorum olerum, amara intingantur & comedantur, super illa tamen in hoc casu ea benedictio dici solet ac recitari, quæ dicata est **תִּירְבַּעַת** Oleribus, non quæ **מַכְדֵּשׁ**
quia sc. illorum locum subeunt. Vide Majemonidem in Talmud.
Pesach. cap. 10. in Commentario super Mischnajoth. 3. nescio
unde illam consecrationem desumat, quando dicit, *In istâ cœna:
parte primâ etiam res mensa imposita consecrari & destinari ad sacram
epulum.* Ego talèm consecrationem, vel etiam ejus mentionem,
nullam in Majemonidis quinque primis paragraphis seu Aphorismis reperio. Nam usque ad evacuationem poculi secundi nullæ
aliae benedictiones recitantur; nisi Benedictio ordinaria super vi-
num: Formula consecrationis diei: Benedictio **תִּירְבַּעַת** olerum:
& Benedictio lotionis manuum. 4. quod in descriptione secun-
dæ, (quam constituit ipse) Paschalis Cœnæ, partis dicit, **מַכְדֵּשׁ**
degustari denudò; frustra dicit. Hic jam primè degustantur. Altera enim intinctio fit eum herbis amaris; prior, cum ceteris
oleribus.

3. Si Cœna Paschalis in tres partes dividenda, & Scaliger ad-
teriam hic respexit, cur non dixit; *Tripli Cœnâ fungebantur in
Ritu Agni-Paschalis.* Et si ex suo sensu, vel luâ propriâ partitione il-
lius Cœnæ, ita loquutus est, præter Hebræorum mentem; Cur
non, ut Censor, addidit, *Duplici Cœnâ fungebantur;* cur non
paùlo clarius se explicavit?

4. Quis Censori dixit, hanc fuisse Scaligeri mentem? Ego lon-
gè aliud ex ejus verbis colligo: Et primè quidem ex eo, quod Scali-
ger dicit, Alteram hanc Cœnam vocatam fuisse **תִּירְבַּעַת מְשֻׁעַד**,
Vocabatur, inquit, **תִּירְבַּעַת מְשֻׁעַד**. Quando sic vocabatur? Florenti-
ou. opib[us] Iudaorum, ac templo stante, A' quibus ergo sic vocabatur?
Procul

Procul dubio à Judæis. Ergo longè aliud spectavit, & in animo
habuit Scaliger, quām ipsius Vindex: Secundò, ex collatione Alterius
Cœnæ Paschalis Scaligeri; & tertiae partis Cappelli, iterum
aliud deprehendo: Cūm de differentia hujus alterius cœna Pascha-
lis, tanquam Mensarum Paschatis Secundarum, & aliorum solennium,
agit Scaliger; dicit; Illam non solum ex potionē, quæ circumfereba-
tur, constitisse, sed sua etiam habuisse esculenta; Ait enim; In locum
enim belliorum (quæ nempe in mensis secundis aliorum solen-
nium conviviorum apponebantur) afferebatur (nempe in alterâ istâ
Cœnâ agni Paschalis, seu, in Mensis ejus secundis) in Tryblion aceta-
rium ex intybis & lactucis agrestibus, quorum quia tristis succus, & ama-
rus, propterea ex aceto, ac aliis nescio quibus, embamma conficiebatur, in
quod azyma, & amara illa olera intingebantur. Ex his verbis ego alie-
ter non possum colligere, quām Scaligerum censuisse, in Mensas
secundas Cœnæ Paschalis, præter potionem circumlatam, allata
fuisse, loco belliorum aliâs usitatorum, Olera amara, Acerum,
Embamma, Azyma, & his quoque in mensis istis secundis frui-
tos esse convivas. Ad quid enim intingebantur, nisi comederint?
Hæc, ut mihi quidem videtur, fuit Scaligeri sententia, nec, quo-
modocunque ejus verba considerem, explicem, resolvam, possum
aliud ex illis elicere. Et ita quoq; alii magni Viri intellexerunt. Sic
disertè Dominus Beza in Annotationibus majoribus ad Matt. 26.
v. 20. ex Scaligero: In has verò secundas mensas, pro bellarius infere-
batur, &c. Quæ verò est ratio tertiae illius Judæorum Cœnæ Pa-
schalis partis, quæ à tertia lotione incipit, & quam sequitur poculum ter-
tium, quartum, & si liber, quintum, de qua vult intelligenda & ca-
pienda esse Scaligeri verba ipsius Vindex? Illa constabat ex nuda &
mera potionē tertii, & quarti, vel etiam quinti poculi, si lubuerit.
Nihil hic amplius esculenti pro mensis secundis inferebatur, nihil
quicquam à convivis amplius, post tertiam lotionem, & tertium
poculum, gustabatur, nil de agno, nil de herbis amaris, nil de azy-
mis. Non mihi dicenti hoc credi velim, sed ei, quem ipse dele-
git, arbitro, Majemonidi. Paragraphus Majemonidis decimus ita
habet: Postea manus lavat (tertiâ scil. vice à qua lotione Censor di-
cit incipere Tertiam & ultimam Cœnæ partem, Scaligero intelle-
ctam per alteram Cœnam, seu Mensas secundas) & recitat Benedic-
tionem cibi capiendi (ut D. Cappellus reddit; pro, Cibi capti:) super
poculum.

poculum tertium, ac postea miscet poculum quartum, & absolvit super illud הַלְלוּ נָא Hymnum, recitatq; super illud benedictionem Cantici, etq; hymnus iste; Laudent te, Domine, omnia opera tua, &c. recitatq; benedictionem, Qui creas fructum vitis; neque postmodum quidquam gustat totā illā nocte, exceptā aquā, &c. Hæc est descrip̄io tertiae illius, quam Vindex facit, Coenæ partis, quam appetere esse longè aliam, quā eam, quam descriptis Scaliger, nec quicquam ut aliās, bellariorum, esculentorum, vel loco illorum, habuisse. Ne quis autem rituum Judæorū ignarus existimet, ac si vel ante poculi tertii libationem, vel post eam, inter tertium scil. & quartum poculum, aliquid eorum comedissent, quorum meminit Scaliger, audiat præcedētē Canonem nonum ejusdem Majemonidis, qui continet descriptionem finis seu clausulae secundæ partis, quam nempe constituit Censor, seu Primæ Coenæ Scaligeri, ex ipsius mente, quemque canonem etiam notare debuisset pag. 192. lin. 3. ubi dicit, descriptionem secundæ partis Coenæ Paschalis continet in Majemonide §. 6.7. & 8. addere debuisset & 9. Postmodum, inquit Majemonides, producitur convivium, editq; & bibit unusquisq; quicquid ipsi liber edere & bibere (ex iis nempe qua mensa imposta sunt.) Deinde edit de Agno Paschali נִצְבֵּה quantum est oliva moles, neque postea gustat illum alium cibum. (Hoc autem tempore edit de torta azyma, quantum est oliva moles, neque postmodum gustat quidquam) ut hic sit finis convivii illius, (hoc est, edendi in illa nocte) & ut gustus (seu sapor) carni Agni, vel Azyma torta sit in ore ejus: eus enim ejus est de Precepto. §. 10, Postea manus lavat, &c. ut antea. Judicet jam quivis, num ea Scaligeri fuerit mens, & eo possint ipsius verba trahi, quò trahuntur ab ejus Vindice! Meus certè spiritus id videre nequit; sed תְּהִלָּה וְרֹא יְהֹוָה spiritus alius est cum Vindice. At animus meus mihi dictat, quævis, nullo præjudicio occupatum, dicturum נִתְּנֵה רְא' זֶה Non videretur hoc esse, sicut illud, quod in similibus Talmudici usurpant. Sed de hoc iterum dicetur infrā Th.

5. Quod dicit, meipsum quoque facere & agnoscere in ea nocte duas veluti Coenas; ac proinde, si mihi hoc licet, quidni pariter id Scaligero, & meliori quidem jure, liceat, &c. Respondeo, nimis liberaliter Censorem mea verba exponere. Ubi unquam feci & agnovi duas Coenas? ubi unquam disertè dixi, duas fuisse in Paschate Coenas, quod me dicere facit in secundo Articulo pag. 194. & 195. scribens; quo-

modo ipse Buxtorfius dicit, duas fuisse in Paschate cœnas. Ubi quæstio? Dixi, Alio verò sensu dici aliquo modo posset, illos duplici cœnâ functos esse in ritu Agni Paschalî. An hoc est duas facere & agnoscere Cœnas? An hoc est dicere, duas fuisse in Paschate cœnas? An qui dicit, dici aliquid aliquo modo posse, dicit, illud esse? Imò an dicit, illud rectè dici, dicendum vel afferendum esse? Ego nullus unquam novos ritus invisi, & ne cum illud facere est animus. Præterea huic rei nihil superstruxi, sicut illi sententiæ Scaligeri, & aliorum, de Mensis secundis in Cœna Paschali, superstructum fuit; Christum in illâ alterâ Cœnâ Sacramentum Cœnæ instituisse, aut illam in suam Cœnam commutasse.

An meliore jure jam liceat, seu Scaligero, seu D. Cappello, ex Agno & נִצְבָּה seu Victimâ festi, unam facere cœnam, & alteram ex Mensis secundis illorum, quæ, uti modò vidimus, duplicitas tantum, vel si libuerit, triplicis poculi libatione, & hymni decantatione, nullo planè cibo, constabat, quam mihi (quod tam nunquam feci) ex נִצְבָּה & נַדְבָּה Agno & Victimâ festi, Lectoris æquâ arbitrio commisso.

6. Quod dixit Scaliger; Alteram Cœnam, seu Mensâ secundas Paschatis, ut & Pentecostes, & Scenopegias, à Judæis olim appellatas fuisse מִנְחָה קָרְבָּה; ad hoc.

Ego dixi; Scaligerum hoc sine teste dicere, Libros Judæorum nihil hac de re habere. Me aliquid de tali convivio vel cœnâ quidem invenire in Ritualibus Hebræorum, sed alio sensu, aliis in locis, & non nisi in duobus: In Paschatis, Pentecostes, & Scenopegias festis, nihil quicquam ea de re extare.

Quomodo hic defendit Scaligerum ejus Vindex? Nempe inquit, quod מִנְחָה סְעֻדָּה dicitur (uti vult Buxtorfius) Cœna, que jejunium precedit, non impedit, quo minus ἀπίκριμα Κανα πασχαλίς dicitur etiam, atq; dici possit מִנְחָה מִפְסָקָת סְעֻדָּה מִτְאֵר וְשָׁלָטָה, cum ejusmodi ἀπίκριμα revera clauderetur & absolveretur cœna illa. Et mox: Nam ἀπίκριμον dici potest מִנְחָה מִפְסָקָת סְעֻדָּה.

Respondeo; Censor hic iterum extra chorum saltat, nec prout oporebat, meos iustus recundit & repellit.

Non est quæstio, Quomodo hic Cœna pars vocari possit? sed quæstio est, An Scaliger rectè dixerit, eum sic vocatam fuisse? Scaliger enim non ait; Vocari potest מִנְחָה מִפְסָקָת sed; Vocabatur: nempe à Judæis,

à Judæis , florentibus ipsorum opibus , ac templo flante , ut verba ejus proximè præcedentia habent.

Ergo ad liberandum Scaligerum , probandum fuisse Vindici ; Hanc Cœna Paschalis partem vocatam sic fuisse à Judæis : Testes hic erant producendi Hebræi . Ille vero horum nihil facit ; sed dunt taxat ait ; quod alia Cœna sic (ut ego volo) appellata fuerint , id non impedit , quo minus & hoc sic vocetur . Imò impedit , quia illæ , quas ego nominō , sola sic à Judæis vocantur , & nullæ aliæ . Neque ego sic eas apello : sed Judæi in suis ritualibus . Quærat & inventiet . Addit , Et vocari posse ; Non quæritur , quid dici possit , sed quid sit . Et nostrūm non est novas appellationes Judæorum rebus & ritibus imponere . Quin imò non potest etiam ; Verbum πρῶτη enim non respondet Græco πρῶτην , sed verbum ριζὴν . Illud Græco πάσχει responderet . Sed hoc perinde est ; Dici possit , non possit , apparet , me justè Scaligero hic notam apposuisse .

Et sic vidimus , quām fortiter à nostro Censore Magnus Scaliger sit defensus in hoc Articulo .

X X X I I . Nunc , ut plenè illi satisfaciam , non reticenda mihi sunt ea , quæ , ad me solum spectantia , ab ipso producuntur . Horum sunt duo :

X X X I I I . Prīmò quærit ; Quomodo dicam , In priore Cœna Judæos edisse carnem ים Jugis sacrificij , cùm ים fuerit holocaustum , quod totum igni in altari absuniebatur , aut , si quid ex eo ederetur , id non à privatis , sed à solis Sacerdotibus in templo edi debuerit : de publico enim & pro toto offerebatur .

Ad hoc dico ; me illic annorare , ea haberi in Talmud de Pasch . cap . 5 . & 6 . neque nunc vacat , ut tunc , illa omnia ruminare , & videre , an illic etiam aliquid de ים extet ?

Deinde , non diffitebor , me suspicari , eum in dictis Talmudis capitibus de Mactatione quoq ; ים Tamid agatur , ex incuria forte hanc vocem ibi irrepsisse , & mihi excidiisse : quia video , Ritualia mentionem facere tantum Chagigæ .

Verum hoc מִן־יְהוָה אֲלֵיכֶם nec addit , nec demit præsentī causæ , neque ullum detrimentum inferrei quod ibi dico . Nam sic Chagigæ seu sacrificii festi comestio sola , tanquam ordinaria , esum Agni Paschalis præcedebat .

X X X I V . Secundum est hoc : Quod autem Buxtorfius vult , Ju-

deos non comedisse Agnum, nisi post cœnam communem & ordinariam, quia Agnus non comedebatur (uti Judæi volunt) nisi ל' השבעה à satiatis, sive post satietatem; vel hoc est ab hodierno Judæorum ritu, qui diversus est à veteri (nam ex Majemonide constat, post primam חנינה & Agni deslibationem, productam fuisse statim cœnam ex reliqua procul dubio tum Agni, tum בשר כבש Carne, nisi quod aliquid ex Agno seruatur in Cœna sinem, quando denud & postremo aliquid de Agno degustatur) vel illud Judæorum dictum, Agnus non comeditur, nisi à saturis, intelligendum est de postrema, in fine Cœna Paschalis Agni degustatione solenni. Hæc ille.

Ad hæc respondeo: Non ego, sed Judæi hoc volunt, quod ego dico; In Commentario libri Precum in 4. Cracoviæ edito, f. 93. col. 2. ad ista Haggadæ verba, הַשְׁאֵל legitur: מה הוא אומר הוכנס מטה החוקם כל בז כינוי שעריך היומ בפסח ל מה אנו אוכלין חנינה קורט הפסח הלא הפסח עיקר: או משיבין לנו עוזרין זכר בכהלות הפסח שאין גאנך לא על השבעה. כד' טישאר טעמו בעיגו h.e. Quando Sapiens querit; Quid sibi volunt ista statuta? vult dicere; Quandoquidem principale hujus diei consistit in Agno Paschali, qua de causa comedimus Chagigah ante Pesach vel Agnum Paschalem? Tunc respondent ei: Nos facimus istud secundum ritus Paschalis agni, quod non comeditur nisi à saturis, vel, post satietatem, ut nempe sapor ejus in ore nostro remaneat.

Idem docent omnes libri Judæorum rituales. Idem docet Majemonides, scriptor, Censoris judicio, antiquus, in Canone à nobis producto suprà Thes. 22.

Quinimò Talmud ipsum, Majemonide longè antiquius, idem tradit. Sic enim disertis verbis scribitur in Talmud de Paschate fol. 70. col. 1. פניא חנינה הבאה אם רפסח נאכלת תחילה כדי שחרת פסח נאכל על השבעה. h.e. Chagigah si veniat seu concurrat cum Pesach (Agno Paschali) tum illud prius comeditur, ut Pascha comedatur post satietatem.

Nescio quid magis aperte in hanc rem dici possit. Itaque cùm hoc in Talmud ipso doceatur, & quidem tanquam doctrina Mischneica, quod vox וְנִמְלָא indicat, quae præmittitur, non videtur esse ex novitio & hodierno, sed à Veneri Judæorum ritu. Caulam hujus rei etiam hanc legi: שֶׁלֶא חֲמֵץ בַּאֲכִילָה שֶׁלֶם הַשְׁמִית בָּיִת Ne ex esu ejus ulla percipiatur voluptas corporalius: sed

sed ad solam precepti observationem sint intenti, in Comment. lib. Precum, fol. 94. col. I.

Unde quod Majemonides dicit §. 7. videtur de Patrefamiliâs duntaxat usurpandum, & levi degustatione consecrationem comitante, non de communi & universalí ejus eſu, quæ sequitur §. 9. in Majemonide. Hæc de Primo.

X X X V. SECUNDUM quod, ex opinione & sententia D. Capelli, sine magna & justa causa reprehendo in Scaligero, est: *quod Scaliger dicit duas pariter fuisse in reliquis festis cœnas.*

At verò hic committit I. Fallaciam Compositionis & Divisio-
nis; Non enim hoc totum est, quod sub numero 2. reprehendo;
sed insuper addendum erat; *quarum altera à Judais מפסחת dicta fuerit.* Et hoc est, ad quod præcipue in secundo hoc Arti-
culo respexi. Hinc tota mea Annotatio huc refertur, de quo verò
jam in præcedenti Atticulo primo dictum. De duplice Cœnâ Pa-
schali jam egi sub numero I.

Sed quomodo defendit has duas Scaligeri Cœnas? Verùm, in-
quit, *cum Buxtorfius ipse non neget, fuisse in reliquorum Festorum cœnis illud quod vocant מיקומין sive Secundas mensas, aut Bellaria;* cur Scaligerum reprehendit, quod dicat, *fuisse in illis festis duas cœnas?* non enim aliud vult Scaliger (*uti modò jam dictum*) quam duas fuisse distinctas unius cœnae partes, &c..

Misera defensio Scaligeri, & duplicitis Cœnæ Paschalis, reliquo-
rumque festorum. Si altera illa cœna simpliciter idem fuit Scaligero quod *Mensa secunda*, vel *Bellaria*, cur maximis & solennioribus festis tantum duplē Cœnam assignat? annon omnia pran-
dia, omnes cœnae, vel dierum solennium, vel hominum in re lau-
tiore constitutorum, fuerunt sic duplices? An in illis duntaxat so-
lennibus festis, Scaligero memoratis, Bellaria inferebantur? An
סעודת מפסחתי (quomodo Scaliger alteram hanc Cœnam vocat)
etiam idem est quod *Mensa secunda* Vel *Bellaria*? Hoc utiq; seque-
tur, & necessariò dicendum erit, si Scaligeri verba juxta mentem Vindicis ipsius accipienda & exponenda. Qui verò hoc unquam audivit? Cedò locos, authoritates aliquas Hebræorum. Certè
קורין עכבריש Telas aranea texuit hīc Vindex, quæ magno illi Heroi
nec pro vestimento, nec pro tegumento, multo minus pro scuto,
inservire possunt.

XXXVI. TERTIÒ & hoc Vndiciis suis dignū censuit; quod Scaligerum hoc nomine reprehendā; quod discrimen statuat inter secundas Paschatus, & reliquorum festorum mensas.

Quomodo verò hic vindicat Scaligerum? At, inquit, negare non potest Buxtorfius, in Cœna Paschali, post tertiam lotionem, degustatam fuisse tortam Azymam, unā cum Acetariis, eaq; intincta fuisse in Embamma, ad juncto tertio & quarto poculo, qua ebibeantur. Hoc autem illud est, quod Scaliger vocat Secundas Paschalis cœna mensas, quasq; ideo dicit diversas fuisse à secundis diiorum Festorum mensis, quod in illis apponenterunt Bellaria (quod ipse Buxtorfius non negat) in istu verò loco Bellariorum essent mœdis cum torta azyma.

Quid audio? me negare non posse, in Cœna Paschali, post tertiam lotionem, degustatam fuisse tortam Azymam, unā cum Acetariis, eaq; intincta fuisse in Embamma? Imò nego, & pernego, & meam hanc negationem confirmo manifestissimè ex Majemonide, & omnibus recentioribus Ritualibus. In admirationem, imò stuporem dar me tam confidens asseveratio, & ingenuè profiteor, vel mihi, vel Censori meo, hīc fumum aut pulverem esse in oculis, alterutrumq; necessariò cæcutire. Ego testor, me omni diligentia nihil simile invenire & eruere posse ex Hebræorum scriptis. Aliquid jam hac de re actum est paulò antè ad articulum primum: sed necesse est hīc repetere, & quædam addere, in gratiam eorum, quibus hæc non ita trita:

Tertia hac lotio manuum, ea est, cuius mentionem facit Majemonides s. 10. Quando ea fit? Videamus Antecedentia & Consequentia, seu Comitantia. Antecedentia eam, habentur in præcedenti s. 9. Fiebat illa nempe, Posteaquam convivium est productum, & unusquisque edit & bibit, quicquid ipsi libuerit: posteaquam edit de Agno Paschali ני"ב: posteaquam nullum amplius ei licet gustare cibum, quod gustus agni sit finis convivii illius (respectu nempe ciborum) & ejus sapor, ad recordationem precepti, in ore ejus remaneat. Sic olim. Hodie post eum ultima torta azyma, post quam itidē nihil amplius gustare licet. Hæc proximè antecedunt lotionem. Quænam verò sunt quæ eam comitantur, & proximè consequuntur? An degustatio Tortæ azymæ, vel acetariorum? Nihil minus. Quid ergo? Respondeat Arbitrus noster Majemonides: Postea, inquit, manus lavat (tertiâ scilicet) & recitat Benedictionem בָּרוּךְ cibi Capiendi (ut D. Censor exponit)

ponit) super poculum tertium, exhibet illud, ac postea miscet poculum quartum, & absolvit super illud הַלְלוּ הָנָה Hymnum, recitatq; super illud Benedictionem Cantici, &c. neque postmodum quidquam gustat totâ illâ nocte, exceptâ aquâ. Licit tamen adhuc infundere poculum quintum (si quis velit) &c. Ex his apparet, Tertiam hanc lotionem manuum (a qua Censor iroster vult inchoari mensas secundas Coenæ Paschalis) nihil sequutum fuisse, nisi Libationem poculorum duorum, vel etiam, si quis delectatus fuerit, quinti, cum recitatione Benedictionis sive Gratiarum actionis à mensa, Consecrationis, & Hymni solennis. Ciborum, Carnium, Azymorum, Acetariorum efui finis erat impositus ante tertiam lotionem, & ante tertium poculum. Non possum satis mirari hanc fiduciam, quâ ista adhuc in has mensas secundas ingerit & intrudit, & repeto, vel turpiter ipsum falli, vel me crassissimo errore teneri, & glaucoma densissimum oculis meis objecatum esse, ut quod video, in quod oculos intendo, nec videam, nec videre queam.

Cum Majemonide consentiunt reliqui omnes, & quidem, si quid video, manifeste.

Arba Turim, Schylchan Aruch, Ritualia celeberrima, parte primâ sic nobis haec referunt Num. 473.474.475.476.477.478.479.480. 481. Numero dicam, & summatim perstringam: 1. Poculum primum, & quæ illud comitantur, lotio manuum prima, &c. 2. Poculum secundum, lotio secunda, comedio azymorum, acetariorum, carnium & pascharis, vel אֲפִיקוֹרִים (his scil. temporibus, quo Paschali agno destituuntur) & expressa prohibitio, ne quicquam postea comedatur, Numero 478. 3. Poculum tertium (qui Majemonides tertiam lotionem addit) cum sua consecratione solenni, & בְּרִכַת הַמֶּלֶךְ Benedictione mensa, h.e. Gratiarum actione mensa, poculum quartum, cum abolutione Hymni, &c.

Et sic omnes alii, ut & libri Precum. Unde apparet, Esum omnium appositorum, & ipsius etiam agni Paschalis olim, & hodie נְסִירֵי תְּהִלָּתָה אֲכִילָתָה אֲלֵיכָם Placenta præcederè hanc tertiam lotionem, à qua D. Cappellus secundas Mensas inchoat. Non post tertiam lotionem, non post tertium poculum, non in Mensis secundis ista, quæ Cappellus dicit, edebantur, sed נְעִיר in principali coenæ parte. Probandum, & testimoniis Hebræorum declarandum erat, post tertiam hanc lotionem, post libatum tertium poculum,

culum, aliquid vel τὸν πηγέα, vel azymogum comedum suffit, vel loco Bellariorum appositum. Non sufficit haec dicere, testibus idoneis sunt confirmanda; אֵלֹא רָאָתִי לֹא רָאָנוּ Si hos non video, non credo.

XXXVII. Seduxisse videtur aliquo modo D. Censorem meum haec phrasis, ברכת הַמּוֹן Benedictio cibi, quā Majemon utitur in s. 10. quando ait: נָצַר קְדוּשָׁךְ זֶה וְמִבְרָכָת הַמּוֹן עַל כָּל שְׂלָל. Hic enim eam Benedictionem intellexit quam recitare convenit ante mensam: nam sic reddit; Postea manus lavat, & recitat Benedictionem cibi capiendo super poculum tertium, ebitq; illud. Sed præter mentem Hebræorum: בְּרוּכְתָּה הַמּוֹן Benedictio cibi, non est Benedictio cibi capiendo ante mensam; sed est, Benedictio cibi capti; Precatio post mensam, Gratiarum actio. Hinc Pater meus in Synagoga Germanicâ pag. 436. novæ editionis, reddidit; Witten darnach ab Eisc. Locutio desumpta ex Deut. 8. v. 10. וְאַתָּה תְּשִׁיבֵת וְשִׁבְעַת וְבָרְכָת אֶת "אֱלֹהִיךְךְּךְ Cum comedisti, & saturatus es, benedices Domino Deo tuo, propter terram optimam, quam deditibi. Unde Rabbini inferunt שְׁנָאָכְלָה וְנִשְׁבְּעָה ut benedicamus Deo Opt. Max. posteaquam comedimus & saturati fuersimus. Gratiarum actio est prolixa, quatuor partibus constans, quarum prima vocatur בְּרוּכְתָּה הַזֶּה, & dicitur esse composita à Mose: secunda, בְּרוּכְתָּה הָרָץ, quam dicunt ordinasse Jēhosuam, tertia, בְּרוּכְתָּה יְרוּשָׁלַם quam volunt ordinatam à Davide & Mose; quarta, בְּרוּכְתָּה הַזֶּבֶב וְהַפְּטִיב, quam dicunt à sapientibus posterioribus esse additam. Videatur אֲרוֹן חַנְקָה יְרוּשָׁלַם in parte בְּרוּכְתָּה הַקְּדוּשָׁה Ritibus benedictionis mense, seu Gratiarum actione num. 187.188.189. ubi de formulis ejus agitur, & apparebit veritas: fusiū vero in sub iisdem numeris. Formula ejus extat in Majemon. in סדר תפלה. Præcipua etiam ex ista Benedictione refert Paulus Fagiis, in Targum Deut. 8. Initium ejus est: בְּרוּךְ שְׁאָכְלָנוּ מִשְׁלָוּ וּבְטוּבוֹ חַיָּנוּ בְּרוּךְ שְׁאָכְלָנוּ מִשְׁלָוּ וּבְטוּבוֹ חַיָּנוּ: בְּרוּךְ הוּא בְּרוּךְ שְׁמוֹ: בְּרוּךְ אֱתָה "אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַזֶּה אֶת הָעוֹלָם כָּלּוּ בְּטוּבוֹ וְכוֹן h. e. Benedicamus ei, de cuius bonis comedimus, & cuius bonitate nutriti sumus. Benedictus sit ipse, Benedictum sit nomen ejus. Benedictus sit Dominus, Deus noster, Rex mundi, qui alius mundum totum, &c. Vel hinc ergo iterum liquet, post Lotionem tertiam, quam continuo sequitur Poculum tertium, nihil amplius comediri solere;

solere ; quia cum libatione illius poculi conjungitur Recitatio Gratiarum actionis à mensa. Itaque hīc revera , quod Hebræi ajunt, קְעֵנָה הַפְּקָדָה invertit scutellam (imò mensam) super os ejus D. Censor meus.

X X I I X . QUARTUM & QUINTUM sequitur, quod Scaligerianæ וְאַמְּגִינּוֹתָא Vindex in me animadvertisit. Duo enim hīc conjungit.

Quarto, inquit, reprendit Scaligerum, quod vocat Secundas Paschalis cœna menias מִזְבְּחָה אֲשֶׁר כְּנוֹתָה , & cum ei adverteretur Rabbinorum dictum ab ipso Scaligero productum, חַדְשָׁתָן אַחֲרֵי הַפְּסָחָה אֲזַמְּרָה מִזְבְּחָה מִזְבְּחָה עַל כְּנוֹתָה בְּשִׂירָה.

Pace Antagonistæ mei, non reprehendo hoc nomine Scaligerum. Nam nullibi Scaliger dicit, Secundas Paschalis cœnae mensas dictas fuisse אֲזַמְּרָה . Dicit Bellaria sic vocata fuisse, quod verum. Non reprehensionis, sed illustrationis causâ notam meam ad hanc vocem adjeci.

X X X I X . Quomodo verò vindicationem suam instituit? Verū, ait, ad Ἐπίκωμα quod attinet, agnoscit ipse Buxtorius, tertiam azymam, que in fine Cœna Paschalis reservabatur, quaž, cum προΐμα της οὐκετὶ intincta in χρόνῳ comedebatur, dici etiamnum ab hodiernis Ju-deis Ἀπικόμα.

Ambigue hīc loquitur Censor, neque hoc dico, aut agnosco, quod ille me facit dicere & agnoscere. Agnosco, Tortam azymam dimidiam, quam hodierni Judæi, loco agni Paschalis comedunt, vocari ab illis מִזְבְּחָה; non quam olim reservabant: nam de illa tortâ azymâ, à veteribus reservatâ, ego nihil hactenus legi, ac proinde dubito: multò minus hoc legi, veteres ejusmodi tortam Azymam in fine Cœnae habuisse, quam appellaverint אֲזַמְּרָה.

Deinde notari velim, ultimam illam Agni Paschalis degustationem, post quam nihil amplius cibi gustabant, olim cum amaris & azymis, in χρόνῳ intinctis, factam fuisse: Sed istam Tortam azymam, quam hodiè Judæi in fine Cœnae comedunt, quamque אֲפִיקּוֹם appellant, non cum amaris herbis, sed solam, comedì solere: Sic enim scribitur in ל' בְּנֵי הַחֹור, in χρόνῳ num. 477. s. 1. אֲבָל אֵין צְרִיךְ לְרַכְסָו בְּמָרוֹר וְלֹא לְטַבְּלוּ בְּחַרְוָס. בְּמוֹ שְׁאַרְיוֹן עֲשָׂה הַצְלָל בְּזַמְּן שְׁחִידָה בְּהָ קְיִסְסָשׁ שְׁחִידָה כּוֹרֶךְ כְּלָשׁוֹתָה.

פסח מצה ומורר וטובלן בחרוזות ואוכלים יהוד אנו אין עושין בו כי כבר
 לאנו ידי כולם ולא נשארא לנו לעשותות נור אלא בנוו אכילה ת הפטת
 על השובע לרשותה h. e. Sed non opus est, ut eam (particulam de
 torta ultima) convolvamus cum herbis amaris, aut in torta intin-
 gamus, sicut Hillel olim faciebat, stante adhuc domo sanctuarii, qui omnia
 ista tria, Pesach, Amara, & Azyma convolvebat, & in intincta,
 simul comedebat. Nos non ita facimus, quia jam ante a his omnibus sat
 fecimus, nec ullum aliud memoriale nobis restat faciendum, nisi respectu
 Agni Paschalia solius, post saturitatem carnedi soliti.

Quid porrò inde infert Censor? Cum igitur Scaliger secundas
 Raschalius cœna mensas nibil aliud esse velit, quam tortam illam azymam
 cum τηρίῳ in Embamma intinctam, adjuncto poculo; quo jure eum
 Buxtorfius reprehendit, quod mensas illas secundas vocet. אפיקומן?
 Απικόμως?

Ad hoc jam in superioribus est responsum, & ostensum, post
 Esūm Agnī, post poculum tertium, post lotionem tertiam, nullum
 cibum, neque etiam herbas, degustaras fuisse, secundum Hebræo-
 rum Ritualia. Si Scaliger hoc sensit, quod ipsius Vindex, in eo-
 dem errore fuit, vel ego erro. Hoc ergo, ut suprà quoq; dictum,
 prius oportet demonstrare.

Præterea, ubi, & quibus verbis reprehendo Scaligerum, quod
 mensas illas secundas vocet. אפיקומן. Scaliger hoc non facit: ne-
 que Buxtorfius eum hoc nomine reprehendit: Aerem iraque ca-
 dit Censor meus.

Pergit: Nec repugnat Magistrorum dictum, Οὐκ ἀπολύτως τὸ δεῖπνον
 ἀπικάψω: nam in eo dicto significat Bellaria, non verò torta
 illam cum τηρίῳ, qua erat loco Bellariorum in aliis Fefis usur-
 patorum.

Quamvis nihil hic ad rem, tamen respondebo ~~איך~~ איך. Omnitudo repugnat: nec impedit, quod ibi Bellaria signifi-
 cat: quia alia omnia cibaria excludunt, dum ajunt, post פסח
 hil amplius comedendum. Apponā hic brevem explicationem hujus
 Canonis, quæ legitur in Commentario libri Precum in 4. quæ sic
 habet: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כלபער אין עושין סלוק ולא:
 פסחים לאכילה מפיעי מנדיש גמנהרג כל סעודות אלא בגין האכילה
 בשגופטראין מסעוזתן אוכליין בז'ות מבשר הפסח ולכך אנו אוכליין עזבנה
 אין מפטירין מסעוזתן אוכליין בז'ות מבשר הפסח ולכך אנו אוכליין עזבנה.
 h. e. Sensus hujus Canonis נגיד בז'ות מטבח באחרונה נגיד נפסח

אחר הפסח אפיקומן est, quasi diceretur; Non cludebant vel finiebant
 hanc cœnam speciebus tragematum, sicut sit in omnibus aliis cœnis: sed in
 fine cœna, quando discedebant à sua cœna, comedebant de carne Pascha-
 tu, quantum est olivæ molos. Unde nos hodiè similis magnitudinis particu-
 lam comedimus de torta azyma, in fine, ad memoriam Agni Paschalis.
 Ubi hic apud veteres mentio azymorum, aut amarorum, post agnî
 etum? Sic potius Agnus ipse præstaret vicem Mensarum secun-
 darum. Magis disertè Obadias de Bartenora, qui negat, quicquam
 post Pascha, etiam Bellariorum loco, in hac cœna appositum vel usur-
 patum esse. Apertos verbis testatur hoc in Mischnájoth Pesachim
 cap. 10. ad §. 8. ad vocem אפיקומן, in Commentario suo:
 לאחר שאכלו את הפסח אין נפטרין מז הפסחה באלילה מפי טהיר ופירות
 שרגילין לאכלה לקוח סעודת אפיקולו במקומן שלא יאכלה טעם הפסח מפי
 Posteaquam comederunt Pascha, non discedunt à prandio cum esu trage-
 matum, aut fructuum, quos solebant edere pro bellariis, vel etiam quo-
 piam alio, loco illorum, ne sapor agni periret ex ore ipsorum. Enīc
 manifestè testatur, nihil אפיקולו במקומן etiam loco bellariorum fuisse
 adhibitum.

Denique ut aliquem colorem suæ sententiæ inducat, subdit;
 Neque alia foris de causâ videtur dicta ista Torta אפיקומן, επίκωμον,
 quam quia in cœna Paschali illa eundem obtinebat locum, quem in reliquis
 Cœnis obtinebat επίκωμον seu Bellaria:

Cur ista Torta dicatur אפיקומן aut επίκωμον (siquidem est Græcum επίκωμον, ut videtur) haud equidem ita certè scio: hoc verò scio, neminem Hebraeorum scribere, illam eundem in Cœna Paschali obtinere locum, quem in reliquis Cœnis obtinebant Bellaria. Omnes uno ore scribunt, illam esse הפסח הצעיר על השובע עלי Agni Paschalis in fine Cœna à saturis comeſti, adhiberi loco Agni Paschali, & ipsius vicem præstare, cum jam in hoc exitio, & extra terram sanctam, Agnum ipsis mactare & edere non licet, quod longè est aliud. Ideò verò scribunt, se Azyma, non verò Carnem assam in hunc usum adhibere, ne, si carnes comedenter, videri possint Pesach edere extra terram suam. Tantum de אפיקומן.

X L. QUINTUM in quo injustè Scaligerum reprehendo, est Nomen קנוּח, de quo sic scribit Censor: Ad פְּנֵי quod attinet, dicit Buxtorfius, Tortam ultimam cum acerariis dici קנוּח הַטָּוֹן Abster-
 nent cibi, quod eā abstergeretur sapor & gustus carnium, que in prece-
 dente Cœna devorata fuerunt.

Quomodo vindicat? Egregia verò, ait, reprehendendi tantū virum causa; quasi non posit Torta illa dici קְרֵבָה, quandoquidem, fatente ipso Buxtorfio, vocabatur קְרֵבָה נִזְנַת.

Respondeo; Censor meus iterum hīc mihi affingit, quod ego nec dixi, nec scripsi, nec somniavi. Ubi ego unquam scripsi, Tortam ultimam (quam hodierni Judæi in fine Coenæ Paschalis adhibent) unā cum acetarii dici קְרֵבָה נִזְנַת Abstersionem cibi? Quando vel ubi scripsi, *Judaos cum Torta illa ultima comedere solere acetaria, sive herbas amaras?* Ubi rationem reddidi, cur Torta illa ultima vocetur קְרֵבָה? Nunquam de hoc cogitavi, qui ritum illorum non ignoravi, neq; illud, quod paulò ante sub Thes.33. ex *Levusch hachor* adduxi: Hoc unum. Quando vel ubi scripsi, Tortam illam ultimam vocari קְרֵבָה Abstersionem cibi, quod eā abstergeretur sapor & gustus carnium, quae in precedente Cœna devorata fuerunt? Istane ego scripsi? אֲתָה בְּדִיעָתִי Nunquam hoc mihi in memorem venit. Imò ne verbulum quidem horum omnium dixi vel scripsi. Quā igitur fronte scribit Vindex? Dicit Buxtorfius. Verba mea de hac voce hæc sunt: קְרֵבָה Kinnuach, proprie est Abstergio, à radice קְרֵב Abstergere. Solum autem, & nudè sic possum, non significat Bellaria; sed cum adjectione, קְרֵבָה סְעִירָה Kinnuach südah, Abstergio convivii, quod iis prima mensa cibus abstergeretur. Sed hoc levius est. Quid in his verbis eorum, quæ mihi affingit? Ubi mentio Tortæ? ubi mentio acetariorum? ubi cæterorum, quæ me facit dicere. Sed non satis.

Ut mihi in reprehensione mēa affinxit aliena: ita quoque idem facit bono Scaligero, quem defendit in eo, quod & ipse nunquam cogitavit. Ubi Scaliger scripsit, Tortam illam dici קְרֵבָה? Nuspiam. Quid ergo dixit Scaliger? Nam illa (sc. mensæ secundæ) in aliis solennibus, variis bellariis instruebantur, easq; (mensas secundas aliorum solennium conviviorum) aut Graco verbo Κριόπαντα διπλωματα, aut patrio קְרֵבָה Kinnuach vocabant. Nempe Scaliger dicit Bellaria aliorum conviviorum vocari קְרֵבָה, non Tortam ultimam, quam Judæi hodiè adhibent.

Itaque cum umbris, & pro umbris, pugnat hīc Antagonista meus. Etenim vult Scaligerum defendere in eo quod nunquam dixit, & quod ego non carpsi. Torta illa ultima nuspiam à Judæis vocatur קְרֵבָה Abstergio Convivii; multò minus, קְרֵבָה. Si vel

Si vel me vult iustè redarguere, vel Scaligerum defendere, probandum ipsi erit, Bellaria, seu Mensas secundas, aut Tragemata, vocari à Judæis separatum עירען. Nam hoc est quod Scaliger afferit: & hoc est quod ego nego. Dicer; Si עירען עירען vocantur, ergo etiam dici poterunt עירען solum. Nego 1. consequiam. 2. Non est quaestio hic quid dici possit, sed quid olim à Judæis dictum fuerit: quia Scaliger scriptit *Vocabant*, (sc. Judæi) non *Vocari* potest. Itaque hic planè extra oleas abreptus est Censor meus.

X L. I. Ettamen, tanquam repreclarè gestâ, triumphans quasi, & festivè sibi applaudens, progreditur ad Cameronem quoque à mea reprehensione vindicandum:

Eodem, inquit, pariz jure, hoc est, nullo perstringit Cameronem, quod dicat, benedictionem Tortæ azyma vocari à Judæis עירען, cum non ipsius Tortæ, sed Poculi benedictio (uti vult Buxtorfius) sic ab ipsis vocetur.

Verba mea Th. 46. hæc sunt: In Myrothecio Cameronii Matth. 26. scribitur; Εὐλογίας hanc à Judæis vocari עירען Sanctificationem. Non hac Εὐλογία Panis sic vocatur, sed ea qua super Poculo recitatur.

Hæc sunt verba, quibus dicit me Perstringere Cameronem. Esto. Videamus verò, Juréne aliquo, aut nullo id fecerim? Cameron dicit; Benedictionem Tortæ Azyma vocari à Judæis עירען: Ego dico; Istam Benedictionem non sic vocari à Judæis: sed alteram, quæ super Poculo primo recitatur, & hoc nomine perstringo Cameronem. Antagonistæ meo ergo, Cameronem defendi, probandum incumbit, Benedictionem Tortæ azyma vocari à Judæis עירען.

Quomodo hoc probat? Quasi verò, inquit, si Poculi benedictio rectè dicitur עירען, Torta Azyma, Acetariorum, & reliquorum ciborum, qui mensa imponuntur, Benedictio, non possit etiam dici עירען; cum eadem sit illis omnibus appellationis illius ratio. Cur enim Poculi benedictio dicitur עירען, nisi quia formulâ Benedictionis, qua illi primitur, poculum veluti sanctificatur, hoc est, ad usum sacram destinatur? Eadem est autem reliquarum rerum, qua mensa imponuntur & benedicuntur, ratio. Atque eo omnino respexit Apostolus, quem dicit, cibos nullos ex se esse immundos, sed omnia fidelibus sanctificari per precationem; ἀνάγεται διὰ τοῦ θεοῦ, καὶ εἰδέχεται 1.Tim.4.5.

Repondeo; hic iterum extra chorum saltat, & longo hoc logo.

¶ dicit. Próbandum ipsi incumbébat, *Benedictionem Torta azyma à Judæis vocari* *שְׁלֵמָה*: afferenda hīc loca erant ex libris Precum, vel Ritualibus, ubi sic à Judæis vocetur. Ille verò probat, *Sic dici posse*, quod ego non nego, sed liberalissimè ellargior. Quidni sic possit dici? Sed hoc non est in *Controversia*. Nisi Vindex probaverit, *à Judæis vocari* *Benedictionem Torta azyma* *שְׁלֵמָה*; manebit, me jure optimo hic notam hanc apposuisse ad observationem Cameronis. De hac verò *Benedictione*, sive *Sanctificatione*, vide plura inf. Thes.

X L I I . Ita quod mihi, sub finem istius Paragraphi, impingit & inurit stigma; *Nimia est ista Domini Buxtorfii in magnis viris redarguendis σειργία & λεπτολογία*, me non tangit; eum manifestissime, & ipsa meridianâ luce clarius, hactenus ostenderim, me neminem magnorum istorum virorum sine iusta ac sufficienti causa redarguisse. Si vero justè ubique id feci, quâ specie *nimum fecisse dici potero?* An nimia σειργία & λεπτολογία nomino conveniri potero, si pariter dixero, Censorem meum ab initio statim Exercitationis ad locum Zoharis pag. 216. non recte dicere; *שׁוֹרָה* est Schola, Academia, in qua sensus & expositiones ejusmodi allegorica docentur. Ubi quæso didicit, vel legit, *שׁוֹרָה* esse Scholam, Academiam? Non *שׁוֹרָה*, sed בֵּית מֻזְבַּח id significat. Annon corrigendi, redargundi, qui haec in suis scriptis, tanquam magni Doctores in Israele, tyronibus instillant, ac propinrant? Haec non est λεπτολογία, sed ἀκριβολογία, quam non in *vito* sed in laude ponunt Hebrei, in Eruvin fol. 53. col. 1. Instituitur illuc comparatio inter incolas Judææ & Galilææ; quorum illi accurati & curiosi erant circa linguam suam, hi negligentiores & minus poliei. De illis, incolis scil. Judææ, dicitur; בֶּן יִהוָה שְׁהַקְרִיב שְׁוֹנָעַ לְעֵדָה Homines Judææ, qui accurati fuerunt in lingua sua, in illorum manibus lex fuit stabitis, h. e. illi solidam eruditionem ac doctrinam habuerunt: De Galilæis vero: De Galilæis בֶּן גָּלִיל שְׁלָא הַמִּקְדָּשׁ לא נִתְקִימָה תְּרוּתָם בִּירְטָם, qui non accurati fuerunt in lingua sua, in illorum manibus Lex non fuit stabilis, &c. Sic vagæ & fluctuantis scientiæ ut plurimum indicium est ista Καρναλογία, & ἀκριβολογία. Itaque nimia potius mihi videtur D. Cappelli in magnorum virorum erroribus sine causa defendendis σειργία & λεπτολογία. Ignoscet mihi, si ipsius sententiam, paululum immutaram,

כְּסֶפֶת הַיּוֹם לְלִגְיָה ; Ar-
gentum tuum conversum est in scorias : vicissim audit ; סְבָאָק מִהְוָל ; בְּפִיּוֹ Vinum tuum dilutum est aquâ.

X. L I I I. Sextus Articulus :

Scaliger scripsit: *In locum bellariorum afferebatur in tryblio acetarium ex intybie & lactucis agrestibus*, quorum quia tristis succus & amarus, propterea ex aceto, ac aliud nescio quibus, embamma conficiebatur, in quod azyma & amara illa olera intingebantur. *Vocabatur חֲרוֹסֶת*. Id hodiè conficitur ad spissitudinem illius embammatis, quod vulgo Mustaceam nonnulli, omnes autem Galli Mustardam à Sinapi vocant. Erat enim satra olerum amarorum, quæ alii ejusmodi spissabatur. Illius mentio crebra in Digestis Talmudicis, Titulo עִירּוֹבִים פְּסָחִים &c.

Ad hæc verba notavi ego: *Gravissimè hic hallucinatus est vir summus*: hallucinationem hanc per quatuor puncta expoho;

X. L I V. Quid ad hæc Censor meus?

Sexto, inquit, reprehendit Scaligerum; quod dicat, loco Bellariorum: (que reliqui canis, secundis mensis inferebantur) illata in Cœna Paschali: fuisse in tryblio acetaria ex intybie & lactucis agrestibus.

Hoc non est, quod sub sexto numero reprehensum volui: id enim jam præcesserat. Pergit;

Ubi tres notat gravissimas, scilicet, magni illius Viri hallucinationes.

Non tres, sed quatuor noto. Et quod dico, *Hic gravissimè hal- lucinatus est*, non de unaquaque dixi, sed de toto paragrapho, qui quatuor hallucinationes comprehendit.

i. *Quia חֲרוֹסֶת non fuit acetarium, sed spissum Embamma, ex Variis fructibus, cum Vino & Aromaticis coctum.* Sic Censor primam hallucinationem exprimit, à me notaram.

Quomodo defendit? Scaliger, inquit, non ignoravit, imò exserte agnoscit illud חֲרוֹסֶת, & quidem quale à Buxtorfio describitur: ait enim, fuisse ad spissitudinem illius Embammatis, quod vulgo Mustaceam, Galli Mustardam vocant, nec illud נְסֵחָה confundit cum acetario, cùm dicat, istud in illud intingi, acetariumq; constare ex intybis & lactucis agrestibus. Quid hic est, queſo, quod jure reprehendere posit in Scaligero Buxtorfius? An forte istud, quod dixit, Embamma dictum חֲרוֹסֶת confessum fuisse ex aceto, & alius nescio quibus; cùm non ex aceto, sed ex vino affuso conficiatur, ex hodiernorum Iudaorum ritualibus.

Sic

Sic Censor meus. Ego verò respondeo, illum non satis benè meam mentem vel percepisse, vel expressisse. Itaq; magis dixerè & perspicuè me explicabo.

Scripsì híc, *Scaligerum non distinctè sati illa, quorum mentionem facit, proponere.* Quænam verò illa? *Acetarium, Embamma, & Intinctione.* Quid in his desidero? vel quid carpo? Non hoc, quòd Scaliger dixit, *Acetarium constituisse ex Intybis & Lactucis*: non simpliciter, quòd dixit, *Embamma confectum fuisse*, in quod azyma, & amara illa olera intingebantur; non quòd dicit, *Embamma illud ex affuso aceto confectum fuisse.* Quid ergò? Hoc, quòd per Intinctionem, cuius meminit, hæc mihi visus est confundere, & existimasse, Olera hæc amara in illud embamma, ad illud spissandum, per intinctionem macerata quasi, & illuc relicta fuisse. Hanc ipsius mentem fuisse, prodere videntur hæc Scaligeri verba: *Erat enim satura olerum amarorum, que aliis ejusmodi spissabatur.* His mihi verbis videtur respexisse ad *Embamma* אַרְוֹסָתָה, non ad *Mustaceam* vel *Gallorum Mustardam*, ex sinapi confectam: nam hæc, quod sciam, non solet oleribus amaris spissari, sed ad dulcedinem inclinat, unde à Musto & dulcedine multi, ex quo confici solet, nomen habet. Et si huc respexisset, dixisset, *Erit*, non *Erat*; Item, *Spissatur, non spissabatur.* Ergo existimasse omnino videtur Scaliger, *Embamma* illud אַרְוֹסָתָה per intinctionem herbarum illarum amarorum appositi acetarii spissatum fuisse. Adde quòd in verbis mox seqq. offæ quidem azymæ, in illud embamma intinctæ, & devoratae, nullam Olerum amarorum intinctorum & devoratorum mentionem faciat.

Hoc est quod præcipuè híc in Scaligero reprehendi. Si hoc non voluit Scaliger, ne scio ego, quomodo ista ipsius verba accipienda, aut quoniam referenda sint; *Erat enim satura olerum amarorum, que aliis ejusmodi spissabatur.* Si aliud voluit, saltem non distinctè, quod desidero, se explicavit.

Quòd verò suspicatus est Censor, me hoc fortè voluisse reprehendere, quòd dixerit, *Embamma אַרְוֹסָתָה Confectum fuisse ex aceto,* cùm non ex aceto, sed ex vino affuso conficiatur, ex hodiernorum Judæorum Ritualibus; frustrà est.

Fateor tamen, an si ita suspicandi ipsi datam fuisse in mea Exercitatione, in qua in descriptione hujus Embammatis legitur;

Cui

Cui Vinum (non Acetum) immiscent & incoquunt. Ubi moneo, pro (*non Acetum*), scribendum fuisse, (*vel Acetum*,) & aberrasse hīc vel meam manū, cūm ista scriberem, vel oculū, cūm typothetarū errata corrigerem. Tale erratum esse hīc liquet, quōd statim Lectorem remitto ad Majemonidem cap. 7. §. II. ubi hujus Embammatis confectionem describit, & disertis verbis dicit; חומץ יונתני לתוכו Et induit illis Acetum. Itaque nolo hīc palliare aut dissimulare errorem. Similis error irrepit in eandem meam Exercitationem Theor. 17. ubi de Fermentatis panibus, legitur; pro, de Infermentatis, & quidam alii leviores. Miror autem, cūm & ego locum Majemonidis annotarim, & Censor meus tām diligenter illum ad me confutandum legerit & excusserit, quōd dubitanter de Majemonidis sententia hīc loquatur, scribens; Majemonides nullius meminit aceti, in quod olera immergerentur, priusquam in Embamma intingerentur; unde quis colligere posse, sensisse eum in confectione חרטומת fuisse acetum. Si Majemonidem legisset, non opus fuisse ei hoc per consequentiam ex eo colligere, sed dilertè ab eo discere potuisse. Hodiernos verò Judæos quod attiner, illi indiscriminatim vel vinum vel acetum adhibent. Rituale Germanorum Ju-dæorum dicit, affundendum Vinum; Author libri Colbo; Acetum: Author Leusch: יונתני לתוכו מעת זי או חומץ Indunt ei parum ace-ti vel vini. Hæc de primo.

2. Secundum, quod in Scaligeri adductis verbis reprehendo, est: quōd arbitratus sit, hæc in mensas secundas illata fuisse, cūm in primis statim mensis fuerint apposita; usque ad finem tamen cœne relicta.

Quid ad hæc Censor? Scaliger non dicit, חרטומת fuisse secundis duntaxat mensis, non prius, mensa illatum, sed in secundis mensis fuisse, loco Belliorum, usurpatum; nam illud, Afferebatur in tryblio loco Belliorum, non necessariò significat, tum demùm tantum fuisse mensa illatum, quum Bellaria solent afferri; cūm possit illud sic accipi, loco Belliorum fuisse חרטומת illud usurpatum in Cœna ista. Deinde, non ne potuit priore Acetario, & Embammate, in prima & secunda Cœna parte absunto, aliud novum secundis mensis, seu ultima Cœna parte adserri?

Respondeo: 1. Scaliger hoc loco non loquitur duntaxat de Embammate חרטומת, sed etiam de Acetario, seu Herbis amaris.

2. Dicit; *In locum bellariorum afferetur acetarium*, quod quid aliud, quam dicere; *In mensas secundas inservebatur*, ut D. Beza ex eo scribit? 3. Licer primo statim mensæ illatum & impositum fuerit, vult tamen, Loco bellariorum in secundis mensis denum, vel saltem iterum & denuò, usurpatum fuisse. Hæc verò omnia frustrè & erroneè dici, superius manifestè & sufficienter, ut puto, visum: ubi ostendi, nihil quicquam vel Bellariorum, vel Bellariorum loco, in Coena Paschali illatum vel usurpatum fuisse. Suprà voluit Censor, *Tortam azymam cum mæcio* in hac Coena inserviisse loco Bellariorum in aliis festis usurparorum; nunc vult etiam dici posse, *Embammina στόιχον loca Bellariorum in ijs & Cen.: usurpatum fuisse*. Velim hæc omnia testimonii Hebræorum confirmari. Ipsi dicenti non creditur. Potuisset utique novum Acetarium & Embamma in secundis mensis adferri, potuissent multa alia: sed dico, hoc non factum esse, neque ullo testimonio id posse probari. Merito itaque erroris id redarguo.

3. *Tertium*, quod in iisdem verbis Scaligeri à me notatur, est, quod ego moreo; *Azyma & amara illa olera intincta fuisse post exhaustum poculum secundum, & secundum minuum lotionem*; non post exhaustum poculum tertium, & tertiam lotionem.

Censor breviter ad istud; *Verum, inquit, nihil obstat, quo minus id quod initio factum, in fine denuò reperatur.*

Omnino: fieri id potest, & potuisset; sed Hebræi de hac re nihil docent. Ego dico, quid factum fuisse Hebræorum ritua nos doceant: Ille, quid fieri ponuerit, ut ferè ubique. Multum hac in parte mihi Censor meus participare videretur de Secta illâ veterum Philosophorum apud Arabes, quos יְהוּנָא וְבָרִים vocabant, qui inter alia & hoc statuerunt, בְּכַדּוֹת הָזֶה אֲפָצָר יְסֵכִים לֹא Omne id est Possibile, quodcumque à nobis in *Imaginatione nostra cogitari & concipi potest*, sive cum rerum natura conveniat, sive non conveniat, ut Majemonides docet in *More Nevochim* par. i. cap. 73. Pariter & ipse pafsim, quicquid esse, dici, aut fieri posse vel potuisse illi videtur, statim arripit, assertur, & defendit.

Sed quia Lectorem ad sequentem etiam septimum Articulum remittit, pergamus, & videamus, num quid solidius illic proferat ac proponat. Nam quartum errorem, quem in Scaligero notavi, intactum præteriit.

X L V. SEPTIMUM, quod in Sealigero, vel ad ejus verba, noto, hoc est, quòd dicit; *Olim in Cœna paschali servata fuisset in finem Cœna, Tortam azymam, & in tot frusta patrem familiæ fregisse, quot in Contuberno sive φεγγιᾳ convivatores erant.*

In his verbis nil simpliciter reprehendo, sed ~~reprobabo~~; *Id, inquam, mihi est dubium.* Nam ex Ritualibus illorum discimus, illos medium placentam hodiè in finem Cœna reservare, ut inserviat loco ipsius Agni, quo bis temporibus destituuntur. Itaque probabile non est, eandem olim observatam fuisset rationem, quando Agnum Paschalem ipsum habebant, & eo vescebantur. Sed hic adhuc nihil certi statuo & defingo. Hæc mea reprehensio, in qua nihil affirmo.

Censoris mei animadversio ista: *At, inquit, negare non potest Buxtorfius, Tortam hodiè servari in finem Cœna ἡμέρᾳ, uti constat ex Ritu Hispaniensium suprà à nobis allato.*

Non nego ista simpliciter: sed rectè sunt intelligenda, & tollenda homonymia; 1. Dimidia torta servatur hodiè in finem Cœnae; altera sc. ejus pars, quæ statim ab initio fuit divisa, & sub manu recondita. Et de hac quæro, & dubito, utrum eadem ratione olim divisa & recondita fuerit? 2. Ista dimidia torta servatur ἡμέρᾳ, non hoc sensu, ut inserviat loco ἡμέρᾳ, sed ut inserviat loco τῇ πάσῃ, ut visum, & planè idem præstet, quod olim τῷ Λεβώνι corpus agni Paschalis, non quod Bellaria in aliis conviviis. 3. Servatur in finem Cœnae, sed quomodo? quis est finis Cœnae? Id quod proximè præcedit Poculi tertii haustum, & Tertiæ lotionem manuum.

Non nego etiam (ut breviter rem comprehendam; cum hic non dissentiamus,) Ultimam agni degustationem, quæ in fine Cœnae olim fiebat, conjunctam fuisset cum Torta azyma, & herbis amaris. Nam hoc docent Hebraei, & hoc probè scivi: quamvis cum aliqua discrepantiâ.

In hoc vero consistit mea dubitatio; An ejusmodi torta dimidia olim quoq; in finem Cœnae reservata, & post esum agni, seorsim & separatim, non cum agno, loco bellariorum ἡμέρᾳ comesa fuerit? Huc enim respexit Scaliger. Et ipse Censor meus in suo Spicilegio, ad Joh.13.v.26. in hunc sensum scribit: *Factum id fuit à Christo ex antiquo Iudaorum ritu, qui etiamnum hodiè ab iis in Paschalis Cœna celebratione observatur, ut post absolutam Agni Paschalis*

cœnam (NB) paterfamilias tortam azymam in tot dividat frusta , quorū
affident conviva , singulaq; frusta in tryblium embammatos herbarum
amararum singulū porrigit convivis . Sed hac de re in Talmud nihil
extat . Majemonides etiam , qui veteres ritus persecutus est , nihil
de hac primæ Placentæ divisione , & alterā ejus usque ad finem re-
servatione tradit . Unde suspicor , hanc consuetudinem posterio-
ribus temporibus introductam , extra terram Israelis , בְּגָלִילֵהוּ in
exilio ipsorum , ut sic haberent aliquid , quod loco Agni Paschalis
ederent , & ejus locum subiret .

X L V I . OCTAVAM & NONAM reprehensionem conjungit Censor .

Quod , inquit , octavo & nonò reprehendit Buxtorfius ; id ipsum est , quod
modò in Scaligero castigavit ; nempe non eum reprehendit , quod dicat , Ju-
daeos usos esse formulis istis Benedictionis ; neque enim id negare potest Bux-
torfius ; sed temporis tantum circumstantiam in Scaligero reprehendit ,
quod dicit , eos esse usos formulis istis in fine cœna , seu mensis secundis , cum
id factum sit initio ante degustatum Agnum .

Sic ille meam mentem exprimit , sed non satis clarè . Iterum
enim hic componit , quæ disjungenda sunt .

Sub octavo numero dico , Benedictionem istam (quam Scaliger
commemorat) בָּרוּךְ אֱתָה " אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קָרְבָּנוּ בְּמַצְוֹתָיו " Benedictus es Domine , &c . qui sanctificavit nos
præceptis suis , & præcepit nobis comedere Azyma ; hanc , inquam , Be-
dictionem non factam esse demum in mensis , ut ille vocat , secundis ,
& circa ultimam tortam azymam , sed ab initio Cœna super primâ &
secundâ .

Sub nono numero dico ; Carmen illud (Scaliger sic vocat) lingua
Chaldaicâ conceptum (principium sc. seu Exordium Haggadæ) cu-
jus meminit , itidem non sub finem cœna , & ad ultimam placentam , suisse
recitatum , sed mox ab initio , & ante præcedentem benedictionem , post
primam placentam in manus sumptam .

Utrumque hoc vocat Censor meus Formulas Benedictionis , ex
sua , non ex mea , neque ex Hebræorum sententiâ . Prior for-
mula talis est , sed altera nequaquam , ut suprà visum sub
Thes. 26.

XLVII . Quid verò in contrarium affert ? Sed , ait , eadem reponi
potest Scaligeri defensio , quam modo attulimus . Nempe cum fuerit du-
plex

plex Agni degustatio solennis, & distributio unicuique convivaram, pri-
mamq; ejus degustationem præcesserit duplex illa Benedictionis formula
super tortas azymas, que unā cum Agno erant cum acetario comedenda;
equum omnino fuit; ut postremam in fine Cœna Agni degustationem præ-
cederet similiter duplex illa Benedictionis formula:

Antequam sequentia quoque ejusdem verba ventilentur, ad
hæc pauca quædam veniunt nobis animadvertenda. 1. Eun-
dem errorem repetit, quem modò commisit; quod ex Hag-
gadæ five Lectionis Patchalis exordio faciat Benedictionis for-
mulam: 2. Ignorationem Elenchi committit, dū infert; Aequum
omnino fuit, ut postremam in fine Cœna Agni degustationem precederet
similiter duplex illa Benedictionis formula. Non quæritur, quid æ-
quum, sed quid à Jûdæis factum fuerit. Hebræorum ritualia ni-
hil ne de una quidem Benedictionis formulâ, cum ultimæ placen-
tæ degustatione recitatâ, memorant: Multo minùs altera illa for-
mula נִתְבַּחֲרָה אֶת־עֵינֵי־אֶת־הַמְּלֵאָה repetebatur. Ultimæ placentæ degustatio-
fiebat cum herbis amaris, vel etiam cum Agno, sine benedictio-
ne istâ.

X L I I X. At, inquit, quoties ritus aliquis repetebatur, toties bene-
dictione illi accommodata repetebatur: uti planum est in lotione manuum,
qua cum ter in cœna illa usurparetur, toties Benedictio illius repetebatur.

Ego verò hoc nego. Testem produco arbitrum nostrum, Ma-
jemonidem. Testatur hic, illos olim solitos fuisse bis comedere
particulam azymæ cum olere amaro convolutam. Primâ vice di-
cit, illos adjecisse benedictionem, s. 6. Secundâ vice verò testa-
tur, omissam fuisse Benedictionem, s. 8. his verbis: וְחַזְוֹר וְכוֹרֵךְ
בְּצִדְקָה מִמְּרוֹר וּמִטְבֵּל בְּחַרְבָּת וְאַכְלָן בְּלֹא בְּרָכָה
Postea iterum convol-
vit Azymam, & πκειδας, & intingit ea in Χρονιστ embannia, co-
meditq; illa sine benedictione. Ergo non semper repetebant bene-
dictionem.

Similiter quod de Lotione ternâ manuum scribit, ad eam quoq;
toties repetitam fuisse illius Benedictionem, id probandum ipsi erat.
Majemonides noster id testatur de prima lotione & secunda: sed
de tertia tacet. Simpliciter dicit, נַטְלֵנִי וְמִבְרָכָה גְּרָתָה
לבות החור Lavat manus, & recitat Gratiarum actionem. In רְבָזָן הַפְּזָזָן
וַיְתַול יְרוּם אֵם הוּא רְגִל בְּמִיסָּה sub Numero 486, expressis verbis:
Et layabit manus suas, siquidem assueverit

manus à cœna lavare, & non benedicet. Fundamentum huius rei est Canon, qui traditur in הלכות נטילת ידים Ritibus lotionis manuum: מים ראשונם טעוניין ברכה אחרוניים אינן טעוניין ברכיה (i.e. lotio manuum ante cibum) postulat benedictionem: posteriores vero non requirunt benedictionem (i.e. lotio manuum post prandium.)

Quinimodo ne ordinariam quidem Benedictionem Vini repeatunt ad poculum tertium & quartum. Nam ad tertium poculum recitatur Generalis Gratiarum actio pro cibo: ad quartum, alia, &c.

'An itaque tam planum est, ad singulos ritus repetitam fuisse benedictionem illis accommodatam: ad lotionem etiam ternam manuum tories repetitam fuisse illius benedictionem, ut Censor meus scribit?

X L I X. Pergit: Nam quod hodierni Judæi dicunt, post istam postremam Agni degustationem nihil amplius licere gustare eâ nocte, vel sapit id recentem hodiernorum θεωργίαν & superstitionem; vel intelligendum illud de reliquis cibis communibus, qui in mensa erant expositi; non vero de Azymis & acetario, quibuscum Agnus edi debuit.

Post esum ac degustationem Agni postremam nihil quicquam amplius ciborum eâ nocte gustandum esse, omnes in universum Judæi veteres & recentes, qui unquam uspiam, quicquam, his de rebus scripserunt, uno ore testantur, ut nesciam adeò recentem Jûdæorum θεωργίαν, & superstitionem id sapere, dici queat. Vide Majemonidem antiquum §. 9. ubi id ex veterum & recentiorum ritu esse scribit. Quod vero Censor addit; vel intelligendum illud de reliquis cibis communibus, qui in mensa erant expositi, non vero de Azymis & acetario, quibuscum Agnus edi debuit; eo prodit, se valde hospitem esse in Hebraeorum rebus atque ritibus. Phrasis, quâ omnes hac de re utuntur, haec est, נני טוֹם אַזְרִי כָּל אֵין Et non gustat postea quicquam; Ubi est Exclusiva universalis, omnes alias, communes & siungulares cibos, excludens.

At firmissimam, scilicet, producit rationem, quâ suam sententiam confirmat; Nam alioqui, inquit, falsum est, nihil omnino post ultimam istam Agni distributionem gustatum fuisse à convivis: tertium enim & quartum poculum postea fuit ab ipsis haustum.

Sed revera ratio hoc fundata est super lapide vacuitatis vel inanitatis. Quod enim dicunt, post ultimam Agni distributionem & comedionem nihil amplius gustandum;

dum; id planum & manerium est ac cibis & esculentis tantum dici. Etenim sicut hic dicunt, Post Agnum nihil amplius edendum: sic dicunt, post tertium & quartum poculum nihil ulterius bibendum. Haec planissima sunt, levissima, & ut Hebrei ajunt מובנים אפלו לתיוקות דברת רבנן intellecta etiam pueris dominus Rabban.

L. Ex his itaque jam liquet, quam firma sit Censoris, quam subjungit, Conclusio, dum ait; Omnidè igitur conveniebat, ut postrema Agni degustatio, qua sacra & solemnis erat, fieret cum tortæ azymæ & acetariorum secunda distributione & esu, præcedente istâ duplice Benedictionis formulâ (quarum altera nempe est fictitia, in cerebro Censoris nata & formata) ut sic cœna illa vera esset Paschalis cœna, &c. Quales nempe erant תקנמות premissa, talis quoque est החולנה conclusio. Pergamus itaque, & videamus an validioribus armis instructus veniat ad Ritum Lotionis pedum defendendum, & ab errore vindicandum eos, qui illum introduxerunt.

L I. DECIMO, pergit Censor, in Scaligero, Bezâ, Casaubono, aliisq; doctis Viris, reprobendit Buxtorfius, quod dicant, Pedum lotionem, morem & ritum fuisse Judæorum in Cœna Paschali, aliisq; ante accubatum, usurpatum.

Fateor: & rationes addidi: 1. quod altum de hac re in omnibus Hebræorum scriptis sit silentium. 2. à temporis Circumstantia, quod Pedum Lotionem Christus usurpârit non ante Cœnam Judæorum Paschalem, sed post eam, ante cœnam suam novam. Foixem etiam, ex quo Scaliger istum errorum hausit, detexi. An igitur hac in re tam enormiter peccavi, an sceleris tanta est injuria nostrâ, ut Vindice hîc tanto opus fuerit? Audiamus.

L II. Certè, inquit, neque Majemonides loco suprà ex eo producto, neque hodierni Judæi in suis Ritualibus, exsertam faciunt Lotionis pedum mentionem.

Indò non solum hodierni Judæi de hoc ritu tacent, sed & Veteres, quotquot extant: neque solum non exsertam, sed nec incertam aut implicitam ejus mentionem faciunt. Quid ergo?

L III. At, pergit, Majemonides triplicem hic notat in Cœna Paschali בְּרִית מֹשֶׁה manuum lotionem. Hæc lotio pertinebat olim ad munditiem legalem, cuius plurimum studiosi erant Judæi Christi tempore, ne rei alicuius immunda attactu inscientes vel inviti polluerentur, cum

cum per diem in foro & plateis versabantur, ubi & immundos homines, Ethnici sputa & Telonas, &c. & res multas immundas & sordidas contingebat illa non raro ut attingerent, unde se pollui existimabant. Hanc immunditatem ut a se depellerent, ac ne, si illoti cibum sumpsissent, cibos, quos sumptuari erant, attractu suo polluerent, solebant e publico domum reversi ante cibum manus saltem lavare, & quidem πνγμη usque ad cubitum, uti a nobis in Spicilegio nostro observatum est.

Verè & præclarè hæc de Lotione manuum differit Censor. Sed quomodo ex Lotione manuum educitur Lotid pedum, cogitabis Lector? Mox audies. Brevisimæ digresiunculæ moram indulge, ad quam Censor ipse hic nos abducit. Solebant, inquit, e publico domum reversi, ante cibum manus saltem lavare, & quidem πνγμη usque ad cubitum, uti a nobis in Spicilegio nostro observatum est. De hac voce πνγμη Marci 7. varias esse Interpretum sententias, constat. Eas omnes nec recensere, nec censere, nunc est animus. Sed quia suæ sententiæ, & Spicilegij sui meminit Censor, veniam dabit, si, quemadmodum olim Rutha מִנְחָה אַחֲרֵי קָצָרֶר Spicas collegit post messores: Ita ego אַל־אֶלְעָזָר הַלּוּקָם sequar Spicilegum, & num quid ei forte exciderit, observem & colligam.

Scribit ille ad Marci 7. v.3. his verbis: Itaque πνγμην οὐδὲ non est simpliciter Lavare manus, neque etiam Pugno in cavam manum immisso lavare, sed (uti exponit, & quidem rectissimè Theophylactus) ἔως τὸ ἄγκων, רַגְלָה, uti loquuntur Judæi, quum de Lotione illa agunt. Sic enim Majemonid. in Mischna, Tom. I. lib. Tract. de Oratione & Benedictione Sacerdotum, c. 4. §. 2. ubi agit de puritate illius, qui preces publicas in Synagoga concipit: רוחן צו בפ'ים עד הפרק Manus aquâ lavat usque ad cubitum, ἔως τὸ ἄγκων, &c. Et mox: Ergo πνγμην οὐδὲ non dicitur ob digitorum in manum elevatione contractionem, atque in pugni veluti speciem conformationem (uti putat Scaliger) sed ob aqua defluxum per totam illam brachij partem, que πνγμη dicitur, a digitorum radice seu propagine ad cubitum usque. Nam manus quidem tantum lavabant Judæi, sed post manuum lotionem elevatis sursum manibus, aquam manibus adhærentem sinebant defluere ad cubitum usque. Porro non contenti erant manuum lotione accurata, sed etiam ad cubitum usque volebant mundari brachium, quia etsi communiter sola manus, ad carpum usque, rei immunda attractu for-
tuita

Quito immunditatem contranere journajim, & tamen potest, & interdum contingit, ut retectâ etiam brachii aliquâ parte infra carpum, attacatu similiter rei minus mundæ pollueretur. Itaque majoris (uti loquuntur) cautionis gratiâ, & (ut solebant dicere de omnibus suis traditionibus) ad faciendam Legi sepem, lotione volebant purgari non solum manus, sed etiam brachii partem illam, qua est à carpo ad cubitum; verumtamen lotione illius partis levius defungebantur, solo nempe aqua defluxâ à manibus ad cubitum: quia scilicet pars illâ brachii (utpote ueste ut plerumque obiecta) minus est obnoxia contrahendâ immunditia, attacatu rei ferdida & imnunde.

L V. Hæc omnia sic speciosè Spicilegus ibidem, & adeò confidenter, ut jurares, illum hæc vel à Judæis coram exactissime vidisse, vel totidem verbis apud illos legisse, & in suum Spicilegium retulisse. Mirum in modum in cerebri sui figuramentis sibi placet, & ubi quid levi de causa concepir, levius parturit, & levissime in lucem edit. Quod ut appareat, excuriamus hanc spicam paulo accuratiū, & grana ejus consideremus. Duo præcipue ostentat, ambo putria & inutilia.

L V. Primum est, quod dicit; **עד הפר**, quo Hebraei in Ritu bus Loionis manuum frequentissime utuntur, esse idem quod, *Usque ad cubitum*. De expositione vocis Græcæ πυγμᾶ nihil jam dico. Hoc rāqdam miror, ubi legerit hanc expositionem? Et an Judæi soleant Manus lavare, ut aqua non solum usque ad carpum, sed & à carpo per brachium usque ad cubitum defluat? Ego id nunquam vidi vel audivi. Sunt hæc revera **דברי חלומות ג בעל** domino somniorum, qualia multa jam haecenus nobis enarravit.

Ego hæc longè aliter apud Hebræos exposita & definita reperio. **פְרִיקָה** est *Divisio, Separatio, Ruptura*: Hinc, *Articulus, Junctura*, membrorum scil. vel ossium, quia illic ubi junguntur, est Separatio & Divisio aliqua partium. Sic scribit R. Salomon in Talm. Pesach. fol. 85. col. 1. in glossâ: **פְרִיקָה** esse id, **שְׁנֵי עַצְמֹת** ubi duo ossa conjunguntur. Ergo dicunt Hebraei, *Larandas esse manus עד הפר* usque ad *Divisionem*, vel *Juncturam, Articulum*. Sic in Talmud Cholin cap. 8. fol. 106. col. 1. & 2. **נֶטְלִית יְדַס** עד לְפָרָק *Lotio manuum est usque ad Articulum*. Sic Majemonides in *הַלְכּוּת* **עַד הַיּוֹן** *תְּזִיאָנָה נֶטְלִית יְדַס* עד **תְּפִירָק** *Quousque cap. 6. §. 4.*

*et Lotionem manum? Usque ad Articulum, &c. Quæritur ergo, *Othen-*
nam hic Junctura manus, vel Articulum intelligant? Variant qui-
dem nonnihil Interpretes, prout nempe variis sunt manuum articuli: sunt Digitorum articuli: sunt articuli, quibus digiti man-
junguntur juxta volam: Est articulus sive Junctura manus totius
ubi ea Brachio jungitur. Hinc *duæ* sunt sententiae: *Quidam* Digito-
tus tantum lavandos censuerunt usque ad articulum tertium, ubi
manui sunt conjuncta: *Alii*, Digitos cum manu usque ad junc-
tam cum brachio, quæ Pars *Carpus* dicitur. Et haec communis
est & recepta haec tenus sententia, tanquam tutissima. Qui ultra
hanc mensuram Lotionis extenderit, usq; ad Cubitum, ego hac
nun vidi neminem.*

אקלת ים עד Prior sententia legitur in Colbo fol. 16. col. 1. החקיקת Lotio manuum est usque ad Juncturam, b. e. usque ad nodos digitorum, quibus manui junguntur.

In Talmud, Massécheth Erchin cap.4. fol.19. col.2. קוץ דים ורגלים במקצת עד הפרק Sanctificatio manuum & pedum in Sandus מקובץ הבהיר הבן סדרה לא היו אלא עד דברך ז"ה י"ד פסיב בקרת Juncutram. R. Salomonis glossa: R. Salomonis glossa: *huc est locus conjunctionis manus & brachii: quia Manus est usq; ad hanc juncutram: Et hoc est quod Manus vocatur in scripturz.*

תיריב מטהוֹן־ Iterum in Talmud Jadajim cap. 2. legitur: Manus polluantur & mundantur usque ad junctionem; In Aruch explicatur hoc; Locis in quo separatur brachium a manu.

Alii dicunt ut צוֹר הַיּוֹד usque ad finem manus; Finem autem manus esse מָקוֹם תְּבִרֵה עַל הַרְוִיעַ Locum conjunctionis illius cum brachio.

In Reshit chochmah tol. 69. I. לְבָרֵךְ יְהוָה Lavabit usque ad juncturam manus.

הפרק הוא מוקם שפישת היד בלה fol. 3. col. 1. h.c. Perek, est locus, ubi palma vel vola manus definit, וקמה הזרוע ubi manus & calamus brachii conjunguntur.

Sic in libello Germanico, qui inscribitur *Orach châjim*, Germanice Hebraicis literis edito, statim ab initio, ubi agitur de Lotione manuum, scribitur: Wann man die hånd wäscht zu dem essen / so soll man sie also weit wäschhen / bis an das Glied / da sich die Glieder scheiden / die Hand von dem Arm.

Summa itaque mensura, quam Hebrei, Lotioni manuum, affixantur, est, *Usq; ad carpum*. De mensura *Usq; ad cubitum*, non putto quemquam hactenus somniaisse. Ut valde dubium sit, quod D. Censor scribit in eodem loco; Revera πυγμὴ significare apud Marcum illam brachii partem, qua est à Cubito, ad primam digitorum radicem seu divisionem. Hoc Unum.

L V I. Alterum est, quod scribit: Ideo Judaeos manuum Elevatione uti in manuum Lotione, ut aqua manibus adherens, ad cubitum usq; defluat, & sic non solum Manus, sed & Brachium, usq; ad Cubitum, majoris cautionis gratia, mundetur, &c.

Hic iterum benè fecisset Spicilegus, si vel ex Majemonide, vel alio Scriptore Hebræo, suam sententiam confirmasset & illustrasset, propter **הַנּוֹתָרִים**, qui nihil, nisi quod vident, credunt. Ego Lectori dico, me hic iterum aliud ab Hebræis discere, qui aliam hujus rei causam reddunt.

Tradunt nempe Hebræi, in primâ Lotione manuum, quæ fit ante prandium, manus, sive digitos esse elevandos. Quæ hujus rei causa sit, explicatur in Talmud Sota cap. i. fol. 4. col. 2. his verbis: אמר רב מים ואשנין ציריך שגביה יי'ו למעלה מים אחרוני'ם ציריך טישפל יי'ו למיטה תנא נמי היכי הגוטל יי'ו ציריך שגביה יי'ו hoc est: hoc est: למעלה שפוא יאזו מים חזז לפרק ויחזרו ויטפאו את הידי'ם Dixit Raf: Ad Aquas priores (ante mensam) necesse est, ut elevet manus suas sursum: ad aquas posteriores (post sumptum cibum) demittet eas deorsum: Alia Traditio tradit: Etiam hic, quicunque lavat manus suas, debet eas sursum attollere; nam fortassis quedam aquæ exirent extra Functuram, quæ revertentes, manus iterum polluerent.

Rabbi Salomonis glossa; Ut elevet manus suas; i.e. רְאֵשׁ אַצְבָּעֹתִי

Capita, sive extremitates digitorum suorum, זצ' מיטפערן ut aquæ defluant versus brachia ipsius. Quam ob causam? An ut sic brachia quoq; mundentur? Nequaquam: sed ne aquæ manibus assusæ per refluxum & remeationem iterum digitos polluant: quia aqua prima ex contractu manus contrahit pollutionem. Eadem hæc vide in Majemonide in הלכות ברכאות cap. 6. §. 16. in Arba turim, par. 1. Num. 162: §. 1. Hæc sic Germanicis verbis redduntur & exprimuntur in Sepher היראַת fol. 9. col. 2. Und er soll seine Händ hoch erheben in seinem wäschchen vmb des willen / daß sie mit wider vmbkehren; die Wasser / die ersten nemlich / die er vber seine Händ gegossen hat / vnd sie wurden verunreinigt seine Händ : vnd er soll sie trocknen wol wol. Sic in libello paulo: ante allegato Hebræo-Germanico scribitur: Auch soll man die Händ vbersich halten: dann so er die Händ vnder sich hielte / so wurden die obersten Wasser / die da vntrein sind herab rinnen / vnd wurden die Finger metâime seyn (verunreinigen); aber das wäschchen / daß er thut nach der Sudah: (nach dem essen) soll er die Händ vnder sich halten.

Hinc ergo appareret, longè aliam causam, & cautionem, cur hæc Elevatio manuum in Lotione ad hiberi debeat, dari ab Hebreis, quam à Spicilegio nostro. Ejus cautionis gratia, de qua ille loquitur, lavant usque ad Carpum, non usque ad Cubitum. Hinc scribitur iterum in Leviticus Numb. 16: §. 4. quod si quis in se recipiat hunc morem; ut non tantum usque ad Juncturam digitorum cum manu, sed usque ad Juncturam manus cum brachio, id est, usque ad Carpum, lavare soleat manus, ותונר טאיינו כי נפונ לחתנוה ותונר טאיינו בצעה נטבל עלוי דבר זה בטורת רשות זה כווארה בעזבנה כדי שאם אייה פעם לא נודענו לו כי בז' מים לא יאצטרך להחמיר בכם הנז' quod recte faciat, si id cum conditione in se suscipiat & dicat, se non recipere banc rem in se, tanquam debitum & legem necessariam, sed ut legem liberam & arbitriarim; ne, si forte accidat aliquando, ut non tantum aquæ posse habere, quantum ad accuratam totius manus lotionem requiritur, necesse habeat rigidè suam consuetudinem observare.

Adde quod Elevatio ista manuum non præcisè, neque in omni Lotione, sit necessaria, ut videre est infra in Diatriba nostra de Lotione manuum Thes. 33.

Hebrei etiam immunditiem manibus adjudicarunt duntaxat usque.

usque ad Carpum, non ulterius: quia ea parte, quæ ultra carpunt est, brachio nempe, nec res immundæ facile continguntur, nec cibi contrectantur, ut traditur in Talmud Jadajim cap. 2. Et in Levusch Num. 162. s. 1. *Quia hoc statutum à Rabbinis factum est propter eos, qui Trūmam comedunt.* עַל הָעֲמָדָה בְּעֵת הַאֲכִילָה שֶׁ idcirco non ulterius decreverunt immunditatem super manus, quam quousque manibus cibus solet contrectari, que est mensura Lotionis; juxta quosdam usque ad calatum brachii, juxta alios, usque ad juncitaram digitorum cum manu, &c.

Ex his itaque latet, ut opinor, liquet, quid de Spica ista Censoris nostri sit tenticordum. Hæc, ut & quædam in eo libro aliæ, videntur esse de illis סְדִירָה וְשָׂוֹרָתָה דְקָרָבָה צְנוּמָה שְׁנָאָשׁ *Spicis gracilibus, tenuibus, & uredine tactis; quas in somniis vidit Pharaon.* In libris certè Hebræorum. נָגָן וְלָא שָׁרֵשׁ וְאַל neque radicem neque ramum habent. Et tamen non solum magno molimine hanc suam expositionem & traditionem Lectori obtrudit, verum etiam ei innexus, Scaligerum, qui phrasin illam πυγμὴν ὑπῆρχεν aliter exponit, reprehendit, castigat. Ergo, inquit, πυγμὴν ὑπῆρχεν non dicitur ob digitorum in manuum elevatione contractionem, atque in pugni veluti speciem conformatiōnem, (ut putat Scaliger) sed ob aquæ desfluxum per totam illam brachii partem, quæ πυγμὴ dicitur, à digitorum radice seu propagine ad cubitum usque. En Scaligeri Vindicem, magnis, scilicet, justissimisque de causis ipsius reprehendentem: Illi nempe hoc licet, quocunque jure, quacunque specie: aliis nequaquam. Sed satis de hac mirâ, novâ, & apud Judæos inauditâ manuum lotione & elevatione:

L V I I. Pergamus & videamus, quomodo jam Ritum Lotionis pedum hinc adstruat. Posteaquam ergo de ritu Lotionis manuum studioq; munditiae Judæorum egissem, sic porrò infert; Cumq; mos in Judæa esset, si non nudis planè pedibus, calcis saltem non prorsus clausis, uti nos hodie, sed aperiis (qui tardiora dicuntur, quibus hodiè utuntur Monachi nudipedes, Capucini & Recollecti quos vocant) communiter incedere, quo siebat, ut pedes non pulvere modò aut lato inquinarentur, sed ipsimet etiam rei alicujus immunda, morticini puta, in plateis jacentis, attractu polluerentur; qui legalis puritatis studiosiores erant (quales fuerunt Pharisei & alii quampliormi) proculdubio non manus modò, sed & pedes, ante accubitum, lavisse omnino verisi-

mile est, maximè verò in tam sacro cœna istius ritu factum fuisse omnino existimandum est.

L I X. Jam habemus istam solennem Pedum lotionem ante accubitum. Quia Judæi, non quidem planè nudis pedibus, sed tamen calceis non planè clausis, incedebant, & hinc facile ex rei alicuius immundæ, ut morticini in plateis jacentis, attractu, polluti potuerunt; Ergo illos, qui puritatis studiosiores erant, in tam sacro istius cœna ritu, *procudabio non manus modò, sed & pedes lavisse, existimandum est.*

Itane? quâ consequentiâ? Quis formam tam accuratam calceorum illius temporis Censori ostendit? Credo illum à celebri illo in Talmudicis scriptis ר' יוחנן הפלגנו R. Johanan Sandalaris, aliquas traditiones naectum esse. Et si tales gestarunt calceos, an non tibibus pedes testos habuerunt, quibus non solum ab externa injuria, sed & immunditiâ ac pollutione, munirentur? An res immundæ & morticina, ita obvia & frequentia in plateis erant Hierosolymis, ut illorum contactus inter ambulandum evitari nequiverit, & horum causâ in singulis prandii spedes lavandi fuerint? Et si fortassis talia in plateis exposta jacebant, an tam stupidi fuerunt, ut pedibus illa calcarent, aut cæci, ut illa non viderent, & parumper declinare possent? Hoc forte intellexerit Censor de illa Pharisæorum cœcurientium specie, qui פְּרוֹשִׁים קַיְאָס dicebantur, qui ex nimia humilitate perpetuo oculis conviventibus & clausis quasi incedebant, ut nihil obvii viderent, & hinc sæpe ad parietes occursarent, seque laderent. Præterea, ubi legitur, quod, si quis ex contactu mortui aut morticini immundus factus fuerit, ad eum mundandum suffecerit aut usurpata fuerit Pedum lotio? Nodum satis bene studuit D. Censor הלכות טומאות וטהרות Ritus pollutionum & purificationum. Majemonides in דרכות מקראות cap. i. §. 1. *Quicunque, seu ex Legé Divina, seu ex statutis Rabbinorum, immundi facti sunt, non mundantur, nisi baptizentur in aqua in terra congregatis.* §. 2. *Ubicunque in Lege dicitur, Carnem & vestimenta esse lavanda ob immunditiam, intelligitur כל הדזות כל Baptisatio totius corporis in conceptaculo aliquo aquarum.* Quod dicitur de Fluxu laborante, Levit. 15. II. Si manus suas non abluerit aquâ; itidem de toto corpore intelligitur. Idemque judicium est reliquorum immundorum, adeò ut si totus baptizetur, חוץ מראש אצבע הקטנין excepta

cepta extrenitate munimur ut ergo... cur ab immundicie sua, &c.
Et si hæc quoque darentur, an sufficientia forent, ut quis ex eis tam confidenter, tam asseveranter concludere & afferere posset, hæc de cauſa institutum fuisse ſolennem & perpetuum ritum, ante & post Cœnam Paſchalem pedes lavandi? Si hujus rei causâ neceſſe fuit Pedes lavare ante cœnam, cur repetenda & iteranda erat in Paſchate post Cœnam, ut vult Scaliger? Quæ hic erat cauſa? nam proculdubio ad menſam ſacram Cœnæ Paſchalis, illos non de novo polluebant. Si hunc ritum habuerunt, quod quæſo ei fuit nomen, quæ ejus ratio? Proculdubio ſicut Lotio manuum dicebatur סְבִבָּה ab *Elevandis* manib⁹: ſic Lotio pedum סְבִבָּה וְגַלְבָּה ab *Elevatione* pedum. Et ſicut in Lotione manuum, una cum digitis & manu, brachium quoque, ceu immundicie obnoxium, furſum elevabatur, ut aqua per brachium ad cubitum ulque defluere poſſet ad illud mundandum (ex Censoris ſententia); ita veriſimile & omnino existimandum erit, in Lotionis pedum ritu, pedes una cum cruribus, uſque ad genua, furſum elevatos fuſſe, ut aqua eoūſque deflueret: quia & crura uſque ad genua inter ambulandum ſordibus conſpergi & conſpurcari ſolent. Bellum, & jucundum ſpectaculum! Si talis ritus ſolennis & ordinarius inter Judæos fuit, credibile ne eſt, tam alto silentio, tam constanti oblivione interceptum eſſe, ut nulla planè ejus memoria, nullumq; veſtigium apud ullum Scriptorem reperiatur?

L I X. Cauſam itaque huius rei quoque indagavit Censor, &, pro ſui ingenii foecunditate, nullo negotio aſsequutus eſt. Nam portò ait; *Quod autem Majemonides, & hodierni rituales Ju- daeorum libri, hujus pedum lotionis non meminerunt, nec ab eis hodiè usurpatur, hoc inde eſſe videtur, quod vel illa tacitè includitur, & intelligenda venit in סְבִבָּה lotione manuum, tanquam potiore parte, magis necessariā; vel, quia hodiè, & jam pridem Judæis moſ amplius non eſt, nudus pedibus, vel apertis calceis, foliisq; soleis supernè religatis ambulare, ut propterea pedum lotio minus videatur hodiè illius necessaria.*

Duplex hīc redditur ratio, cur Hebræi hujus ποδονήθεω non meminerint;

1. *Quod tacitè includatur sub Lotione manuum, tanquam parte potiore & magis necessariā.*

At quæ probabilitas, quæ veriſimilitudo, *Pedum lotionem tacite*

citè sic comprehendì sub præcepto *Lotionis manuum*? Quis alius hoc dixit? Duplicem habent Lorionem manuum ad cibos Hebræi, Ante & Post prandium, sicut omnes ferè gentes, nisi quòd Judæi hīc magis sunt superstitionis, & plures adhibent ceremonias. Sed quis unquam scripsit, Lorionem manuum esse. *Την̄ ποτι-
ρεμ πατημ, & Lorionem pedum esse ἡδης accessorium?* Lepida sanè ratio, exsibilanda potius, quam examinanda, & tamen in his sibi plaudit Censor.

2. *Quòd Judæi hodie nec nudis pedibus, nec apertis calceis amplius incedere soleant, ut olim.*

Atqui non solùm recentes Judæorum scriptores de hoc ritu silent: sed etiam veteres, apud quos nihil simile planè reperitur.

L X. At, inquit, Christi tempore & antea, alia fuit Judæorum ratio, mos & consuetudo, ut rūm pedum lotio ad exquisitam Legis munditiem penitus necessaria fuisse videatur, nec verisimile ullo modo est, eos voluisse in tam Sacri epuli illius ritu, pedibus luto & pulvere folidati, vel attactu rei alicujus immunda fortuitò pollutis, sacra illi mensa accumbere. Quare? ne eam, & sacros illi impositos cibos polluerent.

Multa hīc dicuntur, sed nihil probatur.

Probandum ex antiquitate, Judæos Christi tempore nudis pedibus, aut saltē leviter semiapertis calceis rectis incedere solitos fuisse. Si ita ordinariè incedebant, quare in specie prohibitum illis fuit, in *הכפרה מים* die Expiationum, ut edere, bibere, lavare, ungere: sic etiam Calceos gestare? An idem fortassis quoque mos fuit in Parasceve Paschatis?

Deinde, si hoc probaverit, hoc quoque docendum, quòd Pedes hoc fine lavare debuerint vel voluerint, ne sacram mensam, & impositos ei cibos, pollutis pedibus polluerent.

Ego de hac causa nunquam memini me legere. Et hīc à Scaligerō discedit. Nam Scaliger & alii, qui de hoc Ritu scribunt, hanc reddunt causam, ne pulvirofis pedibus strata inquinarent; non Mensam sacram, vel cibos ei impositos. Pedibus enim non attestabant cibos ei impositos. Hac ratione peccatus quoq; brachia, totumque corpus lavare debuissent, imò & vestimenta. Et an Pedes quoque ita sunt *חניכם* agiles, activi, ut de manibus Hebræi scribunt, ut fortuitò & homine non advertente tam facile aliquid immundi contingant? Ego de his, nec apud Hebræos, nec apud Christia-

Christianos scriptores quicquam reperi. Itaque hæc authoritatibus ac testimoniis probanda & illustranda erunt.

L X I. Quomodo ergo hæc sua dicta probat? *Huc*, inquit, facere & pertinere videntur loca à Scaligero adducta ex *Luca* 7.v.44 & II. v. 38.

Hæc sunt illa ipsa loca, quæ in Exercitatione mea etiam produxi, explicavi, & ostendi, illa nihil Scaligeri causæ favere. Censor ad meas rationes & explicationes nihil, nisi quod huc facere & pertinere videantur; sine ulla alia contraria ratione, planè sicut olim בְּנֵי דָנִקָּר אַיִלָּה מִלְתָּחִים Pretores Persaram, qui nullas dabant verborum suorum rationes, ut est in Talmud Baba batra fol. 173.2. Videatur ergo sic ipsi: mihi aliter videtur, & loca illa aliud arguant, ut ostendi.

L X I I. Pergit: Atque ex isto Iudeorum more non semel in Pascha lavandi, videtur esse, quod Christus in ultima sua Cœna dicitur de mensa surrexisse, & pedes suorum discipulorum lavisse. Non quod Paterfamilias ipse solitus esset id facere domesticis & familiaribus suis: sed quia in more positum erat, ut convive non manus modi, sed & pedes lavarent, Christus, ut humilitatis exemplari Discipulis suis preberet, ipse id fecit. Factum igitur fuit extraordinarium, quod Christus ipse Discipulorum pedes lavavit.

Hic iterum regreditur, & ex repetita Lotione manuum, Lotio nem quoque pedum educit; & fundamento in sua phantasia posito docet, pedes discipulorum lotos fuisse ex ritu ordinario: quod verò à Christo ipso illis loti fuerunt, hoc duntaxat fuisse extraordinarium. Totum hoc inquam ego, fuit factum extraordinarium, quod Christus pedes discipulorum lavavit. quare? quia non fuit ordinarium, ut eos vel ipsimet, vel aliorum operâ, lavarent ante & post Cœnam Paschalem. Hoc prius probandum, quod haec tenus non aliter factum, quam eo fundamento, quo porrò ait; At verò planè consentaneum videtur, ut ipsa pedum lotio in tam sacro epulo à Iudeis usurpata sit; quia nimirum ipsi sic faciendum fuisse videtur.

Quā verò ratione his omnibus succurritur Scaliger, qui scripsit; In Canone autem Paschali à nobis adducto vides Lotio nem iterari. Lotio autem non solum Iudeis, sed & Gentibus ipsis usitata. Quia enim in Lectis discumbentes epulabantur, propterea prius depositis soleis lavabant, ne scilicet pulvrosis pedibus strata inquinarent. Iudei verò super-

fratiosores nōq Pēdes tantūm , sed & Corpus totum intingebant , &c. Et mox . Puriores verò à superstitione pro universali illa Barathise contenti erant modicis h.e. pediluvio. Et sub fine ; Nam & Lotio iterata fuit , ut in aliis Paschatis ; primum quidem ex consuetudine quotidiana , ut discumberet , & agnum comedere : deinde sērvus θυμένες ex ritu Paschatis . Petrus itaque non , quod iterum lavare necesse sit miratur , ut qui sciret , in prima Azymorum hoc solere fieri , & lotionem iterari : sed quod Discipulus à Magistro , famulus à Domino , homuncio à vero Deo ~~Barathise~~ . Sic itaque bis in Cœna Paschali lotos fuisse vult pedes . Ante , & post eam : Et de hac duplice Lotione intelligendum Canonem Talmudicum , &c. de quibus omnibus in Hebraicis scriptis nihil .

L X I I I . Sed non satis est Censori , sententiam Scaligeri defensasse , fundamentum præterea etiam ipius , non in petrā , non in arenā , sed in aquā positum , conatur stabilire . Videamus quād firmo tibicine ?

Scaliger hunc ritum confirmare initit verbis Haggadæ , sive Lectionis Paschalæ istis : מה נשחנה הלילה הזה מכל הלילות שבעל הלילות אין אנו מטבילים מה לילה הזה שאל פום אמת הלילה מה פום פסנתרה quæ verba sic interpretatus est ; Quād diversa nox hac à ceteris noctibus ! quod in aliis noctibus semel tantum lavamus , in hac autem bis , &c. Hinc duplēcē elicit Scaliger Lotiōnem in Paschate . Aute & Post Cœnam .

Ego dixi ; p̄fimē ista à Scaligero esse lecta , intellecta , & conversa , quod nunc repeto : & addo , multò pejus hæc à Censore excusari & defensari :

In Lectione erravit Scaliger , vocem מטהיל=pasive legendo , & punctando :

In Sensu erravit , dum eandem vocem per Lavare exposuit , quæ hic Intingere significat : atque eandem de Lotione Corporis , sive manuum , sive pedum , intellexit , quæ de Inctione & comeditione olerum amarorum , & azymorum , usurpatur & intelligitur .

Addidi : ad eundem lapidem impegiisse Scaligerum in explicando alio simili Canone Hebraico .

Censor meus quomodo hic Scaligerum liberat ? Quod autem Buxtorfius Scaligerum eo nomine exagusat , quod de illa pedum lotione intellexit verba ista Haggada מטהיל ; sanè verum quidem est , verba

verba illa propriè accipi de Torta Azyma & atetariorum intinctione in Embammate.

Itaque ex Censoris mente verba ista Haggadæ accipiuntur quidem, ut dixi, de Intinctione Azymorum & Amarorum in Embammate, sed propriè duntaxat. *Quomodo ergò impropre?*

At, inquit, cùm Buxtorfius negare non posít, verbum non modo de illa intinctione, verum etiam de corporis ablutione passim accipi, unde וְבַיִת Baptismum illum significat, quo Profelytus ad religionis Judæo-Professionem olim admittebatur; estne adeo gravis in Scaligerio censenda hallucinatio, quod verba ista Haggada acceperit etiam de corporis & pedum lotione, quodquid מִתְפָּנֵן in Hithpahel, non verò מִלְבָד in Pihel legerit; cùm absentibus punctu utroq. modo illud commodo sensu legi posse, aut ea propter tanto viro insultare debuit Buxtorfius?

Acutè & solidè! Defensore hoc sospite, nunquam Res equidem Scala rictas aut dicta fatebor.

L X I V. In utroque nempe defendit Scaligerum, in *Lectione* vocis מִתְפָּנֵן, & in ejus, ut & totius sententiae *Expositione*.

L X V. Pro *Lectione* passivâ vocis מִלְבָד argumentum ipsius hoc est;

Absentibus punctis vox ista hic utroque modo commodo sensu legi potest, passivè & activè.

Ergo injustè & sine causa Buxtorfius Scaligerum reprehendit, quod passivè illam hic legerit; neque hujus rei causā tanto viro insultare debuit.

R. In hoc arguento nego Antecedens: Vox מִלְבָד absentibus punctis equidem utroque modo legi posse, concedo: sed in hac sententia utroque modo commodo sensu legi posse, nego. Passivè lecta, & cum præcedente pronomine אָנוּ Nos, conjuncta, significat; Nos intingimur, vel; Nos intingimus nos; (quia conjugatio Hithpahel habet significationem reciprocam): sed Activè lecta, significat, Intingimus. Si passivè legatur, de Persona intinctione necessariò capienda: Si activè; nec debet, nec potest hic de Persona, sed de Re aliqua intelligi. An ergo perinde est, sive dicam; Nos intingimur; sive, Nos intingimus; scil. aliquid aliud? An commodus uterq; est sensus? Illum enim orationis alicujus commodum sensum esse puto, qui cum subjecta convenit materia. Atqui lectio passiva, ipsius Censoris judicio, non congruit cum subjecta materia: quare? quia illa lectio non potest accommodari rei illi, de

qua proprie illic sermo. Quomodo, Nos intingimur, Nos intingimus nos; commodè potest exponi de intinctione amararum herbarum & azymarum tortarum in embammate?

L. X V. I. Pro Expositio: Scaligeriana hujus sententiae, tale est ejus Argumentum:

Verbum נטָבֵל pasim accipitur, non modo de illa Intinctione (לְמַעַל פֶּלֶךְ, & Azymorum; in embamma Coenæ Paschalis) rem etiam de Corporis ablutione; unde & בְּרִכָּה Baptismum illum significat, quo Proselytus ad religionis Iudaice professionem sibi admittebatur.

Ergo non male Scaliger verba ista Haggade accepit etiam de Corpori & pedum lotione.

R. Omnipotens non nego Antecedens, sed illud largior, & plus adhuc quam Censor dico, quod videlicet verbum hoc נטָבֵל etiam accipiatur de Pedum lotione. Sic enim legi alicubi in Talmud Hierosolymitano, in Tractatu Joma: גַּעֲנֵנוּ רְגֹזָן פְּמָכְלָן בְּנֵי כָּהֵן Si iniquitati fuerint pedes ejus, ablit eos aqua.

Sed in hoc Argumento negatur Consequens: Verbum hoc duplice sensu habet sensum: Ergo in hoc loco dupli sensu commode accipi potest, & accipendum est: Nam hoc etiam concludendum, si his verbis Ritus lotionis pedum superstitui debet: quia à Poile ad Eise non valere conuenientia. Verba accipi debent pro ratione subjectæ materiae, non pro ratione possibiliter illa expoundi: Atqui si haec verba cum ceteris Iudaeorum ritualibus, cum Talmud ipso conseruantur, unde sunt defumpta, manifestissime liquet, illa non de corporis, aut manuum, aut pedum, aut famili aliquâ lotione, accipienda, sed solùmmodo de illa Intinctione, de qua dictum: Centenis testimonialis hoc confirmare possem ex Iudaorum libris, nisi res tam plana, tam in clarissima luce polita esset. Neque de Intinctione simpliciter accipiatur, sed de Comestione per Intinctionem. Hinc scribit Bartenora in Comment. Mischmajoch de Paschate cap. 10. ad 6. 2. הַצְבָּא אֶת כָּל אֲכִילָה קְרָבָא לְאַכְלָה פְּכָל Intingere, hic idem significat quod אֶת כָּל אֲכִילָה קְרָבָא לְאַכְלָה פְּכָל Comedere: etenim quis omnis ipsorum comedio (hac nocte) fitbat cum Intinctione (in acetum vel embamma) idcirco Comestionem vocavunt Intinctionem. Quâ ratione igitur significatio Abluendi, Lavandi, hic locum habere

bere poterit. Prodit hic Cenior meus. I pertinax suum contradicendi, quævisq; etiam absurdissima, defendendi studium, vel insignem suam in rebus, ritibus, & libris Hébræorum, & quām male instructus ad has Vindicias conscribendas accesserit. In tota hac lotione revera aquas tudit in mortario, & רוח נפש בבחנו ventum collegit pugillis suis.

L X V I I. UNDECIMUM, scribit Censor, quod reprehendit; hoc est, quòd quartum poculum, quo cena claudebatur, Scaliger dicat vocari כוס היל Poculum laudis, vel Hymni, cùm primum poculum dicatur potius כוס קדש Poculum Sanctificationis : ultimum verò כוס ברכת תפוז Poculum benedictionis cibi ; nullibi autem fiat in Talmude mentio. כוס היל.

Censor. Reprehensionem vocat, quod scripsi, me כוס conjunctionem ita possum, ut Scaliger facit, hactenus nullibi in Talmud reperire posuisse. An verò hæc est adeo gravis reprehensio ? A non meam vel infelicitatem, vel sordidiam, & indiligentiam potius incuso, quòd hactenus id nullibi reperire potuerim ? Esto verò sit reprehensio. Quomodo eam vindicat Censor ?

L X I I X. Sed, inquit, primò iam notavimus ור' Vocem esse generalem, que Sanctificationem significat : que sanctificatio non fuit Vini, sive Poculi primi propria, sed rerum omnium, que imponebantur, ut absumerentur, qua res per benedictionem precedentem consecrabantur.

Respondeo, Vocem שׂרֵך equidem esse vocem generalem, quæ Sanctificationem significat, si absolute sumatur : sed in hac materia esse generalem nego, & dico esse Propriam poculi primi, neque pertinere ad omnes res mensæ, ad absumendum, impositas. Imò nego, Judæos talem aliquam generalem omnium rerum consecrationē habere, quā ante mensam utantur, & quam generatim super omnes cibos recitat. Habent quidem Generalem gratiarum actionem à mensa: sed non generalem Benedictionem ante mensam: sed in specie benedicunt super singulis, quæ benedictionem requirunt. Itaque probandum Censori, sive Prandiis five Cœnis solitos fuisse Judæos praemittere Benedictionem generalem, omnibus quæ mensæ imponebantur, simul consecrandis, destinata, quam appellârint שׂרֵך Sanctificationem.

L X I X. Deinde, ait porrò, Benedictio quidem, quæ poculum pri-

mum præcedit, dicitur קדוש, quia per eam, & Vinum, & reliqua, quæ mensæ inferuntur, sanctificantur: at ipsum poculum primum non propter ea necesse est dictum fuisse, כוס קדוש aut sic dici debere.

L X X. Duo hic dicit Cenior, quorum Prior ipsi; Posterior, mihi probandum incumbit.

L X X I. *Prius, quod Censori probandum; hoc est: Benedictionem, que poculum primum præcedit, dici קדוש, ideo quod per eam, & Vinum, & reliqua, quæ mensæ inferuntur, sanctificantur. Id dum præstet, nos contrarium interea demonstrabimus.*

Ut recte à Lectore quovis res hæc percipiatur; sciendum, Poculo primo duplarem addi vel præmitti consecrationem; primò Benedictio ordinaria Vini; *Benedictus, &c. qui creas fructum Vitæ.* Secundò, Benedictio seu consecratio Diei sive Festi. Hæc vocatur ordinariè ubique קדוש ים Sanctificatio dies: & fieri solet adhibito poculo, & ad poculum quidem primum. Hinc intelligitur, quid sibi Majemonides velit in l. 1. à D. Censore verso, sed revera non intellecto, scribens; *Primum unicuique misetur poculum, ac super illud recitat formula Benedictiōnis; Benedictus tu, &c. qui creas fructum Vitæ: ac postea recitat super illud קדוש ים Formulam Sanctificationis Dies & temporis.* Antonius Margarita in suo libro Germanico de Ritibus & Ceremoniis Judæorum, ubi de Sabbatho agit, sic hæc exprimit; Darnach schen sie sich geringe-weiss Emb den Eisch / vnd der Haussvatter nimpt ein feldt mit Wein in die hand / vnd segnet den Sabbath eyn / rc. Si quis ritus & rationem hujus קדוש ים Sanctificationis dies scire desideret, consulat Schylchan Aruch, par. 1. in Num. 269: 270. 271. 272. 273. Colbo & Majemonidem in הלכות שבת cap. 29.

Ut vero manifestius liqueat, quid in hac Sanctificatione comprehendatur, subjungemus formas illius, ne dubium lectorem relinquamus.

ברוך אתה י' מלך העולם סבבתי: אשר בחר בנו מכל עם ורוממו מכל לשון וקדשו במצוותיו ותנת לנו י' אלהינו באחנה שבתורה למנוחה מועד לשבחה חניכים זומניהם לששון את יום השבת הזה ואת יום חג המזות הזה זמן חרותנו באחנה נקרת קדש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשך מכל דעמים שבת ומועד קדשך באחנה וברצון בשמחה ובשמחה הנחלתו; ברוך אתה י' טקdash השבת וישראל והזמניהם Benedictus es Domine, Rex

Rex n. ...., exaltavit nos ex omni lingua, & sanctificavit nos preceptis suis ; Dediisti nobis, Domine Deus noster, in amore Sabbathi ad quietem, solennitates ad letitiam, festa & tempora ad gaudium ; Diem hunc Sabbathi, & Diem festi A. ymorum istum, tempus libertatis nostra in amore, convocationem sanctitatis, memoriale exercitus Aegypti : Nam elegisti nos, & sanctificasti nos pra omnibus populis : Sabbathum & Solennitates sanctas tuas, in amore & benevolentia, in gaudio & latititia hereditare fecisti nos : Benedictus esto, Domine, sanctificans Sabbathum, Israelem, & Tempora.

Si Pascha incidat in Exutum Sabbathi, h. e. in primam noctem post Sabbathum, ut Sabbatho desinente, Pascha incipiat, adduntur superioribus seqq. מאורי ברכות אתה " אל汗נו מלך העולם בון קדוש לוחן בין דאס : ברוך אתה " אל汗נו מלך העולם המבידל בין קדוש לוחן בין או ר' להושך בין ישראל לעמים ובין ים השבייע לששת ימי המשיח בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדולת ואת יום השבייע מששת ימי המכשלה קדשות הבדולות וקדשות את עמך ישראל בקדושותך : ברוך אתה " המכידל בין קדוש לקדוש ברוך אתה " אל汗נו מלך העולם שהחינו וקימנו והגינו ליטן הווא Benedictus esto Domine Deus noster, Rex Mundi, creans luminaria ignis : Benedictus esto Domine Deus noster, Rex Mundi, discrimen faciens inter Sanctum & Prophanum, inter Lucem & Tenebras, inter Israelem & Populos alios, inter Diem septimum & sex Dies operis : Inter Sanctitatem Sabbathi, & Sanctitatem diei boni discrevisti, & Diem septimum pra sex diebus operis sanctificasti ; discrevisti & sanctificasti populum tuum Israelem in sanctitate tua. Benedictus sis Domine, discrimen faciens inter Sanctum & Sanctum : Benedictus sis Domine Deus noster, Rex mundi, qui vivificavit, conservavit, & pervenire fecit: nus ad Tempus hoc.

Sic dies Sabbathi, Dies festi, Septimanarum, Tabernaculorum, Novi anni, &c. suam habent קדש Sanctificationis formulam, quibus ille Dies aut Tempus consecratur, & Deus laudatur pro conservatione benigna usque ad Tempus illud, &c.

Ex quibus facile jam est judicare, An קדש in hac materia sit Generalis & universalis aliqua formula consecrationis, quam & Vinum, & reliqua que mensa inferuntur, ut absumantur, sanctificantur & benedicuntur, uti Censor noster statuit. Hoc Unum.

LXXXI. Alterum, quod mihi probandum, est hoc ; Ab hac קדש seu Sanctificatione diei, & temporis, Poculum primum quandoque

quandoque ab Hebreis dici כוס קידוש Poculum sanctificationis.
Faciam :

צְרִיךְ לְשֹׁתּוֹת מִכּוֹס שֶׁל קְרוֹשׁ Bibendum est ex כוס קרווש Poculo sanctificationis bucca plena.

In Levusch hachor. Num. 271. §. 13. *Omnia qua observanda sunt circa poculum gratiarum actionis, observanda quoque sunt* ניכוס שֶׁל קְרוֹשׁ *circa Poculum Sanctificationis.*

Ibid. Numer. 273. §. 5. *Excepit poculo Sanctificationis, &c.*

הו רג'ין לשותות מפוז in, סנה, iidem : כוס קרווש בנית הנסטה Solebant olim bibere ex Poculo sanctificationis in domo Synagoge.

In Talmud Hierosolymitano cap. 7. circa finem Chaldaic formâ, ר' רבנן נהניין בההן כסא זקירות פ' כוס קרווש Plura alia loca prætereo.

Similiter etiam Vinum illius poculi sapissimè, indicatis locis, vocant כוס קרווש Vinum sanctificationis.

LXXXIII. Pergit Censor : *Et benedictio, quæ ultimum poculum præcedit, dicitur quidem ברכת הפטון τροφῆς διλεξτή Cibi benedictio : at Poculum ipsum non propterea dictum fuit aut dici debuit כוס ברכת הפטון.*

Hic iterum negat Solem lucere in meridiis, ut lumen ei mutuari sit necesse. Negat, Poculum, quo coena claudebatur, dictum fuisse כוס ברכת הפטון Poculum benedictionis mensa. At si mihi quamplures testes hac ipsâ horâ convocabandi & producendi essent, nullo negotio illos conquirerem.

In Orach chajim הלכות סעודת Ritibus convivij, Num. 182. traditur כוס ברכת הפטון *Judicium, id est, quanam esse debeat ratio Poculi benedictionis mensa, & 10. paragraphis absolvitur.*

Num. 183. *הפטון איך יונגן בкус ש' ברכת הפטון Quomodo se gerere debeat, vel, Quodnam sit officium ejus qui recitat benedictionem Poculi benedictionis mensa : & hoc 12. paragraphis subjectis est comprehensum. Vide eodem loco in כל בו, in סעודת הלכות, & reliquis passim Ritualibus.*

Majemonides in הלכות cap. 7. §. 15. כוס על כוס ברכות הפטון Non licet garrire super poculo benedictionis mensa, sed omnes tacent, donec absolverit benedictionem mensa, & benedictionem rint, biberintq. Alias

Aliás etiam frequenter dicunt בְּרִכָּה כֶם contractiūs.

L X X I V . Quid porr̄? Cum autem unā cum poculo illo quarto reciterur , aut vero absolvatur saltē הַלֵּל Hymnus ille magnus , constans ex variis Psalmis , qui in Judæorum ritualibus habetur , quo hymno clauditur totus Paschalis cena ritus ; quidni distinctionis causā , ut discernatur à reliquis poculis , dicitur , & dictus forte fuerit כֶם הַלֵּל Poculum hymni ? Nec obstar , quod in Talmude non occurrat כֶם הַלֵּל : potuit ramen dici distinctionis ergo .

Haec omnia frustrā : ut quibus nec Scaliger defendatur , nec mea reprehensio offendatur , ut jam saepius .

Scaliger non dicit ; Poculum illud potuisse dici כֶם distinctionis ergo , aur , forte sic dictum fuisse , ut Censor : sed haec sunt Scaligeri verba ; Poculum illud vocabatur כֶם הַלֵּל מִלְחָמָה שְׁמָנִים . Et mox : Poculum autem hymnēos idē vocabatur , quidn hymno post portionem decantato abibant . Et rursus : Nam sane Canon Paschalis disertè interdicebat , post Poculum laudationis , aliquid cibi aut potus sumere : כֶם הַלֵּל אֲחֶר כֶם הַלֵּל אֲסֹר לְאַכְלָה לְלֹוֹת Interdictum aliquid comedere post poculum hymni . Sic Scaliger .

Ego ad hæc breviter & simpliciter dixi in mea Exercitatione , me כֶם הַלֵּל conjunctum ita positum , haec tenus in Talmud non reperire potuisse .

Addo nunc plura & dico ; Neque in recentioribus Judæorum ritualibus hanc loquutionem reperiiri כֶם הַלֵּל Poculum hymnēos . Dico etiam , Canonem illum Paschalem , à Scaligero productum , supposititium esse , nec ullibi , vel in Talmud , vel in Judæorum ritualibus , his verbis reperiiri .

Itaque si Scaliger causa mī vult defendere , & me impugnare D . Cappellus , monstrandus erit & producendus aliquis locus , ubi vel hæc phrasim כֶם הַלֵּל , vel iste Canon Paschalis , legatur .

Ego concedo , poculum illud Paschale ultimum posse sic dici , nec unquam id negavi : nego autem , dici sic à Judæis , quod assertuit Scaliger .

Promde in hac undecima reprehensione iterum partim absurda , partim impertinentia , & nihil ad rem facientia , dixit Censor .

L X X V . Et ejusdem planè commatis est DUODECIMA & ultima Vindiciarum ejus pars , quæ sic habet :

ULTIMUM , quod in Scaligero reprehendit Buxtorfius , est , quod No-

Item *Cœræ Paschalis dicat vocatam fuisse נסחַת אֲגָדָה*, cùm non Nox ipsa sic propriè dicatur, sed Lectio quedam è Scripturâ, qua cù nocte solebat recitari in mensa.

Sic ille refert meam reprehensionem; ubi notet Lector, Censor rem cautè meis verbis affuisse hanc vocem *Propriè*, ut nempe fundamentum aliquod Vindiciis superstruendis poneret. Ego absoluè scripsi: *Non Nox, sed Lectio illius noctis sic vocatur*. Detexi etiam *אֲגָדָה בְּקֹרֶב* fontem falsitatis, ex quo Scaliger errorem istum hausit.

L X X V I. Quid ergo peccavi in hac reprehensione? *Ego* sanè, inquit, *נִשְׁתַּחַת* sit propriè. & primò Lectio illa, annon etiam Nox illa sic dici potuit, quomodo *Agnus* dicitur *תְּנַשֵּׁת* Transitus vel Saltus, propter Angeli transitum per medium Aegyptum, & quomodo in Ecclesia Pontificia abusu quadam vocis Missa dicitur totus Eucharistie apud eos ritus; cùm Missa propriè olim dicta fuerit *Misso*, *אֲלֹוֹת* Catechumenorum, qui dimittabantur, antequam Mysteriorum fieret celebratio. Estne ea in re iusta tantum Virum exagitandi causa?

Quis unquam dixit, aut cui iā mentem venit, *נִשְׁתַּחַת* in hac materia significare propriè & primò Lectionem illam? Ubique sibi ipsi somnia fingit Censor noster.

Scaliger scripsit: *Noctem eam, que Vesperam xiv. Nisan sequitur, vocari נִשְׁתַּחַת b. e. Aggadah*.

Ego dixi; *Non sic vocari eam noctem: sed Lectionem sacram illius noctis duntaxat, & nihil aliud nec primariò, nec secundariò*.

L X X V I I. D. Censoris Argumentum hoc est; *Propriè & primò Haggadah est Lectio Paschalis*.

Ergo (secundariò nempe, & impropriè) *sic dici* potuit Nox illa, in qua Lectio ea recitatatur.

Respondeo 1. ad Antecedens; *Haggadah* non propriè & primò est Lectio Paschalis, sed est propriè *Annuntiatio*: secundariò autem & *אֲגָדָה* sic vocatur *Lectio illa Paschalis*, quæ continet annuntiationem & commemorationem earum rerum, quæ ipsis in hoc festo celebrandæ erant: *Noctem* nusquam significat: nec unquam à quoquam sic usurpara vox ista legitur.

2. Non concluditur quod concludendum erat: Concludendum erat; Ergo nox illa sic vocatur à *Judeis*; Censor concludit; Ergo sic vocari potest vel potuit. Pessimæ causæ signum est, quando statum

tum controverhæ quis h̄c declinat, & à scopo aberrat. D. Censor, si vult, poterit illam Noctem sic vocare; sed faciet illud sine autho-
ritate, sine ratione.

Ubi verò in Scriptura legitur, *Agnus dici Αἴγαντα Transfigum, pro-
pter Angeli Transiit per medium Aegyptum?* Nullibi reperio ver-
bum Αἴγαντα de Transitu Angeli per medium Aegyptum; sed de illo
Transitu, quo transiit & præteriit domos filiorum Israel in Aegypto,
quando percusit Aegyptios, & illis pepercit. Confer Exod. 12. v. 13. 23.
& 27. De transitu Angeli per medium Aegyptum usurparūt Αἴγαντα Egredior, Exod. II. v. 4. & בְּרִיתָם cap. 12. v. 12. Quæ de voce Missa
habet, sunt αἴγαντα.

Justane ergo erat h̄ic Censori Scaligerum vindicandi, vel in me
animadvertisendi causa?

LXXXIIX. Concludit Censor: *Hec sunt, quæ visum est bre-
viter ad istam D. Buxtorfi dissertationem annotare, tum ad ritum Cœna
Paschalis totum rectius percipiendum, tum ad illustrationem Sacrae
Domini nostri Jesu Christi cœnae, quidnam in ea ex ritibus Veterum Ju-
daeorum desumptum esse videatur, tum ad vindicandum à reprehensione
Scaligerum, qui sine magna aut justa, satis causa videtur in multis à D.
Buxtorfio, nostro quidem judicio, carpi atque reprehendi, quâ d'ere aequus
& cordatus judicet Lector.*

LXXXI X. Et hæc sunt, dico ego, quæ visum est breviter,
ad istas D. Cappelli Vindicias, sive Animadversiones annotare, ex
quibus, ni fallor, cordatus quivis Lector percipere poterit, D.
Censorem nec ad ritum Cœnae Paschalis totum rectius percipiendū,
nec ad S. D. N. I. C. Cœnae illustrationem, nec ad veterum
Judaicorum rituum explanationem, quicquam contulisse,
sed ritus, antea jam rectè propositos & expositos, imperitè sæpè
iterum confudiſſe, quæ illustrata, obscurasse: ad vindicandum à
reprehensione mea Scaligerum, nihil solidi ullibi attulisse, ac
proinde sine magna, sine justa, imò sine ulla causa ad has Vindi-
cias sive Animadversiones, ad meam Exercitationem scribendas,
profiliuisse:

*Non tali auxilio, non defensoribus istis
Heros magnus eget. Nam isti quidē Defensori atq; Vindici, hujus*

ad belli auxilium, pro nomine tanto,

Exigua Vires:

& נְאֹרֶה רְחִיקָה קְלִילָה בְּאַוְרָה Viatici parum ad viam longinquam,
quæ non unius capitit ex Majemonide terminis est inclusa, sed
confinium & ad finium quoque locorum spatii diffusa..

Judæi in Ritualibus suis, & in Talmud, inter alia quoque ju-
bent לְבָד בֵּית הַתְּפִלָּה diligenter evergere Triclinium illud, in
quo Cœnae festales celebrantur, atque ab omnibus sordibus mun-
dare. (*Talmud Beracat cap. 2.*) Ego ut idem præstarem, & Triclinium
veteris Cœnae Paschalis, à multis purgamentis, quibus illud à Vi-
ris alioquin magnis infectum haec tenus erat, immune præstarem,
pro mea tenuitate fui annulatus in meā Exercitatione. Itaque cùm
dèprehenderem, D: Censorem meum rillotis planè pedibus in illud
iterum irrupisse, & denuò non solum priores sordes reducere, sed
novas adhuc quisquilias invehere studuisse, brevi hoc scripto il-
lud mihi repurgandum duxi. Id quo successu & effectu à me sit:
præstitum, æqui & cordati Lectoris judicium esto..

L E C T O R I S .

Quia Cl: D: Cappellus, suis in meam Exercitationem Ani-
madversionibus, præmisit Versionem decem primorum Paragra-
phorum Capitis octavi, ex Ritibus תְּמִצָּה וּמִצָּבָה Panis fermentati &
Infermentati, R: Mosis Majemonidis, creberrimaque in his quo-
que Vindiciis hujus Authoris, & Capitis, occurrit mentio, con-
sultum judicavi, hic etiam dictum Caput Majemonidis in lin-
gua Originali ipsæ, & cum mea Versione Latina, adjungere, ut
& de eorum, quæ supra in Versione D: Cappelli castigavimus,
& de reliquorum, quæ hinc passim producuntur, ve-
ritate, tanto rectius, & ex Authoris ipsius
ore, quivis judicare possit.

C A P U T

C A P U T O C T A V U M

הַלְכָוֹת חַמֵּץ וְמַצָּה

R. MOSIS MAJEMONIDIS,
In quo,

DE RITIBUS VETERIS Cœnæ:
Paschalis, apud Judæos::

¶

יטדור עשית מצות אלו בלאל טז נך הוה: במתלה מזונין כוס ל'כט
אחד ואחד ומברך בפה ואומר עליו קידוש הוויט זומן ושותה: אחד
נכט מברך על נטילת ידים ונוטל ידיו: ומביין שלחן ערוך ועלוי מרוד
דיק אחד ומצה וחרוטה וגופו של כבש הפסח ובשר חנוכה של יוסט
יד: ובזמן הזה מביאין על השלחן ב. מני בשר אחד זכר לפסח ואחד
זכר לחנוכה

I. *Ordō observationis vel præceptorum istorum in nocte XV.*
taliæ est: Principio infunditur unicuique poculum; & recitatur Consecra-
tionis Vini; Benedic tus; &c. qui creas fructum viatis; deinde additur ei
Sanctificatio seu Consecratio Diei & Temporis; & hoc facto, bibit. Post-
bac Benedic super Lotione manum; & manus lavat. Deinceps afferunt
infructam mensam; eiq[ue] imponunt p[ro]ñe[m]us; Oléra alia; Azyma;
*Em-
bamma; corpus Agni Paschalis; & Carnem Chagigæ seu sacrificii diei XIV.*
[*Hoc verò tempore inferunt mensæ duo genera carnium; quarum*
una μητρὸν εστὶ Agni Paschalis, altera, μημόσωμα Chagigæ, seu
Sacrificii festi.]

ב'

מתהלו ומנרך ב' - הדאמודר הילוקח ירך ומובל אותו בחורשת יואוכיל
כיות הוא וכל המסובין עמו כל אחד זא. אין אוכל פחות מכוחות: ואח'כ
עקרין שלחן מלפכ' קורא ההגדורה לביר: ומוגני הכהום דשנין וכאזו
הבו שואל ואומר הדקורה מה נתנה הליל'ה זהה מל' הלילו-ר' שבבל
הילו-ר' אין אנו מטבח'ם אט' יטעם אחית וחללה זהה: שת' פעם מס'
שאנכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה והליל'ה זהה כל'ו: מצה: שנכל הלילות

אנו אוכליין בשר צלי שלוֹק ומגשָׂל והלילָה הוּא כוֹלֵץ צלי שגבָּל הַלְּלוּתָּה
אנו אוכליין שאג יוקות והלילָה הוּא מגורים שנבל הַלְּילָה אנו אוכליין
בֵּין יוֹשְׁבָנִין מְסֻבִּין וְהַלְּילָה הוּא כָּלָנוּ מְסֻבִּין.

I I. *Fum incipit, & recitat hanc Benedictionem; Benedictus &c. qui creas fructum terrae; sumitq; olus (non πυκέδας) & intingens in embamma, comedit quantum est oliva, ipse & omnes cum ipso accumbentes, quidq; non minus quam est oliva magnitudo. Postea removent mensam ab illo solo qui legit Haggadam, infunditurq; Poculum secundum. Hic jam querit filius (quid ista sibi velint) & respondet ei Lector; Quam diversa hac nox à reliquis noctibus: nam in reliquis noctibus ne semel quidem intingimus, hac vero nocte bis: in reliquis noctibus edimus panes fermentatos & fermentatos, hac nocte tantum Azymos: reliquis noctibus edimus Carnem assam, tostam & elixam, hac nocte non nisi Assam: reliquis noctibus edimus tauri sedentes, quam discubentes, hac nocte discubimus omnes.*

בונן הוּא אנו אמר והלילָה הוּא כוֹלֵץ צלי שאין לנו קרבן:
ומתחל בְּגָנוֹת וְקוֹרֵא. עז שנוּמָר דָּרְשָׁנָה פרשָׁת ארמי אונד כוֹלָה

I I I. [Hoc tempore non dicuntur ista verba; *Hac nocte non nisi Assam;* quia non habemus Oblationem:]. Et incipit in turpitudine, (h. e. legendo pergit ad ea, quæ de ignominia & contemptibili statu Israëlitarum agunt in Haggada). donec compleverit explicationem illius sectionis, Syrus perditus pater meus, totam, (Vide supra Th. X X I V.)

ומחוור דְּשָׁלָחָן לְפָנָיו ואומר פסח זוֹ שָׁאנוּ אֶוכְלִין עַל שְׁטָפָת
המְקֻומָּה עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם שָׁנָא' ואמרתם זבח פסח הוּא לי' ומגבתה
המְרוֹר בְּיוֹדוֹ ואומר מרור זה שאנו אוכליין על שם שמררו המצריים את
ח' אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם שָׁנָא' ומררו את ח' יה' ומגביה' המצה בְּיוֹדוֹ ואומר
מצה זו שאנו אוכלים על שם שלא דפסיק נצקם של אבותינו להחמי' עד
שנגל'ה עליה' הק'נה' וגאל'ת. מיד שָׁנָא' ויאפו את הבצק אשר הוציאו
ממצרים: ובזמן הוּא אמר פסח שהוּא אבותינו אוכליין. בזמנ שביבת
המְקֻומָּה קי'ם. על שם שפסח הק'בה על נת' אבותינו וכי

I V. Et jam reponunt mensam coram eo, & dicit; (h. e. pergit in Haggada & dieit) Pascha hoc quod edimus, ideo est, quod transfilierit Deus domos Patrum nostrorum in Aegypto, sicut scriptum est; Et dicitis; Sacrificium Pascharis est Domino. Deinde extollit manus suā

suâ Herbas amaras, & dicit; Amarum istud comedimus, propterea quod amaritudine affecerunt Aegyptii vitam Patrum nostrorum in Aegypto, sicut dicitur: Et amaritudine affecerunt vitam ipsorum. Tum in altum tollit Azymam manu suâ, & dicit; Mazzam vel Azymam istam comedimus, propterea quod non satis fermentata fuisset massa patrum nostrorum, antequam Deus ipsis apparuerisset, eosq; redemisset, sicut dictum est; Et coixerunt massam, quam eduxerant ex Aegypto. [Hoc vero tempore dicunt; Pascha, quod comedenterunt Patres nostri, dum Sanctuarium adhuc stabar, ideo ederunt, quod transilierit Deus domos Patrum nostrorum, &c.]

¶

וזאומר ל'פיכך אנו חייבין להודות: להלן לשבח לפאר להדר לירומם
לגדול ולנצח למי טעה לאבותינו ולו נ כל הנס האלו והוציאנו מעבודות
לחחיות מיגון לשמהה ומaphaelה לאור גדור ונאמר לפני המלוכה: הלייה
הלהלו עבדי י' וככו' עד חזמיש למעינו מים: זהותם בא' אם' אשר גאננו
זונאל את אבותינו מצרים והגינו ליליה הזה לאכול בו מצה ומרורים:
ובזמן הזה מוסף: כנ' י' אלהינו ואלה' אבותינו יגינו למפעדים ולרגלים
אחריהם הדבאים לקראנו לשולים שמחות לבניין עירך ושתיקת בעבורותך
ויאכל שט' מן הוכחים זמן חפסחים שיגיע זט' על קיר מובחר
לרצין ונדרה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדורת נפשנו בא' גואל
ישראל: ומברך בפה ושותה הקוס השני.

V. Postea dicit (in eadem Haggadah): Idcirco tenemur confiteri, laudare, celebrare, decorare, honorare, exaltare, magnificare, glorificare eum; qui fecit Patribus nostris, & nobis omnia ista miracula; & nos eduxit e servitute in libertatem; ex moerore in laetitiam; & ex caligine in lucem magnam. Dicamus coram eo; Laudate Jah; Laudate Jah; Laudate servi Domini; &c. usque ad haec verba; Silicem in fontem aquarum. Et concludit; Benedictus sit Dominus Deus noster, Rex mundi, qui redemit nos & Patres nostros ex Aegypto, & pervenire fecit nos ad noctem istam, ut in ea comedamus Azyma & Amara. [Hoc vero tempore addit; Ita nos adducer Dominus Deus noster, & Deus Patrum nostrorum ad solennitates & festa alia nobis obventura in pace, lertos ob reaedificationem urbis tuæ; & hilares in cultu tuo; comedemusque illic de Sacrificiis & Paschis, quorum sanguis pertingeret ad parietes altaris cui cum benevolentia; & gratias.

& gratias agemus tibi canticō novo propter redemptionem nostram , & propter liberationem animæ nostræ, Benedictus esto Domine, liberans Israelem :] Tum recitat Benedictionem Vini , & exhibit poculum secundum.

א'ח' מברך על נטילת ידיים ונטל ידו שנייה טהורי הסיו' דעת
בשעת קייאת הגדוד : ולוקח שני זכוכין חולק א' מהן ומגיח פסום
לתוכ' שלם ומברך המוציא לוחם מן הארץ : ומפני מוש' אין מרכז
על שמי ככורות נשארים טובים משומס. טנא' לחם עוני מה דרכו
אל עני' בפרוסה אף כאן בפרוסה : ואות' כוכור' מצה' ומרוח כאחרת
ומטל' בחירות' ומברך בא' אמר' אש' קב' על אכילת מצות ומרוחות
שאכל' ; ואס' אכל' מצה' בפנוי עצמה ומורה נפשי עטמור מפרק' על זה
בפנוי עצמו ; ועל זה בפנוי עצמו

V I. Postmodum recitat Benedictionem Lotionis manuum , & lavat manus suas secundâ vice, quia animus ejus avocatus fuit, interea dum legeretur Haggadah: sumitq, duas placentas, & unam illarum dividens, collocat divisam in medio integrâ ('sub integrâ, ut Raschi explicat in Talmud Berachoth fol. 39. col. 2. ubi hæc eadem verba leguntur) & benedicit; Qui educit Panem è terra. Quare non recitas Benedictionem super duabus tortis panis integrâ, sicut reliquæ diebus festis? Propter id quid dictum est; עוג' פָּתָח Panis pauperatis (Deuter. 16. v. 3.) Que enim est confuetudo pauperis? Frustum panis, vel, Frustum panis uti (non integris): sic hic adhibetur Panis divisus. Postea convolvit Azymum & Amarum simul, eaq, intingit in embamma, & dicit; Benedictus, &c. qui sanctificavit nos præceptis suis, & præcepit nobis edere Azyma & Amara; comeditq, illa. Si Azymum seorsim comedat, & παρίδει seorsim, super unoquoq, etiam separatim benedicit.

וא'ח' מברך בא' אמר' אקב' על אכילת' הובח ואוכל' מבשר חניעת' ז' תחולת' ומברך בא' אמר' אקב' על אכילת' הפסח ואוכל מגנו' של פסח ולא ברכת הפסח פוטרת של זבח ולא של פוטרת של פסח

V II. Dehinc recitat Benedictionem istam; Benedictus, &c. qui præcepit nobis comedere Sacrificium; simulq, comedit primò de carne Sacrificii diei XIV. deinde recitat hanc benedictionem; Benedictus &c. qui præcepit nobis edere Pascha; simulq, edet de corpore Agni Paschalis. Neque Benedictio Paschalis liberam & indifferenter facit

item facit Recitationem Benedictionis Sacrificii, & vice versa Benedictionem Sacrificii non indifferentem facit. Benedictionem Paschatis.

ח

בזמן הווד שאי שט קרבן אחר טמברן המוציא לאות חור ומנרך על אכילת מצה: ומובל מצה בחירות ואוכל וחור ומנרך על אכילת מדור ומובל מדור בחירות ואוכל: ולא ישחה אותן בחירות שמאז בטל טumo וו מצורע מזרני טופרים: וחור וכורע מצה ומנרך ומרור ומובל בחירות ואכם לב לא ברכה זכר למקדש.

VIII. [Hoc tempore, quo nullam oblationem habemus, postquam benedixit, Educens partem de terra, repetit Benedictionem; Qui præcepit nobis edere Azyma, & intingit Azyma in embamma, eaq[ue] comedit:] tum repetens benedictionem Amarorum, simul quoque Amara in Embamma intingit, & illa comedit. Non verò sinet illa diu morari in embammate, ne forte gustum suum (saporem amarum) perdat. Sed hoc est praeceptum Soribarum. Hinc rursus convolvit simile particulam Azymam & herbarum Amararum, eaq[ue] intingit in embamma, comeditq[ue], sed fine Benedictione, in memoriam Sanctuarii.

ט

ואח' נמשך בסעודת ואוכל כל מה שהוא רוצה לאכול' ושוטה כל מה שהוא רוצה לשותה: ונחרוגה אוכל מבשר הפסח אפי' כוית ואינו טועם אהיריה כלום כדי שהיא הפסק סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיה שאכילתן היא המזויה

I X. Deinceps producitur convivium, editq[ue] & biberunt unusquisque, quicquid ipsi edere & bibere libuerit: Et postremè edit de carne agni Paschalis saltem quantum est oliva moles, nec postea quicquam aliud gustat. [Hoc verò tempore comedant olive magnitudinis particulam Azymam, & post hanc nihil cibi amplius gustant]; ut hic sit finis convivii ipsorum, & sapor carnis Agni Paschalis, aut Azymi, sit in ore illorum: quia comedio illorum est de Præcepto.

ו

ואה' נוטל ידיו וمبرך ברכתי המזון על כוס שלישי ושוחחו ואח' מזוג כוס רביעי ונומר עליו את החלל: ואומר עליו ברכת השיר וה'יא הילוך' כל מעשיך וכו': וمبرך בטה' ואינו טועם אחר כך כלום כל הלילה חוץ מן המים ויש לו למזוג כוס חמישי ולומר עליו הכל

הגדול מחרומו לוי כי טוב עד על נהירות בבל : וכום זה אינו חובה כמו ארבעה בוסות : ויש לו לנמר את ההלל בכל מקום שירצה אף על פי שאינו מקומ סעודה:

X. Deniq_z manus lavat iterum, & recitat Benedictionem cibi, sive Gratiarum actionem post cibum super Puculo tertio, & ebbit illud. Exinde infunditur Poculum quartum, & absolvit super eo Hymnum: recitat etiam super eo Benedictionem Cantici, qua est; Laudent te, Domine, omnia opera tua, &c. Item; Benedictus, qui creas fructum vitiis; & tanquam nocte nihil amplius gustare licet, exceptam aquam. Potest tamen infundi adhuc Poculum quintum, eiq_z adjungi Recitatio Hymni magni, &c; Confitemini Domino, quia bonus est, usque; Ad flumina Babelis. Hoc vero Poculum non est ex debito, sicut quatuor praecedentia. Licet etiam absolvere hymnum in quocunque voluerit loco, etiam extra locum convivii.

Hic in Versione Capitis istius substitut D. Censor, quod reliqui quatuor paragraphi nihil ad rem praesentem faciant. Itaque nec ego ulterius progrediar. Hoc vero adhuc Lectorem moneo, praeter ea, quae supradicta sub Th. XXIV. in Versione D. Censoris notavimus, ulterius apparicurum, si paragraphus sextus diligenter conferatur & consideretur, illius sensum non recte ab illo expressum esse ad mentem Majemonidis.

Sic §. 9. **בְּאַחֲרֵי** non est Deinde, ut D. Censor reddidit; sed, Postremo, Ultimo, In fine,
quod aliud.

הַלְכָות נִטְלַת יָדִים לְסֻעָּדָה

DIATRIBA

DE RITU LOTIONIS MANUUM ANTE ET POST CIBUM:

*Ad illustrationem duorum Scripturæ locorum,
Marci v.1.2.3.5.7.8. & Matthæi x.v.
v. I. 2.3.*

1. Quia in superioribus Vindiciis à Lotione pedum, ad *Lotionem manuum* à D. Cenfore nostro deducti sumus, & aliquid jam illic dictum fuit de Mensura Lotionis hujus, mentioque facta est Loci apud Evangelistam Marcum cap.7. v.3. *Εἰδοὺς πυγμὰν τοῦ απόστολος χερῶν*, nihil Lectori vel ingratum & inutile, vel à præsenti Argumento alienum, me facturum sum arbitratus, si Ritum illum ex Hebræorum *מִנְחָה* five Ritualibus paulò accuratiùs descripsero, num fortè aliqua clarior inde lux affulgere posset loco jam dicto, qui Interpretes quosdam non parùm torsit, & in diversas sententias distraxit.

2. Plurima passim Hebræi de hac Lotione manuum scribunt & præcipiunt. Nos autem non omnia & singula hic commemorabimus, sed *επιλογὴν*, & *Κράκις αὐτοῦ secundum precipua duntaxat capita*, illorum doctrinam contrahemus & proponemus.

3. Incipiemus autem à *Nomine*. Vocant Hebræi *Lotionem manuum* יְדֵי נִטְלָת, q. d. *Elevationem manuum*, quia Manus certo ritu in hac lotione solent elevare. Nomen enim *נִטְלָת* est Verbale à radice *לְוַת* *Levare, Elevare, Attollere*, ut *Iesa.63.9. Et levavit eos*. Rabbini simpliciter in hac materia sumunt pro *Lavare*: ad exprimendam *Elevationem manuum*, quam adhibent, utuntur verbo *הַנְבִּיא Exaltare, In altum attollere*. Lotio manuum varia & multiplex est apud Judæos, ut videre est in *Synagoga Judaica* cap.4. Nos de ea duntaxat nunc agere instituimus, quæ præcepta est *Ante & post cibum*, quam vocant יְדֵי נִטְלָת. Primò autem de

Lotione ante cibum agemus, quæ præcipua, & in primis ad icopum nostrum facit.

4. Hanc ut in certam methodum, ingratiam Lectorum, redigamus, ita tractabimus, ut ad. quatuor Causalium species, præcipua quæ Judæi de illâ traduntur, referamus.

5. **Caussam Efficientem** quo dattinet; agnoscunt Hebraei hoc præceptum de Lavandis manibus *non esse de Legi* (sc. præceptis) *vel à Deo præceptum*: sed *ex Præceptis Rabbinorum*, vel *בְּדִבָּרִי סֻוּרִים ex verbis Scribarum*, seu *Præceptum Sapientum*: per consequentiam tamen ex Lege elictum, & præceptis Divinis æquiparandum.

Hinc legimus in Talmud, Mafsecheth Chiolin folio 106. col. 1. נֶתֶלֶת יָדַם לְחוֹלֵין מִפְנֵי סְרֵךְ תְּרוּמָה וְעַד מִשּׁוֹם מַזְוָה מֵא' מַזְרָה. אמר עֲבֵנִי מַצּוּה לְשָׁמֹועַ דְּבָרִי חֲכָמִים וְבָא' אָמַר מַצּוּה לְשָׁמֹועַ דְּבָרִי. אַל עֲוֹר בָּז עַד דְּכִיבָּה כָּל אָשָׁר יָעַז בּוֹ הַזָּבָן וְזָבָן לֹא שְׂטָף בְּפִיכָּס אָמַר רְבִי. אַל עֲוֹר בָּז עַד עֲרָב מְבָא' סְמָכוֹן חֲכָמִים לְנֶטֶלֶת יָדַם מִן תְּרוּמָה וּמוֹתָם. h.e. *Lotio manuum ad communem. Et proptiam cibum est propter cohesionem Trumæ (quid Truma sit, vide in Lexico Talmudico, in Rad. טומם, & mox s. 4.) Imò etiam propter præceptum Sapientum. Quale: præceptum? Avaj dixit, Illud præceptum, quo jubemur obtemperare verbis Sapientum. Rabba dixit; Imò propter id quod Rabbi Elieser ben Erech dixit, qui docuit, ex eo quod scriptum est Lev. 15. v. 11. Omnis autem, quem tetigerit seminifluus, & manus suas itonabuerit aqua, &c. collegisse ac decrevisse Sapientes, Lotio manuum esse ex Lege, &c.*

Majemonides in Hilchos Berachos cap. 6. §. 2. נֶטֶלֶת יָדַם שְׁגָאתָנוּ מִן הַתְּרוּמָה לְשָׁמֹועַ מִהָּנָן שְׁנָאמָר עַל פִּי הַתְּרוּמָה אָשָׁר יוֹרֵךְ h.e. *Lotio manuum est Præceptum Sapientum, quibus absolute obedire jubemur, sicut scriptum est Dent. 17. v. 11. Juxta Legem, quam docuerint te.*

נֶטֶלֶת יָדַם וְטְבִילָה: מִזְבֵּחַ סֻוּרִים i. e. g. *alligatae* *Lotio manuum & mersatio earum est ex verbis scribarum.*

In Levensch hachor, Nûm: 158. אָעָר שָׁאוּן אַלְאָה מִדְרְבָּנָן. II. §. 6. שְׁנָיו על זה מיטום סְרֵךְ תְּרוּמָה מִמְּשִׁיק לוֹ עַל הַשִּׁיר קְרַשְׁנוּ וְזָנוּנוּ כו' שְׁכִינָה שָׁאוּן בְּקִימָן דְּבָרִיהָת. מִטּוּם הַפְּסָוק שָׁאָמֶר לֹא תְסֻרֵּה מִפְּלָא אָשָׁר יוֹזֵק וּנוּ כְּשָׁאוּן מִקְיָמִים דְּבָרִי חֲכָמִים אָנוּ מִקְיָמִין מַצּוּה יְהִי hoc est. Etiam si hoc præceptum non sit nisi à Rabbini nostriis, qui id sanctiverunt propter abusum. Truma, nihilominus in Benedictione ejus convenienter ei h.e.

hiec rerum, Benedictus in cavit nos, & mandavit nobis præcepta sua. Nam, quia observamus præcepta Rabbinorum proper id quod scriptum est Deut. 17. 10. Non declinabis à verbo, quod indicaverint tibi, &c. dum observamus præcepta Sapientum, observamus simul præceptum Dei ipsius; &c..

6: Per hæc jam confirmatur & declaratur, id quod hic Ritus ab Evangelistis, à Christo, & à Scribis & Pharisæis ipsis vocatur ἀρχήν τῶν ἀποστολέρων Traditio seniorum, Marci 7. v. 3; ἀρχῆς αὐτῶν Traditio hominum; v. 8..

7: Rigidè autem & severè voluerunt hoc Præceptum observari, adeò ut ejus transgressionem & contemptum pro summo peccato duxerint; eiq; tum ultionem Divinam sint interminati, tum Excommunicationis poenam decreverint.

Hinc scribitur in Talmud Sora cap. i. fol. 4. col. 2. פֶל הָאָכְלָן בְּלֹא נִשְׁתַּחֲוֵת יְדֵים כְּאֵלֶיךָ בְּאַל אַשְׁה וּזְנוּנָה Quicunque comedit panem sine Lotione manuum; perinde est ac si rem haberet cum scorto, h.e. eadem est illius ratio, idem ipsis datum, eadem fors. Quemadmodum enim hic ad paupertatem redigitur, adeò ut perveniat usq; ad frustum panis quærendum vel mendicandum, Prov. 6. 26. ita etiam is qui Panem edit illotis manibus. Rabbi dixit; פֶל הַפּוֹלָל בְּנִתְיַתְּךָ עַבְרָן Quicunque vilipendit Lotionem manuum, exstirpatur è mundo. Nam, ut R. Salomon ibidem scribit: הַעֲזָרָבָן בְּנִתְיַתְּךָ עַבְרָן Qui transgreditur verba Sapientum, reus est mortis, juxta id quod scriptum est; Dilispans sepem (traditiones; Rabbinorum) mordebit eum serpens, Eccles. 10. 8.

וְאַסְרֵר לְזִ�וָּל Majemonides in Hilchos Brachos cap. 6. s. 19. בְּנִתְיַתְּךָ עַבְרָן h.e. Prohibiculum est aspernari Lotionem manuum, qua de re multa præceperant & sanciverunt Sapientes.

אָרוּךְ לְזִיהָר בְּנִתְיַתְּךָ עַבְרָן In Schylchan Aruch parte i: Nûm. 15:8. 6. 9. בְּנִים שֶׁבְּל הַפּוֹלָל בְּנִתְיַתְּךָ עַבְרָן וְאֶלְיָהָי עַבְרָן וְעַקְרָב מִן דְּעֻזָּלִם h.e. Studiosè observanda est Lotion manuum: nam quicunque eam vilipenderit, reus fit Excommunicationis, incidit in paupertatem, & extirpatur è mundo. Sic in Leviticus hachorè eodem loco..

Hinc iterum legimus in Talmud, in Edajoth cap. 5: Exemplum de quodam Eleazar ben Chanoob, quem נְדוּ שְׁפָקָפָק בְּתוֹרָת יְדֵים excommunicarunt, quod sprevisset purificationem, i. e.: Lotionem manuum,

quod illotis manibus panem ederit: Et cum in Excommunicatione mortuus esset, lapidem imposuerunt feretro ipsius, ad docendum, si acciderit, ut quis in Excommunicatione moriatur, feretur ipsius esse lapidaandum. מותק בטהורה ה'ז'ם ש'ה'יא מדרבנן ותוק'ימה נישראל ונוחזקה *Quia vilpendit Lotionem manuum, que est à Rabbini nostris, sed confirmata & recepta in Israele.*

8. Hinc apparet, quare Pharisai & Scribe murmurarint contra discipulos Christi, cum viderent eos illotis manibus panem edentes; immo contra Christum ipsum, quod illos hujus rei causâ non reprehenderet? quia nempe pro summo peccato & scandalo ducebant, hanc Rabbinorum suorum Traditionem, tam severâ Lege & pœnâ prohibitum, transgredi & violare.

9. Ad Causas efficienes referamus etiam גורמים והריכים Res five cibos Lotionem manuum postulantes & requirentes.

In Talmud Chagigah cap. 2. §. 5. in Mischna legitur: נטילין ליה'ם לחשוך ולטורו ר' טבון Lavantur manus ad Communem (cibum vel panem,) ad Decimas, & ad Trumam (five oblationem Sacram, sacerdotibus de illis separandam.)

10. In præsentia agendum duntaxat est de Lotione manuum ad Cibum communem; non ad res sacras, quales erant Decimæ, Trumæ, & alia. Hic ergo sciendum, non necessariò ad quovis cibos requiri Lotionem manuum. Inter eos, qui eam exigunt, nominant Hebrai in specie & in primis Panem ordinarium, super quo Benedictio panis est recitanda.

Majemonides in Hilchos Brachos cap. 6. §. 1. כל האוכל הפת ז. שפנרכין עליו הפוץיא ארך נטילת ידים תחולה וכזו ואף על פ' Quicunque comedit Panem, super quo recitare convenit Benedictionem istam; Benedictus, &c. qui educit panem è terra; opus habet lavare manus ab initio & fine, etiam si sit Panus communis (non sacer).

Sic reliqua Ritualia, Arba turim, Schylchan áruch, Levensch Par. I. Num. 158. Colligunt hoc inde, quod in Talm. Chagigah c. 2. fol. 18. col. 2. in Gemara Lotio manuum requiratur ad אכילה consumptionem panis, ut in Kefeph Mischna ad Majemonidem observavit Joseph Karro. Vide & Colbo fol. 16. col. 1.

11. Rationem hujus rei reddunt Talmudici istam; decretum ita

ita esse קשומ סרך התרומה: propter abusum Trūma. Res ita habet; De Frumento, Vino, Oleo, ex Legi Divina (Deut. 18.4. Primitias fūmenti tui, musti tui, & olei tui, dabis ei) separandum erat aliquid pro sacerdotibus (quod verò Rabbini postmodum ad alia esculentia quoque extenderunt) antequam Decima daretur. Pars illa, quæ ita separabatur, vocabatur Trūmah. De mensura vide Lexicon Talmudicum. Qui Trūmam illam olim comedebant, sub comminatione Mortis à Deo infligendæ, non audebant eam illotis manibus comedere. Itaq; ne fortè incauti aliquando etiam Trūmam illotis manibus comedenter, statuerunt, super omni Pane, etiam Prophano, manus esse lavandas: Hodie verò id requiritur, quando Trūmæ sive oblationes istæ non amplius separantur, quia sperant, Templum aliquando reædificatum iri, Oblationesq; omnes restituendas esse. Alibi pro eo dicitur, משפטן טריך אוֹלֵי תְרוּמָה Propter perversitatem, vel scandalum, offendiculum comedendum Trūmam.

Subjungam expositionem hujus locutionis מפנִי טריך התרומָה: Propter abusum Trūma; quam facit Rab. Mardocheus Japhe, in פירוש שליחת ינוא לאכול תרומות. 1. 6. בז'ים טמאות על ידי שהם עסוקיות ולא ייעשו ייכאו לידי חובה מיתה בידי שמים שהו נזהר לא בטללה הגוזרת משום שייכנה בית המקדש במחרטה עצשו לנו תרומה לא נזהר לא לזרע תרומה ונדע לזרע ברה וככו' h. e. Explicatio hujus dicti est; Ne quis forte (incautus) Trūmam comedat manibus pollutis: è quod manus sunt activa, & fieri facile possit, ut quis inscius fiat reus mortis per manum Cœli, h. e. Dei. Nam qui comedat Trūmam immundam, reus est mortis per manus Dei. Et quamvis nunc non habeamus Trūmam, non tamen ideo abrogatum est decretum, ut si fortassis reædificetur domus sanctuariorum, & Trūmam iterum habeamus, sciamus nobis circa illam cavere: אלף שאין רוב התרומה אלא ממיין פרט דכתב ממנה פת לא גוזו נס נטילה אלא דרך לשיכאל פת והוא כד שמחיבין לברכ עליו ברכת קב"ה. Quia verò potissima Trūma sunt ex speciebus Panis, sicut scriptum est; Et primitias Frumenti tui, &c. Frumenti autem species non comedunt solent, nisi posteaquam ex eo Panis factus est; hinc etiam non decreverunt Lotionem manuum, nisi quando Panis comeditur, per quem intelligitur omnis res, super quam tenemur recitare; Benedictus, &c. qui educit

educit panem è terra, &c. Quis verò vel qualis sit Panis, cui injuncta est consecratio per hanc formulam; fuisse docetur in eodem libro, ut & in Schylchan áruch sub. Num. 168.

12. Sunt tamen, qui Lotionem manuum à sapientibus præceptam esse etiam velint simpliciter מושם בקשות בעלה Munditiae civilis causâ.

13. Ex dictis videtur jam non improbabiliter colligi posse, non carere emphasi, quando in dictis Evangelistarum locis, de discipulis Christi dicitur: Οὐ γὰρ νίποιεν τὰς χεῖρας ἀνθρώπους αὐτοὺς ἐδιψάσθησαν. Non enim lavant manus suas, quim Panem edunt, Matth. 15. v. 2. Et Marci 7. v. 2. Et quem vidissent quosdam ex Discipulis ejus communibus manibus (id est, illoris) ἐδιψάσθησαν odere Panem, conquesti sunt. Et v. 5. Quare discipuli tui non ambulant secundum Traditionem seniorum, sed illoris manibus ἐδιψάσθησαν edunt Panem; ubi nota, articulum Τὸν non frustrā appositum videri. Emphaticè, inquam, hoc viderur ad Panem restringendum; quia Panis causâ maxime Traditionis hæc est facta; non verò ad quosvis cibos extendendum in genere, quia hæc Traditionis etiam non rigidè ad omnes cibos requiritur, sicuti videbimus.

14. Circa Panem excipiunt hic פת הכאדר בכייסנין ואינו קובע סעודתו עליהן Placentas vel Crustalæ tennes, & (כון בכייסנין) si illis non ordinariè panis loco uti solet: quia super his non est necesse superiorem Benedictionis formulam recitare. Leyusch. ibidem. In Colbo: האוכל כעכין ואינו קובע סעודתו עליהן גוטל ידו אחרית ווין Qui edit placentas, & similia, voluptatis causâ, & non ordinariè illis pro pane uti solet, lavat manum unicam, & sufficit.

15. Sic qui vult comedere quidpiam, quod in aliquem liquorem, quales sunt, Vinum, Mél, Oleum, Lac, Ros, Aqua, intingi solet, etiam si manu istos liquores non contingat, tamen tenetur lavare manus; si non necessitatis causâ, saltē propter munditium civilem.

כל דבר שטבולו Majemonides in Hilchos Brachos cap. 6. §. 1. במשkan צדך נטילת ידים Omnis res, que intingi solet in liquore, postulat Lotionem manuum ab initio. Desumptum hoc ex Talmud Pesachim cap. 10. fol. 115. col. 1.

16. Propter liquores, vel potulenta, veluti Oleum & Vinum, licet

licer de illis etiam danda sit Truman, non tamen requiritur Manuum lotio; quia non sicut homo illa manibus conrectare, sed ex poculo aliquo bibere. Unde *Statuta* *Bibitio non exigit lotionem*, *Levusch Num. 158. §. 4.*

In *Col-bo* tamen scribitur fol. 16. col. 3. יורה ל' שיריך ליטול יוז אחות שנוטלנה את הכות שמאי גע נמשקן: *Qui bibt Vinum, aut ceteros liquores, videtur mihi debere Lavare manum unam, quam sc. levat poculum; fieri enim posse, ut liquores, qui in poculo sunt, contingeret.* In *Schyleban Aruch* dicitur, ne quidem unius manus Lotionem requiri.

17. *Qui Fructus edit, Carnem item, Caseum, aut Olera, non venetur lavare Manus.*

ומירות של חולין אין צורך נטילת ידים בין בטהלה בין בסוף Fructus communes seu prophani non opus habent Lotione manuum, neg, ab initio, neg, à fine. Sic alii.

האוכל פירות ובשר ונבניהם או יוקות אין שיריך ג': Co-medens fructus, carnem, caseum, aut olera, non obligatur ad Lotionem manuum.

Ratio in *Levusch* additur; *quia de his ex Lege Divina non danda est Truman.*

Imò dicunt; *הנותל ידו לאפרות הרוי זה פאמ' הרוח* *Lavans manus ad esum fructuum, est ex elatu spiritu.* Ratio; שפראח שהוות מדקלאן שאריך במעות במקום שאון שיריך fit in praeceptis, etiam ubi non est opus.

Intelligendum tamen hoc est: *juxta R. Simeonem de Fructibus cum soli comeduntur: si verò in liquorem aliquem intincti comedantur, vel in aqua macerati sint, manus lavandæ sunt.*

אם נטלן מושם נקיות שהיה ידיו מטופחות או שרווצת Addit etiam; *שיהיו ידיו נקיים מושם הברכה של פירות לית לה בטהה Si laverit eas in hoc casu mundisitie causâ, quod polluta fuerint, aut quod cupiat, ut mundæ sint propter benedictionem fructuum, nil impedit, quo minus id faciat.*

18. Caro asa, licer humorem vel intinctum habeat, non tamen postulat Lotionem manuum: *quia ille humor non vocatur מושם, sed eadem est ejus ratio quæ fructuum,* *Levusch Num. 158. §. 5.*

19. Sic חבשין שעישן מחטין או משווין confectorum ex tritico & hordeo, siquidem sicca fuerint, eadem est ratio quæ fructuum. Ibidem.

20. MATERIA. Ad Materiam Lotionis ita, ut etiam p. ....
1. Manus lavanda. 2. Aqua. 3. Vasa.

21. In Manibus duo considerantur & attenduntur, Qualitas, & Quantitas.

22. Qualitatem quod attinet, Lavandæ sunt manus ad Panem, vel cibum illum, qui Lotionem exigit, etiam si nullius pollutionis vel impuritatis homo sibi sit conscientius.

Majemonides: Qui edit panem, necesse habet lavare manus, licet fuerit ^{תְּהִלָּת} Panis communis: וְעַמְּפָרֶשׁ שָׂאֵן יְדֵי פָּלוֹכְלָנוּתְרָה. Et licet manus ejus non fuerint polluta, nulliusq; sibi fuerit conscientius impuritatis, non tamen comedet, donec ambas manus laverit.

Hinc in Talmud Savim cap. ult. §. ult. inter ea, quæ Trūmam polluant, recensentur etiam ^{תְּהִלָּת} Manus absolute; nempe עֲמָרָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל Ante lotionem ipsarum; ut R. Salomon scribit in Schabbas cap. i. fol. 13. 2. ubi eadem Mischna adducitur; etiam si nullius quis conscientius fuerit impuritatis: Ratio; quia manus sunt ^{בְּקָשָׁה} agiles, actives, qua in scio etiam homine (^{לְאַוְאַזְעָה}) sapè aliquid impuri contrectant, ut est in Taharoth cap. 7. §. 8.

23. Hinc appetat Marti 7. v. 2. Kovās χερῶν, non esse simpliciter, Manibus pollutus, sed, ut rectissime Evangelista ipse exponit, & Matth. cap. 15. v. 20. Αὐτοὶ δὲ ἄλλοι, per lotionem non purificatis, & q. sanctificatis: quia ad esum Paoris Manus lavandæ sunt, sive illæ pollutæ ab alicuius refigimundæ contactu fuerint, sive non. Kovās idem est quod. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; Sicut ^{בְּנֵי} οὐδὲ non est Panis pollutus, sed Communitis, non Sacer: nam ^{בְּנֵי} Commune, Prophanum, & שְׁנָיו h̄ic opportununtur.

24. Quantitas, est ^{תְּמִסְמָה} Mensura Lotionis, quoque nempe sint lavandæ manus. Terminus à quo, sunt. גַּם אֶצְבָּעָה Extremitates digitorum, quibus nempe cibi apprehenduntur, & contrectantur. Terminus ad quem, est: עד הַפְּרָקָן Usque ad funditram.

De hac mensura, & præcipue Termino ad quem, prolixè satis jam est dictum supra in Vindiciis Thes. 6. Placer tamen h̄ic adhuc addere locum ex Talmude ipso hac de re integrum, unâ cum Clofis R. Salomonis:

תְּנֵו רְבָנָן נְטִילָתָן. In Talmud Cholin cap. 8. fol. 106. col. 1. & 2. סְמִינָה

ז"ס להולין עד הפרק לתרומה עד הפרק קידוש ידים ורגלים במקודש
h. e. *Itradiderunt Rabbini nostri; Lotio manuum ad Communem cibos est usq; ad juncturam: ad Trumam, usque ad Juncturam: Sanctificatio manuum & pedum in Sanctuario, usq; ad juncturam.*

Glossa R. Salomowis: *Lotio ad communes cibas usq; ad Juncturam*) nempe, secundam, ad articulum secundum, qui est in medio digitorum: Nam quia sit tantum propter metum prophanationis Trumæ, sufficit, si lavet eosque, quo usque cibum digitis attingit. Ad Trumam, usque ad juncturam:) nempe terriam; ad articulum tertium, in dorso manus: *Sanctificatio manuum & pedum in Sanctuario usque ad juncturam*) supremam vel summam, locum nempe in quo manus & brachium conjunguntur. Hæc R. Salom.

אמר רב עד כאן לחוליין עד כאן לתרומה אמר ושמואל אמר עד כאן בין לחוליין בין לתרומה וחומר אמר h. e. *Dixit Raf, Hucusque ad cibos communes, hucusque ad Trumam: Schemuel verò dixit; Hucusque tūm ad cibos communes, tūm ad Trumam, ad summum: Raf Schescher dixit, Hucusque tam ad cibos communes quam prophanos, ad minimum.*

Glossa R. Salomonis: *Hucusque ad cibos communes*) Monstrabat digito suo, uti exposui (nempe, usque ad secundum articulum): Sohemuel verò dixit, Articulum, id est, mensuram ad cibos communes & prophanos esse æqualem, & quidem ad summum usque ad articulum tertium juxta palmam. Vide jam quæ suprà hac de re dicta.

25. *Aqua Lotioni adhibenda, eadem duo habet requisita, Qualitatem, & Quantitatem seu Mensuram.*

26. Quoad Qualitatem, in genere sic scribit hac de re Majemoides, דברים פולין, את המ"ט: טנוי מראה: גליו: וועשיינט; מלוכה בהן: והפסד שמונע את הבחמה מלשונין בהן *Quatuor res illegitimam reddunt aquam, Mutatio coloris: Retectionis operis alicujus in illa confectio: Et corruptio talis, qua arcet bestiam ne ex illa bibat: Mutationis coloris; quando color aqua vel in vase, vel in terra mutatus est, idq; seu ob rem aliquam, que in eam incidit, seu ex loco ipsarum: Retectionis; Si retectae, discoperte fuerint, ita ut ad bibendum sint prohibita: Aquæ in quibus opus aliquod peractum est, illæ quoque effundenda sunt, ceu illegitima ad Lotionem manuum; ut illæ, in quibus abluta sunt vasæ, aut in quibus panis maceratus fuit, vinum refrigeratum, &c.*

Aquaæ, ex quibus canes non bibunt, ut Aqua amara, salfa, turbida, fetida, &c.

Hic verò multa adhuc alia sunt particularia & specialia, quæ videri possunt in Arba Tûrim, Schylchar aruch, & Levisch præcipue; veluti;

Aquaæ fabrorum, et si non mutarint colorem suum, sunt illegitimæ.

Aquaæ ex qua biberunt gallinæ, & reliquæ aves, exceptâ columbâ, ex quibus lîxit canis, reliquæque bestiæ & feræ; juxta quosdam alii permittunt, &c.

Nix, Grandio, glacies, pruina, &c. quorum principium est ex aqua, habentur pro aqua; siquidem illa quis concidat vel contundat, & exspectet donec liquefacta & in aquam soluta fuerint. Sic quicquid principium suum habet ex aqua, si iterum resolutum fuerit in aquam, aqua illa est licita ad lotionem: Sic Testudines rubræ, pinguedo pisces, resoluta, בְּשָׁעַת הַזָּהָר in casu necessitatis.

Aqua, è qua jam sunt manus lotæ, immundæ sunt, quia aqua statim recipit immunditatem manuum.

Si dubitatio aliqua incidat, inclinatur in partem favorabiliorem & faciliorum: דְבָרִים קָאָדְרָבָנָן אֲלֹין לְקָרְבָּן quia in dubiis Rabinorum sequuntur partem faciliorem, &c.

27. Quantitas seu mensura aquæ est Quantarius; seu quarta pars Logi, סָמֵךְ pro ambabus manibus; ad minimum. In Genere appellantur sèpè מִסְרָאָנִים Aqua prima, sicut eæ, qua post sumptum cibum adhibentur; מִסְרָאָנִים Aqua posteriores. Mäjori tamen quantitate aquam adhibere, non solum licitum, sed & laudabile & eximium: censetur. Majemonides §. 6.

She'uro zahmimot zemimot berbeuyit segi lenitiot. 10. 6. In Levisch Nûm. 158. Et dicitur: מִמְמָלֶךְ אָדָם יָסִף וַיַּטְול בְּשֻׁפְעַה וְהַנּוּטָל יְדוֹ בְּמִסְרָאָנִים מלא חפנויים: Ordinaverunt sapientes, quod quartarius aquæ sufficiat ad lotionem manuum: Attamen quivis potest addere, et majori copiæ lavare: Et qui lavat manus suas in aqua plenis pugillis, ei dabitur gratia vel benedictionis pugillius plenus...

לְכָךְ שְׁעוֹרָזָחַמִּים דְבָרָהוּת מְרֻבָּה יְהִי אִיפְשָׁר: 1. 6. Idcirco ordinarunt sapientes, quod minore mensurâ non possint purificari manus.

20. De vase frequentia rite præcipua, quæ notanda veniunt.

Aquæ, quibus manus lavantur, debent vase aliquo contineri.
Majemonides s. 6. אֲזַנְתֶּלִין בְּחֵן בְּכָלִי. חַטָּאת מִים שְׁנוֹתְלִין: Aqua quibus manus lavantur, debent esse in vase.

In Levusch Numer. 159. s. 1. explicatur fundâmentum, quod huic rei substernunt: אֲזַנְתֶּלִין לְדוֹבֶר אֶלְאָלֶה אֲשֶׁר רְגֵנָן: דְּתַהְרוֹת צְרִיכָה לְהִיוֹת מִן הַכְּלִי. דְּכִתְבַּבְגִּיבְרָת חַטָּאת מִים חַיִּים אֶל קְדוּשָׁה יְצָכוּן Non lavanda sunt manus; nisi è vase aliquo, quia sic invenerunt Rabbini nostri, quod Parificatio debet fieri ex vase, sicut scriptum est; Et ponent super eum aquam vivam in vase, Num. 19. 17. Sic etiam sanctificatio manuum & pedum in Sanctuario fiebat ex labro, Exod. 30. וְאַתָּה 19..

Vas illud, non minus quam Quartarium debet capere, & quidem largè, non præcise aut parce.

דְּהַכְיָה קְבֻּלוֹ חָלֵל; Rationem reddit author libri. Levusch hanc. בְּכָמָרְתִּים דְּינִים. שם דָאָרְוִיתָא בְּמַשְׁקִים שָׁאָנָם פְּחוֹת מִרְבִּיעִיתִילְכָךְ Sic enim tradiderunt Rabbini nostri, de multis judiciis Legis circa liquores, quod non minori mensurâ, quam quartario, constare debeant. Unde etiam estimarunt, neque manus purificari posse minore mensurâ aqua, quam quartario.

Omnis generis Vasa ad hunc usum sunt licita & concessa, Lapidæ, marnioreæ, terrea, &c. quæ quidem eo fine facta sunt, ut liquorem aliquem contineant, & integra sunt, Levusch Num. 159. s. 1. Majemon. s. 12.

Hinc non permisum est homini accipere aquam ex pugno alterius, & manibus affundere, sicq; lavare, שאין נוטלין אלא מִן הַכְּלִי, quia non licet lavare, nisi è vase: sic non licet una manu affundere alteri, &c. Ibid. s. 6.

29. FORMA. Ad Formam Lotionis pertinet *Attio*, & *Modus Lavandi*.

30. Dupliciter autem peragi potest Lotionis manuum: vel per *Affusionem* aquæ ex vase, qui modus est ordinarius: Hæc vocatur *Intinctionem* seu *Immersionem* manuum in aquam. Et hæc vocatur *Barmissus*, *Immersio*.

31. In Lotione quâ Aqua manibus affunditur, notanda veniunt, 1. *Aqua affusio*. 2. *Lotio ipsa*. 3. *Exsiccatio*.

32. *Affusio aquae* super manus debet provenire ex vase *convenienti*, & *מְכַח נָרָא* à virtute, h. e. *opera viri vel hominis* alicuius.

Majemon. §. 6. Fusiū id explicatur in Levulch Num. 159. §. 7.
Nam sic, dicitur illic, facta fuerunt omnes purificationes, quæ fiebant è vase, veluti *Sanctificatio manuum & pedum*, aut *Aspersio aquarum sacrificii pro peccato*: ha non fiebant nisi *מְלֵת נְרָא* opera vel ministerio viri. Labrum non effundebat aquam continuè, sed erant in illo *פֶּזֶזְאָת* foramina, que sacerdos, qui se lavare volebat, aperiebat, &c.

הכל פשׁרין omnes sunt idonei, etiam *חֲרַשׁ* Surdus, *שְׁוֹרָה* Stultus, *קָטָן* & parvus, vel minorenris. Quidam tamen dubitant de eo, qui est infra 6. annos. Sic disputant etiam de simia, an hoc ministerio defungi possit. Majemon affirmit. Potest etiam sibi ipsi quis hic servire, quando nemo aliis adest, ita ut vel epistomium removeat, vel vas ita disponat & locet, ut ex eo lavet.

אם אין שס אחר מניח הכל' בין ברכיו וצק על ידו : או יטה החבית על ידו ויטול או נוטל ידו אחריו וכיו Si nemo alius adsit, ipsem reponit vas super genua sua, & effundit super manus suas, aut inclinat illud super manus suas, & lavat, aur lavat manum unam, &c.

Multos hic quidam ponunt speciales casus alios, quos non necesse referre.

Aquarum affusio potest duplici modo fieri, vel *sensim*, sed usque ad perfectam mensuram: vel *effusione aut exundatione universali*, ut torus quartarius aquæ simul & semel effundatur.

ט לוטל לתוכו על ידו מעת עד שיתן Lavans debet aquam manibus preberet pauplatim, usque ad debitam mensuram. Quod si tamen totum quartarium unicâ exundatione effuderit, etiam hoc legitimum est.

33. In *Lotione ipsa* etiam nonnulla sunt observanda, quæ, quam paucis fieri pareat, comprehendemus:

34. Si *Lotio* manuum fiat hoc modo, ut *sensim* iphis aqua effundatur, tūm *duabus* minimum distictis vicibus, vel etiam *tribus*, id fieri oportet.

Duabus vicibus affundendum ei cuius manus sunt mundæ: Piores aquæ auferunt *הַטּוֹמָאָת* immundiciem à manibus,

maritus, cuius manus non fuerint mundæ, purificant priores ab immundicie illâ suscepta. Sed si cuius manus non fuerint mundæ, ei tribus vicibus sunt affundendæ; Primâ vice, non ad purificandas manus, sed ad auferendas sordes, quæ eis adhærent, vel alia discriminantia, & lotionem impudentia: Secundâ, ad auferendum immunditiam: Tertiâ, ad purificandam aquam medium, secundâ nimirum vice affusam, כיהו לכל הנ' הפעמים הללו, סני ברכיעית אחד nihilominus pro omnibus tribus vicibus istis sufficit quartarius unus, tribus distinctis vicibus super ambas manus effusus.

Quod si nullæ adhæserint manibus sordes, vel res discriminantes, si quis voluerit, potest totum quartarium aquæ super manus unicâ vice effundere. Et hac ratione non opus habet aquis secundis, h. e. duabus vicibus aquam affundere.

Sic, si cui sordes manibus adhæserint, & plus habuerit aquæ, quam quartarium; tum primò parum effundet ad sordes auferendas, postea integrum quartarium vice unâ: Tertiis aquis hac ratione non opus habet, quia manus jam sunt purificatæ de quartario integro.

35. In Lotione hac deinde observanda *הנבטון Exaltatio vel Elevatio manuum*. Majemon dicto loco §. 16. מים הראשונים ציריך. שנגבה יהו נמעלה עד שלא יצאו חוץ לפך ויחווו ויטמאו את הידיהם. In aquis prioribus (ante prandium) in altum tollende sunt manus, ne aquæ nonnullæ fortassis extra juncturam egressæ, postea revertantur & manus polluant. Desumpta haec sunt ex Talmud Sota cap. i. Fusius explicantur in Levitchi, Num. 162. §. 1. Quia Aquæ recipiunt in se manuum immunditatem; Idcirco, scribitur illic, אמרו חכמים שביריך נטילה וכו' בשעת הנביה ראש האדים *dixerunt Sapientes*, debere hominem in altum tollere extremitates digitorum suorum tempore lotionis, quando aquas super illos fundit, donec exsiccat eos; idqz, idè, ne Aqua prima, quæ immundæ factæ sunt, exeat extra mensuram lotionis, & deinde, cum aquæ secundâ vice effunduntur, non riundentur, sed ea rancitum, quæ sunt intra spatiū & mensuram (quia Aqua secunda, seu quæ alterâ vice affunduntur, non purificant nisi ad mensuram Lotionis,) & postea ante exsiccationem veniant illæ aquæ priores, quæ extra mensuram exierunt & immunda sunt, revertantur qz, ante exsiccationem, intra mensuram Lotionis & manus iterum polluant. Idcirco elevabit homo manus suas.

Sunt.

Sunt tamen etiam qui dicant, scribitur porrò illic; quod si demittat manus ab initio Lotionis usq; ad finem ejus, illud multò esse præstantius: quia hic nullæ sunt aquæ extra mensuram egressæ. Et quamvis incipiat effundere aquas primâ vice supra. vel ultra mensuram Lotionis, & alterâ vice supra istas, & postea exeat aqua illa quæ deciderunt ultra mensuram; et non polluant manum: quia ultra mensuram (ultra carpum versus brachium) non decreverūt Sapientes immunditiam; nec super manum, nec super aquam. Duntaxat cavendum, ne primū attollantur, postea demittantur: hoc enim casu metuendum, quod dictum, ne forte aquæ quædam extra mensuram egressæ revertantur, manusq; polluant.

Porro ibidem: *Scribunt etiam nonnulli, quod ista omnia, quae de Attollendis vel Deprimeendis aut demitterendis manibus dicuntur, non aliter precepta sint, quam eo casu, quando quis non totam manum lavat usque ad juncturam manus cum brachio (usq; ad carpum): quod si verò quis totam manum lavet usq; ad brachium, non necesse habet vel Elevare, vel Demittere manus: נזרו טומאה שםם ואילך לא נקרא ר' זעיר ומלילה לא. נזרו טומאה שםם ואילך לא נקרא ר' זעיר*

Præterea non jussérunt Elevare aut Demittere manus, nisi quando ab initio partem dunt axat Quartarii super manus fundit, deinde demum residuum: Hic enim tanum valeat id quod dicitur, המים ראשוניים נטמאו, והשנויים כתוריין Aqua prima polluuntur: aquæ secundæ purificabit; ut paulò antè dictum (Th. 32.) At si quartarium aquæ integrum vige unicâ simul & semel effundat, nulla omnino aquæ polluuntur vel immundæ fiant, & manus purificantur è restigio. Idcirco hoc casu non solliciti sunt de manibus vel elevandis vel deprimendis. Haec tenus ex libro Lævusch, ubi ratio hæc Elevationis manuum in Lotione mihi videtur præ reliquis omnibus rituālibus perspicue & accurate tradita.

Ergo ex hac sententia, in ista Lotione quæ sit per affusionem aquæ, manus constanter usque ad exsiccationem sunt vel attollendæ, vel demittendæ.

Idem, sed succinctius traditur in Schylchan Aruch: Num. 162.
§. I. Lavans debet **רְבָרֶת** elevare manus suas (h. e. extremitates digitorum suorum) sursum, ne aqua egreditantur extra juncturam, & revertantur ac manus polluant. (Idem judicium, sive perinde est, si quis eas statim ab initio

*ab initio lotionis usq; ad finem demittat, quia hoc pulchrum censetur, modò
caveat, ne primò digitos attollat, posita demittat: quia sic aqua nonnullæ
possent egredi extra juncturam, & reveri ac manus poltuere.) Et hoc fa-
ciendum (scil. manus attollere) quando non lavat manum totam usque
ad locum junctura manus cum brachio; verùm si èd usque lavet, non ne-
cessè habet attollere manus suas (quidam tamen dissentient). Sic si effude-
rit quartarium aquæ integrum super manus simul & semel, cùm hic nulle
sint aquæ immunda prorsus, non necesse habet attollere manus suas: Si do-
nique quis manus in aquam intinxerit vel immerserit, etiam non opus ha-
bet attollere manus. Quidam etiam dicunt; si quis tribus vicibus aquam
effuderit manibus, his cautionibus omnibus planè nihil opus esse. Vide
jam etiam, quæ suprà in Vindiciis hac de re dicta s. 56.*

36. *Tertiò in Lotione quoq; requiritur מְלֵאָה Fricatio diligens
manuum; tūm ad aquam, manib; adhærentem, diligenter abster-
gendar, ante exsiccationem ad mantile; tūm ad sordes, & alia lo-
tionem legitimam impeditentia, exactius tollenda.*

Hic cavere jubent, cùm quis manum unam alterā fricat, ne tan-
gat extra locum in quem aquæ ceciderunt, quia sic illæ aquæ pos-
sent redire, & pollutionem aliquam adferre, &c.

De peculiari Schemate, ad quod manus sint vel in Lotione, vel
in Fricatione, conformandæ, nihil in Ritualibus reperio, nisi quod
in libello רַאשֵׁת חַכְמָה ex quodam Medrasch adducitur; וְלֹטֶב
דְּרָךְ יְהוָה עַד שְׁמָמָל וְשִׁמְמָל יְהוָה בְּשִׁמְמָל Lavabit manum
dexteram cum sinistra, ut manus sinistra famuletur dexteræ, & lavabit
usque ad juncturam manus.

37. *Quarid attendendum quoq; in Lotione manuum ad
ea qua discriminant vel discrimen faciunt inter Manum & Aquam,
h.e. omnia ea, quæ manibus adhærent, & aliquam earū partem te-
gunt, sicq; impedire possunt, ne aqua quoquoversum perveniat. De
his tradunt hanc Regulam, בְּנֵת לִיְּהוָה כְּחַזְקָעָם בְּתִכְלִילָה
Quicquid discriminat in Immersione in aquam, idem discriminat quoque
in Lotione manuum.*

Talia sunt, צְאָה שְׂתַחַת הַפּוֹרָן שֶׁלָּא כָּנַגְדַּה בְּשָׂרֶשׁ Sordes, quæ
sunt sub ungue, non versus carnem; veluti si quis unguis prælongos habeat, carnem excedentes, sordes ungui adhærentes discri-
men faciunt: Item הַפּאַקְשְׁתַחַת הַפּוֹרָן excrementum sub unguib;
carni adhærens: רְטִיה שְׁעַל בְּשִׁירָן Emplastrum: נִזְבָּן Lu-

sum cænosum : טיט היזרים Lutum figulorum, &c. liquide ea
quantitate ista fuerint , ut facile animadvertantur : אַנְלָכְלָמְעֹוֹתִוּ מִקְפֵּיד אֲנָשֶׁן Minima verò , quæ non animadvertuntur,
non curantur.

Quicquid enim non obseruat aliquis , vel non curat , אַנְוּזְמָנָה id non facit discriminem : quod si tale sit , ut unus illud curet , vel scrupulum illi moveat , alter non curet , tūm apud eum , qui id curat , discriminat , apud eum , qui non curat , non discriminat : Ex Gr. Tinctor non curat , licet manus ejus colore tintæ sint , hinc etiam ille color non facit discriminem in manibus ipsius ; etiam si de substantia ipsius coloris fuerit : si verò alterius alicujus , qui non sit tinctor , manus colore tintæ sint , in hoc discriminat color . Ita si mulieres ornatus causâ manus suas tingere soleant , color ille non discriminat , &c.

Hac de causa etiam removendi sunt Annuli è Digitis , dum manus lavantur , etiam si laxi fuerint , &c.

38. Porrò manus integræ sunt lavandæ , non נַעֲצָה particula-
tim , ut jam una pars , mox alia laveretur , &c.

39. Plures , ut quatuor vel quinque , simul lavare possunt , per unicam aquæ effusionem , & perinde est five manus juxta se invicem habeant , five supra invicem , modò manus laxè ab invicem teneant , ut aqua inter illas ubique penetrare poscit , & in illa effusione continetur quartarius pro unoquoque , &c.

40. Si quis , veluti iter faciens , & metuens , ne aqua sibi deficiat in via , manè eâ conditione manus laveret , ut illa Lorio valeat pro toto die , is non opus habeat postea , ad singulos cibos eas lavare ; siquidem non mente abruptus , & sui oblitus fuerit : quod si verò sui quasi oblitus fuerit , tunc cogitur illas lavare . Ratio ; quia in hac mentis avocatione facile fieri potest , ut manus rei alicujus immundæ contactu inscius & imprudens contaminaretur . Hinc ita paciscens , non continget crura sua , femur , reliqua que loca in homine testa , non scaber in capite , nec ullam partem corporis sui tangere , quæ sit inquinata , aut in qua sordes ex sudore sint , &c.

41. Deniq; multum interest , ut post Lotioñem & Fricationem , Manus etiam probè Exsiccetur ad aliquod mantile , ne madidis manibus panis comedatur . Hæc Exsiccatio vocatur בְּגַיְבָּה Niggus hajadáim Exsiccatio manuum . Majes-

צַדִּיק אָדָם לְנַגֵּב אֶת יִדֵּיו וְאֶת כֹּף יָאַפְּכֵל Majemonides §. 20. Ne-
cessitatem est, ut homo manus suas exsiccat, & postea demum comedat: וְכֹל
הַאֲוֹכֵל בְּלֹא נִגְוּב יְהִים Nam quisunque edit sine ex-
siccatione manuum, perinde est, ac si comedet panem immundum. Vide
Talmud Sota fol. 4. col. 2.

Levusch Num. 158. §. 12. Exsiccabit manus probè, antequam pa-
nem frangat שְׁאַלְמָשׁוּשׁ quia sordidum censeret, si quis ederit
manibus bumidis. Quicquid autem sordidum est, id
habetur pro immundo. Et Num. 166. §. 1. וְנַגְבֵּי יִדֵּי הַשְׁׂטָבָעָרֶךְ בְּלֹא נִגְוּב יְהִים Et exsiccabit manus suas probè, antequam recitet Benedic-
tionem panis.

Memoriale hujus rei fecerunt locum illum Ezech. 4. v. 13. Sic
comedent filii Israël לְחַמֵּס panem suum pollutum inter gen-
tes; ubi duo haec verba (Panem suum pollutum) per
Gematriam æquivalent his, Sine exsiccatione manuum. Ergo, qui panem comedit manibus non siccatis, perinde est
ac si ederet panem pollutum.

42. Quod si accumbentium plures fuerint, מִן־הַטּוֹסֵר הַוָּא הוּא Civilitatis lex postulat, ut maximus primus
manus lavet. Sunt tamen, qui sponte suâ ultimo loco lavare sol-
lent, quod nolint vel moram facere, vel aliquid loqui inter Be-
nedictionem Lotionis manuum, & inter Benedictionem panis.
Nam ut Benedictio ciborum ante illorum usum recitur: sic
Benedictio Lotionis manuum, post lotionem demum peragi-
tur, &c.

43. Et haec sufficient de Forma נִטְלָת יְהִים Lotionis manuum,
quæ fit per Aquæ effusionem super manus. Pauca etiam
quædam adhuc addemus de Lotione quæ fit per טבִילָה βαπτισμόּ
Immersionem manuum in aquam. Nam & hac ratione licet lava-
re manus.

כל הצורך נ' והטבילה ידו במ' מקוה אינו. Majemon. §. 5. צַדִּיק דָּבָר אֶחָר: וְאֵם הַטְבִּילָן בְּמַיִם שָׁאֵין בְּהָם שִׁיעָר מִקוֹּה אֶז
בְּמַיִם שָׁאוּבִים שְׁבָקְרָעַ לֹא עֲשָׂה כְּלָום שָׁאֵין הַמַּיִם שָׁאוּבִים מִתְהָרֵן
Qui opus habet Lotione manuum, & immersit eas in aquas alicujus conceptaculi, is non opus habet re aliâ. Quod
si verâ eas immerserit in aquas que non habent debitam mensuram con-
ceptaculi (quæ est arcajus quadraginta Searum, Majemon.

in הַלְכָנוֹת מִקְוֹאֹת cap. 4.) aut in aqua manus, non in aqua nisi per Lotionem, sive affusionem est vase. De hoc postremo tamen nonnulli variant.

45. Qui lavat manus suas in fonte, etiam si non sint in eo quadruplicata. Sez, נטולות טבילה במקומם ל' טבילה ejus immersio valet loco Lotionis, praesertim si ambae manus immersae & aquâ cooperantur unâ vice simul & semel, &c. Schylchan Aruch Num. 159. §. 14.

46. Qui transit flumen aliquod, neque secum habet vasculum unde laver manus, non accipiet aquas manu unâ, & eâ præbebit manus alteri: quia haec neque efficit Lotione, neque Immersione. אל יטבלי שמי ידו immerget ambas manus. Ibid. §. 17.

47. Qui unam manum lavat per Lotionem, alteram per Immersionem, ejus manus purae sunt. Ibid. §. 18.

48. Qui immersendo manus lavat, non necesse habet duabus vicibus immergere, sicut bis aquæ sunt affundendæ, aut ter; sed sufficit vice unâ: non etiam tenetur manus in altum tollere & elevare: non denique tenetur לְנֶגֶב בְּמִתְפָּלָת de exsiccatione earum ad mantile. Quamprimum enim eas vice unicâ immerserit, purus est, neque immundæ fiunt aquæ remanentes super manibus. Licet vero non teneatur exsiccare manus ad mantile, nihilominus non licet eis cibum attristare, מאל'ין כשות מיאום ע"ד שצחננבו מאל'ין כשות מיאום donec exsiccatae fuerint à seipso; quia id sordidum haberetur, vel naufragium mover. Ibid. §. 19.

49. Qui immersendo manus lavat, non recitat benedictionem super Immersione, sed super נטילת ידים Lotione manuum. In hoc tamen etiam discrepant.

Porrò fuerunt etiam quidam superstitiones, qui durante prandio quoque Lotionem manuum iterabant בין תבשיל ל התבשיל inter edulium unum & alterum. Hanc Lotionem vocabant פִּסְמִים אֲמַעְזָבָן Aquas medias: sed dicunt, esse רשות Liberam, & Arbitriam, in Talmud Cholin folio 105. col. 1. Majemon cap. citato §. 3;

פִּסְמִים שאורם זהץ בין התבשיל ל התבשיל נקיי ר' In Col-bo: Quandoque lavat aliquis inter edulium unum & alterum munditiei duntaxat causâ: unde non tenetur de Benedictione recitanda.

Attamen

... Cœcum & Carnem dicunt f. qd necessariam
esse Lotionem, &c.

50. Ex his, quæ de Materia & Forma Lotionis manuum
Judaicæ dicta sunt, videndum nunc, num aliquid erui possit,
ad illustrationem verborum Marci Evangelistæ, quando ait;

Οὐ γὰρ φαεσθαι, ὃ πάντες οἱ Ἰεράρχαι εἰσ μὴ πυγμαῖον λαβάντες χρί-
εται τὸν ἱερόν, πελέντες τὴν παρείσθιαν τῶν προσώπων· Ναὶ Phari-
sei, & omnes Judei, nisi πυγμαῖον laverint manus, οὐδὲν edunt, tenentes
traditionem seniorum.

51. Quid πυγμᾶ sibi hic velit, non convenit inter Interpretes.

52. Quidam referunt ad Mensuram Lotionis, & addunt, Ad cu-
bitum, Cubitaliter; quam sententiam, ut supra adiunximus, approbat
& claudat D. Censor noster.

Mihi vero haec expositio omnium, quæ affertur, videtur longe absurdissima. Nam ex verbis Evangelistæ manifestè liquet, re-
spici in eis ad aliquam Consuetudinem inter Judæos usitatam, &
Traditionem notam ac receptam. Atqui nos ostendimus in Vin-
diciis nostris, Lotionem manuum cubitalem, seu, usque ad Cubi-
tum, Hebræis planè esse incognitam, nec vel minimam de ea Tra-
ditiunculam utipiam extare. Unde quâ specie quoque prætexu huc
ista Phrasis trahi possit, non video. Itaque non sine causa fabulo-
sam hanc sententiam vocavit doctissimus Erasmus in Annotationi-
bus suis ad cap. 7. Marci scribens; *Ad hoc nihil causa video, car-*
hic fabula de Lotione cubitali huc accersatur. Nam si constaret, hoc à
Lege prescriptum, ne quis caperet cibum, nisi lotis manibus, probabiliter
videri poterat inducta Cubitalis lotione. Tum enim aliquid adderetur Legi
prescripto. Nunc tale nihil à Lege præcipi, testatur Dominus, dicens;
Non lotis manibus manducare, non coquinat hominem.

Patrem hujus sententiæ producitur Theophylactus, qui πυγμᾶ
explicat δέξιον τὸ δέκανον, & addit; πυγμὴ γὰρ λέγεται τὸ ξύντονον
δέκανον δέξιον τὸ λαόν αὐτῷ διατίθεται. Sed cum δέκανον non tantum
significet Cubitum: sed etiam Curvaturam manus, &, teste Budæo,
quemcunque Flexum membrorum (ut nempe Hebræum ἔργον) du-
bitari posset, an per Ἀγκῶνα Cubitum intellexerit, an Carpum, Fle-
xuram nempe manus, ubi brachio jungitur.

53. Alii haec verba referunt ad Formam Lotionis, & expo-
nunt; *Nisi pugno laverint manus.* Intelligunt enim hanc phrasin

מִקְוֹאֹת מִלְּדָרֶת cap. 4.) aut in aquas haustas, is nihil agit; quia aqua hausta non purificant manus nisi per Lotionem, sive affusum è vase. De hoc postremo tamen nonnulli variante.

45. Qui lavat manus suas in fonte, etiam si non sint in eo quadrangula. Sez, נטילת ידיים במקום טבילה לוי ejus immersio valet loco Lotionis, præsertim si ambae manus immersæ & aquâ copertæ fuerint unâ vice simul & semel, &c. Schylchan Aruch. Num. 159. §. 14.

46. Qui transit flumen aliquod, neque secum habet vasculum unde laver manus, non accipiet aquas manu unâ, & ea præbebit manus alteri: quia hæc neque esset Lotione, neque Immersione. אלא טבול עיר immerget ambas manus. Ibid. §. 17.

47. Qui unam manum lavat per Lotionem, alteram per Immersionem, ejus manus puræ sunt. Ibid. §. 18.

48. Qui immergendo manus lavat, non necesse habet duabus vicibus immersere, sicut bis aquæ sunt affundendæ, aut ter; sed sufficit vice una: non etiam tenetur manus in altum tollere & elevare: non denique tenetur לובן בכתף de exsiccatione earum ad mantile. Quamprimum enim eas vice unicâ immerserit, purus est, neque immundæ sunt aquæ remanentes super manibus. Licet verò non teneatur exsiccare manus ad mantile; nihilominus non licet eis cibum attractare עד שונתנבו מאליהן ממש מיאוס, donec exsiccatae fuerint à seipsis; quia id sordidum haberetur, vel, naufragium moverit. Ibid. §. 19.

49. Qui immergendo manus lavat, non recitat benedictionem super Immersione, sed super גטילת ידים Lotione manuum. In hoc tamen etiam discrepat.

Porrò fuerunt etiam quidam superstitiones, qui durante prandio quoque Lotionem manuum iterabant בין תבשיל לתבשיל inter edulum unum & alterum. Hanc Lotionem vocabant מ'ס אמצעיinas Aquas medias: sed dicunt, esse Liberam, & Arbitriam, in Talmud Cholin folio 105. col. 1. Majemon: cap. citato §. 3;

בעמיס שארם דוחץ בין התבשיל לתבשיל לנקיין: In Col-bo: Quandoque lavat aliquis inter edulum unum & alterum munditiæ diuitaxat causâ: unde non tenetur de Benedictione recitanda.

Attamen

Attamen inter Caleum & Carnem dicunt ~~est~~ necessariam esse Lotionem, &c.

50. Ex his, quæ de Materia & Forma Lotionis manuum Judaicæ dicta sunt, videndum nunc, num aliquid erui possit, ad illustrationem verborum Marci Evangelistæ, quando ait; Οὐ γὰρ φασισθεῖσι, ἢ πάτερ οὐ. Ιεδάσοι εἰσ μὴ πυγμὴν τὸν λαόν τὰς χεῖρας ἐν τῷ εὐθέστη, μαζεύστε τὴν παρέσθετον τῶν προσώπων. Ναμ Φαρισαῖ, & omnes Judæi, nisi πυγμὴν λaverint manus, non edunt, tenentes traditionem seniorum.

51. Quid πυγμὴ sibi hīc velit, non convenit inter Interpretes.

52. Quidam referunt ad Mensuram Lotionis, & addunt, Ad cubitum, Cubitaliter; quam sententiam, ut supra Adimus, approbat & claudat D. Censor noster.

Mihi verò hæc expositio omnium, quæ afferuntur, videtur longè absurdissima. Nam ex verbis Evangelistæ manifestè liquet, respici in eis ad aliquam Consuetudinem inter Judæos usitatam, & Traditionem notam ac receptam. Atqui nos ostendimus in vindiciis nostris, Lotionem manuum cubitalem, seu, usque ad Cubitum, Hebræis planè esse incognitam, nec vel minimam de ea Traditioni culam uspiam extare. Unde quā specie quoque prætextu huc ista Phrasis trahi pos sit, non video. Itaque non sine causa fabulosam hanc sententiam vocavit doctissimus Erasmus in Annotationibus suis ad cap. 7. Marci scribens; *Ad hoc nihil cause video, cur hec fabula de Lotione cubitali. hic accersatur.* Nam si constaret, hoc à Lege præscriptum, ne quis caperet cibum, nisi lotis manibus, probabiliter videri poterat inducta Cubitalis lotio. Tum enim aliquid adderetur Legi præscripto. Nunt tale nihil à Lege præcipi, testatur Dominus, dicens; Non lotis manibus manducare, non coquinat hominem.

Partionis hujus sententiæ producitur Theophylactus, qui πυγμὴ explicat. ἀλλι τῆς ἀγκῶνθ, & addit; πυγμὴ γὰρ λέγεται τὸ ἄπο τῆς ἀγκῶνθ ἀλλι τῆς ἀγκῶνθ διατίτλων. Sed cum ἀγκῶνθ non tantum significet Cubitum: sed etiam Curvaturam manus, &, teste Budæo, quemcunque Flexum membrorum (ut nempe Hebræum ἤγραψε) dubitari pos sit, an per ἀγκῶνθ Cubitum intellexerit, an Carpum, Flexuram nempe manus, ubi brachio jungitur.

53. Alii hæc verba referunt ad Formam Lotionis, & expoununt; *Nisi pugno laverint manus.* Intelligunt enim hanc phrasim

de summo & ~~secundum~~ accuratissimo Ablutionis studio, uti nempe facere solent ii, qui manum manui affricant, & pugnum alterius palmae inferunt. Sic Dr. B. a. Huc referendi sunt illi, qui simpliciter vocem hanc πυγμῇ pro Adverbio sumunt, eique significationem *Diligentia & Accuratio[n]is* adscribunt; ut Interpres Syrus, סְדֻלָּה קַרְוִי Sedul[us], Curiosus, Accurate, Diligenter, μελά ανεδή, σπουδάς: & Vulgatus, Crelros. ~~et~~ I sumpsisse videtur pro Sedulō, Enixē, Iterum atque iterum, Bis tei ve.

54. Hæ exp̄ditiones priori longè præferendæ: quia respiciunt ad consuetudine, à Judæorum usitatam, & ad illorum Traditiones. Ex ritu usq[ue] Lotionis, à nobis haetenus productis, constat, quantum in hac actione diligentiam, curiositatem, & accuratōrem requirant. Idæi, cùm circa materialia, tūm circa Formalia Lotionis, ut vix omnia ac singula percenseri queant. Similiter locutione scribitur in פְּרַט הַרְאָתָּה: Et lavabit ante prandium manus suas multis aquis: & affundet aquam tribus vicibus, & lavabit, fricabitq[ue] eas benè benè, ne vel sordes, vel aliud quid in manibus remaneat, quod discrimin faciat, &c. Sic mox de Exsiccatione: Et exsiccat eas benè benè. Ita hic πυγμῇ idem esse potest, quod iste author dicit בְּנֵב הַיְשָׁב Benè benè; quod fit diligenti & accuratā observatione eorum, quæ Rabbini de his præscripterunt.

55. Illustris Vir Josephus Scaliger, in Elencho Trihæcii cap. 7. significationem *Pugni* amplectitur, sed aliter explicat. Existimat ille, πυγμῇ νίπτεις non esse, Pugno in carum manus alterius immiso deficari: sed intelligi vult Elevationem manuum, in pugni figuram compositarum, quā quinq[ue] digitorum ἄκρες seu extremitates inter se conjunguntur à Judæis, Lotioni manuum operantibus.

Hæc quoque D. Scaligeri expositio de Elevatione manuum in Lavando, melior est, quam imaginaria illa Lotio cubitalis: quia constat, hujus quoque ritus diligentem rationem haberi à Judæis. Quamvis in hoc errasse videtur Scaliger, quod scripsit; Cùm igitur manus sic configurata fuerint, attolluntur, ita ut aqua, qua inter lavandum manibus hæserit, unà cum sordibus, per exteriores partes manuum ad cubitum usq[ue] defluant, & mox manibus, eodem schemate manente, terram versus pronis demissis, à cubitis in terram decident. Ex iis enim, quæ suprà sub §. 33. adducta sunt, videtur, manus constanter usque ad exsiccationem vel attollendas vel demittendas fuisse.

56. Mihi

56. Mihi tamen, sed circa cujusquam prædictiū, secunda sententia & expositio de Diligenti & accura uel etiam Iterata Lotione, viderur magis probabilis & verisimilis. Nam, ut vidimus suprà, Elevatio manuum in Lotione non impliciter & absolute est necessaria; quia etiam per Demissionem rite possunt lavari manus: non etiam requiritur in omni Lotione: nam illa quæ sit per תְּבִילָה Immersionem manuum in aquam, non exigitur. Hic autem respici videret ad ea, quæ perpetuo sunt ad esum Panis, & ab omnibus observanda, nec ullâ ratione in piaculo intermitte possunt; Inquit enim Evangelista: *Nam Iharisei, & omnes Iudei, nisi πνεῦμα laverint manus, non edunt, tenentes Traditionem seniorum.*

57. Sakeū hoc liquet, sine ulla ratione, & sine ulla causa, D. Censorem, his duabus expositionibus rejectis, Cubitalem lotionem prætulisse in suo Spicilegio.

58. Redeamus nunc ad Propositum, & quod circa Lotionem manuum ante cibum restat, absolvamus. Dictum haec tenus de ejus Causis Efficientibus, Materialibus & Formalibus. Paucā quædam addāmus etiam de Fine.

59. FINIS. Quo Fine Sapientes Hebræorum ordinarint, ut Manus quoque ad Communis panis esum laventur, suprà §. 10. visum, ut videlicet hac ratione se ad hanc sanctimoniam assuefiant, ne forte, si assuecerent illotis manibus Panem edere, idem facile etiam circa rerum Sacrarum esum facerent, quod Lege prohibitum; ii præsertim, quibus res illæ sacrae sunt concessæ, & sic rei fierent pœnarum Divinatum & Humanarum.

60. Deinde etiam propter Externæ Sanctitatis studium: quia Existimarent, hac lotione manus sanctificari, ad dona Dei tanto majore cum reverentia excipienda. Inde retulerunt huc ipsorum Homilistæ illud Levit. II. 44. וְהַתְּרוּ שְׁמֵךְ וְיִרְאֶם קְדֻשָּׁה Et sanctificabit vos, & eritis sancti. Prius; Et sanctificabit vos; dixerunt esse מִם רָאשׁוֹנִים Aquas primas, Lotionem ante cibum. Posteriorius, מִמֵּאַחֲרָנִים Et eritis sancti; esse מִמֵּאַחֲרָנִים Aquas posteriores, Lotionem post cibum.

61. Tertiò, מִשּׁוּם נְקִיּוֹת בְּלָעָה Propter munditatem civilem: quia hoc munditiei studium, civile, honestum, & iudicabile est, indeq; apud omnes ferè gentes receptum, &c.

62. DE

62. DE LOTIONE MANUUM POST CIBUM. Quemadmo-
dum manus lavare sunt ante cibum : ita & post cibum. De priori dicunt esse **pracepium**, sed liberum : quia liberum est ho-
muni Panem edere vel non edere : De posteriori dicunt, esse **debitum necessarium**, idq; propter Sal, & periculum, quod ex certa
eius specie, qui Sodomiticus dicitur, oculis imminet.

63. Hinc script Majemonides citato saepius cap. 5. 3. **Omnis panis, in quo est Sal, requirit Lotionem manuum in fine prandii : quia fieri potest, ut ei admixtum sit Sal Sodomiticum, aut tale Sal, quod Sodomiticum naturam habet, &c., manibus oculos tangens, coccus redderetur :** (quia Sal Sodomiticus tecum reddit). **Hac de causa Lavanda sunt manus in fine cujusvis cibae, propter Sal.**

Et dixerunt Sapientes ; **אַחֲרֵי כָל אֲכִילָת מְלָאָקִים Post omnem xi-
bum comedere Salem** et monet author libri Levensch Num. 181. 5. 1.

64. Porro de differentiis inter Lotionem ante, & post mensam, ista habet id Majemonides 5. 16. In Aquis *primis* elevandæ sursum sunt manus : In Aquis *postremis* demittendæ sunt deorsum, ut omnis efficiat vel qualitas Salis à manibus recedat.

Aquis *primis* levantur manus tam super vase aliquo, quam super terra : *posterioribus* verò non nisi vase aliquo supposito.

Aqua prioris prinde est, sive igni sunt calefactæ, sive frigidæ : *posteriores* verò minime debent esse calidæ ;

Intellige ita cælæ, ut manus adurant. Sic enim non auferunt fôrdes : quia non potest homo ob calorem nimium manus fricare : quod si verò tædæ fuerint, sunt idoneæ.

65. Fuscas has *quas posteriores* describit author libri Levensch Num. 181. inter que & hoc, quod huius lotioni nullæ addatur Consecrationis formæ.

Dicir etiam ; **הַזְבָּנָה הַזְבָּנָה** Hoc tempore non amplius ad eod usitata
ram esse Lotionem à mensa : **מִנְיָן שָׁעָן אֶנוּ רְגָלִין לְהַקְפִּיד בְּלֹא** quia, inquit, non ita salliciti solemus esse de pol-
lutione manuum & quia non amplius extat Sal ille Sodomiticus
excacans. Quæ plura volet, consulat dictum Authorem,
Chylchan Aruch, Col-bo, &c.

F I N I S.

In Vindici s. 65. lin. 7. pro vox, Lege, Vocem.

